โบราณคดีประวัติศาสตร์

ของ

คงเดช ประพัฒน์ทอง

กรมศิลปากร

จัดพิมพ์เพื่อเชิดชูเกียรติ

นายคงเดช ประพัฒน์ทอง

นักโบราณคดี

๑๐ ธันวาคม ๒๕๒๙

ภาพปก...

ร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดี เป็นเพียงผลที่นักโบราณคดีจะใช้เป็นอุปกรณ์สาวหาเหตุเข้าไปถึงคนผู้เป็นเจ้าของแห่ง ผล นั้น แต่การศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับคน มีช่วงชีวิตอันสั้นนัก ไม่สามารถอยู่ได้ยั่งยืนยาวนาน เหมือนดั่งผลแห่งการกระทำของคนได้เลย เพราะผลดังกล่าวสามารถทนทานอยู่ได้ยืนนานกว่าชีวิตของคนเป็นอันมาก

ศรีศักร

โบราณคดีประวัติศาสตร์

ของ

คงเดช ประพัฒน์ทอง

กรมศิลปากร
จัดพิมพ์เพื่อเชิดชูเกียรติ
นายคงเดช ประพัฒน์ทอง
นักโบราณคดี
๑๐ ธันวาคม ๒๕๒๕

(หนังสือเผยแพร่งานโบราณคดี กรมศิลปากร ลำดับที่ ๑)

คำนำ

โบราณคดี เป็นศาสตร์ที่ศึกษาเรื่องอดีต มีสาขาวิชาต่าง ๆ แตกแขนงออกไปก็มาก และสัมพันธ์กับศาสตร์ด้านอื่น ๆ อีกไม่น้อย ผู้ทำงานด้านโบราณคดีส่วนใหญ่จึงอาจเป็นผู้มีความชำนาญเฉพาะทางหรือผู้ทำงานได้หลายอย่างตามความสามารถในระดับหนึ่ง

ความรู้ความสามารถของอาจารย์คงเดช ประพัฒน์ทอง เป็นคุณลักษณะพิเศษของผู้ทำงานด้านโบราณคดี ด้วยความรู้ในศาสตร์หลาย ๆ ด้านของท่านอย่างกว้างขวางตั้งแต่วรรณกรรม ปรัชญา ศาสนา ภาษาโบราณ ศิลปกรรม วัฒนธรรม คติชนวิทยา มานุษยวิทยา และประวัติศาสตร์ ทำให้ท่านสามารถนำมาใช้กับการศึกษาโบราณคดีได้อย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ อันเป็นงานที่นับได้ว่า ท่านได้ทำคุณประโยชน์อย่างใหญ่หลวงขณะที่ท่านรับราชการอยู่ในกรมศิลปากรทั้งในทางราชการและวงวิชาการ

ในทางราชการ อาจารย์คงเดช ได้ปฏิบัติภาระกิจในหน้าที่ตั้งแต่ ภัณฑารักษ์ อาจารย์มหาวิทยาลัย นักภาษาโบราณ และนักโบราณคดี ในส่วนราชการของกรมศิลปากรและมหาวิทยาลัยศิลปากร ตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๕๐๕ ถึงปีพุทธศักราช ๒๕๒๕ นับเป็นเวลาที่ท่านรับราชการอยู่ในวงการนี้นานถึง ๒๔ ปี ช่วงเวลาดังกล่าวท่านได้ศึกษาค้นคว้า มีทั้งงานเรียบเรียงและข้อเขียนทางวิชาการไว้เป็นจำนวนมาก เป็นผลงานในลักษณะรายงานทางราชการ บทความสำหรับการสัมมนา บทความสำหรับการสอนหรือการบรรยาย ตลอดจนบันทึกความรู้ความคิดจากผลการศึกษาค้นคว้าของท่าน ผลงานเหล่านี้มีเพียงจำนวนน้อยที่ได้รับการตีพิมพ์ออกเผยแพร่ บทความที่ปรากฏในเล่มนี้ก็เช่นเดียวกัน ส่วนใหญ่เป็นผลงานที่ยังไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่มาก่อน

ผลงานที่รวมพิมพ์ไว้ในเล่มนี้ส่วนใหญ่เป็นข้อเขียนที่ท่านได้เขียนไว้ให้กับทางราชการระหว่างปฏิบัติราชการ ณ กองหอสมุดแห่งชาติ และกองโบราณคดี ในช่วงปีพุทธศักราช ๒๕๒๑ – ๒๕๒๕ อันเป็นช่วงเวลาที่ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทต่อแนวทางการวิจัยงานโบราณคดีตามแบบแผนใหม่ประกอบกับการค้นพบข้อมูลและหลักฐานทางโบราณคดีใหม่ ๆ ได้เพิ่มมากขึ้น

งานของอาจารย์คงเดชในช่วงเวลานี้จึงสะท้อนให้เห็นการปรับความรู้อันลึกซึ้งตามแบบฉบับ “ คนโบราณ ” เข้ากับความรู้ตามแบบ “ใหม่ ” สร้างสรรค์ขึ้นเป็นผลงานทางโบราณคดีที่มีคุณค่ายิ่งต่อวงการประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม

ผลงานบางชิ้นแสดงถึงแนวความคิดอันละเอียดอ่อนของท่านที่ประสงค์จะนำความรู้ทางวิชาการมาปรับใช้ให้สอดคล้องกับการบริหารงานเพื่ออนุรักษ์สมบัติทางวัฒนธรรมของชาติ

ขณะเดียวกันท่านยังมีความคิดฝันก้าวไกลในความพยายามที่จะใช้งานโบราณคดีเป็นสื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

ข้อเขียนทางวิชาการต่าง ๆ ที่ปรากฏในเล่มนี้ ได้ครอบคลุมวิชาการด้านโบราณคดีประวัติศาสตร์ของประเทศทั้งในทางภูมิภาคและยุคสมัย จึงเป็นประจักษ์พยานอันดีถึงความรู้ ความคิดตามแนวทางโบราณคดีของอาจารย์คงเดช ประพัฒน์ทอง ดังเช่นที่ท่านเคยกล่าวไว้ว่า “นักโบราณคดีต้องเรียนรู้ให้ลึกเหมือนขุดบ่อและกว้างอย่างถางป่า”

กรมศิลปากรจึงถือโอกาสนี้ พิมพ์เป็นหนังสือ โดยให้ชื่อว่า “โบราณคดีประวัติศาสตร์” เพื่อเป็นการเชิดชูเกียรติของท่านและเพื่อเผยแพร่งานโบราณคดีของกรมศิลปากร หวังว่าหนังสือนี้ คงจะมีประโยชน์ต่อผู้สนใจประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของชาติตามสมควร

(นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์)
อธิบดีกรมศิลปากร

อาจารย์คงเดช ประพัฒน์ทอง

คงเดช ประพัฒน์ทอง เกิดเมื่อวันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๔๘๐ เป็นบุตร นาวาอากาศ (พิเศษ) แย้ม และนางสุวรรณา ประพัฒน์ทอง เรียนหนังสือโรงเรียนกิ่งพงษ์วิทยา โรงเรียนมัธยมวัดราชาธิวาส และโรงเรียนศิลปศึกษา จากนั้นเข้าศึกษาระดับอุดมศึกษาที่มหาวิทยาลัยศิลปากร เมื่อปี ๒๕๐๑ จบการศึกษาอนุปริญญาศิลปบัณฑิต (โบราณคดี) ปี ๒๕๐๔ เข้ารับราชการ กรมศิลปากร ในตำแหน่งภัณฑารักษ์ตรีแล้วเข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยศิลปากร ได้ปริญญาศิลปบัณฑิต (โบราณคดี) ปี ๒๕๐๖ ต่อมาโอนจากกรมศิลปากรมาเป็นอาจารย์ตรีในคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ปี ๒๕๑๐ และเป็นอาจารย์โทในปีเดียวกันนั้นไปศึกษาต่อหลักสูตรปริญญาโทที่ภาควิชาโบราณคดีของ Deccan College มหาวิทยาลัยปูนา (Poona University) ได้ประกาศนียบัตรเทียบเท่าปริญญาโทปี ๒๕๑๔ กลับมาปฏิบัติราชการตำแหน่งเดิมที่มหาวิทยาลัยศิลปากรถึง พ.ศ. ๒๕๑๗ ได้โอนกลับมารับราชการกรมศิลปากรตามเดิม ในตำแหน่งบรรณารักษ์โท แผนกหนังสือตัวเขียนและจารึก ของกองหอสมุดแห่งชาติ เป็นนักภาษาโบราณ ๔ ของงานบริการหนังสือภาษาโบราณ ปี ๒๕๑๘ และนักภาษาโบราณ ๕ ปี ๒๕๒๒ แล้วย้ายมาเป็นนักโบราณคดี ๕ งานควบคุมดูแลรักษา (โบราณสถาน) ประจำหน่วยศิลปากรที่ ๑ (พระนครศรีอยุธยา) กองโบราณคดี แต่ปฏิบัติราชการในงานวิชาการก่อน ในปี ๒๕๒๓ ได้เลื่อนเป็นนักโบราณคดี ๖ และปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งหัวหน้าหน่วยศิลปากร และต่อมาในปี ๒๕๒๘ กรมศิลปากรได้จัดโครงสร้างกองโบราณคดีใหม่เป็นฝ่ายต่าง ๆ ๕ ฝ่าย นายคงเดช ประพัฒน์ทอง ก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าฝ่ายควบคุมดูแลรักษาฯ ของกองโบราณคดีกรมศิลปากร จนถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๒๙ รวมอายุได้ ๔๘ ปี ๖ เดือน ๑๓ วัน

ระหว่างรับราชการช่วงหลัง ๆ นายคงเดช ประพัฒน์ทอง ได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการชุดต่าง ๆ ของกรมศิลปากรหลายชุด และได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติภารกิจพิเศษนอกเหนือจากหน้าที่ความรับผิดชอบในตำแหน่งเสมอ ๆ เพราะความไว้วางใจในความรู้ความสามารถ และบุคลิกภาพเฉพาะตัว เป็นผลให้งานลุล่วงไปด้วยความราบรื่นตลอดมา นอกจากนั้นยังได้เป็นอาจารย์พิเศษของสถาบันการศึกษาหลายแห่งอีกด้วย

ความรู้ความสามารถของอาจารย์คงเดช ประพัฒน์ทอง มิใช่ปรากฏอยู่ในงานชิ้นที่ได้พิมพ์เผยแพร่เป็นตัวหนังสือแล้วเท่านั้น แต่รวมสิ่งที่ท่านให้แก่ผู้ที่ไปพูดคุยซักถามนั้นมีมาก นับไม่ได้ ความรู้ความเชี่ยวชาญในด้าน "บูรพศึกษา" หรือ "Oriental Studies" ของท่านเป็นที่ทราบกันดีในวงการการศึกษาว่ารวมหลายแขนง ตั้งแต่ปรัชญา ศาสนา ตำนาน จารึก ภาษาโบราณ ประวัติศาสตร์ ศิลปะ วัฒนธรรมในเรื่องขนบประเพณี และคติชน นอกจากโบราณคดีซึ่งท่านศึกษาจากสถาบันการศึกษาโดยตรง

การจากไปก่อนวัยอันสมควรของท่าน ไม่เพียงยังความเศร้าสลด ถวิลหาแก่ครอบครัว ผู้ใกล้ชิด เพื่อนร่วมงาน และศิษยานุศิษย์เท่านั้น วงการการศึกษาเรื่องอดีตยังได้สูญเสีย "คลังวิทยา" ไปอีกแห่งหนึ่งแล้วด้วย

พิสิฐ เจริญวงศ์
ฝ่ายวิชาการ กองโบราณคดี
กรมศิลปากร
๑๘ กรกฎาคม ๒๕๒๕

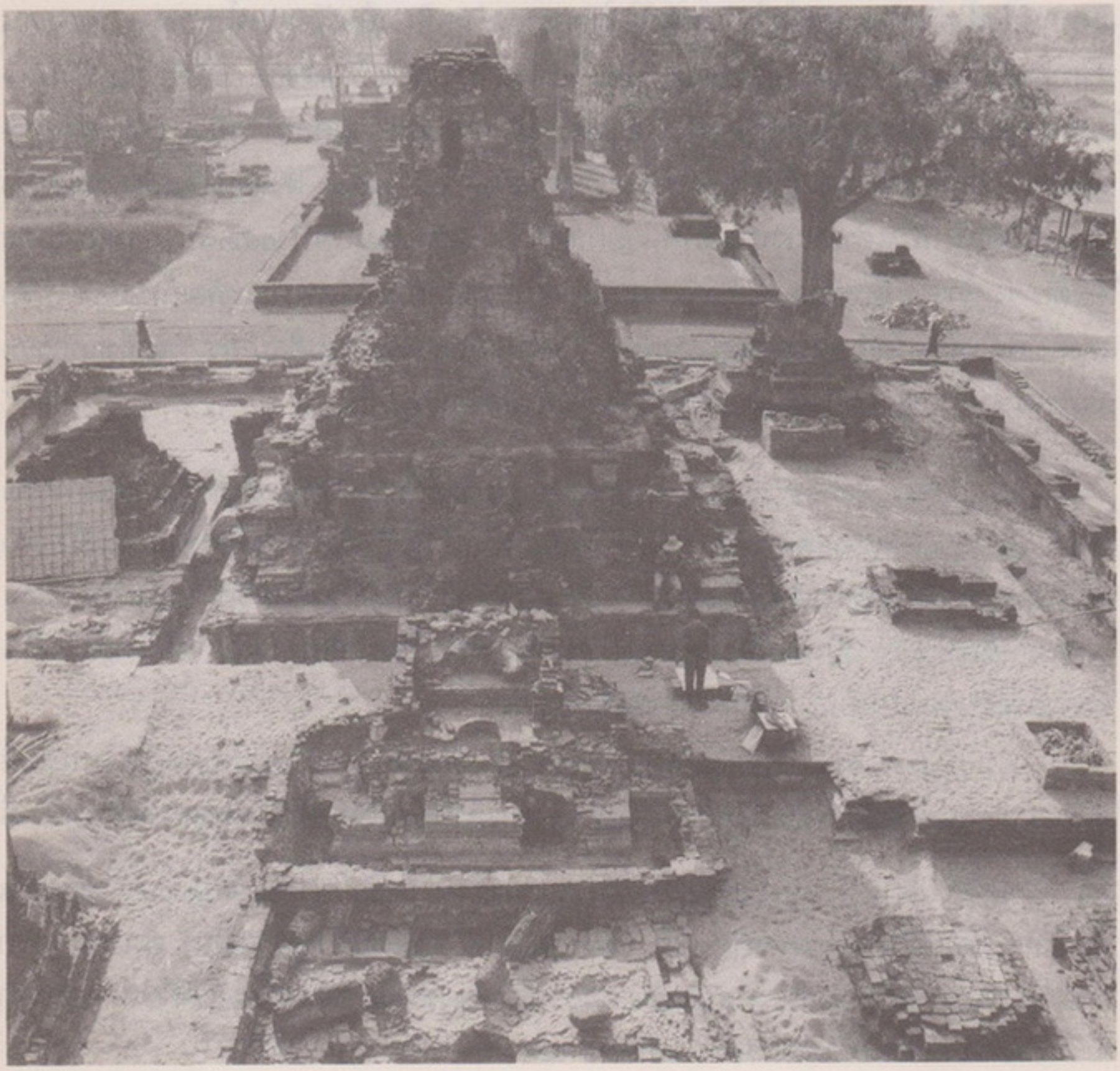

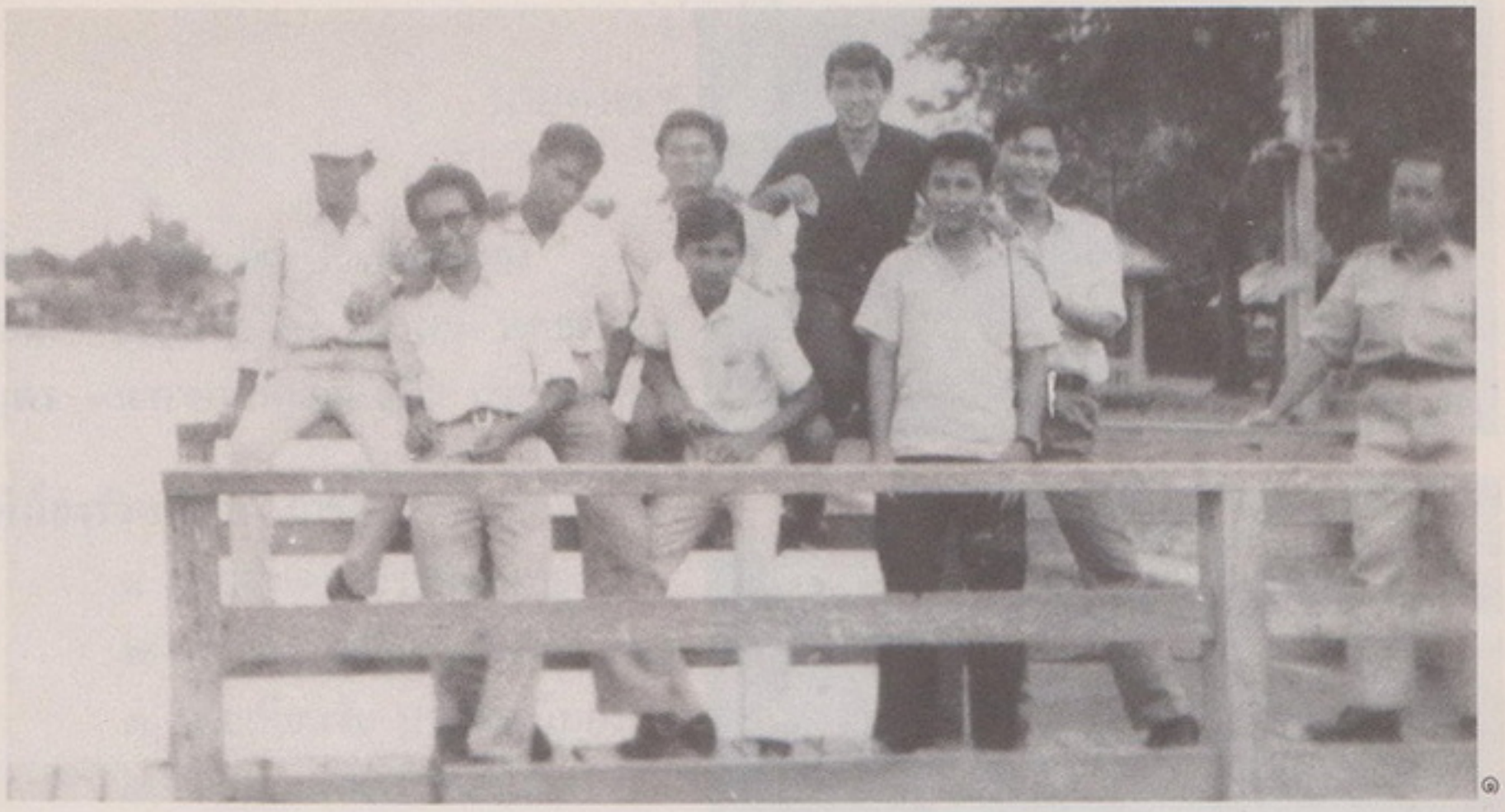

๑

๒ ๓

๔

๑ เมื่อครั้งยังเป็นนักเรียนโรงเรียนศิลปศึกษา ทัศนศึกษากับเพื่อนร่วมรุ่น, พ.ศ. ๒๕๐๐ ขวาสุดคืออาจารย์ชิน อยู่ดี สอนวิชาโบราณคดี นำไปทัศนศึกษาที่อยุธยา
จากซ้ายไปขวา จำลอง มาเที่ยง, สุทธิ กิตติคุณ, คงเดช ประพัฒน์ทอง, สมลักษณ์ เพชรเลิศ, นิคม มูสิกะคามะ, สุรินทร์ สงวนสัตย์, ศิลป์ทรง นิลคุปต์, สมิง สุวรรณโรจน์

๒ ปริญญาศิลปบัณฑิต (โบราณคดี) รุ่นแรก ๑๒ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๐๗

๓ ดำรงตำแหน่งภัณฑารักษ์ ประจำหน่วยศิลปากรเชียงแสน ขณะไปสำรวจขุดค้นที่แจ้ห่ม ลำปาง

๔ เป็นอาจารย์คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร นำนักศึกษาโบราณคดีขุดค้นและขุดแต่งที่ศาลพระกาฬ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปีพุทธศักราช ๒๕๑๒

๕

๖

๗

๘

๙

๕ สนทนาธรรมและปัญหาทางโบราณคดีกับท่านพุทธทาสภิกขุ สวนโมกขพลาราม ไชยา สุราษฎร์ธานี เมื่อเดือนเมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๔

๖ บทเรียนในสนามเรื่องประวัติศาสตร์อยุธยา ณ บริเวณที่ตั้งค่ายพม่าใกล้วัดแม่นางปลื้ม พระนครศรีอยุธยา พุทธศักราช ๒๕๑๐

๗ กับอาจารย์แสง มนวิทูร อาจารย์สันติ เล็กสุขุม และนักศึกษาโบราณคดี ในการสำรวจภาคเหนือ ณ วัดพระธาตุตืนแชวน เวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ๑๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๑๖

๘ เป็นวิทยากรบรรยายที่วัดพระบรมธาตุไชยาให้กับคณะนักศึกษา วปอ. รุ่นปีพุทธศักราช ๒๕๒๔

๙ เดือนมีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๙ เป็นตัวแทนประเทศเดินทางไปร่วมการประชุมใหญ่ประจำปีของวงการโบราณคดีอินโดนีเซีย ที่ประเทศอินโดนีเซีย และเสนอบทความเรื่อง " ตันตระในทางโบราณคดี " ต่อที่ประชุม

ประวัติ
นายคงเดช ประพัฒน์ทอง

ชื่อ นายคงเดช ประพัฒน์ทอง
เกิด เมื่อวันที่ ๑๗ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๘๐
บุตร นาวาอากาศเอก แย้ม ประพัฒน์ทอง และนางสุวรรณา ประพัฒน์ทอง

พี่น้องร่วมบิดา – มารดา

๑. นายคงเดช ประพัฒน์ทอง
๒. นาวาอากาศเอก (พิเศษ) ดุษฎี ประพัฒน์ทอง
๓. นายเทียนชัย ประพัฒน์ทอง
๔. นาวาอากาศเอก ทองเลื่อน ประพัฒน์ทอง
๕. นาวาอากาศตรี นาง ชมนาฏ (ประพัฒน์ทอง) จิตรโสภี
๖. นาวาอากาศตรี โฆษิต ประพัฒน์ทอง

ภรรยา นางส่งศรี ประพัฒน์ทอง (สกุลเดิม วีระประจักษ์)

บุตร – ธิดา ๑. นางสาวสิริรัตน์ ประพัฒน์ทอง
๒. นางสาววรรธนวรรณ ประพัฒน์ทอง

การศึกษา
- โรงเรียนกิ่งพงษ์วิทยา
- โรงเรียนมัธยมวัดราชาธิวาส
- โรงเรียนศิลปศึกษา กรมศิลปากร
- คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร (พุทธศักราช ๒๕๐๑)
  ได้รับปริญญาตรี ศิลปศาสตร์บัณฑิต (โบราณคดี) พุทธศักราช ๒๕๐๕
- Deccan College, Poona University : India
  ได้รับปริญญาโท ทางโบราณคดี

การรับราชการ

๒๕๐๕ ตำแหน่งภัณฑารักษ์ตรี กองโบราณคดี กรมศิลปากร
๒๕๐๙ อาจารย์โท คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
๒๕๑๗ นักภาษาโบราณ ๔ กองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร
๒๕๒๑ นักภาษาโบราณ ๕ กองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร
๒๕๒๓ นักโบราณคดี ๕ งานควบคุมดูแลรักษา หน่วยศิลปากรที่ ๑

๒๕๒๕ นักโบราณคดี ๖ หัวหน้าสำนักงานหน่วยศิลปากรงานควบคุมดูแลรักษา กรมศิลปากร

๒๕๒๘ – ๒๕๒๙ นักโบราณคดี ๖ หัวหน้าฝ่ายควบคุมดูแลรักษา กองโบราณคดี กรมศิลปากร

ถึงแก่กรรม เมื่อวันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๒๙ ณ ห้องทำงานกองโบราณคดี

โบราณคดีประวัติศาสตร์

ผลงานของ คงเดช ประพัฒน์ทอง

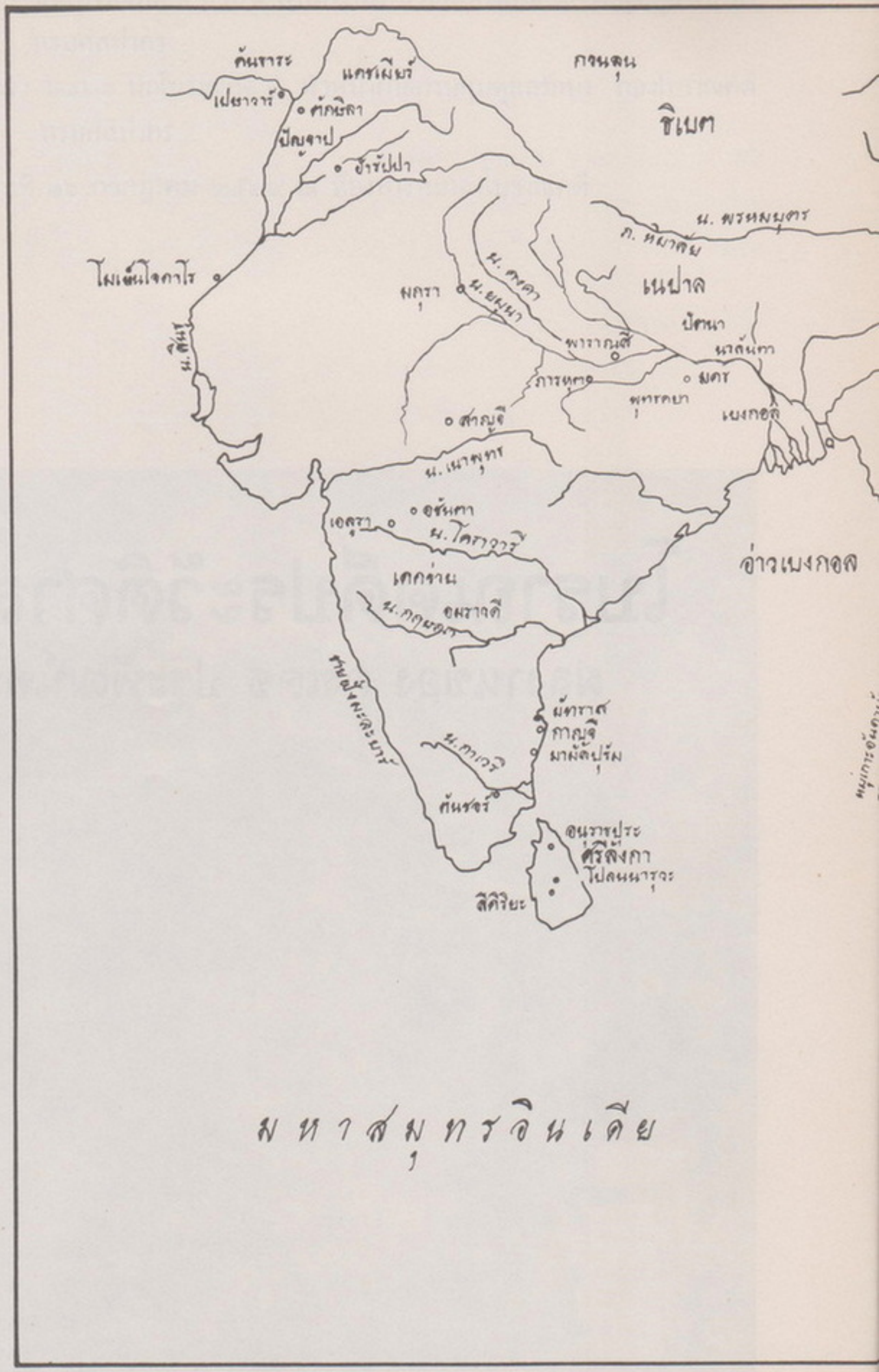

มหาสมุทรอินเดีย

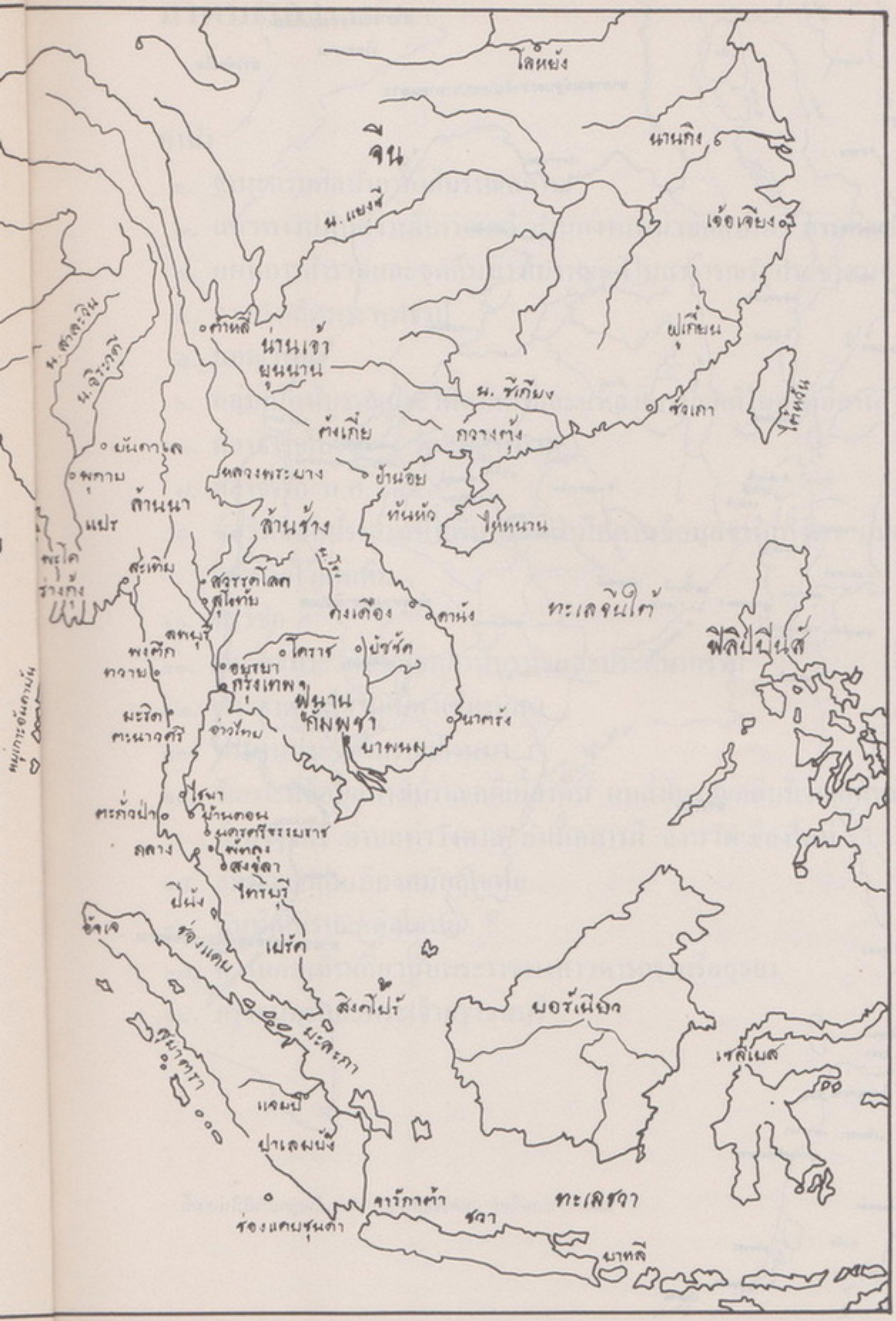

แผนที่ทวีปเอเชีย กำหนดชื่อเมืองสำคัญ ๆ ทางโบราณคดี

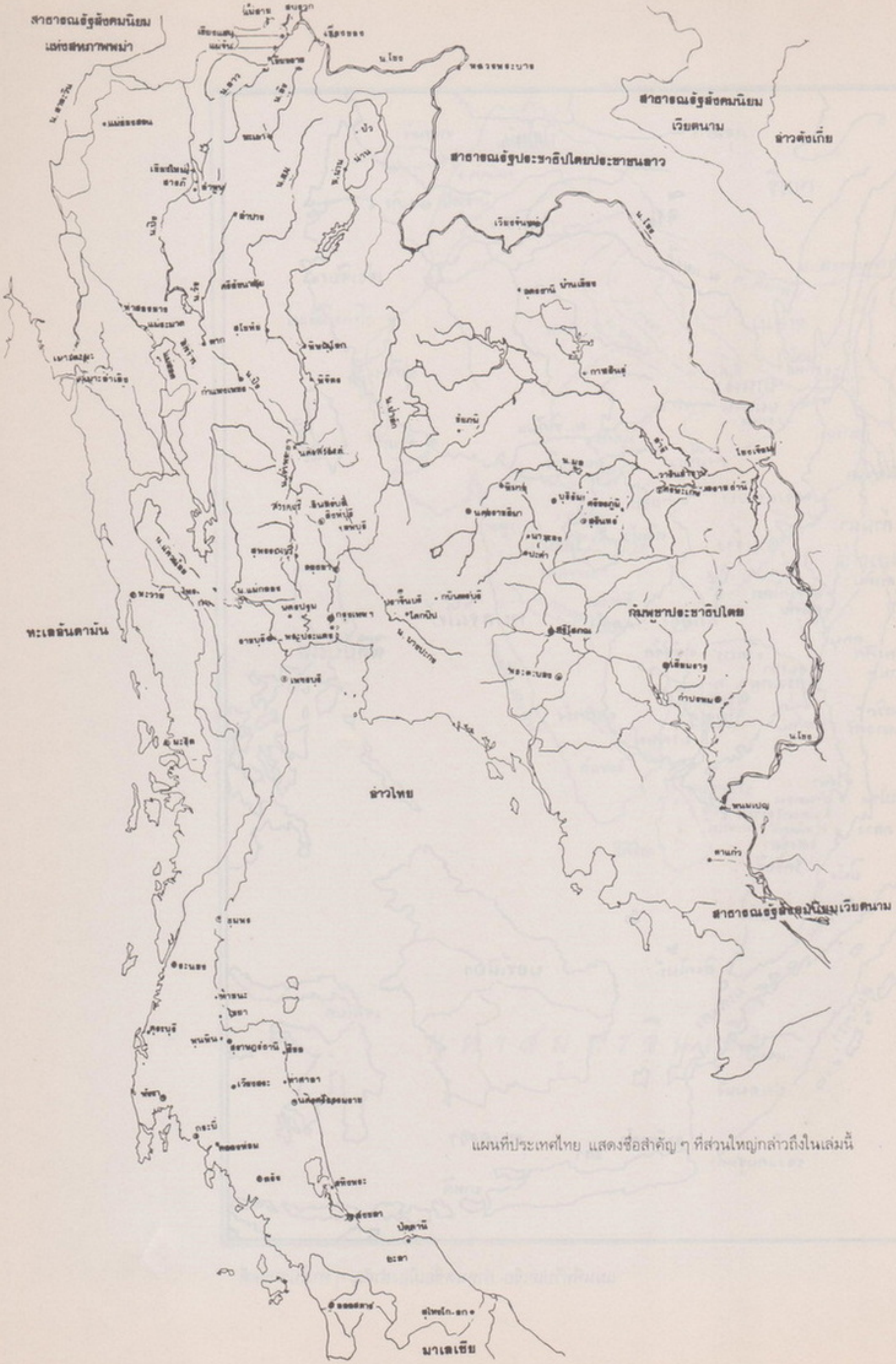

แผนที่ประเทศไทย แสดงชื่อสำคัญ ๆ ที่ส่วนใหญ่กล่าวถึงในเล่มนี้

ลำดับเรื่อง

หน้า

คำนำ

๑. ฐานะกรมศิลปากรกับโบราณสถาน ๑

๒. แนวทางปฏิบัติงานโบราณคดี สำนักงานหน่วยศิลปากร กรมศิลปากร ๓๑

๓. แผนการสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีในสาธารณรัฐประชาชนจีน ๔๑

๔. กาลบังเกิดพระพุทธรูป ๖๑

๕. มอญวิทยา ๗๑

๖. กลุ่มเมืองโบราณประวัติศาสตร์และแหล่งโบราณคดีในภาคอีสาน ๘๗

๗. ศิลาจารึกโบราณ (วัดสุปัฏนาราม) ๙๕

๘. ศิลาจารึก พ.ศ. ๑๔๘๕ ๑๐๑

๙. ข้อวินิจฉัยปราสาทหินพิมายดำเนินไปตามข้อมูลจารึกที่จิตร ภูมิศักดิ์ วินิจฉัยไว้แต่เดิม ๑๐๙

๑๐. ศรีวิชัย ๑๑๙

๑๑. ทักษิณประวัติจากเอกสารโบราณและประติมากรรม ๑๔๓

๑๒. พระธาตุเจดีย์ในเมืองเชียงแสน ๑๕๕

๑๓. ตำนานประวัติโบราณล้านนา ๑๘๑

๑๔. วิเคราะห์ข้อมูลทางโบราณคดีเบื้องต้น แหล่งโบราณคดีบริเวณสนามโรงเรียนบ้านช้างค้ำ ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ๒๐๙

๑๕. ลักษณะกลุ่มเมืองสมัยสุโขทัย ๒๑๙

๑๖. บันทึกโบราณคดีสุโขทัย ๒๓๕

๑๗. ความคิดเห็นเกี่ยวกับพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ๒๗๗

๑๘. กรุงธนบุรีและพระเจ้ากรุงธนบุรี ๒๙๗

๑

ฐานะกรมศิลปากรกับโบราณสถาน

(เขียนจบเมื่อวันที่ ๑๔ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๗)

กรมศิลปากรเป็นหน่วยงานของรัฐส่วนหนึ่งสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ในฐานะเป็นกรม ๆ หนึ่งของกระทรวง ฯ ได้รับมอบหมายในภาระหน้าที่อันสำคัญยิ่งมากประการด้วยกัน ซึ่งเน้นหนักไปในทางศิลปวัฒนธรรมของประเทศชาติเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งจักสังเกตเห็นได้จากแนวทางปฏิบัติจัดแบ่งเป็นหน่วยงานระดับกอง เช่น กองโบราณคดี กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กองสถาปัตยกรรม กองหัตถศิลป กองหอสมุดแห่งชาติ กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กองศิลปศึกษา และกองการสังคีต เป็นที่สุด จะเห็นได้ว่าแต่ละกองมุ่งเป้าหมายในการศึกษาค้นคว้าให้สู่ประเด็นของเนื้อหาความเป็นอารยธรรม วัฒนธรรมของประเทศชาติบ้านเมืองแทบทั้งสิ้น

แต่ความเจริญเติบโตของกองงานในกรมศิลปากรที่จัดออกไปสู่ส่วนภูมิภาคทั่วประเทศนั้น ที่เห็นชัดก็มีอยู่เพียง ๔ กอง ได้แก่ กองโบราณคดี กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กองหอสมุดแห่งชาติ และกองศิลปศึกษา ส่วนกองอื่น ๆ นั้น ก็มีส่วนร่วมอยู่ในส่วนกลางและจัดออกสู่ส่วนภูมิภาคเป็นครั้งคราวตามความต้องการมากบ้างน้อยบ้าง

ส่วนราชการระดับกองที่เริ่มต้นบุกเบิกจัดออกไปสู่ส่วนภูมิภาคนั้น ได้แก่ กองโบราณคดี นับตั้งแต่มีกรมศิลปากรเป็นต้นมา กองโบราณคดีเป็นกองของกรมศิลปากรกองแรกที่ต้องออกสู่ส่วนภูมิภาคอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะของงานอันประจำอยู่ของกองนั้นเป็นหลักการใหญ่ เพราะต้องเกี่ยวข้องผูกพันอยู่กับศิลปอารยธรรม วัฒนธรรมของมนุษยชาติบนผืนแผ่นดินนี้ตลอดมา และเป็นหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงของนักโบราณคดีอีกสถานหนึ่งด้วย ดังนั้น การจัดตั้งหน่วยศิลปากรขึ้นในส่วนภูมิภาคเป็นครั้งแรก ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๙๗ จึงดูเหมือนว่าจะอยู่ในสังกัดแห่งลักษณะงานของกองโบราณคดีเสมอมาจนกระทั่งได้มีส่วนราชการระดับกองของกรมศิลปากร จัดออกสู่ส่วนภูมิภาคติดตามออกไป เช่น กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และ กองหอสมุดแห่งชาติ มีพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจัดตั้งขึ้นในส่วนจังหวัดต่าง ๆ และมีหอสมุดแห่งชาติ (สาขา) ตั้งขึ้นตามจังหวัดที่สำคัญ ๆ ตามกาลเวลาอันเหมาะสมและสมควร ในที่สุดก็ได้มีวิทยาลัยนาฏศิลป์ของกองศิลปศึกษาออกสู่ส่วนภูมิภาคอีกด้วย

โดยอนุกรมแห่งกองงานของกรมศิลปากรที่ออกไปสู่ส่วนภูมิภาคดังกล่าวนั้น เป็นการดำเนินงานอันต่อเนื่องกันมาหลายสิบปี ที่มีหน่วยศิลปากรเป็นผู้บุกเบิกมาก่อน เป็นแนวทางสำคัญที่เป็นช่องแห่งโอกาสของงานอื่น ๆ จักได้ติดตามออกไปในส่วนภูมิภาคนั้น ๆ

จะเห็นได้ว่ากรมศิลปากรได้มีส่วนกระจายงานของกรมออกไปสู่ส่วนภูมิภาคมาเป็นเวลา ๓๐ ปีแล้ว ในกระทรวงศึกษาธิการนับว่าได้เริ่มงานของตนออกสู่ชนบท และแพร่หลายทำความเข้าใจกับประชาชนในส่วนภูมิภาคที่เป็นจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศตลอดมา จัดแบ่งส่วนราชการในส่วนภูมิภาคของกรมศิลปากรออกเป็น " หน่วยศิลปากร " ต่าง ๆ ถึง ๙ หน่วยด้วยกัน เรียกเป็น หน่วยศิลปากรที่ ๑ - ๙ โดยลำดับทั้งในภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้

การจัดแบ่งออกเป็นภาคทั้ง ๔ ภาคนั้น มุ่งแนวทางของงานโบราณคดีเป็นสำคัญ ด้วยขึ้นอยู่กับแหล่งโบราณคดี หรือ แหล่งชุมชนโบราณครั้งอดีตกาลตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ลงมาจนถึงสมัยประวัติศาสตร์เป็นที่สุด ประกอบกับร่องรอยหลักฐานทางสถาปัตยกรรม ที่เรียกว่า โบราณสถานและประติมากรรมต่าง ๆ ที่เรียกว่า " ศิลปะโบราณวัตถุ " ทั้งโบราณสถานและโบราณวัตถุนั้นยังจัดแบ่งออกไปอีกเป็นสมัยต่าง ๆ จากข้อมูลทางอักษรภาษาจารึกและเอกสารโบราณทั้งปวงที่อ้างถึงดินแดนแว่นแคว้นทั้งปวงไว้เป็นแนวทางพิจารณา ในสมัยโบราณคดีประวัติศาสตร์ อันยุติจากอักษรภาษาจารึกเป็นสำคัญ ฉะนั้นจึงกำหนดสมัยกาลออกไปตามกาลเวลาเป็นสมัยทวารวดี ศรีวิชัย ลพบุรี จนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ เป็นที่สุดแห่งกำหนดนั้น

หากยุติกาลเวลาของยุคโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ โดยลำดับกาลกำหนดแล้ว ได้พบเห็นร่องรอยทางศิลปวัฒนธรรมบนผืนแผ่นดินไทยทั้งหมดตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๐ - ๒๔ กินเวลาอย่างกว้าง ๆ โดยสรุปถึง ๑,๓๐๐ กว่าปี ฉะนั้น กรมศิลปากรจึงสามารถแบ่งขอบเขตของหลักฐานทางโบราณคดี และประวัติศาสตร์บนผืนแผ่นดินไทยออกไปได้ ๔ ภาคโบราณคดีด้วยกัน คือ

๑. โบราณคดีภาคกลาง
๒. โบราณคดีภาคเหนือ
๓. โบราณคดีภาคอีสานหรือตะวันออกเฉียงเหนือ
๔. โบราณคดีภาคใต้

เหตุนั้นการที่กล่าวถึงภาคต่าง ๆ ทั้ง ๔ ภาค ในที่นี้ จึงหมายถึงหลักฐานทางศิลปะอารยธรรมของอดีตชนบนผืนแผ่นดินไทย จำแนกออกไปเป็นภาคโบราณคดี หาได้จัดแบ่งตามลักษณะภูมิภาคทางภูมิศาสตร์ต่าง ๆ ด้วยไม่ ทั้งนี้เพื่อความเข้าใจอย่างแน่ชัดในทางวิชาการโดยตรงนั่นเอง

โบราณคดีภาคกลาง

กรมศิลปากรได้จัดตั้ง " หน่วยศิลปากร " ไว้ ๓ แห่งด้วยกัน ดังนี้

หน่วยศิลปากรที่ ๑ อยุธยา

ตั้งที่ทำการอยู่ ณ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีขอบเขตควบคุมดำเนินงานของกรมศิลปากร ๗ จังหวัด ได้แก่

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	จังหวัดลพบุรี
จังหวัดอ่างทอง	จังหวัดสิงห์บุรี
จังหวัดชัยนาท	จังหวัดอุทัยธานี
จังหวัดสระบุรี	

หน่วยศิลปากรที่ ๒ อู่ทอง

ตั้งที่ทำการอยู่ ณ อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี มีขอบเขตควบคุมดำเนินงานของกรมศิลปากร ๗ จังหวัด ได้แก่

จังหวัดสุพรรณบุรี	จังหวัดเพชรบุรี
จังหวัดนครปฐม	จังหวัดสมุทรสงคราม
จังหวัดกาญจนบุรี	จังหวัดราชบุรี
จังหวัดประจวบคีรีขันธ์	

หน่วยศิลปากรที่ ๕ ฉะเชิงเทรา

ตั้งที่ทำการอยู่ ณ จังหวัดฉะเชิงเทรา มีขอบเขตควบคุมดำเนินงานของกรมศิลปากร ๗ จังหวัด ได้แก่

จังหวัดฉะเชิงเทรา	จังหวัดนครนายก
จังหวัดปราจีนบุรี	จังหวัดชลบุรี
จังหวัดระยอง	จังหวัดตราด
จังหวัดจันทบุรี	

จะเห็นได้ว่าในบริเวณภาคกลางของประเทศไทยได้มีหน่วยงานของกรมศิลปากรไปสู่ส่วนภูมิภาค จัดตั้งเป็นหน่วยศิลปากรขึ้นถึง ๓ หน่วยด้วยกัน และมีขอบเขตครอบคลุมการดำเนินงานต่าง ๆ ของกรม ฯ อยู่ถึง ๒๑ จังหวัด นับว่าเป็นหน่วยงานที่มีภารกิจอันกว้างขวางยิ่งในการดำเนินงาน และยากยิ่งที่จะรับภาระในเชิงปฏิบัติการให้ทั่วถึงได้ทุกหนทุกแห่ง ถึงกระนั้นก็สามารถที่จะปฏิบัติงานตามที่กรม ฯ มอบหมายได้อย่างสมบูรณ์ตรงตามวัตถุประสงค์ตลอดมา

๑ โบราณสถาน และงานชุดแต่งบูรณะของกรมศิลปากร ที่วัดพระพายหลวงจังหวัดสุโขทัย

๒ การสำรวจโบราณสถาน ที่อยู่ในเขตชนบทของภาคอีสาน คือปราสาทนางหงส์ จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งอยู่ในเขตความรับผิดชอบของหน่วยศิลปากรที่ ๖ พิมาย

โบราณคดีภาคเหนือ

ในขอบเขตที่กำหนดเป็นโบราณคดีภาคเหนือนี้ มีบริเวณกระหนาบคาบเกี่ยวกับโบราณคดีภาคกลางอยู่บ้าง แต่ทั้งนี้ถือกำหนดเขตเส้นลำแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นสำคัญ เนื่องจากแม่น้ำเจ้าพระยาสิ้นสุดลงตรงบริเวณที่เรียกว่า " ปากน้ำโพ " จังหวัดนครสวรรค์ อันเป็นที่รวมของแม่น้ำสองสาย คือ แม่น้ำปิง และแม่น้ำน่าน เหนือสะพานเดชาติวงศ์บัดนี้ ขึ้นไปเล็กน้อย และตั้งแต่สะพานเดชาติวงศ์ลงมาถือว่าเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา ดังนี้

อาศัยความเข้าใจในเส้นทางลำน้ำดังกล่าว จึงยุติได้ว่าโบราณคดีภาคเหนือยึดถือความสิ้นสุดของแม่น้ำเจ้าพระยาตอนบน หรือ เหนือแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้นไปเป็นหลัก ดังนั้นบริเวณแถบลุ่มแม่น้ำปิง ลุ่มแม่น้ำวัง ลุ่มแม่น้ำยม และลุ่มแม่น้ำน่าน ทั้ง ๔ แควใหญ่ ๆ นี้ เป็นที่รวมกันเข้าแล้วก่อให้เกิดแม่น้ำเจ้าพระยา จัดเป็นอาณาบริเวณทางภาคเหนือ ตามหลักการทางวิชาโบราณคดี และบรรดาจังหวัดต่าง ๆ ที่อยู่ในบริเวณลุ่มน้ำทั้ง ๔ นี้ ก็จัดแบ่งออกไปเป็นขอบเขตอารักขาที่หน่วยศิลปากรที่ ๓ และหน่วยศิลปากรที่ ๔ จะต้องรับผิดชอบโดยลำดับดังนี้

หน่วยศิลปากรที่ ๓ สุโขทัย

ตั้งที่ทำการอยู่ ณ ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย มีขอบเขตควบคุมการดำเนินงานของกรมศิลปากร ๘ จังหวัดคือ

จังหวัดสุโขทัย	จังหวัดเพชรบูรณ์
จังหวัดนครสวรรค์	จังหวัดกำแพงเพชร
จังหวัดตาก	จังหวัดอุตรดิตถ์
จังหวัดพิษณุโลก	จังหวัดพิจิตร

หน่วยศิลปากรที่ ๔ เชียงใหม่

ตั้งที่ทำการอยู่ ณ บริเวณวัดมหาโพธาราม (วัดเจ็ดยอด) อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ มีขอบเขตควบคุมการดำเนินงานของกรมศิลปากร ๘ จังหวัด คือ

จังหวัดเชียงใหม่	จังหวัดเชียงราย
จังหวัดลำพูน	จังหวัดลำปาง
จังหวัดแพร่	จังหวัดน่าน
จังหวัดพะเยา	จังหวัดแม่ฮ่องสอน

รวมจังหวัดทั้งหมดที่อยู่ในขอบเขตการควบคุมดำเนินงานของกรมศิลปากร โดยมอบหมายให้หน่วยศิลปากรที่ ๓ และหน่วยศิลปากรที่ ๔ เป็นผู้ดำเนินการทั้งหมด ๑๖ จังหวัด ในพื้นที่ที่เป็นโบราณคดีภาคเหนือ ฉะนี้

โบราณคดีภาคอีสาน (ตะวันออกเฉียงเหนือ)

ภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยมีพื้นที่กว้างใหญ่ไพศาล เป็นแหล่งอารยธรรม วัฒนธรรมของกลุ่มชนโบราณอันเก่าแก่ยิ่ง โดยเฉพาะแหล่งโบราณคดีที่บ้านเชียง อันเป็นยุคก่อนประวัติศาสตร์แห่งสังคมกสิกรรมโบราณ หรือ แหล่งสำริดโบราณอันเก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของโลก นับตั้งแต่บริเวณฝั่งแม่น้ำโขงฟากตะวันตกเข้ามาสู่ผืนแผ่นดินไทย จะปรากฏหลักฐานทางโบราณคดียุคประวัติศาสตร์ จากปากแม่น้ำมูลเข้ามาทีเดียว ในเขตอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี จนกระทั่งถึงบริเวณที่ราบสูงโคราช มีหลักฐานโบราณคดียุคประวัติศาสตร์ ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒ เป็นต้นมา จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๔ เป็นที่สุด

กรมศิลปากรจึงจัดตั้งหน่วยศิลปากรที่ ๖ และหน่วยศิลปากรที่ ๗ ขึ้น ควบคุมดูแลรักษาและปฏิบัติงานของกรม ฯ ในบริเวณภาคอีสานทั้งหมด โดยมีขอบเขตการดำเนินงานดังนี้

หน่วยศิลปากรที่ ๖ พิมาย

ตั้งที่ทำการหน่วยศิลปากรอยู่ ณ อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา มีหน้าที่ควบคุมดูแลและปฏิบัติราชการของกรมศิลปากรในพื้นที่ ๘ จังหวัด คือ

จังหวัดนครราชสีมา	จังหวัดชัยภูมิ
จังหวัดบุรีรัมย์	จังหวัดสุรินทร์
จังหวัดศรีสะเกษ	จังหวัดร้อยเอ็ด
จังหวัดอุบลราชธานี	จังหวัดยโสธร

หน่วยศิลปากรที่ ๗ ขอนแก่น

ตั้งที่ทำการหน่วยศิลปากรอยู่ ณ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น มีหน้าที่ควบคุมดูแลและปฏิบัติราชการของกรมศิลปากร ในพื้นที่ ๘ จังหวัด คือ

จังหวัดขอนแก่น	จังหวัดอุดรธานี
จังหวัดหนองคาย	จังหวัดเลย
จังหวัดสกลนคร	จังหวัดนครพนม
จังหวัดมหาสารคาม	จังหวัดกาฬสินธุ์

รวมจังหวัดทั้งหมดที่อยู่ในภาระรับผิดชอบหน่วยศิลปากรที่ ๖ และหน่วยศิลปากรที่ ๗ ซึ่งกรมศิลปากรมอบหมายให้ควบคุมดูแลและปฏิบัติราชการอยู่ในขณะนี้ของภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๑๖ จังหวัดด้วยกัน ในพื้นที่ที่เป็นโบราณคดีภาคอีสาน ฉะนี้

โบราณคดีภาคใต้

พื้นที่ตอนใต้ของประเทศไทยจะทอดยาวออกไปสู่คาบสมุทรทั้งสองข้างผืนแผ่นดินจะติดต่อกับทะเลอันดามันหรือคาบสมุทรอินเดียทางทิศตะวันตก ส่วนทางทิศตะวันออกนั้นติดต่อกับทะเลจีนตอนใต้ สภาพภูมิภาคเป็นดังกล่าวมานี้ จึงกำหนดบริเวณโบราณคดีภาคใต้ของกรมศิลปากรไว้ตั้งแต่เขตจังหวัดชุมพรลงไป จรดจังหวัดนราธิวาสเป็นที่สุด จัดตั้งหน่วยศิลปากรที่ ๘ และหน่วยศิลปากรที่ ๙ ขึ้นควบคุมดูแลและปฏิบัติราชการของกรมศิลปากร โดยเหตุที่ปรากฏร่องรอยอารยธรรมวัฒนธรรมของอดีตชน มีแหล่งโบราณคดีและโบราณสถานกระจัดกระจายอยู่ทั่วไป ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๐ - ๒๔ ดังนี้

หน่วยศิลปากรที่ ๘ นครศรีธรรมราช

ตั้งที่ทำการอยู่ ณ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช มีหน้าที่ควบคุมดูแลและปฏิบัติราชการของกรมศิลปากรในเขต ๗ จังหวัดคือ

จังหวัดนครศรีธรรมราช
จังหวัดระนอง
จังหวัดกระบี่
จังหวัดภูเก็ต
จังหวัดชุมพร
จังหวัดสุราษฎร์ธานี
จังหวัดพังงา

หน่วยศิลปากรที่ ๙ สงขลา

ตั้งที่ทำการอยู่ ณ สำนักงานในเขต อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา มีหน้าที่ควบคุมดูแลและปฏิบัติราชการของกรมศิลปากรในเขต ๗ จังหวัด คือ

จังหวัดสงขลา
จังหวัดพัทลุง
จังหวัดปัตตานี
จังหวัดนราธิวาส
จังหวัดตรัง
จังหวัดสตูล
จังหวัดยะลา

รวมจังหวัดทั้งหมดซึ่งอยู่ในภาระรับผิดชอบของหน่วยศิลปากรที่ ๘ และหน่วยศิลปากรที่ ๙ ซึ่งกรมศิลปากรมอบหมายให้ควบคุมดูแลและปฏิบัติราชการในขณะนี้ของภาคใต้ ๑๔ จังหวัด

หากจะรวมขอบเขตจังหวัดต่าง ๆ ทั้ง ๔ ภาคทางโบราณคดีแล้ว ภาระหน้าที่ของหน่วยศิลปากรที่กรมศิลปากรมอบหมายให้เป็นตัวแทนของกรม ฯ ออกไปสู่สวนภูมิภาคทั้ง ๔ จะมีพื้นที่ทั้งหมด ๖๗ จังหวัดด้วยกัน ยกเว้นกลุ่มจังหวัดข้างเคียงกรุงเทพมหานครเท่านั้น

การประเมินพื้นที่หรือขอบเขตความรับผิดชอบในหน้าที่ราชการของกรมศิลปากรที่มอบหมายให้สำนักงานหน่วยศิลปากรเป็นผู้ดำเนินงานควบคุมการปฏิบัติราชการหน่วยศิลปากรทั้ง ๙ แห่ง ๖๗ จังหวัด ดังนี้

สภาพภูมิภาคของประเทศที่กรมศิลปากรได้จัดตั้งหน่วยศิลปากรดำเนินงานโดยลำดับแห่งกาลเวลา พบเห็นหลักฐานแหล่งอารยธรรมวัฒนธรรมดึกดำบรรพ์ของอดีตชนตั้งแต่ยุคโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์และยุคโบราณคดีประวัติศาสตร์ตราบเท่ากาลบัดนี้ เฉพาะกาลเวลาที่จัดเป็นยุคโบราณคดีประวัติศาสตร์เพียงยุคเดียวก็ได้กินเวลาประมาณ ๑๓ ศตวรรษหรือกว่า ๑,๓๐๐ ปีโดยประมาณ ซึ่งในขอบเขตแห่งกาลเวลาที่จัดว่าเป็นยุคโบราณคดีประวัติศาสตร์นั้น ยังแบ่งย่อยจัดออกเป็นสมัยได้อีก ตามหลักฐานที่ได้จากบันทึกของเอกสารโบราณต่าง ๆ มีศิลาจารึก เป็นต้น ประกอบกับร่องรอยทางศิลปโบราณวัตถุและโบราณสถานที่บ่งบอกถึงลักษณะทางศิลปกรรม ตามเงื่อนแง่ของคติลัทธิศาสนา ซึ่งเป็นศูนย์กลางแห่งการสร้างสรรค์หรือเป็นตัวบงการก่อให้เกิดปูชนียวัตถุและปูชนียสถานในครรลองของกลุ่มชนแต่โบราณกาลได้ยอมรับนับถือคติลัทธิศาสนานั้น ๆ

บรรดาปูชนียวัตถุและปูชนียสถานทั้งหลาย กลุ่มชนโบราณได้สร้างไว้เพื่อสักการบูชาตามคติลัทธิศาสนาที่แพร่หลายเข้ามาถึงจากประเทศอินเดียโดยมาก จึงสามารถกำหนดได้ว่าถาวรวัตถุสถานทั้งนั้นเป็นไปในเรื่องพระพุทธศาสนา อันมีทั้งหินยานและมหายาน ส่วนที่เป็นไปในเรื่องลัทธิฮินดู อันมีทั้งไศวนิกาย และวิษณุนิกาย หากกล่าวโดยรวบรัดเกี่ยวกับถาวรวัตถุสถานทางศาสนาแล้วอาจแบ่งได้เป็น ๒ ประการด้วยกัน คือ ที่เป็นพุทธสถาน กับที่เป็นเทว-สถาน ซึ่งหมายถึงตัวอาคารสิ่งปลูกสร้างทางสถาปัตยกรรม และทางโบราณคดี กำหนดเรียกเป็น "โบราณสถาน" ฉะนั้นในเงื่อนแง่ที่เป็นปูชนียสถานของกลุ่มชนโบราณนั่นเอง โบราณสถานดังกล่าวนี้มีพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ ให้คำจำกัดความไว้ในมาตรา ๔ ดังนี้

"โบราณสถาน" หมายความว่าอสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือ โดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี

การจำกัดความ "โบราณสถาน" ของพระราชบัญญัตินี้ มีข้อที่ควรทำความเข้าใจต่อคำที่ว่า "อสังหาริมทรัพย์" นั้น หมายถึง "สิ่งที่เคลื่อนที่ไม่ได้ หรือ เคลื่อนที่ได้ยาก" อันเป็นลักษณะของตัวอาคาร หรือสิ่งปลูกสร้างที่เป็นไปในเรื่อง "สถาปัตยกรรม" นั่นเอง

เมื่อเข้าใจแล้วว่าโบราณสถานเป็นอสังหาริมทรัพย์ ความตามนัยแห่งพระราชบัญญัติได้ดำเนินต่อเนื่องสืบมาว่า "ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง"

"ซึ่งโดยอายุ" นี้หมายถึง "กาลเวลา" ที่เป็นจำนวนปี ดุจอายุของคนที่สามารถนับได้ว่า กี่ปี หรือ กี่ขวบ ในข้อนี้กินความลงไปถึงบุคคลที่มีความรู้ทางโบราณคดี สามารถบ่งบอก "อายุ" ได้ด้วยการเปรียบเทียบแบบอย่างในการก่อสร้างโบราณสถานนั้น และที่โบราณสถานนั้นมีศิลาจารึกหรือเอกสารโบราณใด ๆ บ่งบอกถึงกาลเวลาที่ก่อสร้าง หรือปฏิสังขรณ์

ซ่อมแซม ก็นำมาเป็นข้อยืนยันถึง " อายุ " หรือกาลเวลาของโบราณสถาน ถ้าไม่มีจารึกหรือเอกสารโบราณใดบ่งบอกไว้นักโบราณคดีผู้เชี่ยวชาญทางการก่อสร้างก็สามารถพิจารณาจากลักษณะการก่อสร้างของโบราณสถานนั้น แล้วสามารถประมาณกาลเวลาบ่งออกมาได้ว่า " ลักษณะการก่อสร้าง " ได้สร้างมาแล้วประมาณกี่ร้อยปี ดังนี้ก็นับว่าเป็นอายุของโบราณสถานนั้นก็ได้

ความตามพระราชบัญญัติต่อมาว่า

หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี

ต้องทำความเข้าใจในความที่ว่า " โดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติ " เพราะหลักฐานที่เกี่ยวกับประวัตินี้จะมีผลได้อย่างไร โบราณสถานที่ปรากฏอยู่โดยมากไม่ว่าจะเป็นไปในคติศาสนาใด ๆ ก็ตามย่อมบ่งบอกให้รู้ได้เสมอว่าเป็นเทวสถาน หรือพุทธสถานอยู่ในตัวของโบราณสถานนั้น ๆ อย่างนี้ก็เป็นหลักฐานเกี่ยวกับประวัติได้ แต่ผู้ที่บอกได้ชี้ได้อย่างนี้ต้องเป็นนักโบราณคดีโดยตรงจึงจะเป็นที่รับรองได้ หากผู้อื่นใดจะบ่งบอก ถึงจะถูกต้อง แต่ผู้นั้นมิใช่นักโบราณคดีจะเป็นที่รับรองไม่ได้ในทางกฎหมายหรือในทางราชการ

เมื่อได้หลักฐานเกี่ยวกับประวัติของโบราณสถานแล้ว ความที่โบราณสถาน (อสังหาริมทรัพย์) นั้น จะเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ย่อมขึ้นอยู่กับการศึกษาค้นคว้าวิจัยในวิชาการแต่ละสาขานั้น ๆ เป็นสำคัญ และย่อมแน่นอนที่สุดว่ากรมศิลปากรเท่านั้นจะเป็นผู้รับรองยืนยันหรือชี้ขาดได้ตามพระราชบัญญัตินี้ เพราะเป็นผู้รักษาคุ้มครองควบคุม ให้กิจกรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับศิลปโบราณวัตถุ และโบราณสถาน อันมีกฎหมายรับรองฐานะอยู่ในตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งท่านอธิบดีกรมศิลปากรเป็นอธิการโดยตรงทีเดียว

ปัญหาการครอบครองโบราณสถานและแหล่งโบราณคดี

ตามนัยพระราชบัญญัติ พ.ศ. ๒๕๐๔ ดังกล่าวมาแล้ว ในกรรมวิธีปฏิบัติต่อโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีของเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรผู้รักษากฎหมายนั้น คือ บุคลากรของกรมศิลปากรผู้ปฏิบัติการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติก็มิใช่ว่าจะดำเนินการได้โดยพลันทันทีก็หามิได้ โบราณสถานใด ๆ หรือแหล่งโบราณคดีที่ไหน ๆ ก็ตามแต่จะต้องได้รับความยินยอมพร้อมใจจากผู้ครอบครองพื้นที่หรือผู้มีสิทธิในที่ดินซึ่งมีโบราณสถานหรือแหล่งโบราณคดีนั้น ๆ อยู่ เพื่อให้เป็นการรับรู้ร่วมกันว่าแหล่งโบราณคดีหรือโบราณสถานนั้น เป็นหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ของชาติ ซึ่งต้องธำรงรักษาไว้ให้เป็นสมบัติของชาติสืบต่อไปชั่วกาลนาน

กรมศิลปากรจึงมีหน้าที่ทำความเข้าใจกับเจ้าของผู้ครอบครองสิทธิในที่ดินอันมีโบราณสถานหรือแหล่งโบราณคดี เมื่อเป็นที่ยอมรับต่อกันและกันแล้ว กรมศิลปากรจึงจะประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานหรือแหล่งโบราณคดีนั้น เป็นโบราณสถานสำหรับชาติ เพื่อเป็นการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชาติสืบต่อไป

แต่การประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานตามพระราชบัญญัติ พ.ศ. ๒๕๐๔ นั้น มิได้หมายความลงไปว่า ผู้ครอบครองสิทธิในที่ดินอันมีโบราณสถานอยู่นั้น จะหมดกรรมสิทธิ์ในที่ดินของท่านหามิได้ กรรมสิทธิ์ในที่ดินของท่านยังคงมีอยู่ตามเดิม เป็นแต่เพียงท่านต้องรับรู้รับทราบว่า "ในที่ดินอันเป็นกรรมสิทธิ์ของท่านนั้นมีโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนไว้เป็นโบราณสถานสำหรับชาติ และการขึ้นทะเบียนนั้น หมายถึงว่าได้ประกาศลงในหนังสือราชกิจจานุเบกษาแล้วเท่านั้น"

ความสัมพันธ์ระหว่างโบราณสถานกับปูชนียสถาน

คำว่า "ปูชนียสถาน" บ่งความหมายอยู่ในตัวว่า หมายถึง สถานที่อันควรเคารพบูชาและล่วงเลยไปถึงสถานที่อันขลังและศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อ ความเลื่อมใสศรัทธาของกลุ่มชนในท้องถิ่นนั้น ๆ หรือท้องถิ่นอื่นแม้จะห่างไกลหรือใกล้เคียง แต่ก็ยินยอมน้อมรับรู้ร่วมกันต่อสถานที่ดังกล่าวนั้นเป็นปูชนียแห่งตน ปูชนียสถานทั่วประเทศแทบจะทุกจังหวัดในบัดนี้จะเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนที่เลื่อมใส มักจะถือเป็นบุญเขตในทางคติธรรมตามพระบวรพุทธศาสนาโดยมาก ดังนั้นในเงื่อนแง่ของเรื่อง จึงเกี่ยวข้องกับวัดหรืออารามทางพระพุทธศาสนานั่นเอง ความสัมพันธ์ระหว่างโบราณสถานจึงอาจเกิดขึ้นได้ เพราะเหตุบุคคลมีจิตใจเลื่อมใสศรัทธาเป็นสื่อนำ

ดังนั้น โบราณสถานที่โดยสภาพแล้วเป็นหลักฐานในทางวิชาการ โบราณคดีและประวัติศาสตร์ อันประจำอยู่บนผืนแผ่นดินไทย มีลักษณะประดุจบันทึกร่องรอยอารยธรรมวัฒนธรรมของอดีตชนสมัยโบราณกาลประจำอยู่ในตัวโบราณสถานนั้น ๆ อย่างชัดเจนยิ่ง ถ้าโบราณสถานดังกล่าวยังอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์เพียงใด ร่องรอยแห่งอดีตย่อมชัดเจนขึ้นเพียงนั้น และหากว่ามีสภาพที่ชำรุดเสื่อมโทรมค่อนข้างสมบูรณ์หรือสภาพดังกล่าวได้ลดน้อยถอยลงมาโดยลำดับ ร่อยรอยแห่งอดีตชนก็จะคลายความชัดเจนลดน้อยถอยลงตามมาโดยลำดับเช่นกัน และในที่สุดก็อาจหมดสภาพความเป็นโบราณสถานไปฉะนี้

ในเรื่องโบราณสถานกับปูชนียสถานที่อาจมีความสัมพันธ์ต่อกันได้นั้น ประสงค์จะกล่าวถึงสาเหตุของความเป็นมาซึ่งก่อสัมพันธ์ต่อกันไว้ในที่นี้อีกโสดหนึ่งเท่าที่ประสบการณ์ของกรมศิลปากรกำลังดำเนินอยู่ในปัจจุบันเพื่อเสริมสร้างทัศนคติอันดีงามต่อประชาชนทั่วไป และต่อคณะบุคคลที่อาจเกี่ยวข้องกับโบราณสถานในแง่มีความสัมพันธ์กับความเป็นปูชนียสถานไปในตัวนั่นเอง จุดใหญ่ใจความของเรื่องนี้มุ่งถึงโบราณสถานอันตกอยู่ในเขตวัดวาอารามที่มีคณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนาเป็นผู้ครอบครองอยู่เพื่อปฏิบัติกิจการทางพระศาสนาตลอดมา ซึ่งโบราณสถานที่อยู่ในลักษณะเช่นนี้ ย่อมมีสถานภาพเป็นปูชนียสถานไปด้วย นั่นก็คือความสัมพันธ์ของโบราณสถานกับปูชนียสถานได้กลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

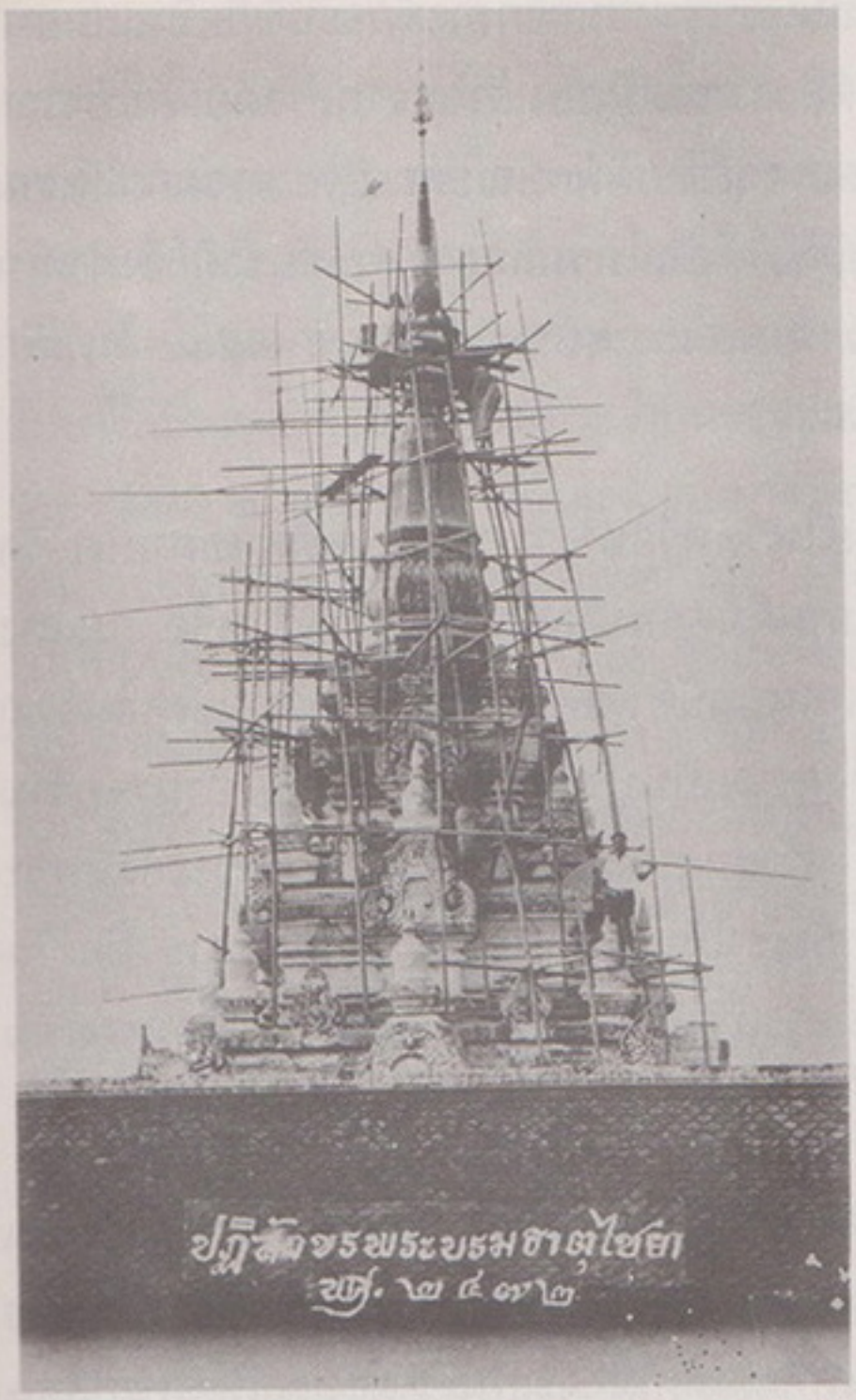

๓ ๔

๓ งานบูรณะศาสนสถานในวัดของกรมศิลปากรในช่วงสมัยแรก ๆ ส่วนใหญ่เป็นงานที่ต้องร่วมมือกับทางวัด

๔ การบูรณะศาสนสถานอิฐที่วัดพระธาตุหนองสามหมื่นชัยภูมิ เป็นการบูรณะศาสนสถานที่ขึ้นทะเบียนแล้วในเขตวัดของกรมศิลปากร

ปัญหาความครอบครองโบราณสถานที่เป็นปูชนียสถานดังกล่าวมักจะบังเกิดขึ้นเสมอมา หากจักอุปมาแล้วก็เสมือนดังว่า มีของอยู่ชิ้นเดียวแต่เกิดมีสองเจ้าของ กล่าวคือ ถ้าโบราณสถานนั้นเป็นเจดีย์โบราณสักองค์หนึ่ง กรมศิลปากรถือว่ามีลักษณะสถาปัตยกรรมอันงดงามล้ำเลิศ หรือมีคุณค่าทางวิชาการ ควรสงวนรักษาไว้ให้เป็นโบราณสถานสำหรับชาติ จึงดำเนินการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานสำหรับชาติไว้ ตามพระราชบัญญัติ ฯ พ.ศ. ๒๕๐๔ ในหลักการนี้กรมศิลปากรจึงเป็นเจ้าของโบราณสถานนั้น

แต่เจดีย์โบราณเป็นศาสนวัตถุประจำอยู่ในวัดหรือพระอารามตามคติพุทธศาสนา วัดหรืออารามจึงเป็นเจ้าของโดยชอบ และมีกฎหมายคุ้มครองต้องตามสังฆาณัติ หรือ กฎแห่งมหาเถรสมาคม อาจกล่าวอย่างง่าย ๆ ว่า เป็นศาสนสมบัติโดยตรงทีเดียว ในฐานะศาสนวัตถุหรือศาสนสมบัตินั่นแหละ ย่อมกินความไปถึงความเป็นปูชนียสถานอีกด้วย อำนาจความครอบครองหรือสิทธิครอบครองศาสนสมบัติในวัดวาอารามอันมิใช่วัดร้าง เพราะยังมีพระภิกษุสงฆ์ประจำวัดหรือรักษาวัดอยู่ ก็ได้รับเถรบัญชาให้เป็นเจ้าคณะพระสังฆาธิการ คือเป็นสมภาร หรือเจ้าอาวาส และหรือเจ้าอธิการ ซึ่งถือว่าเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย มีอำนาจเต็มในการดำเนินการทุกอย่างอยู่ภายในวัดของท่านที่ครองอยู่

ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้น เพราะความเป็นสองเจ้าของในวัตถุสิ่งเดียวกัน แต่มีความคิดเห็นต่างกันในอันที่จะทะนุบำรุงรักษา ทางฝ่ายกรมศิลปากรก็มีแนววิธีที่จะทะนุบำรุงรักษาในแง่วิชาการ คือ จะต้องอนุรักษ์ไว้ให้คงสภาพเดิมมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ จะแก้ไขดัดแปลงให้แปรเปลี่ยนสภาพลักษณะดั้งเดิมไปมิได้ จะทำให้หมดคุณค่าหรือเสื่อมสภาพต่อความเป็นโบราณสถานการอนุรักษ์ในเงื่อนไขดังกล่าวนี้จะเป็นที่ขัดขวางต่อความรู้สึกของพุทธศาสนิกโดยทั่วไปอยู่แล้ว และในความรู้สึกของท่านผู้เป็นเจ้าอธิการ สมภาร เจ้าวัด ก็คงจะเช่นเดียวกัน เพราะท่านใดที่เป็นสมภาร ท่านก็ไม่ชอบที่จะเป็นสมภารวัดร้างที่เต็มไปด้วยเสนาสนะภายในวัดเสื่อมโทรมผุพังอย่างนั้น หากท่านเห็นสภาพโบราณสถานอันเป็นศาสนสมบัติของวัด คร่ำคร่าเก่าแก่โบราณเรือนชุ้ม อิฐปูนกระเทาะผุพังลงมาในที่บางแห่ง หรือเจดีย์นั้นไม่ครบสมบูรณ์ หลงเหลืออยู่ไม่เต็มองค์ ลวดลายสูญหายไปบ้าง ต่าง ๆ นานา ท่านองนี้ ท่านย่อมรู้สึกไม่สบายใจ ทนดูสภาพนั้นไม่ได้ ท่านต้องหาทางบูรณะปฏิสังขรณ์ให้ฟื้นคืนดี มีสภาพสมบูรณ์ เพื่อก่อให้เกิดศรัทธาปสาทต่อประชาชนที่ได้เข้ามาพบเห็นเป็นที่ชื่นชมโสมนัส และอาจชักจูงจิตใจให้นึกน้อมไปในพระพุทธศาสนายิ่ง ๆ ขึ้น อันเป็นเครื่องจรรโลงใจของผู้คนที่นับถือ เป็นความเจริญงอกงามแก่ศรัทธา ด้วยเหตุดังกล่าวนี้คือความขัดข้องซึ่งกันและกัน และนำมาซึ่งความไม่เข้าใจต่อกันในที่สุด ผลก็จะนำไปสู่ความเห็นที่ว่า ถ้ายินยอมให้กรมศิลปากรขึ้นทะเบียนแล้ว ศาสนสถานสมบัติของวัดจะพ้นไปจากสิทธิครอบครอง วัดจะบูรณะปฏิสังขรณ์แต่อย่างใดไม่ได้ เพราะเป็นของกรมศิลปากร ในแนวความเห็นเช่นนี้ กรมศิลปากรมักประสบพบต่อเหตุการณ์ดังกล่าว

เสมอมา ก่อให้เกิดทัศนคติอันเป็นภาพพจน์ที่ไม่งามอย่างยิ่ง จะชักนำให้เป็นไปได้ว่า การกระทำของกรมศิลปากรนั้น เป็นที่ขัดขวางกีดกั้นกองการกุศลต่อพุทธศาสนิกชนทั่วไปก็ว่าได้ เคยมีตัวอย่างมาแล้ว ภายในวัดแห่งหนึ่งมีพระอุโบสถโบราณประจำวัดอยู่หลังหนึ่ง ตัวไม้เครื่องบนลายสลักเป็นศิลปะประจำถิ่น แสดงถึงช่างฝีมืออันหาได้ยาก ฝากฝีมือไว้ในตัวไม้สลักลวดลายเหล่านั้น มีคุณค่าทางศิลปกรรมพื้นเมือง กรมศิลปากรได้วิเคราะห์อย่างถี่ถ้วนสมควรจะสงวนรักษาไว้เป็นสมบัติวัฒนธรรมประจำถิ่นของประเทศชาติ จึงขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานสำหรับชาติ ต่อมา ๒ หรือ ๓ ปี ได้รับแจ้งจากทางวัดว่า พระอุโบสถนั้นผุพัง หลังคารั่ว ผนังขาดจากกัน พร้อมที่จะพังทะลายลงมาได้ทุกเมื่อ เป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อพระภิกษุสามเณรจักเข้าไปบำเพ็ญปฏิบัติกิจทางพระศาสนาได้ ขอให้กรมศิลปากรรับดำเนินการ ทางวัดเฝ้ารอทางปฏิบัติอยู่ ต่อมาได้มีหนังสือถึงกรมศิลปากรอีกฉบับหนึ่งบ่งบอกทันทีว่า ขอให้กรมศิลปากรถอนสภาพความเป็นโบราณสถานของพระอุโบสถโบราณหลังนั้นโดยเร็ว เพื่อทางวัดจะได้ดำเนินการรื้อพระอุโบสถที่เสื่อมโทรม แล้วสร้างขึ้นใหม่ ทั้งนี้เพราะการขึ้นทะเบียนได้ขัดขวางการกระทำของวัดอยู่ตลอดมา และกรมศิลปากรจะซ่อมก็ไม่ซ่อมให้ วัดจะรื้อจะสร้างก็ไม่ให้ทำ วัดจะไปของบประมาณจากทางราชการอื่นก็ไม่ได้ เพราะทางราชการส่วนนั้นอ้างว่าเมื่อขึ้นทะเบียนแล้วก็เป็นของกรมศิลปากร ต้องของบประมาณจากกรมศิลปากรมาดำเนินการ ข้อปฏิบัติที่แท้จริงแล้วกรมศิลปากรนั้นหาได้มีหน้าที่ซ่อมสร้างเสนาสนะพระภิกษุสงฆ์ สามเณร ภายในวัดด้วยไม่ และกรมศิลปากรจะของบประมาณเพื่อการนี้ ทางงบประมาณแผ่นดินก็ไม่อาจจะอนุมัติให้กรมศิลปากรได้อีกเช่นกัน เพราะไม่ใช่หน้าที่ของกรมศิลปากรจะไปทำอย่างนั้น

การขึ้นทะเบียนโบราณสถานของกรมศิลปากรเป็นการสงวนรักษา ลักษณะโบราณสถานดั้งเดิมไว้ให้คงอยู่นานเท่านานเท่าที่จะทำได้ นั่นเป็นภารกิจโดยตรงแท้ แต่สำหรับโบราณสถานในครอบครองของวัด แม้จะขึ้นทะเบียนไว้แล้วก็ตาม ความเป็นสิทธิครอบครองของวัดหาได้สิ้นสุดหรือหมดสิทธิการครอบครองในความเป็นเจ้าของไปด้วยไม่ สิทธิครอบครองความเป็นเจ้าของยังคงอยู่ตามเดิม เว้นแต่ว่าทางวัดจะดำเนินการใด ๆ ลงไปต่อโบราณสถานนั้น ต้องขออนุญาตต่อกรมศิลปากรก่อน ให้กรมศิลปากรตอบตกลงอนุญาตจึงจะดำเนินการได้ และถ้ามีข้อปฏิบัติอย่างไรที่ชี้แจงมา วัดถึงปฏิบัติตามข้อชี้แจงอย่างนั้น ๆ จึงความดังกล่าวนี้ไม่ได้หมายถึงงบประมาณที่กรมศิลปากรจะต้องจัดสรรให้แต่อย่างใด คงเป็นหน้าที่ของวัดหรือเป็นหน้าที่ของเจ้าของผู้ครอบครองสิทธินั้นจะจัดการต่างหาก กรมศิลปากรเป็นเพียงเสนอแนะให้คำปรึกษาหารือในทางปฏิบัติต่อโบราณสถานที่จะต้องอนุรักษ์หรือสงวนรักษาไว้ให้คงสภาพเท่านั้น

ความจริงแล้ววัดวาอารามทั่วไปย่อมเป็นบุญเขตของผู้ที่เลื่อมใสศรัทธาในพระบวรพุทธศาสนา อันพุทธศาสนิกชนทั้งหลายย่อมถือเป็นบุญสถานของตน ๆ ที่จะส่งเสริมทะนุบำรุงด้วยกำลังศรัทธาอยู่ตลอดมา ถ้าการมิเป็นเช่นนั้นแล้ว วัดวาอารามทั้งปวงจะอยู่ล่วงกาลผ่าน

เวลาสืบมาตราบเท่าทุกวันนี้หาได้ไม่ และบรรดาพระภิกษุสงฆ์ สามเณร ผู้สืบศาสนทายาทก็คงจะประจำอยู่ตามวัดวาอารามมิได้เช่นกัน หากข้อเท็จจริงดำเนินอยู่ตามรูปการณ์เช่นว่านี้ ควรที่วัดในอาณัติของท่านอธิการ สมภารเจ้าวัดนั่นแหละจักกรุณาอนุเคราะห์ชี้แจงต่อศรัทธาประชาชนให้เกิดความขวนขวายในอันที่จะทะนุบำรุงโบราณสถานอันสถิตอยู่ภายในวัดที่เป็นบุญเขตนั้น จักก่อประโยชน์เกื้อกูลเป็นผลเพิ่มกองการกุศลจิตทวีคูณ คือได้ทั้งในส่วนที่เป็นสมบัติของประเทศชาติและทั้งในส่วนที่เป็นศาสนสมบัติ อันมีมนุษยสมบัติ ทิพยสมบัติ และนิพพานสมบัติ เป็นที่สุด ในแนวทางทั้งสองประการนี้ ล้วนแต่มี " สมบัติ " เป็นที่ตั้ง ปราศจาก " วิบัติ " โดยสิ้นเชิง และในที่สุดของหลักการที่ชี้แจงแสดงมา ควรจะเป็นที่เสริมสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน ทั้งฝ่ายพุทธาณาจักรกับฝ่ายอาณาจักรหรือทางราชการ กรมศิลปากรก่อให้เกิดสัมพันธ์ กรณีร่วมกันในอันที่จะทะนุบำรุงรักษาโบราณสถานอันเป็นปูชนียสถานในวัดสืบต่อไปสมดังเจตนารมณ์ทุกประการ

ยังมีอีกปัญหาหนึ่ง ซึ่งลักษณะรูปการณ์คล้ายคลึงกันแต่ไม่ใช่โบราณสถานภายในวัดที่กรมศิลปากรขึ้นทะเบียนไว้ดังกล่าวมา กลับเป็นโบราณสถานที่หาได้ตกอยู่ในครอบครองของวัดไม่ ซึ่งโบราณสถานดังกล่าวนี้ กรมศิลปากรก็ได้ขึ้นทะเบียนไว้เป็นโบราณสถานสำหรับชาติเช่นกัน โบราณสถานนั้น ๆ อาจเป็นไปในคติศาสนาพุทธ หรือศาสนาพราหมณ์ก็ได้ ต่อมาได้มีพระภิกษุสงฆ์ได้เข้าไปพักพิงอาศัย จะเป็นไปโดยคติที่ว่า ธุดงควัตร หรือ รุกขมูล ก็ตามแต่ และจะเป็นได้ด้วยการอยู่ชั่วคราว และยั่งยืนก็ได้ ส่วนมากในการเริ่มต้นจะเป็นการชั่วคราวเท่านั้น ครั้นล่วงกาลผ่านเวลานานเข้า เริ่มต้นเป็นการยั่งยืนยึดครองโบราณสถานนั้นตั้งเป็นสำนักสงฆ์ จนได้เวลาอันเหมาะเพราะปลูกศรัทธาปสาทไว้กับมหาชนมากขึ้น เลยทำให้พ้นสภาพความเป็นสำนักสงฆ์กลายเป็นวัดวาอารามมีวิสุงคามสีมา มีพระภิกษุสงฆ์สามเณรอยู่ประจำ ทำนองนี้เป็นเหตุการณ์ที่มีได้บ่อยทีเดียว

โบราณสถานตามกฎหมายหรือพระราชบัญญัติ พ.ศ. ๒๕๐๔ ที่กรมศิลปากรถือเป็นแนวปฏิบัติ และดำเนินงานทางราชการอยู่ตราบเท่าทุกวันนี้ เป็นพระราชบัญญัติที่ท่านอธิบดีกรมศิลปากรแต่ผู้เดียวเท่านั้น มีอำนาจเต็มในการที่จะใช้อำนาจตามพระราชบัญญัติโดยตรงหรือจะมอบหมายอำนาจนั้นให้ผู้หนึ่งผู้ใดดำเนินการแทนก็ได้ ด้วยหลักการเช่นนี้แม้จะมีอำนาจเต็มตามกฎหมายแล้วก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติจักใช้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินั้น เป็นเรื่องที่ยากยิ่งและละเอียดอ่อน หากแนวทางปฏิบัตินั้นจะต้องเผชิญหน้ากับปูชนียวัตถุสถานและกับปูชนียบุคคลในทางพระพุทธศาสนา อนึ่ง บรรดาข้าราชการทุกระดับในกรมศิลปากรล้วนแต่เป็นพุทธศาสนิกชนโดยมาก รวมทั้งท่านอธิบดีด้วยก็เช่นกัน ถ้ามุ่งยึดถือพระราชบัญญัติดังกล่าวมากเกินไป ย่อมแน่ที่สุดว่าจะทำให้ภาพพจน์ของกรมศิลปากรและต่อสายตาของบุคคลอื่นทั่วไปจะเล็งเห็นว่ากรมศิลปากรไม่เอื้อเฟื้อต่อพระพุทธศานา และจะเห็นว่าเป็นการทำลายสถานบุคคลแห่งสังฆศาสนาไปด้วยก็เป็นได้

๕

๖

๕ การบูรณะอุโบสถวัดเขาพระอานนท์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนโบราณสถานไว้และวัดเป็นผู้ดำเนินการบูรณะ

๖ อาจารย์คงเดช ประพัฒน์ทอง เป็นวิทยากรที่จิตตภาวัณวิทยาลัยบรรยายเรื่อง “*พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ศิลปโบราณวัตถุของชาติ*” เมื่อเดือนมีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๙

การที่พระภิกษุสงฆ์บางท่านได้เข้าไปตั้งเสนาสนะอาศัยอยู่ตามบริเวณโบราณสถาน ซึ่งแต่ดั้งเดิมได้เคยเป็นอารามมาก่อนแล้ว ได้ทิ้งร้างไปหลายร้อยปีหรือนับด้วยพันกว่าปี ถ้าเป็นโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนไว้เป็นโบราณสถานสำหรับชาติแล้วก็ตกอยู่ในความดูแลป้องกันรักษาของกรมศิลปากร ท่านพระภิกษุสงฆ์จะเข้าไปอยู่ในบริเวณดังกล่าวต้องได้รับอนุญาตจากกรมศิลปากรก่อนจึงจะอยู่ได้ แต่ในทางปฏิบัติแล้ว ส่วนมากจะเข้าไปอยู่ก่อนจึงอนุญาตก็บางที การเข้าไปอยู่นั้นก็ด้วยพุทธศาสนิกชนในท้องถิ่นนั้นเป็นเจ้าการแนะนำและพาท่านเข้าไปถึงเสนาสนะให้ความอุปถัมภ์บำรุง ครั้นนานเข้าสิ่งปลูกสร้างก็ค่อย ๆ เจริญงอกงามตามมาโดยลำดับแห่งกำลังศรัทธามากหรือน้อยของบุคคล ในที่สุดก็จะกลายเป็นสำนักสงฆ์ และเป็นวัดโดยลำดับกาล ซึ่งกรมศิลปากรจะตกอยู่ในสภาพเสมือนหนึ่งน้ำท่วมปาก กลืนไม่เข้าคายไม่ออก และอยู่ในฐานะไม่มีทางเลือก มีสภาวะจำยอมส่วนเดียว กรมศิลปากรจึงมักได้รับการตำหนิอยู่เสมอมาว่าไม่ดูแลรักษาโบราณสถาน ปล่อยให้รกร้างว่างเปล่า หรือไม่เอาใจใส่ทางชาวบ้านและพระภิกษุสงฆ์ได้อุตสาหะเข้าไปปรับปรุงดูแลรักษาให้ก็กลับขัดขวางและหาทางขับไล่ไม่ให้สถานที่นั้น ๆ เรียกว่าจะทำก็ไม่ทำ ผู้อื่นจะทำก็ไม่ให้ทำ

แหล่งโบราณสถานบางแห่ง มีเฉกการติดต่อระหว่างพระภิกษุสงฆ์เข้าไปทำการอาศัยในบริเวณโบราณสถานกับกรมศิลปากรเสมอว่าอยู่เป็นการชั่วคราวจะก่อตั้งสร้างเสริมอะไรจึงเป็นการชั่วคราวตลอดเวลา แต่ล่วงกาลนานปีเข้าท่านพระภิกษุสงฆ์ก็ติดต่อกับทางราชการส่วนอื่นที่ได้เข้าไปดำเนินการรังวัดจัดตั้งเป็นวัดมีอุปาจารเฉกเช่นวัด มีบริเวณโบราณสถานของกรมศิลปากร ในวัดขึ้นอีกโดยถือว่าเป็นวัดร้างมาก่อน อย่างนี้ก็ทำได้ และมีหน่วยศิลปากร ฯ ที่ตั้งอยู่ในเขตโบราณสถานของตนมาหลาย ๑๐ ปี ก็ถูกทางวัดที่ยึดโบราณสถานไปเป็นวัดนั้นเรียกร้องสิทธิของความเป็นวัดว่าสถานที่ราชการกรมศิลปากรนั้น อาศัยที่ดินวัดอยู่ช้านานมากจะต้องชดเชยปัจจัยทะบุบำรุงวัด เรื่องนี้เป็นตัวอย่างที่ได้บังเกิดขึ้นจริงและเป็นจริง กรมศิลปากรต้องจัดถวายไปในที่สุด เพื่อความสงบเงียบระหว่างราชการกับวัดด้วยประการฉะนี้

กรมศิลปากรตระหนักดีว่าวัดหรืออารามทั่วประเทศนั้นเป็นศูนย์กลางแห่งอารยธรรมวัฒนธรรมของประเทศชาติบ้านเมือง ยิ่งวัดซึ่งมีอดีตประวัติอันยาวนานสืบต่อเนื่องกันมาแต่ตั้งโบราณกาลด้วยแล้ว ความสำคัญของวัดนั้นก็ยิ่งเพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณ เพราะเป็นแหล่งรวมแห่งความเก่าแก่ของวิชาการครั้งอดีตไว้อย่างมากมาย และในประการอันสำคัญที่สุดวัดเคยเป็นสถาบันการศึกษาแห่งชาติมาก่อนหน้าสถาบันการศึกษาทั้งหลายที่มีอยู่ในทุกวันนี้ ดังนั้น ต่อปัญหาที่จะถามว่าทำไมกรมศิลปากรจึงต้องเกี่ยวข้องกับวัด หรือต้องเอาใจใส่ต่อวัดวาอารามทั่วประเทศ ก็ด้วยสาเหตุที่แถลงไว้ ฉะนี้

เมื่องานด้านโบราณคดีของกรมศิลปากรได้ขยายออกไปสู่ส่วนภูมิภาค จัดตั้งหน่วยศิลปากรขึ้นทั้ง ๙ หน่วย ครอบคลุมพื้นที่บริเวณจังหวัดต่าง ๆ ทั้งประเทศถึง ๖๗ จังหวัด ดังที่

กล่าวมาแล้วนั้น ได้ดำเนินการสำรวจตรวจหาแหล่งโบราณคดี ขุดค้นทางโบราณคดี และบูรณะโบราณสถาน แล้วจัดดำเนินการขึ้นทะเบียนโบราณสถานสำหรับชาติและประกาศเป็นแหล่งโบราณคดีทั่ว ๆ ไปในบริเวณที่เคยเป็นเมืองโบราณมาแต่ดั้งเดิม หรือเคยเป็นแหล่งชุมชนโบราณต่าง ๆ มาก่อน ทั้งที่เป็นชุมชนโบราณก่อนประวัติศาสตร์หรือประวัติศาสตร์ ตลอดจนบริเวณที่ปรากฏร่องรอยอารยธรรมวัฒนธรรมของอดีตชนทั่วไป เหล่านี้ กรมศิลปากรต้องดำเนินการควบคุมดูแลรักษาคุ้มครองป้องกันไว้เพื่อจะได้ดำเนินงานทางวิชาการ ให้แน่ชัดสืบต่อไปเท่าที่จะทำได้ตามโอกาส การดำเนินการเช่นว่านี้ย่อมก่อให้เกิดความไม่สะดวกต่อเจ้าของที่ดินผู้มีสิทธิในกรรมสิทธิ์ที่ดินด้วย และทำให้ปราศจากความเข้าใจอันดีต่อกันระหว่างเอกชนกับทางราชการเสมอ

บรรดาที่ดินทั้งหลายในจังหวัดใหญ่ ๆ ที่เคยเป็นเมืองโบราณสำคัญ ๆ ในประวัติศาสตร์ของประเทศชาติมาแต่ก่อนเก่า ยังมีร่องรอยคันคูกำแพงเมืองปรากฏอยู่ชัดเจนมาก แต่การยึดครองที่ดินดังกล่าวทั้งในส่วนเอกชนและในส่วนราชการทั่วไปก็ได้มีสิ่งปลูกสร้างหรือจัดวางผังเมืองขึ้นใหม่ ตัดถนนหนทางทับถมแนวคันคูกำแพงเมืองเดิมให้หมดสิ้นสภาพไปเป็นบางตอนบางแห่ง และบางทีก็มีบ้านเรือนหรือที่ทำการรุกล้ำเข้าไปในแนวคันคูกำแพงเมืองโบราณนั้นด้วย บางทีก็เข้าไปจับจองบริเวณคันคูกำแพงเมืองดังกล่าวหักร้างถางพงปลูกพืชไร่ต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้เป็นกรณียกิจที่ดำเนินอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน สุดที่กรมศิลปากรจะขอร้องหรือวิงวอนให้ระงับกิจกรรมดังกล่าวนี้ได้ทั่วถ้วน เพราะเท่ากับเข้าไปขัดขวางการกระทำหรือความเจริญนั้น ๆ ในปัจจุบันนั่นเอง

บรรดาร่องรอยอารยธรรมวัฒนธรรมที่บ่งบอกถึงความเป็นมาของกลุ่มชนครั้งอดีตกาลนั้น เป็นบ่อเกิดของแหล่งโบราณคดีและประวัติศาสตร์ ในกาลปัจจุบันนี้อย่างสำคัญยิ่ง การกระทำเช่นว่ามานั้น ๆ เป็นการทำลายอดีตของประเทศชาติ ซึ่งไม่สามารถเรียกร้องหรือสร้างขึ้นมาใหม่ได้อีกต่อไปแล้ว ความขาดแคลนในเรื่องสาธารณูปโภคนานาประการต่อบุคคลทั่วประเทศหรือขาดอาหารการบริโภคก็ทำให้ประชาชนต้องอดตาย นั่นเป็นของปกติเพราะคนเมื่อขาดอาหารการบริโภคอย่างรุนแรงก็ต้องตาย แต่ประเทศชาติเมื่อขาดวัฒนธรรมอารยธรรมประจำชาติก็เช่นเดียวกัน เป็นความตายทั้งชาติทั้งประเทศทีเดียว ในเงื่อนแง่ของประเด็นทั้งสองสถานนี้ ถ้าจะให้กรมศิลปากรเลือก กรมศิลปากรก็มีหน้าที่จะต้องเลือกอารยธรรมวัฒนธรรมให้คงอยู่ด้วยการขวนขวาย คุ้มครองป้องกันดูแลรักษาไม่ให้อารยธรรมวัฒนธรรมของประเทศชาติต้องสูญสิ้น เสื่อมสลายหรือตายไปในทุกวิถีทาง อันหมายถึงความตายทั้งชาติทั้งประเทศ แม้จักมีบุคคลเหลืออยู่โดยปราศจากอารยธรรมวัฒนธรรมประจำชาติแล้ว ก็อยู่อย่างไร้คุณค่ามิใช่หรือ ถึงจะอยู่ต่อไปได้มันก็เป็นเพียงกลุ่มชีวิตของมนุษย์ที่ไม่มีความชื่นชมอันใดที่จะยกขึ้นมาเชิดชูกับชาติอื่น ๆ ที่เขามีกันได้ เพราะขาดอดีตจะเป็นพื้นฐานรองรับโดย

สิ้นเชิงอย่างนั้น เป็นชีวิตที่ไม่มีความภาคภูมิใจอันใดหลงเหลืออยู่อีกต่อไปแล้ว นี่คือสิ่งที่กรมศิลปากรมีความห่วงใยอย่างยิ่ง

ความเกี่ยวข้องของกรมศิลปากรในเรื่องอารยธรรมวัฒนธรรมของมนุษย์ในอดีตบนผืนแผ่นดินไทย อันเป็นภาระหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติโดยตรงนั้น มิใช่จะมุ่งแต่ลักษณะอารยธรรมวัฒนธรรมในอดีตโดยสมมุติฐานหาใช่ไม่ การดำเนินงานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากรเป็นการเจาะลึกเข้าไปถึงอดีตของมนุษย์บนผืนแผ่นดินไทยนี้ไกลมากกว่าพันปีล่วงมาแล้วทีเดียว ดังเช่น วัฒนธรรมบ้านเชียงที่ได้รู้จักแพร่หลายกันทั่วไปในโลกนี้นั่นก็เป็นร่องรอยของอดีตกาลอันเก่าแก่ถึง ๕,๖๐๐ ปี โดยประมาณ

เฉพาะอดีตกาลของเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาประจำชาติของไทยเรา บัดนี้หากจะพรรณนาในแนวทางของโบราณคดีแล้ว หลักฐาน กรมศิลปากรที่ได้ดำเนินงานมาโดยตลอด ก็อาจชี้แจงได้ว่ามีความเก่าแก่ราว ๑,๖๐๐ ปี ล่วงมาแล้วอย่างไม่มีปัญหาเลย ฉะนั้นในที่นี้เพื่อความเข้าใจอย่างง่าย ๆ และเพื่อสามารถจะให้เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป จึงใคร่ขอชี้แจงถึงหลักฐานทางประวัติการณ์แห่งพระพุทธศาสนาเพียงส่วนเดียวดังต่อไปนี้

การศึกษาค้นคว้าทางวิชาการของกรมศิลปากรนั้นหากจะกล่าวถึงเฉพาะเรื่องทางพระพุทธศาสนาบนผืนแผ่นดินไทยโดยตรงแล้ว ควรทำความเข้าใจแต่เบื้องต้นไว้ก่อนว่ามุ่งหมายเฉพาะพุทธศิลป์มากกว่า คติธรรมในพระพุทธศาสนาหรือจะกล่าวตามแง่แห่งปรัชญาได้ว่า " เป็นการศึกษาในทางรูปธรรม " เท่านั้น เพราะรูปธรรมในที่นี้หมายถึงสิ่งซึ่งประจักษ์ชัดได้ด้วยสายตาประสาทของจักษุโดยตรง

ดังนั้นพุทธศิลป์ที่ค้นพบบนผืนแผ่นดินไทยทั่วไปทุกภูมิภาค อาจนำมารับรองได้ถึงการเผยแพร่พุทธศาสนาจากประเทศอินเดียเข้ามาถึงประเทศไทยได้ตั้งแต่สมัยที่ได้มีการทำพระพุทธรูปเกิดขึ้นแล้วในประเทศอินเดียนั้น บรรดาพระพุทธรูปในพุทธศิลป์ของประเทศอินเดียจัดแบ่งกลุ่มพระพุทธรูปที่ได้สร้างขึ้นตามภูมิภาคของอินเดียได้ ๓ แห่งด้วยกัน คือ

๑. พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในแคว้นคันธาราฐทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย จัดเป็นพุทธศิลปฝ่ายอินเดียเหนือ คือ อุตรประเทศบัญญัตินามศิลปะว่า " ศิลปคันธาราฐ " มีอิทธิพลศิลปกรีก - โรมัน ปะปนอยู่เป็นอันมาก กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ ๗ - ๑๐

๒. พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นทางแถบลุ่มแม่น้ำยมุนาที่เมืองมถุรา เป็นดินแดนที่ต่ำลงมาทางใต้ของแคว้นคันธาราฐ และแถบเมืองมถุรานี้ตกอยู่ในอำนาจกษัตริย์ราชวงศ์กุษาณะดุจเดียวกับแคว้นคันธาราฐเช่นกัน แต่พุทธศิลป์ที่สร้างขึ้นหาได้จัดทำตามแบบพระพุทธรูปคันธาราฐไม่ กลับปรากฏพุทธลักษณะเป็นแบบอย่างอินเดียโดยตรง ฉะนั้นพระพุทธรูปที่สร้าง

ขึ้นในบริเวณแถบเมืองมถุราดังกล่าว จึงบัญญัติชื่อศิลปะว่า " พุทธศิลปมถุรา " กำหนดอายุไว้ราวพุทธศตวรรษที่ ๗ - ๙

๓. พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในดินแดนตอนใต้ของประเทศอินเดีย หรือที่เรียกว่า " ทักษิณประเทศ " นั้น อยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำกฤษณาและโคทาวารี เรียกว่า " แคว้นอมราวดี " หรือ " อานธรประเทศ " ซึ่งพุทธศิลป์แบบนี้เจริญรุ่งเรืองขึ้นในสมัย " ราชวงศ์กษัตริย์อานธระ " แม้จะมีพุทธลักษณะเป็นแบบอย่างของอินเดียใต้โดยตรง อันแตกต่างไปจากพุทธรูปมถุราในอินเดียก็ตาม แต่ลักษณะบางอย่างก็มีเค้าโครงของอิทธิพลพุทธศิลป์คันธารราฐเข้ามาปะปนอยู่ด้วย พระพุทธรูปอมราวดีนี้กำหนดอายุได้ว่าในราวพุทธศตวรรษที่ ๗ - ๙ อีกเช่นกัน

จะเห็นได้ว่า พระพุทธรูปในพุทธศิลป์อินเดียสมัยเริ่มแรกมีพระพุทธรูปนั้น จะปรากฏพระพุทธรูปประจำภูมิภาคอยู่สามแห่งคือ " คันธารราฐ " " มถุรา " และ " อมราวดี " มีการกำหนดใกล้เคียงกันในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๗ - ๑๐ และพุทธศตวรรษที่ ๗ - ๙ ร่วมกาล-สมัยเดียวกันอีกด้วย พระพุทธรูปคันธารราฐและพระพุทธรูปมถุรา ในอินเดียเหนือหรืออุตรประเทศนั้นไม่เคยเผยแผ่เข้ามายังประเทศไทยด้วยเลย ในการขุดค้นทางโบราณคดีและหรือการสำรวจทางโบราณคดีอันเป็นยุติได้ว่า "ไม่มีพระพุทธรูปคันธารราฐและพระพุทธรูปมุถราบนผืนแผ่นดินไทย " แต่ในประเทศไทยได้ค้นพบพระพุทธรูปอมราวดีตามภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ ดังนี้

ภาคใต้ ได้พบพระพุทธรูปอมราวดีหล่อด้วยสำริด ประทับยืนปางเทศนาจีบน้ิวพระหัตถ์คือ พระอังคุฐกับพระดรรชนี ด้วยพระหัตถ์ขวา พระพุทธรูปองค์นี้ค้นพบที่ อำเภอสุไหงโกลก จังหวัดนราธิวาส แต่ตกเป็นสมบัติส่วนพระองค์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล

ภาคกลาง ก็พบพระพุทธรูปอมราวดีหล่อด้วยสำริดแต่มีขนาดเล็กกว่าที่พบในภาคใต้ พระพุทธรูปดังกล่าวนี้กระทำปางเดียวกันคือปางเทศนา และประทับยืนตรง ๆ อย่างสมภังคะพระบาทยุคลวางอยู่เสมอกันในระดับเดียวกัน พระพุทธรูปอมราวดีที่พบในภาคกลางนี้พบที่จังหวัดนครปฐม จังหวัดกาญจนบุรี และที่จังหวัดสุพรรณบุรี โดยเฉพาะที่อำเภออู่ทอง ปัจจุบันนี้จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ห้องศิลปเอเชีย

ภาคอีสาน ได้ค้นพบพระพุทธรูปอมราวดีขนาดเล็กดุจเดียวกันกับที่พบที่ภาคกลางนั้นได้พบที่จังหวัดนครราชสีมา เป็นพระพุทธรูปอมราวดีหล่อด้วยสำริด ประทับยืนตรง ๆ อย่างสมภังคะเช่นกัน และกระทำปางเทศนาดุจเดียวกัน ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ในห้องศิลปเอเชีย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

นอกจากนี้ในการขุดค้นทางโบราณคดีที่อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี โดยความร่วมมือระหว่างประเทศฝรั่งเศสกับประเทศไทย โดยมีผู้เชี่ยวชาญทางโบราณคดี ฝรั่งเศส คือ

ศาสตราจารย์ ชอง บวสสิลิเย่ร์ และเจ้าหน้าที่โบราณคดี กรมศิลปากร ร่วมกันดำเนินงานทางโบราณคดีได้พบเห็นหลักฐานพุทธศิลปอมราวดีชัดเจนยิ่งขึ้นในบริเวณการขุดค้นทางโบราณคดีนั้น ได้พบชิ้นส่วนพระพุทธรูปปางนาคปรก ดินเผา ศิลปะอมราวดี และพบสาวกอุ้มบาตรเรียงอยู่ในแผ่นดินเผา ๔ องค์ ทั้งสองชิ้นนี้ ถือได้ว่าเป็นพุทธศิลปอมราวดีที่สร้างขึ้น ในแหล่งขุดค้นทางโบราณคดีนั้นนั่นเอง หาใช่พระพุทธรูปดินเผาอมราวดีที่เคลื่อนย้ายนำมาจากแหล่งอื่นไม่ เพราะการใช้วัสดุที่เป็นอิฐ หิน ดิน และปูน ดังกล่าวเป็นของที่หามาได้จากท้องถิ่นนั้นอยู่แล้ว จึงทำให้สามารถตัดสินร่องรอยพุทธศิลปอมราวดีจากอินเดียใต้เข้ามาประจำอยู่ในประเทศไทยได้โดยมิต้องสงสัยเลยว่า จะเป็นของที่พกพาเข้ามาต่อภายหลังดังที่เคยสันนิษฐานกันไว้แต่เดิมว่า การพบเห็นพระพุทธรูปอมราวดีสัมฤทธิ์นั้นเป็นศิลปะโบราณวัตถุขนาดเล็กอาจเคลื่อนย้ายไปไหนมาไหนได้โดยง่าย ซึ่งพ่อค้าชาวอินเดียที่เดินทางมาสู่ประเทศไทยโดยทางเรือ ที่นับถือพระพุทธศาสนาก็คงจะนำมากราบไหว้บูชาระหว่างการเดินทางของตน แล้วจึงตกอยู่ในประเทศไทยตามแหล่งที่พบเห็นดังกล่าวมานี้ก็ได้

ข้อสันนิษฐานในทางโบราณคดีของท่านผู้รู้ต่าง ๆ นั้น ล้วนแต่เป็นความเห็นเสนอหลักการตามเหตุผลของแต่ละท่าน หากเหตุผลของท่านใดดีกว่าย่อมเป็นที่เชื่อถือกันทั่วไปโดยมาก จนกว่าจะมีเหตุผลหรือหลักฐานทางโบราณคดีอื่นมาลบล้างได้ นั่นแหละจึงจะล้มเลิกความคิดเห็นที่เคยเชื่อถือกันมาก่อน หลักปฏิบัติทางวิชาการมักเป็นเช่นนี้เสมอมา ดังนั้นในปัจจุบันนี้กรมศิลปากรได้ยอมรับพุทธศิลปอมราวดีจากประเทศอินเดียตอนใต้ได้เข้ามาถึงผืนแผ่นดินไทยนี้แล้วเป็นครั้งแรก แต่จะตกอยู่ในกาลเวลาใดที่แน่ชัดนั้นยังกระทำมิได้ นอกจากจะกำหนดไว้พลางก่อนว่าตกอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๙ - ๑๐ อันเป็นตอนปลายสมัยกาลแห่งพุทธศิลปอมราวดีไปหาขอบเขตกาลของพุทธศิลป์สมัยราชวงศ์คุปตะ

การเริ่มต้นพุทธศิลปในประเทศไทยนั้น เมื่อทำความเข้าใจในแบบอย่างของพระพุทธรูปดังกล่าวมาแล้ว ก็ควรกำหนดได้ว่าพุทธศิลปในประเทศไทย ย่อมได้รับอิทธิพลพุทธศาสนาจากประเทศอินเดียตอนใต้ในแคว้นอมราวดีเป็นที่สุด และเริ่มต้นแบบอย่างพุทธศิลปในประเทศไทยนี้ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ข้อยุติทำนองนี้อาจจะยังไม่เป็นที่กระจ่างแจ้งเพียงพอต่อปวงปราชญ์ทั่วไปก็ได้ จึงขอแจกแจงรายละเอียดของหลักฐานทางพุทธศิลปบางประการที่ชัดเจนไว้ในที่นี้โดยสรุป คือ

พระพุทธรูปอมราวดีนั้นเป็นพระพุทธรูปประจำแคว้นอมราวดี ณ อินเดียตอนใต้ อันเป็นแหล่งที่เคยได้รับคติพุทธศาสนา ครั้งศิลปะอินเดียโบราณราวพุทธศตวรรษที่ ๓ - ๖ มาแล้ว จะเห็นได้ชัดว่าเมื่อได้สร้างพระพุทธรูปขึ้นแล้วก็ยังทำพระพุทธรูปในสมัยของตนราวพุทธศตวรรษที่ ๗ - ๙ ควบคู่กันไปกับการทำสัญลักษณ์อย่างศิลปะอินเดียโบราณสมัยที่ยังไม่มีการสร้างพระพุทธรูปนั้น หลักฐานเช่นนี้พึงเห็นได้จากบรรดาศิลปะอมราวดีในอินเดียใต้ปรากฏ

อยู่อย่างที่กล่าวมานี้ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งนั้นพระพุทธรูปอมราวดีที่ทำขึ้นถ้าเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งแล้ว จักเป็นเอกลักษณ์โดยเฉพาะของ " อมราวดี " ทีเดียว กล่าวคือจะทำท่าประทับนั่งอย่างสมาธิราบ พระชงฆ์ขวาซ้อนทับอยู่บนพระชงฆ์ซ้าย ซึ่งบรรดาพระพุทธรูปอินเดียทุกสมัยหรือร่วมสมัยอมราวดีจะทำท่าประทับนั่งอย่างขัดสมาธิเพชรทั้งสิ้น ในประการสุดท้ายเป็นลักษณะพระพุทธรูปประจำสมัยอมราวดีอันแน่ชัดยิ่ง ซึ่งพระพุทธรูปอินเดียสมัยอื่น ๆ ทุกสมัยจะไม่ปรากฏกระทำหรือสร้างขึ้นเลย เอกลักษณ์ดังกล่าวนี้ได้แก่การสร้างพระพุทธรูปปางนาคปรก คือ มีองค์พระพุทธรูปประทับนั่งอยู่เหนือ ขนดนาค และมีนาคปรกแผ่เศียรครอบอยู่เบื้องบน ดังนั้นพระพุทธรูปปางนาคปรกของพุทธศิลปอมราวดีนี้ จึงเป็นแบบอย่างอันพิเศษโดยเฉพาะในอินเดียใต้ ซึ่งพุทธศิลปอินเดียต่าง ๆ ไม่นิยมทำกันเลยและไม่ปรากฏอีกด้วย

ลักษณะพิเศษโดยสรุปมาทั้ง ๓ ประการนั้น น่าจะยุติได้แล้วว่าพุทธศิลปบนผืนแผ่นดินไทยต้องได้รับอิทธิพลพุทธศิลปอมราวดีเป็นครั้งแรก ก่อนหน้าอิทธิพลพุทธศิลปอื่นใดจากประเทศอินเดียจะเข้ามาถึง ต่อภายหลัง เพราะได้ค้นพบพระพุทธรูปกระทำควบคู่กันไปกับสัญลักษณ์แบบศิลปะอินเดียโบราณราวพุทธศตวรรษที่ ๓ - ๖ ที่ยังไม่มีการสร้างพระพุทธรูปที่จังหวัดนครปฐม จังหวัดสุพรรณบุรี และจังหวัดนครราชสีมา ที่ค้นพบพระพุทธรูปอมราวดีและธรรมจักรศิลา กวางหมอบ นอกจากนั้นยังได้ค้นพบพระพุทธรูปปางนาคปรก และพระพุทธรูปประทับนั่งอย่างสมาธิราบทั่วไป ทั้งในภาคกลาง ภาคใต้ และภาคอีสาน ซึ่งบรรดาพุทธศิลปของประเทศไทยครั้งแรกเริ่มนี้ ได้เรียกชื่อพุทธศิลปเป็น " ทวารวดี " ตามหลักฐานของจดหมายเหตุจีน และจารึกอักษรภาษาโบราณบนแผ่นเหรียญเงินว่า " ทวารวดี " ฉะนั้น และได้กำหนดอายุเวลาของพุทธศิลปทวารวดีว่า " ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๖ " แต่ข้อกำหนดทางวิชาการโบราณคดีหรือพุทธศิลปดังกล่าวเท่าที่ได้ดำเนินมาจนเป็นหลักเกณฑ์ทางวิชาการนั้น หาได้วิเคราะห์ถึงร่องรอยอิทธิพลพุทธศิลปอมราวดีไว้เหมือนอย่างในที่นี้ด้วยไม่ ท่านมุ่งเค้าโครงทางพุทธศิลปสมัยราชวงศ์คุปตะในอินเดียกลางเป็นหลัก จึงได้ยุติไว้ในแบบอย่างพุทธศิลปทวารวดีสืบมาว่า " มีอิทธิพลคุปตะ " ซึ่งเมื่อพิจารณาแบบอย่างพระพุทธรูปคุปตะโดยถี่ถ้วนแล้ว จะตรงกันข้ามกับกลุ่มพระพุทธรูปบนผืนแผ่นดินไทย ในลักษณะที่สรุปไว้ทั้ง ๓ ประการนั้นทีเดียว อย่างน้อยที่สุดก็สองลักษณะที่แยกให้เห็นได้ชัดเจนระหว่างกลุ่มพระพุทธรูปทวารวดีในประเทศไทยกับพระพุทธรูปคุปตะในประเทศอินเดีย ดังนี้

๑. พระพุทธรูปคุปตะ ประทับนั่งขัดสมาธิเพชรแต่พระพุทธรูปทวารวดีประทับนั่งสมาธิราบ

๒. พระพุทธรูปคุปตะไม่ทำปางนาคปรกแต่พระพุทธรูปทวารวดีทำปางนาคปรก

ความแม่นยำทนต่อการวิเคราะห์ได้อย่างนี้ จึงทำให้หลักฐานทางวิชาการโบราณคดีที่พิจารณาถึงพุทธศิลปสมัยแรกเริ่มบนผืนแผ่นดินไทยของกรมศิลปากร จำต้องเปลี่ยนแปลงไปยอมรับอิทธิพลอมราวดีเข้ามาในพุทธศิลปแบบแรกของประเทศไทยรวมอยู่ด้วยเป็นเค้ามูลสำคัญก่อนที่จะวิเคราะห์ไปถึงอิทธิพลพุทธศิลปจากประเทศอินเดียสมัยหลังต่าง ๆ เป็นต้นว่า " ราชวงศ์คุปตะและหลังคุปตะ " กับ " ราชวงศ์ปาละและเสนะ " ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๑ ถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เป็นที่สุดฉะนี้

อักษรภาษาจารึกโบราณหรือเอกสารโบราณ

เอกสารโบราณอันเป็นหลักฐานสำคัญยิ่งประการหนึ่งในทางวิชาการที่กรมศิลปากรได้พยายามศึกษาค้นคว้ามาอย่างเข้มงวดและต่อเนื่องสืบมาอย่างไม่หยุดยั้ง โดยยึดถือแบบฉบับดั้งเดิม แต่องค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ สมัยที่ยังทรงผนวชเป็นพระภิกษุเทวะ ทรงรับพระฉายาว่า " เจ้าฟ้าพระ " หรือ " พระวชิรญาณภิกษุ " ตั้งแต่รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว นับเป็นปฐมบทแห่งการค้นคว้าหาความรู้สืบต่อมาจวบจนถึงกาลบัดนี้

ในที่สุดได้เป็นที่ยุติทางวิชาการเอกสารโบราณได้แล้วว่าบนผืนแผ่นดินไทยได้ค้นพบรูปอักษรแบบแรกทั่วไปทุกภูมิภาคตั้งแต่ภาคใต้ ภาคกลาง และภาคอีสาน นั้นมีรูปแบบอักษรที่เผยแพร่เข้ามาถึงประเทศไทยจากประเทศอินเดียตอนใต้ ได้แก่ อักษรทมิฬ และ อักษรปัลลวะ อักษรปัลลวะ นี้เป็นรูปอักษรที่ใช้กันอย่างแพร่หลายมากในอินเดียตอนใต้สมัยราชวงศ์ปัลลวะมีอำนาจรุ่งเรืองอยู่ในแคว้นมัทราส มีเมืองกาญจีปุระเป็นพระนครหลวง ราว พ.ศ. ๑๑๐๐ เป็นต้นมา รูปแบบอักษรปัลลวะนี้ในประเทศไทยได้รับนำไปจารึกภาษาบาลีและภาษาสังสกฤต อันเป็นภาษาทางศาสนาทั้งพุทธหินยาน พุทธมหายาน และลัทธิฮินดู ไศวนิกาย กับวิษณุนิกาย เป็นต้น ส่วนอักษรภาษาทมิฬนั้นพบอยู่แห่งเดียวในภาคใต้ของประเทศไทยเท่านั้น

ดูเหมือนว่ารูปแบบอักษรปัลลวะในประเทศไทยจะเป็นต้นแบบให้กลุ่มชนโบราณบนผืนแผ่นดินไทย ใช้ศึกษาเล่าเรียนเขียนอ่านกันแพร่หลายยิ่ง ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖ แต่คงพบเห็นอักษรภาษาจารึกดังกล่าวอยู่ในศิลาจารึกหรือแผ่นโลหะจารึกที่คงทนถาวรยิ่งเท่านั้น ไม่เคยพบรูปอักษรปัลลวะบนแผ่นกระดาษ หรือใบลานด้วยเลย ทั้งนี้คงเนื่องจากเหตุแห่งความคงทนของวัสดุซึ่งใช้รองรับการเขียน การจาร แตกต่างกันนั่นเอง ต่อจากพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ลงมาจึงได้พบเห็นความคลี่คลายของอักษรปัลลวะนั้นได้วิวัฒน์ไปเป็นรูปอักษรขอมโบราณ และในพุทธศตวรรษที่ ๑๗ เป็นต้นมาจึงได้พบรูปอักษรมอญโบราณ อันวิวัฒน์มาจากรูปแบบอักษรปัลลวะเช่นกัน ในระยะที่กลุ่มชนโบราณบนผืนแผ่นดินไทยใช้ตัวหนังสือปัลลวะบันทึกเรื่องทางคติศาสนาที่ตนนับถืออยู่ระหว่าง พ.ศ. ๑๑๘๒ ถึงราว พ.ศ. ๑๖๐๐ นี้ ศิลาจารึกต่างก็หาใช่จะบันทึกแต่ภาษาทางศาสนา คือ ภาษาบาลีและภาษาสังสกฤตเท่านั้นไม่ ยังได้พบลักษณะ

ภาษาประจำกลุ่มชนโบราณดังกล่าวอยู่ในศิลาจารึกอีกด้วย ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นภาษาถิ่น ที่ปรากฏอยู่ในทางภาคกลาง และภาคอีสาน ได้แก่ภาษาตระกูลมอญเขมรโบราณ ส่วนทางภาคใต้พบแต่ภาษาสังสกฤตและภาษามอญโบราณกับภาษาทมิฬ ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖ แนวทางที่ได้จากเอกสารโบราณหรือศิลาจารึกดังกล่าว จึงทำให้พิจารณาได้แล้วว่า ประเทศไทยในสมัยโบราณนั้น กลุ่มชนดั้งเดิมบนผืนแผ่นดินนี้ได้รับคติพุทธศาสนาและลัทธิฮินดู ไศว-นิกาย วิษณุนิกาย จากประเทศอินเดียตอนใต้เป็นส่วนใหญ่ หลักฐานทางเอกสารโบราณได้รับรองกับหลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวกับศิลปโบราณวัตถุและโบราณสถาน ตั้งแต่พุทธ-ศตวรรษที่ ๑๒ เป็นต้นมา ซึ่งอักษรจารึกและภาษาโบราณเหล่านี้เป็นข้อมูลอันสำคัญยิ่ง ที่ท่านผู้รู้ทางวิชาการโบราณคดีและประวัติศาสตร์ได้นำมาบัญญัติเรียก " ศิลปะ " ในประเทศไทยได้ว่า " ศิลปทวารวดี " " ศิลปศรีวิชัย " และ " ศิลปลพบุรี " หากไม่มีข้อมูลทางเอกสารโบราณแล้ว จะบัญญัติยุคสมัยในทางศิลปะมิได้เลย นั่นก็เป็นความสำคัญประการหนึ่งในแวดวงการศึกษาศิลปะบนผืนแผ่นดินไทย ฉะนี้

นับแต่กลุ่มชนโบราณบนผืนแผ่นดินได้ใช้อักษรขอมโบราณและอักษรมอญโบราณจารึกบันทึกเอกสารแล้ว อักษรปัลลวะที่เคยใช้มาแต่ดั้งเดิมก็หมดความนิยม ไม่นำมาเขียนจารึกกันอีกต่อไป ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๖ เป็นต้นมา จึงพบเห็นการจารึกอักษรขอมโบราณ และอักษรมอญโบราณเสมอ เฉพาะอักษรมอญโบราณนั้น จะพบเห็นการใช้จารจารึกอยู่เฉพาะบริเวณแถบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบนเท่านั้น กล่าวคือ ในดินแดนที่เป็นเมืองหริภุญชัย ในเขตจังหวัดลำพูนบัดนี้ ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ลงมาถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ก็สิ้นสุดลง ซึ่งอารย-ธรรมวัฒนธรรมมอญโบราณที่หริภุญชัยกษัตริย์องค์สุดท้ายของเมืองหริภุญชัยมีนามว่า " พระยา-ยีบา " ได้เสียเมืองหริภุญชัยให้แก่พระยามังราย หรือพ่อขุนมังราย ในปี พ.ศ. ๑๘๒๔ ร่วมกาลเวลาเดียวกันกับกรุงสุโขทัยในรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เฉพาะตัวอักษรขอมโบราณยังนิยมใช้กันอยู่ในหมู่ชนทางภาคกลาง ภาคอีสาน และภาคใต้ ทางภาคเหนือแถบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบน แถบลุ่มแม่น้ำวัง และแถบลุ่มแม่น้ำน่านตอนบน เหนือจังหวัดพิษณุโลกขึ้นไปแล้วจะไม่พบเห็นการใช้ตัวอักษรขอมโบราณ นั่นอาจเป็นได้ว่ากระแสอิทธิพลวัฒนธรรมแบบนี้ไม่แพร่หลายขึ้นไปสู่ภาคเหนือของประเทศไทย หลักฐานทำนองนี้ได้รวมไปถึงโบราณสถานที่เรียกกันว่าพระปรางค์ หรือปราสาทหิน และปราสาทอิฐ แบบกัมพูชาหรือลพบุรี ที่มีอยู่ทั่วไปในภาคอีสาน ภาคกลาง และภาคใต้ ก็ไม่ปรากฏอยู่ทางภาคเหนืออีกเช่นกัน

ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๙ เป็นต้นมา กลุ่มชนคนไทยได้ตั้งถิ่นฐานมั่นคงลงในภูมิภาคต่าง ๆ อย่างแน่ชัด มีภาษาและวัฒนธรรมเป็นของตนเองและได้ปกครองถิ่นฐานบ้านเมืองของตนพ้นอำนาจการปกครองหรืออิทธิพลทางการเมืองจากกัมพูชาโบราณ จึงมีดินแดนแว่นแคว้นในอำนาจของตนเป็นอิสระแก่กันอยู่สองหรือสามแห่ง เช่นแคว้นล้านนา มีพ่อขุนมังรายเป็น

องค์ประมุข และพระยางำเมืองแห่งแคว้นพะเยา แต่ต่อมาในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ แคว้นพะเยา จึงตกอยู่ในอำนาจกษัตริย์สายตระกูลมังราย รวมเป็นแคว้นเดียวกัน

แคว้นสุโขทัยเริ่มก่อตั้งขึ้นจากบรรพชนสองท่านคือ พ่อขุนผาเมืองเจ้าเมืองราด และพ่อขุนบางกลางหาวเจ้าเมืองบางยาง และแล้วพ่อขุนผาเมืองได้ทรงราชาภิเษกให้พ่อขุนบางกลางหาวเป็น " พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ " ครองเมืองสุโขทัย ต่อมาภายหลังราวรัชกาลพ่อขุนรามคำแหงมหาราช สายตระกูลฝ่ายพ่อขุนผาเมืองได้หมดอำนาจไป จึงทำให้สายตระกูลฝ่ายพ่อขุนศรีอินทราทิตย์นั้น มีอำนาจเต็มที่ในแคว้นสุโขทัย

ในร่วมกาลเวลาเดียวกันนี้ดินแดนตอนใต้ทางแถบนครศรีธรรมราชก็ควรจะเป็นแคว้นหนึ่ง ซึ่งมีความสัมพันธ์กับแคว้นสุโขทัยอย่างใกล้ชิดมากเพราะพบในศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ ๑ ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงอ้างถึง " ศรีธรรมราช " ไว้ ฉะนั้นบริเวณภาคใต้ของประเทศไทยจึงควรจัดเป็น " แคว้นศรีธรรมราช " อันมีนครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลางแห่งการปกครองในครั้งนั้น

ที่น่าสงสัยยิ่งได้แก่เอกสารโบราณในรอบพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ของสุโขทัย และล้านนาไม่ปรากฏหลักฐานที่กล่าวถึง " ลพบุรี " หรือ " ละโว้ " ไว้ด้วยตลอดจนบรรดากลุ่มเมืองต่าง ๆ ทางภาคอีสานก็เช่นกัน การที่ไม่พบเห็นเช่นนี้ ไม่ได้หมายความว่าเรื่องราวทางภาคอีสานและละโว้จะหมดสิ้นพฤติกรรม หรือเข้ามารวมอยู่ในแคว้นใดแคว้นหนึ่งของล้านนาหรือสุโขทัยก็หาไม่ บทบาทและพฤติกรรมของกลุ่มชนในภาคอีสาน และละโว้ ก็ยังคงดำเนินและมีอยู่ร่วมสมัยเดียวกัน จึงอาจพิจารณาได้ว่าสุโขทัยและล้านนานั้นยังไม่มีอำนาจปกครอง หรือ มีสัมพันธภาพกับกลุ่มชนในภาคอีสาน และในละโว้หรือลพบุรีนั่นเอง บางทีอาจเป็นไปได้ว่าภาคอีสานกับละโว้หรือลพบุรีนั้นยังคงอำนาจการปกครองอย่างกัมพูชาไว้ก็ได้ ในบางส่วนเพราะการใช้อักษรขอมจารึกบันทึกเรื่องราวก็ได้แพร่หลายอยู่ในภาคอีสาน ภาคกลาง และภาคใต้ตลอดมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ จะเป็นความเข้าใจที่ถูกต้องหรือผิดพลาดมิทราบได้ เนื่องจากอักษรภาษาจารึกที่มีอยู่ในภาคอีสาน ภาคกลาง และภาคใต้ ทั้งสามภาคดังกล่าวนี้มีอักษรขอมจารหรือเขียนเรื่องราวต่าง ๆ แต่ทางภาคเหนือตั้งแต่ลุ่มแม่น้ำปิงตอนบนขึ้นไปแล้ว นับแต่บริเวณจังหวัดตากบัดนี้ เป็นที่สุดจะไม่พบอักษรขอมประจำอยู่ในบริเวณดังกล่าวนี้ด้วยเลย สมดั่งร่องรอยทางโบราณสถานดุจพระปรางค์ ไม่ว่าจะก่อด้วยอิฐ หรือศิลาก็เป็นเช่นนั้น ไม่พบโบราณสถานอย่างกัมพูชาหรือลพบุรี ในดินแดนทางภาคเหนือของประเทศไทยดังนี้ อาจนำมาซึ่งความเข้าใจได้ว่าวัฒนธรรมลพบุรี หรือ กัมพูชาในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๙ ไม่ได้แพร่หลายเข้าไปสู่ภาคเหนือของประเทศไทย และข้อที่น่าสังเกตมากที่สุดก็คือ ไม่พบภาษาสังสกฤต ภาษาทมิฬ และภาษาเขมรโบราณ จากเอกสารโบราณในระหว่างพุทธศตวรรษที่

๑๖ - ๑๙ อีกด้วย จากการค้นพบดังกล่าวมานี้จึงทำให้บังเกิดความเข้าใจได้ว่า ดินแดนอันเป็นภาคเหนือของประเทศไทยตั้งแต่เขตจังหวัดตากขึ้นไปบัดนี้ วัฒนธรรมกัมพูชาโบราณแพร่หลายขึ้นไปไม่ถึง หรือนัยหนึ่งอาจวิเคราะห์ได้ว่าดินแดนนั้นไม่เคยตกอยู่ในอำนาจการปกครองของกัมพูชาโบราณ

ด้วยอุทาหรณ์อันเป็นผลที่ได้มาจากการสำรวจรูปอักษรภาษาจารึกโบราณระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๙ ที่บรรยายมาทั้งหมดนี้ย่อมนำมาเป็นข้อวิเคราะห์ต่อร่องรอยทางวัฒนธรรมในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งเป็นข้อมูลส่งเสริมให้การศึกษาค้นคว้าหาความแน่ชัดในเรื่องศิลปวัฒนธรรมประวัติศาสตร์ และโบราณคดีได้อีกโสดหนึ่งด้วย

สิ่งที่กล่าวมาแล้วแต่เบื้องต้น ล้วนแต่เป็นผลอันได้รับรู้มาจากเอกสารโบราณในส่วนที่เป็นศิลาจารึกประการเดียว เพื่อให้ตระหนักชัดกันไว้ในที่นี้ชั้นหนึ่งก่อนว่าเค้ามูลเหล่านั้น เป็นหลักการณ์ที่มั่นคงเท่าที่จะกระทำได้ในช่วงเวลานี้ เป็นขอบเขตจำกัดแนวทางรูปเรื่องเชิงวิชาการอันสามารถยุติได้ด้วยหลักฐานนั้น ทุกวันนี้ได้มีผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญในศาสตร์สาขาต่าง ๆ ล้วนแต่มีความตั้งใจดีต่อผลงานทางวิชาการเสมอมา หากแต่ว่าบางครั้งความเข้าใจและผลแห่งวิชาการที่นำมาเป็นข้อยุตินั้นอาจขัดต่อหลักฐานที่มีอยู่และไม่อาจรับรองกันได้ ก็คงเนื่องมาแต่ความรู้พื้นฐานในแง่มุมของเอกสารโบราณ ศิลาจารึก ทั้งปวงนี้แหละที่ยังไม่ยินยอมเข้าใจกันให้ถ่องแท้เสียก่อน ครั้นไปจับฉวยเอามา แต่ผลที่ท่านผู้อ่านศิลาจารึกได้พยายามกระทำไว้แล้วไม่ได้ทบทวนให้เข้าใจถึงเหตุผลแห่งการที่อ่านออกมาอย่างนั้น ความไม่ทบทวนจึงสร้างความไขว้เขวและเข้าใจผิดได้โดยง่ายแท้เทียว

วัดในประเทศไทยทั่วทุกภาคเคยเป็นแหล่งเอกสารโบราณอีกชนิดหนึ่ง เรียกสถานที่รวบรวมเอกสารโบราณชนิดนั้นว่า " หอไตร " จะเป็นที่เก็บรักษาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาไว้และใช้เป็นเอกสาร ตำรา ศึกษาเล่าเรียนในหมู่สามเณรและพระภิกษุสงฆ์ครั้งโบราณบางครั้ง " หอไตร " นั้นได้รวบรวมเก็บรักษาหนังสือสมุดข่อยไว้อีกด้วย หอไตรจึงเท่ากับหอสมุดที่ให้บริการทางการศึกษาอยู่ตลอดมา จนกระทั่งพ้นยุคการเขียนคัดเอกสารด้วยหัตถกรรม เข้ามาสู่วิธีกรรมสมัยใหม่ คือ การพิมพ์ แหล่งหนังสือโบราณทำนองนี้ของวัดก็หมดสภาพกลายเป็นคลังเก็บสิ่งของ ถึงจะมีอยู่ก็ปราศจากความเอาใจใส่ที่จะนำมาศึกษาเล่าเรียนอีกต่อไป จึงอาจเป็นเหยื่อปลวก แมลง หนอน และความมักง่ายที่เห็นว่าไร้คุณค่าก็นำมาเผาไฟทำพระผง หรือไม่ก็นำไปทำยาต้มผสมยาสูบแก้โรคภัยต่าง ๆ ไปตามยถากรรม คัมภีร์ใบลานและสมุดข่อยหรือสมุดไทยโบราณ จึงค่อย ๆ สูญหายไปอย่างน่าอนาถเป็นที่สุด

ยิ่งไปกว่านั้น ผลจากความเข้าใจของบุคคลในแต่ละยุคสมัยมีความเข้าใจแตกต่างกันไป เป็นต้นว่า สมัยหนึ่งเห็นตัวอักษรขอมโบราณจดจารอยู่ในคัมภีร์ใบลานต่าง ๆ หรือ ตัวอักษรธรรมล้านนา และตัวอักษรธรรมอีสาน ตลอดจนหนังสือไทยโบราณที่เขียนจารลงในสมุด

ไทยดำ ไทยขาว เหล่านั้น อ่านกันไม่ออกดุจหนังสือไทย บัดนี้ เพราะหลักสูตรการเรียนรู้ได้แก้ไขไปหมดสิ้น ที่จะชักนำอยู่จนให้สนใจเรียนรู้รูปอักษรโบราณดังกล่าวมานั้นได้ ก็ทั้งเห็นว่าอักษรขอมที่ใช้จารในใบลานทั้งในภาคกลาง ภาคอีสาน และภาคใต้ ทั่วไปตามวัดอารามต่าง ๆ นั้น เหมือนกับอักษรที่ใช้เขียนกันอยู่ในกัมพูชา ซึ่งเรียกว่า " เขมร " และสมัยหนึ่งไม่พอใจกลุ่มชนเขมร จะด้วยเหตุทางการเมืองหรืออย่างไรก็ตาม แต่ทำให้เห็นไปว่าอักษรขอมเป็นอย่างเดียวกับอักษรเขมร จึงไม่นิยมใช้อักษรขอมกันอีกต่อไป ทั้ง ๆ ที่อักษรชนิดนี้แพร่หลายอยู่ในประเทศไทยมาช้านานมาก นับแต่สุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์เป็นลำดับ เมื่อเข้าใจกันเช่นนั้นแล้วก็นำตัวหนังสือไทยเข้ามาใช้แทนที่ อักษรขอมก็หมดค่านิยมลงไป ระบบการพิมพ์สมัยใหม่เข้ามารับใช้แทนการเขียนจาร หัตถกรรมนั้นก็สิ้นสุดลง ในทุกวันนี้จะหาผู้รู้ผู้นำใบลานสมุดข่อย แล้วเขียนจารมิได้อีกต่อไปแล้ว เป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง

กรมศิลปากรตระหนักดีว่าอักษรโบราณที่เคยปรากฏมีอยู่บนผืนแผ่นดินไทยมาช้านานนับด้วย ๑,๐๐๐ กว่าปี ในทุกวันนี้ยากที่จะหาผู้รู้ผู้อ่านได้อีกแล้ว จึงพยายามรวบรวมเอกสารอักษรโบราณเท่าที่จะกระทำได้เข้ามาไว้ในส่วนราชการของกรมศิลปากร คือ กองหอสมุดแห่งชาติ และ กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พร้อมกับจัดหาผู้เชี่ยวชาญผู้รู้ในเรื่องอักษรภาษาโบราณต่าง ๆ ดำเนินการอ่านแปลและอธิบาย หรือถ่ายถอดรูปอักษรโบราณนั้น ๆ ไว้ในรูปอักษรไทยปัจจุบัน ทั้งนี้เพื่อให้นักศึกษาหรือผู้สนใจใคร่รู้ทั่วไปได้ค้นคว้าหาความรู้จากข้อมูลเรื่องราวที่ได้จากเอกสารโบราณเหล่านั้น การดำเนินงานเช่นนี้ได้รับความสำเร็จพอสมควร ทำให้สถาบันการศึกษาชั้นสูงของประเทศชาติมีมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ให้ความสนใจและดำเนินการค้นคว้าหาข้อมูลเพิ่มพูนยิ่งขึ้นในทุกวันนี้ นับว่าเป็นส่วนช่วยเหลือให้วิชาการด้านอักษรภาษาโบราณดังกล่าวได้คงอยู่สืบต่อไป

บรรดาคัมภีร์ใบลานและสมุดข่อยทั้งปวงทุกวันนี้แม้จะเก็บรักษาไว้ตามวัดวาอารามดังกล่าวก็หาได้เป็นประโยชน์ต่อการใช้สอยในการศึกษาทางพระศาสนาเหมือนแต่ก่อนไม่ ดังนั้นในการเก็บรักษาไว้ส่วนเดียวย่อมขาดประโยชน์ที่ควรจะเป็นไปได้มาก ยิ่งหากขาดความเอาใจใส่ดูแลเท่าที่ควรไปอีกด้วยแล้ว ใบลาน สมุดข่อย เหล่านั้นก็ย่อมทรุดโทรมเสื่อมสภาพลง และรังแต่จะเป็นเหยื่อปลวก หนอน แมลง หมดคุณค่าหาประโยชน์อันใดมิได้ในที่สุดฉะนี้ ถ้าทางวัดต่าง ๆ จักเห็นคุณค่าในเรื่องนี้แล้วก็อาจจัดมอบบรรดาคัมภีร์ใบลานและสมุดข่อยที่มีอยู่นั้นให้แก่กรมศิลปากรเก็บรักษาไว้เพื่อศึกษาหาความรู้สืบต่อไป ก็จะเป็นประโยชน์ต่อวิชาการด้านนี้ของประเทศชาติอย่างยิ่ง

อีกประการหนึ่งนั้น ทุกวันนี้บรรดาผู้รู้ชาวต่างประเทศได้ให้ความสนใจในเอกสารโบราณทางกลุ่มประเทศเอเชียนี้มาก มักจะเดินทางมาในฐานะนักท่องเที่ยว อาจมาขอดูขอชมคัมภีร์ใบลาน สมุดข่อยต่าง ๆ จากกรมศิลปากรและที่วัดเสมอ ถ้าเห็นว่าทางวัดไม่ได้จัดเก็บรักษาไว้

แต่ที่ควรแล้วจะติดต่อขอนำออกไปเป็นสมบัติส่วนตัวของเขาหรือมอบให้แก่สถาบันศิลปะในประเทศชาติบ้านเมืองของเขาต่อไปก็ได้ ลักษณะอย่างนี้ทำให้คัมภีร์ใบลาน และสมุดข่อย ดังกล่าวมีคุณค่าในส่วนที่เป็นราคาซื้อขายเกิดขึ้นแล้วมีผู้แสวงหาประโยชน์จากการนี้รวบรวมไปจากวัดวาอารามเพื่อการค้าขายของตนโดยเฉพาะ วัดก็อาจได้ประโยชน์จากการซื้อขายนั้นอาจเป็นจำนวนเงินพอสมควร แต่ตำรับตำราอันมีประจำอยู่บนผืนแผ่นดินของเราต้องตกไปอยู่ต่างประเทศเช่นนี้น่าจะเป็นที่ดูแคลนแก่กลุ่มชนต่างประเทศที่ได้พบเห็นต่อไปอีกว่าประเทศชาติบ้านเมืองของเราเห็นแก่ได้ ยินยอมให้หลักฐานมรดกทางวัฒนธรรมของตนแก่ต่างประเทศเพียงแค่เงินแลกเปลี่ยนเท่านั้น ควรเป็นที่อัปยศอดสูสืบไปชั่วลูกหลาน

อนึ่ง ขึ้นชื่อว่าคัมภีร์ใบลานที่จารด้วยอักษรโบราณต่าง ๆ ทั่วไป ในสมัยโบราณถือว่าเป็นของสูง ขลัง และศักดิ์สิทธิ์ ต้องเคารพนบนอบกราบไหว้บูชาอย่างสุดซึ้ง จะดูถูกดูหมิ่นนำมาไว้ในที่ต่ำใต้ไม่สมควร แม้แต่จะหยิบจับยึดถือนำพาเคลื่อนย้ายไปไหน ๆ ต้องเปี่ยมไปด้วยความคารวะยำเกรง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือคัมภีร์ใบลานนั้นแบกพาดไว้บนบ่าข้างใดข้างหนึ่งในขณะนำเคลื่อนที่จะหยิบถือไปอย่างปกติธรรมดามิได้เลย สิ่งนี้เป็นวัฒนธรรมชนิดหนึ่งของไทยมาช้านานมาก ถ้าจารไว้ด้วยอักษรขอมลงไปในใบลานดังกล่าว อักษรขอมก็ได้รับความคารวะสูงสุดไปตามอีกด้วย รวมไปถึงอักษรธรรมหรือตัวธรรมทางภาคอีสานหรือภาคเหนือก็อยู่ในฐานะเดียวกัน

ทุกวันนี้คัมภีร์ใบลานซึ่งจารด้วยอักษรขอมหรืออักษรธรรมอันเก่าแก่เท่าที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาตินั้น ที่นับว่าเก่าแก่ที่สุดซึ่งจารด้วยอักษรขอมเป็นคัมภีร์ใบลานในสมัยอุยธยาราวรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ ส่วนคัมภีร์ใบลานที่จารด้วยอักษรธรรมอีสานอันเก่าแก่ที่สุดที่หามาได้ในทุกวันนี้ดูเหมือนว่าจะเก่าถึงรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พ.ศ. ๒๑๔๓ และคัมภีร์ใบลานที่จารด้วยอักษรธรรมล้านนาทางภาคเหนือของประเทศไทย เก่าที่สุดตกใน พ.ศ. ๒๑๒๒ ราวรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช

แสดงว่าคัมภีร์ใบลานที่พบเห็นในประเทศไทยเท่าที่มีร่องรอยนำมายืนยันได้นั้น มักจะเก่าก่อนไม่เกินสมัยกรุงศรีอยุธยา หากจะเก่าแก่เกินกว่านั้นขึ้นไปแล้วยังไม่พบ หรือมิเช่นนั้นคงหมายถึงความคงทนในแง่วัสดุใบลาน อาจมีอายุอยู่ได้ไม่นานไม่เกิน ๕๐๐ ปี ก็เป็นได้ พ้น ๕๐๐ ปีโดยประมาณไปแล้ววัสดุชนิดนี้คงเสื่อมสลายไปทั้ง ๆ ที่เรื่องการใช้ใบลานเป็นอุปกรณ์รองรับการเขียนหนังสือนั้นได้ปรากฏมาช้านานยิ่ง เริ่มต้นมีมาแล้วตั้งแต่ พ.ศ. ๗๐๐ – ๙๐๐ ในอินเดียตอนใต้เป็นที่สุดของการค้นพบหลักฐานการใช้ใบลานเป็นวัสดุรองรับการเขียนหนังสือแล้วได้แพร่หลายขึ้นไปสู่อินเดียกลางและอินเดียเหนือ

ความเข้าใจของท่านพระภิกษุสงฆ์บางท่านพยายามรวบรวมเอกสารโบราณดังกล่าวมาไว้ในวัดของท่านโดยเฉพาะก็มี และท่านหวงแหนปกป้องมากแม้ที่สุดจักไปขอดูขอศึกษาก็ทั้งยาก

มิค่อยจะยินยอมให้รู้ให้เห็นได้ง่าย ๆ อย่างนี้ต้องขอกราบขอบพระคุณเป็นที่สุด หากท่านมีความเข้าใจในคุณค่าของเอกสารโบราณโดยประการที่กล่าวมา และถ้าตรงกันข้ามที่กล่าวไว้ก็มี เพราะท่านสำคัญผิดว่าเอกสารโบราณต่าง ๆ อันเต็มไปด้วยลายลักษณ์อักษรนั้น คือ ลายแทงบ่งบอกตำแหน่งขุมทรัพย์อันมหาศาล ทั้ง ๆ ที่อ่านไม่ออกบอกไม่ได้ แต่เข้าใจว่าอย่างนั้น ถ้านำออกมาให้ดูให้ชมแล้ว ผู้ดูผู้ชมก็จะรู้ตำแหน่งแห่งที่ซึ่งลายแทงนั้นบ่งบอกไว้ ความกลัวทำนองนี้เป็นได้และมีได้โดยวิสัย ความอยากมั่งอยากมีตามปกติปุถุชนล้วนกลัวความยากจนด้วยกันมิเว้นตัว หากเอกสารโบราณทั้งนั้นเป็นลายแทงบอกตำแหน่งขุมทรัพย์จริงดังว่า กรมศิลปากรจะต้องมั่งคั่งและร่ำรวยกว่าท่านผู้ใดหมด เพราะมีเอกสารโบราณ เป็นต้น ว่าศิลาจารึกนับด้วยร้อย ๆ หลักขึ้นไปทีเดียว ยังมีใบลาน และสมุดไทยดำ ไทยขาว อีกเป็นจำนวนแสนจำนวนล้านขึ้นไป หรือจะกล่าวถึงเฉพาะลายแทงเพียงประการเดียว ที่หอสมุดแห่งชาติก็มีเป็นร้อย ๆ ฉบับเหมือนกัน ส่วนใหญ่จะไม่ตรงกับที่บันทึกไว้ บางแห่งพอติดตามไปถึงเข้าจริง ๆ พบหลักฐานว่าผู้ไม่ได้เดินตามลายแทงนั้นได้ขุดค้นเอาไปช้านานมากว่าทางราชการจะมัวงมอ่านกันออกมาได้ จึงเห็นว่าในทุกวันนี้ลายแทงบอกขุมทรัพย์ ดังคติเก่าก่อนเคยเชื่อถือกันมานั้นพ้นสมัยที่จะเชื่อถือกันได้แล้ว เพราะทุกหนแห่งมิว่าจะเป็นป่าดงพงทึบขนาดไหนในประเทศไม่เคยเว้นเลยที่จะมีมนุษย์เข้าไปถึง

ศิลาจารึกต่าง ๆ เป็นของคงทนถาวรยิ่งในมวลหมู่วัสดุที่ใช้รองรับการเขียนบันทึกลายลักษณ์อักษรด้วยกัน กรมศิลปากรถือว่าเป็นหลักฐานอันสำคัญยิ่งของประเทศชาติบ้านเมือง ถ้าได้ดำเนินการศึกษาค้นคว้า อ่านและแปลความที่ปรากฏอยู่นั้นออกมาได้ผลการอ่านแปลศิลาจารึกได้ จะกลายเป็นประวัติศาสตร์ของชาติไปทันที ดังเช่นการที่ได้ล่วงรู้ประวัติศาสตร์ครั้งสุโขทัยเป็นราชธานีของไทยสมัยหนึ่ง นั้นก็เพราะศิลาจารึกครั้งสุโขทัยได้บ่งบอกข้อมูลหลักฐานเรื่องราวต่าง ๆ ที่บังเกิดขึ้นเท่านั้นต่อเหตุการณ์นั้น ๆ ไว้ให้รู้ ถ้าเราไม่มีบรรดาศิลาจารึกสุโขทัยแล้ว เราก็ยังคงเข้าใจประวัติศาสตร์สุโขทัยไปตามเรื่องของตำนานที่ว่า " นายร่วงบุตรนายคงเครา เจ้าเมืองลพบุรี ส่งส่วยขอมนครธม และสามารถเอาไม้ไผ่มาจักสานเป็นชะลอมแล้วตักน้ำได้ไม่รั่วไหล ส่งไปยังเมืองขอมของพระเจ้าพันธุมวดี และยังมีพระยาเดโช นายทหารขอมดำดินมาสืบจับตัวนายร่วงอีก และกลายเป็นขอมดำดินโผล่ขึ้นมาแค่ครึ่งตัว ถามหาตัวพระร่วงกับพระร่วง และพระร่วงท่านวาจาสิทธิ์บอกให้ขอมดำดินรออยู่ตรงนั้น เลยกลายเป็นหินอยู่ที่วัดมหาธาตุ กรุงสุโขทัยตราบเท่าบัดนี้ ถ้ายึดถือเรื่องทำนองนี้เป็นประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัยไว้แล้ว ย่อมเป็นที่เย้ยหยันแก่นานาประเทศที่เขาได้รู้ได้ฟังประวัติศาสตร์ทำนองนี้ของเราเป็นที่สุด แสดงว่ากลุ่มบรรพชนของเรายังไม่มีพัฒนาการดุจอารยประเทศทั่วไป

ฉะนั้น ศิลาจารึกหรือเอกสารโบราณต่าง ๆ ช่วยเกื้อกูลให้ประเทศชาติบ้านเมืองของเราพ้นจากสภาพความเป็นอยู่อย่างดึกดำบรรพ์ไปสู่ขั้นแห่งความเจริญด้วยอารยธรรม หาใช่อนารย-

ธรรมไม่ บรรพชนของเราเป็นผู้มีการศึกษามาแล้วสูงส่งยอดเยี่ยมเพียงใด ก็ศึกษาหาดูได้จากเอกสารโบราณต่าง ๆ

แต่ยังมีเรื่องที่ต้องชี้แจงไว้ในที่นี้ด้วย ท่านเจ้าอธิการหรือสมภารวัดบางแห่งสงวนรักษาศิลาจารึกไว้ภายในวัด โดยการจัดปักตั้งเป็นอนุสรณ์สถานบรรจุอัฐิบรรพชนของผู้มีตระกูลเข้าไปก่อแท่นฐานไว้ แล้วนำศิลาจารึกเอกสารโบราณปักอยู่บนแท่นฐานนั้น การชักจูงทำนองนี้ก็ดีอยู่มากเหมือนกัน แต่การกระทำเช่นนั้นหาได้เป็นการสงวนรักษาหลักฐานที่สำคัญดังกล่าวมาของประเทศชาติไม่ เพราะปล่อยให้ถูกแดด ลมและฝน ส่องสาดอยู่ชั่วนาตาปี หินที่เป็นศิลาจารึกก็เป็นอนิจจัง คือผุกร่อนเปื่อยยุ่ยไปในที่สุด หรือไม่ก็ปล่อยให้อยู่ตามยถากรรมไปอย่างนั้นที่สุดก็เหมือนกับไม่ดูแลรักษานั่นเอง ศิลาจารึกที่ตกอยู่ในสภาพดังกล่าวนี้ ทุกวันนี้ก็ยังมีอยู่ในวัด

ศิลาจารึกบางหลัก เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรได้สำรวจตรวจพบเมื่อหลายสิบปีล่วงมาแล้ว เหลือกำลังที่จะนำเข้าไปในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติของทางราชการในสมัยนั้นได้ เพียงแค่เคลื่อนย้ายจากแหล่งที่พบนั้นก็สุดกำลังแล้ว เพราะถนนหนทาง ยานพาหนะยังไม่เหมือนปัจจุบันนี้ แต่เพื่อให้หลักฐานสำคัญชิ้นนี้ไม่ถูกทอดทิ้งอยู่ในที่เดิมอันเป็นป่าดงพงชัฏไปตามยถากรรม ท่านก็นำไปฝากไว้ยังวัดแห่งหนึ่ง สมภารท่านก็เมตตาบอกตำแหน่งที่เก็บไว้ คือให้ไปตั้งไว้ใต้ต้นโพธิ์ใหญ่ ทำเป็นค้างไม้ค้ำโพธิ์ ก็ยังอยู่ตราบเท่าทุกวันนี้ ครั้นเกิดปัญหาเกี่ยวกับการอ่านแปลขึ้นมาก็ต้องวิ่งไปดูตรวจสอบจัดทำสำเนาจารึกกันใหม่ ได้พบเห็นว่าศิลาจารึกหลักนี้กลายเป็นไม้ค้ำกิ่งโพธิ์ กิ่งใหญ่ที่แน่นหนาถาวรยิ่งกว่าไม้จริง ๆ ไปแล้ว อักษรลายลักษณ์ที่จารึกอยู่ก็ลบเลือน ร่องรอยที่จารหรือจารึกไว้ ก็ตื้นขึ้นมามากทีเดียว เคยขอความกรุณาจากท่านเป็นเชิงปรารภท่านเจ้าอาวาสก็เข้าใจแต่ท่านบอกว่าถ้าให้กรมศิลปากรไปแล้ว ชาวบ้านที่เขาเลื่อมใสโดยคิดว่าเป็นของ ๆ หมู่บ้านย่านตำบลนั้นไปแล้ว เขาจะมาไหว้และคงไม่ยินยอมให้แต่โดยดีเป็นแน่ เมื่อท่านอ้างอย่างนี้เสียแล้วกรมศิลปากรก็หมดสิทธิ์ทั้ง ๆ ที่เป็นสิทธิ์ของกรมศิลปากรตลอดมา

๗ การสนทนาของอาจารย์คงเดชกับสามเณรน้อยหน้าโบราณสถานปรางค์กู่ จังหวัดชัยภูมิ
อาจารย์คงเดช *“เณรทราบกันไหมทำไมต้องเรียนภาษาบาลี”*
สามเณรน้อย *“ไม่ทราบครับ”*
อาจารย์คงเดช *“เพราะภาษาบาลีเป็นภาษาของพระพุทธเจ้า”*

๒

แนวทางปฏิบัติงานโบราณคดี

(เขียน ณ สำนักงานหน่วยศิลปากร ปีพุทธศักราช ๒๕๒๖)

งานโบราณคดี หมายถึงร่องรอยหลักฐานอันบังเกิดจากการกระทำของมนุษย์ในอดีต เป็นหลักใหญ่ ที่เรียกว่า " ผลแห่งการกระทำของมนุษย์ " ที่เคยตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองอยู่อาศัยในภูมิภาคใด ๆ ก็ตามแต่ ถ้านักโบราณคดีได้ไปพบเห็นเข้าแล้วสามารถนำมาชี้แจงอธิบายได้ในหลักการทางนักโบราณคดี ข้อชี้แจงหรือการอธิบายนั้น ๆ ย่อมเป็นงานโบราณคดีทั้งสิ้น เพราะทำให้รู้ได้ว่าแหล่งนั้น ที่นั้น หลักฐานนั้น ๆ เป็นผลแห่งการกระทำของคนในอดีต หรือจะเรียกว่าผลงานของอดีตชนก็ได้

ถ้ายุติงานโบราณคดีไว้ในบริเวณของคำว่า " ผลแห่งการกระทำของอดีตชน " อย่างนั้นแล้ว เรื่องของโบราณคดีจะมีขอบเขตกว้างขวางมากทีเดียว เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการกระทำของคนโดยตรง แต่ข้อยุติในงานโบราณคดีหาได้ยุติที่คนไม่ ทว่ายุติจากผลที่คนได้กระทำไว้แล้วต่างหาก ฉะนั้นร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีจึงเป็นเพียงผลที่นักโบราณคดีจะใช้เป็นอุปกรณ์สาวหาเหตุเข้าไปถึงคนผู้เป็นเจ้าของแห่ง " ผล " นั้น ต่อจากนั้นจึงทำความเข้าใจในพฤติการณ์ของคนได้อีกชั้นหนึ่ง

" ผล " ดังที่กล่าวมานั้นจะพึงให้คำนิยาม หรือคำจำกัดความไปในวิชาการใด ๆ ก็แล้วแต่วิชาการนั้น ๆ จะดำเนินเป็นต้นว่า " อารยธรรม " " วัฒนธรรม " และ " ศิลปกรรม " เหล่านี้เป็นอาทิ ซึ่งโดยสรุปรวบยอดของงานทางโบราณคดีถือว่า " เป็นผล " อันเนื่องมาจากการกระทำของคนเท่านั้น

อาจมีปัญหาขึ้นว่าทำไมนักโบราณคดีจึงยุติเรื่องของคนจาก " ผลแห่งการกระทำ " ปัญหาอย่างนี้น่าจะมีได้ เราควรพิจารณาถึงชีวิตของบุคคลโดยมากที่ดำเนินอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน ทั้งในอดีตและในปัจจุบันกับทั้งที่จะดำเนินไปในอนาคตก็ตามแต่ กาลเวลาแห่งชีวิตของคน โดยส่วนเฉลี่ยจักไม่เกิน ๑๐๐ ปี ระยะกาลกำหนดชีวิตของคน โดยประมาณอย่างนี้ ทำให้นักโบราณคดีเข้าใจได้ทันทีว่า การศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับคนนั้น มีช่วงชีวิตอันสั้นนัก ไม่สามารถอยู่ได้ยั่งยืนยาวนาน เหมือนดังผลแห่งการกระทำของคนได้เลย เพราะผลดังกล่าวสามารถทนทานอยู่ได้ยืนนานกว่าชีวิตของคนเป็นอันมาก

๑ การสำรวจใบเสมาของอาจารย์คงเดช และคณะจากกองโบราณคดี ที่แหล่งใบเสมาบ้านแก้ง อำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ

๒ การทำแผนผังเพื่อกำหนดตำแหน่งโบราณสถานในการปฏิบัติงานสำรวจทางโบราณคดี

๓

๔

๓ ปราสาทอิฐไบแบก เป็นปราสาทชายแดนไทย - เขมร ในเขตอำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นการสำรวจเพื่อเก็บข้อมูลในการศึกษาทางวิชาการและเพื่อจัดทำแผนงานการอนุรักษ์รักษาต่อไป

๔ การขุดค้นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่โคกพลับ ตำบลโพธิ์หัก อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี ของนักโบราณคดีจากกองโบราณคดี กรมศิลปากร เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๒๐

ฉะนั้น นักโบราณคดีจึงพยายามจำกัดเรื่องราวที่ได้จากผลแห่งการกระทำของคนทั้งนั้นไว้ในขอบเขตแห่งการปฏิบัติต่อหลักฐานทางโบราณคดีเพียง ๒ ยุคใหญ่ ๆ คือ

ก. ยุคก่อนประวัติศาสตร์ อันมีร่องรอยหลักฐานอันเป็นผลงานของคนในยุคนี้เกี่ยวกับเครื่องมือใช้สอย อันจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของตนในยุคนั้น นักโบราณคดีจึงจัดแบ่งลักษณะเครื่องมือใช้สอยของมนุษย์ยุคนี้ออกไปตามลักษณะหยาบและประณีตโดยลำดับแห่งวิวัฒนาการ อันเป็นขั้นตอนของความเจริญนั้น ๆ จากสังคมบุพพกาลที่ยังไม่ยึดถิ่นที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง ขึ้นอยู่กับแหล่งอาหารและฝูงสัตว์ ที่พวกมนุษย์ยุคนี้จะนำมาเป็นอาหารการกินอยู่ของตนได้ มนุษย์ดึกดำบรรพ์จำพวกนี้ยังดำเนินชีวิตอย่างพรานล่าสัตว์อยู่ เครื่องมือเครื่องใช้เป็นอุปกรณ์ดำรงชีพก็อาจยังไม่ได้พัฒนาไปมากนักใช้หินและไม้เป็นอุปกรณ์ตามแต่จะหาได้ ต่อมาค่อย ๆ รู้จักประดิษฐ์ตกแต่งให้เหมาะแก่งานยิ่งขึ้น จนถึงขั้นประณีต แต่มนุษย์ในยุคนี้ก็ยังไม่รู้จักการหล่อหลอมโลหะอื่นขึ้นใช้เลย ภายหลังจากการใช้เครื่องมือหินอย่างประณีตแล้ว มนุษย์ดึกดำบรรพ์นั้นจึงได้รู้จักหล่อหลอมโลหะเข้ามาเป็นอุปกรณ์แทนหิน. รู้จักเลี้ยงสัตว์ ทำนา ปลูกพืชไร่ มนุษย์สมัยนี้จัดเป็นสังคมเกษตรกรรมและเลี้ยงสัตว์ รู้จักจัดตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนและแหล่งที่อยู่อาศัยกันอย่างกว้างขวางแล้ว ถึงอย่างนั้น มนุษย์ในยุคก่อนประวัติศาสตร์นี้ก็ยังไม่รู้จักสร้างศาสนสถาน ยังไม่มีการก่อสร้างที่ถาวรเป็นรูปร่างตัวอาคารทางสถาปัตยกรรมหรือประติมากรรมรูปเคารพในทางคติศาสนาอันแน่ชัด และจะไม่พบเห็นการจารึกบันทึกเรื่องราวเป็นลายลักษณ์อักษร

ข. ยุคประวัติศาสตร์ ในยุคนี้ได้มีร่องรอยหลักฐานอันแน่นอนเกี่ยวกับสังคมเมือง แล้วรู้จักใช้เหล็กและโลหะอื่น ๆ มาเป็นเครื่องมือใช้สอย ได้พบเห็นรูปรอยศาสนสถานและประติมากรรม รูปเคารพในศาสนาอย่างชัดเจน มีการจารึกบันทึกเรื่องราวของตนไว้เป็นลาย-ลักษณ์อักษรในประเทศไทยนี้ ได้พบศิลาจารึกอันเก่าก่อนที่สุดของมนุษย์ยุคประวัติศาสตร์มาแล้วตั้งแต่ พ.ศ. ๑๑๘๒ เป็นต้นมา ปรากฏร่องรอยทางคติลัทธิศาสนาต่าง ๆ เช่น ไศว-นิกาย วิษณุนิกาย พุทธมหายาน และพุทธหินยาน มีการใช้ภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต และได้พบภาษาประจำกลุ่มชนโบราณอยู่สองภาษา คือ ภาษามอญ และภาษาเขมร ภายหลังจากนั้นตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๙ จึงได้พบภาษาไทย

จากแนวทางที่เป็นผลของคนโบราณดังกล่าวมาทั้งสองยุคโดยสรุปอย่างนี้ นักโบราณคดีจึงต้องจำแนกออกเป็นสองประเภทเพื่อทำการศึกษาให้ถ่องแท้และชัดเจน คือ

๑. นักโบราณคดี ก่อนประวัติศาสตร์
๒. นักโบราณคดี ประวัติศาสตร์

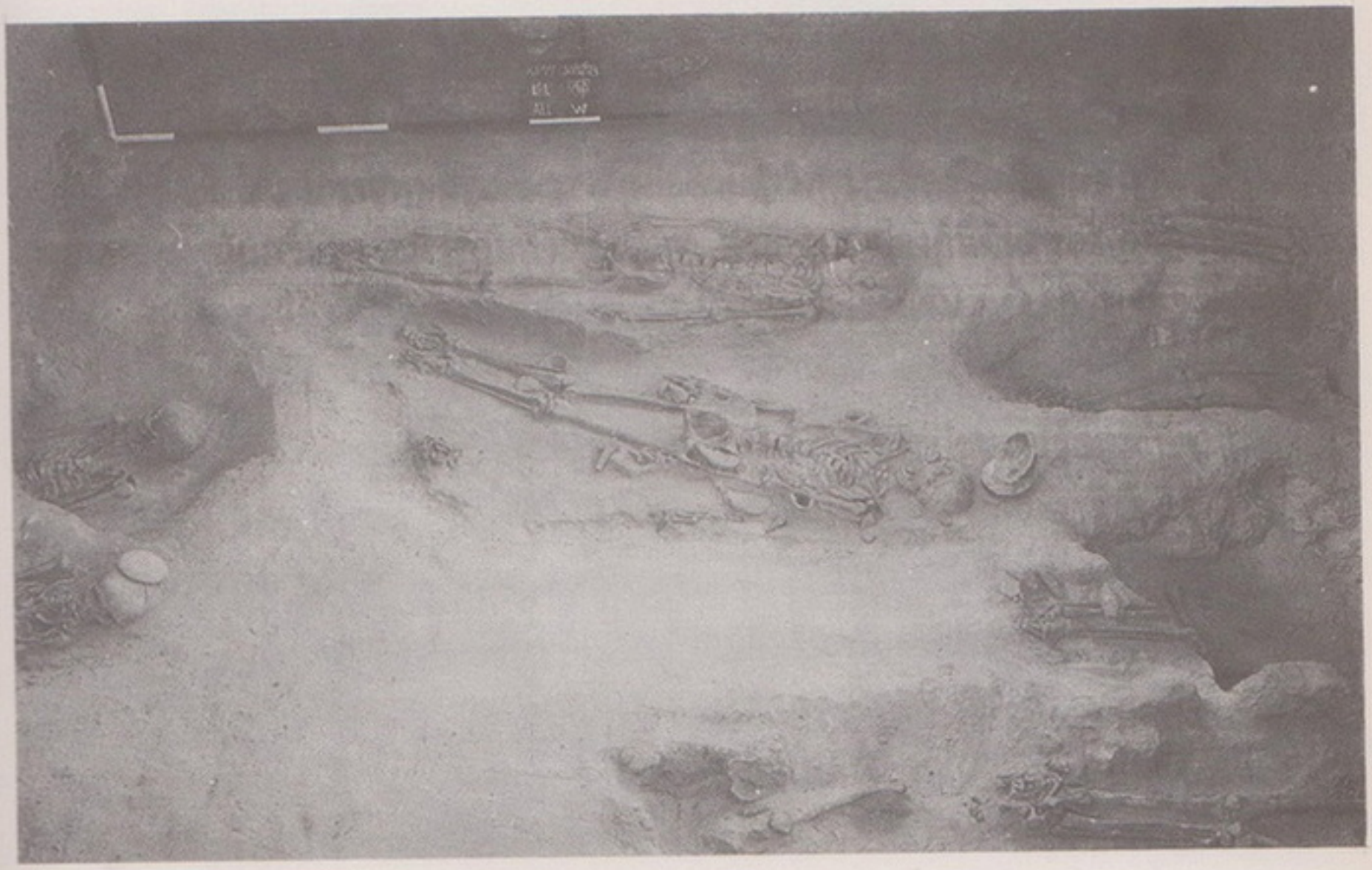

๕

๖

๕ การปฏิบัติงานขุดค้นก่อนประวัติศาสตร์ที่แหล่งโบราณคดีโคกพลับ ต้องใช้ความละเอียดรอบคอบในการดำเนินงาน

๖ หลุมขุดค้นที่โคกพลับ ดำเนินการขุดค้นโดย สด แดงเอียด นักโบราณคดี พบว่าเป็นหลุมฝังศพซ้อนทับกันในบริเวณเดียวกัน

๗

๘

๗ ปีพุทธศักราช ๒๕๑๒ อาจารย์คงเดช ประพัฒน์ทอง เมื่อครั้งเป็นอาจารย์คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร นำนักศึกษาออกฝึกการขุดค้นและขุดแต่งโบราณสถาน เพื่อเตรียมเป็นนักโบราณคดีที่ศาลพระกาฬ ตำบลประตูชัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๘ การปฏิบัติงานขุดแต่งวัดพระพายหลวง ของโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๒๘

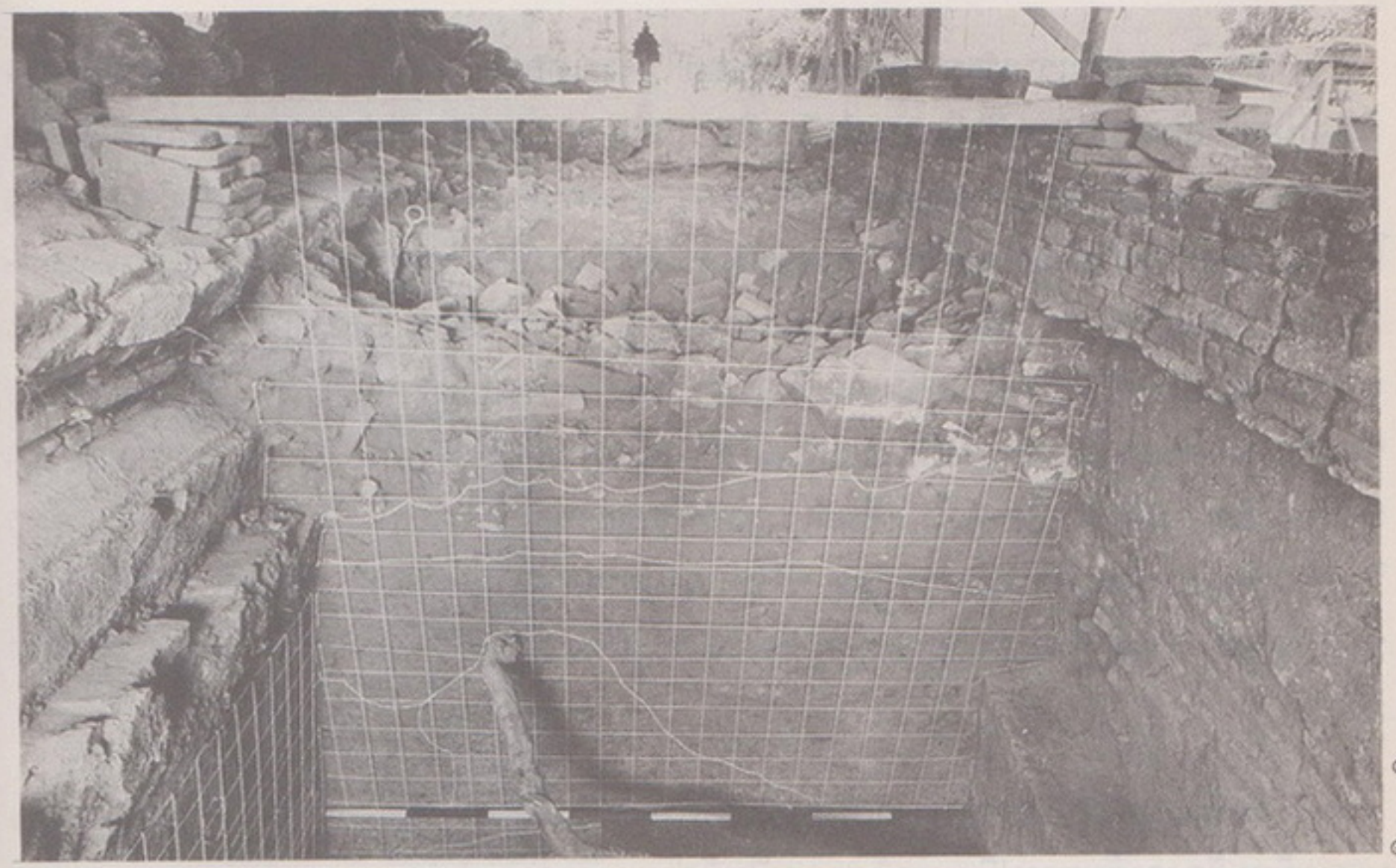

๙

๑๐

๙ ผลจากการขุดแต่งโบราณสถานวัดพระพายหลวง ปรากฏร่องรอยที่ชัดเจนขึ้น

๑๐ หลุมขุดค้นในการขุดแต่งของนักโบราณคดี เป็นหลุมสี่เหลี่ยมมาตรฐาน สามารถกำหนดทิศทาง ระดับความลึกและชั้นดินเพื่อใช้อ้างอิงในการวิเคราะห์หลักฐานที่ได้จากการปฏิบัติงาน (หลุมขุดค้นที่วัดพระพายหลวง สุโขทัย ปีพุทธศักราช ๒๕๒๘)

แนวทางปฏิบัติงานโบราณคดี

วิชาโบราณคดีได้กำหนดหลักการเพื่อให้ได้มาซึ่งหลักฐานทางโบราณคดีทั้ง ๒ ชนิด นั้นใกล้เคียงกัน อาจแตกต่างออกไปบ้างก็เนื่องจากสภาพของหลักฐานกับวิถีทางที่ต้องการเท่านั้น สิ่งที่นักโบราณคดีได้ถือเป็นแนวปฏิบัติโดยทั่วไปจะมีดังนี้

๑. การสำรวจทางโบราณคดี
๒. การขุดค้นทางโบราณคดี
๓. ผลของการสำรวจและการขุดค้นทั้งสองประการนั้นจะต้องมีรายงานทุกขั้นตอน และเป็นหลักฐานการดำเนินงานประกอบการวิเคราะห์และวิจัยในหลักฐานทั้งหมด

ในหลักการทั้ง ๓ ประการนี้ จะนำมาใช้กับงานโบราณคดีทุกประเภท ทั้งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์และโบราณคดีประวัติศาสตร์ สำหรับโบราณคดีประวัติศาสตร์นั้น จะมีหลักการในทางดำเนินงานเพิ่มขึ้นอีก คือ

การขุดแต่งโบราณสถานและการบูรณะโบราณสถาน ส่วนในข้อที่ ๓ ของหลักการก็ต้องมีอยู่ตลอดเวลาและยิ่งมีความสำคัญเพิ่มมากขึ้นกว่า โบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์อีกด้วย เพราะหลักฐานร่องรอยโบราณคดีประวัติศาสตร์ บางครั้งจะต้องสัมพันธ์กับศิลาจารึก เอกสารโบราณ และประวัติศาสตร์ศิลป ความสัมพันธ์ทำนองนี้จึงต้องประกอบไปด้วยกองงานอื่น ๆ ในกรมศิลปากร เช่น กองหอสมุดแห่งชาติ กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ และกองจดหมายเหตุแห่งชาติ ในเงื่อนแง่ที่จะดำเนินงานทางโบราณคดีให้ได้มาซึ่งการอธิบายข้อมูลในรายงานทางโบราณคดีที่นักโบราณคดีได้ดำเนินการในภาคสนามเสร็จสิ้นลงแล้ว นอกจากนี้ยังต้องมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับกองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอีกด้วย เพราะต้องการวิเคราะห์ผลทางด้านศิลปโบราณวัตถุ ที่ได้มาจากการดำเนินงานทางโบราณคดีนั้นเป็นสำคัญบางที่ทั้งนักโบราณคดีและภัณฑารักษ์จะต้องออกปฏิบัติงานทางโบราณคดีร่วมกันอย่างหลีกเลี่ยงมิได้

ในขั้นสูงสุดของงานโบราณคดีประวัติศาสตร์อันได้แก่ การบูรณะโบราณสถาน การบูรณะนี้จะต้องอาศัยสถาปนิกและวิศวกรเป็นผู้ช่วยเหลืออย่างสำคัญ นอกจากนั้น การตกแต่งลวดลายหรือการวิเคราะห์วิจัยเครื่องประดับโบราณสถานทั้งก่อนการบูรณะและขณะดำเนินการบูรณะเหล่านี้ นักโบราณคดีจำเป็นต้องอาศัยเจ้าหน้าที่ในกองงานหัตถศิลปอีกด้วย ดังนั้น การบูรณะโบราณสถานจะต้องมีสัมพันธภาพกับเจ้าหน้าที่ในกองงานสถาปัตยกรรมและกองงานหัตถศิลป

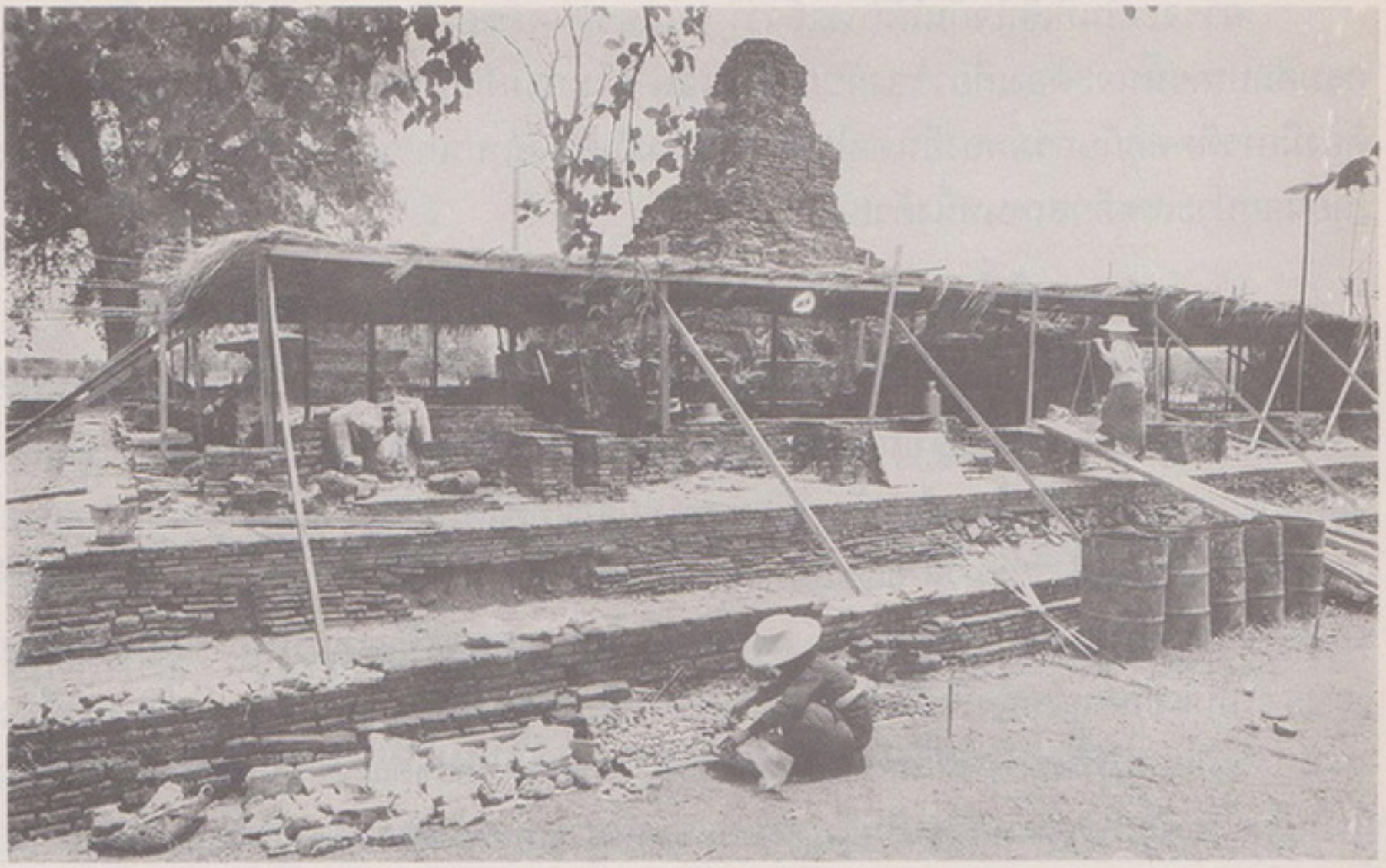

๑๑

๑๒

๑๑ สภาพภายนอกทั่วไปของการปฏิบัติงานขุดแต่งวัดพระพายหลวง เมื่อเดือนเมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘

๑๒ การบูรณะโบราณสถานซึ่งเป็นหิน ตัวอย่างจากการบูรณะปราสาทหินพนมรุ้ง อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

ควรจะเป็นที่เข้าใจกันได้บ้างแล้วว่า งานโบราณคดีของนักโบราณคดีในกองโบราณคดีกรมศิลปากรนั้นจะต้องเกี่ยวข้องกับกองงานอื่น ๆ ในกรมศิลปากรอย่างไรบ้าง นอกจากนี้จะต้องมีการติดต่อกับกรมกองอื่นต่อไปอีก หรือไม่ก็เป็นสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศอีกสถานหนึ่งด้วย

งานโบราณคดีที่สัมพันธ์กับกองสถาปัตยกรรมและกองหัตถศิลป์

ทั้งนี้มุ่งเฉพาะการบูรณะโบราณสถานอันเป็นหลักฐานทางโบราณคดีประวัติศาสตร์ภายหลังที่งานโบราณคดีได้ดำเนินการมาโดยตลอดตั้งแต่การสำรวจการขุดและการขุดแต่งต่อโบราณสถานนั้นเสร็จสิ้นลงไปแล้ว เมื่อผลทางโบราณคดีได้ปรากฏเป็นหลักฐานจากการรายงานหรือการอธิบายได้เรื่องราวสำคัญของโบราณสถานดังกล่าว อาจเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชาติที่จะต้องรักษาไว้ให้คงสภาพ อย่างนี้ นักโบราณคดีจะต้องดำเนินการวิเคราะห์วิจัยรูปทรงแบบแปลนแผนผังที่เป็นรูปทรงเดิมของโบราณสถานนั้นทั้งหมดขึ้นมาก่อน เพราะแนวทางนี้ผู้อื่นจะรู้ดีไปกว่านักโบราณคดีผู้ปฏิบัติงานขุดค้นและขุดแต่งอยู่กับโบราณสถานแห่งนั้นไปไม่ได้ นักโบราณคดีจะเป็นผู้กำหนดแบบแผนรูปทรงให้ตรงต่อสภาพเดิม แล้วนำไปชี้แจงต่อสถาปนิก วิศวกร ช่างศิลปกรรม เพื่อพิจารณาถึงวิธีการออกแบบโครงสร้าง อนุรักษ์โบราณสถานนั้นไว้ให้ตรงตามสภาพและหลักฐานดั้งเดิมที่มีอยู่ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ฉะนั้นสถาปนิกก็ดี วิศวกรก็ดี และช่างศิลปก็ดี ต้องวิเคราะห์พิจารณาตามข้อมูลที่นักโบราณคดีเป็นผู้เสนอแนะต่อจากนั้นจึงต้องออกแบบโครงสร้าง การบูรณะหรือดำเนินการบูรณะตามแนวทางโบราณคดีสืบต่อไป ทั้งนี้ สถาปนิก วิศวกร และช่างศิลปนั้น จะต้องยินยอมและเห็นด้วย เพราะไม่ใช่เป็นการสร้างอาคารแบบบ้านเรือนอย่างทั่วไปโดยปกติหามิได้ แม้การปลูกบ้านเรือนก็ยังมีภาษิตอยู่ว่า " ปลูกเรือนต้องตามใจผู้อยู่ " โบราณสถานเมื่อจะบูรณะรักษาสภาพเดิมไว้ให้คงอยู่ ก็ต้องปฏิบัติตามหลักฐานโบราณคดี เพราะเป็นผู้ที่รู้อยู่เกี่ยวกับยุคสมัยแบบอย่างทางศิลปะอันถ่องแท้ และควรอยู่ในสภาพเช่นไร ก็ต้องดำเนินไปเช่นนั้น

แนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับโบราณสถานต่าง ๆ นั้น ควรมีหลักการกำหนดขอบเขตในภารกิจหน้าที่ของเจ้าหน้าที่กองงานอื่น ๆ ไว้ให้ชัดเจน ก็จะเป็นการดียิ่งต่อการปฏิบัติงานร่วมกันของข้าราชการในกรมศิลปากร ดังที่ได้พยายามรวบรวมมา ณ ที่นี้ ๗๑

๓

แผนการสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดี ในสาธารณรัฐประชาชนจีน

(เขียน ณ กองหอสมุดแห่งชาติ จบเมื่อวันที่ ๑๕ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๑)

โครงการ สำรวจและขุดค้นทางโบราณคดี เพื่อพิสูจน์หลักฐานประวัติศาสตร์ไทยในจีน

ปัญหาทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับความเป็นมาของกลุ่มชนคนไทย

เนื่องมาจากความเป็นมาของกลุ่มชนคนไทยในประเทศไทย บัดนี้ นักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดี โดยมากมีความคิดเห็นขัดแย้งกันว่า

๑. คนไทยเคยตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศจีน แล้วอพยพเคลื่อนย้ายลงมาสู่ดินแดนที่เป็นประเทศไทยบัดนี้ โดยลำดับกาล

๒. คนไทยไม่เคยตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศจีน แต่เป็นกลุ่มชนประจำถิ่น อยู่ในประเทศไทยมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ ตราบเท่าทุกวันนี้ และไม่เคยอพยพเคลื่อนย้ายไปที่ใดเลย

๓. คนไทยเคยอพยพจากถิ่นเดิมคือประเทศไทยขึ้นไปสู่ประเทศจีน แล้วเคลื่อนย้ายกลับลงมาสู่ประเทศไทยอีกทอดหนึ่ง

๔. คนไทยแพร่หลายอยู่ทั่วไป ทั้งในประเทศจีนและประเทศอื่น ๆ ที่ใกล้เคียงโดยรอบ ๆ อินโดจีนหรือใน Southeast Asia

หลักฐานหรือข้อคิดเห็นทั้ง ๔ ประการนั้น ล้วนแต่เป็นผลงานของท่านผู้รู้ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ซึ่งแสดงเหตุผลจากการค้นคว้าทางด้านเอกสารต่าง ๆ ทั่วไป อันไม่สามารถยุติในหลักการอื่นใดได้ หรือแม้แต่จะใช้ข้อมูลในวิทยาการด้านอื่น ๆ เข้ามาพิสูจน์ข้อเท็จจริงต่าง ๆ ดังกล่าวนั้นได้ ตราบจนกระทั่งปัจจุบันนี้ได้มีสัมพันธภาพระหว่างสาธารณรัฐประชาชนจีนกับราชอาณาจักรไทยบังเกิดขึ้นแล้ว จึงนับว่าจะเป็นนิมิตหมายอันสำคัญยิ่งที่จะก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในหลักฐานความเป็นมาแห่งประวัติศาสตร์ของไทย สมควรที่จะดำเนินการทางโบราณคดี คือ การสำรวจ และขุดค้นในผืนแผ่นดินจีนเพื่อให้ได้มาซึ่งหลักฐานทางโบราณคดี อันจะเป็นวิถีทางเดียวเท่านั้นที่จะพิสูจน์ข้อเท็จจริงทั้งหลายให้ยุติได้ และจะทำให้ข้อขัดแย้งทั้งหลายสงบระงับไปเหลือแต่หลักฐานอันแน่นอนในทางประวัติศาสตร์ไทยอย่างชัดเจน

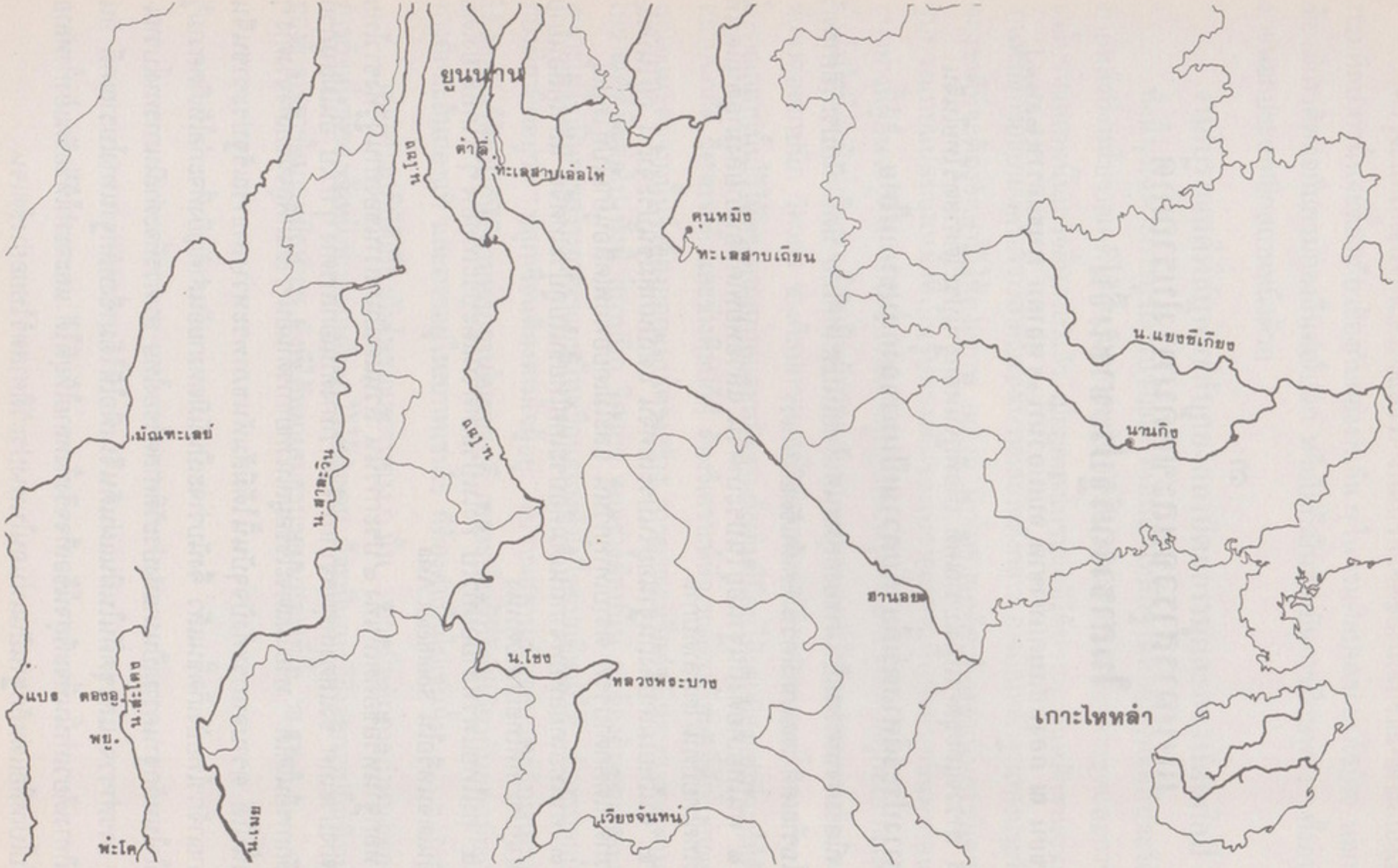

๑ แผนที่ยูนนานแสดงอาณาเขตติดต่อกับมณฑลต่าง ๆ ของจีน และพรมแดนที่ต่อเนื่องกันกับพม่า, ไทยภาคเหนือ, ลาว

ข้อมูลของเรื่องอันเป็นเหตุแห่งการขุดค้นทางโบราณคดีตามโครงการนี้

ก. หลักฐานที่เกี่ยวกับคนไทยในจีนมีมากมายหลายเรื่อง แต่ละเรื่องล้วนเป็นการบันทึกไว้ในพงศาวดารจีน หรือจดหมายเหตุจีน เป็นต้นว่า เรื่องไทยมุง ต้ามุง หรือเต้มุง อันหมายถึงกลุ่มชนคนไทยแถบลุ่มน้ำฮวงโห ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ที่นครลุง และนครปา ต่อมาในเรื่องสามก๊กก็กล่าวถึงคนไทยแถบบริเวณตอนใต้ของจีน เช่น เบ้งเฮก เจ้าเมืองม่านอ๋อง แม้พระเจ้า-ฉ้อปาอ๋อง ก็มีผู้ว่า เป็นไทย หรือผู้เป็นใหญ่ในเมืองฉ้อและเมืองปา ตลอดจนในดินแดนน่านเจ้าก็กล่าวกันว่า น่านเจ้า หรือยูนาน เป็นถิ่นฐานของคนไทย มีกษัตริย์ปกครองแน่ชัด พบศิลาจารึกน่านเจ้าในสมัยพระเจ้าโกะล่อฝง กษัตริย์ในราชวงศ์หมงฮัว ซึ่งก็เชื่อว่า " เป็นคนไทย "

ข. เรื่องไทยของหมอดอร์ด ซึ่งเป็นหมอสอนศาสนาคริสต์ ทางภาคเหนือของประ-เทศไทย ท่านผู้นี้ได้เดินทางขึ้นไปจากจังหวัดเชียงรายโดยลำดับทางถึงเมืองปักกิ่ง ตามบันทึกของท่านยืนยันถือกลุ่มชนในทางที่ผ่านพบเห็นมาว่าใช้ภาษาไทยเหมือนทางล้านนาไทย รายงานเกี่ยวกับคนไทยในจีนของหมอดอร์ดนี้ดูเหมือนจะเป็นที่เชื่อถือกันมากในหมู่ท่านผู้รู้ของไทยที่เชื่อว่าคนไทยเคยอยู่ในประเทศจีน

ค. ตำนาน หรือพงศาวดารที่บันทึกอยู่ในคัมภีร์ใบลานต่าง ๆ ของล้านนา เป็นต้นว่า ตำนานสิงหนวัติกุมาร ตำนานเมืองพะเยา ตำนานเมืองหิรัญนคร เงินยางเชียงแสน ตำนานพระธาตุดอยตุง ตำนานเมืองเชียงใหม่ ฯลฯ เรื่องที่ได้จากการอ่านตำนานเหล่านี้ บอกถึงกลุ่มชนในดินแดนของล้านนาไทยที่มิใช่กลุ่มชนพื้นเมืองเดิม แต่เป็นกลุ่มชนที่อพยพหรือเคลื่อนย้ายเข้ามาหาสถานที่สร้างบ้านแปงเมืองในเขตจังหวัดเชียงราย บัดนี้ ทางแถบลุ่มแม่น้ำกก ลุ่มแม่น้ำโขง แม่น้ำสาย ซึ่งล้วนแต่เป็นบรรพชนของพระเจ้าพรหมแห่งเมืองโยนกนครบ้าง และเป็นบรรพชนของพ่อขุนมังรายหรือพระยางำเมืองบ้าง และมีความสัมพันธ์กับพ่อขุนรามคำแหง บรรดาท่านทั้งหลายที่กล่าวพระนามมานี้ ใครที่ได้ศึกษาประวัติศาสตร์ไทยมาโดยตลอดแล้วจะปฏิเสธได้หรือไม่ว่า พระเจ้าพรหม แห่งเมืองไชยปราการ พ่อขุนมังราย แห่งเมืองเชียงใหม่ พระยา-งำเมือง แห่งเมืองพะเยา พ่อขุนรามคำแหง แห่งกรุงสุโขทัย

ที่ออกพระนามมาทั้งนี้ไม่ใช่คนไทย หากปฏิเสธมิได้ก็หมายความว่ายอมรับว่าท่านทั้งปวงนั้นเป็นกษัตริย์ไทย ดังนั้น บรรพชนของท่าน เช่น พระเจ้าลาวจก หรือลวจังกราช หรือลาว-จักรเทวราช หรือแม้แต่ปู่เจ้าลาวจก ผู้เป็นบรรพชนปฐมกษัตริย์แห่งเมืองหิรัญนครของพ่อ-ขุนมังรายก็ต้องเป็นคนไทยอีกด้วย

แม้พระเจ้าสิงหนวัติผู้ทรงสร้างเมืองโยนกนคร พระองค์ก็ทรงเป็นปฐมกษัตริย์ บรรพ-ชนแห่งสายตระกูลของพระเจ้าพรหม ก็ต้องเป็นคนไทยอีกเช่นกัน

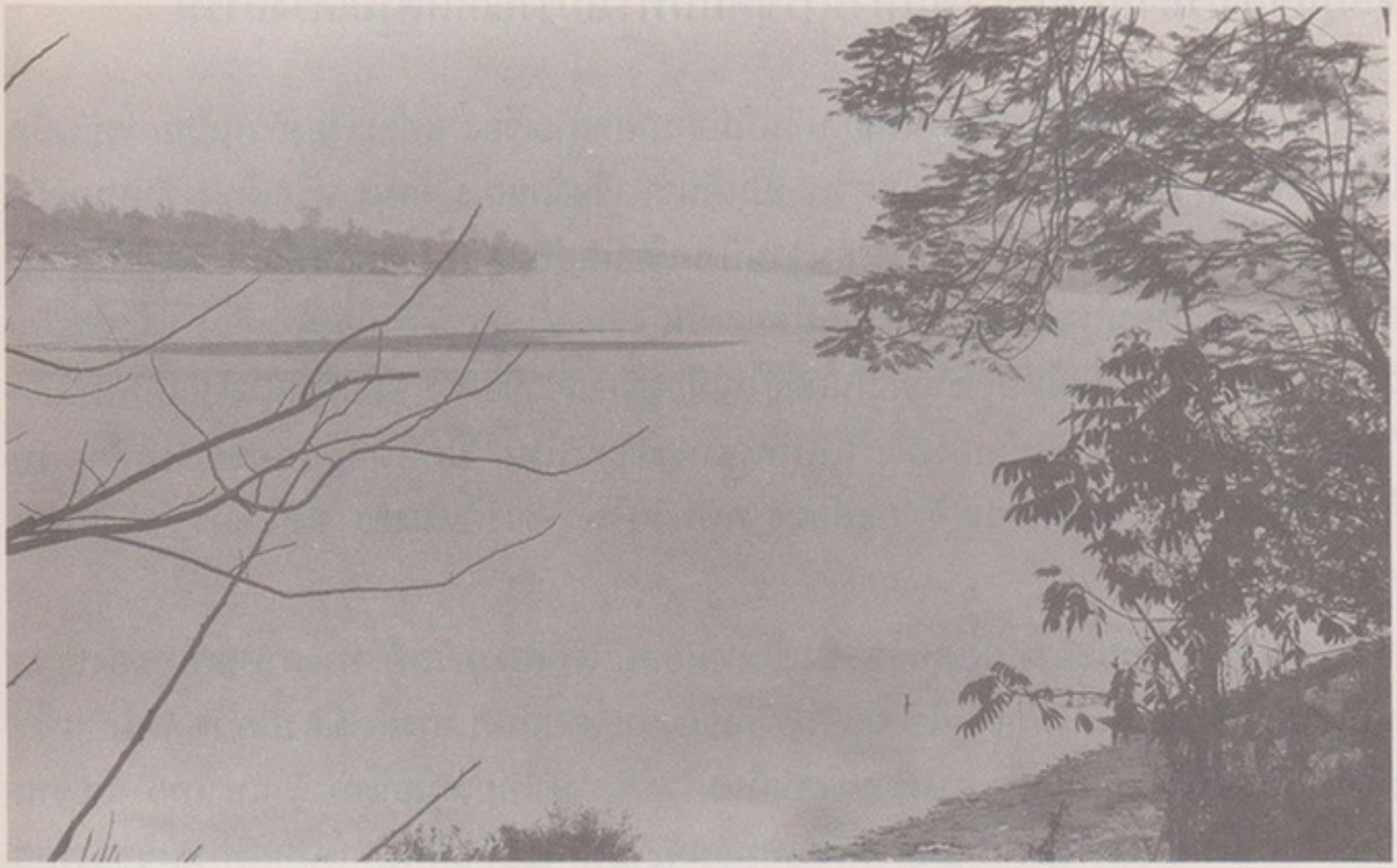

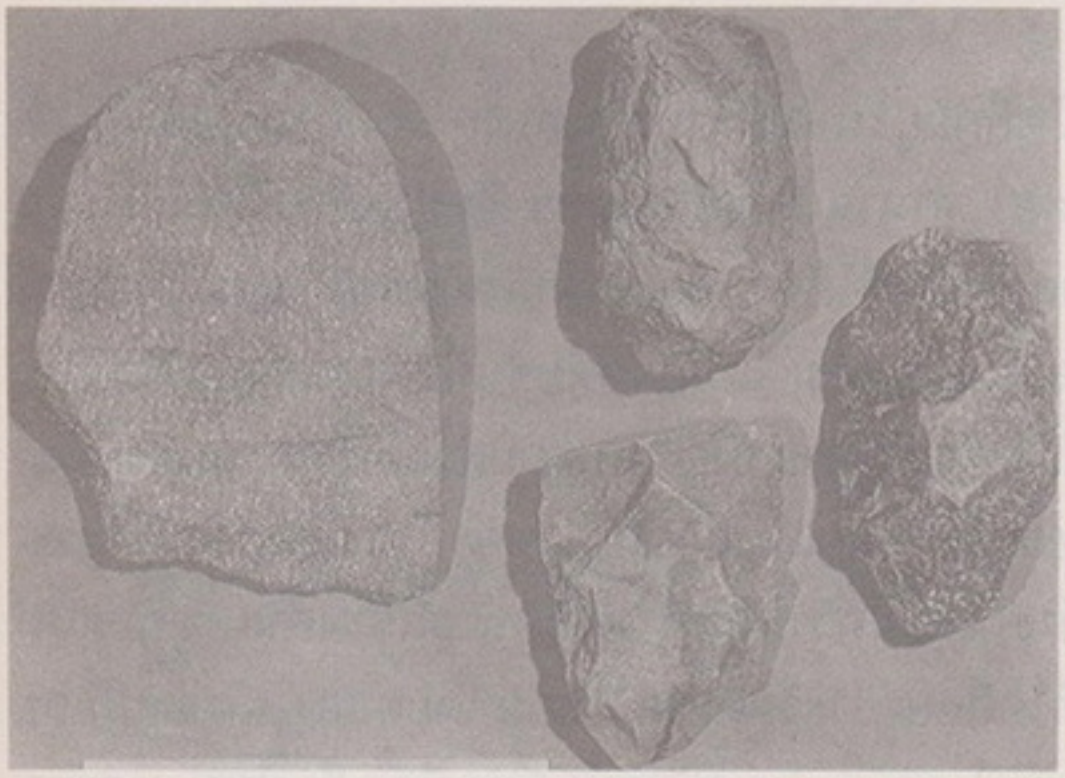

๓ ๔

๒ แม่น้ำโขงที่อำเภอเชียงแสน "...ภาษาจีนที่เรียกแม่น้ำโขงเป็นลองฉองหรือลางฉาง น่าสังเกตในสำเนียงของเสียงอยู่บ้างว่า ใกล้เคียงกับเสียงในภาษาไทยหรือลาว....คำว่าล้านช้าง น่าจะกลายเสียงมาจากชื่อแม่น้ำโขงในตอนที่ผ่านประเทศจีน โดยคนไทยหรือลาวนำมาตั้งเป็นชื่อดินแดนของตนว่าล้านช้าง...."

๓ เครื่องมือหินกะเทาะบริเวณแหล่งโบราณคดีดอยคำ อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย จากการขุดค้นเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๑๔

๕ เครื่องมือหินกะเทาะ และขวานหินขัดจากแหล่งโบราณคดีในมณฑลยูนนาน จัดแสดงที่ศูนย์วัฒนธรรมเชียงรุ้ง

บรรดาคนไทยที่อ้างมาจากตำนานทางล้านนาโดยตลอดนั้น เห็นได้ชัดว่าหาใช่กลุ่มชนประจำถิ่นเดิมมาก่อนไม่ ปัญหาของเรื่องก็จะต้องพิสูจน์อยู่แล้วว่า " กลุ่มบรรพชนคนไทยเหล่านี้มาจากไหน "

ง. ศิลาจารึกวัดเชียงมั่นในเมืองเชียงใหม่ บัดนี้ได้บันทึกเรื่องกษัตริย์ทั้งสามพระองค์ทรงร่วมคิดกันสร้างเมืองเชียงใหม่ในปี พ.ศ. ๑๘๓๙ กล่าวถึง พระยามังราย พระยาร่วง พระยางำเมือง หลักฐานส่วนนี้แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์ทางกรุงสุโขทัยคือพระยาร่วงหรือพ่อขุนรามคำแหงมหาราช กับพระมหากษัตริย์แห่งอาณาจักรล้านนาทั้งสองนั้น ศิลาจารึกหลักที่ ๑ ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงกล่าวถึง " ไทยชาวอู ชาวโขง " อันหมายถึงคนไทยในร่วมเวลาเดียวกันกับพระองค์เหล่านี้ ตั้งถิ่นฐานอยู่ทางแถบแม่น้ำอูและแม่น้ำโขง ที่สำคัญที่สุดพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงรู้จักแม่น้ำโขง ดังข้อความในศิลาจารึกของพระองค์ว่า " กลางเมืองสุโขทัยนี้ มีสระตระพังโพยศรี ใสกินดี ดั่งกินน้ำโขงเมื่อแล้ง " ความที่ว่า " น้ำโขง เมื่อแล้ง " ย่อมเป็นเหตุผลเพียงพอแล้วในอันที่จะนำมาอ้างว่าพระองค์ทรงรู้จักแม่น้ำนี้ได้ทางใด

จ. ถ้าวิเคราะห์ลำน้ำโขงที่เห็นอยู่ทุกวันนี้ ในช่วงที่เป็นเส้นกั้นพรมแดนระหว่างประเทศไทยกับสาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว ทางตอนเหนือสุดแห่งพรมแดนของประเทศตั้งแต่เขตอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงรายเป็นต้นมา จนกระทั่งถึงภูมิภาคอันเป็นภาคอีสานของประเทศไทย แม่น้ำโขงก็ยังเป็นเส้นกั้นพรมแดนระหว่าง ไทย-ลาว อีก กลุ่มชนสองฟากฝั่งโขงแม้จะเรียกตัวเองไปตามชื่อและสถานที่อันแตกต่างกัน แต่เรื่องเชื้อชาติหรือสัญชาตินำจะร่วมกัน ตลอดจนอารยธรรมวัฒนธรรมก็สัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดที่สุด ภาษา ศาสนา ลัทธิ ธรรมเนียมแทบจะไม่แตกต่างกันเลย บางครั้งจะพบว่า คำว่า " ลาว " กับ " งายลาว " หรือ " อ้ายลาว " นี้ เคยเป็นชื่อเรียกกลุ่มชนเผ่าหนึ่งในประเทศจีน แม้กระทั่งชื่อของภูเขาก็มีนามว่า " ภูเขาแดนลาว " อีกด้วย เอกสารทางประวัติศาสตร์ที่นักปราชญ์ได้รวบรวมเรียบเรียงไว้ให้ความเห็นว่า " อ้ายลาว " เป็นชื่อของกลุ่มชนคนไทยมาแต่เดิม ครั้งที่ยังตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองอยู่ในจีน

แม่น้ำโขง เป็นลำน้ำที่ยาวที่สุดในดินแดนแถบนี้ เริ่มต้นตั้งแต่ประเทศธิเบต ผ่านประเทศจีน ประเทศไทย และไปถึงประเทศกัมพูชา เป็นที่สุด ลำน้ำโขงในตอนที่ไหลผ่านดินแดนจีนนั้น มีชื่อเรียกตามภาษาจีนดังนี้ เรียกว่า " ลองฉอง " บ้าง " ลางฉาง " บ้าง " หลางเฉีย " บ้าง โดยเฉพาะคำว่า " เฉีย " นั้น แปลว่า " ช้าง " ภาษาจีนที่เรียกแม่น้ำโขง เป็นลองฉอง หรือ ลางฉาง น่าสังเกตในสำเนียงของเสียงอยู่บ้างว่า ใกล้เคียงกับเสียงในภาษาไทยหรือลาว ในคำที่ใช้เรียกอาณาจักรหรือดินแดนฝั่งโขงตะวันออก คือ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว บัดนี้ ในสมัยโบราณกำหนดแต่เมืองหลวงพระบางเวียงจันทน์เป็นสำคัญ ว่า " อาณาจักรล้านช้าง " หรือมีในตำนานภาษาบาลีประพันธ์ขึ้นตามความหมายนั้นว่า " ศรีสัตตนา-

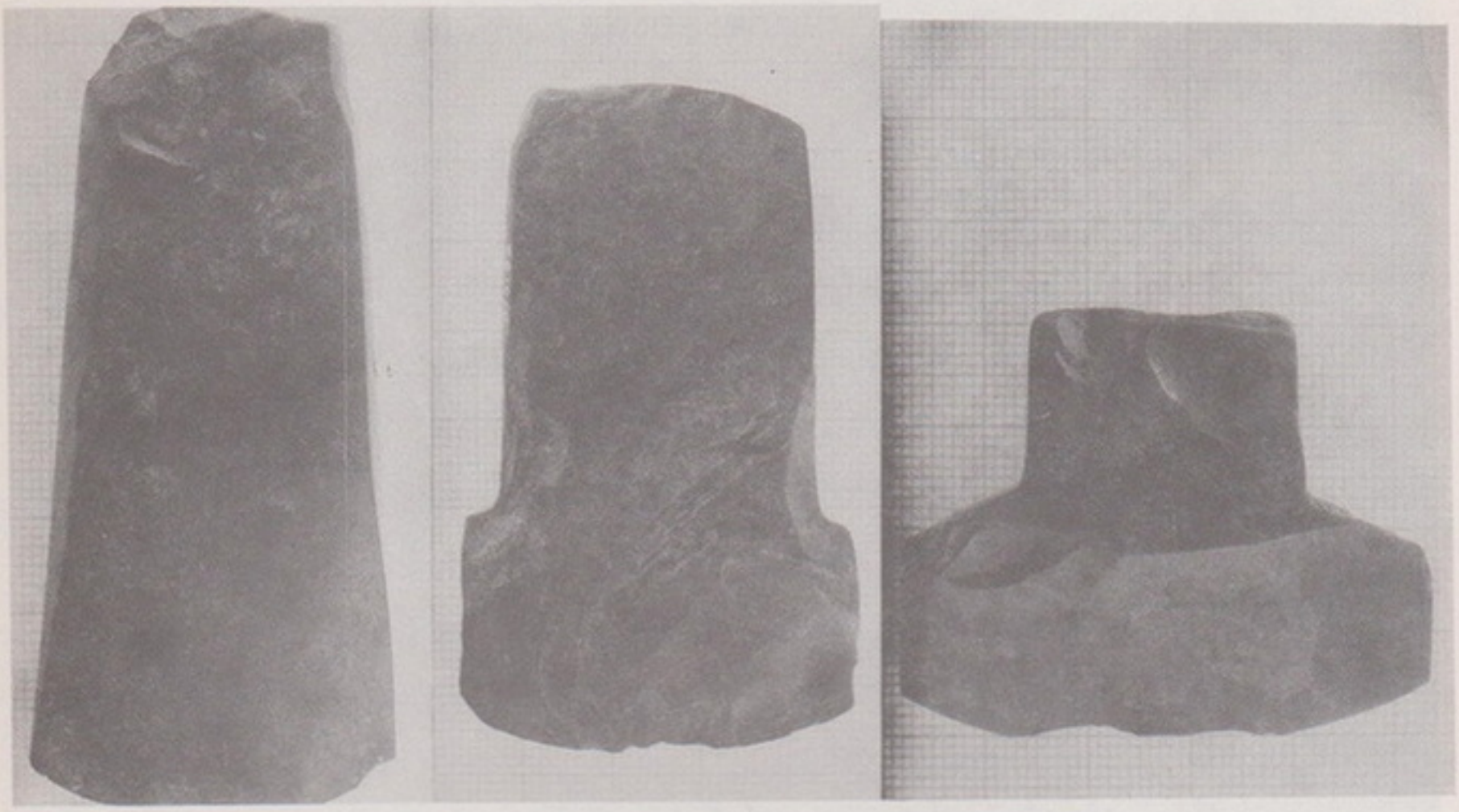

๔ ขวานหินขัดจากแหล่งขุดค้นในเขตจังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๒๖ อยู่ร่วมกับกระดูกที่กำหนดอายุได้ประมาณ ๔,๕๐๐ - ๖,๐๐๐ ปีมาแล้ว

๖ กลองมโหระทึกพบที่ยูนนาน บนหน้ากลองเป็นรูปคนในลักษณะท่าทางต่าง ๆ กันข้าง ๆ กลองเป็นรูปนก

๗ กลองมโหระทึก จากแหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว ตำบลนาชะอัง อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

คนหุต " อันแปลได้ว่า " ล้านช้าง " เหตุนั้น คำว่าล้านช้าง น่าจะกลายเสียงมาจากชื่อแม่น้ำโขงในตอนที่ผ่านประเทศจีน โดยคนไทยหรือลาวนำมาตั้งเป็นชื่อดินแดนของตนว่า " ล้านช้าง " หรือ " ศรีสัตตนาคนหุต " ส่วนดินแดนฝั่งตะวันตกตรงกันข้ามก็มีนามเรียกควบคู่กันมาว่า " ล้านนา " ต่อมาภายหลังวรรณยุกต์โทหดหายเสียงไป จึงเหลืออยู่เพียง " ลานนา " หรือ ลานนาไทย ฉะนี้

จะเห็นได้ว่า เส้นลำน้ำโขงนั้นกินอาณาบริเวณหลายประเทศทีเดียว และน่าจะมีความสำคัญต่อการเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนในสมัยโบราณอยู่บ้าง เพราะการอพยพของชนกลุ่มใหญ่ต้องยึดลำน้ำเป็นสำคัญในการอุปโภคและบริโภค และลำน้ำนี้ควรเป็นเส้นทางคมนาคมสายหนึ่งแต่สมัยอดีตกาลด้วยก็ได้ น่าจะเป็นสายสัมพันธ์ระหว่างประเทศหรือกลุ่มชนมาช้านาน

การขุดค้นทางโบราณคดีในประเทศไทยเท่าที่กรมศิลปากรได้ดำเนินการแล้ว โดยเฉพาะที่กระทำไว้ทางภาคเหนือและภาคอีสาน มีแนวโน้มในหลักฐานที่พบจากชั้นดินทั่ว ๆ ไปว่า น่าจะมีความสัมพันธ์กับบรรดากลุ่มชนดึกดำบรรพ์ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศจีนอีกด้วย ตัวอย่างง่าย ๆ ที่เห็นได้ชัด ซึ่งได้แก่การค้นพบมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ สมัยหินเก่า (Palaeolithic–Old Stone Age) ที่เรียกว่ามนุษย์ปักกิ่ง และในประเทศอินโดนีเซียหรือชวานั้น ก็ได้พบมนุษย์สมัยหินเก่าที่เรียกว่า มนุษย์ชวา (Java–Man) ดังนี้ควรพิจารณาได้แล้วว่ามนุษย์ปักกิ่ง - มนุษย์ชวา สมัยหินเก่านั้น ได้ค้นพบในดินแดนที่กระหนาบประเทศไทยทั้งประเทศไว้ในแนวเหนือ - ใต้ อย่างนี้ เป็นที่น่าสงสัยต่อนักโบราณคดีในประเทศไทยตลอดมาว่า

เหตุใดในแนวเหนือสุดของประเทศจึงไม่พบหลักฐานก่อนประวัติศาสตร์สมัยหินเก่านั้นบ้าง

ต้นปี พ.ศ. ๒๕๑๔ ได้มีการขุดค้นที่เชียงรายอีกครั้งหนึ่ง โดยคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร พบว่าตามริมฝั่งแม่น้ำโขงจากอำเภอเชียงแสนขึ้นไปถึงสบรวก (ปากแม่น้ำรวกมาพบกับแม่น้ำโขง) เป็นระยะทาง ๑๐ กิโลเมตร และใต้ลงมาจากเชียงแสนถึงหาดสวนดอกเป็นระยะทาง ๑๕ กิโลเมตร ได้พบเครื่องมือหินกะเทาะอยู่ตามบริเวณที่กล่าวถึง ตามริมฝั่งแม่น้ำคำ ก็ได้พบเครื่องมือหินกะเทาะเช่นเดียวกัน แต่คงพบเฉพาะในบริเวณใกล้ปากแม่น้ำคำที่ไหลลงสู่แม่น้ำโขง ไม่เกิน ๒ กิโลเมตร เกือบทุกก้อนพบอยู่ตามลานของริมแม่น้ำ นอกจากก้อนเดียวที่พบอยู่บนหินกรวด ซึ่งถูกคลุมอยู่ด้วยชั้นดินร่วนสีแดงหนา

ได้ลงมือขุดเป็นหลุมทดลองที่ลาดเชิงดอยคำ ยาว ๑๐ เมตร กว้าง ๒ เมตร ได้พบ**วัฒนธรรมหินใหม่** (Neolithic – Culture) ในชั้นดินชั้นที่สองของหลุมขุดในชั้นล่างสุดได้พบเครื่องมือหินกะเทาะอยู่หนาแน่น จากระดับความลึก ๑๐๐ เซนติเมตรถึง ๑๗๕ เซนติเมตร เครื่องมือที่พบเป็นเครื่องมือขุดสับ และเครื่องมือหินที่หักชำรุด

คณะสำรวจมหาวิทยาลัยศิลปากร สันนิษฐานว่า ในบริเวณแม่น้ำโขงตั้งแต่สบรวกซึ่ง

เป็นดินแดนที่บรรจบกันของไทย ลาว และพม่า ลงไปจนถึงหาดสวนดอกเป็นระยะทาง ๒๕ กิโลเมตรนั้น มีเครื่องมือหินกะเทาะที่พบเป็นของคนยุคก่อนประวัติศาสตร์สมัยหินเก่า **คล้ายคลึงกับของคนในสมัยหินเก่าในประเทศจีน** จัดอยู่ในยุคไพลโตซีนตอนปลาย (Late Pleistocine) คือประมาณ ๒ แสน ๑ หมื่นปีมาแล้ว (เรื่อง อดีต ศจ. ชิน อยู่ดี หน้า ๒๒๙ รวมเรื่องก่อนประวัติศาสตร์ พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๑๗)

นายกอร์แมน (Mr. Chester Gorman) นักโบราณคดีอเมริกัน ได้เคยสรุปไว้ว่า

ตอนใต้ของประเทศจีนลงมาจากแม่น้ำแยงซีเกียง มีคนที่พูดภาษาไทยอาศัยอยู่ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์

(เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๓๘)

การกล่าวถึงภาษาพูดของนายกอร์แมน ในยุคก่อนประวัติศาสตร์นั้น เห็นจะยากมากทีเดียวที่จะล่วงรู้ไปได้อย่างไรนั้น ถ้าจะกล่าวเพียงว่า กลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมคล้ายคลึงกันกับกลุ่มชนในประเทศไทยยุคก่อนประวัติศาสตร์นั้นได้พบเห็นอยู่ตั้งแต่ตอนใต้ของประเทศจีนลงมา จากแม่น้ำแยงซีเกียง อย่างนี้ พอจะมีเค้ามูลที่น่าเชื่อถือได้ แต่จะชี้ชัดลงไปว่า มีคนพูดภาษาไทยในยุคก่อนประวัติศาสตร์เช่นนี้จะมีข้อมูลอันใดชี้ขาด ย่อมยากที่จะพิสูจน์ได้ เพราะไม่มีเครื่องอัดเสียงหรือเครื่องบันทึกเสียงจากอดีตที่ดึกดำบรรพ์ถึงปานนั้นได้

การสำรวจทางโบราณคดี ของคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากรได้กระทำขึ้นเมื่อเดือนเมษายน ๒๕๑๓ ก็พบเครื่องมือหินเก่า ที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ในลุ่มแม่น้ำโขงและแม่น้ำคำ บริเวณที่พบอยู่ตรงเชิงลาดของดอยคำ ใกล้กับเส้นถนนซึ่งตัดจากตัวเมืองเชียงแสนไปหาหมู่บ้านสบกก

เครื่องมือหินที่พบเป็นเครื่องมือหินกรวดขนาดใหญ่และมีน้ำหนักมาก ล้วนแต่เป็นเครื่องมือใช้ขุดและสับ (Chopper–Chopping tools) บางชิ้นมีลักษณะคล้ายขวานกำปั้น (Proto–hand-axes) มีปลายแหลมใช้ได้ทั้งสองคม แต่กะเทาะเพียงหน้าเดียว หินที่ใช้ทำเป็นหินกรวดรูปร่างค่อนข้างแบนซึ่งหาได้ง่ายในท้องน้ำของบริเวณนั้น

กรมทรัพยากรธรณีได้ตรวจพบว่าเป็นหินประเภทไรโอไรท์ ปรากฏว่าการทำเครื่องมือได้มีวิวัฒนาการจากแนวขอบของหินที่มีรอยกะเทาะเพียงสอง - สามรอย ซึ่งใช้เป็นเครื่องมือขุด ได้มีการกะเทาะส่วนที่จะใช้เป็นคมให้ดียิ่งขึ้นจนเป็นเครื่องมือคล้ายขวานหินกำปั้น การกะเทาะเพียงหน้าเดียว ทำให้อีกหน้าหนึ่งของก้อนมีพื้นนูนคล้ายเรือแคนนู (จากเรื่องเดียวกัน " อดีต ")

ร่องรอยเหล่านี้แสดงว่า บริเวณแถบลุ่มแม่น้ำโขงตอนเหนือสุดของประเทศไทย มีวัฒนธรรมยุคก่อนประวัติศาสตร์ สมัยหินเก่า จนกระทั่งถึงสมัยหินใหม่ ลงมาถึงยุคโลหะ หรือยุคสัมฤทธิ์ (Bronze Age) เป็นที่สุด บรรดาขวานหินขัดสมัยหินใหม่ (Neolithic) นั้น

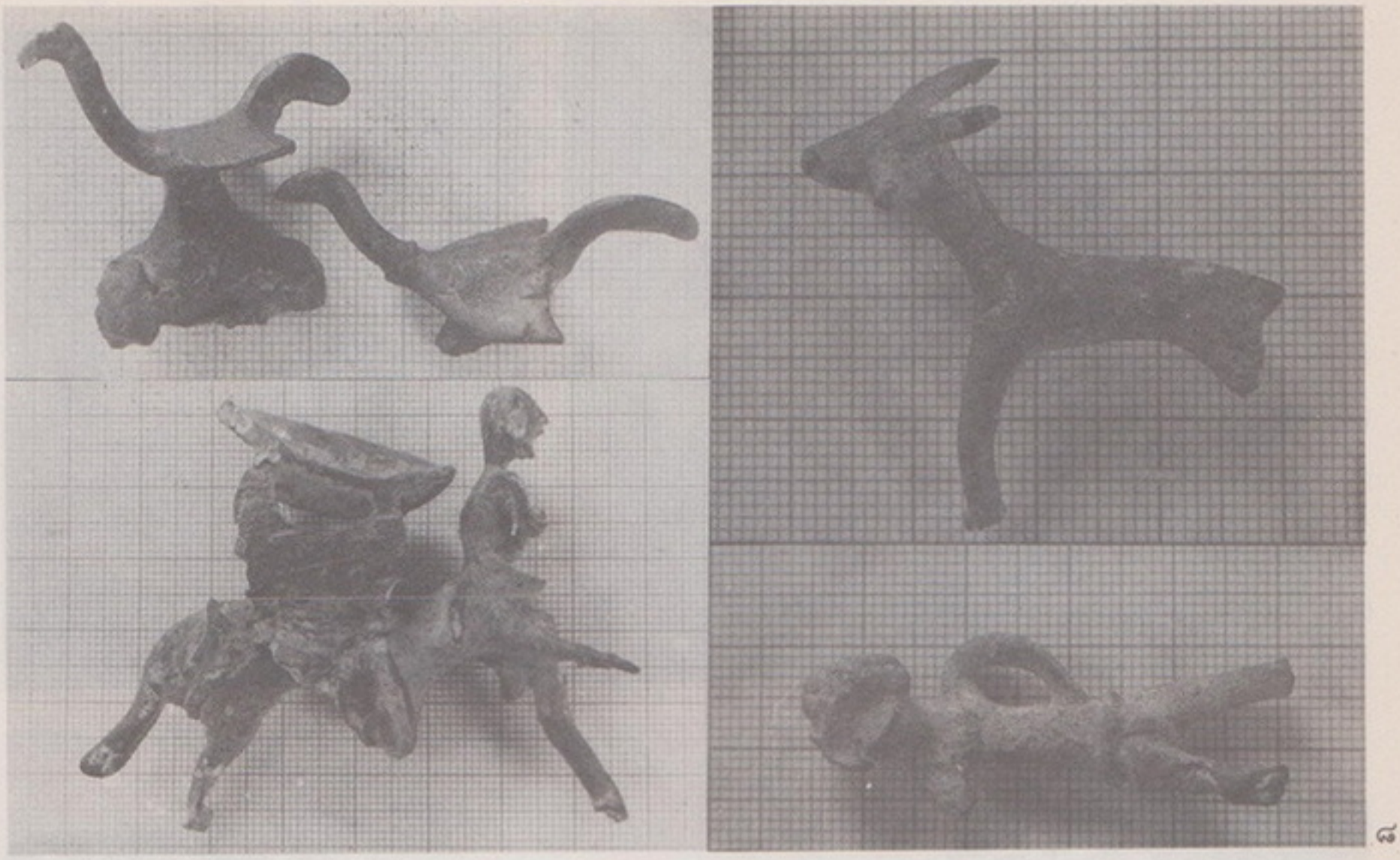

๘

๙

๘ รูปจำลองสำริดจากแหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว ก) คนขี่ช้าง ข) คนนุ่งปั้นเตี่ยว ค) ตัวสัตว์มีเขา ง) นกคู่ เป็นตัวอย่างของรูปจำลองสำริด ซึ่งพบกับกลองใบที่แตกและคาดคะเนว่ารูปจำลองสำริดเหล่านี้น่าจะติดอยู่บนหน้ากลองเช่นเดียวกับกลองยูนนาน

๙ กลองมโหระทึกสำริด พบที่อุตรดิตถ์

๑๐ ๑๑

๑๒

๑๐ หม้อดินเผามีลายขูดเขาะร่องและเขียนสีเหลืองแดง พบที่อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ วัดมัชฌิมาวาส สงขลา อาจารย์คงเดช เคยให้ข้อสังเกตว่า เป็นเครื่องปั้นดินเผาที่มีเค้าว่าคล้ายคลึงกับศิลปจีนหรือเครื่องปั้นดินเผาสมัยฮั่นของจีน

๑๑ ซากกำแพงเมืองเมาหรือยุ่ยหลี ใกล้เขตแดนพม่า สร้างพุทธศักราช ๒๑๓๙

๑๒ หมู่บ้านชาวไต (หมู่บ้านเชียงล้าน) เมืองเชียงรุ้ง มณฑลยูนนาน

พบมากในเขตอำเภอเชียงแสน อำเภอแม่สาย และเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ขวานหินขัดดังกล่าวเป็นขวานหินชนิดมีบ่า อย่างที่เรียกกันว่าขวานหินมงโกล และบางแห่งจะพบอยู่ร่วมกันกับขวานสัมฤทธิ์มีบ้องอีกด้วย ซึ่งลักษณะวัฒนธรรมอย่างนี้ในทางวิชาการ ถือว่าเข้าสู่ยุคเหล็กแล้ว (Iron Age)

ศาสตราจารย์ ชิน อยู่ดี ผู้เชี่ยวชาญทางโบราณคดี ก่อนประวัติศาสตร์ของประเทศไทย ได้กล่าวถึงหลักฐานที่บ้านนาดี ที่บ้านเชียง จังหวัดอุดรราชธานี โดยการกำหนดอายุจากถ่านที่ได้จากหลุมขุดค้นทางโบราณคดีว่า มีอายุอยู่ในระหว่าง ๔,๔๗๕ ถึง ๔,๐๗๕ ปี กลุ่มชนร่วมสมัยนี้รู้จักการหลอมโลหะกันแล้ว เฉพาะที่บ้านเชียงนั้น ได้พบเศษผ้าไหมบนต้นขาโครงกระดูกอายุ๔,๐๐๐ ถึง ๕,๐๐๐ ปี อาศัยการหาอายุเปรียบเทียบจากผลงานที่ทำที่มหาวิทยาลัยการศึกษานาราประเทศญี่ปุ่น อาจสันนิษฐานได้ว่า มีการเลี้ยงไหม ทอผ้าไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยก่อนแหล่งอื่น ๆ หรืออาจอยู่ร่วมสมัยเดียวกันกับที่กล่าวถึงในประเทศจีนคือสมัยพระเจ้าจิ๋นซี (เรื่อง อดีต หน้า ๒๙๖)

จากเรื่องเดียวกัน (อดีต หน้า ๓๒๖) อาจารย์ชิน ว่า ในที่ฝังศพสมัยราชวงศ์ตอนปลาย (๑๗๕๐ ถึง ๑๑๐๐ ก่อนคริสตกาล) ราว ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว ได้มีการค้นพบที่สำคัญที่อานยาง (Anyang) คือ การค้นพบชิ้นผ้าไหมที่ฉีกขาดอยู่ในเครื่องสัมฤทธิ์ที่ฝังอยู่ในหลุมศพเหล่านั้น

เรื่องที่เกี่ยวกับภาษา ท่านอาจารย์ชิน ได้อธิบายไว้ในเรื่องอดีตว่า โดยส่วนรวมแล้วเป็นภาษาจีนรุ่นเก่าแก่ (Proto–Chinese) เก่ามากกว่าภาษาท้องถิ่นอื่นในประเทศจีนที่ใช้กันอยู่ทุกวันนี้ เมื่อ ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว มีภาษาถิ่นหลายภาษาใช้พูดกันอยู่ในลุ่มน้ำยางซีและดินแดนสามเหลี่ยมลุ่มแม่น้ำเหลือง ภาษาถิ่นเหล่านี้อยู่ในสกุลเดียวกับ ภาษาชวง – ไทย

การใช้คุณศัพท์อยู่หลังคำนาม พบมากที่สุดในมณฑลกวางตุ้งและกวางซี ห่างไกลออกไปจากบริเวณทั้งสองนี้ ยังมีผู้พูดกันว่า " หมาขาว " ไม่ใช่ " ขาวหมา " หรือ " หมาดำ " ไม่ใช่ " ดำหมา " (อดีต หน้า ๒๑๑) อ้างถึงหนังสือ เออ – ยะ ปทานุกรมจีนเล่มแรกซึ่งรวบรวมขึ้นในสมัยต้นราชวงศ์จิว ราว ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว มีบทที่ว่าด้วยแมลง (ในบทนี้) มีคำนามหลายคำที่คนจีนไม่ทราบว่าเป็นอะไรกันมานานแล้ว คำนามเหล่านี้คนไทยในประเทศไทยยังใช้กันอยู่ทั่วไปในขณะนี้

ที่บันทึกไว้ในหนังสือ เออ – ยะ ในระหว่างอดีตกาลที่ไกลโพ้น คนพื้นเมืองจำนวนมากในประเทศจีนแท้ เรียกแมลงว่า " มะ " และเรียกตั๊กแตนตำข้าวของไทย มะ กังแลง – Cricket – จิ้งหรีด น่าอัศจรรย์มากที่คำเหล่านี้ (มี) ในหนังสือ เออ – ยะ ตรงกับชื่อในภาษาไทย คือ แมลง จิ้งหรีด หนอนและแมลงปอวิง

๑๓

๑๔ ๑๕

๑๓ กุฏิ วัดบ้านถิ่นเมืองเชียงรุ้ง

๑๔ โรงน้ำ (โฮงน้ำ) วัดหลวงเชียงเจื่อง (วัดโบสถ์แปดเหลี่ยม)

๑๕ สามเณรวัดหลวงเชียงเจื่อง เมืองไฮ เชียงรุ้ง มณฑลยูนนาน

ข้อความใน เออ - ยะ ที่น่าสนใจยิ่งน่าจะได้แก่ (ประโยคว่า) " ลูกหลานของโด (ตัว) หนอน คือ ผีเสื้อ " ปราชญ์จีนปัจจุบันไม่ทราบความหมายอันแท้จริงของข้อความนี้ คำอธิบายความหมายของปราชญ์เหล่านี้ เป็นแต่การคาดคะเนทั้งสิ้น แต่พอเราหันกลับไปสู่ข้อความภาษาไทยแล้ว ก็ได้ความว่า " ลูกหลานของตัวหนอน คือ ผีเสื้อ " ฉะนี้

ร่องรอยอารยธรรมวัฒนธรรมที่ประมวลมาเหล่านี้ เป็นหลักฐานที่น่าใคร่ครวญอย่างยิ่งว่า วัฒนธรรมไทย - จีน อาจมีสัมพันธ์มาแล้วแต่โบราณกาล โดยอาศัยเส้นทางลำน้ำโขงที่พบเห็นอยู่ในปัจจุบันนี้ เป็นหลักพิจารณาถึงความสัมพันธ์นั้นด้วยก็ได้

อนึ่ง ในตำนานทางล้านนาไทยและอีสานที่เกี่ยวกับราชวงศ์กษัตริย์ไทยโบราณ มักจะมีพิธีบรมราชาภิเษก โดยได้รับการแต่งตั้งจากกษัตริย์ฮ่อในยูนาน ปรากฏอยู่บ่อยครั้งที่กษัตริย์ฮ่อจักต้องประทาน " ลายจุ้มลายเจีย " ให้ บางแห่งอ้างพระนามกษัตริย์ในยูนานว่า " ลุ่มฟ้าเก้าพิมาน " บ้าง " หว่องตีฟาง " (หว่างตี่ หรือ ฮ่องเต้) บ้าง นัยว่าเป็นสายตระกูลเดียวกันที่แยกย้ายกันออกไปอยู่ตามดินแดนส่วนอื่น และเมืองที่กษัตริย์ฮ่อครองอยู่นั้น บางครั้งก็เรียกว่าเมืองห้อ หรือเมืองฮ่อ บางทีก็เรียกว่า " หอแตร " ออกจะใกล้เคียงกับเมือง " ต้าหอ " หรือ " ตาลีฟู " ในยูนานอยู่ด้วย บางตำนานก็เรียกว่า " นครไทยเทศ " ก็มี อันหมายถึง " เมืองไทย " ในต่างถิ่นจากประเทศไทยออกไปนั่นเอง

บันทึกของท่านจอมพลผิน ชุณหวัน สมัยที่ท่านยังเป็นพลโท ได้เป็นผู้ว่ามลรัฐเชียงตุง ในปี พ.ศ. ๒๔๘๖ กล่าวถึง นักศึกษาจากยูนานผู้หนึ่งได้เดินทางมาพบกับท่านที่เชียงตุงนั้น และแสดงความประหลาดใจที่พบว่าทางตอนใต้ลงมาจากยูนานแล้ว ยังมีคนพูดภาษาเหมือนอย่างที่พูดอยู่ในยูนานอีก ในขณะนั้น (พ.ศ. ๒๔๘๖) พวกผู้คนที่พูดภาษาเหมือนชาวเชียงใหม่ในยูนาน มีอยู่ประมาณ ๑๗ ล้าน (จากหนังสืองานพระราชทานเพลิงศพ จอมพลผิน ฯ)

อาศัยความจากบันทึกนี้ เป็นข้อวิเคราะห์ก็น่าจะได้ความว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๖ นั้น มีคนพูดภาษาไทยล้านนาอยู่ในยูนาน ๑๗ ล้าน และพอจะยุติได้หรือไม่ว่าคนเหล่านั้นในยูนานคือคนไทย

ร่องรอยวัฒนธรรมในประเทศไทยและในสาธารณรัฐประชาชนจีนบัดนี้ น่าจะแบ่งออกได้เป็นสองระยะใหญ่ ๆ คือ

๑. ยุคก่อนประวัติศาสตร์

๒. ยุคประวัติศาสตร์

ทั้งสองระยะนั้น ได้พบร่องรอยทางวัฒนธรรมเท่าเทียมกันทั้งในไทยและในจีน แต่การที่จะพิจารณาถึงปัญหาที่ว่า " กลุ่มชนโบราณพื้นเมืองในประเทศไทยทางตอนเหนือและทางอีสานแถบลุ่มแม่น้ำโขงนั้น ได้พ้นสภาพความเป็นกลุ่มชนดึกดำบรรพ์ ยุคก่อนประวัติศาสตร์เข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์แต่เมื่อใด และอาศัยหลักฐานใดเป็นอุปกรณ์ชี้แจง

๑๖ ชาวไต ที่วัดพุทธิ หมู่บ้านชาวไต เมืองเชียงรุ้ง มณฑลยูนนาน

๑๗ เชื้อสายราชวงศ์เชียงรุ้ง : ภาพถ่ายเจ้าผู้ครองเมืองเชียงรุ้ง ถ่ายจากศูนย์วัฒนธรรมเมืองเชียงรุ้ง มณฑลยูนนาน

ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ ทางลุ่มน้ำโขงตอนเหนือของประเทศไทย แถบจังหวัดเชียงราย ดังกล่าว ได้ค้นพบวัฒนธรรมของกลุ่มชนสมัยหินเก่า จนกระทั่งถึงยุคโลหะหรือสมัยหินใหม่ที่ร่วมยุคเหล็กแล้ว การที่พบวัฒนธรรมเหล็กร่วมกับวัฒนธรรมหินเช่นนี้ น่าจะเป็นหลักการให้อนุมานได้ว่า วัฒนธรรมเหล็กเป็นเครื่องกำหนดสมัยแห่งยุคประวัติศาสตร์ของกลุ่มชนดึกดำบรรพ์ด้วยก็ได้ แต่การที่กลุ่มชนพื้นเมืองโบราณแถบลุ่มน้ำโขงตอนเหนือจะได้รับวัฒนธรรมเหล็กเข้ามาปะปนอยู่กับวัฒนธรรมหินได้นั้น เราควรพิจารณาสืบต่อไปด้วยว่า ใครเป็นผู้นำวัฒนธรรมเหล็กเข้ามาสู่ลุ่มน้ำโขงตอนเหนือของประเทศไทย ปรากฏการณ์อย่างนี้มีอยู่ในลักษณะของวัสดุที่ค้นพบทางโบราณคดีในบริเวณดังกล่าวเสมอมา ผู้ที่พา " เหล็ก " เข้ามาถึงดินแดนนี้ จะต้องไม่ใช่ชนพื้นเมืองเดิมที่มีวัฒนธรรมหินประจำอยู่ก่อนเป็นแน่

ในเมื่อเราได้พบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของประเทศจีนอันแน่ชัดแล้วว่า จีนได้เข้าสู่วัฒนธรรมเหล็ก เมื่อสมัยราชวงศ์จิ๋น มีพระเจ้าจิ๋นซีเป็นแกนนำ การที่พระเจ้าจิ๋นซี ได้เป็นจักรพรรดิ์ มีอาณาเขตกว้างใหญ่ไพศาล ปราบปรามบ้านเมืองในจีนให้สงบราบคาบได้ก็คงเป็นเพราะอุปกรณ์วัฒนธรรมเหล็กได้มีส่วนช่วยเหลือพระองค์เป็นอันมาก ร่องรอยวัฒนธรรมเหล็กในจีนมีเค้ามูลอยู่เช่นนี้ ถ้าเราจะคิดว่าคนไทยแต่ดั้งเดิมก็เคยตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศจีนมาก่อนแถบลุ่มน้ำฮวงโหและหยั่งจื้อ ภายหลังจึงเคลื่อนย้ายลงมาทางใต้เป็นลำดับจนกระทั่งถึงดินแดนอันเป็นประเทศไทยบัดนี้

ถ้าเราอ่านตำนานเมืองเหนือที่เกี่ยวกับบรรพชนของพ่อขุนมังราย ผู้มีนามว่า พระเจ้าลาวจก หรือปู่เจ้าลาวจก ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์ลาวแล้วก็เป็นเรื่องที่น่าวินิจฉัยอย่างยิ่งว่ากลุ่มชนเหล่านี้ควรเคลื่อนย้ายลงมาจากทางตอนใต้ของประเทศจีนในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ (พ.ศ. ๑๑๘๑) หรืออาจจะก่อนกว่าระยะเวลานี้อีกก็ได้ และกลุ่มชนพวกนี้จะต้องเป็นผู้นำเอาวัฒนธรรมเหล็กเข้าสู่ดินแดนแถบลุ่มน้ำโขงตอนเหนือของไทย และมีอำนาจเหนือกว่ากลุ่มชนพื้นเมืองเดิมในบริเวณแถบนั้น จึงได้ตั้งบ้านเมืองอยู่ปกครองทางแถบลุ่มแม่น้ำสาย แม่น้ำโขง และแม่น้ำกก ภายหลังจึงได้ขยายอำนาจการยึดครองดินแดนออกไปถึงแม่น้ำปิงและแม่น้ำวัง ซึ่งได้แก่อาณาจักรล้านนาไทยในประวัติศาสตร์สืบต่อมาเท่าทุกวันนี้

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช อดีตนายกรัฐมนตรีของไทยสมัยนั้นได้เดินทางไปเจริญสัมพันธไมตรีกับสาธารณรัฐประชาชนจีน ซึ่งนาย สละ ลิขิตกุล ได้บันทึกไว้ในเรื่อง คึกฤทธิ์ไปเมืองจีน (น.ส.พ. สยามรัฐ รายวัน ฉบับวันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๑๘) ได้กล่าวถึงชาวไทยในคุนมิง อันเป็นเมืองหลวงของแคว้นยูนานไว้ว่า ในพิพิธภัณฑ์เป็นที่เก็บรักษาโบราณวัตถุที่รัฐบาลจีนขุดได้ในเมืองคุนมิง ลักษณะบ้านที่หล่อด้วยโลหะซึ่งขุดพบในแผ่นดินคุนมิงนั้นเป็นบ้านไทยเราแท้ ๆ ใครที่เคยไปเห็นบ้านของนายกรัฐมนตรีคึกฤทธิ์ (บ้านที่ซอยสวนพลู) แล้ว จะเห็นว่าทรงบ้านไทยของนายกกับบ้านไทยซึ่งหล่อด้วยโลหะ มีรูปพรรณสัณฐานเหมือนกัน

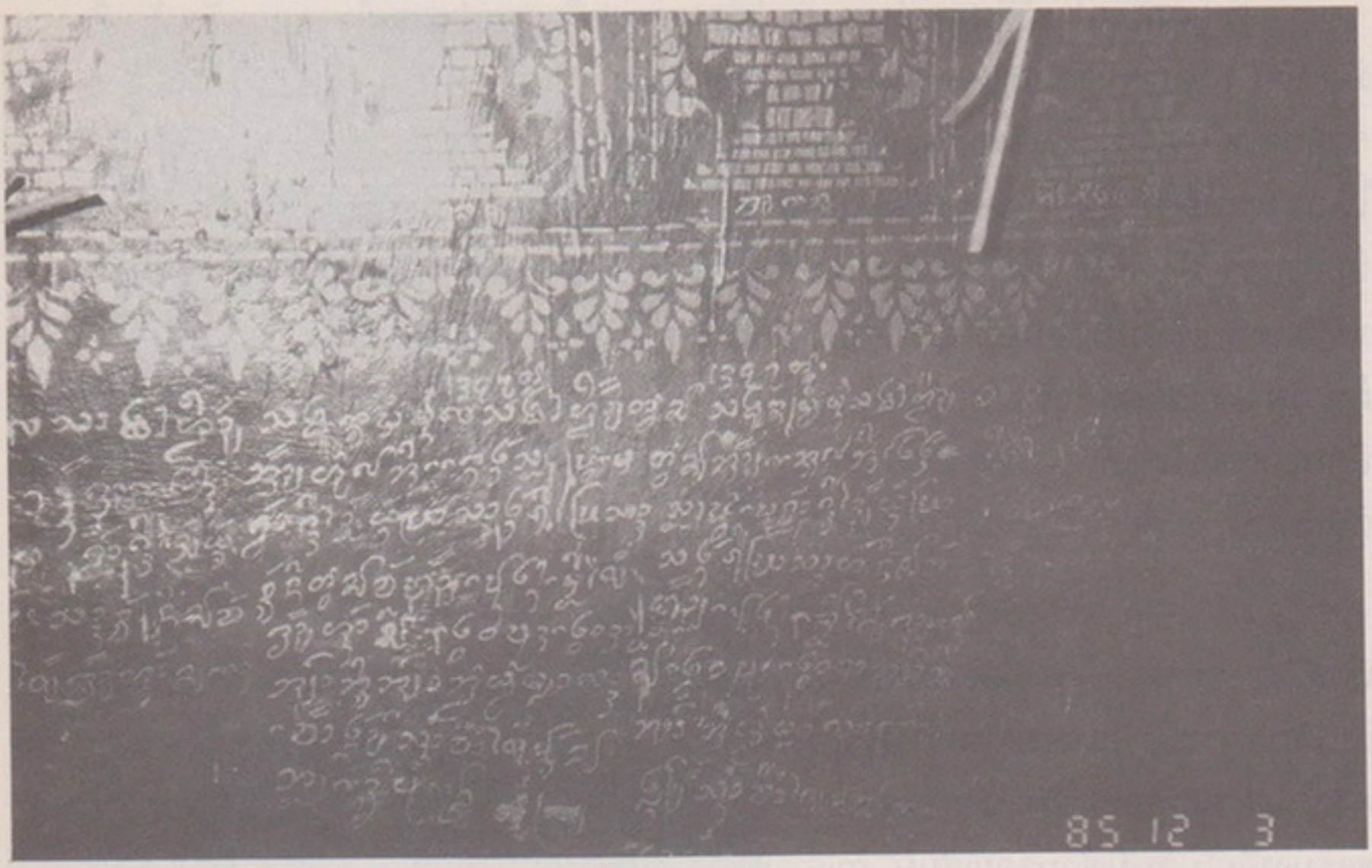

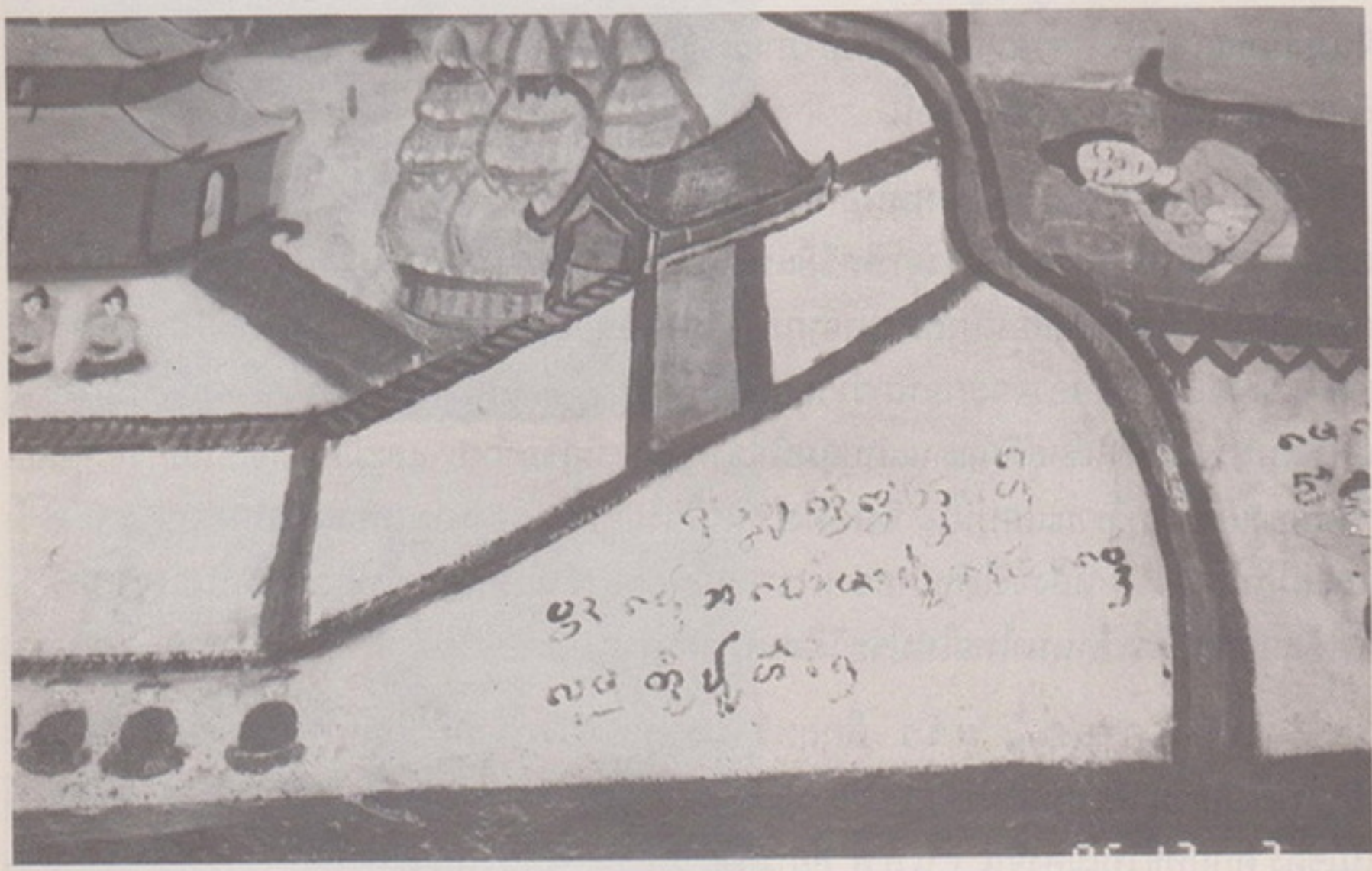

๑๘

๑๙

๑๘ ภาพเขียนฝาผนังภายในวิหารวัดหลวงเชียงเจือง เมืองไฮ เขียนตัวอักษรไต ภาษาไต เป็นรายนาม ผู้ร่วมสร้างวิหาร

๑๘ ภาพเขียนฝาผนังด้านนอกวิหารวัดหลวงเชียงเจือง อักษรไต ภาษาไต ตัวเขียนสีดำ พื้นเขียนสี

คือเป็นเรือนไทย หลังจั่ว มีนอกชานและใต้ถุน ถ้าสิ่งเหล่านี้ไม่ใช่เป็นแบบไทยแท้ก็ไม่มีทางจะเข้าใจไปอย่างอื่น นอกจากจะเผอิญไปเหมือนกันโดยบังเอิญ เมื่อหลายร้อยหลายพันปีมาแล้วนั่นเอง

นอกจากนี้ ยังได้กล่าวถึงโลงศพในพิพิธภัณฑ์ที่คุนมิงว่า " เป็นโลงศพแบบไทย ไม่เป็นโลงศพแบบจีน "

สิ่งเหล่านี้พอแสดงให้เห็นว่า คุนมิงเป็นเมืองที่คนเผ่าไทยเราได้อยู่มาเก่าแก่หลายพันปีมาแล้ว ผม (นาย สละ ลิขิตกุล) ถามนายกรัฐมนตรีคึกฤทธิ์ ซึ่งท่านได้เห็นมาจากพิพิธภัณฑ์ในเมืองคุนมิงพร้อม ๆ กับผม ท่านก็บอกว่า " คุนมิงน่าจะเป็นถิ่นที่อยู่ของคนเผ่าไทยในสมัยโบราณมาก่อน "

อนึ่ง ในการเลี้ยงที่คุนมิง นาย สละ ลิขิตกุล ได้กล่าวถึงอาหารที่จัดเลี้ยงไว้เป็นพิเศษว่า มีอาหารพิเศษสำหรับนายกรัฐมนตรี ๒ อย่าง เป็นอาหารแบบไทยแท้จานหนึ่ง คือลาบเนื้อ ซึ่งอาหารอย่างที่เราเคยกินกันเสมอในกรุงเทพ ฯ หรือเชียงใหม่ และอีกจานหนึ่งเป็นปลาแห้งผัดซึ่งคนไทยชอบกินกับแตงโม

ร่องรอยวัฒนธรรมที่คุนมิงในแคว้นยูนาน เป็นเหตุการณ์อันปรากฏอยู่ในปัจจุบันอันใกล้นี้ ก็มีหลักฐานบ่งถึงวัฒนธรรมดั้งเดิมที่เป็นไทยอยู่เหมือนกัน

ฉะนั้น จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะได้ดำเนินการสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีเพื่อให้ได้มาซึ่งหลักฐานองค์พยานต่าง ๆ อันจะเป็นประโยชน์ต่อประวัติศาสตร์ของชาติ ซึ่งประโยชน์ดังกล่าวนั้นมิใช่จะเกิดมีขึ้นกับประเทศทั้งสองนี้แต่สถานเดียวไม่ ความรู้ที่แน่นอน ชัดเจนด้วยความร่วมคิดร่วมใจระหว่างประเทศทั้งสองนั้น จะพึงอำนวยประโยชน์อันมหาศาลในทางวิชาการของโลกสืบต่อไป

วัตถุประสงค์

จากข้อมูลของเรื่องและปัญหาทางประวัติศาสตร์ที่ประเทศไทยมีอยู่ดังกล่าวมาโดยสังเขปนั้น จึงอาจกำหนดวัตถุประสงค์ในการดำเนินงาน สำรวจ และขุดค้นทางโบราณคดีในสาธารณรัฐ-ประชาชนจีนที่แคว้นยูนานไว้ดังนี้

๑. สำรวจบริเวณที่เคยเป็นแหล่งชุมนุมชนโบราณโดยทั่วไป ร่วมกับผู้รู้หรือเจ้าหน้าที่ฝ่ายจีนซึ่งได้เคยดำเนินงานด้านนี้มาแล้ว

๒. กำหนดสถานที่ที่ได้สำรวจ พร้อมกับทำแผนที่และแผนผังทางโบราณคดี พร้อมกับจัดทำรายงานการสำรวจ แสดงผลที่ได้จากการสำรวจอย่างถี่ถ้วน

๓. พิจารณาสถานที่ที่สำรวจแล้วเพื่อวางแผนการขุดค้นทางโบราณคดี เพื่อหาชั้นดินพุทธศตวรรษที่ ๑๒ อันเป็นระยะเวลาเริ่มต้นของกษัตริย์ราชวงศ์มงฮัว หรือพระเจ้าไชโน่วโล่ว

ที่นักประวัติศาสตร์ไทยเชื่อว่าเป็นพระมหากษัตริย์ไทยที่ทรงพระนามว่าพระเจ้าสินุโล ระยะเวลานี้ร่วมสมัยทวารวดีในประเทศไทยอีกด้วย

๔. อาจค้นพบยุคเหล็กในจีนแถบยูนานบ้างก็ได้ ซึ่งจะเป็นข้อมูลอย่างดีต่อการที่จะนำมาเปรียบเทียบกับยุคเหล็กในประเทศไทยทางแถบลุ่มน้ำโขงตอนเหนือที่จังหวัดเชียงรายอันเป็นการเริ่มต้นประวัติศาสตร์ไทยมาแล้ว

๕. ประสงค์จะตรวจสอบหลักฐานที่ได้จากศิลาจารึกของพระเจ้าโก๊ะล่อฝงกับสถานที่ต่าง ๆ ที่ยังปรากฏอยู่ในคุนมิงหรือยูนาน เพราะกษัตริย์พระองค์นี้ก็ถือว่าเป็นกษัตริย์น่านเจ้าด้วยพระองค์หนึ่งที่คนไทยรู้จักดี

๖. ในขั้นเตรียมการนั้น เจ้าหน้าที่ของไทยควรได้รับรู้รับทราบเกี่ยวกับสภาพดินฟ้าอากาศภูมิสถาน ตลอดจนที่พักอาศัยจากเจ้าหน้าที่ฝ่ายจีนเป็นความรู้เบื้องต้นก่อนที่จะเข้าไปดำเนินงานนั้น เพราะจะทำให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน และจะต้องเข้าไปอยู่ในภูมิภาคแถบนั้นเป็นเวลาช้านาน นับด้วยเดือนและปีขึ้นไปทีเดียว หากทั้งสองประเทศประสงค์ร่วมดำเนินงานโบราณคดีตามโครงการนี้ในเป้าหมายแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมต่อกัน

วิธีดำเนินงาน

๑. มีคณะเจ้าหน้าที่ของไทยโดยเฉพาะที่มีความรู้ทางโบราณคดีที่จะปฏิบัติงานสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีได้

๒. มีคณะที่ปรึกษาทางวิชาการก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทยและจีนร่วมดำเนินงานพร้อมกัน

๓. ควรมีนักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์ นักมานุษยวิทยา และผู้เชี่ยวชาญด้านอักษร - ภาษาโบราณทั้งของไทยและจีนร่วมงานกัน

๔. หากยังดำเนินงานเกี่ยวกับการขุดค้นทางโบราณคดีมิได้ เพราะเป็นงานที่ใหญ่มากและต้องใช้เวลานานก็ควรดำเนินงานสำรวจทางโบราณคดีเป็นครั้งคราวเพื่อเริ่มต้นศึกษาหาความรู้ในประเทศจีนไปพลางก่อนหรืออาจจะขอตรวจ โดยการขุดตรวจ (Test–Pit) ไปตามบริเวณต่าง ๆ เพื่อทำรายงานชั้นต้นด้วยก็ได้

ประโยชน์ที่จะได้

๑. ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางวิชาการ ระหว่างประเทศไทย - จีน ร่วมกันค้นคว้าทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ของชาติ

๒. ได้พิสูจน์หลักฐานทางประวัติศาสตร์ของไทยและจีน

๓. เสริมสร้างสถานภาพทางวิชาการในเอเชียให้กว้างขวางยิ่งขึ้น และจะได้ผลงานทางวิชาการอันเกิดขึ้นจากชาวเอเชียด้วยกัน

๔. สามารถสร้างความเข้าใจอันดีต่อกันในฐานะมิตรประเทศได้อีกทางหนึ่งอันเนื่องมาแต่การศึกษาค้นคว้าทางอารยธรรมวัฒนธรรมร่วมกัน

๕. คงจะเป็นการตรงต่อเป้าหมายระหว่างประเทศอยู่แล้วในอันที่จะมีโครงการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน

๒๐

๒๐ อาจารย์คงเดช ประพัฒน์ทอง เมื่อครั้งสำรวจโบราณวัตถุสถานในภาคเหนือเมื่อเดือนเมษายน พุทธศักราช ๒๕๑๖ ถ่ายที่วัดปันเจิง จังหวัดลำปาง

๔

กาลบังเกิดพระพุทธรูป

(เขียนเมื่อเดือนพฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๒๔)

ในปีพระพุทธศักราช ๒๕๒๔ นี้ เมื่อกาลเวลาได้เวียนมาบรรจบครบรอบวันวิสาขะอีกวาระหนึ่ง อันเป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และอาจจะถือได้ว่าวันวิสาขะนี้เป็นวันของพระพุทธศาสนาทีเดียว เพราะเป็นวันประสูติ วันตรัสรู้ และวันดับขันธปรินิพพานแห่งองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระศาสดาในพระพุทธศาสนา ซึ่งบรรดาประชาชนชาวไทยทั้งประเทศส่วนใหญ่ได้นับถือพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนร้อยละ ๙๕ ของจำนวนประชาชนทั้งประเทศ ก็แลในวันนี้ได้พบเห็นคำกล่าวอ้างของท่านผู้หลักผู้ใหญ่ในคณะรัฐบาลอยู่ในหน้าหนังสือพิมพ์แสดงความวิตกกังวล หรืออาจแสดงผลของเรื่องความนับถือเคารพบูชาในพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสื่อมคลายลงไปว่า " ผู้ใหญ่ในทุกวันนี้รู้จักแต่เทวรูป " ความเพียงเท่านี้ส่องผลอย่างยิ่งต่อพระพุทธศาสนาที่เป็นศาสนาประจำชาติ หรือประจำเผ่าพันธุ์ของประชาชนคนไทยทั้งประเทศที่ได้รับนับถือพระศาสนานี้มาช้านาน จนกระทั่งพระพุทธศาสนานี้มีส่วนสัมพันธ์กับชีวิตจิตใจของคน ๆ นั้นตั้งแต่แรกกำเนิดตราบจนกระทั่งถึงวาระสุดท้ายในชีวิตที่สิ้นสุดไปในอัตภาพนี้ ถ้าคำกล่าวนั้นเป็นจริงก็เป็นผลสะท้อนย้อนให้เห็นว่า ผู้ใหญ่ที่เป็นหลักเป็นประธานหรือเป็นบุคคลตัวอย่างของชาติไทยเรา ไม่รู้จักพระพุทธรูปกันโดยมากเสียแล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้พุทธานุสสติ หรือ พุทธสรณะ และหรือ ไตรสรณคมน์ของท่านผู้ใหญ่ดังกล่าวได้เลื่อนลดถดถอยไปจากพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ บ่งให้เห็นว่าเป็นคนไม่มีสรณะในพระศาสนานี้

อาศัยความเข้าใจเป็นเค้ามูลดังนี้ จึงได้พยายามเรียบเรียง กาลบังเกิดพระพุทธรูป ด้วยคาดหมายเอาเองว่าอย่างน้อยที่สุดก็เพื่อจักให้เป็น " พุทธานุสสติ " แด่ประชาชนคนไทยชาวพุทธทั้งหลายที่ได้บังเอิญมาพบเห็นเรื่องนี้เข้าไม่มากก็น้อย

ประเทศไทยหาใช่ถิ่นกำเนิดแห่งพระบวรพุทธศาสนาไม่ แม้พระพุทธเจ้าองค์พระศาสดาในพระพุทธศาสนาก็หาได้มีพระประสูติกาลอยู่บนผืนแผ่นดินไทยนี้ด้วยไม่ มิว่าสถานใดก็ตามแต่คนไทยบนผืนแผ่นดินไทยที่ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนานี้ ก็มิได้มีข้อรังเกียจเดียดฉันท์ในความเป็นพระพุทธศาสนาและในความเป็นพระพุทธเจ้า โดยพระชาติกำเนิด หรือโดยมาตุภูมิแต่อย่างหนึ่งอย่างใดนั้น เป็นไม่มี

ประเทศอินเดียเป็นแดนกำเนิดแห่งพระพุทธศาสนา และพระพุทธองค์ก็ทรงเป็นชาวอารยะเชื้อสายกษัตริย์ศากยสกุล ทรงเป็นพระโคดมโดยพระโคตร นับแต่กาลประสูติเป็นต้นมาตราบเท่าถึงทุกวันนี้ นับได้ ๒๖๐๔โดยปี หากนับแต่กาลที่ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงกาลผ่านเวลามาได้ ๒๕๒๔ ปีในกาลปัจจุบันนี้

เรื่องของพระพุทธรูปนั้น หมายถึงปูชนียวัตถุ หรืออุทเทสิกเจดีย์ อันเป็นที่กราบไหว้บูชาสักการะ ต่างองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระศาสดาแห่งพระพุทธศาสนานี้ ได้มีขึ้นในโลกเป็นครั้งแรกที่สุดนั้น ก็ห่างไกลกันกับสมัยที่พระพุทธองค์ได้เสด็จล่วงลับดับขันธปรินิพพานไปแล้วช้านานหลายร้อยปี จึงได้มีพระพุทธรูปบังเกิดขึ้น เหตุนั้นจึงไม่มีท่านผู้รู้ใด ๆ กล้ายืนยันได้ว่าพระพุทธรูปคือรูปเหมือนของพระพุทธเจ้าเป็นอันขาด มีแต่จะกล่าวว่าพระพุทธรูปคือพระ-รูปจำลอง หรือพระรูปเปรียบแห่งองค์พระพุทธเจ้าเท่านั้น พ้นวิสัยที่จักพึงอนุมานได้ว่าพระ-พุทธรูปคือ รูปเหมือนของพระพุทธเจ้าแต่อย่างใดได้

ในการค้นคว้าหาหลักฐานเกี่ยวกับพระพุทธรูปที่ได้บังเกิดขึ้นครั้งแรกในพระพุทธ-ศาสนานี้ ได้ดำเนินการค้นคว้าหาความรู้กันมาช้านานแล้วในมวลหมู่ปวงปราชญ์ฝ่ายตะวันตกหรือชาวยุโรปทั้งหลาย ในที่สุดได้ยุติเป็นหลักฐานทางวิชาการ รับรองกันอยู่ในหมู่ปราชญ์ทั่วไปว่าพระพุทธรูปแบบแรก ได้แก่พระพุทธรูปแบบคันธารราฐ อันเป็นการตั้งชื่อแบบอย่างทางพุทธศิลปไปตามชื่อของสถานที่ที่พบพระพุทธรูปทั้งปวงนั้น คันธารราฐนี้ เป็นชื่อของรัฐหรือแคว้นในประเทศอินเดียฝ่ายข้างเหนือสุดทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศอินเดียนั่นเอง เพราะดินแดนส่วนนี้มีนามว่า " แคว้นคันธารราฐ " เคยเป็นที่ตั้งมหาวิทยาลัยโบราณที่เรียกว่า " ตักษิลา " เป็นแหล่งชุมนุมคณะอาจารย์ผู้ทรงวิทยาการสาขาต่าง ๆ อยู่หลายพันปีทีเดียว

แคว้นคันธาระในประเทศอินเดียนั้น เป็นดินแดนที่มักจะถูกชาวต่างชาติเข้าไปยึดครองตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองอยู่ปกครองบ่อยครั้ง นับตั้งแต่ชาวเปอร์เซียเป็นต้นมา จนกระทั่งถึงชาวกรีกแห่งมะสิโดเนีย มีพระเจ้าอเลกซานเดอร์มหาราช เป็นที่สุด ในพุทธศตวรรษที่ ๓ ราว พ.ศ. ๒๑๖ ถึง พ.ศ. ๒๑๘ ซึ่งในระหว่างนี้ดินแดนแคว้นคันธารราฐ ได้ถูกยึดครองโดยชาวกรีกที่เป็นแม่ทัพนายกองของพระเจ้าอเลกซานเดอร์มหาราชนั้น แบ่งสันปันส่วนกันตั้งตนเป็นเจ้า-สามนตราช ปกครองบ้านเมืองต่อ ๆ มา ถึงกระนั้นก็ยังหาได้มีพระพุทธรูปบังเกิดขึ้นในแคว้นคัน-ธาระในระหว่างช่วงเวลาดังกล่าวมานี้ด้วยไม่ แม้จะได้ปรากฏพระนามกษัตริย์ชาวกรีกพระองค์หนึ่งที่ทรงเลื่อมใสนับถือพระพุทธศาสนาตามเรื่อง มิลินทปัญหา นัยว่าพระยามิลินท์นั้นทรงปกครองดินแดนส่วนหนึ่งอย่างสามนตราช ในแคว้นคันธาระ พระองค์ทรงสนทนาธรรมไต่ถามปัญหา โดยนัยต่าง ๆ กับพระภิกษุในพระพุทธศาสนารูปหนึ่ง มีนามว่า " พระนาคเสน " ในที่สุดทรงยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาดังนี้

คัมภีร์มิลินทปัญหา ได้บันทึกเรื่องต่าง ๆ ไว้อย่างพิสดาร และพระยามิลินท์ก็มีหลักฐานรับรองได้ในทางวิชาการอีกด้วยว่า รัชสมัยของพระองค์นั้นอยู่ในระหว่าง พ.ศ. ๔๐๐ เศษ ถึง พ.ศ. ๕๐๐ เพราะได้ค้นพบเหรียญจารึก อักษรกรีก ภาษากรีกโบราณ อ่านได้ความว่า เม-นันเดอร์ อันตรงกับคำว่า " มิลินทะ " ในภาษาบาลี เป็นที่รับรองต้องกันกับเรื่อง ฉะนั้นจึงยอมรับกันแล้วว่า พระยามิลินท์กับเมนันเดอร์นั้น เป็นบุคคลคนเดียวกันและมีตัวจริงในประวัติศาสตร์อีกด้วย ถึงกระนั้นในระหว่าง พ.ศ. ๔๐๐ – พ.ศ. ๕๐๐ ก็ยังไม่พบเห็นหลักฐานการสร้างพระพุทธรูปขึ้นในแคว้นคันธาระนี้เลย

จนกระทั่งเมื่อราว พ.ศ. ๕๐๐ เศษ ถึง พ.ศ. ๖๒๑ แคว้นคันธารราฐ ได้ถูกกลุ่มชนต่างประเทศอีกกลุ่มหนึ่งเข้ายึดครองดินแดนแว่นแคว้นทั้งหมดไว้ได้ แล้วจึงสร้างราชวงศ์กษัตริย์ปกครองแคว้นคันธารราฐ มีนามราชวงค์ว่า " กุษาณ " กษัตริย์ในราชวงศ์นี้ มีท่านผู้รู้บางท่านยืนยันว่า เป็นพวกยุ้ยเช้ หรือยู เอ จี กล่าวกันว่ารกรากดั้งเดิมอยู่ทางตอนเหนือของประเทศจีน ซึ่งในพงศาวดารประวัติศาสตร์จีนโบราณเรียกว่า พวกหนู หรือฉย้งนู้ ได้ถูก**จักรพรรดิจีนคือ จิ๋นซี ปราบปรามขับไล่ออกไปจากอาณาเขตประเทศจีน ในราวพุทธศตวรรษที่ ๓** พวกนี้จึงได้เข้าไปยึดครองแคว้นคันธารราฐ ตั้งราชวงศ์กษัตริย์ปกครอง ในนามว่า " กุษาณ "

มีพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์กุษาณนี้พระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า " พระเจ้ากนิษกะ " ได้ทรงราชย์สืบกษัตริย์ต่อมา พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์องค์สำคัญตรงที่ว่า ทรงนับถือพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคงแข็งแรงยิ่ง และทรงทะนุบำรุงพระศาสนาด้วยประการต่าง ๆ เป็นอันมาก ทรงจัดให้มีการกระทำสังคายนา ในแคว้นคันธาระเป็นครั้งแรก ซึ่งคติพระพุทธศาสนานิกายฝ่ายเหนือ หรือมหาสังฆิกะ ถือว่าเป็นปฐมสังคายนา พระเจ้ากนิษกะทรงเป็นกษัตริย์มหาราชพระองค์หนึ่งแห่งราชวงศ์กุษาณ ที่ทรงทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองแพร่หลายเสมอด้วยพระเจ้าอโศกมหาราช แห่งโมริยะวงศ์ในอินเดียกลางหรือมัธยมประเทศทางแคว้นมคธ มีกรุงปาตลีบุตรเป็นราชธานี ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา ซึ่งทรงจัดให้มีการกระทำสังคายนาครั้งที่ ๓ เรียกว่า ตติยสังคายนา ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๓ – ๔ ราว พ.ศ. ๒๗๗ ถึง พ.ศ. ๓๑๑ การสังคายนาดังกล่าวของพระเจ้าอโศกมหาราชนั้น คติพุทธศาสนานิกายฝ่ายใต้หรือเถรวาท ยุติว่าเป็นตติยสังคายนาคือการสังคายนาครั้งที่ ๓ อันต่อเนื่องมาแต่พระมหากัสสป-เถรเจ้า กับพระเจ้าอชาตศัตรูที่กระทำปฐมสังคายนาไว้

ในรัชสมัยพระเจ้ากนิษกะแห่งราชวงศ์กุษาณนี้เอง จึงได้พบเห็นการสร้างพระพุทธรูปขึ้นเป็นหลักฐานครั้งแรกที่สุดในโลก ราวพุทธศตวรรษที่ ๖ – ๗ หรือแต่ราว พ.ศ. ๕๐๑ ถึง พ.ศ. ๗๐๐ บรรดาพระพุทธรูปดังกล่าวนี้ มีพุทธลักษณะดุจดั่งเทวรูปกรีก – โรมัน ซึ่งนักปราชญ์ยุโรปทั้งมวลล้วนยืนยันเป็นมั่นเหมาะในทางวิชาการตลอดมาว่า เป็นเพราะดินแดนแถบนี้เคยมีชนชาวกรีกปกครองมาช้านาน ตั้งแต่สมัยพระเจ้าอเลกซานเดอร์มหาราช กรีฑาทัพเข้ายึดครอง

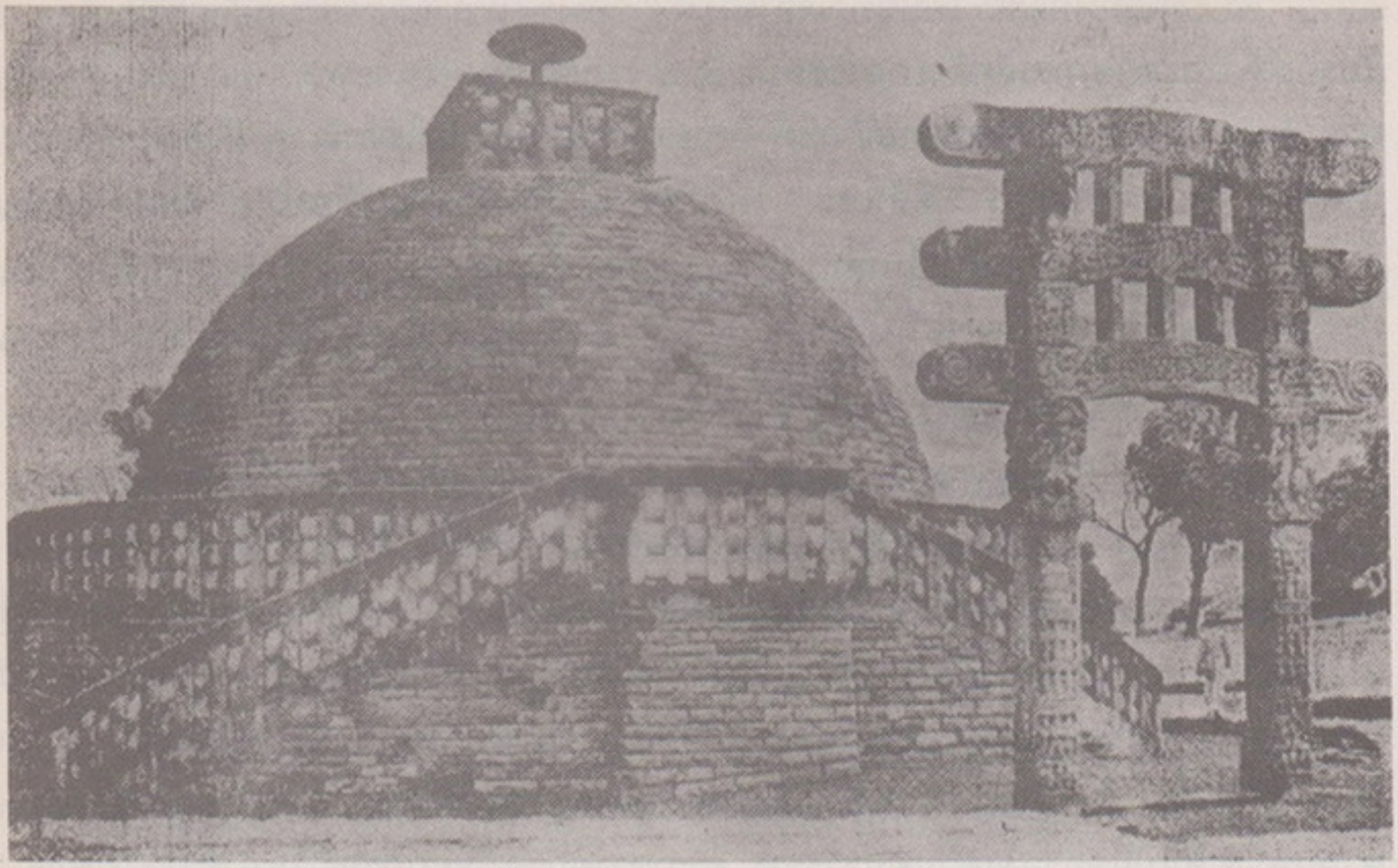

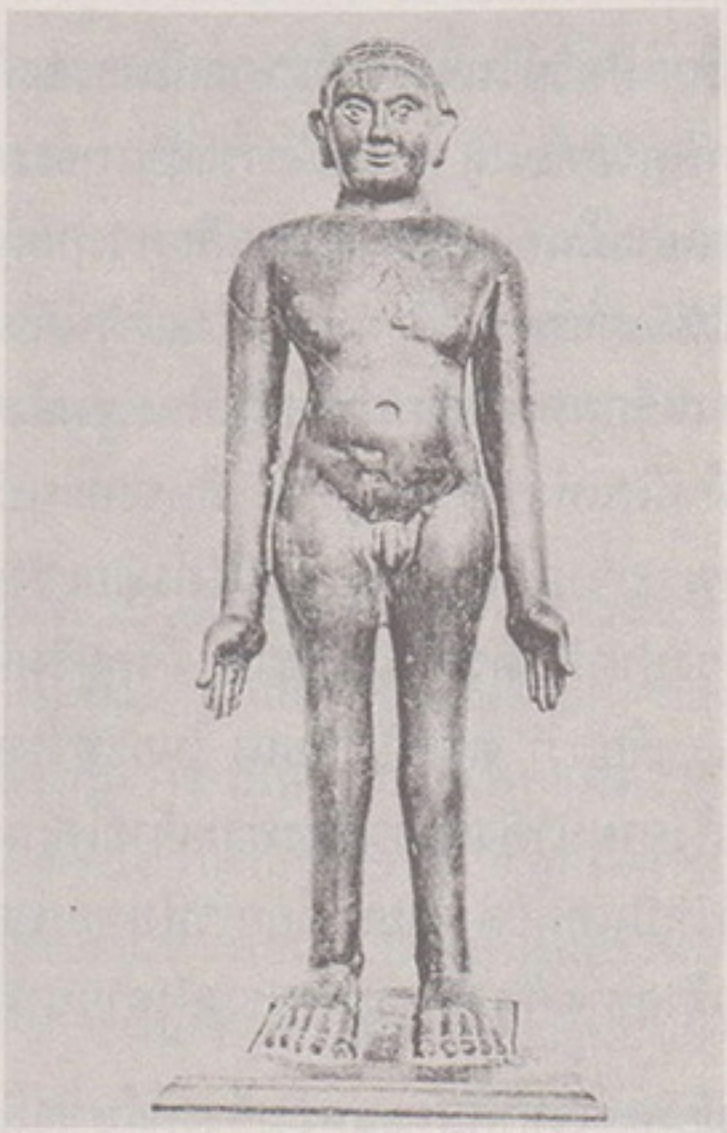

๑

๒ ๓

๑ สถูปสาญจี ในอินเดีย สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช

๒ - ๓ รูปเคารพของศาสนาเชน เป็นรูปพระมหาวีระ ศาสดาแห่งศาสนาเชนจากพิพิธภัณฑ์เมืองปัตนา ประเทศอินเดีย

ดินแดนส่วนนี้ไว้ในอำนาจแล้ว และก่อนหน้าพระพุทธรูปหรือพุทธศิลปคันธารราฐดังกล่าวนี้ขึ้นไปในประเทศอินเดีย ยังไม่นิยมในคติทำรูปเคารพ หรือปูชนียวัตถุเป็นรูปมนุษย์ ดุจดังพระพุทธรูปในแคว้นคันธารราฐนี้ จะกระทำก็แต่เพียงรูปรอยแห่งสัญลักษณ์ขึ้นเคารพบูชาแทนเท่านั้น ดังเช่นพระแท่น หรืออาสนะ พระพุทธบาท พระธรรมจักร และพระสถูปเจดีย์สิ่งเหล่านั้นล้วนเป็นเครื่องหมายต่างองค์พระพุทธเจ้าทั้งสิ้น ปรากฏอยู่ตามภาพสลักหินเล่าเรื่องสาญจีสถูป และที่ภารหุต เป็นต้น ในระหว่างสมัยราชวงศ์โมริยะ กับราชวงศ์ศุงคะ ในอินเดียกลางราวพุทธศตวรรษที่ ๓ - ๖

พระเจ้ากนิษกะ หรืออาจเป็นกษัตริย์ที่สืบรัชกาลต่อมาในราชวงศ์กุษาณนั้นก็ได้ขยายอำนาจการปกครองดินแดนเข้ามาถึงแถบลุ่มน้ำยมุนา ในแคว้นมถุรา ต่อแดนคันธาระลงมาซึ่งในดินแดนนี้ ก็เป็นแหล่งกำเนิดพระพุทธรูปอีกแบบหนึ่ง เรียกนามตามชื่อแคว้นว่า " พระ-พุทธรูปแบบมถุรา " หรือ " พุทธศิลปมถุรา " ดุจเดียวกันกับ " พุทธศิลปคันธารราฐ " นั้น แต่พุทธลักษณะของพระพุทธรูปแบบมถุรา แตกต่างกับพุทธลักษณะของพระพุทธรูปแบบคันธารราฐอย่างชัดแจ้งทีเดียวตรงที่ว่าพระพุทธรูปมถุราเป็นลักษณะอินเดีย ไม่เป็นลักษณะกรีก - โรมัน บังเกิดขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๗ - ๙

พระพุทธรูปคันธารราฐกับพระพุทธรูปมถุราดังกล่าว ได้บังเกิดขึ้นในระยะเวลาที่ใกล้ชิดกันมาก แทบจะถือได้ว่าร่วมกาลเวลาเดียวกันก็ว่าได้ แต่มีความแตกต่างกันในเรื่องลักษณะทางพุทธศิลป และแว่นแคว้น หรือภูมิสถานเท่านั้น จึงคงเป็นปัญหาที่สงสัยกันอยู่ในหมู่ปราชญ์ยุโรปบางท่านที่ไม่เห็นด้วยกับข้อยุติที่ว่าพระพุทธรูปคันธารราฐ จะเป็นพระ-พุทธรูปแบบแรกที่มีมาก่อนหน้าพระพุทธรูปมถุรา ทั้งนี้มีเหตุผลที่น่าเชื่อถือได้อยู่บ้างว่า

คติการทำรูปเคารพเป็นรูปมนุษย์นั้น ไม่จำเป็นที่จะต้องอ้างเอ่ยถึงกรีก - โรมันที่นิยมทำเทพเจ้าที่เคารพนับถือเป็นรูปมนุษย์ ฉะนั้น ในแคว้นคันธารราฐจึงกล้าทำพระพุทธรูปเป็นมนุษย์ แต่ในประเทศอินเดียเอง ก่อนหน้าที่จะมีพุทธรูปคันธารราฐ ก็ได้ค้นพบรูปเคารพที่เป็นรูปมนุษย์ ได้นิยมทำกันมาแล้วในสมัยราชวงศ์กษัตริย์โมริยะที่นับถือศาสนาเชนมาก่อนหน้าที่จะนับถือพระพุทธศาสนา เพราะที่เมืองปัตนา ณ โลหานิปุระ ได้พบประติมากรรมสลักด้วยหินทราย ขัดผิวเป็นเงางาม ทำเป็นรูปพระมหาวีระ หรือ วรรธมาณ ศาสดาในศาสนาเชน ประทับยืนเปลือยเปล่าอยู่ในท่าสมาธิที่เรียกว่า " กาโยตสารคหะ " ได้แก่การยืนตรง ทั้งแขนทั้งคู่แนบขนานไปกับลำตัวทั้งสองข้างดุจเดียวกับพระพุทธรูปปางเปิดโลก

ฉะนั้น การทำรูปเคารพเป็นรูปมนุษย์ ในหลักฐานนี้ควรเป็นที่รับรองได้อีกว่าหากช่างชาวอินเดียจักทำพระพุทธรูปก็ย่อมทำได้โดยไม่จำเป็นจะต้องรับอิทธิพลจากภายนอก เช่นกรีก - โรมันด้วยเลย และก็ได้มีตัวอย่างแห่งการกระทำนั้นอยู่แล้ว ก่อนหน้าที่จะมีพระพุทธรูปแบบคัน-ธารราฐ และพระพุทธรูปแบบมถุราด้วยซ้ำไป

๔ ๕

๖ ๗

๔ พระพุทธรูปแบบคันธารราฐ ประเทศอินเดีย

๕ พระพุทธรูปแบบ มถุรา ประเทศอินเดีย

๖ พระพุทธรูปแบบ อมราวดี พิพิธภัณฑ์มัทราส ประเทศอินเดีย

๗ พระพุทธรูปแบบอมราวดี พบที่นครราชสีมา

ปัญหาที่น่าวิเคราะห์อยู่ที่ว่า ทำไมพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งโมริยะวงศ์ จึงไม่ทรงสร้างพระพุทธรูป แต่ทรงสร้างสัญลักษณ์ต่าง ๆ ขึ้นแทนองค์พระพุทธเจ้า เรื่องนี้หาใช่ข้ออ้างที่ว่าไม่นิยมทำรูปเคารพเป็นรูปมนุษย์ไม่ น่าจะอยู่ตรงที่ว่าเมื่อกระทำขึ้นแล้วจะไปเหมือนกับชินรูปคือ รูปพระมหาวีระในศาสนาเชน เพราะช่างอินเดียเหมือนกัน

ส่วนพระพุทธรูปคันธารราฐนั้น ย่อมเป็นการแน่ชัดว่า มีลักษณะคล้ายคลึงกับเทพเจ้ากรีก - โรมันไปแล้ว ก็ไม่มีทางที่จะเหมือนกับชินรูป หรือจะก่อให้เกิดความเข้าใจผิดต่อพุทธศาสนิกชนหลงไปกราบไหว้บูชาชินรูปด้วยสำคัญผิดคิดว่าเป็นพระพุทธรูป

แต่พระพุทธรูปมถุรา กับชินรูปมถุรา ได้กระทำอยู่ควบคู่กันมาในสมัยเดียวกัน บางครั้งจะเห็นได้ว่าหากเป็นรูปเคารพที่ประทับนั่งด้วยกันแล้วแทบจะไม่แตกต่างกันเลย นั่นเป็นผลเสียหายต่อการสร้างรูปเคารพที่ร่วมสมัยเดียวกันและฝีมือช่างเดียวกัน กระนั้นถ้าผู้ศึกษาวิเคราะห์ได้มีความสังเกตพอควรหรือศึกษาถึงลักษณะเฉพาะในทางประติมาณวิทยาตามคติทางพระพุทธศาสนาและศาสนาเชนไว้บ้างแล้ว ก็ไม่อาจจะผิดพลาดไปได้ และต้องพบเห็นความแตกต่างระหว่างพุทธรูปกับชินรูปได้ทันทีโดยมิยากนัก

การที่นักวิชาการชาวยุโรปพยายามยุติหลักฐานทางวิชาการเกี่ยวกับพระพุทธรูปคันธารราฐไว้ว่า เป็นพุทธศิลปแบบแรกที่ทำพระพุทธรูปเป็นรูปมนุษย์ และเนื่องในอิทธิพลกรีก - โรมันนั้น บางทีจะเป็นข้อยุติที่เอนเอียงไปในฝ่ายอารยธรรมวัฒนธรรมที่ดีงามของโลกแล้วควรจะดำเนินตามแบบกรีก - โรมันส่วนเดียว เพราะคตินี้เป็นที่นิยมนับถืออยู่ในหมู่อารยชนฝ่ายยุโรปที่ถือว่าวัฒนธรรมกรีกเท่านั้นที่เป็นแม่บทอยู่ในหมู่ชนของพวกตน ดังนั้น จึงได้พยายามพิจารณาศิลปกรรมของกลุ่มชนฝ่ายตะวันออก หรือชาวเอเชียด้วยทัศนคติของชาวตะวันตกทั้ง ๆ ที่มิได้เข้าใจ หรือเข้าถึงการนับถือ การเคารพบูชา ด้วยศรัทธาในคติธรรมทางศาสนาที่กลุ่มชนเอเชียหรือฝ่ายตะวันออกด้วยเลย ยิ่งไปกว่านั้นในสมัยเมื่อหนึ่งศตวรรษที่แล้วมาชนชาวตะวันตกได้มองเห็นกลุ่มชนชาวตะวันออกว่า เป็นเผ่าพันธุ์มนุษย์ที่มีภูมิธรรมอันต่ำต้อยกว่า และโดยมากจะตกอยู่ในอำนาจทางการเมืองหรือการปกครองของชาวตะวันตกอยู่ตลอดมา อาศัยเหตุผลเหล่านี้เป็นหลักการ จึงทำให้เห็นได้แล้วว่าแม้ในทางวิชาการที่บรรดาปวงปราชญ์ฝ่ายตะวันตกได้กระทำหรือยุติไว้นั้นยังเต็มไปด้วยอคติต่อชาวเอเชีย แม้กระทั่งพวกกรีกที่ชาวตะวันตกยอมรับนับถือในเรื่องอารยธรรมวัฒนธรรมอันสูงส่ง และเป็นต้นแบบของพวกตนเสมอมาก็ตามที พวกกรีกที่แท้แล้วก็หาใช่ฝ่ายยุโรปหรือชาวตะวันตกด้วยไม่ ที่จริงแล้วก็ชาวตะวันออกหรือแถบเอเชียเรานี้เอง

อนึ่ง ควรเป็นข้อเตือนใจไว้ในที่นี้ด้วยว่า น่าจะพิจารณาไว้บ้างหรือไม่ บรรดาศาสนาในศาสนาต่าง ๆ ของประชากรชาวโลกทั้งหลายนั้น ไม่เคยพบเห็นศาสดาพระองค์ใดที่เป็นชาวยุโรป หรือฝ่ายกลุ่มชนชาวตะวันตกด้วยเลย บรรดาศาสดาแห่งศาสนาที่สำคัญ ๆ อันเป็น

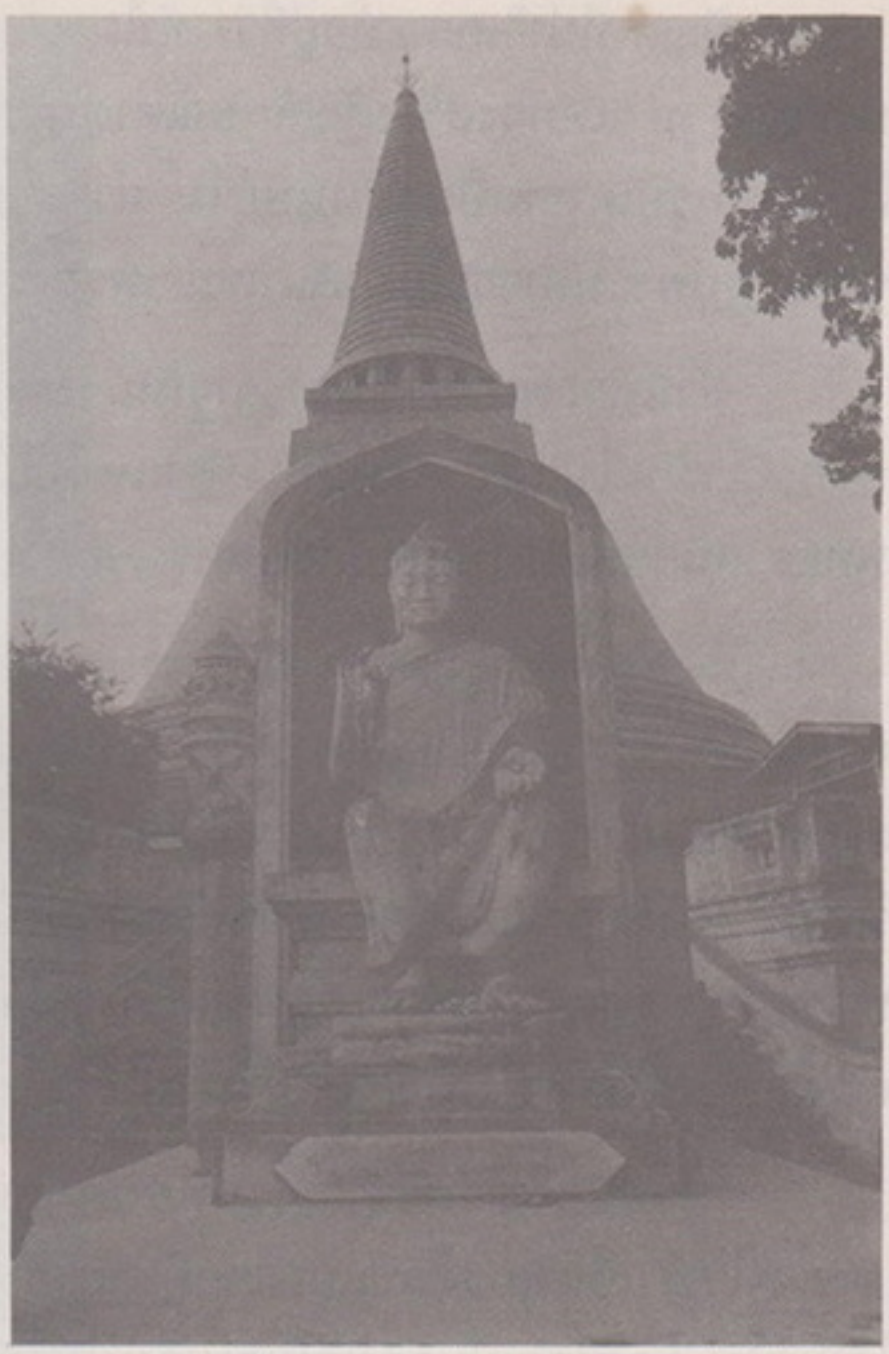

๘ ๙

๘ พระพุทธรูปอมราวดี ประทับนั่งในซุ้มนาคปรกเบื้องหลังเป็นสถูป จากอันธรประเทศ ประเทศอินเดีย

๙ พระพุทธรูปสมัยทวารวดี ที่นครปฐม

หลักโลก ล้วนแล้วแต่มีถิ่นกำเนิดอยู่ทางตะวันออก หรือทางเอเชียทั้งสิ้น นั่นย่อมเป็นเครื่องบ่งบอกได้สถานหนึ่งว่า อารยธรรมวัฒนธรรมอันสูงส่งไม่เคยบังเกิดขึ้นทางซีกโลกตะวันตกเป็นอันขาด ถ้าจะมีก็ล้วนเป็นแต่เพียงอิทธิพลที่แพร่หลายออกไปจากซีกโลกตะวันออกนี้เท่านั้น

ถ้าเพิกถอนอคติที่ว่า ศิลปกรรมใด ๆ แล้ว ควรได้รับแนวทางมาจากกรีกหรือโรมันออกไป บางที่พระพุทธรูปคันธารราฐก็ควรจะได้รับแบบอย่างไปจากพุทธศิลปมถุราของชาวอินเดียแถบลุ่มน้ำยมุนา แต่เพราะเหตุที่ว่าต้องการมีลักษณะในพระพุทธรูปให้แยกส่วนกันออกไปอย่างเด็ดขาดจากประติมากรรมในศาสนาเชน ที่ในมถุรากระทำควบคู่อยู่กับพระพุทธรูปอย่างนี้ก็เป็นได้

ในร่วมสมัยพุทธศตวรรษที่ ๗ - ๙ ดินแดนตอนใต้ของประเทศอินเดีย โดยเฉพาะในแคว้นอันธรเทศ หรืออันธรบถ แถบลุ่มน้ำกฤษณาและโคทาวารี ก็เป็นดินแดนส่วนหนึ่งที่เคยได้รับคติพระพุทธศาสนามาแล้วแต่ครั้งพระเจ้าอโศกมหาราชด้วยเช่นกัน ต่อมาเมื่อทางภาคเหนือของอินเดียได้บังเกิดมีพระพุทธรูปสองแบบขึ้นแล้ว คือ มถุรา และคันธารราฐ ทางแคว้นอันธรประเทศ หรือแคว้นอมราวดี ดังกล่าวนี้ ก็ได้นิยมสร้างพระพุทธรูปขึ้นในรอบพุทธศตวรรษดังกล่าวแล้ว ปรากฏมีพุทธลักษณะเป็นของชาวอินเดียตอนใต้ ใกล้เคียงกับพุทธรูปมถุรา เว้นแต่ว่า ได้มีการทำพระพุทธรูปควบคู่กันไปกับการทำสัญลักษณ์ต่างองค์พระพุทธเจ้า อย่างในสมัยศิลปะอินเดียโบราณ ราวพุทธศตวรรษที่ ๓ - ๖ อยู่ด้วย

ฉะนั้น อาจสรุปลักษณะพระพุทธรูปอมราวดีที่แตกต่างไปจากพระพุทธรูปมถุรา-คันธารราฐได้ดังต่อไปนี้

๑. มีการสร้างพระพุทธรูปควบคู่กันไปกับสัญลักษณ์ ซึ่งในพุทธศิลป มถุรา - คันธารราฐ ทางอุตรประเทศไม่ทำ

๒. ถ้าสร้างเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งแล้ว จะนั่งอย่างสมาธิราบ ไม่นั่งอย่างขัดสมาธิเพชร อย่างพุทธศิลป มถุรา - คันธารราฐ

๓. มีพระพุทธรูปปางนาคปรก ซึ่งปางนี้จะไม่ทำในพุทธศิลป มถุรา - คันธารราฐ หรือในอินเดียเหนือ

ลักษณะใหญ่ทั้งสามประการดังที่ได้ยกอ้างไว้ในที่นี้ จะเป็นข้อนำวิเคราะห์ถึงความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดในระหว่างพระพุทธรูปอินเดียเหนือกับพระพุทธรูปอินเดียใต้ ที่ได้กระทำกันมาแล้วก่อนหน้าที่จะถึงสมัยพุทธศิลปในราชวงศ์คุปตะของประเทศอินเดียทางอินเดียกลาง ในราวพุทธศตวรรษที่ ๙ - ๑๑ ต่อมา

๕

มอญวิทยา

(เป็นผลงานการวิจัย งานบริการหนังสือภาษาโบราณ กองหอสมุดแห่งชาติ
เขียนเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๒๒)

เรื่องนี้ได้ตั้งชื่อเรื่องไว้ว่า " มอญวิทยา " เพื่อให้เป็นบริเวณไว้อย่างกว้าง ๆ ในอันที่จะดำเนินการศึกษาค้นคว้าถึงกลุ่มชนโบราณกลุ่มหนึ่งที่ใช้อักษร หรือภาษามอญในประเทศไทย เพราะได้มีท่านผู้รู้แต่เก่าก่อนหลายท่านด้วยกันได้แสดงความคิดเห็นในเรื่องความเป็นมาของหลักฐานเกี่ยวกับอักษรและภาษามอญอยู่เสมอมา ตราบจนกระทั่งปัจจุบันนี้ความเห็นเช่นนั้นได้แตกแยกสาขาออกไปจนกระทั่งท่านผู้รู้ในบัดนี้บังเกิดความเห็นขึ้นบ้างแล้วว่า " ศิลปทวารวดี " อันเป็นศิลปะแบบแรกหรือสมัยแรกของประเทศไทยควรเป็นศิลปะมอญ

ในฐานะที่งานบริการหนังสือภาษาโบราณ กองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากรนี้ มีหน้าที่ศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับอักษรภาษาโบราณโดยตรง บรรดาเอกสารโบราณทั้งหลายที่มีอยู่ในกองหอสมุดแห่งชาตินั้นล้วนแต่เป็นข้อมูลอันวิเศษยิ่งที่รอรับความรู้ ความคิดของท่านผู้สนใจใคร่รู้อยู่เสมอมา ประกอบกับการค้นคว้าของท่านนักปราชญ์แต่เก่าก่อนที่ปรากฏหลักฐานหรือผลงานไว้แล้ว จึงเป็นสิ่งชักชวนหรือจูงใจให้คณะเจ้าหน้าที่ในงานนี้สืบทอดความรู้ความเห็นเหล่านั้นต่อมา หลักฐานที่เกี่ยวกับมอญวิทยาในที่นี้จึงจำกัดวงอยู่แต่ในเฉพาะเรื่องของเอกสารที่เป็นจารึกหรือศิลาจารึกเท่านั้น เพราะมีความเห็นว่าการค้นคว้าหาความแน่นอนในเรื่องอดีตโดยทั่วไปแล้วจะต้องเฟ้นหาความชัดเจนที่ตายตัวไว้เป็นอุปกรณ์ต่อการพิจารณาหาความรู้เป็นอันดับแรก ดังนั้น ถ้าสิ่งใดที่ได้บังเกิดขึ้นพร้อมกับเหตุการณ์ในอดีตอันเป็นสิ่งที่ร่วมสมัยระยะเวลาเดียวกันกับบุคคลโบราณที่กำลังดำเนินการอยู่นั้น สิ่งนั้นย่อมยุติได้ว่าเป็นผลของบุคคลในอดีตที่เท่าทันต่อเหตุการณ์ทีเดียว

ความรู้ที่เกี่ยวกับเรื่องมอญในประเทศไทย เคยมีท่านผู้รู้วินิจฉัยไว้แต่ก่อนเกี่ยวกับเชื้อชาติ โดยอาศัยร่องรอยทางอารยธรรมและวัฒนธรรมในแง่ของศิลปโบราณวัตถุสถานเป็นหลักพิจารณา ประกอบกับหลักฐานทางศิลาจารึกบ้าง สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพจึงทรงมีพระสันนิษฐานไว้ว่า " ที่นครปฐม ปรากฏร่องรอยศิลปทวารวดี เป็นต้นว่า พระพิมพ์ต่าง ๆ

๑ พระพิมพ์ทวารวดีจากพระปฐมเจดีย์

๒ ศิลาจำหลัก สมัยทวารวดี พบที่วัดไทร อ.นครชัยศรี นครปฐม

และโบราณสถานที่วัดพระเมรุ คล้ายคลึงกันกับที่ค้นพบในประเทศพม่า กรุงพุกาม สมัยพุทธ-ศตวรรษที่ ๑๗ แห่งรัชกาลพระเจ้าอนิรุทธ หรืออโนรธามังฉ่อ ดังนั้น ตามที่ประวัติศาสตร์พม่าบันทึกไว้ว่า " พระเจ้าอนิรุทธกรีฑาทัพไปตีเมืองสะเทิม หรือถะทน อันเป็นเมืองหลวงของหัวเมืองมอญฝ่ายใต้ไว้ได้นั้น เห็นจะไม่ใช่ เพราะที่เมืองสะเทิมดังกล่าวไม่ปรากฏร่องรอยอันเป็นหลักฐานทางโบราณคดีเหมือนอย่างที่พบในเมืองพุกามและเมืองโบราณในจังหวัดนครปฐมบัดนี้ของประเทศไทย " เหตุนั้น สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพจึงทรงสันนิษฐานว่า " พระเจ้าอนิรุทธ ควรจะมาตีเมืองโบราณที่นครปฐมนั้น มากกว่าที่จะไปตีเมืองสะเทิม อีกประการหนึ่งเล่า แผนผังการก่อสร้างอานันทเจดีย์ในเมืองภุกามก็เหมือนกับแผนผังเจดีย์โบราณที่จังหวัดนครปฐมในไทยอีกด้วย จะผิดกันก็แต่เพียงว่าที่อานันทเจดีย์นั้นเป็นพระยืน ส่วนที่เจดีย์วัดพระเมรุเป็นพระนั่งเท่านั้น บรรดาพระพิมพ์ทั้งหลายที่ค้นพบในบริเวณจังหวัดนครปฐมแล้วก็เหมือนกับที่ค้นพบในเมืองพุกาม " อาศัยความเข้าใจในหลักฐานเหล่านี้จึงทำให้พระองค์ทรงวางมติไว้ว่า อาณาจักรทวารวดีหมดอำนาจไปในสมัยพระเจ้าอนิรุทธ

ในดินแดนทางทิศตะวันตกของประเทศไทย คือ ประเทศพม่าบัดนี้ ได้ปรากฏว่าเป็นแหล่งอารยธรรมโบราณอันเก่าแก่เท่าทันกันกับประเทศไทยและประเทศกัมพูชา ทางข้างทิศตะวัน-ออกเช่นกัน การที่เราอ้างถึงอารยธรรมโบราณในที่นี้ หมายถึงว่าเป็นอารยธรรมที่พ้นสภาพก่อนประวัติศาสตร์ หรือสภาพของมนุษย์ที่มีความเป็นอยู่อย่างดึกดำบรรพ์แล้ว อารยธรรมโบราณในดินแดนทั้งสามประเทศนั้นย่อมเป็นของที่แน่นอนว่าต้องได้รับสืบทอดมาจากประเทศอินเดียอย่างไม่มีปัญหาเลย ดังนั้นอารยธรรมหรือวัฒนธรรมในภูมิภาคแถบนี้ทั้งหมดต้องมีอิทธิพลจากประเทศแม่เป็นพื้นฐานเสมอมา กลุ่มชนดั้งเดิมในดินแดนแถบนี้ต้องได้รับกระแสคลื่นแห่งอารยธรรมวัฒนธรรมจากประเทศอินเดียเข้ามาเป็นหลักการดำเนินในอันที่จะยกระดับความเป็นอยู่ในหมู่ในพวกของตน ๆ ให้พ้นจากสภาพดั้งเดิมในการเป็นมนุษย์ดึกดำบรรพ์ก่อนประวัติศาสตร์

หนังสือหรือเอกสารโบราณย่อมเป็นเครื่องชี้ขาดในเหตุผลที่ว่า กลุ่มชนใดได้รับความเจริญสามารถยกระดับความเป็นอยู่ของตนให้พ้นสภาพดึกดำบรรพ์ ก็ต่อเมื่อกลุ่มชนนั้น ๆ ได้รู้จักการเขียนหนังสือ หรือรู้จักบันทึกจารึกเรื่องราวต่าง ๆ ของตนเป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว ในร่วมพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เป็นต้นมา จึงได้ค้นพบหลักฐานทางเอกสารโบราณปรากฏอยู่ทั่วไปในดินแดนทั้งสามประเทศ และเป็นที่แน่ชัดอีกประการหนึ่งด้วยว่าร่องรอยดังกล่าวนี้ได้เข้ามาพร้อม ๆ กับการเผยแผ่ศาสนาจากประเทศอินเดียนั่นเอง ซึ่งศาสนาที่ว่านี้ หมายถึงพระพุทธศาสนาและลัทธิศาสนาพราหมณ์ มีทั้งที่ใช้ภาษาสังสกฤตและภาษาบาลีเป็นสำคัญในการเผยแผ่ และในบางครั้งการเผยแผ่ศาสนาผู้ที่เป็นองค์กรหรือคณะเผยแผ่จะต้องเข้ามาเรียนรู้ภาษาจากกลุ่มชนพื้นเมืองเหล่านั้นก่อน ต่อจากนั้นแล้วจึงค่อย ๆ แนะนำให้กลุ่มชนเหล่านั้น

๓ ๔

๕ ๖

๓ พระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาทจากวัดพระเมรุ นครปฐม

๔ พระพุทธรูปนั่งห้อยพระบาท ศิลปสมัยทวารวดี จากถ้ำเขางู จังหวัดราชบุรี

๕ พระพิมพ์พุกาม ประเทศพม่า เป็นภาพพระพุทธรูปนั่งห้อยพระบาท

๖ โบราณสถานวัดโชลง คูบัว ราชบุรี

ได้เรียนรู้หลักการตลอดจนหลักฐานทางภาษาในศาสนาดังกล่าวอีกทีหนึ่ง ซึ่งการกระทำอย่างนี้จะต้องใช้ความพยายามอย่างสูง และต้องใช้เวลามากที่สุดจึงจะกระทำได้เป็นผลสำเร็จ

จารึกที่ค้นพบในประเทศไทยที่เก่าแก่ที่สุดนั้นก็ได้แก่บรรดาศิลาจารึกที่ค้นพบอยู่ร่วมกับศิลปทวารวดี ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๖ จารึกเหล่านี้ใช้ตัวหนังสืออินเดียใต้ในสมัยราชวงศ์ปัลลวะ เขียนหรือจาร หรือจารึกภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต และภาษาของกลุ่มชนในระยะเวลานั้น มีภาษามอญและภาษาเขมรโบราณ เฉพาะภาษามอญแล้วได้ค้นพบที่นครปฐมและที่ลพบุรีในแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยา หากเป็นดินแดนทางภาคเหนือของประเทศไทยแถบลุ่มแม่น้ำปิงก็ค้นพบศิลาจารึกภาษามอญอีกเช่นกันที่จังหวัดลำพูนบัดนี้

ผู้เชี่ยวชาญด้านจารึกชาวยุโรปได้ค้นคว้าเกี่ยวกับจารึกมอญทั้งในประเทศไทยและในประเทศพม่าแล้ว มีความเห็นว่าจารึกมอญในประเทศไทยนั้นนับว่าเป็นเก่าแก่ที่สุด ดังบทความที่อูเผ่หม่องติ่น ศาสตราจารย์แห่งมหาวิทยาลัยแรงกูนได้เรียบเรียงหลักฐานดังกล่าวนี้ไว้ และอาจารย์จำปา เยื้องเจริญ ได้แปลความเหล่านั้นเป็นภาษาไทยไว้ในที่นี้ว่า

- จารึกมอญที่นครปฐมนั้นมีอายุราว พ.ศ. ๑๒๐๐ นับว่าเป็นจารึกมอญที่เก่าที่สุด
- จารึกในเมืองมอญเก่าเป็นที่สองรองลงมา
- จารึกมอญซึ่งเก่าเป็นที่ ๓ นั้น ได้แก่จารึกมอญที่แท่งศิลาจารึกเป็นรูปเสาแปดเหลี่ยม ค้นพบที่จังหวัดลพบุรี ในประเทศไทย มีอายุราว พ.ศ. ๑๔๐๐
- จารึกมอญซึ่งถือว่าเก่าเป็นที่ ๔ ได้แก่บรรดาศิลาจารึกอักษรมอญโบราณและภาษามอญที่จังหวัดลำพูน บัดนี้มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ หรือราว พ.ศ. ๑๖๒๘ (ศิลาจารึกหริภุญไชย ลพ./๖ ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย จังหวัดลำพูน)
- ส่วนเอกสารจารึกต่าง ๆ ของพระเจ้ามนูหอ หรือพระมกุฎ เจ้าเมืองสะเทิม ที่ค้นพบในเมืองสะเทิมนั้น จัดลำดับความเก่าแก่ไว้ว่า " เก่าเป็นที่ ๕ "
- จารึกในเมืองโปรมหรือเมืองแปรและที่อื่น ๆ ก็ดีเป็นของพระเจ้ากยันสิตถา ราว พ.ศ. ๑๖๔๓
- จารึกมอญแถบเมืองพะโค (หงสาวดี) เมืองตองอู เมืองพะสิม เมืองเมาะตะมะ และเมาะลำเลิง ในสมัยราชินีมอญ พระยาท้าว หรือพระเจ้าธรรมเจดีย์ก็ดี อยู่ในระหว่าง พ.ศ. ๑๖๔๓ - ๒๐๔๓ เรียกว่า " จารึกมอญกลาง "

เท่าที่ได้พยายามศึกษาค้นคว้าหาหลักฐานทางเอกสารที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์มอญ-พม่าแล้ว การตั้งต้นทางประวัติศาสตร์อันมีหลักฐานแน่ชัดของมอญ - พม่า ดูเหมือนจะรับรองกันอยู่เพียงแค่สมัยของพระเจ้าอนิรุทธ ยึดเมืองสะเทิมได้ แล้วจึงปรากฏเรื่องราวจากศิลาจารึกแต่รัชสมัยของพระองค์เป็นต้นมา ซึ่งหลักฐานส่วนนี้ ท่านเลอเมย์ เองก็รับรองไว้อีกว่า " พม่าเริ่มมีตัวหนังสือใช้ในราว พ.ศ. ๑๖๐๑ " แสดงว่า การเขียนหนังสือของพม่านั้น

จารึกวัดโพธิ์ร้าง นฐ.๘

๗ ๙

๗ ประติมากรรมปูนปั้นสมัยทวารวดี

๘ จารึกวัดโพธิ์ร้าง นครปฐม อักษรปัลลวะ ภาษามอญ พุทธศตวรรษที่ ๑๒

๙ จารึกหลังพระพิมพ์ดินเผาเมืองฟ้าแดดสูงยาง กาฬสินธุ์ อักษรหลังปัลลวะ ภาษามอญ พุทธศตวรรษที่ ๑๔

ได้รับไปจากมอญ ภายหลังการโจมตีหัวเมืองมอญฝ่ายใต้คือสะเทิมของพระเจ้าอนิรุทธนั่นเอง ถ้ายึดหลักฐานส่วนนี้เป็นแนวพิจารณาแล้ว ก็จะได้ข้อมูลเพียงว่าพม่าใช้ตัวหนังสือมอญเท่านั้น ส่วนหลักฐานที่ว่ามอญมีตัวหนังสือใช้มาก่อนพม่าก็จะต้องพิจารณากันอีกชั้นหนึ่ง

ปัญหาเกี่ยวกับมอญมีตัวอักษรใช้มาก่อนพม่า เป็นเรื่องที่ยอมรับรู้กันอยู่โดยปริยาย ครั้นจะเฟ้นหาข้อมูลนำมายืนยันถึงจารึกมอญอันเก่าแก่ที่สุดในประเทศพม่าเองก็ไม่พบหลักฐานที่แน่ชัด บริเวณที่เป็นประเทศมอญ - พม่า บัดนี้ เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ตรงส่วนที่เป็นภาคกลางของประเทศพม่าปัจจุบัน เคยเป็นที่ตั้งเมืองโบราณของพวกปยู หรือพยุ มาก่อน ซึ่งเรียกว่า โปรมเก่า หรือเมืองแปรเดิมบนฝั่งแม่น้ำอิรวดี ตรงบริเวณเส้นรุ้งที่ ๑๘.๗๕ องศาเหนือกับเส้นแวงที่ ๙๕.๒๕ องศาตะวันออก ส่วนมอญนั้นอยู่ต่ำลงมาทางตอนใต้ของประเทศอีก มอญแบ่งออกเป็นสองอาณาจักร อาณาจักรหนึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองสะเทิมหรือถะทน ค่อนไปทางเหนือของเมาะละแหม่ง และอีกแห่งหนึ่งนั้นมีศูนย์กลางอยู่ที่เพคุหรือหงสาวดี หลังจากที่ถะทนหมดอำนาจลงไปเพราะพระเจ้าอนิรุทธนั้นแล้ว ศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนาในรอบพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ก็ได้เปลี่ยนมาอยู่ที่เมืองเพคุ หรือหงสาวดี

จะเห็นได้ว่า พวกปยูและพวกมอญนั้นตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้เคียงกันมากกว่าพม่า แต่มอญอยู่ใกล้ทะเล หลักฐานทางเอกสารจารึกกลับปรากฏว่า ได้ค้นพบในถิ่นเดิมของพวกปยูในบริเวณที่เป็นเมืองโปรมหรือแปรโบราณ เป็นโกศใส่อัฐิหรือเถ้าอังคารของผู้ตายที่เป็นกษัตริย์จารึกบอกราชวงศ์ไว้ที่ตัวโกศนั้นว่า " พระเจ้าวิกรม ฯ ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ นอกจากนั้นยังได้ค้นพบจารึกสั้น ๆ เป็นภาษาปยู ก็มีที่เป็นภาษาบาลี และภาษาสังสกฤต ก็ได้ค้นพบในบริเวณเหล่านี้อีกด้วย เป็นที่แน่ชัดว่าชนกลุ่มนี้ได้นับถือพระพุทธศาสนาที่ใช้ภาษาบาลีอีกเช่นกัน

อาจพิจารณาได้ในที่นี้ว่า กลุ่มชนปยูและมอญในดินแดนดังกล่าวต่างก็ได้รับอารยธรรมวัฒนธรรมจากประเทศอินเดียตอนใต้ เป็นต้นว่า พระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ ตลอดจนการใช้ตัวหนังสือและภาษาบาลีหรือภาษาสังสกฤต นอกจากนั้นยังได้นำเอาตัวหนังสือชนิดนั้นมาเขียนภาษาในกลุ่มชนของตน ๆ อีกด้วย ร่องรอยเหล่านี้ก็ได้ค้นพบในประเทศไทยอย่างเดียวกัน ในสมัยทวารวดีบนผืนแผ่นดินไทยที่จังหวัดนครปฐมและจังหวัดลพบุรีได้ค้นพบจารึกมอญที่ใช้อักษรปัลลวะ ซึ่งท่านผู้รู้ทั้งที่เป็นชาวเอเชียและชาวยุโรปได้รับรองแล้วว่า " จารึกมอญอันเก่าแก่ที่สุดนั้น ได้แก่จารึกที่ค้นพบที่จังหวัดนครปฐม "

จารึกมอญหลักนี้พบที่วัดโพธิ์ร้าง จังหวัดนครปฐม ปรากฏที่พิมพ์อยู่ในประชุมจารึกภาคที่ ๒ ฉบับแก้ไขใหม่ ตัวจารึกจริงเจ้าหน้าที่งานบริการหนังสือภาษาโบราณยืนยันว่าอยู่ที่พิพิธภัณฑ์พระปฐมเจดีย์

จารึกมอญพบที่จังหวัดนครปฐมซึ่งยอมรับกันว่าเก่าแก่ที่สุดนั้น เป็นแผ่นศิลาจารึกที่ชำรุดมากแตกหักออกจากกัน แต่พอจะอ่านเพื่อจับใจความให้รู้ได้บ้าง อาจารย์จำปา เยื้องเจริญ

ผู้เชี่ยวชาญอักษรภาษามอญโบราณ กองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ได้อ่านและแปลไว้ดังต่อไปนี้

แผ่นที่ ๑ บรรทัดที่ ๑ คัดจากจารึกเป็นอักษรมอญปัจจุบันได้ว่า

ဒုံပေါဟ်စွယ်

อ่านออกเสียง ตุ้มเป๊าะโจ๊ะ

แปลว่า ๗๐

มอญปัจจุบันเป็น

အပ်ရှ်

อ่านว่า เตียะเป๊าะโจ๊ะ

แปลว่า ๗๐ เหมือนกัน

บรรทัดที่ ๒ คัดจากจารึกเป็นอักษรมอญปัจจุบันดังนี้

မေါယ်ဒွေါ့စ်

อ่านออกเสียง โม่ยเตียะโน่

แปลว่า หนึ่งหงส์

หมายความว่า ปักเสาหงส์ไว้ ๑ ต้น หรือ หงส์ ๑ ตัว

มอญปัจจุบันเป็น

ဂယိုင်ဒွေါ့စ်မွဲ

อ่านว่า เกียะยั่งโน่มั่ว

แปลว่า สร้างเสาหงส์ไว้หนึ่งต้น

ข้อที่น่าสังเกต เสาหงส์ยังเป็นสัญลักษณ์ของมอญอยู่ตราบเท่าทุกวันนี้ เมื่อมอญจะสร้างวัดวาอารามลง ณ ที่ใด เป็นต้นว่า สร้างเจดีย์ โบสถ์ วิหาร เหล่านี้ จะต้องทำเสาหงส์

ปักไว้ด้วย ดังเช่นที่วัดทรงธรรม อำเภอพระประแดง (ปากลัด) จังหวัดสมุทรปราการ เป็นต้น ได้ทราบจากท่านผู้รู้แต่เก่าก่อนอธิบายว่า เจดีย์ที่มีเสาหงส์นั้นสร้างไว้แต่ครั้งชาวมอญอพยพเข้ามาอยู่ที่นั้นเป็นครั้งแรกแล้ว หลักฐานจากจารึกนี้ย่อมเป็นที่รับรองได้ว่าเสาหงส์เป็นเรื่องของมอญมาช้านานแล้วแต่ครั้ง พ.ศ. ๑๒๐๐ นั้น

บรรทัดที่ ๓ จารึกว่า

ဟၢင်ကူမ်တိခေုယ်

อ่านว่า หางญ์ กลอม ต๊อย ดอย

แปลว่า บริเวณ ๑๐๐ ดินใน

หมายความว่า บริเวณทั้งหมดมีที่ดิน ๑๐๐ ไม่ทราบจำนวนที่แน่นอน จะเป็น ๑๐๐ ไร่ หรือ ๑๐๐ วา เพราะจารึกแตกหักไป

มอญปัจจุบันเป็น

ဂအၢင်ကူံတိပ္ခဲ

อ่านว่า เกิยะ อางญ์ กลอม ตอย ดอย

แปลว่า บริเวณ ๑๐๐ ดินใน

บรรทัดที่ ๔ จารึกว่า

အ်ဩင်ကျၢက်ဝိဟၢရ်

อ่านว่า อ์ซัง กยาจก์ วิหาร์

แปลว่า สร้างพระพุทธรูป, วิหาร

หมายความว่า สร้างทั้งพระพุทธรูปและวิหาร สำหรับเป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์ด้วย

มอญปัจจุบันเป็น

ဂ်ဩိုင်ကျာ်ဝိဟၢရ်

อ่านว่า โก้ะซังกย๊าจก์วิหาระ

เพราะคำว่า " วิหาร " ในภาษามอญไม่ได้หมายเฉพาะแต่ความเป็นวิหารหลังเดียวที่อยู่คู่กับโบสถ์หรือพระอุโบสถ ดังที่เข้าใจกันในทุกวันนี้ไม่ ความหมายนั้นหมายถึงวัดหรือพระอารามทั้งหมดก็ได้ หากจะให้มีความหมายเฉพาะแต่วิหารแล้ว จะใช้คำว่า ဘုတ်ၚ ภู่ต อันแปลได้ว่าเป็นวิหารหลังเดียวเท่านั้น

แผ่นที่ ๒ บรรทัดที่ ๑ เขียนถอดเป็นตัวอักษรมอญบัดนี้ได้ว่า

လံဥရ်ဩင်---ဥ

อ่านว่า โล่ะ หรือ ล่ม อุร์ ซอน.....อุ

แปลว่า ได้พิจารณาแล้ว เห็นชัดว่าเป็นชื่อผู้สร้างวัด ๒ คน ถ้ากล่าวอย่างภาษาไทยก็ได้ว่า นายอุร หรือนายอุ่น เพราะตัว " ร " เป็นพยัญชนะสะกดในแม่กนเหมือน " น " กับ นายซอน หรือนายสอน แต่ตัว " สร " นี้ เป็นพยัญชนะที่ออกกล้ำเสียงเท่ากับ " ซ " ได้ และถ้าออกตามเสียงมอญแล้วจะมีความหมายเป็น " เงิน " ดังนั้น นายซอน หรือนายสอน ในที่นี้ก็อาจเป็น " นายเงิน " ก็ได้

อุ ที่สุดนั้น ตัวหนังสือที่มาข้างหน้าหายไป จึงไม่ทราบว่าจะหมายถึงอะไร กระนั้นพอสันนิษฐานได้ว่าควรเป็นชื่อคนสร้าง อยู่ดี.....

มอญปัจจุบัน

လံဥဩန်---ဥ

อ่านว่า ล่ม อุ ซัง.....อุ

บรรทัดที่ ๒ เขียนว่า

ဒေါင်စါရ် ။ အဝေါအ်

อ่านว่า โต้ง บาร์ อ โว่ะอ์

แปลว่า คนทรงสองนี้

หมายความว่า คนทรง ๒ คนนี้

มอญปัจจุบัน

ဒေါင်စါဝံ

อ่านว่า โต้ง บา วุ

บรรทัดที่ ๓ เขียนว่า

ရ်တံ ဗြာဝ်ဒိဟာရ်

อ่านว่า ร์ตอม เปรี้ย พิหาร์

แปลว่า โคนต้นมะพร้าวเป็นวิหาร

หมายความว่า มีต้นมะพร้าวอยู่ใกล้กับวิหาร หรือจะว่าบริเวณที่ใกล้กับวิหารนั้นมีต้นมะพร้าวปลูกไว้โดยรอบ หรือเป็นเขตเพื่อให้รู้ว่าเป็นอาณาบริเวณแห่งพระวิหารนั้น

มอญปัจจุบัน

ရ်တံ ဗြဝိဟာရ

อ่านว่า ตอม เปรี้ย วิหาระ

ดังที่ได้พยายามถอดอักษรและความหมายต่าง ๆ จากจารึกทั้งสองแผ่นนั้นแล้ว พอจะจับเนื้อความและทำความเข้าใจได้อย่างย่อ ๆ ว่า

- มีคนทรงสองคน ชื่อ โล่ะอุ กับ ..... อุ เป็นผู้สร้างพระพุทธรูป
- พร้อมกับสร้างวัดในที่ดิน หนึ่งร้อย .....
- มีเสาหงส์และต้นมะพร้าวในบริเวณนั้น

ส่วนคำว่า ตุ้ม เป๊าะ โจ๊ะ - ๗๐ นั้น ไม่ทราบแน่ว่า จะเป็น ๗๐ ของอะไร ? เพราะจารึกก่อนหน้าคำนี้แตกหักหายไปหมดแล้ว

จารึกหลักนี้เราได้พบหลักฐานเกี่ยวกับคนทรง หรืออย่างที่เรียกกันอยู่ในปัจจุบันนี้ว่า " พวกทรงเจ้าเข้าผี " หรืออัญเชิญเจ้าพ่อเจ้าแม่มาเข้าประทับทรง ในสมัยโบราณกาลครั้งทวารวดีเมื่อหนึ่งพันห้าร้อยกว่าปีล่วงมาแล้ว ถ้าจารึกหลักนี้ผลจากการอ่านไม่ผิดพลาดก็เป็นที่รับรองส่องทางให้เราในบัดนี้ได้เห็นสภาพความเป็นอยู่ของกลุ่มชนในสมัยนั้น แม้จะได้ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาที่เผยแผ่เข้ามาถึงดินแดนเหล่านี้แล้วก็ตาม ยังมีคติการนับถือภูตผีปีศาจ หรือการทรงเจ้าเข้าผีอันน่าจะเป็นคติดั้งเดิมแห่งกลุ่มชนนั้นได้อยู่ และแล้วก็ยอมรับนับถือควบคู่กันไปกับพระพุทธศาสนานั้นด้วย ถ้าเราจะคาดคิดกันว่า ในสมัยนั้นก่อนที่กลุ่มชนเหล่านี้จะยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา พวกเขาเหล่านั้นได้นับถือลัทธิอันใดกันมาก่อนหน้าที่พระพุทธศาสนาจะเข้ามาถึง เรื่องที่ได้จากจารึกหลักนี้ย่อมบ่งบอกได้ชัดเจนเป็นอย่างดีแล้วว่า " การทรงเจ้าเข้าผี " ควรเป็นคติหรือลัทธิที่น่าจะมีมาก่อนเป็นแน่ เพราะคติอย่างนี้จัดได้ว่าเป็นความเชื่อแห่งมนุษยชาติดั้งเดิมก่อนที่จะเข้าสู่ยุคแห่งประวัติศาสตร์นั่นเอง และยิ่งไปกว่านั้นในทาง

พระพุทธศาสนาเองก็ดูเหมือนว่าจะยอมรับความเชื่อชนิดนี้อยู่อีกด้วย เพราะได้พบหลักฐานทางพระพุทธศาสนาบ่งไว้ว่า " ภิกษุเลิกกระทำปาฏิโมกข์ได้ ถ้าผีเข้าภิกษุในขณะสวดปาฏิโมกข์นั้น " ความเชื่อในเรื่องอย่างนี้ แม้ปัจจุบันก็ยังคงมีอยู่ทั่วไปในหมู่ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนา แล้วแสดงว่ายังไม่ห่างไกลกับความเป็นไปและเป็นมาแต่ครั้งอดีตกันมากนัก

จารึกมอญที่พบในประเทศไทยดังได้กล่าวมาแล้วว่าแหล่งที่พบจารึกมอญนั้น มีอยู่สองแห่ง คือ ภาคกลางและภาคเหนือของประเทศ อนึ่งเท่าที่กล่าวมาตามเนื้อหาของจารึกมอญนับว่าเป็นหลักฐานอันเก่าแก่ที่สุดเท่าที่ค้นพบได้ในปัจจุบัน อันพบเห็นอยู่ทางบริเวณภาคกลางของประเทศได้อยู่ร่วมกับหลักฐานแวดล้อมทางโบราณคดีหรือประวัติศาสตร์ศิลปเรียกว่า " สมัยทวารวดี " มีขอบเขตแห่งกาลเวลาว่า " ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๖ " แต่จารึกมอญที่กล่าวมานี้ ไม่มีศักราชบ่งบอกไว้ในตัวจารึก จึงไม่ทราบระยะเวลาที่จารึกได้แน่นอน จากความเข้าใจในหลักฐานและสิ่งแวดล้อมดังกล่าวประกอบกันจึงอาจสันนิษฐานได้ว่า จารึกมอญดังกล่าวนี้ควรจะตกอยู่ในราว " พุทธศตวรรษที่ ๑๒ " อาศัยการเปรียบเทียบจากจารึกอีกหลักหนึ่ง ซึ่งใช้ตัวหนังสือแบบเดียวกัน คือ อักษรปัลลวะ จารึกภาษาเขมรโบราณ จารึกหลักนี้ได้ค้นพบที่จังหวัดปราจีนบุรี เรียกว่า " จารึกเขารัง " เพราะจารึกที่เขารังมีศักราชบ่งบอกอยู่ด้วยเป็นมหาศักราช เทียบเป็นพุทธศักราชแล้วตกราว พ.ศ. ๑๑๘๒ เนื่องจากความที่เหมือนกันในรูปแบบอักษรเป็นแนวเทียบ จึงทำให้สามารถกำหนดจารึกมอญนครปฐมที่เก่าที่สุดได้ว่า คงอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ด้วยประการนี้

ความเป็นมาของศิลาจารึกมอญ นครปฐม ได้พยายามสอบค้นหาที่มาอยู่เป็นเวลาช้านานมากทีเดียว จึงพบหลักฐานชิ้นนี้ว่าได้ค้นพบที่จังหวัดนครปฐม ที่วัดโพธิ์ร้าง และท่านศาสตราจารย์เซเดส์ ได้นำลงตีพิมพ์ไว้ในประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ ในตอนที่ปรับปรุงประชุมศิลาจารึกภาคนี้ขึ้นใหม่ จึงได้ทราบว่านักปราชญ์ฝ่ายจารึกดั้งเดิมนั้นท่านได้อ่านและแปลกันไว้แล้ว แต่ในการอ่านและแปลในที่นี้เป็นการกระทำขึ้นใหม่ของนายจำปา เยื้องเจริญ ผู้เชี่ยวชาญอักษรภาษามอญ กองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร โดยมิได้อาศัยหลักฐานการอ่านไว้แต่เดิมของท่านผู้รู้ที่กระทำไว้แล้วแต่อย่างใดทั้งสิ้น เพื่อประสงค์ให้เป็นการเทียบเคียงและพิสูจน์การอ่านอย่างแน่ชัด จึงอาจจะทำให้ท่านผู้สนใจเกิดความเข้าใจสับสนหรือเกิดความไม่แน่ใจว่า จะเชื่อถือได้อย่างไรหรือจะยุติกันอย่างไร เรื่องนี้เป็นการสุดวิสัยที่จะแนะนำได้ เพราะความเห็นและความรู้ของท่านผู้รู้ย่อมมีทัศนะแตกต่างกันได้ น่าจะเป็นผลดีมากกว่าเสีย เนื่องจากของสิ่งเดียวกันแต่ก่อให้เกิดความรู้มากกว่าหนึ่งประการหรือมากกว่าหนึ่งทางขึ้นไปเช่นนี้ ควรจะเป็นคุณอันมหาศาลในทางวิชาการอย่างยิ่งอยู่แล้วหาใช่ข้อที่จะพึงคิดว่าเป็นความสับสนแต่อย่างใดไม่ อนึ่งหลักฐานเหล่านี้ล้วนแต่เป็นเรื่องในอดีตที่ล่วงกาลผ่านเวลามาเป็น ๑๐๐ เป็น ๑๐๐๐ ปี ยากที่จะให้เป็นข้อยุติอันแน่ชัดลงไปได้ ทั้งนี้ควรจะขึ้นอยู่กับความรู้ความเข้าใจของท่านผู้รู้ทั้งหลายจักพึงใช้วิจารณญาณอันแยบคายของตน ๆ ต่างหาก

จารึกมอญอีกหลักหนึ่งซึ่งพบทางภาคกลางของประเทศไทยแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยา โดยเฉพาะที่จังหวัดลพบุรีนั้นเรียกโดยสามัญว่า ศิลาจารึกแท่งเสาแปดเหลี่ยม จารึกมอญหลักนี้ประชุมจารึก ภาคที่ ๒ ฉบับพิมพ์ในงานฉลองพระชนมายุในสมเด็จกรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฏ พระพุทธศก ๒๔๗๒ กำหนดเรียกเป็น " หลักที่ ๑๘ " จารึกบนเสาแปดเหลี่ยมศาลสูงเมืองลพบุรี มีรายละเอียดกล่าวถึงดังต่อไปนี้

ศิลาจารึกหลักนี้ พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) ได้ไปพบอยู่ที่ศาลสูงเมืองลพบุรี แล้วให้ย้ายมารักษาไว้ในอยุธยาพิพิธภัณฑสถาน ภายหลังสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ตรัสสั่งให้ส่งลงมาไว้ในหอพระสมุด ฯ

หลักนี้เป็นเสาหินปูนแปดเหลี่ยม สูง ๑ เมตร ๔๕ เซนติเมตร แลกว้างด้านละ ๙ เซนติเมตร มีหัวสี่เหลี่ยมประดับลวดลาย มีรูปพรรณสันฐานคล้ายกับเสาหินแปดเหลี่ยมต่าง ๆ ที่ขุดได้ที่พระปฐมเจดีย์ มีจารึกทั้งแปดด้านแบ่งเป็น ๔ เรื่องด้วยกัน เรื่องที่ ๑ มี ๓ บรรทัด จารึกบน ๓ ด้าน เรื่องที่ ๒ มี ๑๑ บรรทัดจารึกบน ๓ ด้าน เรื่องที่ ๓ มี ๗ บรรทัด จารึกบน ๓ ด้าน เรื่องที่ ๔ มี ๓ บรรทัด จารึกบน ๒ ด้าน

เมื่อเสาหลักนี้ยังอยู่ที่อยุธยาพิพิธภัณฑ์ ไม่มีใครได้พยายามอ่านเลย นายพันตรี เดอ ลา ยงเกียร์ ฝรั่งเศส ได้ลงความเห็นในรายงานการค้นหาของโบราณว่าเป็นศิลาจารึกภาษาเขมร ที่จริงตัวอักษรคล้ายตัวอักษรขอมอย่างโบราณที่สุด แต่หาเป็นภาษาเขมรไม่ เมื่อได้ย้ายมายังหอพระสมุด ฯ ก็ได้แขวนป้ายว่า " ศิลาจารึกศาลสูง ยังไม่รู้ว่าเป็นภาษาอะไร " จนกระทั่งข้าพเจ้ามารับราชการในตำแหน่งบรรณารักษ์ใหญ่หอพระสมุด ฯ ข้าพเจ้าได้พยายามอ่านศิลาจารึกต่าง ๆ เพื่อจะได้พิมพ์เป็น " ประชุมจารึกสยาม " โดยรับสั่งของสมเด็จสภานายก เมื่อเวลาลงมืออ่านคำจารึกบนเสาแปดเหลี่ยมหลักนี้ คำแรกที่ข้าพเจ้าได้อ่านคือ " เวาอ " คำหนึ่งกับ " กยาก " อีกคำหนึ่งสองคำนี้ ข้าพเจ้ารู้แน่ว่าเป็นคำมอญ เพราะข้าพเจ้าเคยพบในบันดาศิลาจารึกภาษามอญ ซึ่งรัฐบาลอังกฤษได้รวบรวมแลพิมพ์ในเมืองพะม่า " เวาอ " แปลว่า " นี้ " " กยาก " แปลว่า " พระ " ข้าพเจ้าจึงให้คัดลอกคำจารึกนี้ เพื่อจะได้ส่งไปยังนักปราชญ์ที่ชำนาญในการอ่านศิลาจารึกภาษามอญ เช่น ศาสตราจารย์บลักเดน กรุงลอนดอน มองสิเออดูรัวเซล์ หัวหน้าการรักษาของโบราณในประเทศพะม่า แลเรเวแรนต์ ฮัลลิเด ผู้สอนศาสนาคริสตังที่เมืองเมาะลำเลิง ท่านทั้ง ๓ เห็นด้วยว่า คำจารึกนี้เป็นภาษามอญจริง แต่แปลยากเต็มที เพราะเป็นภาษามอญอย่างแปลกประหลาด แลมีคำหลายคำที่ยังไม่เคยพบในศิลาจารึกมอญรุ่นหลัง

ดังนั้น จึงเป็นที่แน่ชัดว่าจารึกมอญในประเทศไทยได้ค้นพบอยู่ในจังหวัดนครปฐมแห่งหนึ่ง และจังหวัดลพบุรีอีกแห่งหนึ่งในระยะเวลาที่ใกล้เคียงกันหรือในสมัยทวารวดีร่วมกัน อาจเป็นช่องทางให้สันนิษฐานได้ว่ากลุ่มชนที่ใช้ภาษามอญนี้ในบริเวณภาคกลางของประเทศไทยระหว่างสมัยทวารวดีตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ได้มีกลุ่มชนที่พูด

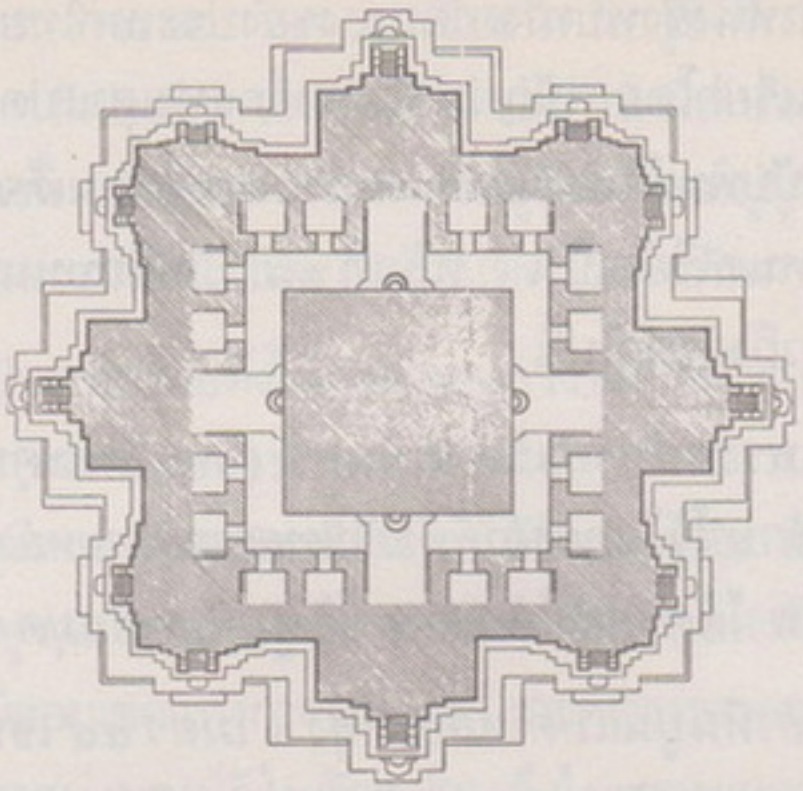

๑๐

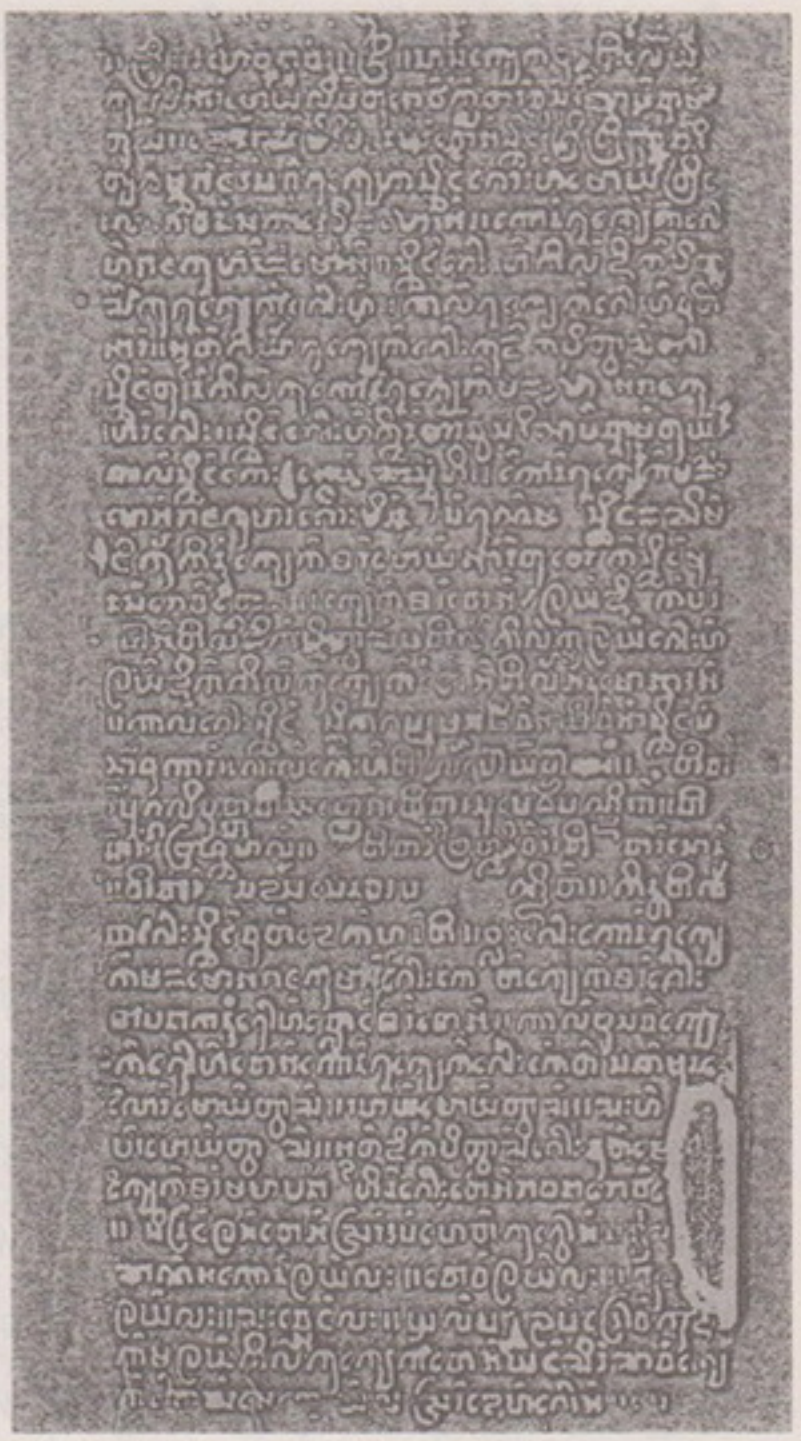

๑๑ ๑๒

๑๐ แผนผังโบราณสถานวัดพระเมรุ นครปฐม

๑๑ พระพิมพ์สมัยทวารวดีที่เมืองฟ้าแดดสูงยาง ด้านหลังมีจารึก

๑๒ จารึกพระเจ้ากยันสิตถา จารึกภาษามอญในพม่า

ภาษามอญปรากฏอยู่สองแห่ง คือ ทางทิศตะวันตกอยู่ที่นครปฐม และทางทิศตะวันออกอยู่ที่ลพบุรี ซึ่งจะเป็นแหล่งที่อยู่ของกลุ่มชนดังกล่าวมาพร้อม ๆ กัน หรือว่าจะโยกย้ายจากทางตะวันตกแล้วมาอยู่ทางทิศตะวันออก เราก็อาจจะพิจารณาจากลักษณะรูปอักษรได้เหมือนกัน รูปอักษรในจารึกมอญนครปฐมเก่ากว่ารูปอักษรในจารึกมอญซึ่งพบที่ลพบุรี ประกอบกับระยะเวลาที่ห่างกันอยู่ประมาณ ๒ ศตวรรษเช่นนี้ ก็ทำให้เราสันนิษฐานได้เหมือนกันว่าน่าจะมีการโยกย้ายสถานที่จากนครปฐมมาที่ลพบุรี การวิเคราะห์ว่าอักษรจารึกมอญลพบุรีใหม่กว่าจารึกมอญที่นครปฐมนั้น อาศัยรูปแบบอักษรเป็นหลักเทียบและพิจารณาวิธีการเขียนหนังสือที่แตกต่างกัน อันเนื่องมาจากการสะกดการันต์ ในคำที่เหมือนกัน เช่น คำ " อ์เวาอ " ในจารึกมอญนครปฐม ซึ่งแปลว่า นี้ พอมาถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ในจารึกมอญที่ลพบุรี เขียนคำว่านี้ว่า " เวาอ์ " ไม่มี " อ " อยู่หน้าอีกต่อไป นอกจากนั้น รูปอักษรจารึกมอญลพบุรี ห่างไกลกับรูปอักษรอินเดียใต้ หรือไม่ใกล้เคียงกับรูปอักษรอินเดียในสมัยราชวงศ์ปัลลวะ เหมือนอย่างรูปอักษรจารึกที่นครปฐมอีกต่อไปแล้ว เป็นการคลี่คลายลักษณะการเขียนหนังสือที่มีลักษณะเป็นแบบตัวของตัวเองเข้ามาแทนที่มากกว่า และเตรียมพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงรูปแบบอักษรที่ได้รับมาจากอินเดียใต้นั้น ให้เป็นรูปแบบอักษรมอญอย่างเต็มตัว จะเห็นได้ว่าการเล่นหางของรูปอักษรแต่ละตัวในจารึกมอญลพบุรีจะหดสั้นเข้า รูปศกหรือเส้นศกที่เคยเขียนอยู่ข้างบนพยัญชนะแต่ละตัวนั้นจะเลื่อนลงมาชิดกับเส้นอักษรตอนบนมากขึ้นทุกทีและในที่สุดเส้นนี้จะไม่ปรากฏมีอีกต่อไปในรูปแบบอักษรมอญที่แท้จริง (ดูรูปอักษรเปรียบเทียบ)

ถ้าอาศัยหลักทางอักขรวิทยา (PALAEOGRAPHY) เกี่ยวกับวิชาอันว่าด้วยรูปแบบของเส้นอักษรเป็นแนวทางพิจารณาดังกล่าวมาแต่ข้างต้นนั้น เราอาจจะกล่าวถึงรูปแบบอักษรอีกแห่งหนึ่งซึ่งควรจะอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ถึง ๑๔ ด้วยก็ได้ จารึกมอญที่ว่านี้เป็นจารึกบนที่ประทับตราดินเผาสีดำ ใช้อักษรอินเดียใต้ในสมัยราชวงศ์ปัลลวะจารึก แต่เป็นภาษามอญเพราะมีคำว่า " เวาอ์ " เหมือนอย่างจารึกที่พบที่ลพบุรี ไม่มี " อ " อยู่ข้างหน้าเหมือนจารึกมอญ นครปฐม แต่รูปอักษรจารึกยังเห็นได้ชัดว่าใกล้เคียงกับรูปอักษรปัลลวะมากกว่าจารึกมอญลพบุรี ทั้งนี้ต้องสังเกตเส้นอักษรจารึกตรงเส้นศกตอนบนของรูปอักษรแต่ละตัวยังไม่เลื่อนลงมาต่ำเหมือนดังอักษรจารึกลพบุรี แต่จากลักษณะการเขียนที่ไม่มี " อ " นำหน้าในคำว่า " เวาอ " นั่นเองเป็นข้อตัดสินให้เราทราบชัดได้บ้างว่า จารึกแบบนี้ต้องเปลี่ยนแปลงมาแล้วจากพุทธศตวรรษที่ ๑๒ อันมีจารึกมอญนครปฐมเป็นหลัก แต่ยังไม่ถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๔ อันเป็นสมัยของจารึกมอญลพบุรีทีเดียวนัก ควรจะอยู่ในระหว่าง พ.ศ. ๑๒๕๐ – พ.ศ. ๑๓๕๐ จารึกมอญบนแผ่นดินเผาสีดำดังกล่าวนี้ ท่านศาสตราจารย์ ชิน อยู่ดี นำมาให้เจ้าหน้าที่ในงานบริการหนังสือภาษาโบราณ กองหอสมุดแห่งชาติพิจารณา และได้นำออกแสดงในงานนิทรรศการเอกสารโบราณครั้งที่ ๑ ที่หอสมุดแห่งชาติ หลังจากเลิกนิทรรศการแล้ว กองหอสมุดแห่งชาติได้เก็บรักษาไว้ตราบเท่าทุกวันนี้ ๑๓

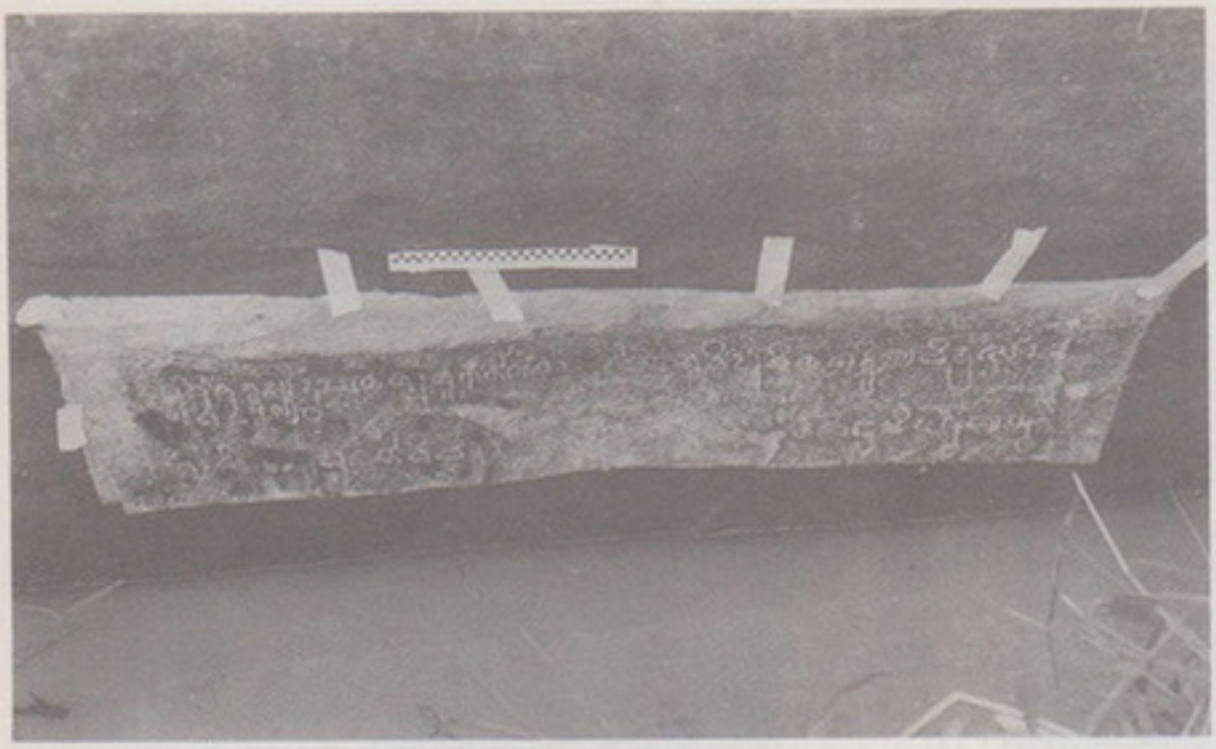

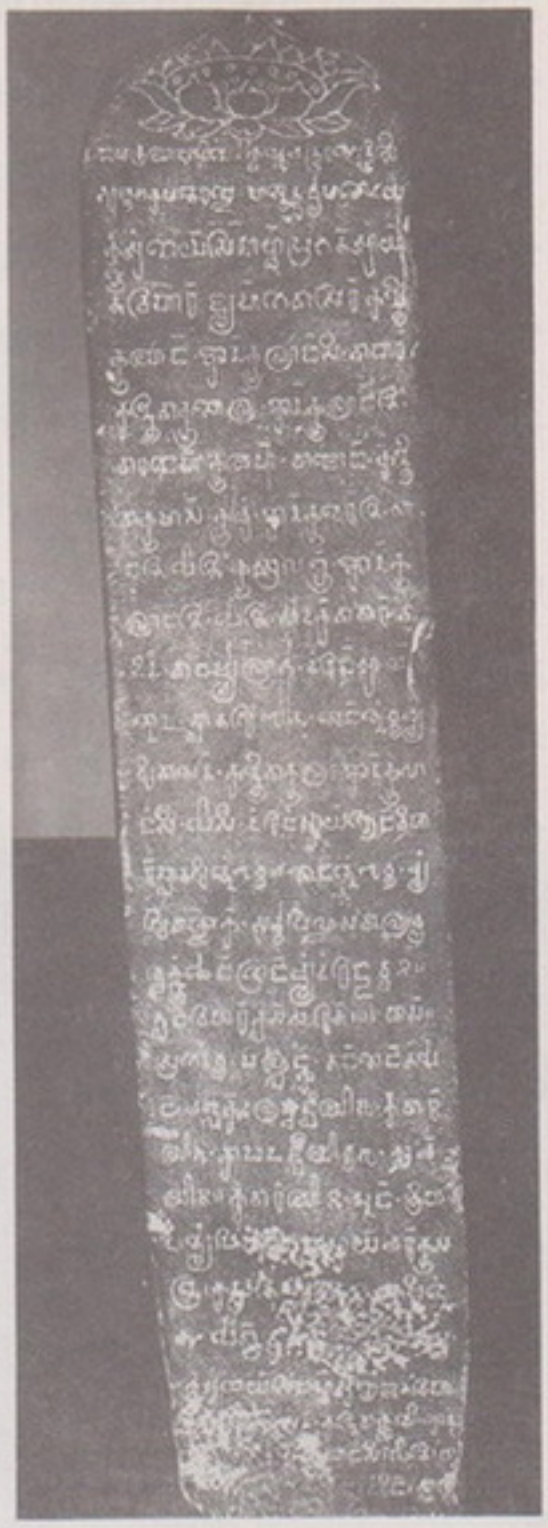

๑
๒ ๓

๑ อาจารย์คงเดช ประพัฒน์ทอง นำคณะจากกองโบราณคดีสำรวจและศึกษาจารึกที่ถ้ำเป็ดทอง หมู่ ๖ บ้านโคกเขา ตำบลโคกมะม่วง อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๒๙

๒ การทำสำเนาจารึกถ้ำเป็ดทอง ซึ่งเป็นจารึกอักษรปัลลวะ ภาษาสังสกฤต กล่าวนาม " จิตรเสน " จากการศึกษาของนักภาษาโบราณกล่าวว่า เป็นรูปอักษรจารึกในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒

๓ ศิลาจารึกเขารัง จังหวัดปราจีนบุรี อักษรปัลลวะ ภาษาเขมร - สังสกฤต พุทธศักราช ๑๑๘๒ (ปัจจุบันอยู่ที่หอพระสมุดวชิรญาณ กรุงเทพมหานคร)

๖

กลุ่มเมืองโบราณประวัติศาสตร์และแหล่งโบราณคดีในภาคอีสาน

(เขียนเมื่อเดือนมีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๕)

เมืองโบราณในภาคอีสานกล่าวตามจารึกแล้วย่อมร่วมกาลเวลาเดียวกันกับเมืองโบราณในภาคกลางดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำมูลออกไปต่อเนื่องกับแม่น้ำโขงในเขตจังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดนครราชสีมา บัดนี้ เฉพาะในเขตจังหวัดอุบลราชธานีนั้นได้ค้นพบศิลาจารึกของพระเจ้ามเหนทรวรมัน หรือจิตรเสน อยู่สองสามหลัก ใช้ตัวอักษรปัลลวะจารึกเป็นภาษาสังสกฤต บ่งบอกถึงคติไศวนิกาย ซึ่งพระเจ้ามเหนทรวรมันนี้ปรากฏจากเอกสารอื่นที่ไม่ใช่ศิลาจารึก เช่น จดหมายเหตุจีนที่กล่าวถึงอาณาจักรฟูหนาน และการก่อตั้งอาณาจักรเจ้นละว่า พระองค์ทรงเป็นลูกพี่ลูกน้องกับพระเจ้าภววรมันทรงคบคิดกันยึดอำนาจจากกษัตริย์ฟูหนานพระองค์สุดท้ายที่ทรงพระนามว่า พระเจ้ารุทรวรมันได้ในปี พ.ศ. ๑๑๔๓ แล้วสถาปนาอาณาจักรเจ้นละขึ้น ศิลาจารึกของพระเจ้ามเหนทรวรมันนี้ได้พบเห็นอยู่ตลอดแนวเขตทางตะวันออกของประเทศไทยในบริเวณจังหวัดปราจีนบุรีแถบลุ่มน้ำบางประกงอีกด้วย จึงนับว่าดินแดนในอำนาจยึดครองของพระองค์ควรจะมีอยู่ทั้งในภาคอีสานแถบลุ่มแม่น้ำมูลลงมาถึงแม่น้ำบางปะกง และอาจเข้าไปถึงอาณาจักรกัมพูชาก่อนหน้าสมัยพระนครจะเริ่มขึ้น ทั้งนี้หากพิจารณาถึงอาณาจักรกัมพูชาได้เริ่มต้นขึ้นในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ เป็นครั้งแรกใน พ.ศ. ๑๓๔๕ แล้ว ก่อนหน้ากาลเวลานี้ขึ้นไปย่อมยุติได้ชัดเจนว่า อาณาจักรเจ้นละของพระเจ้ามเหนทรวรมันได้มีมาก่อนหน้าสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ราว ๒๐๐ ปีฉะนี้ ส่วนหนึ่งของประเทศไทยคือบริเวณภาคอีสานและทางแถบตะวันออกของภาคกลางแถบลุ่มแม่น้ำบางปะกงก็คงเป็นอาณาจักรเจ้นละไปด้วย

บรรดาเมืองโบรา ณหรือแหล่งโบราณคดีอันเป็นบริเวณที่บ่งบอกถึงอดีตชนทั้งหลายได้ตั้งหลักแหล่งอาศัยอยู่ในบริเวณภาคอีสานระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๔ นั้น ควรนับว่าเป็นกลุ่มชนโบราณสมัยประวัติศาสตร์ที่สำคัญยิ่งและจัดได้ว่าเป็นกลุ่มชนประวัติศาสตร์เริ่มแรก

จะเห็นได้ว่า กลุ่มชนเริ่มแรกแห่งยุคโบราณคดีและประวัติศาสตร์นั้นมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่เมืองโบราณสมัยประวัติศาสตร์ หรือเมืองโบราณประวัติศาสตร์ที่เป็นองค์ประกอบรับรอง

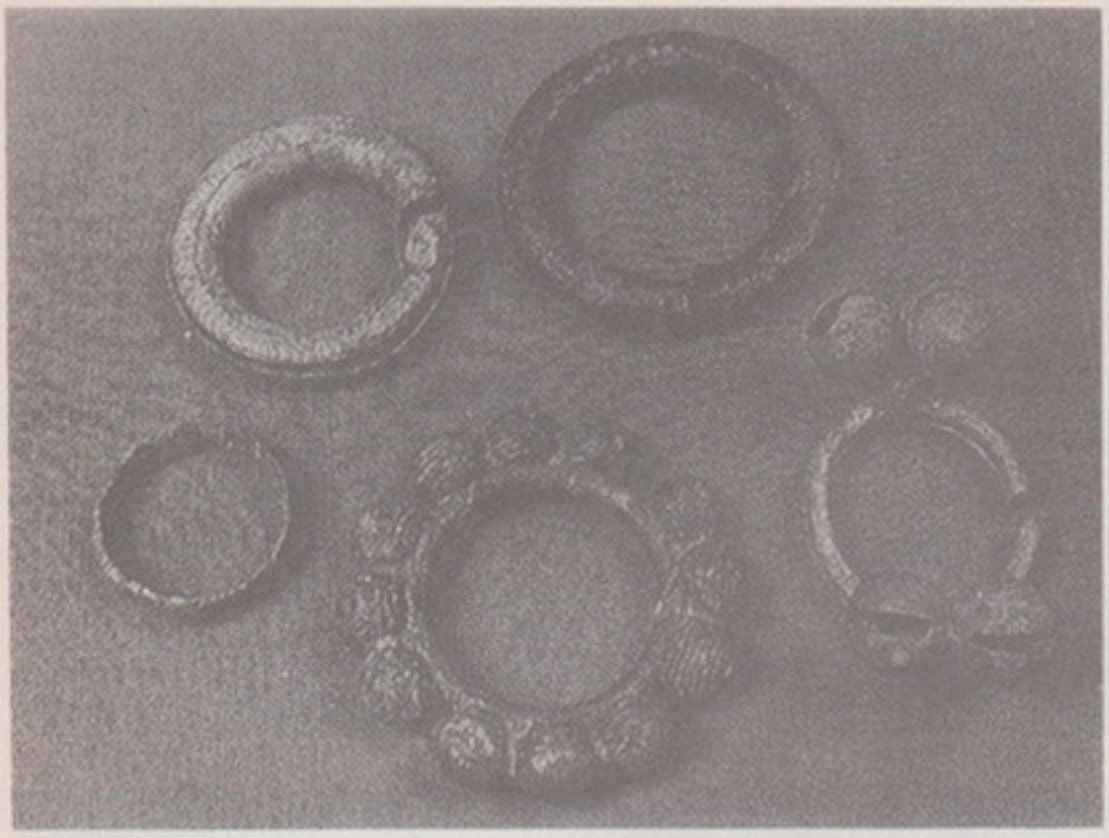

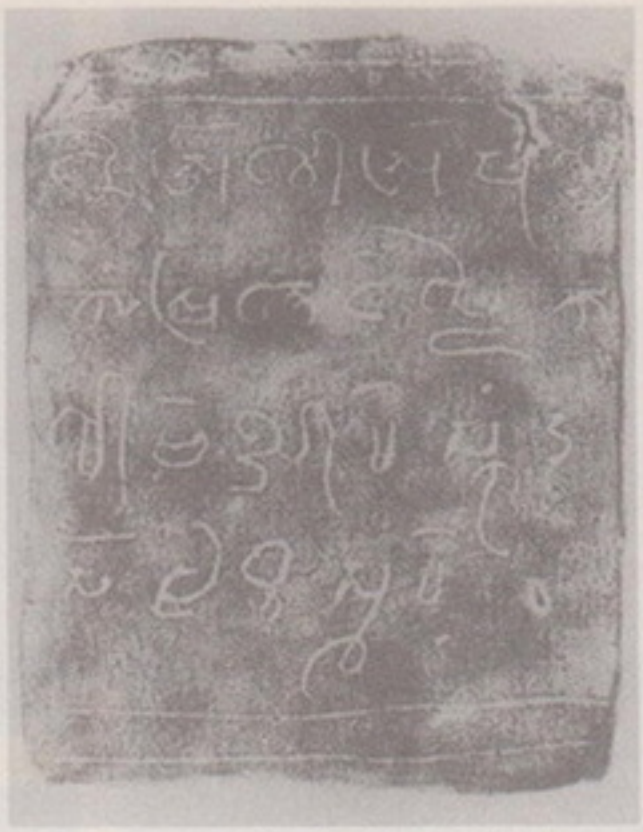

๔ ๕

๖

๔ เครื่องประดับสำริดบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี

๕ จารึกหลังพระพิมพ์ดินเผานาดูน ๑ จากแหล่งโบราณคดีบ้านนาดูน ตำบลนาดูน อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม รูปอักษรหลังปัลลวะ ภาษามอญโบราณพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น

๖ การสำรวจปราสาทอิฐไบแบก หมู่ที่ ๔ บ้านสายโท ๕ ตำบลสายตะกู อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทอิฐไบแบก เป็นปราสาทใกล้ชายแดนเขมร อาจารย์คงเดชประพัฒน์ทอง เคยมาสำรวจพร้อมกับหม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล เมื่อครั้งเป็นอาจารย์สอนอยู่ ณ คณะโบราณคดี และเป็นหัวหน้าคณะสำรวจแหล่งโบราณคดี ในเขตจังหวัดบุรีรัมย์ ของกองโบราณคดีเมื่อวันที่ ๑๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๒๔

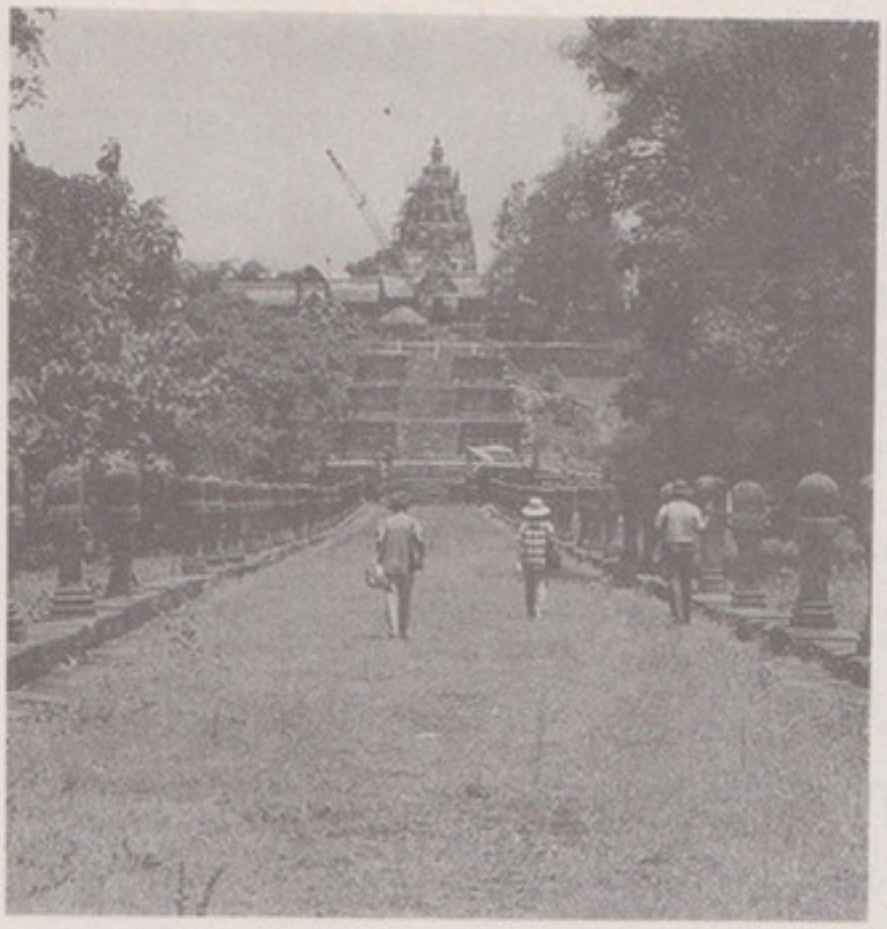

๗ ๙
๘

๗ ปราสาทหินพนมรุ้ง ตั้งอยู่บนยอดเขาพนมรุ้ง ต.ตาเป็ก อ.นางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นปราสาทหินสร้างขึ้นตามคติไศวนิกาย ในลัทธิฮินดูของกลุ่มชนโบราณในภาคอีสาน

๘. ภาพสลัก " ปูรณะฆัณยกา " ที่บริเวณกรอบประตูเข้าสู่องค์ปราสาทด้านตะวันออกของปราสาทหินพนมรุ้ง ตามการอธิบายของอาจารย์คงเดชว่า " เป็นภาพสลักเรื่องราวตามคัมภีร์ปุราณะ เล่าถึงพิธีกรรมของฤาษีในนิกายปศุปัตตะ เป็นพิธีเกี่ยวกับการเกษตรและความอุดมสมบูรณ์ "

๙ ปราสาทหินเมืองต่ำ บ้านเมืองต่ำ หมู่ ๙ ตำบลจระเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นปราสาทหินที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของภาคอีสาน

ยืนยันในหลักฐานส่วนนี้ซึ่งกันและกัน อาจสืบต่อขึ้นไปถึงกลุ่มชนโบราณดึกดำบรรพ์แห่งยุคก่อนประวัติศาสตร์ได้อีกด้วย เฉพาะภาคอีสาน อย่างน้อยที่สุดได้ค้นพบร่องรอยวัฒนธรรมบ้านเชียงยุคสำริดอันเก่าแก่ที่สุดในประเทศไทยถึง ๕,๖๐๐ ปีมาแล้ว ซึ่งท่านผู้รู้ได้กำหนดกลุ่มชนโบราณบ้านเชียงไว้ว่าเป็นกลุ่มสังคมเกษตรกรรมที่มีความเจริญสูงส่ง บ่งถึงการรวมกลุ่มของหมู่ชนควรมีระบบสังคมแสดงการอยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบแบบแผนที่ดีหรือเริ่มต้นจะเข้าสู่อารยธรรมเมืองในยุคโบราณคดีประวัติศาสตร์ต่อมาก็เป็นได้ ถ้าความเข้าใจทำนองนี้ไม่ผิดพลาดแล้ว สังคมเกษตรกรรมที่บ้านเชียงในภาคอีสานนั่นแหละ เป็นขั้นเริ่มต้นแห่งความเจริญของวัฒนธรรมเมืองโบราณหรือที่เรียกว่า " นาครธรรม " แต่โดยเหตุที่วัฒนธรรมบ้านเชียงนั้นไม่พบหลักฐานรับรองได้ในแง่การใช้ภาษา มิว่าจะเป็นภาษากลุ่มชนหรือภาษาทางศาสนาต่าง ๆ ดุจดังที่ได้ค้นพบในศิลาจารึก ในรอบพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๔ ฉะนั้นแม้กลุ่มชนโบราณบ้านเชียงจักมีวัฒนธรรมอันเจริญอย่างสูงส่งเพียงใด ก็ยอมรับได้เพียงแค่วัฒนธรรมกึ่งก่อนประวัติศาสตร์เท่านั้น

เมืองโบราณยุคโบราณคดีประวัติศาสตร์ในภาคอีสานอาจประมาณกาลเวลาไว้ในรอบพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๔ ร่องรอยนาครธรรมในช่วงนี้ควรบ่งบอกถึงลักษณะอารยธรรมเมืองแห่งกลุ่มชนโบราณสมัยนั้นได้โดยประมาณดังนี้

๑. พบหลักฐานการบันทึกภาษาสังสกฤตและภาษาเขมรโบราณ ยุคก่อนพระนครและภาษามอญโบราณในรอบพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๕ อีกด้วย โดยเฉพาะที่ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

๒. กลุ่มชนโบราณทั้งนั้นนับถือลัทธิฮินดูไศวนิกาย และนับถือพระพุทธศาสนา

๓ ใช้อักษรปัลลวะจารึกบันทึกภาษาต่าง ๆ ของตน ทั้งที่เป็นภาษาทางศาสนาและภาษาประจำกลุ่มชน

๔. ในแง่โบราณสถานและโบราณวัตถุอันเนื่องในคติศาสนาทั่วไป ในบริเวณเมืองโบราณได้ค้นพบใบเสมาสลักหินเล่าเรื่องตามคติพุทธศาสนา หรือเป็นรูปสัญลักษณ์มีสถูปและปูรณฆฏะหรือลายดอกบัว ศิวลึงค์ ปราสาทที่ก่อด้วยอิฐต่าง ๆ ตลอดจนพระพิมพ์ดินเผาในคติพระพุทธศาสนา ปฏิมากรรมศิลา ทั้งในคติพุทธศาสนาและลัทธิฮินดู

๕. บางแห่งในแหล่งโบราณคดีและที่เป็นเมืองโบราณดังกล่าวอาจพบเห็นภาชนะเครื่องถ้วยดินเผาชนิดต่าง ๆ เป็นอันมาก มีทั้งที่เป็นลักษณะประจำท้องถิ่น และเป็นลักษณะที่นำมาจากแหล่งอื่น หรือภาชนะต่างประเทศโดยเฉพาะเครื่องถ้วยจีนตั้งแต่สมัยราชวงศ์ถัง ลงมาถึงราชวงศ์ช้อง ตามขอบเขตแห่งกาลเวลาราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖ ด้วยก็ได้ เครื่องถ้วยจีนดังกล่าวจะเป็นข้อยุติถึงหลักฐานแห่งนาครธรรมได้เป็นอย่างดีถ้าร่องรอยดังกล่าวนี้ได้ค้นพบในการปฏิบัติงานทางโบราณคดีแล้ว

๑๐ ๑๑

๑๒

๑๐ ใบเสมาสลักหิน รูปสัญญลักษณ์ จากโบราณสถานวัดโพธิ์ย้อย ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์

๑๑ แม่พิมพ์พระพิมพ์แบบทวารวดีจากเมืองโบราณบ้านฝ้าย ตำบลไทยสามัคคี อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์

๑๒ พระพุทธรูปปางสมาธินาคปรก อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา

๑๓ เครื่องปั้นดินเผาจากเตาเผาเครื่องปั้นดินเผาเคลือบ ในเขตจังหวัดบุรีรัมย์

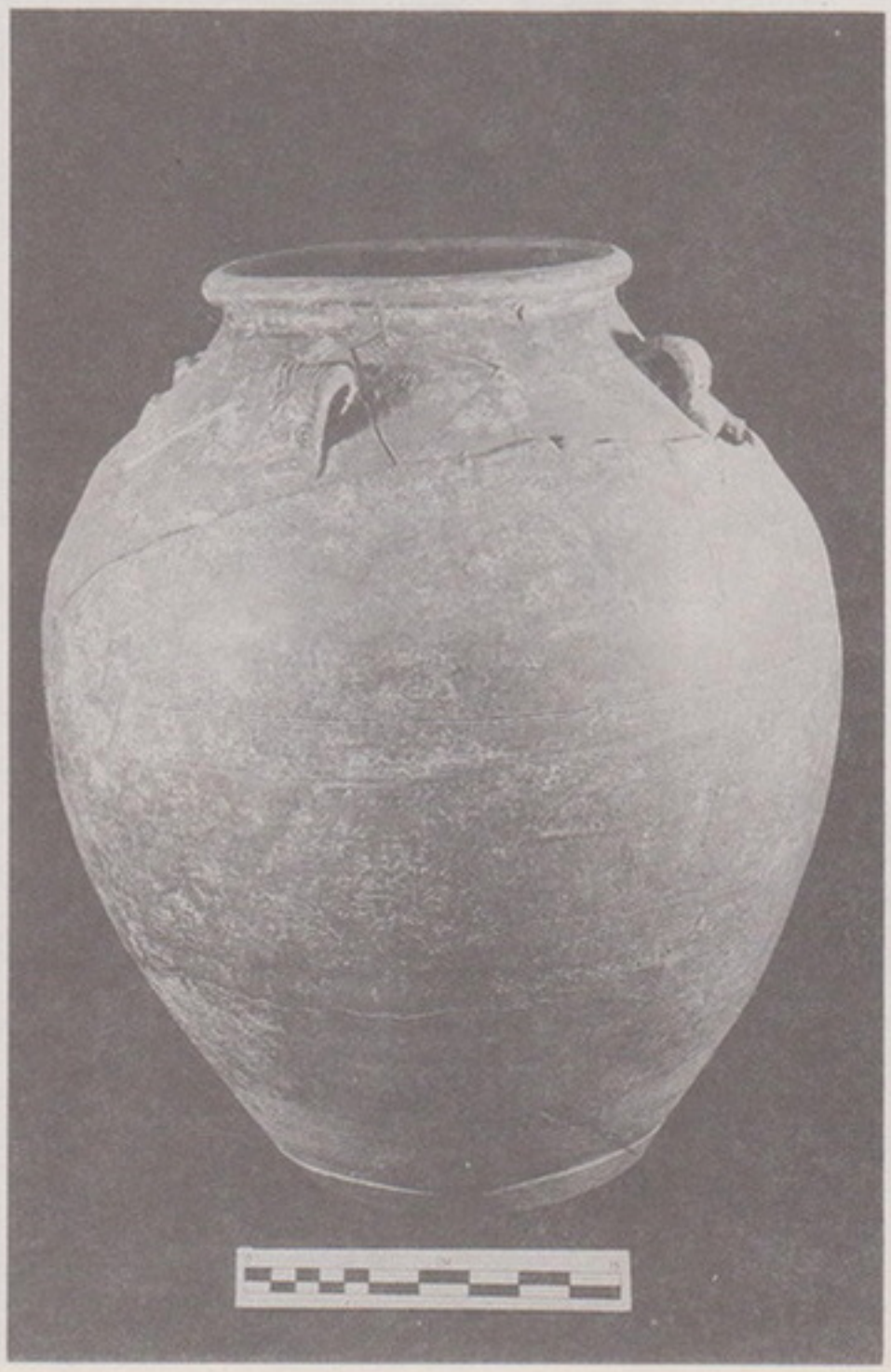

๑๔ ไหจีนสมัยราชวงศ์ซ้อง พบที่จังหวัดบุรีรัมย์

ลักษณะรูปผังเมืองโบราณ

เท่าที่ได้มีการค้นคว้ากันมาแล้ว ท่านผู้รู้เคยกำหนดลักษณะรูปแบบเมืองโบราณไว้ว่า มีการขุดคูคันดินกำแพงเมืองเป็นวงกลม หรือวงรี มีบริเวณกว้างขวาง บางทีกว่า ๑ กิโลเมตร ขึ้นไปก็ได้ บางแห่งมีลักษณะคันคูกำแพงดินซ้อนกันอยู่ถึง ๓ ชั้นก็มีและบางครั้งก็กำหนดว่า มีรูปแบบไม่สม่ำเสมอ แต่ทั้งหมดรวมความลงได้แล้วว่าผังเมืองโบราณทั่วไปในสมัยแรก ๆ ทาง โบราณคดีประวัติศาสตร์นั้น ต้องเกี่ยวข้องกับ " น้ำ " และบริเวณที่ตั้งของเมืองในลักษณะ ดังกล่าวต้องไม่ห่างไกลจากแม่น้ำเดิมมากนัก บางแห่งอาจตั้งเมืองอยู่ติดกับลำน้ำด้านใดด้านหนึ่ง แล้วขุดคูเมืองชักน้ำเข้าหล่อเลี้ยงลำคูที่ขุดไว้เป็นคันขอบรอบบริเวณที่ต้องการถ้าจำเป็นจะต้องตั้ง เมืองห่างจากเส้นลำแม่น้ำ ก็จะต้องขุดลำเหมืองหรือลำประโดงชักน้ำจากแม่น้ำนั้นเข้าไปหล่อเลี้ยงดู เมืองอีกทีหนึ่งก็ได้ [๑๑]

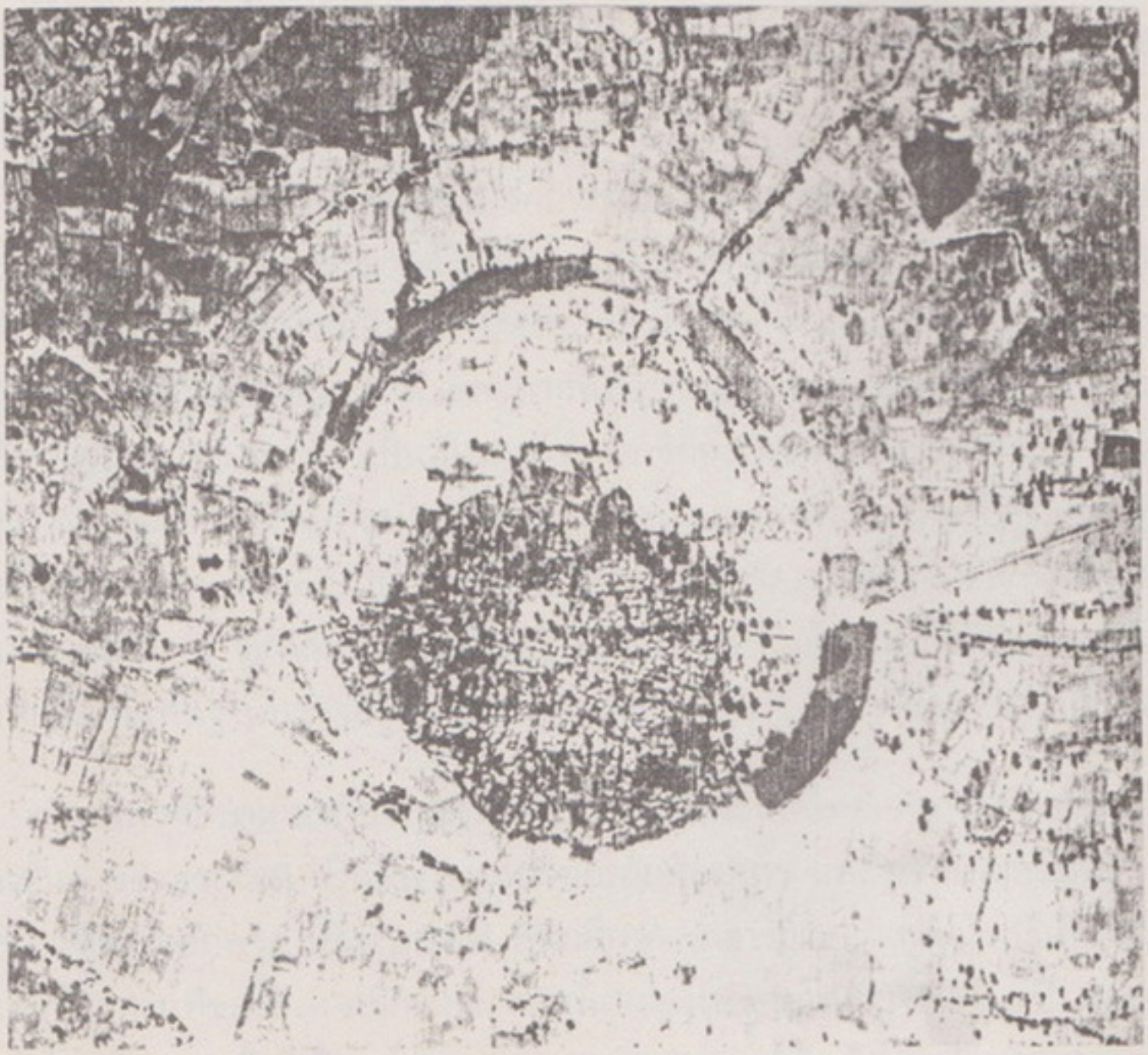

๗

ศิลาจารึกโบราณ (วัดสุปัฏนาราม)

(เขียนในเดือนมีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๘)

ที่จังหวัดอุบลราชธานีมีศิลาจารึกโบราณ ๓ หลัก ปักอยู่บนแท่นฐานหน้าพระอุโบสถวัดสุปัฏนาราม ตรงแท่นฐานรองรับศิลาจารึกได้บรรจุอัฐิไว้ด้วยหลายรายด้วยกัน ซึ่งเป็นบุญสถานของท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว นับว่าเป็นการกระทำที่ดีของลูกหลานในตระกูล อันเป็นเจ้าของอัฐิบรรพชนของตนตามคติพุทธศาสนาเพื่อประกอบพิธีรำลึกนึกถึงท่านผู้ล่วงลับไปในสมัยของเทศกาลที่สมควร

บรรดาศิลาจารึกทั้ง ๓ หลักนั้น เคยทราบมาว่าท่านพระมหาเถระซึ่งดำรงสมณศักดิ์สูงสุดเป็นที่สมเด็จพระมหาวีระวงศ์ (อ้วน ติสฺโส) ท่านเป็นพระภิกษุสงฆ์องค์สำคัญแห่งประวัติการณ์องค์หนึ่งของภาคอีสาน ท่านสนใจยิ่งต่อหลักฐานอันเก่าแก่เกี่ยวกับอารยธรรมวัฒนธรรมโบราณในดินแดนแถบนี้ และควรนับว่าท่านเป็นองค์แรกที่ได้บุกเบิกร่องรอยทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีไว้เป็นอันมาก ศิลาจารึกทั้ง ๓ หลักนั้นท่านได้รวบรวมนำมาจากแหล่งต่าง ๆ พร้อมกับบรรดาศิลปโบราณวัตถุ ศิลาทั้งปวงเข้ามาเก็บรักษาไว้ที่วัดสุปัฏนารามนี้ กาลเวลาได้ล่วงเลยมากว่า ๕๐ ปี แล้ว จนสุดที่จะรำลึกได้ว่าศิลาจารึกทั้ง ๓ หลักนั้นได้เคลื่อนย้ายมาแต่แหล่งเดิมที่ไหน รู้แต่เพียงว่าอยู่ที่วัดสุปัฏนาราม และได้เก็บรักษาไว้ที่วัดนี้เท่านั้น ในที่สุดก็นำมาปักไว้บนแท่นฐานบรรจุอัฐิบรรพชนของตระกูลต่าง ๆ อย่างที่พบเห็นกันอยู่ในทุกวันนี้

ต่อมาการศึกษาเกี่ยวกับอักษรภาษาโบราณในประเทศไทยเจริญรุ่งเรืองขึ้นกว่าแต่ก่อน สถาบันชั้นสูงของประเทศ เป็นต้นว่า มหาวิทยาลัยศิลปากร และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้มีการศึกษาค้นคว้าอักษรภาษาโบราณคดี ที่นักศึกษา อาจารย์และผู้สนใจใคร่รู้เดินทางมาศึกษาหาความรู้ถึงสถานที่ของศิลาจารึกทั้ง ๓ หลักนี้เสมอมา ภายในเวลาราว ๑๐ ปี ตลอดจนได้มีนักท่องเที่ยวทัศนาจรทั้งที่เป็นชาวไทยและชาวต่างประเทศได้หลั่งไหลเข้ามาดูมาชมเป็นทัศน-ศึกษาเป็นครั้งคราว ทำให้เรื่องราวของศิลาจารึกทั้ง ๓ หลัก ศิลปโบราณวัตถุของวัดสุปัฏนาราม เป็นที่รู้จักเลื่องลือกันทั่วไป วัดได้กลายเป็นแหล่งสำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดอุบลราชธานี มีคุณค่าในทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีตราบเท่าทุกวันนี้

ด้วยสาเหตุแห่งความเป็นมาดังกล่าวนั้น ก่อให้เกิดมีผู้ปรารถนาดีต่อหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีกล่าวขวัญกันอยู่มิได้ขาด ต่างก็แสดงความคิดเห็นในเชิงอนุรักษ์ตามความรู้ตามความเข้าใจของตนเองในแต่ละท่าน รวมความลงได้ว่าการจัดตั้งศิลาจารึกทั้ง ๓ หลัก และศิลปโบราณวัตถุที่อยู่ในสภาพปัจจุบันไม่เหมาะสมเพราะเป็นที่โล่ง กลางแจ้ง ไม่มีที่มุง ที่บัง ต้องแดด ลม ฝน อยู่ชั่วนาตาปีเช่นนี้ ก่อให้เกิดความลบเลือน ชำรุดเสียหายไปโดยกาลเวลาและโดยธรรมชาติ ในที่สุดจะทำให้รูปอักษรจารึกและลวดลายศิลปโบราณวัตถุทั้งปวงเหล่านั้นเสื่อมสภาพและจะเสื่อมคุณค่าในทางรักษาไปในที่สุด จึงมีข้อวิตกวิจารณ์ในหน้าหนังสือพิมพ์รายวันมติชน ตั้งแต่วันที่ ๒๖ - ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๘ เป็นต้นมา

กรมศิลปากรมีความวิตกกังวลมากเมื่อรับรู้ข่าวทางหน้าหนังสือพิมพ์นั้น เพราะเป็นหน้าที่โดยตรงอยู่แล้วในเรื่องการอนุรักษ์รักษามรดกทางวัฒนธรรมของประเทศทั่วพระราช-อาณาจักร จึงได้สั่งการให้หัวหน้าสำนักงานหน่วยศิลปากรพร้อมด้วยหัวหน้าหน่วยศิลปากรที่ ๖ พิมายเดินทางมายังจังหวัดอุบลราชธานี ดำเนินการติดต่อกับทางจังหวัดและวัดสุปัฏนารามเพื่อหาแนวทางแก้ไขเพื่อมิให้หลักฐานสำคัญของชาติเสื่อมคุณค่าในทางรักษาการและเสื่อมสภาพไปโดยเร็วกว่าที่ควรจะเป็น โดยให้ประสานงานกับทางจังหวัดและทางวัดพิจารณาร่วมกันในทางอันสมควรสืบต่อไป และกรมศิลปากรยินยอมที่จะปฏิบัติตามความสามารถ และหน้าที่ที่จะอำนวยให้ได้ทุกประการ

ประเด็นของเรื่องมีอยู่ว่า

๑. ทางวัดสุปัฏนารามจักยินดีที่จะร่วมการพิจารณากับทางส่วนราชการ คือส่วนจังหวัดและส่วนกรมศิลปากรหรือไม่ ที่จะดำเนินการเคลื่อนย้ายหรือจัดสร้างที่มุงที่บังให้สมควรแก่หลักฐานที่จัดตั้งอยู่นั้น

๒. ทางฝ่ายตระกูลที่เป็นเจ้าของอัฐิบรรพชนจักยินยอมด้วยหรือไม่ ที่จะให้ดำเนินการดังกล่าวเพราะอาจเป็นการรบกวน หรือกระทบกระเทือนจิตใจของท่านผู้เป็นเจ้าของอัฐินั้น ๆ

๓. ถ้ามีการเคลื่อนย้ายหลักศิลาจารึกทั้ง ๓ หลักนั้นได้ กรมศิลปากรยินดีที่จะดำเนินการเองและจะรับจัดทำจำลองแท่งศิลาจารึกทั้งสามหลักปักไว้ในที่เดิมให้เหมือนกับหลักเดิมทุกอย่าง แต่ใคร่ขออัญเชิญหลักศิลาจารึกเดิมทั้ง ๓ หลักนั้นไปจัดตั้งรักษาไว้ ณ ศูนย์วัฒนธรรมของจังหวัดเป็นการจัดตั้งแสดงถาวร เพื่อให้ได้ดูได้ชมกันได้สะดวก และที่ศูนย์วัฒนธรรมดังกล่าวนั้นจะได้ดำเนินการให้เป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติของจังหวัดอุบลราชธานี

ศิลาจารึกโบราณ ๓ หลัก

หลักที่ ๑ มีความเก่าแก่มาก อาจจะเรียกได้ว่าเป็นการเริ่มต้นประวัติศาสตร์ภาคอีสานในดินแดนทางแถบลุ่มแม่น้ำมูล เพราะกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระนามว่า " มเหนทร-

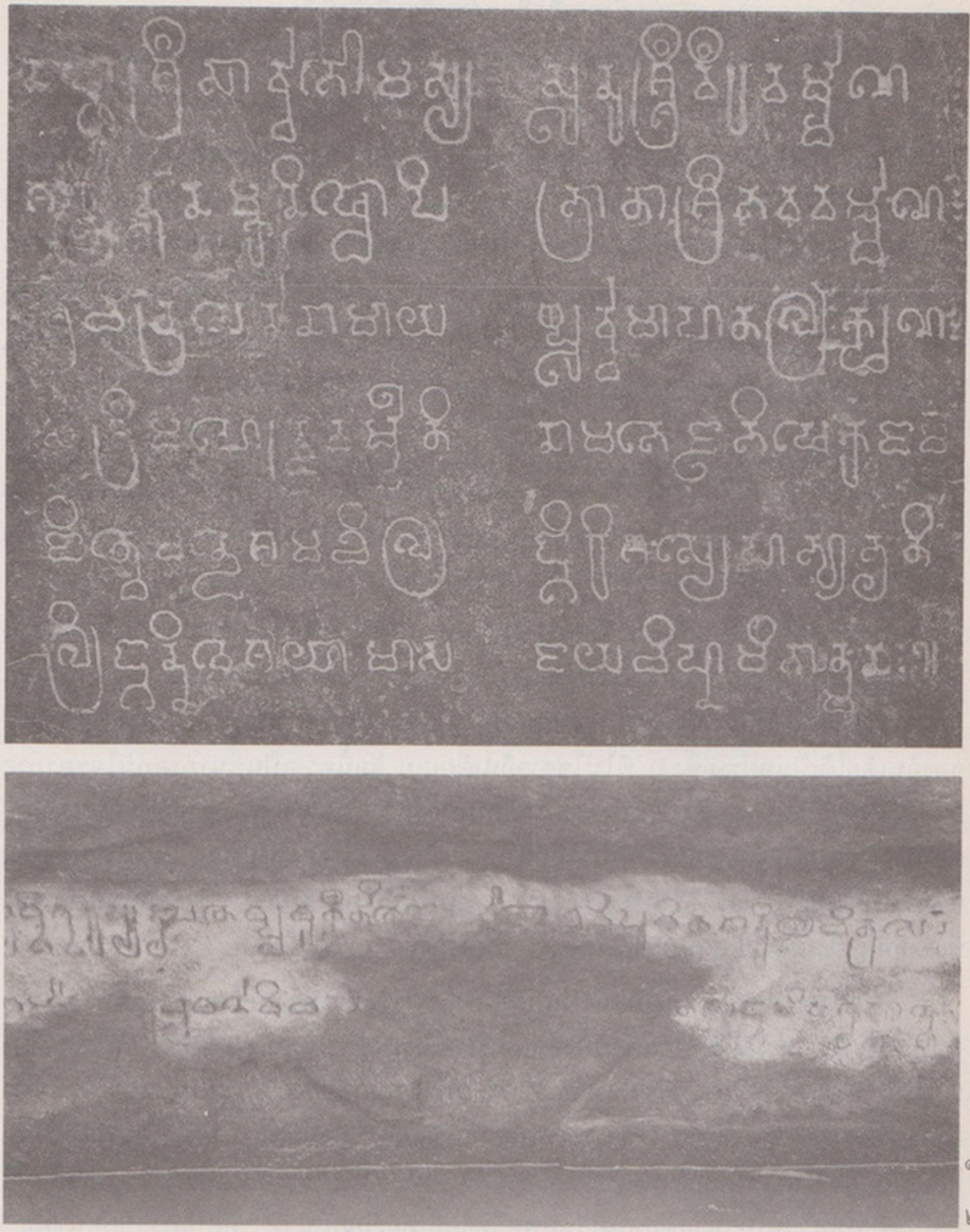

๑

๒

๑ จารึกวัดสุปัฏนาราม ๑ เดิมอยู่ที่ถ้ำภูหมาไน อำเภอโชงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี

๒ ศิลาจารึกถ้ำเปิดทอง อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นอักษรรุ่นพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เช่นเดียวกัน (อักษรปัลลวะ ภาษาสังสกฤต)

วรมัน " มีข้อความคล้ายคลึงกับศิลาจารึกอีกสองหลัก ซึ่งยังมีปักอยู่ที่ปากน้ำมูลในเขตอำเภอโขงเจียมปัจจุบันนี้ ลักษณะรูปอักษรที่ใช้ในจารึก เป็นอักษรปัลลวะ ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ระหว่าง พ.ศ. ๑๑๐๑ - ๑๒๐๐ ภาษาที่จารึก เป็นภาษาสังสกฤตโบราณ

หลักที่ ๒ มีความเก่าแก่รองลงมา เพราะไม่ใช้รูปอักษรปัลลวะจารึกอีกต่อไปแล้วและรูปอักษรที่ใช้ได้วิวัฒน์มาจากรูปอักษรปัลลวะนั่นเอง แต่เป็นรูปอักษรที่เกิดขึ้นต่อจากรูปอักษรปัลลวะเดิม จึงเรียกว่า **อักษรขอม** ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ระหว่าง พ.ศ. ๑๔๐๑ - ๑๕๐๐

จารึกเป็นภาษาเขมรโบราณ แบบคำว่า " กัมรเตง " ซึ่งคงเป็นคำนำหน้าชื่อกษัตริย์หรือเจ้า และอาจเป็นขุนนางชั้นผู้ใหญ่ก็ได้ ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกนี้ แสดงว่ามีกลุ่มชนโบราณในดินแดนแถบนี้อยู่อาศัยกันมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๕

หลักที่ ๓ คงอยู่ร่วมกาลเวลาเดียวกันกับหลักที่ ๒ ตัวอักษรจารึกงดงามมาก เป็นอักษรเทวนาครี ที่เริ่มใช้กันในประเทศอินเดียสมัยราชวงศ์ปาละ แต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๘ ศิลาจารึกหลักนี้ยังไม่ได้อ่านและแปลกันอย่างแน่ชัด และการอ่านแปลนั้นยังไม่สมบูรณ์จะต้องตีความในภาษาตามความรู้ในทางวิธีการอ่านจารึกอีกสืบไป

ศิลาจารึกทั้ง ๓ หลักของวัดสุปัฏนารามนี้ แสดงให้เห็นว่าในดินแดนที่เป็นจังหวัดอุบลราชธานีนั้น แถบลุ่มแม่น้ำมูลเคยเป็นแหล่งชุมชนโบราณที่รุ่งเรืองมาแล้ว ๑๔๐๐ ปี กลุ่มชนดังกล่าวมีการศึกษาสูงส่งยิ่ง สามารถเรียนรู้ภาษาสังสกฤตโบราณอันเป็นภาษาต่างประเทศของอินเดียได้เป็นอย่างดีทั้ง ๆ ที่ไม่ใช่ชาวอินเดียเลย ข้อนี้ควรเป็นที่น่าภาคภูมิใจของภาคอีสานแม้ในทุกวันนี้ท่านพระภิกษุสงฆ์ภาคอีสานก็ยังทรงคุณความรู้ทางภาษาบาลีอันสูงส่งอยู่ต่อมาได้ จะเป็นไปได้หรือไม่ว่าท่านได้สืบสายมาแต่กลุ่มชนโบราณนั้นด้วย ในพื้นฐานดั้งเดิมที่มีมาแล้วจึงส่งผลให้เห็นได้ในปัจจุบันเพราะภาษาบาลีและภาษาสังสกฤตทั้งคู่นี้เป็นภาษาโบราณที่เก่าแก่ที่สุดในเอเชียอาคเนย์หรือในประเทศไทยของเรา

ที่อำเภอวารินชำราบยังมีแนวคันคูกำแพงแสดงว่าเป็นเมืองโบราณมานานมาก และได้ค้นพบประติมากรรมหินทรายสีเขียวนั่งขัดสมาธิทำเป็นรูปบุรุษข้างหนึ่ง และรูปสัตว์อีกข้างหนึ่งเรียกว่าเป็นครึ่งชายครึ่งหญิง เทวรูปอย่างนี้กระทำขึ้นตามคติฮินดู ไศวนิกาย เรียกว่า " พระ-อรรธนารีศวร " หมายถึงว่า " พระอุมา และพระอิศวร " ร่วมกันในประติมากรรมเดียวกัน หลักฐานอย่างนี้พบเห็นเพียงแห่งเดียวและองค์เดียวเท่านั้นในประเทศไทยที่จังหวัดอุบลราชธานี จัดเป็นศิลปเทวรูปโบราณแต่ก่อนศิลปลพบุรีหรือที่เคยเรียกกันว่า " ศิลปเทวรูปก่อนขอม " เพราะหมายถึงอาณาจักรกัมพูชาที่ได้เริ่มตั้งขึ้นภายหลังหลักฐาน เทวรูปชนิดนี้และภายหลังรัชกาลของพระเจ้ามเหนทรวมัน ในศิลาจารึกโบราณ

หลักที่ ๑ ของวัดสุปัฏนารามนั้น พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ได้สถาปนาอาณาจักรกัมพูชาขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๑๓๔๕ ตกราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ดังนั้น ประติมากรรมเทวรูป อรรธนารีศวร

ของจังหวัดอุบลราชธานี และศิลาจารึกหลักที่ ๑ ของวัดสุปัฏนาราม จึงมีความเก่าแก่ก่อนกว่าประมาณ ๒๐๐ ปีหรือ ๒ ศตวรรษ ปัจจุบันนี้เทวรูปพระอรรธนารีศวร ได้นำไปประดิษฐานไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร

อาศัยร่องรอยดังกล่าวมาทั้งหมด ควรจะเป็นข้อแนะนำได้บ้างแล้วว่าศิลาจารึกโบราณศิลปโบราณวัตถุที่ค้นพบในบริเวณแถบลุ่มแม่น้ำมูลเหล่านี้มีคุณค่าในทางวิชาการ ในทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีต่อประเทศชาติบ้านเมือง ต่ออดีตชนโบราณที่เคยอยู่อาศัยมา ๑๔๐๐ ปีได้อย่างไร และสิ่งเหล่านี้เป็นศิลปะโบราณวัตถุอันทรงคุณค่าที่จะอนุรักษ์ไว้ประจำถิ่นประจำแหล่งเดิม เพื่อชี้แจงแสดงหลักฐานดังกล่าวนั้นให้เป็นที่ประจักษ์แก่ผู้สนใจใคร่รู้ ตลอดจนนักเรียนนักศึกษาทั่วไปและโดยเฉพาะจะเป็นประโยชน์แก่อนุชนชาวลุ่มแม่น้ำมูลต่อไปในภายภาคหน้า เขาทั้งนั้นจักได้ภาคภูมิใจในอดีตประวัติท้องถิ่นของเขา และจะได้ช่วยอนุเคราะห์รักษาแผ่นดินรักษาชาติมิให้เสื่อมสลายไปในที่สุด เพราะมีหลักฐานมรดกทางวัฒนธรรมที่ชี้แจงมาในที่นี้

๘

ศิลาจารึก พ.ศ. ๑๔๘๕

(เขียน ณ กองโบราณคดี จบเมื่อวันที่ ๒๗ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๗)

ความเป็นมา เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๒๗ ระหว่างเวลา ๑๕.๐๐ น. ถึง ๑๖.๐๐ น. นายสุกิจ รุ่งรัตนธนากร ศูนย์คอมพิวเตอร์ กรมทางหลวง (โทร. ๒๘๒ - ๖๖๐๑) ได้นำศิลาจารึกมาที่กองโบราณคดีพบกับอาจารย์พิสิฐ เจริญวงศ์ หัวหน้างานวิชาการ กองโบราณคดี กรมศิลปากร นัยว่าคุ้นเคยกับอาจารย์พิสิฐ ฯ มาก่อน ในคราวที่อาจารย์พิสิฐ ฯ ไปร่วมบรรยายประชุมสัมนาทางวิชาการโบราณคดีที่พัทยา ทำให้คุณสุกิจ ฯ สนใจในหลักฐานเรื่องราวทางโบราณคดีมากยิ่งขึ้น และเห็นคุณค่าของศิลาจารึกอันควรจะมอบให้แก่ทางราชการกรมศิลปากร จึงนำมาโดยตั้งใจว่าจะมอบให้กับกองโบราณคดี ที่อาจารย์พิสิฐ ฯ สังกัดอยู่ อาจารย์พิสิฐ ฯ ได้ปรึกษากับกระผมแล้ว กระผมแนะนำว่าควรมอบให้กับกรมศิลปากรเป็นทางราชการ ดังที่เคยปฏิบัติมาแล้ว ทางคุณสุกิจ ฯ ก็มอบให้อยู่ในดุลยพินิจของอาจารย์พิสิฐ ฯ ทันที ศิลาจารึกหลักนี้จึงตกอยู่ในความดูแลรักษาของกองโบราณคดีตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นมา

ในขั้นแรกเห็นว่าควรจะรู้ข้อมูลเบื้องต้นจากศิลาจารึกหลักนี้ไว้ จึงขอเชิญ น.ส. ก่องแก้ว วีระประจักษ์ หัวหน้างานบริการหนังสือภาษาโบราณ กองหอสมุดแห่งชาติ นายเทิม มีเต็ม ผู้เชี่ยวชาญอักษรภาษาโบราณ งานบริการหนังสือภาษาโบราณ กองหอสมุดแห่งชาติ และนายบุญนาค สะแกนอก ผู้เชี่ยวชาญอักษรภาษาโบราณ กองหอสมุดแห่งชาติ เป็นการส่วนตัว จัดทำสำเนาจารึกนี้ขึ้น และถอดถ่ายรูปอักษรวิเคราะห์ทางด้านอักขรวิทยา (Palaeography) พร้อมกับทดสอบการอ่านจากหลักศิลาจารึกนี้ให้แน่ชัด ผลก็ปรากฏว่ามีกาลเวลาจารึกไว้ด้วย เข้าใจว่าเป็นมหาศักราช ๘๖๔ ตรงกับพุทธศักราช ๑๔๘๕ เมื่อได้แนวเค้ามูลดังนี้แล้ว จึงลองอ่านจารึกหลักนี้ในด้านที่มีศักราชขึ้นต้น ซึ่งเข้าใจว่าเป็นหน้าแรกหรือด้านที่ ๑ ของจารึกนี้ ก็อ่านออกมาได้ ๑๗ บรรทัด ในช่วงเวลาอันจำกัด และส่วนใหญ่เป็นภาษาเขมรโบราณ ที่คณะดำเนินงานทั้งหมดไม่สามารถแปลความให้ชัดเจนได้ เพียงแต่สามารถอ่านถอดตัวอักษรออกมาได้ประการเดียวเท่านั้น

ต่อมาได้ขอร้องให้อาจารย์อัญชนา จิตสุทธิญาณ อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาโบราณตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร อาจารย์ท่านนี้ศึกษาอักษรภาษาโบราณจบ

มหาบัณฑิตคือปริญญาโท จากมหาวิทยาลัยศิลปากรนั้น ช่วยพิจารณาและจัดทำสำเนาเพิ่มขึ้นไว้เพื่อการศึกษาหาความรู้ต่อไป นอกจากนั้นยังได้ให้นักศึกษามหาบัณฑิตเข้ามาฝึกหัดจัดทำสำเนาโดยตลอดอีกด้วย นับว่าศิลาจารึกหลักนี้เป็นหลักฐานสำคัญในการศึกษาทางอักษรภาษาโบราณและประวัติศาสตร์โบราณคดีของประเทศอีกชั้นหนึ่ง

การดำเนินงาน อาจารย์พิสิฐ เจริญวงศ์ เมื่อได้ข้อมูลชั้นต้นของศิลาจารึกหลักนี้พอสมควรแล้ว จึงจัดทำบันทึกทางราชการเสนอท่านผู้อำนวยการกองโบราณคดี นำเรียนท่านอธิบดีกรมศิลปากร เพื่อนัดหมายวันเวลาและสถานที่กับเจ้าของศิลาจารึกหลักนี้ คือ คุณสุกิจ ฯ ให้มาเป็นผู้มอบ โดยมีท่านอธิบดีกรมศิลปากรเป็นผู้รับมอบท่ามกลางที่ประชุมข้าราชการชั้นผู้ใหญ่และผู้มีเกียรติรับเชิญของกรมศิลปากร เพื่อประกาศกิตติคุณและมอบใบประกาศกิตติบัตรนั้น พร้อมสื่อมวลชนรับเชิญร่วมในพิธีอันทรงเกียรตินี้ด้วย

ทั้งนี้ เพราะในทางราชการตระหนักดีว่า ศิลาจารึกนั้นเป็นข้อมูลชั้นต้นอันสำคัญยิ่งต่อการศึกษาเรื่องราวต่าง ๆ ในอดีตกาลที่ล่วงกาลผ่านเวลามาหลายร้อยปีเช่นนี้ เป็นการบันทึกหลักฐานดังกล่าวไว้อย่างคงทนถาวรยิ่ง และยากที่จะพบเห็นได้แล้วในกาลปัจจุบันนี้

อนึ่ง เท่าที่ได้สดับมานับตั้งแต่คุณหญิงอารี กุลตัณฑ์ ได้รับตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากรเป็นต้นมาจนเท่าถึงปี พ.ศ. ๒๕๒๗ อันถึงวาระที่ท่านอธิบดีจักต้องเกษียณอายุไป ช่วงเวลา ๒ ปีกว่า กรมศิลปากรได้รับมอบศิลาจารึกถึง ๓ หลักด้วยกัน ซึ่งหลักนี้เป็นหลักสุดท้ายของท่านคุณหญิงอธิบดีกรมศิลปากร ที่ได้รับมอบ นับว่าเป็นนิมิตหมายอันเป็นมงคลยิ่งของทางราชการ และเป็นเกียรติของกรมศิลปากรอีกสถานหนึ่งด้วย ที่ต้องจารึกไว้ชั่วกาลนานในทางราชการส่วนนี้

สภาพศิลาจารึก ทำเป็นรูปใบสีมาด้วยศิลาทรายสีน้ำตาล ลักษณะชำรุด เข้าใจว่าจะหักออกมาจากแท่นที่ตั้งเดิม มีรูปอักษรจารึกทั้ง ๒ ด้าน ทางด้านที่ ๑ พบตัวเลขบ่งบอกศักราชด้วย ควรเป็นมหาศักราช ๘๖๔ ตรงกับปีพุทธศักราช ๑๔๘๕ ขนาดตามที่เจ้าหน้าที่งานหนังสือภาษาโบราณได้จัดไว้มีขนาด กว้าง ๓๔ เซนติเมตร ยาว ๕๙ เซนติเมตร และหนา ๗.๕ เซนติเมตร วัดโดยรอบ ๗๘ เซนติเมตร

รูปอักษร อาศัยความสังเกตลักษณะรูปอักษรจารึกเปรียบเทียบที่เคยกำหนดไว้เป็นหลักการและวิธีการด้านอักขรวิทยา ของกรมศิลปากร บรรดาผู้เชี่ยวชาญทางด้านนี้ของกรม ฯ ได้ยุติกันแน่นอนมาแล้ว แต่รูปอักษรจารึกในหลักนี้แม้จะมีความใกล้เคียงกับรูปอักษรจารึกเนินสระบัว อำเภอดงศรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี พ.ศ. ๑๓๐๔ และใกล้เคียงกับรูปอักษรจารึกวัดหัวเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี พ.ศ. ๑๓๑๘ ซึ่งทำให้กำหนดว่า " เป็นรูปอักษรแบบหลังปัลลวะ " ก็ได้ แต่เนื่องจากที่ร่วมกันพิจารณาอย่างถ่องแท้อีกครั้งหนึ่งพบเห็นว่ารูปอักษรที่จารึกอยู่ในศิลาจารึกหลักนี้ ได้วิวัฒนาการไปไกลเกินกว่าที่จะเรียกว่า อักษรปัลลวะ

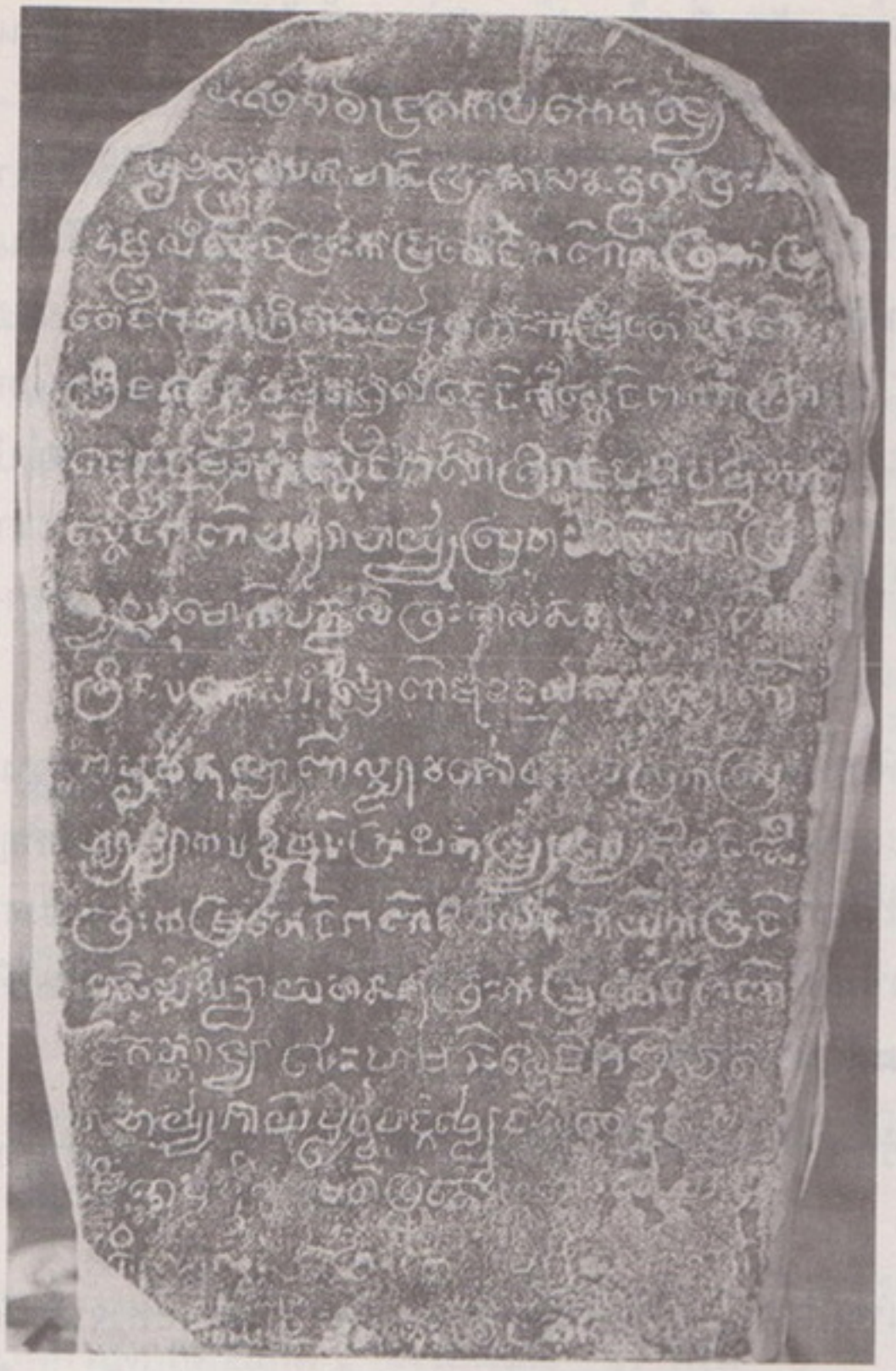

๑ ศิลาจารึก พ.ศ. ๑๔๘๕ อักษรขอม ภาษาเขมร

๒ ประติมากรรมแบบศิลปเขมรหรือลพบุรี พุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๑๖

หรือ อักษรหลังปัลลวะ (Post Pallava) แล้ว เนื่องจากอักษรปัลลวะนั้นได้เข้ามาสู่กลุ่มชนโบราณในภูมิภาคนี้ ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒ หรือตั้งแต่ พ.ศ. ๑๑๘๒ จนกระทั่งถึงพุทธ-ศตวรรษที่ ๑๔ ราว พ.ศ. ๑๓๑๘ เป็นที่สุด ระหว่างเวลา ๑๓๖ ปี ย่อมมีโอกาสที่จะพัฒนารูปแบบอักษรดังกล่าว ที่กลุ่มชนโบราณในภูมิภาคนี้ได้เริ่มวางแนวทางแห่งรูปอักษรให้เป็นแบบอย่างของตนเองขึ้น จึงปรากฏรูปอักษรอีกแบบหนึ่งขึ้นมาในศิลาจารึกนี้ พ.ศ. ๑๔๘๕ อันควรจะเรียกได้แล้วว่า "อักษรขอม" เพราะรูปอักษรที่เขียนหรือจารไว้นั้น ปรากฏมีเส้นศกอย่างชัดเจน พ้นสภาพที่จะเป็นแบบอย่างอินเดียใต้ที่เรียกว่าปัลลวะหรือหลังปัลลวะอีกต่อไป ฉะนั้นศิลาจารึกหลักนี้ จึงน่าจะเป็นหลักฐานอันแน่ชัดของ " อักษรขอม " เป็นครั้งแรกหาก ไม่มีหลักฐานอื่นใดในฝ่ายศิลาจารึกมายืนยันได้ ศิลาจารึกหลักนี้ก็สมควรที่จะได้รับว่าเป็นศิลา-จารึกอักษรขอมครั้งแรกที่สุดใน พ.ศ. ๑๔๘๕ ฉะนี้

ภาษาที่ใช้ในจารึกนี้ จากการพิจารณารูปอักษรมาแล้วเท่ากับเป็นการวิเคราะห์ถึงความแน่ชัดแห่งรูปพยัญชนะ รูปสระ และกรรมวิธีสะกดการันต์ อันเป็นผลแห่งหลักการสำคัญชนิดหนึ่งซึ่งแสดงว่าเมื่อกระทำพยัญชนะให้บริสุทธิ์แล้ว ภาษาย่อมปรากฏแจ่มชัดขึ้นเป็นธรรมดา เพราะอักขรวิบัติแล้ว เป็นสาเหตุหนึ่งที่นำมาซึ่งภาษาวิบัติตามไปด้วย ดังนั้นลักษณะภาษาที่ใช้ในจารึกหลักนี้ควรแบ่งออกได้เป็น ๒ ภาษาด้วยกัน คือ

๑. ภาษาอันเป็นทางราชการหรือภาษาทางศาสนา ได้พบเห็นว่านิยมใช้ภาษาสังสกฤตเป็นหลัก

๒. ภาษาถิ่นซึ่งบ่งบอกถึงกลุ่มชนโบราณที่เป็นเจ้าของภาษา อดีตชนผู้กระทำจารึกนี้ใช้ภาษาเขมรโบราณ และเป็นผู้ศึกษาภาษาสังสกฤตอย่างสูงส่งสามารถยิ่ง แสดงว่าอดีตชนที่จารึกนี้มีความรอบรู้ในภาษาถิ่นและภาษาสังสกฤตสูงเยี่ยม สามารถนำมาใช้ร่วมกันได้ดุจดังว่าเป็นภาษาเดียวกัน ในข้อความที่น่าพิจารณาได้แก่

- วระศาสนธุลีวระปาทธุลีเชงวระกมรเตงอัญ

หากจะเขียนตรงตามภาษาไทยย่อมได้ว่า

- พระศาสนธุลีพระบาทธุลีเชิงพระกมรเตงอัญ

พระศาสน - ศัพท์นี้เท่ากับคำสั่งหรือ "สาส์น" ควรมีฐานเท่ากับพระราชโองการของกษัตริย์
ธุลี - คือ ละอองฝุ่น เป็นคำยกย่องดุจดังราชาศัพท์ บัดนี้ว่า " ฝ่าละออง "
" พระบาทธุลีเชิงพระกมรเตงอัญ " ทั้งหมดนี้ ควรหมายถึง ฐานะพระมหากษัตริย์ที่ทรงศักดิ์สูงสุด

เฉพาะคำว่า " กมรเตง " นั้น ควรอ่านตรงตามพยัญชนะด้วยเสียงไทยว่า **กัม – ระ – เตง** หรือจะเขียนให้ตรงตามภาษาไทยว่า " กัมรเตง " ก็คงจะเป็นได้ เคยสังเกตคำเดิมแท้ ๆ ของ

เขมรมาบ้างเห็นว่ามาแต่คำ ๆ เดียว คือ " เตง " หรือ " แดง " ซึ่งเป็นคำนำหน้าชื่อบุคคลที่ควรยกย่องดุจเดียวกับคำที่พูดกันอยู่ในภาษาไทยบัดนี้ว่า **" คุณ " หรือ " ท่าน "** และในภาษาไทยโบราณเคยนำมาใช้เป็นคำนำหน้าชื่อสตรีว่า " อำแดง " หรือ " อ่ำแดง " ก็น่าจะยุติมาจาก " เตง " หรือ " แดง " นั่นเองก็ได้

" กมรเตง " ในบรรดาจารึกโบราณมักจะเป็นคำที่ใช้เรียกนำหน้าชื่อนักบวช พวกพราหมณ์ ตลอดจนเทวรูปและพระพุทธรูป เป็นบรรดาศักดิ์ และเป็นคำประกอบนำหน้าพระนามกษัตริย์ได้อีกด้วย อาจจำแนกออกเป็นหมวดหมู่ได้ดังนี้

๑. ถ้าเป็นบรรดาศักดิ์ตำแหน่งขุนนางข้าราชการหรือบุคคลอันเป็นปูชนียบุคคลก็ใช้ว่า **" กัมรเตงอัญ "**

๒. หากเป็นบรรดาศักดิ์นักบวช นักพรต หรือ พราหมณ์ชั้นสูง จะเป็น **" ธุลีเชิง-กัมรเตงอัญ "**

๓. เมื่อจะใช้กับพระนามของพระมหากษัตริย์แล้ว มักจะพบเป็น **" พระบาทกมร-เตงอัญ "** หรือ **" พระบาทธุลีเชิงพระกมรเตงอัญ "**

๔. ถ้าจะใช้กับ พุทธรูป หรือ เทวรูป จะเป็น **" พระกมรเตงอัญชคัตคราช "** คือมีคำว่า " ชคัต " เข้ามาประกอบอยู่เป็นสำคัญ ชคต เป็นภาษาสังสกฤตแปลว่าโลก " กัมรเตง-อัญชคัต " ก็คือ เจ้าโลก นั่นเอง

อาศัยความเข้าใจในข้อคิดเห็นทั้ง ๔ ประการเป็นแนวพิจารณา ศิลาจารึกหลักนี้ได้กล่าวถึงกลุ่มชื่อที่มี " กัมรเตงอัญ " ไว้ ดังนี้

๑. วระกมรเตงอัญศรีศานวรมม เขียนตามภาษาไทยที่เข้าใจ

– "พระกัมรเตงอัญศรีศานวรัมมะ " –

วรัมมะนั้นมักเป็นคำลงท้ายกษัตริย์กัมพูชาโบราณอยู่เสมอ ท่านผู้รู้บางท่านมักใช้เขียนโดยรวบรัดเป็น " วรมัน " เสมอ

๒. วระกมรเตงอัญศรีชเยนทรวรมม ก็คือ พระกัมรเตงอัญศรีชเยนทรวรัมมะ

๓. ธุลีเชง กำเสตงอัญราเชนทร วรมม ก็คือ ธุลีเชิงกำสะเตงอัญราเชนทระวรัมมะ

ในลำดับที่ ๓ นี้ จะเห็นว่ามีคำ " ธุลีเชิง " เข้ามาเพิ่มนำหน้าแล้วต่อด้วย " กำสะเตงอัญ " **ไม่ใช่ " กัมรเตงอัญ " เหมือนอย่าง ลำดับที่ ๑ และที่ ๒ ทั้ง ๆ ที่ลงท้ายชื่อด้วย " วรัมมะ "** อย่างเดียวกัน ในที่นี้เมื่อเห็นความแตกต่างในรูปคำซึ่งแยกออกไป อาจบ่งถึงฐานะที่เป็นสาย**ตระกูลกษัตริย์ แต่จัดเป็นอันดับรองลงมาจากลำดับที่ ๑ และที่ ๒ ก็เป็นได้เพราะคำว่า " เสตง "** นี้ส่วนมากจะเป็นคำเรียกพวกนักพรต นักบวช ในภาษาเขมรโบราณ ถ้ายกย่องมากจะเป็น

"เสตงอัญ" หรือ "กำเสตงอัญ" ซึ่งเป็นคำที่ยกย่องในบรรดาศักดิ์ที่สูงกว่า "เสตง" ขึ้นไปอีก แต่ในลำดับที่ ๓ นี้ มีคำนำหน้าด้วย "ธุลีเชิง" จึงน่าสังเกตว่าท่านผู้นี้ควรเป็นสายตระกูลวงศ์กษัตริย์ที่สำคัญ แต่ไม่ถึง "พระบาทธุลีเชิง" ในลำดับที่กล่าวมาแต่ข้างต้นนั้นและถ้าเชื่อว่า "กำเสตงอัญ" เป็นบรรดาศักดิ์ของนักพรต นักบวช หรือ พราหมณ์ก็น่าจะแสดงว่า ในลำดับที่ ๓ นี้ เป็นพราหมณ์ที่มีเชื้อสายฝ่ายตระกูลกษัตริย์ด้วย

๔. "กำมเสตง อัญ ศรีราชปติ วรมม" ก็คือ – **"กำมะสะเตงอัญ ศรีราชปติ วรัมมะ"**–

ชื่อบุคคลในลำดับนี้ไม่มีคำว่า "ธุลีเชิง" นำหน้าเหมือนอย่างในลำดับที่ ๓ และคำว่า "กำเสตงอัญ" ในลำดับที่ ๓ นั้น ก็มีตัว "ม" เพิ่มต่อ "กำ" เข้ามาอีกตัวหนึ่งเป็น "กำมเสตงอัญ" ดังนี้จะเป็นการจารึกเพิ่มเข้ามาหรือจะใช้ให้ตรงตามรูปเรื่องฐานะบรรดาศักดิ์ ก็สุดจะพิจารณาให้ถ่องแท้ได้ เห็นชัดว่า ตัว "ม" ต่อเพิ่มเข้ามาจึงเห็นต่างกันออกไป

๕. กำ เสตง อัญ จตุราจารยย ควรจะเป็น – กำ สะเตงอัญ จตุราจารย์ จะเห็นได้ว่า "กำ" ไม่มีตัว "ม" เพิ่มเข้ามาดุจดังในลำดับที่ ๔ และไปเหมือนกับลำดับที่ ๓ แต่ในลำดับที่ ๕ นี้ไม่มี "วรัมมะ" ต่อท้ายที่สุด ดุจดังลำดับที่ ๔ ลำดับที่ ๓ ลำดับที่ ๒ และลำดับที่ ๑

จึงน่าอนุเคราะห์กลุ่มนามทั้ง ๕ ลำดับนั้นไว้เป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่ม "พระกมรเตงอัญ" ควรหมายถึงกษัตริย์โดยตรง ได้แก่ลำดับที่ ๑ และที่ ๒

กลุ่มนักบวช หรือ พราหมณ์ ที่ทรงบรรดาศักดิ์ อาจเป็นสายตระกูลกษัตริย์ด้วยก็ได้ ซึ่งในกลุ่มนี้เป็นกลุ่ม "กำสะเตงอัญ" หรือ "กำมสะเตงอัญ" ซึ่งได้แก่ชื่อในลำดับที่ ๓ ลำดับที่ ๔ และลำดับที่ ๕

ในจารึกหลักนี้ก็ได้พบข้อความจารึกว่า "วรกมรเตงอัญชคัตตราช"

ในระหว่างปลายบรรทัดที่ ๑๓ กับ ๑๔ ต่อกันดังนี้ แสดงว่า ศิลาจารึกนี้จะต้องอยู่ที่ตัวศาสนสถาน หรือ เทวาลัย แห่งใดแห่งหนึ่ง อันเป็นสถานที่ประดิษฐานประติมากรรมรูปเคารพฉลองพระองค์ของพระมหากษัตริย์แห่งกลุ่มชนที่ใช้ภาษาเขมรโบราณ อันมีพระนามว่า "พระกัมรเตงอัญชคัตตราช" ฉะนี้

ทั้งหมดที่ชี้แจงมาจะถือว่าถูกต้องมิได้ เป็นเพียงข้อสังเกตเล็กน้อยของนักโบราณคดีที่อาศัยผลงานของท่านผู้รู้ทั้งหลายเป็นแนวทางเท่านั้น หาใช่ผู้เชี่ยวชาญโดยตรงอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ และหวังว่าท่านผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญทั้งหลายอาจช่วยเสนอแนะข้อที่ถูกที่ควรต่อไปให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ผู้เรียบเรียงเรื่องนี้ได้เคยกำหนดอักษรขอมไว้ว่าเริ่มต้นแต่ปี พ.ศ. ๑๕๘๕ ในหนังสือวิจัยเอกสารโบราณเบื้องต้น ปี พ.ศ. ๒๕๒๐ นั้น บัดนี้ จากศิลาจารึกหลักนี้เป็นแนวทางแสดงว่า "อักษรขอม" มีมาก่อนหน้า พ.ศ. ๑๕๘๕ ถึง ๒๐๐ ปี ดังนั้นควรถือศิลาจารึกหลักนี้

เป็นข้อยุติได้ว่า " อักษรขอมมีมาแล้วเมื่อ พ.ศ. ๑๔๘๕ " จึงขอประกาศความผิดพลาดของตนเองไว้ในที่นี้เป็นสำคัญอีกสถานหนึ่งด้วย หวังว่าคงได้รับอภัยโทษต่อท่านผู้รู้และท่านผู้ศึกษาหาความรู้ทั้งปวง

๑

๒

๑ ปราสาทหินพิมาย ตั้งอยู่ในเขตอำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา เป็นปราสาทหินที่สำคัญแห่งหนึ่งของภาคอีสาน

๒ องค์ปรางค์ประธานของปราสาทหินพิมาย

๕

ข้อวินิจฉัยปราสาทหินพิมาย ดำเนินไปตามข้อมูลจารึกที่ จิตร ภูมิศักดิ์ วินิจฉัยไว้แต่เดิม

(เขียนเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๒๗)

จารึกที่พิมายนั้น มีอยู่ทั้งสิ้น ๓ แห่ง แห่งที่มีข้อความมากที่สุด คือ จารึกที่โคปุระของระเบียงด้านใต้ชั้นใน จารึกเป็นอักษรขอม ภาษาเขมรโบราณ มีทั้งสิ้น ๒๕ บรรทัด จารึกนี้ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ ได้คัดสำเนาไปศึกษาและแปลออกพิมพ์เผยแพร่แล้ว เป็นภาษาฝรั่งเศส ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๗ ในหนังสือรายงานของมหาวิทยาลัยฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศ ณ เมืองฮานอย ฉบับที่ ๒๔ ในการสังเขปความจารึกหลักนี้ ข้าพเจ้าใช้สำเนาที่ศาสตราจารย์เซเดส์ คัดไปพิมพ์เป็นอักษรฝรั่งเป็นหลัก ทั้งนี้เป็นเพราะข้าพเจ้าหาสำเนาจารึกที่อัดออกจากแผ่นศิลาจารึกโดยตรงไม่ได้ ความหวังที่จะสอบตัวจารึกกับที่ เซเดส์อ่านไว้จึงเป็นอันล้มเหลว ตรงนี้ข้าพเจ้าต้องขอออกตัวก่อน ว่ามิใช่ถือตัวว่า มีความรู้เหนือศาสตราจารย์ เซเดส์ ผู้เชี่ยวชาญในการอ่านและแปลจารึกโดยเฉพาะ แต่ที่ข้าพเจ้าประสงค์จะสอบก็เพราะปรากฏว่า จารึกที่นักปราชญ์สมัยก่อนอ่านและได้แปลไว้นั้นมักผิดพลาดเสมอ เช่น ที่ศาสตราจารย์ หลุยส์ ฟีโนต์ และ เอเดียน เอยโมนิเยร์ อ่านและแปลไว้ เซเดส์ ก็ต้องเก็บมาอ่านใหม่และพบที่ผิดอย่างฉกรรจ์เสมอ และที่เซเดส์อ่านไว้เองก็มี เซเดส์บ้าง นักปราชญ์อื่นบ้างบอกแก้กันเรื่อย ๆ มาไม่หยุดหย่อน

ทั้งนี้ เนื่องจากในสมัยนั้นมีตัวอย่างเปรียบเทียบน้อยอย่างหนึ่ง ภาษาในจารึกเป็นภาษาโบราณเข้าใจยากและอักษรลบเลือนต้องเดา ต้องสันนิษฐานกันอีกอย่างหนึ่ง เฉพาะจารึกที่พิมายนี้ นับจาก เซเดส์ ศึกษามาจนกระทั่งบัดนี้ ก็ตกราว ๖๐ ปีแล้ว บางทีถ้าได้สอบทานใหม่อีกครั้ง อาจจะได้พบสิ่งใดที่เคลือบแฝงอยู่บ้างก็ได้

จารึกใหญ่ ๒๕ บรรทัดที่พิมายนี้ จารึกเป็น ๕ คราว ถ้าแบ่งตามศักราชที่ปรากฏอยู่ก็แบ่งได้เป็น ๓ ตอน ดังจะเก็บความและอธิบายเป็นลำดับ

ตอนที่ ๑ ลงมหาศักราช ๑๐๓๐ (พ.ศ. ๑๖๕๑, ค.ศ. ๑๑๐๘) ข้อความตอนนี้ไปสิ้นสุดเอาในบรรทัดที่ ๑๒ มีที่สำคัญมากอยู่สองบรรทัดแรก ซึ่งเรามักจับมาอ้างอิงกันผิดพลาดในเรื่อง

๓

๔

๓ อาจารย์คงเดช ประพัฒน์ทอง นำนักศึกษาคณะโบราณคดี ไปศึกษาปราสาทหินพิมาย เมื่อปี พุทธศักราช ๒๕๑๑

๔ เมื่อวันที่ ๑๓ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๒๙ อาจารย์คงเดช มาศึกษาปราสาทหิน

ปีสร้าง พิมาย ดังกล่าวมาข้างต้น จึงจะขอแปลถ่ายคำเขมร คำต่อคำ ตามสำนวนเดิม ให้ท่านได้พิจารณาด้วยตนเอง ดังนี้

" (๑) ๑๐๓๐ ศก อัฏฐมี แรม บุษย (แรม ๘ ค่ำ เดือนยี่) อาทิตย์วารนั้นพระ-กัมรแดงอัญ ศรีวีเรนทราธิบดี วรรมัน เมืองโฉก พกุล สถาปนา กัมรแดงชคัต เสนาบดีไตร

(๒) โลกยวิชย เป็น เสนาบดี กัมรแดงชคัตพิมาย ถวายข้าพระต่อไปนี้ (ต่อไปเป็นชื่อ ข้าพระที่ถวาย)....."

- " กัมรแดงชคัต " ที่ปรากฏในจารึกนั้น เป็นศัพท์เขมรโบราณ ตั้งขึ้น

สำหรับเรียกเทวรูปและพระพุทธรูป แปลโดยศัพท์ กัมรแดง - ตรงกับ " เจ้า " ส่วน ชคัต - เป็นภาษาสังสกฤต แปลว่า " แผ่นดิน " หมายความว่า " เจ้าโลก " หรือ " เจ้าแผ่นดิน "

พวกลีปิกรหรือคันถาจารย์เขมรโบราณ แปลคำนี้ออกมาเป็นภาษาสังสกฤตว่า " เทว " ปรากฏใช้อยู่ในจารึกภาษาสังสกฤตทั่วไป อีกคำหนึ่งคือ " สถาปนา " เขมรโบราณใช้ในความว่า " สร้าง "

ความของจารึกสองบรรทัดนี้ ก็คือ ใน พ.ศ. ๑๖๕๑ หรือ ค.ศ. ๑๑๐๘ นั้น พระกัมร-แดงอัญศรีวิเรนทราธิบดีวรรมัน แห่งเมืองโฉกพกุล ซึ่งเป็นขุนนางชั้นผู้ใหญ่ของเขมร ได้สร้างประติมา ชื่อ "กัมรแดงชคัตเสนาบดี ไตรโลกยวิชย " ขึ้นไว้เป็นเสนาบดีของ " กัมรแดง-ชคัตพิมาย "

จะเห็นได้จากจารึกเองว่า " กัมรแดงชคัตพิมาย " ซึ่งเป็นประติมา ประจำปราสาทหินแห่งนี้ มีมาแล้วก่อน พ.ศ. ๑๖๕๑ หรือ ค.ศ. ๑๑๐๘ และแน่นอน ปราสาทหินพิมายต้องมีมาก่อน พ.ศ. ๑๖๕๑ (ค.ศ. ๑๑๐๘) ด้วย ใน พ.ศ. ๑๖๕๑ (ค.ศ. ๑๑๐๘) นี้ เพียงแต่สร้างประติมาขึ้นใหม่อีกองค์หนึ่งเท่านั้น หาได้สร้างปราสาทหินนี้ขึ้นดังที่เข้าใจและอ้างกันไม่

ขอให้สังเกตว่าชื่อประติมากรรมที่เรียกว่า " กัมรแดงชคัตพิมาย " ก็ดี ชื่อปราสาทหิน-พิมาย ก็ดี และเมืองที่เรียกอยู่ในจารึกเขมรว่า " พิมายปุระ " ก็ดี เป็นชื่อเดียวกัน แสดงว่าทั้งประติมากรรมและตัวปราสาทหินเป็นของที่สร้างขึ้นสำหรับกันตามคติเขมรโบราณ เช่น ***" ยโศธร คิรี " (พนมบาแคง) ที่สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานพระศิวลึงค์ ชื่อ " ยโศธรา-ศรม " ในสมัยพระเจ้ายโศวรมันที่ ๑ (พ.ศ. ๑๔๓๒ - ๑๔๔๓) พระกัมรแดงชคัตพิมาย นั้นเดิมต้องประดิษฐานอยู่ ณ ปรางค์ใหญ่องค์ประธานอย่างไม่มีปัญหา***

กัมรแดงชคัตพิมายนั้นรู้ได้แน่ว่าเป็นประติมากรรมทางพระพุทธศาสนามหายานลัทธิวัชรยานหรือมนตรยาน แต่จะเป็นพระอาทิพุทธหรือโลเกศวรและมีลักษณะที่ทำกันเป็นแบบอย่าง มาอย่างไรยังค้นไม่พบ ได้พยายามค้นดูตามตำราที่เกี่ยวกับประติมากรรมทางคติวัชรยาน

ทั้งของอินเดีย ธิเบต ตลอดจีนญี่ปุ่น ก็ไม่ปรากฏว่ามีประติมากรรมชนิดที่เรียกว่า " พิมาย " เซเดส์ เองก็เพียงแต่กล่าวไว้ แต่เท่าที่ได้พบหลักฐานในจารึกเขมรรุ่นหลัง ๆ ปรากฏว่า ในเมืองเขมรยังนิยมสร้างและบูชาพระพุทธพิมายกันอยู่จนปลายสมัยพระนครหลวง เช่นในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (พ.ศ. ๑๗๒๔ - ๑๗๖๖) อันเป็นสมัยที่พุทธศาสนามหายานในคติวัชรยานหรือมนตรยานกำลังรุ่งเรืองสุดขีดในกัมพูชา ก็ปรากฏว่ามีการสร้างและกระทำพิธีกรรมเกี่ยวกับ " กัมรแดงชคัตพิมาย หรือพุทธพิมาย หรือสุคตพิมาย " บ่อย ๆ เฉพาะจารึกที่ปราสาทพระขรรค์เหนือพระนครหลวงนั้นกล่าวว่า ในสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ มีการประกอบพิธีสรงมูรธาภิเษกในเดือน ผาลคุณ (เดือน ๔) ของทุกปีทำนองเดียวกับที่ไทยโบราณมีพิธี " รดแจตร " ในพิธีสรงน้ำนี้ต้องนำพระพุทธรูปจากหัวเมืองต่าง ๆ ๒๕ หัวเมืองมาร่วมกันชุมนุมในพิธีด้วย มีน้ำจากเมืองเพชรบุรี ราชบุรี ละโว้ เป็นต้น และอันดับสุดท้ายคือ " สุคตพิมาย " จากเมืองพิมายแสดงว่าพระพุทธพิมายยังอยู่ ณ ปราสาทหินแห่งนี้มาจนถึงสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ แต่มาสูญหายไปเสียภายหลัง จึงเหลือแต่ตัวปราสาทเปล่าอยู่ดังที่เห็นในทุกวันนี้

อีกสิ่งหนึ่งที่ควรวินิจฉัย ก็คือ " กัมรแดงชคัตเสนาบดี ไตรโลกยวิชัย " รูปประติมากรรมนี้ ศาสตราจารย์ เซเดส์ ยืนยันโดยอาศัยหลักฐานอ้างอิงจากที่เคยปรากฏมาในนครวัดว่าเดิมทีเดียวประติมากรรมรูปนี้ต้องประดิษฐานอยู่ที่ทับหลังประตูของโคปุระที่มีจารึกไม่ต้องสงสัย แต่มาปรักหักพังสูญหายไปเสียจึงเหลืออยู่แต่เสากรอบประตู ที่ทับหลังประตูด้านตะวันออกของปรางค์องค์ใหญ่บัดนี้ มีรูปสลัก "ไตรโลกวิชัย " ถ้าสอบกับตำราอินเดียและธิเบตแล้วลักษณะไม่ตรงกับไตรโลกยวิชัยทีเดียว ที่ผิดกันอย่างสำคัญก็คือรูปที่พิมายนั้นมีหนังช้างคลุมเบื้องหลังอยู่ทั้งตัว แต่ลักษณะของไตรโลกยวิชัยนั้นหาได้มีหนังช้างหุ้มด้วยไม่ ที่มีหนังช้างหุ้มนั้นเป็นอีกองค์หนึ่งเรียกว่า " สัมวระ " แต่จะว่าเป็น " สัมวระ " ก็ยังติดขัดที่ สัมวระมี ๑๒ กร รูปที่พิมายมีเพียง ๘ กร อย่างไตรโลกยวิชัย ดังนี้เป็นต้น ข้อนี้ทำให้น่าคิดว่า ไตรโลกยวิชัยกับ สัมวระ นั้น คงมาสับสนปะปนอยู่ในกัมพูชา จึงเกิดไตรโลกยวิชัยแบบแปลกนี้ขึ้น ซึ่งต้องนับเป็นไตรโลกยวิชัยแบบกัมพูชาหรือแบบพิมาย ทำนองจะเป็นอย่างไทยโบราณจับเอาพระอิศวรกับ พระอินทร์มาปะปนกัน เกณฑ์ให้พระอิศวรถือ " วัชระ " อันเป็นอาวุธของพระอินทร์ดังที่ปรากฏในโองการแช่งน้ำว่า พระอิศวร " แกว่งเพชรกล้า " และเกณฑ์ให้พระอินทร์เป็น " ท้าวตรีเนตร " ซึ่งความจริงเป็นลักษณะของพระอิศวรอย่างนี้บ้างกระมัง อย่างไรก็ตามพอจะอนุมานได้ว่ารูป " กัมรแดงชคัตเสนาบดี ไตรโลกยวิชัย " ที่เซเดส์ เชื่อว่า เดิมมีอยู่ที่ซุ้มโคปุระ ด้านใต้ของระเบียงชั้นในอันเป็นที่พบจารึกนั้น คงจะมีรูปเป็นทำนองเดียวกันกับรูปที่มีอยู่ ณ ปรางค์องค์กลาง ส่วนการสร้าง " กัมรแดงชคัตเสนาบดีไตรโลกยวิชัย " ใน พ.ศ. ๑๖๕๑ หรือ ค.ศ. ๑๑๐๘ นั้น จะมาสร้างรูปไตรโลกยวิชัย ที่ปรางค์องค์กลางนี้ขึ้นด้วยพร้อมกันหรือจะสร้างก่อนหลังอย่างไรนั้น ทราบไม่ได้

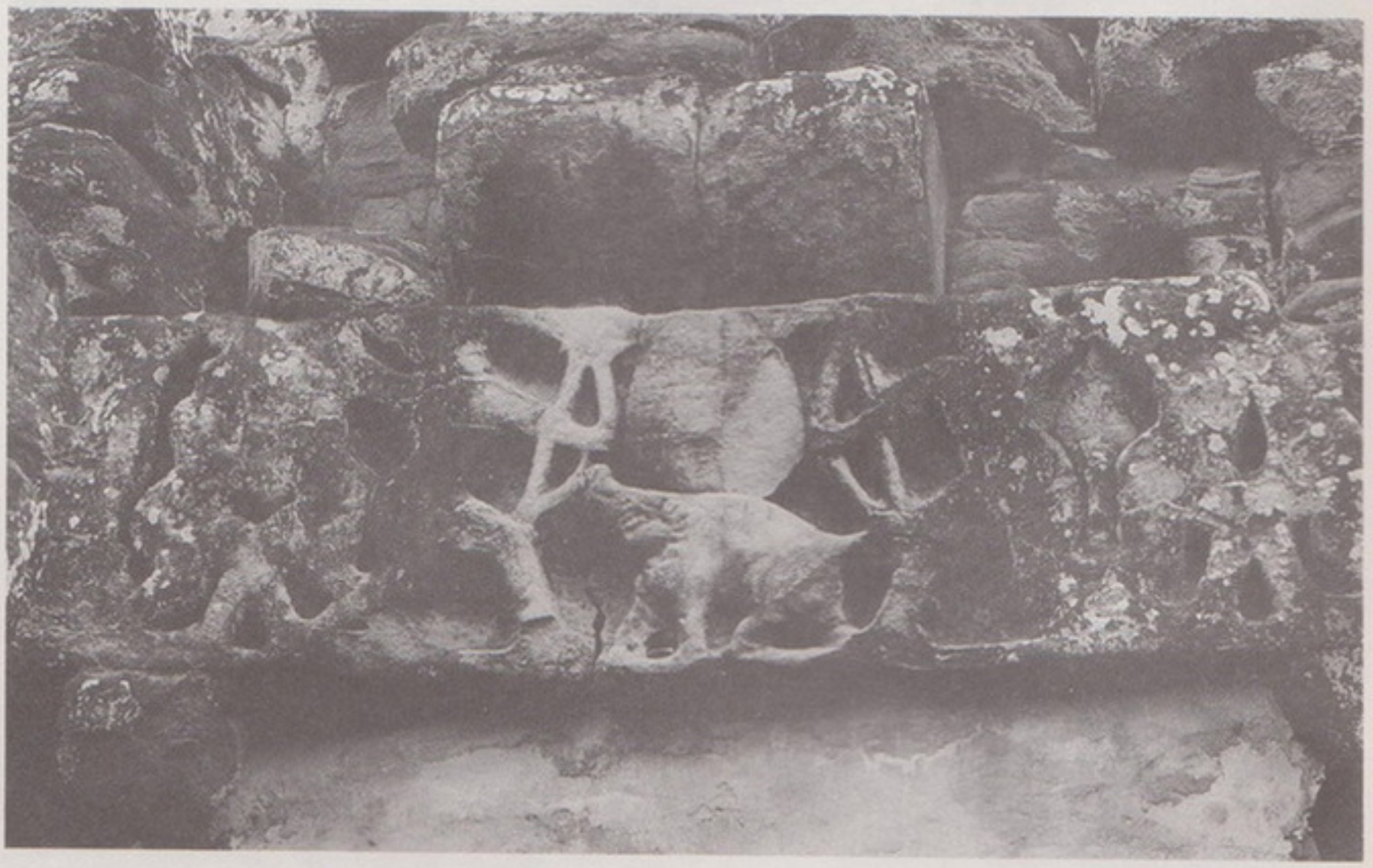

๕

๖

๕ ทับหลังจากปราสาทหินพิมาย ชิ้นหนึ่งเป็นภาพสลักเรื่องการกวนเกษียรสมุทร

๖ ทับหลังที่ปรางค์หินทรายแดง เป็นภาพสลักสำคัญที่อาจารย์คงเดชอธิบายว่า " เป็นเรื่องในมหาภารตะ ตอนกรรณะล่าหมูป่า "

๗ ศิลาจารึกปราสาทหินพิมาย เป็นจารึกที่โคปุระของระเบียงด้านใต้ชั้นในตามที่กล่าวถึงในบทความเรื่องนี้

ปัญหาที่น่าคิดอีกข้อหนึ่ง คือ เหตุไร จึงเรียกประติมากรรมองค์นี้ว่า " เสนาบดี ไตรโลกยวิชัย " และยังบอกไว้อีกด้วยว่าให้เป็นเสนาบดีของกัมรแดงชคัตพิมาย คำว่า " เสนาบดี" นั้นไม่เกี่ยวข้องกับประติมากรรมองค์นี้เลย และเขมรโบราณก็ไม่เคยเรียกเทวรูปหรือพระพุทธรูปว่า " กัมรแดงชคัต เสนาบดี " เลยอีกเหมือนกัน ตรวจดูในจารึกเขมรโบราณพบที่กล่าวถึงไตรโลกยวิชัยอีกสองแห่งคือที่นครวัดแห่งหนึ่งกับที่ปราสาทตาอันแขวงจัมปาศักดิ์อีกแห่งหนึ่ง ทั้งสองแห่งไม่ได้ใช้คำ " เสนาบดี " นำหน้าเลย การที่จารึกพิมายเรียกว่า " กัมรแดงชคัตเสนาบดีไตรโลกยวิชัย " นั้น แปลกอยู่แห่งเดียว ปัญหานี้พอจะสันนิษฐานได้และเชื่อว่าไม่ผิด คือประเพณีเขมรโบราณนั้นมีอยู่อย่างหนึ่งว่า ตั้งแต่กษัตริย์ พราหมณ์ ตลอดลงมาถึงขุนนาง ข้าราชการ นิยมสร้างพระพุทธรูปหรือเทวรูปไว้แทนตัวตามลัทธิศาสนาที่ตนนับถือ เป็นประเพณีที่นิยมกันมาแต่ต้นสมัยพระนครหลวง ประเพณีนี้เนื่องมาจากลัทธิเทวราชของเขมร คือพยายามยกย่องมนุษย์ให้เหมือนเทวะ กษัตริย์เขมรส่วนมากมักสร้างพระประติมาฉลองพระองค์ตลอดจนเทวสถานที่ประดิษฐานไว้เรียบร้อย ตั้งแต่ยังทรงพระชนม์อยู่ในระหว่างนั้น การเซ่นสรวงบูชาพระประติมาย่อมหมายถึงการบูชาพระองค์ด้วย คือหมายถึงทรงเป็นทั้งเทวะและราชะ ครั้นสิ้นพระชนม์ก็อัญเชิญพระวิญญาณเข้าสิงสู่ในเทวรูป หรือพระพุทธรูปที่สนองพระองค์นั้น แล้วทำพิธีเบิกพระเนตรที่เรียกว่า " อุนมีลิต " ให้เสมือนว่ายังทรงพระชนม์ชีพอยู่ และในตอนนี้เองที่ทรงเป็นเทวราชอย่างแท้จริง (พิธีเบิกพระเนตรของเราก็ได้อย่างมาจากนี้) ส่วนพระราชาที่ไม่ได้สร้างประติมาฉลองพระองค์ไว้ก็มีเจ้านายหรือพระราชาองค์ต่อมาสร้างถวาย การให้ชื่อประติมากรรมนั้นนิยมให้พ้องกับชื่อของเจ้าของรูปหรือผู้ตายที่ต้องการอุทิศให้สิงสู่ เช่น พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงสร้าง " กัมรแดงชคัตศรีชัยมหานาถ " (จารึก สังสกฤต เรียก ชัยพุทธมหานาถ) เป็นพระพุทธรูปสนองพระองค์ส่งไปไว้ ณ หัวเมืองต่าง ๆ ๒๓ หัวเมือง ได้ส่งมาประดิษฐาน ณ " พิมายปุระ " ด้วยองค์หนึ่ง และทรงสร้าง " กัมรแดงชคัตศรีชัยกีรติเทวะ " อุทิศให้แก่ " พระกัมรแดงอัญศรีชัยกีรติ บัณฑิต " ผู้เป็นพระอาจารย์ของพระองค์ดังนี้ เป็นต้น

ในพวกเสนาบดีก็ปรากฏว่ามีผู้สร้างประติมากรรมอุทิศให้บ่อย ๆ เช่นนักสัญชัก เจริญสร้าง " กัมรแดงชคัตเสนาบดี คาลทีวะ " อุทิศให้แก่ขุนนางเขมร ชื่อ " เสนาบดี คาลทีวะ " และเสนาบดีกันดาลพลบูรพา ก็มีผู้สร้าง "กัมรแดงชคัต เสนาบดีกันดาลพลบูรพา " อุทิศให้

โดยแนวนี้พระประติมาที่ปรากฏชื่อที่พิมายว่า " กัมรแดงชคัตเสนาบดีไตรโลกยวิชัย " นั้น ต้องเป็นประติมากรรมที่สร้างขึ้นเพื่ออุทิศให้แก่ "เสนาบดีไตรโลกยวิชัย " อย่างไม่มีปัญหา เสนาบดี (นายทัพ) เขมรผู้นี้จะเป็นใครอื่นไปไม่ได้นอกจากเป็นขุนพลที่เขมรส่งออกมาประจำ ณ เมืองพิมายในสมัยนั้น คือส่งมาจากพระนครหลวง ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๖ (พ.ศ. ๑๖๒๓ - ๑๖๕๐) ครั้นเมื่อสิ้นชีพลงก็เลยสร้าง "กัมรแดงชคัตเสนาบดี ไตรโลกยวิชัย " ขึ้นไว้

๘ ทับหลังประตูด้านในทางทิศตะวันออกของปรางค์ประธาน เป็นรูปสลัก "ไตรโลกยวิชัย"

๙

๑๐

๙ ปราสาทพระขรรค์ ประเทศกัมพูชา

๑๐ พนมบาแคง ปราสาทหินที่มีผังเป็นมณฑลซัดเจน ในประเทศกัมพูชา

เป็นรูปสนองตนในลักษณะของ ไตรโลกยวิชัย ตามราชทินนามและวิญญาณที่เข้าสิงสู่อยู่นั้น ก็ยังให้เป็น " เสนาบดี " ของพระพุทธพิมายต่อไป ดังที่จารึกกล่าวไว้ ส่วนผู้สร้าง คือ " พระกัมรแดงอัญศรีวิเรนทราธิบดีวรมัน " นั้น จารึกกล่าวว่า เป็นขุนนางแห่งเมืองโฉกพกุล ก็ด้วยเหตุไฉนจึงออกมาสร้างรูปประติมากรรมถึงพิมาย ข้อนี้ส่อให้เห็นว่าพระกัมรแดงอัญศรีวิเรนทราธิบดีวรมันถือรับสั่งของพระเจ้าธรณินทรวรมันที่ ๑ (พ.ศ. ๑๖๕๑ ถึง พ.ศ. ๑๖๕๕) ออกมาสร้างไตรโลกยวิชัย ความในจารึกตอนหลังยังกล่าวว่าขุนนางผู้นี้ถวายกุศลในการต่าง ๆ แด่พระเจ้าธรณินทรวรมันที่ ๑ หากความสันนิษฐานข้อนี้เป็นความจริง ขุนนางผู้นี้ก็คงเป็นนายช่างใหญ่ที่เรียกตามสำนวนเขมรโบราณว่า " อาจารย์ สถาบก "

เพียงความที่ได้จากจารึกสองบรรทัดนี้ก็คือ ใน พ.ศ. ๑๖๕๑ หรือ ค.ศ. ๑๑๐๘ พระกัมรแดงอัญ ศรีวีเรนทราธิบดีวรมันแห่งเมืองโฉกพกุล ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ของพระเจ้าธรณินทรวรมันที่ ๑ ออกมาสร้าง " กัมรแดงชคัตเสนาบดี ไตรโลกยวิชัย " อุทิศให้เป็นรูปสนองตนของ " เสนาบดี ไตรโลกยวิชัย " นายทัพเขมรที่พระเจ้า ชัยวรมันที่ ๖ ส่งออกมาประจำ ณ เมืองพิมายอันเป็นเมืองสำคัญที่ดูแลหัวเมืองในมณฑลนครราชสีมา และที่สำคัญคือจารึกไม่ได้กล่าวว่าสร้างปราสาทหินนี้ในปี พ.ศ. ๑๖๕๑ หรือ ค.ศ. ๑๑๐๘ ดังที่เข้าใจกันผิด และอ้างอิงกันนั้นเลย ตรงข้าม กลับแสดงให้เห็นว่าปราสาทหินพิมายมีมาแล้วก่อน พ.ศ. ๑๖๕๑ หรือก่อน ค.ศ. ๑๑๐๘ ขึ้นไป

๑๐

ศรีวิชัย

(เขียน ณ กองโบราณคดี เป็นบทความเขียนเตรียมสำหรับการจัดทำหนังสือเผยแพร่ของกรมศิลปากร เรื่อง ศรีวิชัย เขียนจบเดือนเมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๕)

ศรีวิชัย นามนี้ได้รับมาเป็นชื่อศิลปะสมัยหนึ่งแห่งดินแดนภาคใต้ของประเทศไทย สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพพระบิดาแห่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีของชาติทรงกำหนดไว้อย่างนั้น ในบรรดาผู้ที่เคยศึกษามาแต่เก่าก่อนก็ดำเนินตามพระมติในพระองค์ตลอดมา ตราบเท่าการศึกษาทางวิชาการด้านนี้ได้กว้างขวางแพร่หลายทั่วไปแล้ว " ศรีวิชัย " ได้รับรู้กันว่าเป็นชื่อ " ศิลปะ " สมัยหนึ่งในวงการศึกษาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์อันกล่าวได้อย่างสั้น ๆ ว่า "ศิลปศรีวิชัย " และกำหนดบริเวณแห่งศิลปศรีวิชัยไว้ในดินแดนตอนใต้ของประเทศไทยทั้งหมด นับตั้งแต่จังหวัดชุมพรลงไปอาจตลอดแหลมมลายูไปจนถึงประเทศอินโดนีเซียด้วยก็ได้ ถ้าหากว่าลักษณะศิลปะนั้นใกล้เคียงกันและอยู่ร่วมกาลเวลาเดียวกันเราก็อาจให้ขอบเขตของเรื่องที่เรารู้ดังกล่าวนี้ไว้พลางก่อนว่าร่วมสมัยศิลปศรีวิชัยของเราด้วย ขอบเขตกาลกำหนดในด้านกาลเวลานั้นเคยประมาณไว้ว่าอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๘ ดังนี้

จะเห็นได้ว่าท่านผู้รู้แต่เดิมมาได้นำคำว่าศรีวิชัยให้เป็นองค์ประกอบในการศึกษาถึงศิลปกรรมต่าง ๆ ที่เคยค้นพบในดินแดนภาคใต้ของเรา ในขอบเขตแห่งพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๘ นั้น จะเป็นการสมมุติขึ้นมาอย่างหาหลักฐานข้อมูลอันใดมิได้กระนั้นหรือ หรือจะตั้งขึ้นมาโดยอำเภอใจของท่านเองแล้วก็นำมาเผยแผ่ให้แพร่หลายเชื่อตาม ๆ กันไปจนเท่าถึงทุกวันนี้ ถ้าการณ์เป็นไปเช่นนั้นท่านที่ได้ทำการศึกษาหาความรู้มาแต่เก่าก่อนนั้นท่านก็คงได้ตั้งข้อสงสัยหรือตั้งข้อสังเกตในเรื่องนี้มาบ้างแล้วเป็นแน่ แต่เราก็ไม่เคยพบเห็นข้อสังเกตข้อสงสัยอยู่ในแวดวงการศึกษาทางโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ของท่านทั้งนั้นมาแต่ดั้งเดิมด้วยเลย มีแต่ยุติหรือกำหนดตามไปด้วยทั้งชื่อที่เรียกและกาลเวลาที่กำหนดดังกล่าวนั้น

จากตำนานพระพุทธเจดีย์อันเป็นพระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งถือได้ว่าเป็นคัมภีร์หรือตำราเล่มแรกที่เป็นสากลในการศึกษาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ของชาติ เคยได้นำมาเป็นหลักสูตรในการเรียนรู้โบราณคดีไทย เฉพาะนักโบราณคดีที่เคยเรียนกับท่านศาสตราจารย์ หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ (ปวน อินทุวงศ์) มาแล้ว

จะเข้าใจได้ทันทีว่าท่านอาจารย์เจริญรอยตามพระยุคลบาทแห่งองค์สมเด็จ ฯ อาจารย์ทีเดียว แม้ท่านอาจารย์ศาสตราจารย์หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ ฯ จะบันทึกและเรียบเรียงเรื่องราวต่าง ๆ ที่แตกแยกแปลกใหม่ออกไปจากเดิม อย่างไรท่านก็ต้องเอ่ยอ้างพระมติในสมเด็จอาจารย์ ฯ ของท่านเสมอ เช่น หนังสือ " เรื่องโบราณคดีจากลายพระหัตถ์ ฯ " เป็นต้น

การศึกษาศิลปศรีวิชัยคงดำเนินอยู่อย่างนั้นตลอดมา มีข้อยุติเป็นมาตรฐานจนแทบจะกล่าวได้ว่ามีลักษณะเป็นสากลทีเดียว ไม่ว่าเราจะพบเห็นศิลปะอะไรก็ตามแต่ หากว่าพบอยู่ในดินแดนตอนใต้ของประเทศไทยแล้วจะต้องยุติไว้ทันทีว่า " ศรีวิชัย " มิว่า จะเป็น " แบบศรีวิชัย " " สมัยศรีวิชัย " หรือ " สกุลช่างศรีวิชัย " ทำให้ดูเหมือนว่าความเป็นศรีวิชัยนั้นได้แจ้งชัดอยู่ในหลักฐานทางวิชาการโบราณคดีประวัติศาสตร์อย่างกว้างขวางมาก

เรื่องศิลปะต่าง ๆ ในประเทศไทยที่ท่านบูรพาจารย์เคยกำหนดเป็นยุคเป็นสมัยหรือเป็นแบบอย่างมาแล้วกำลังจะก่อให้เกิดปัญหาสับสนต่อท่านผู้รู้ในปัจจุบัน ได้แก่ ศิลปทวารวดี ศิลปศรีวิชัย และศิลปลพบุรี เพราะศิลปะทั้ง ๓ นี้ ได้รับกาลกำหนดเวลาไว้ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๑ ถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ คือ

ศิลปทวารวดี ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๑ – ๑๖
ศิลปศรีวิชัย ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๓ – ๑๘
ศิลปลพบุรี ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๖ – ๑๘

ในศิลปะทั้ง ๓ นั้น จะเห็นว่าศิลปศรีวิชัยมีขอบเขตแห่งกาลเวลาเริ่มต้นอยู่ในศิลปทวารวดีด้วยคือในพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ที่กำหนดว่ามีศิลปศรีวิชัยนั้น ศิลปทวารวดีก็ยังดำเนินอยู่ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๓ ศิลปทวารวดีกับศิลปศรีวิชัยจักมีพฤติการณ์ร่วมกันหรือควบคู่กันไปจนกระทั่งถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ศิลปทวารวดีจึงถึงความสิ้นสุดลงแต่ศิลปศรีวิชัยยังคงดำเนินต่อไปหาได้สิ้นสุดลงพร้อมกับศิลปทวารวดีด้วยไม่ และในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ นั้นได้มีศิลปลพบุรีบังเกิดขึ้นสืบต่อไป ดังนั้นศิลปศรีวิชัยก็ต้องมีพฤติการณ์ร่วมกับศิลปลพบุรีดำเนินควบคู่ร่วมกันมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ จึงสิ้นสุดพฤติการณ์หรือการดำเนินการของศิลปศรีวิชัยกับศิลปลพบุรีจะสิ้นสุดลงพร้อม ๆ กันในรอบพุทธศตวรรษที่ ๑๘ นี้

ที่กล่าวมานั้นเป็นเค้าโครงเสริมการพิจารณาในแนวความรู้ดั้งเดิมของท่านบูรพาจารย์โบราณคดีประวัติศาสตร์ที่ท่านได้กำหนดศิลปทั้ง ๓ สมัยไว้ในขอบเขตแห่งกาลเวลาดังกล่าวนั้นด้วยเหตุผลที่ควรจะเป็นไปได้ในสมัยเริ่มแรกอันเป็นพื้นฐานแห่งการศึกษา หรือแห่งการเรียนรู้วิชาโบราณคดีประวัติศาสตร์ในประเทศไทย สมัยหนึ่งเคยเรียกวิชานี้ว่า " โบราณคดีไทย " องค์อาจารย์คือท่านศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล พระโอรสพระองค์หนึ่งในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงพระนิพนธ์ " ศิลปในประเทศไทย "

ส่วนใหญ่เนื้อหาพระนิพนธ์นี้เกี่ยวกับพุทธศิลป์และประติมากรรมในลัทธิฮินดูไศวนิกายและวิษณุนิกายซึ่งค้นพบในประเทศไทยทั้งหมด แต่ " ศิลปในประเทศไทย " นั้นส่วนใหญ่เป็นขั้นแนะนำเบื้องต้นในทางศิลปะของประเทศ กระนั้น องค์นิพนธ์ก็ทรงพยายามสอดแทรกข้อคิดเห็นใหม่ ๆ ของพระองค์ท่านและนักปราชญ์อื่น ๆ ที่ค้นคว้าบทความรู้ในศิลปกรรมของประเทศเราไว้แล้วแสดงความคิดเห็นที่แตกต่างกันออกไปประมวลเข้าไว้ตามโอกาสที่จะทรงกระทำได้ และหนังสือดังกล่าวนี้ได้นำมาประกอบการเรียนรู้ศิลปะในประเทศและโบราณคดีไทยตลอดมา ข้อสังเกตที่แตก ๆ ออกไปจากท่านบูรพาจารย์คงได้แก่การจัดหมวดหมู่แห่งกลุ่มศิลปะนั้นออกเป็นสองหมวดใหญ่ ๆ ซึ่งองค์นิพนธ์ได้ตรัสว่า " ยุคก่อนชนชาติไทยเข้ามายึดครองดินแดนนี้เป็นประเทศไทย " และ " ยุคที่ชนชาติไทยได้เข้าครอบครองดินแดนนี้เป็นประเทศไทยแล้ว "

การที่ทรงจัดยุคไว้ดังนั้นเป็นการสร้างความคิดความเข้าใจให้บังเกิดขึ้นอีกรูปการณ์หนึ่งได้ว่า ก่อนคนไทยเข้ายึดครองเป็นประเทศไทย และเมื่อคนไทยเข้าครองประเทศไทยแล้ว ดังนี้ก็เป็นเป้าหมายที่ทำให้เห็นได้ว่า " คนไทยไม่ใช่คนประจำถิ่น " หรือมิใช่กลุ่มชนที่สืบสายบรรพชนของตนที่ประจำดินแดนนี้นั่นเอง ซึ่งความเห็นทำนองนี้ย่อมก่อปฏิกิริยาสำหรับท่านผู้รู้อื่นที่มีความเชื่อมั่นว่า " คนไทยย่อมเป็นกลุ่มชนประจำถิ่นดั้งเดิมอยู่ในประเทศไทยนี้มาช้านานไม่ใช่เป็นกลุ่มชนอื่นที่เข้ามายึดครองเป็นประเทศไทยต่อภายหลัง "

แต่ข้อยุติในพระองค์ท่านเคยรับสั่งว่า เป็นการตัดสินจากลักษณะศิลปกรรมเท่านั้นอันไม่เกี่ยวข้องกับเชื้อชาติหรือสัญชาติแต่อย่างใด หากเป็นเช่นนั้นได้แล้วบรรดาศิลปทวารวดี ศิลปศรีวิชัย และศิลปลพบุรีก็เป็นศิลปะที่บังเกิดขึ้นในประเทศไทยก่อนหน้าศิลปไทยจะปรากฏมีขึ้น อันได้แก่ศิลปเชียงแสน และศิลปสุโขทัย เป็นต้น และถ้ายุติศิลปสุโขทัยเป็นหลักเริ่มต้นยุคศิลปไทยที่หมายถึงคนไทยเข้าครอบครองผืนแผ่นดินเป็นประเทศไทยกันแล้ว " ศิลปสุโขทัย " ก็ตั้งต้นแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เป็นต้นมา ซึ่งกรณีนี้ย่อมถือเป็นขอบเขตแห่งกาลเวลาที่สิ้นสุดลงแห่งศิลปศรีวิชัย และศิลปลพบุรี ไปด้วย

ดังที่ได้เกริ่นกล่าวมาแต่ข้างต้นแล้วว่า " ศิลปศรีวิชัย " จัดเป็นกลุ่มศิลปะในประเทศไทยตอนใต้ที่ได้ตั้งชื่อกำหนดเรียกกันไว้ในแบบฉบับของการศึกษาหาความรู้ อันจำกัดตัวไว้ในเรื่องของกาลเวลา สถานที่ และรูปแบบทางศิลปกรรม ส่วนที่มาของคำว่า " ศรีวิชัย " นั้น มีเค้ามูลจากศิลาจารึกและจดหมายเหตุจีนในสมัยราชวงศ์ถังเป็นสำคัญ ซึ่งจดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์ถังนั้นนับว่าเป็นเอกสารโบราณชนิดหนึ่งร่วมสมัยศรีวิชัย เพราะเป็นการบันทึกเรื่องราวของหลวงจีนอี้จิงเคยเดินทางผ่านดินแดนแห่งหนึ่ง มีนามว่า ชีหลี หุดหลี หรือ หลีโพชี ในรอบพุทธศตวรรษที่ ๑๓ หลวงจีนอี้จิงนั้นเคยพำนักอยู่ที่ดินแดนดังกล่าวชั่วเวลาหนึ่ง กล่าวถึงความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนาในดินแดนนั้นว่าใกล้เคียงกับประเทศอินเดีย แม้นว่า

ผู้ประสงค์จักไปศึกษายังประเทศอินเดียแล้วควรจะอยู่ศึกษาหาความรู้ในดินแดนนี้เสียก่อน เพื่อเป็นการเตรียมตัวที่จะเข้าไปเรียนในสถาบันอินเดีย

บันทึกของท่านอี้จิงเป็นที่เชื่อถือกันมากในหมู่นักโบราณคดีและประวัติศาสตร์ จะเห็นว่ามักนำมากล่าวอ้างถึงเสมอไปในข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับ " ศรีวิชัย " และมีความเห็นว่านามชื่อที่ออกเสียงอย่างภาษาจีนนั้นควรจะเป็นการเลียนเสียงไปจากคำว่า " ศรีวิชัย " นั่นเอง

ฉะนั้นหากเชื่อตามท่านอี้จิง (I - tsing) แล้ว " ศรีวิชัย " ก็คือศูนย์กลางแห่งการศึกษาพระพุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์ กษัตริย์แห่งศรีวิชัยนั้นได้ควบคุมการค้าทางทะเลและมีเรือเดินทะเลในสมัยโบราณครั้งนั้นที่เรียกกันว่า " ค้าสำเภา " เป็นอันมาก ได้ติดต่อกันตามเส้นทางทะเล ระหว่างอินเดียกับศรีวิชัย นอกจากนี้ย่อมเป็นที่รับรองได้อีกว่าจากบันทึกท่านอี้จิงนั้นได้บ่งบอกถึงการติดต่อทางทะเลโดยเส้นทางค้าสำเภานี้ระหว่างศรีวิชัยกับประเทศจีนอันมีท่าเรือการค้าสำเภานั้นตั้งอยู่ที่กวางตุ้ง

ในความเชื่อที่ว่าบันทึกท่านอี้จิงนี้กล่าวถึงศรีวิชัยและความเป็นไปต่าง ๆ เช่น เส้นทางการเดินเรือสำเภา การค้าขายทางทะเลนั้น และกิจการทางศาสนา แต่โดยที่ท่านอี้จิงเป็นพระ-ภิกษุชาวจีน ดังนั้นท่านจึงบันทึกเหตุการณ์ไว้เฉพาะแต่ทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น

แต่ข้อมูลจากบันทึกอี้จิงนั้นดูเหมือนว่าจะพยายามบ่งบอกถึงดินแดนศรีวิชัยที่พ้นไปจากอาณาเขตของประเทศไทยเราในปัจจุบันนี้มาก เพราะเป็นการกล่าวถึงท่าเรือเดินทะเลตามเส้นทางการค้าระหว่างอินเดียกับจีนมากกว่า จะเข้ามาถึงขอบเขตแห่งประเทศไทย ซึ่งหากนับจากหมู่เกาะอินโดนีเซีย หรือชวา เข้ามาหาเกาะสุมาตราหรือปาเลมบังบัดนี้กันแล้ว แถบชวาและสุมาตรานั้นควรจะเป็นที่ตั้งของศรีวิชัยตามบันทึกท่านอี้จิงมากกว่า ดังจะเห็นได้ว่านักโบราณคดีประวัติ-ศาสตร์ทั่วไปมุ่งที่จะกล่าวอยู่เสมอว่าอาณาจักรฮินดูเริ่มแรกที่สุดนั้นอยู่ในเกาะสุมาตราคือที่ปาเลมบังอันเป็นศูนย์กลางแห่งอาณาจักรศรีวิชัยนั่นเอง เพราะได้ค้นพบหลักฐานทางคติฮินดูนั้นได้มีมาก่อนพุทธศตวรรษที่ ๙ และได้เจริญรุ่งเรืองยิ่งในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ อันเป็นไปในสมัยที่ยึดครองดินแดนเป็นอาณาจักรฮินดูนั้นเรียกนามแว่นแคว้นว่า " มลายู " (Malayu) ชัมพิ (Jambi) บัดนี้ได้สถาปนาอำนาจการปกครองหรือราชธานีอยู่ทางแถบหมู่เกาะบังกา (Banga) พอถึง พ.ศ. ๑๒๒๗ จึงได้กลายเป็นอาณาจักรหรือดินแดนที่มีกษัตริย์ซึ่งนับถือพระพุทธศาสนาทรงปกครองอยู่มีพระนามว่า พระเจ้าศรีชัยนาศหรือพระเจ้าชัยนาคตามที่ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกอันเป็นที่รู้กันอย่างแพร่หลายในหมู่นักอ่านศิลาจารึก และนักโบราณคดีประวัติ-ศาสตร์ได้พิจารณากันมาแล้วว่ากษัตริย์พระองค์นี้หรือบางทีรัชทายาทของพระองค์ก็เป็นได้ ในปี พ.ศ. ๑๒๒๙ ได้เสด็จกรีฑาทัพทางเรือ หรือได้ยกกองทัพเรือไปโจมตีเกาะชวาเป็นการขยายพระราชอำนาจของพระองค์ออกไปถึงอินโดนีเซียนั้น แต่ท่านเซเดส์ได้มีความเห็นว่าอาจจะยกกองทัพเรือมาโจมตีอาณาจักรเจ้นละน้ำ ก่อนที่จะถึงรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ จะ

๑

๒

๑ - ๒ ศาสนสถานอิฐที่บาริโอ บาฮาล บนเกาะสุมาตรา ภาคกลาง อินโดนีเซีย

สถาปนาอาณาจักรกัมพูชาขึ้นในปี พ.ศ. ๑๓๔๕ อันเป็นการเริ่มต้นสมัยพระนครหรือยุคพระนครตามที่ได้ยุติเป็นแบบอย่างศิลปกัมพูชามาแล้ว แต่เหตุการณ์ดังกล่าวนี้ได้มีระยะเวลาห่างกันอยู่ถึง ๑๑๖ ปี คือจาก พ.ศ. ๑๒๒๙ ลงมาถึง พ.ศ. ๑๓๔๕ นั้น

แต่เราได้พบศิลาจารึกหลักหนึ่งที่จังหวัดนครศรีธรรมราชอันเป็นจารึกที่ได้รับการถกเถียงถึงสถานที่พบกันอยู่ในขณะนี้ และในที่สุดในการสัมนาทางประวัติศาสตร์ที่วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช ท่านศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ได้พยายามหาหลักฐานนำมาชี้แจงแล้วยุติว่าเป็นศิลาจารึกที่ค้นพบที่จังหวัดนครศรีธรรมราช (หลักที่ ๒๓) ศิลาจารึกหลักนี้จารึกขึ้นในปี พ.ศ. ๑๓๑๘ ได้กล่าวถึงพระนามกษัตริย์ศรีวิชัยไว้หลายรูปแบบ เป็นต้นว่า " ศรี-วิชเยนทรนฤปติ " ทำให้นักโบราณคดีประวัติศาสตร์เชื่อกันว่าเป็นระยะที่กษัตริย์ศรีวิชัยได้มีอำนาจครอบครองดินแดนแว่นแคว้นต่าง ๆ อย่างยิ่งใหญ่และกว้างขวางมาก และกษัตริย์ศรีวิชัยนั้นได้ขยายอำนาจของพระองค์ครอบงำดินแดนคาบสมุทรมลายูได้ทั้งหมด อาจกว้างไกลออกไปถึงบริเวณแถบอ่าวบ้านดอนในเขตจังหวัดสุราษฎร์ธานี บัดนี้มาก่อนหน้า พ.ศ. ๑๓๑๘ ด้วยก็เป็นได้

ถ้าหากจะประมวลร่องรอยของศรีวิชัยตามศิลาจารึกที่กล่าวมาทั้งหมด พอจะมองเห็นพระราชอำนาจของกษัตริย์ศรีวิชัยได้อย่างคร่าว ๆ ว่า อาณาจักรศรีวิชัยนั้นได้มีอำนาจการปกครองดินแดนอันกว้างใหญ่ไพศาลมาแล้วในระหว่าง พ.ศ. ๑๒๑๘ ถึง พ.ศ. ๑๓๑๘ โดยประมาณในรอบ ๑๐๐ ปีนี้ และปี พ.ศ. ๑๒๒๙ อาณาจักรศรีวิชัยนั้นก็ได้เข้ามาครอบครองดินแดนแถบคาบสมุทรมลายูตลอดไปถึงหมู่เกาะบังกา และส่งกองทัพเรือเข้าไปยึดครองดินแดนแถบหมู่เกาะชวา ซึ่งก่อนหน้าเหตุการณ์นี้สักหนึ่งศตวรรษเราก็ได้พบเห็นอำนาจแห่งอาณาจักรศรีวิชัยได้เข้ามาตั้งมั่นอยู่ในดินแดนแถบคาบสมุทรมลายูแล้ว เพราะได้พบข้อมูลจดหมายเหตุจีนบันทึกถึงเรื่องกษัตริย์ศรีวิชัยได้จัดส่งทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับราชสำนักจีนในระหว่าง พ.ศ. ๑๒๑๓ กับ พ.ศ. ๑๓๘๔ รับรองอยู่อย่างนี้

หากจะกล่าวถึงดินแดนที่เรียกว่า คาบสมุทรมลายูกันแล้ว ก็หมายถึงบริเวณที่เป็นศูนย์-กลางการค้าขายระหว่างเอเชียตะวันออกหรือตอนใต้ของประเทศไทยเรากับประเทศอินเดียนั่นเอง แหล่งที่สำคัญในประเทศไทยเราอันเป็นที่เชื่อถือกันว่าจะเป็นด่านแรกที่พักท่าเรือโบราณทางทะเลแถบอันดามันนั้นควรจะได้แก่ตำแหน่งที่เรียกกันว่า " ตักโกลา " ในคัมภีร์ทางพระ-พุทธศาสนามหานิเทส จากศัพท์นี้เห็นพ้องกันว่าจะเพี้ยนมาเป็น "ตะกั่วป่า " นับว่าเป็นแห่งแรกที่กล่าวกันว่าเป็นชุมชนพ่อค้าอินเดียเข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ จากท่าเรือแถบนี้อันเป็นที่พักสินค้าแล้วจึงได้ขนถ่ายสินค้าบรรทุกต่าง ข้ามเทือกเขาไปสู่บริเวณที่ราบลุ่มชายทะเลฝั่งตะวันออกอันน่าจะเป็นบริเวณรอบ ๆ อ่าวบ้านดอนในเขตจังหวัดสุราษฎร์ธานีบัดนี้ ต่อจากนั้นก็ควรจะขนถ่ายลงเรือเดินทะเลหรือเรือสำเภาเดินทางต่อไปยังประเทศไทย ประเทศกัมพูชาและเวียดนามหรือจะไกลออกไปจนถึงประเทศจีนในบริเวณผืนแผ่นดินด้านตะวันออกไกลออกไปอีกก็ได้

๓

๔

๓ ศาสนสถาน ที่รัฐไทรบุรี (เคดาห์) ประเทศมาเลเซีย ใกล้กับเมืองที่พบจารึกพุทธคุปต์

๔ จารึกพุทธคุปต์ พบที่โปรวินส์ เวลสลีย์ ประเทศมาเลเซีย

ส่วนในเส้นทางทางทะเลแห่งอื่น ๆ แล้ว ถ้าจะเป็นเส้นทางเดินเรือสำเภาไปให้ตลอดก็จะต้องผ่านช่องแคบมะละกา

ร่องรอยที่แสดงว่าชาวอินเดียได้เข้ามาถึงบริเวณดังกล่าวในราวพุทธศตวรรษที่ ๙ นั้น ก็พบศิลาจารึกหลักหนึ่งในดินแดนแถบนั้นที่บริเวณตอนเหนือของ Province Wellesley บันทึกถึงการสวดสรรเสริญอ้อนวอนขอพรจากพระพุทธเจ้าที่บันดาลให้อำนวยความสวัสดีในการเดินทาง อันเป็นจารึกของพระเจ้าพุทธคุปต์ ผู้ทรงเป็นมหานาวิก อันเป็นดินแดนแห่งหนึ่งที่มีชื่อว่า " รักตมฤตติกา " (ดินแดง) บริเวณนี้ได้สันนิษฐานกันมาว่าจะเป็นแห่งเดียวที่เกี่ยวข้องกับสถานที่ซึ่งเรียกว่า " รางคามาติ " ที่ห่างจากเมืองมูรษิทาบาด ในแคว้นเบงกอลลงมาทางทิศใต้ราว ๑๒ ไมล์ น่าใส่ใจต่อศิลาจารึกหลักนี้มากทีเดียวที่ได้กล่าวถึงชื่อและกล่าวถึงนักเดินเรือชาวอินเดียผู้ซึ่งเป็นกลุ่มชนโบราณกลุ่มแรกที่เดินทางข้ามอ่าวเบงกอลมาได้ในครั้งนั้น

แว่นแคว้นดินแดนต่าง ๆ ในคาบสมุทรมลายูนั้น รายละเอียดบางแห่งก็ดูเหมือนว่าจะปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุจีนซึ่งไม่ได้กำหนดหลักแหล่งแห่งพื้นที่ให้แน่ชัดนัก จึงเป็นที่ถกเถียงกันมากในหมู่นักปราชญ์ทั้งหลาย ซึ่งไม่ควรจักสงสัยเลยว่าได้มีอาณาจักรต่าง ๆ ในแถบคาบสมุทรมลายูนี้ที่มีชาวอินเดียเข้ามาอยู่ปะปนด้วยมิใช่น้อย ตามที่จดหมายเหตุจีนบ่งถึงสัมพันธภาพอยู่กับประเทศอินเดียตลอดมา ดังที่อ้างถึง ลังเกีย - สุ (Lang – Kia –Su) บางทีจะตรงกับ Isthmus ของ Ligor, อันหมายถึงนครศรีธรรมราชตามจดหมายเหตุอาหรับ นอกจากนั้นยังได้มีความเกี่ยวข้องกับกษัตริย์ที่ถูกขับไล่ออกจากราชอาณาจักร เสด็จไปสู่ประเทศอินเดียและได้อภิเษกสมรสกับเจ้าหญิง ในยามที่กษัตริย์แห่งลังเกีย - สุ สิ้นพระชนม์อย่างฉับพลันทันด่วน เสนาบดีได้ขอเจ้าชายมาจากอินเดียเพื่อสถาปนาเป็นกษัตริย์เมื่อครองราชย์อยู่ได้ ๒๐ ปีก็สิ้นพระชนม์ แล้วพระโอรสของพระองค์ได้สืบราชบัลลังก์ต่อมาทรงพระนามว่าพระเจ้าภคทโตหรือพระเจ้าภัคคทัตต์ พระองค์ได้จัดส่งทูตอันมีนามว่า " อาทิตยะ " ไปเจริญสัมพันธไมตรีกับจักรพรรดิจีนในปี พ.ศ. ๑๐๕๘ ซึ่งจดหมายเหตุจีนได้กล่าวว่า " กว่า ๔๐๐ ปี ล่วงมาแล้วทีเดียว จึงได้มีทูตไปติดต่ออีก " นั่นหมายถึงว่า ดินแดนแถบนี้เคยมีทูตไปสู่ราชสำนักจีนเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๗ มาแล้วนั่นเอง

ในราชสำนักแห่งอาณาจักร พัน - พัน (Pan – Pan) บางทีอาจจะหมายถึง " บ้านดอน " ก็มีการกล่าวถึงพวกพราหมณ์ทั้งหลายว่า " กษัตริย์แห่งอาณาจักรนี้ได้อัญเชิญพราหมณ์ทั้งหลายมาจากประเทศอินเดียและได้ถวายเกียรติแก่พราหมณ์ทั้งนั้นอย่างสูงยิ่ง "

พระนามกษัตริย์ต่าง ๆ ที่ครอบครองดินแดนแว่นแคว้นทั้งหลายแถบคาบสมุทรมลายูนั้นได้มีพระนามปรากฏตามจดหมายเหตุจีนเป็นอันมาก เป็นต้นว่า พระเจ้าเคาตมะ พระเจ้า-สุภัทระและพระเจ้าวิชัยวรมัน ฯลฯ จากวรรณคดีอินเดียก็ได้ อาณาจักรกลศปุระ และอาณาจักร

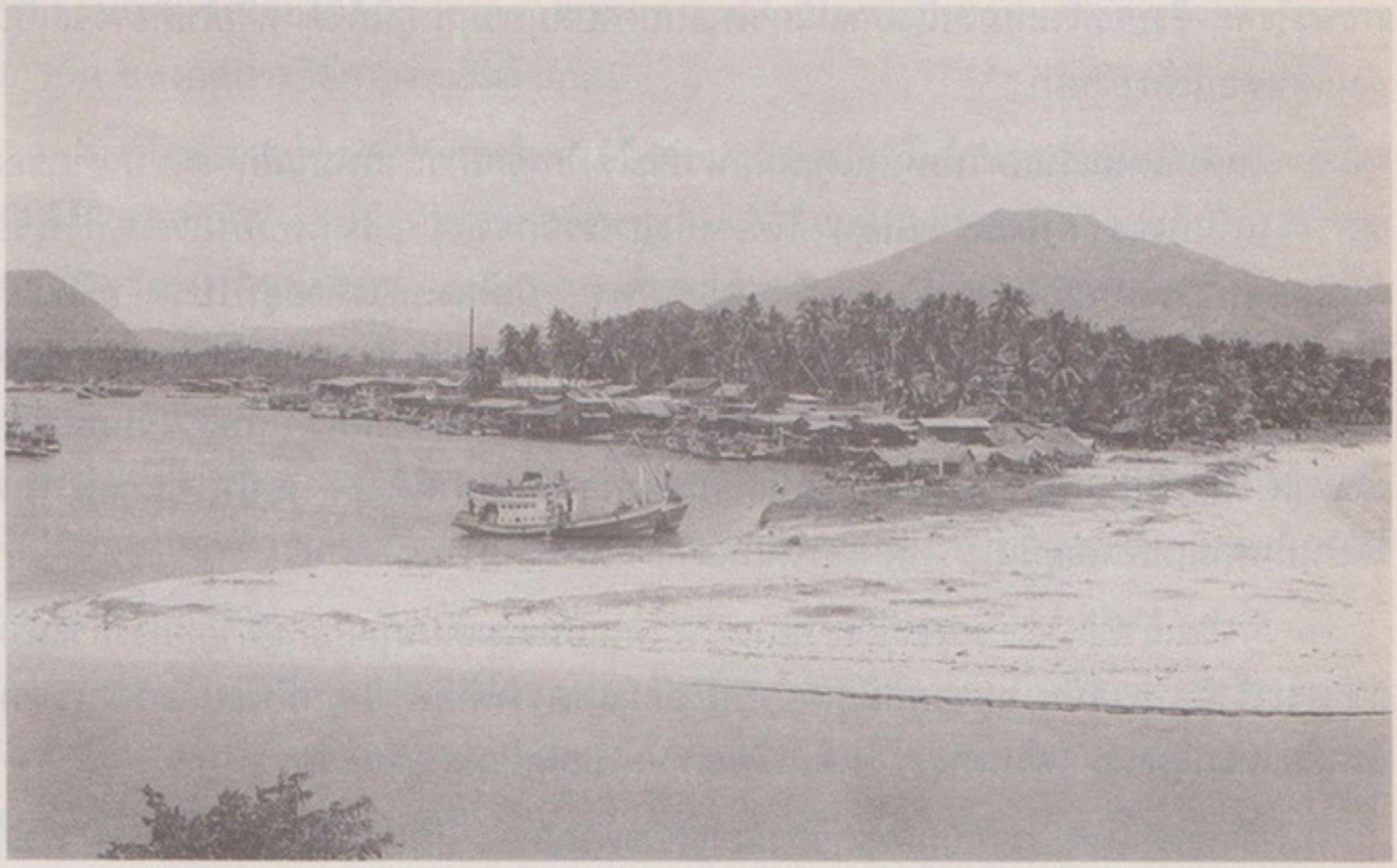

๕

๖

๕ ปากน้ำสิชล นครศรีธรรมราช เป็นท่าจอดเรือที่ดีมาแต่โบราณ เป็นประตูเข้าสู่ชุมชนโบราณภาคใต้ฝั่งทะเลตะวันออก

๖ เขาคา ตำบลเสาเภา อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช มีศาสนสถานตามคติฮินดูบนยอดเขาแห่งนี้

กรรมรังคะ ซึ่งบางทีจะหมายถึงอาณาจักรในแถบคาบสมุทรมลายูนี้ก็ได้ หรือไม่ก็อาจจะเป็นดินแดนตอนใต้ของพม่า

ในดินแดนแว่นแคว้นเหล่านี้ดูเหมือนว่าจะได้มีการกล่าวถึงกันมาแล้ว ตามบันทึกของหลวงจีนเหี้ยนจัง (Hiuen Tsang) ได้อ้างถึงอาณาจักรต่าง ๆ ในแถบอินโดจีนที่ได้รับอิทธิพลจากประเทศอินเดีย เป็นต้นว่า " ศรีเกษตร " มีเมืองหลวงตั้งอยู่ที่โปรม หรือแปร " ทวารวดี " ประกอบขึ้นด้วยแว่นแคว้นใหญ่ ๆ โดยเฉพาะภาคกลางและภาคอีสานของประเทศไทยบัดนี้ อีศานปุระหรือกัมพูชา และมหาจัมปาคือจัมปา ความจริงแล้วท่านหลวงจีนเหี้ยนจังนั้นหาได้ไปถึงดินแดนแว่นแคว้นหรืออาณาจักรดังกล่าวนามมานี้ด้วยตัวเองไม่ ที่แท้แล้วท่านได้บันทึกนามเหล่านี้อยู่ที่เบงกอลตามที่ได้ยินมาเท่านั้น

ที่จริงแล้วที่อ้างถึงกัมพูชาก็คือ อีศานปุระ อันเป็นนามเดียวกันกับกษัตริย์ที่ทรงพระนามว่า พระเจ้าอีศานวรมัน อยู่ร่วมสมัยเดียวกัน ย่อมแสดงว่าได้มีความผูกพันอยู่กับวัฒนธรรมอินเดียและกลุ่มแว่นแคว้นต่าง ๆ ในดินแดนแถบคาบสมุทรมลายูอีกด้วย

ทวารวดีนั้นกล่าวว่าเป็นอาณาจักรมอญหรือพวกเคลง เป็นชาวท้องถิ่นเพราะพบการใช้อักษรอินเดียใต้เขียนภาษามอญของตน บรรดากลุ่มชนที่ใช้ภาษามอญเหล่านี้ได้ยึดครองดินแดนชายฝั่งทะเลต่าง ๆ ไว้ อันเป็นดินแดนตอนใต้ของประเทศพม่าบัดนี้ ให้ชื่อดินแดนแว่นแคว้นของพวกตนไว้ว่า " รามัญญเทศ "

ในระหว่างกลุ่มชนมอญตอนข้างเหนือกับดินแดนพม่าตอนใต้นั้น บริเวณดังกล่าวเป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชนอีกพวกหนึ่งมีชื่อว่า " ปะยู " หรือ " พยุ " มีศิลาจารึกบันทึกไว้ทั้งภาษาสังสกฤตและภาษาปะยู แต่ใช้ตัวหนังสืออินเดียใต้แบบที่ใช้กันอยู่ในสมัยราชวงศ์ปัลลวะ ซึ่งได้ค้นพบในดินแดนนี้ด้วย ลักษณะภาษาสังสกฤตนั้นกำหนดได้ว่าตกในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ จารึกไว้ที่ฐานพระพุทธรูปอ้างถึงพระนามกษัตริย์หลายพระองค์ทีเดียว เป็นต้นว่า พระเจ้าชัย-จันทรวรมัน พระเจ้าหริวิกรม พระเจ้าสิงหวิกรม และพระเจ้าสูรยะวิกรม ได้ครอบครองอาณาจักรศรีเกษตรอยู่เก่าก่อนสมัยเริ่มแรกในโบราณคดีประวัติศาสตร์มากนัก

ได้เคยพบบันทึกโบราณที่บ่งถึงกษัตริย์ราชวงศ์ศรีธรรมราชานุชวงศ์ได้ครอบครองแคว้นอารกันหรือยะไข่อยู่ในระหว่าง พ.ศ. ๑๑๔๓ ถึง พ.ศ. ๑๕๔๓ บรรดาพระนามกษัตริย์ในราชวงศ์นี้ทุกพระองค์จะลงท้ายพระนามด้วย " จันทร " เป็นต้นว่า พระเจ้าพาลจันทระ พระเจ้าเทวจันทระ ในแผ่นเหรียญต่าง ๆ ที่ค้นพบในดินแดนแถบนี้ก็มีกล่าวถึงพระนามกษัตริย์ไว้ด้วยว่าพระเจ้าธรรมจันทระ พระเจ้าวีรจันทระ หากจะกล่าวตามพงศาวดารแล้ว กษัตริย์-จันทรวงศ์นี้ได้ปกครองแคว้นอารกัน อันมีไวศาลีเป็นเมืองหลวง และมีการย้ายเมืองหลวงไปอยู่ที่เมืองรามาวดีและที่เมืองธัณยวดี สำหรับเมืองหลวงเดิมไวศาลีนั้น บัดนี้เรียกว่า " เวถะลี " ห่างจากเมือง Mrohaung ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือราว ๘ ไมล์ เคยเป็นที่ประดิษฐานพระ-

พุทธรูปอันมีชื่อเสียงยิ่ง เรียกว่า " พระมหามุนี " เป็นพระพุทธรูปสำคัญของกลุ่มชนชาวอารกัน แห่งยุคประวัติศาสตร์เริ่มแรกนั้น

บริเวณตอนใต้ของประเทศไทยแถบคาบสมุทรมลายูแล้วด้านทิศตะวันตกโดยตลอดนั้น ก็มีดินแดนส่วนหนึ่งติดต่อกับอาณาเขตประเทศพม่า ส่วนทางทิศตะวันออกแล้วก็อาจติดต่อกับกัมพูชาทางทะเลได้ง่ายอีกเหมือนกัน ดังนั้นดินแดนตอนใต้ของประเทศเราจึงน่าจะเป็นผืนแผ่นดินเริ่มแรกที่เป็นทางผ่านแห่งอารยธรรมอินเดียกับจีนไปมาระหว่างกันเสมอ ดินแดนส่วนนี้ได้ค้นพบจารึกอินเดียต่าง ๆ ที่ใช้อักษรปัลลวะจารึกเป็นภาษาสังสกฤต และจารึกที่เป็นภาษาทมิฬก็ได้ค้นพบอยู่เฉพาะในดินแดนภาคใต้ของเรา ซึ่งในภูมิภาคอื่นแล้วไม่เคยค้นพบอักษรภาษาทมิฬด้วยเลย ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เป็นต้นมาจนกระทั่งถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เป็นที่สุดฉะนี้

ในที่นี้ใคร่ขอนำหลักฐานส่วนหนึ่งอันเกี่ยวข้องสัมพันธ์อยู่กับศิลาจารึกหรือเอกสารโบราณที่ประจำอยู่ในดินแดนตอนใต้ของประเทศไทย อาจเป็นองค์ประกอบต่อวิชาโบราณคดี ประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์ศิลป์ได้บ้างไม่มากก็น้อย

ก่อนอื่นต้องยกศิลาจารึกที่มีกาลเวลาบ่งบอกไว้ในจารึกนั้นนำมาเป็นอันดับแรก ถึงแม้ว่าจะมีรูปอักษรที่ใช้จารึกน่าจะอยู่ภายหลัง ศิลาจารึกหลักอื่นที่ไม่มีศักราชหรือกาลเวลาบ่งบอกไว้ในจารึก เราก็ไม่สามารถจะชี้ชัดลงไปได้ ดังนี้ ศิลาจารึกอันเก่าแก่ที่สุดในตัวจารึกเองของทางภาคใต้จึงได้แก่ศิลาจารึกหลักที่ ๒๓ ซึ่งศาสตราจารย์เซเดส์อธิบายไว้ในประชุมศิลาจารึกสยามภาคที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ ว่า " ศิลาจารึกที่วัดเสมาเมืองนครศรีธรรมราช แจ้งว่าในปี พ.ศ. ๑๓๑๘ เจ้าผู้ครองกรุงศรีวิชัยได้โปรดเกล้า ฯ ให้สถาปนาพุทธวิหารขึ้นในคติพุทธศาสนามหายาน

ศิลาจารึกหลักนี้กล่าวถึงพระนามกษัตริย์ศรีวิชัย ๓ แห่ง คือ บรรทัดที่ ๑๔ บรรทัดที่ ๑๖ และบรรทัดที่ ๒๘ โดยลำดับอักษรจารึกทั้งหมดเป็นอักษรปัลลวะ ซึ่งอักษรชนิดนี้ใช้กันอย่างแพร่หลายในอินเดียใต้ สมัยราชวงศ์กษัตริย์ปัลลวะ มีราชธานีตั้งอยู่ที่เมืองกาญจีปุระ แคว้นมัทราสบัดนี้ และจารึกเป็นภาษาสังสกฤตทั้งหมด

บรรทัดที่ ๑๔ จารึกพระนามกษัตริย์ว่า

– ศฺรีวิชเยนฺทฺรราชา.

ตรงกับอักษรไทย ภาษาไทยบัดนี้ว่า

– ศรีวิชเยนทรราชา –

ควรอ่านว่า – ศี – วิ – ชะ – เยน – ทระ – ราชา
หมายถึง พระราชาผู้เป็นใหญ่ในศรีวิชัย

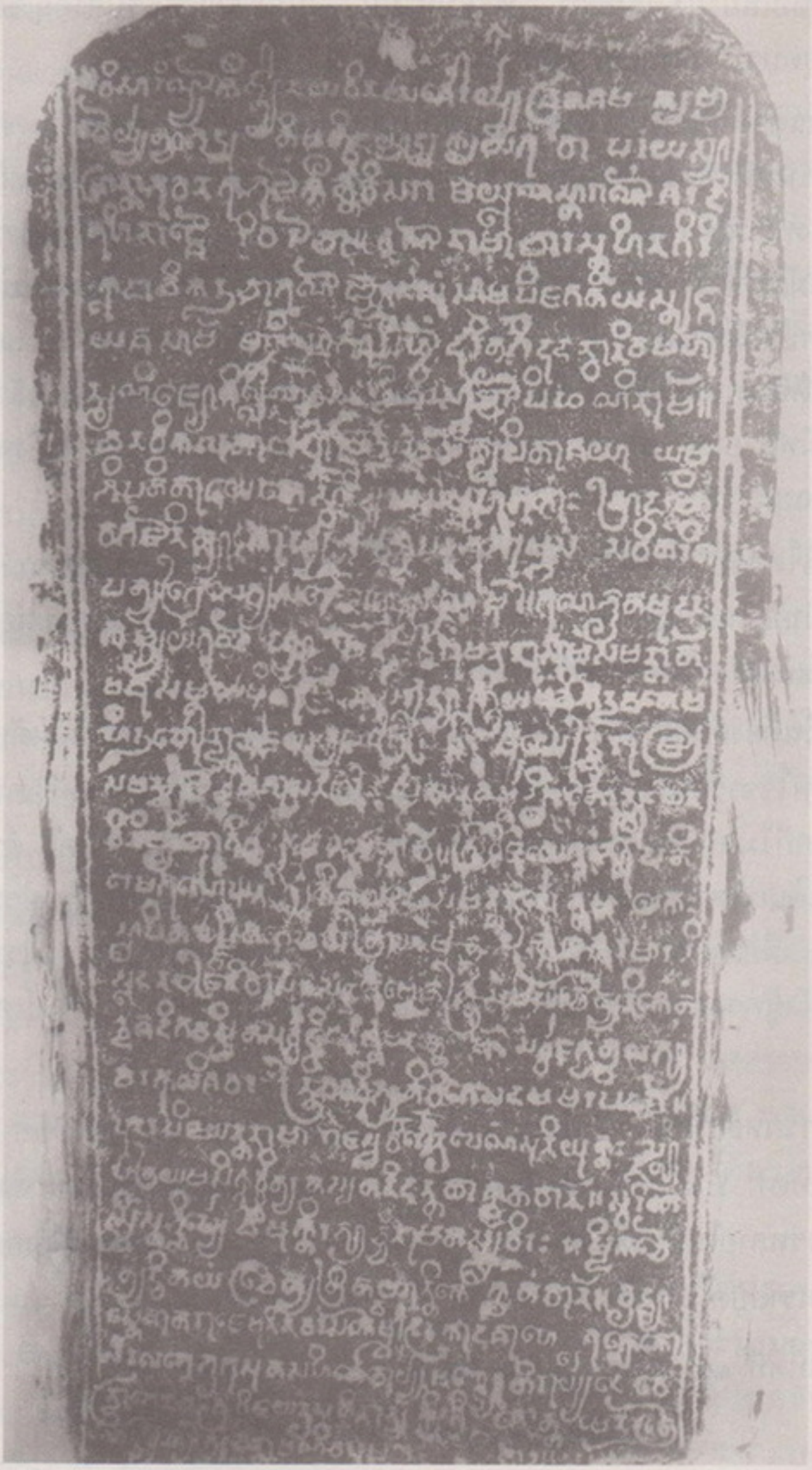

๗ ศิลาจารึกหลักที่ ๒๓ พุทธศักราช ๑๓๑๘ กล่าวถึง ผู้ครองกรุงศรีวิชัยพบที่วัดเสมาเมือง นครศรีธรรมราช

บรรทัดที่ ๑๖ จารึกพระนามกษัตริย์ไว้ว่า

– ศฺรีวิชเยศฺวรภูปติ.

ควรอ่านว่า – ศี – วิ – ชะ – เย – ศะ – วะ – ระ – ภู – ปะ – ติ
เขียนตามภาษาไทยจะเป็น

– ศรีวิชเยศวรภูบดี –

ก็ควรหมายถึง – พระภูบดีผู้ยิ่งใหญ่แห่งศรีวิชัย
บรรทัดที่ ๒๘ บันทึกพระนามกษัตริย์อยู่ว่า

– ศฺรีวิชยนฤปติ.

อ่านได้ว่า – ศี – วิ – ชะ – ยะ – นะ – ริ – ปะ – ติ
เขียนอย่างไทยเป็น – ศรีวิชัยนฤบดี
ก็หมายถึง – พระนรบดี แห่งศรีวิชัย

ทั้งสามแห่ง หมายถึงกษัตริย์ของ " ศรีวิชัย " ทั้งสิ้น ดังนั้น " ศรีวิชัย " ควรจะเป็นนามสถาน และการที่นำ " ศรีวิชัย " มาเป็นสมัยแห่งศิลปกรรม และอารยธรรมแห่งกลุ่มชนโบราณในทางโบราณคดีประวัติศาสตร์ หรือแบบอย่างศิลปะของภูมิภาคตอนใต้แห่งประเทศไทยย่อมเป็นการอันควรและศรีวิชัยก็เป็นบัญญัตินามที่จะทำความเข้าใจต่อวิชาการแผนกนี้ อันไม่เกี่ยวข้องกับเชื้อชาติหรือสัญชาติแห่งบุคคลหรือกลุ่มชนแต่อย่างใดอีกด้วย เท่าที่ท่านผู้รู้แต่เก่าก่อนได้กระทำไว้ก็น่าจะเป็นสากลกรณีที่น่าจะยุติได้ทั่วไปในเรื่องที่เกี่ยวกับภูมิภาคหรือสถานที่ดุจดังคำว่า " คันธารราฐ ", " มถุรา " และ " อมราวดี " เป็นต้น

ศิลาจารึกอีกหลักหนึ่ง ได้แก่หลักที่ ๒๗ พบที่วัดมเหยงค์ จังหวัดนครศรีธรรมราช จารึกด้วยอักษรปัลลวะที่ชัดเจนและงดงามยิ่ง ลักษณะรูปอักษรนั้นเทียบเคียงกันได้กับอักษรปัลลวะที่ได้จารึกขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าศิวะกัณฑะ หรือพระเจ้ามเหนทรวรมันที่ ๒ แห่งราชวงศ์ปัลลวะในอินเดียใต้อย่างไม่ผิดเพี้ยน และจารึกเป็นภาษาสังสกฤตด้วยเหมือนกัน น่าเสียดายที่จารึกหลักนี้ไม่มีศักราชบ่งบอกไว้ด้วย จึงทำให้ด้อยคุณภาพลงไปเมื่อเปรียบเทียบกับจารึกหลักที่ ๒๓ ทั้ง ๆ ที่รูปอักษรจารึกนั้น ในแง่อักขรวิทยาแล้ว ควรจะมีอายุเก่าก่อนกว่าในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ – ๑๓

แต่ท่านศาสตราจารย์เซเดส์พิจารณาว่า " มีจารึกด้านเดียว ๖ บรรทัด เป็นภาษาสังสกฤต อักษรเป็นอักษรบรรจงเหมือนอักษรที่เคยใช้ในประเทศกัมพูชาเมื่อราว พ.ศ. ๑๑๕๐ – ๑๓๕๐ "

ศิลาจารึกหลักนี้กล่าวถึง " อุโบสถาคาร " คือ โรงอุโบสถ หรือ โบสถ์ และกล่าวถึงเรือนแท่นที่จงกรม เรียกว่า " จงฺกรฺมาศนคฺฤหํ " อันเท่ากับเขียนเป็นไทยว่า " จงกรมาศนคฤห์ " สำหรับพระภิกษุหรือนักบวชใช้เดินจงกรม เพื่อปฏิบัติกรรมฐานกำหนดจิตให้บังเกิดสมาธิถ้า

๘ ๙

๑๐ ๑๑

๘ พระบรมธาตุไชยา อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี นักวิชาการส่วนใหญ่ลงความเห็นว่า เป็นศาสนสถานในพุทธมหายานของสมัยศรีวิชัยราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔

๙ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรสำริด ภาพถ่ายก่อนการซ่อม พบที่ไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

๑๐ พระเจดีย์ภายในวัดพระมหาธาตุนครศรีธรรมราช มีผู้กล่าวว่า พระมหาธาตุนครศรีธรรมราชองค์เดิม (ภายใน) มีลักษณะคล้ายคลึงกันนี้ ต่อมามีการสร้างครอบทับในสมัยกรุงศรีอยุธยา (ภาพถ่ายเมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๗๐)

๑๑ พระมหาธาตุ นครศรีธรรมราช สภาพก่อนการบูรณะปฏิสังขรณ์โดยกรมศิลปากร

๑๒

๑๓

๑๒ กลุ่มเทวรูป ๓ องค์ และแผ่นศิลาจารึกอักษรทมิฬ ภาษาทมิฬ (ศิลาจารึก เขาพระนารายณ์ เมืองตะกั่วป่า) สภาพเมื่อพบอยู่ในต้นไม้บริเวณตีนเขาพระนารายณ์ ปัจจุบันอยู่ในตำบลเหล อำเภอกะปง จังหวัดพังงา (เดิมขึ้นอยู่กับอำเภอตะกั่วป่า) เทวรูปทั้ง ๓ องค์นี้ เป็นรูปของพระวิษณุและบริวาร

๑๓ เขาคูหา ตำบลชุมพล อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา เป็นถ้ำขุด ภายในถ้ำหนึ่งมีลายเส้นรูปวงกลม อาจารย์คงเดชเคยวินิจฉัยว่าน่าจะเป็นศาสนสถานฮินดู ในรอบพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๔

พิจารณาตามเนื้อหาเรื่องที่จารึกแล้วมุ่งไปทางพุทธศาสนามากกว่าจะเป็นลัทธิฮินดู เนื่องจากใช้ภาษาสังสกฤตในจารึกจึงทำให้รู้ได้ชัดเจนว่าเป็นพุทธมหายาน และในศาสนาอื่นแล้วคงไม่กล่าวถึง " อุโบสถาคาร " และ " จงกรมาศนคฤห์ " เป็นอันขาด

นอกจากนี้เราได้พบหลักฐานในศิลาจารึกแผ่นนี้อีกว่า ในสมัยนั้นได้มีการเขียนหนังสือบนแผ่นกระดาษด้วยหมึกแล้ว ดังข้อความที่ว่า

– สหมษีปตฺรารฺปฺปณ์ เลขนมฺ –

ซึ่งหมายถึง " แผ่นที่เขียนด้วยหมึก " นั่นเอง

อีกแห่งหนึ่งในศิลาจารึกหลักที่ ๒๗ นี้ กล่าวถึงคำว่า " จีนธฺว (ช) " คือ " จีนธวัช " อันหมายถึงธงจีน แสดงว่ามีสัมพันธภาพกับประเทศจีน ยอมรับวัฒนธรรมจีน คือ ธงของจีนเข้ามาใช้ในดินแดนแถบนี้อีกด้วย อย่างน้อยที่สุด " จีนธวัช " หรือ ธงจีนในจารึกนี้จะบ่งไปถึง บันทึกของท่านอี้จิง ที่กล่าวถึง " ศรีวิชัย " ในภาษาจีนว่า "ชีหลี หุดชี " ได้รับอารยธรรมทางพระพุทธศาสนาจากอินเดีย มีความเจริญรุ่งเรืองมาก และในระหว่าง พ.ศ. ๑๒๑๔ ถึง พ.ศ. ๑๒๑๕ และใน พ.ศ. ๑๒๒๘ – ๑๒๓๒ นั้น ท่านอี้จิงได้มาพำนักอยู่ที่ศรีวิชัยหรือ ชีหลี-หุดชี อันเป็นสถาบันการศึกษาทางพระพุทธศาสนาดุจเดียวกับ มหาวิทยาลัยนาลันทาในอินเดีย ที่ลือชื่อครั้งนั้นก็เป็นได้

ควรบันทึกเรื่องการเขียนหนังสือด้วยกระดาษหรือแผ่นเปลือกไม้ที่รองรับการเขียนกับหมึกอันเป็นเครื่องอุปกรณ์ในการเขียนไว้ในที่นี้ เพราะศิลาจารึกหลักที่ ๒๗ ได้รับรองถึงอารยธรรมอินเดียและจีนไว้ด้วยกัน ปัญหาของเรื่องจึงมีอยู่ว่ากลุ่มชนโบราณทางภาคใต้ของประเทศจะได้รับกรรมวิธีการทำกระดาษเขียนหนังสือด้วยหมึกนี้มาจากอินเดียหรือจีน เพราะในอินเดียก็พบหลักฐานการมีกระดาษกับหมึกมาแล้ว โดยเฉพาะศัพท์ของคำว่าหมึกนั้นภาษาสังสฤกตว่า " มษิ " หรือ " มษี " ส่วนภาษาบาลีก็เช่นกันคือ " มสิ " หรือ " มสี " ภาษาโบราณทั้งสองนี้ร่วมสมัยพุทธกาลทีเดียว ภาษาสังสกฤตนั้นในคัมภีร์อัษฏยายีไวยากรณ์ของท่านมหาฤษี-ปาณินิ ราว พ.ศ. ๑๔๓ ก็ได้กล่าวถึงคำว่า " หมึก คือ มษี " ไว้แล้ว

สมัยก่อนหน้าราชวงศ์โมริยะเล็กน้อย พระเจ้าอะเลกซานเดอร์แห่งมะสิโดเนีย กรีฑาทัพเข้ามาถึงดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำสินธุ ระหว่าง พ.ศ. ๒๑๖ – ๒๑๘ นายทัพกรีกคนหนึ่งของพระองค์ได้บันทึกว่า กลุ่มชนโบราณแถบนั้นทำกระดาษเยื่อไม้ ด้วยฟาง และผ้าขี้ริ้วมาแล้ว

จีนก็เช่นกันเป็นกลุ่มชนโบราณในเอเชียตะวันออกไกลที่รู้จักกรรมวิธีการทำกระดาษมาแล้วดุจกัน และใช้หมึกจีนกับพู่กันเขียนวาดอักษรของตนมาช้านาน แต่การเขียนหนังสือของกลุ่มชนโบราณในอินเดียนั้นเราได้พบในราวพุทธศตวรรษที่ ๓ – ๗ ว่าเขียนหนังสือจากทางซ้ายมือไปทางขวามือแล้ว นั่นควรจะเป็นลักษณะที่ควรกำหนดได้ว่าน่าจะเป็นการใช้วัสดุที่เบาบาง

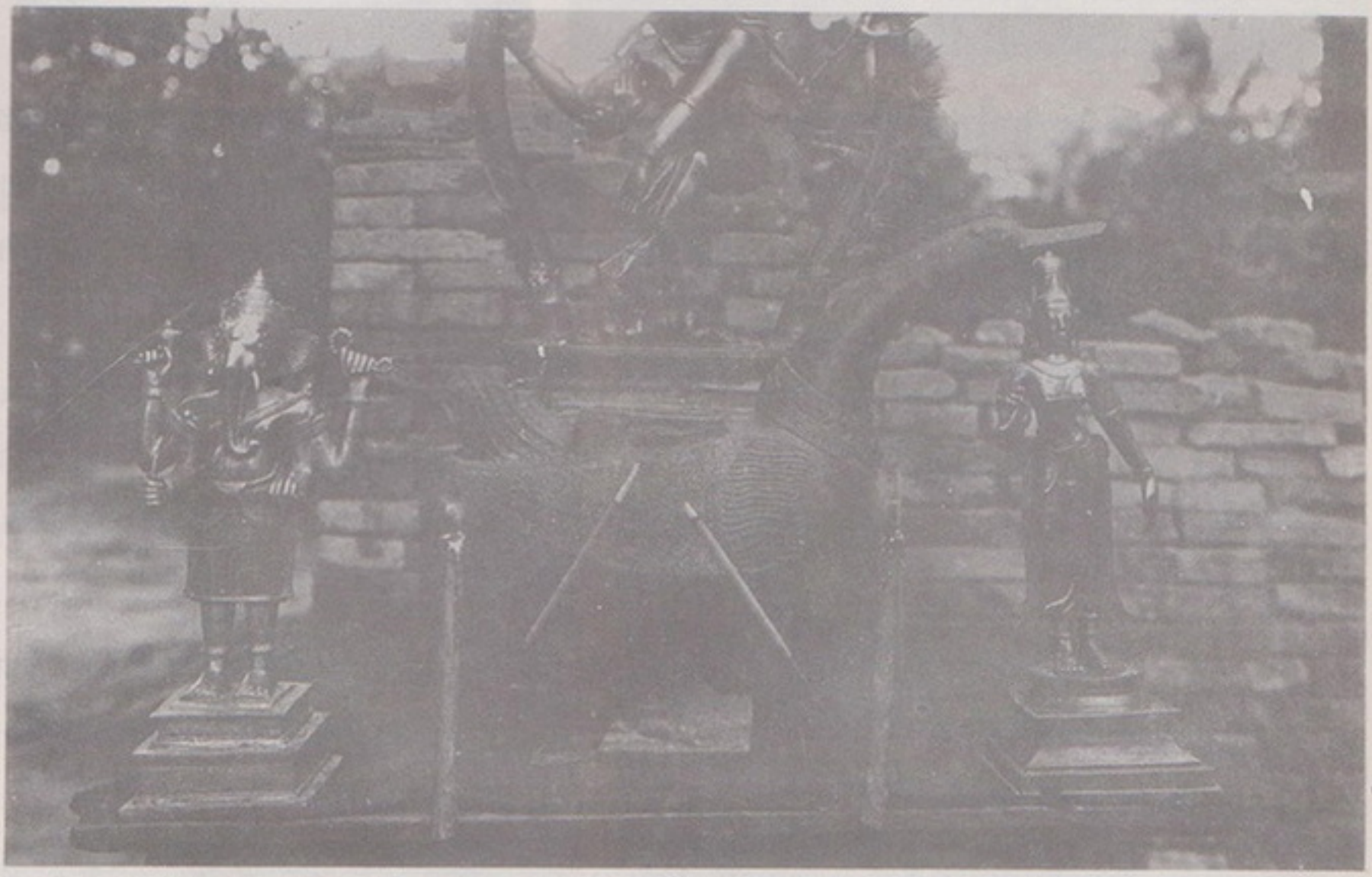

๑๔ ๑๕

๑๖

๑๔ - ๑๕ ศิวลึงค์จากแหล่งโบราณคดียะรัง ปัตตานี และฐานศิวลึงค์ (โยนิ)จากแหล่งโบราณคดีท่าควาย อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นประติมากรรมฮินดู ซึ่งอาจารย์คงเดชเคย กำหนดอายุว่า อยู่ในรอบพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๔

๑๖ ประติมากรรมฮินดู ที่ชากศาสนสถานในนครศรีธรรมราช ก่อนการเคลื่อนย้ายไปไว้ยังพิพิธภัณฑ์-สถานแห่งชาติ ได้แก่รูป ศิวนาฏราช, พระคเณศวร, หงส์, และควรจะเป็นพระอุมามากกว่า พระลักษมีตามข้อวินิจฉัยของอาจารย์คงเดชเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๒๔

และเปรอะเปื้อนได้ง่าย จึงต้องจัดระบบการเขียนมิให้มือขวาที่ถนัดโดยทั่วไปในการเขียนนั้นไปทับตัวอักษรที่เพิ่งเขียนลงบนกระดาษด้วยหมึกใหม่ ๆ ยังไม่ทันแห้ง

อักษรจารึกทางภาคใต้จึงบ่งลักษณะถึงการเขียนหนังสือจากซ้ายไปขวาทั้งสิ้น สาเหตุนี้ก็น่ายุติได้ว่า เป็นการเขียนหนังสือแบบอินเดียมากกว่าจะเขียนหนังสือแบบจีน และควรจะเนื่องในอิทธิพลทางศาสนาที่เผยแผ่เข้ามาถึงประเทศไทยตอนใต้ จึงได้พบเห็นลักษณะการเขียนหนังสือดังกล่าวเป็นหลักสำคัญ

มิลักษณะพิเศษประจำอยู่ทางภาคใต้ ซึ่งบรรดาภาคอื่นในประเทศไทยจะไม่มีสิ่งนั้น ได้แก่การพบศิลาจารึกอักษรทมิฬและภาษาทมิฬ ซึ่งศาสตราจารย์ยอช เซเดส์ ได้นำมาลงตีพิมพ์ไว้ในประชุมศิลาจารึกสยามภาคที่ ๒ กำหนดเป็นหลักที่ ๒๖ เรียกชื่อว่า " ศิลาจารึกเขาพระนารายณ์เมืองตะกั่วป่า " ประมาณราว พ.ศ. ๑๒๕๐ - ๑๓๐๐ เนื้อเรื่องกล่าวถึง การขุดสระน้ำใกล้เมืองนังคูร และอยู่ในความดูแลรักษาของสมาชิกแห่งมณิคราม และของกองทัพระวังหน้า กับชาวไร่ชาวนา

เนื้อความที่จารึกนี้บ่งถึงพวกทมิฬได้มาตั้งถิ่นพำนักอาศัยอยู่ในดินแดนแถบนั้น และร่วมอยู่กับชนชาวพื้นเมืองที่เป็นชาวไร่ชาวนาบริเวณนี้ ศาสตราจารย์ ฮูลช์ สันนิษฐานว่า นงครู หรือนังครู เป็นชื่อตำบลที่พวกทมิฬตั้งอยู่ใกล้เมืองตะกั่วป่าทุกวันนี้ และสันนิษฐานว่าชื่อผู้ขุดสระนั้นบางทีจะเป็น " ภาสกรวรมัน "

ศิลาจารึกอักษรภาษาทมิฬอีกหลักหนึ่งกำหนดเป็นหลักที่ ๒๙ ในประชุมศิลาจารึกสยามภาคที่ ๒ ท่านเซเดส์ได้อธิบายว่าคล้ายตัวอักษรจารึกที่เขาพระนารายณ์เมืองตะกั่วป่า จากการพิจารณารูปอักษรแล้ว ศาสตราจารย์ฮูลช์เห็นว่าจะจารึกขึ้นภายหลังจารึกเขาพระนารายณ์สัก ๒๐๐ ปี

เนื้อความที่จารึกเรื่องพราหมณ์และโคสีแดง ฉะนั้นศิลาจารึกอักษรภาษาทมิฬทั้ง ๒ หลักนี้ควรจะเป็นจารึกในลัทธิฮินดู ไม่ไศวนิกายก็วิษณุนิกาย อยู่ร่วมสมัยศรีวิชัยในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖ และได้ร่วมกับพุทธศาสนามหายานในกาลเวลานั้นตลอดมา

แต่ถ้ายุติเรื่องพระพุทธศาสนามหายานตามหลักฐานจากศิลาจารึก เราก็พบร่องรอยที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนามหายานใน พ.ศ. ๑๓๑๘

ส่วนข้อมูลทางฮินดูนั้นแม้จะพบเนื้อความที่บ่งถึงคติลัทธิฮินดูในจารึกด้วย แต่ไม่มีศักราชหรือกาลเวลาแน่ชัดในจารึก ก็เพียงแต่สันนิษฐานกันว่าระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๔ ดังศิลาจารึกอักษรภาษาทมิฬทั้ง ๒ หลัก

บรรดาประติมากรรมต่าง ๆ ที่ค้นพบก็มีทั้งพุทธมหายานและเทวรูปในลัทธิฮินดู เป็นต้นว่าประติมากรรมพระนารายณ์และศิวลึงค์ทั้งหมดนั้น ตามเงื่อนแง่ทางศิลปกรรมแล้วก็จัดอยู่ใน

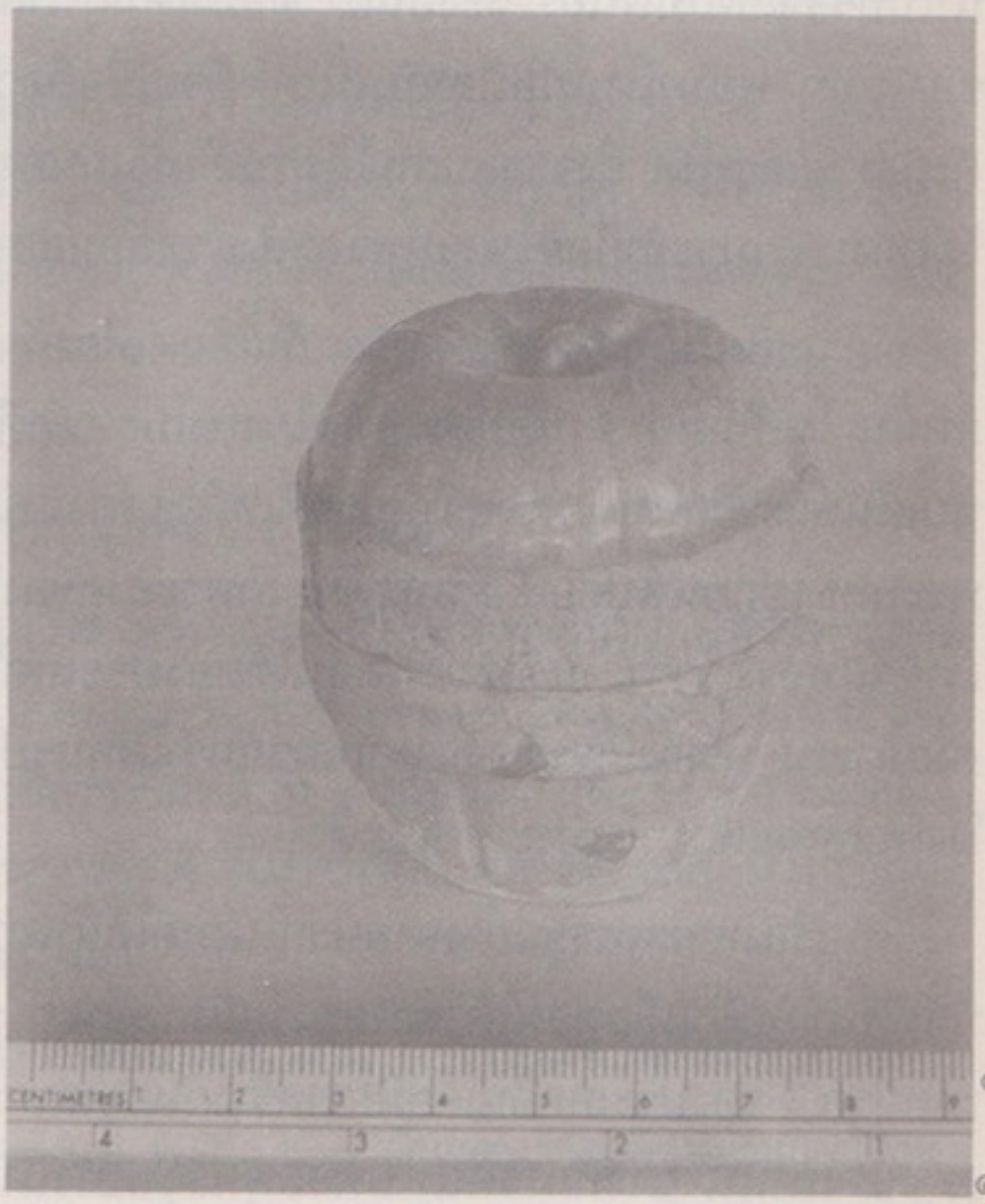

๑๗ ๑๘

๑๙ ๒๐

๑๗ ตัวอักษรจีนบนแผ่นค้นฉ่องสำริด โบราณวัตถุจีนที่คงเข้ามาพร้อมกับการค้าทางสำเภาของจีนในสมัยโบราณ (พบที่สทิงพระสงขลา)

๑๘ ไหจีนสมัยราชวงศ์ถัง (พุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๕) จากฝั่งทะเลตะวันออกที่สทิงพระ

๑๙ - ๒๐ จีนคงติดต่อค้าขายกับดินแดนภาคใต้ของไทย ตั้งแต่สมัยรุ่งเรืองของอาณาจักรศรีวิชัยจนถึงปลายสมัยในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ -๑๙ เครื่องถ้วยจีนลักษณะ นี้พบทั่วไปในภาคใต้

ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖ ด้วยเหมือนกัน เทวรูปศิลาสองสามองค์ที่อาจเก่าก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ขึ้นไป ถึงพุทธศตวรรษที่ ๙-๑๐ ก็มี และพระพุทธรูปศิลาบางองค์ก็น่าจะเก่าขึ้นไปถึงระยะเวลานั้นด้วยก็ได้ โดยเฉพาะลักษณะของพระพุทธรูปที่บ่งถึงอิทธิพลพุทธศิลป-อมราวดีที่ได้ค้นพบในดินแดนตอนใต้ของประเทศไทยเราร่วมอยู่ด้วย

ศิลาจารึกช่องคอย สลักอยู่บนแท่งหินขนาดใหญ่ ใช้อักษรปัลลวะจารึกเป็นภาษาสังสกฤต บ่งบอกถึงนางวิทยาธารี ที่เกี่ยวข้องกับพระอิศวรหรือพระศิวะนั้นก็ทำให้เราพิจารณาได้ถึงคติไศวนิกายที่แพร่หลายอยู่ทั่วไปในดินแดนตอนใต้ของประเทศไทย เป็นที่น่าเสียดายอยู่ว่าบรรดาประติมากรรมต่าง ๆ ได้ถูกเคลื่อนย้ายจากแหล่งเดิม ก่อให้เกิดความสับสนเกี่ยวกับแหล่งที่พบ จึงยากที่จะพิจารณาให้แน่ชัดในทางโบราณคดีประวัติศาสตร์ได้

บรรดาพระพิมพ์ทั้งดินดิบและดินเผาทางภาคใต้นั้น หากยังประจำอยู่กับสถานที่เดิม เป็นต้นว่า ในถ้ำต่าง ๆ อย่างที่สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์เคยทรงพบเห็นมาแล้ว ก็จะทำให้หลักฐานและข้อมูลต่าง ๆ สมบูรณ์ยิ่งขึ้น กล่าวคือบรรดาพระพิมพ์ทั้งนั้นเหตุใดจึงนำไปบรรจุไว้ตามพื้นถ้ำ ชะง่อนผา ต่อมาได้มีผู้นำเคลื่อนย้ายจ่ายแจกกันไปตามพวกตามหมู่ของตน ๆ พอมาถึงสมัยปัจจุบันนี้ยากที่จะเชื่อถือว่าแหล่งที่มาดั้งเดิมของศิลปโบราณวัตถุดังกล่าวจะอยู่ที่ใด ถึงจะสอบถามได้ความยืนยันมั่นคงจากบุคคลก็ตาม แต่ไม่พบเห็นศิลปโบราณ-วัตถุดังกล่าวประจำที่อยู่ในสภาพและสิ่งแวดล้อมอย่างไรได้เสียแล้ว

ฉะนั้นในทุกวันนี้จึงพิจารณากันได้แต่เพียงลักษณะศิลปะที่ประจำอยู่ในศิลปโบราณวัตถุเท่านั้น ไม่เป็นหลักฐานอันสมบูรณ์ในทางโบราณคดีแต่ประการใดได้เลย ยิ่งไปกว่านั้นยังเคยพบเห็นพระพิมพ์ดินเผาปางนาคปรกที่เหลือแต่ส่วนท่อนบนของศีรษะนาคและพระพักตร์ องค์พระพุทธรูปถูกนำไปต่อเข้ากันพอดีกับลำพระองค์ของพระพุทธรูปยืน หากไม่พิจารณาให้ถ่องแท้เราก็จะหลงดีใจว่า ในดินแดนตอนใต้ของประเทศไทยได้ค้นพบพระปารัศวนาถ ศาสดาในศาสนาเชน หรือไม่ก็จะต้องนำมากล่าวกันว่าได้พบรูปเคารพในศาสนาเชนที่มีมหาวีระเป็นศาสดาได้แพร่หลายเข้ามาถึงประเทศไทยด้วย

เรื่องพระพุทธรูปปางนาคปรกในภาคใต้นั้นควรจะเป็นที่น่าใส่ใจยิ่ง เพราะจะเป็นแหล่งที่สัมพันธ์กับอินเดียตอนใต้ได้ง่ายกว่าภูมิภาคอื่น ๆ ของประเทศไทย เนื่องจากว่า " พระปาง-นาคปรก " ของประเทศอินเดียมีการสร้างกันอยู่เฉพาะในพุทธศิลป์อมราวดี ราวพุทธศตวรรษที่ ๗ - ๙ เท่านั้น บางทีการค้นพบพระพุทธรูปปางนาคปรกอาจจะไม่จำเป็นต้องได้รับคตินิยมมาจากที่ใด ๆ เลยก็ได้ ถึงกระนั้นพระพุทธรูปนาคปรกสำริดที่ไชยา มีจารึกที่ฐานล่างขององค์พระปรากฏอยู่ว่า สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๗๒๖ ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ อาจไม่จำเป็นที่จะต้องได้รับอิทธิพลไปจากศิลปลพบุรีหรือศิลปทวารวดี ทางภาคกลาง เพราะในภาคใต้นั้นได้เคยทำพระพิมพ์ดินเผาปางนาคปรกมาแล้ว

แต่การใช้อักษรขอมจารึกนั้นเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงมิได้ทีเดียว เพราะอักษรขอมเป็นอักษรประจำถิ่นในประเทศไทย และแพร่หลายทั่วไปทุกภูมิภาคของประเทศ ยกเว้นดินแดนทางภาคเหนือของไทยเท่านั้นที่ไม่พบอักษรขอม ซึ่งในกรณีนี้เราอาจยอมรับได้เหมือนกันว่าอักษรขอมได้แพร่หลายในภาคใต้ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เข้าไปแทนที่อักษรปัลลวะและอักษรทมิฬที่เคยใช้มาก่อน

ศิลาจารึกหลักที่ ๒๔ เรียกว่า ศิลาจารึกวัดหัวเวียงเมืองไชยา ในประชุมศิลาจารึกสยามภาคที่ ๒ นั้น ท่านเซเดส์ให้ความเห็นว่า

- ตัวอักษรมีลักษณะคล้ายตัวอักษรซึ่งใช้กันในเกาะชวาเมื่อราว พ.ศ. ๑๗๐๐

ที่จริงแล้วก็คือตัวหนังสือขอมในรอบพุทธศตวรรษที่ ๑๘ นั่นเอง เพราะจารึกหลักนี้เป็นหลักสุดท้ายในดินแดนภาคใต้ของประเทศไทยก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมของภาคใต้มาเป็น " ลังกาวงศ์ " ร่วมสมัยสุโขทัย ซึ่งศักราชได้กล่าวไว้ในศิลาจารึกหลักที่ ๒๔ นี้เป็นศักราชกลียุค ๔๓๓๒ ตรงกับ พ.ศ. ๑๗๗๓ และเป็นศิลาจารึกในประเทศไทยเพียงหลักเดียวที่ใช้ศักราชกลียุคอย่างนี้

ในศิลาจารึกหลักที่ ๒๔ อาจเป็นหลักแรกที่เราได้พบคำว่า " ศรีธรรมราช " อันเป็นที่มาของคำว่า " นครศรีธรรมราช " ในสมัยปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะเราได้พบคำ " ศรีธรรมราช " ในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ของพ่อขุนรามคำแหงแห่งกรุงสุโขทัย แต่เมื่อใช้ความสังเกตจากการใช้คำตามภาษาสังสกฤตในจารึกหลักที่ ๒๔ พ.ศ. ๑๗๗๓ นี้ ศรีธรรมราชยังเป็นพระนามของกษัตริย์ผู้ครองเมืองตามพรฺลิงค์ ดังในจารึกนั้นว่า " ตามฺพรฺลิงฺเคศฺวร "

ส่วนพระนามกษัตริย์ ก็ว่า " จนฺทฺรภานุมทนะ ศฺรีธรฺมฺมราชา "

ฉะนั้น พระเจ้าจันทรภานุ ศรีธรรมราช พระองค์นี้ ควรเป็นพระนามกษัตริย์พระองค์สุดท้ายเท่าที่จะหาได้ในศิลาจารึกภาคใต้ และในครั้ง พ.ศ. ๑๗๗๓ ชื่อเมืองที่ทรงครองอยู่คือเมืองตามพรลิงค์ และภายหลังต่อมาในศิลาจารึกหลักที่ ๑ สุโขทัย ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๒๖ - ๑๘๓๕ จึงได้นำเอาชื่อ " ศรีธรรมราช " ของพระเจ้าจันทรภานุในศิลาจารึกหลักนี้ไปเป็นชื่อ " เมือง " จึงกลายเป็นว่า **" ลุกแต่ศรีธรรมราชมา "**

จากการพิจารณาศิลาจารึกทั้งหมดเท่าที่ยกอ้างไว้ในที่นี้ ก็อาจรวมความลงได้ว่า

ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๔ หรือตั้งแต่ พ.ศ. ๑๓๑๘ ดินแดนภาคใต้ของไทยเราได้พบหลักฐานเกี่ยวกับคติพุทธมหายาน และอยู่ร่วมกันมากับคติฮินดูไศวนิกายและวิษณุนิกาย ใช้ภาษาสังสกฤตและภาษาทมิฬ มีตัวหนังสือปัลลวะและตัวหนังสือทมิฬใช้

ในรอบพุทธศตวรรษที่ ๑๘ พ.ศ. ๑๗๒๖ ถึง พ.ศ. ๑๗๗๓ เป็นที่สุด ก็ได้พบหลักฐานการจารึกด้วยอักษรขอม และเป็นภาษาสังสกฤต มีความเกี่ยวข้องกับคติพุทธศาสนา

๒๑ ๒๒

๒๑ พระพุทธสิหิงค์ ที่นครศรีธรรมราช พุทธลักษณะงดงาม

๒๒ พระพุทธรูปสมัยอยุธยาศิลปท้องถิ่นภาคใต้ (วัดมัชฌิมาวาส สงขลา)

มหายาน และหีนยานหรือเถรวาทปะปนกันอยู่ การที่กล่าวถึงเถรวาทหรือหีนยานไว้ในที่นี้เพราะมองเห็นเค้ามูลจากศิลาจารึกหลักที่ ๒๔ ที่อ้างถึง " ธรฺมฺมาโสกสมานนีติ " ซึ่งเป็นถ้อยคำสรรเสริญ " พระเจ้าจันทรภานุศรีธรรมราช " ว่า พระองค์ทรงเสมอด้วย " พระเจ้าธรรมาโศกราช " คือ พระเจ้าอโศกมหาราช ครั้งโบราณ ที่ทรงกระทำตติยสังคายนาพระไตรปิฎกในพระพุทธศาสนาครั้งที่ ๓ ในราวพุทธศตวรรษที่ ๓ เฉพาะพระเจ้าอโศกนี้ ฝ่ายเถรวาทหรือหีนยานถือว่า พระองค์ทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกในคติของตนที่ใช้ภาษาบาลีเป็นหลัก ดังนั้นการที่ได้พบเห็นความอุปมาว่าพระเจ้าจันทรภานุก็ทรงพระเกียรติคุณเสมอด้วยพระเจ้าธรรมาโศก ดังนี้จึงทำให้เห็นว่าฝ่ายภาษาสังสกฤตเองก็ได้ยินยอมน้อมรับไปใช้กับกษัตริย์ของตนด้วยเหมือนกัน เพราะคำว่า" ธรรมาโศก " ก็ดี " ธรรมิกราช " ก็ดี หรือ " ธรรมราชา " ก็ตาม ล้วนแต่เป็นพระนามของกษัตริย์ฝ่ายพุทธศาสนาภาษาบาลีมาช้านาน

ถ้าเราจะกำหนดขอบเขตแห่งนามกษัตริย์ " ศรีวิชัย " ควรเริ่มต้นใช้กันมาตั้งแต่ พ.ศ. ๑๓๑๘

พอถึง พ.ศ. ๑๗๗๓ จึงได้เปลี่ยนเป็น " ตามพรฺลิงค์ " และพระนามกษัตริย์ ก็เป็น " จันทรภานุ ศรีธรรมราชา "

พ.ศ. ๑๘๒๖ - ๑๘๓๕ จากศิลาจารึกสุโขทัยของพ่อขุนรามคำแหง จึงกลายเป็นนามเมืองว่า "ศรีธรรมราช "

ภายหลังจากนั้นจึงกลายเป็น " นครศรีธรรมราช " อย่างที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้.

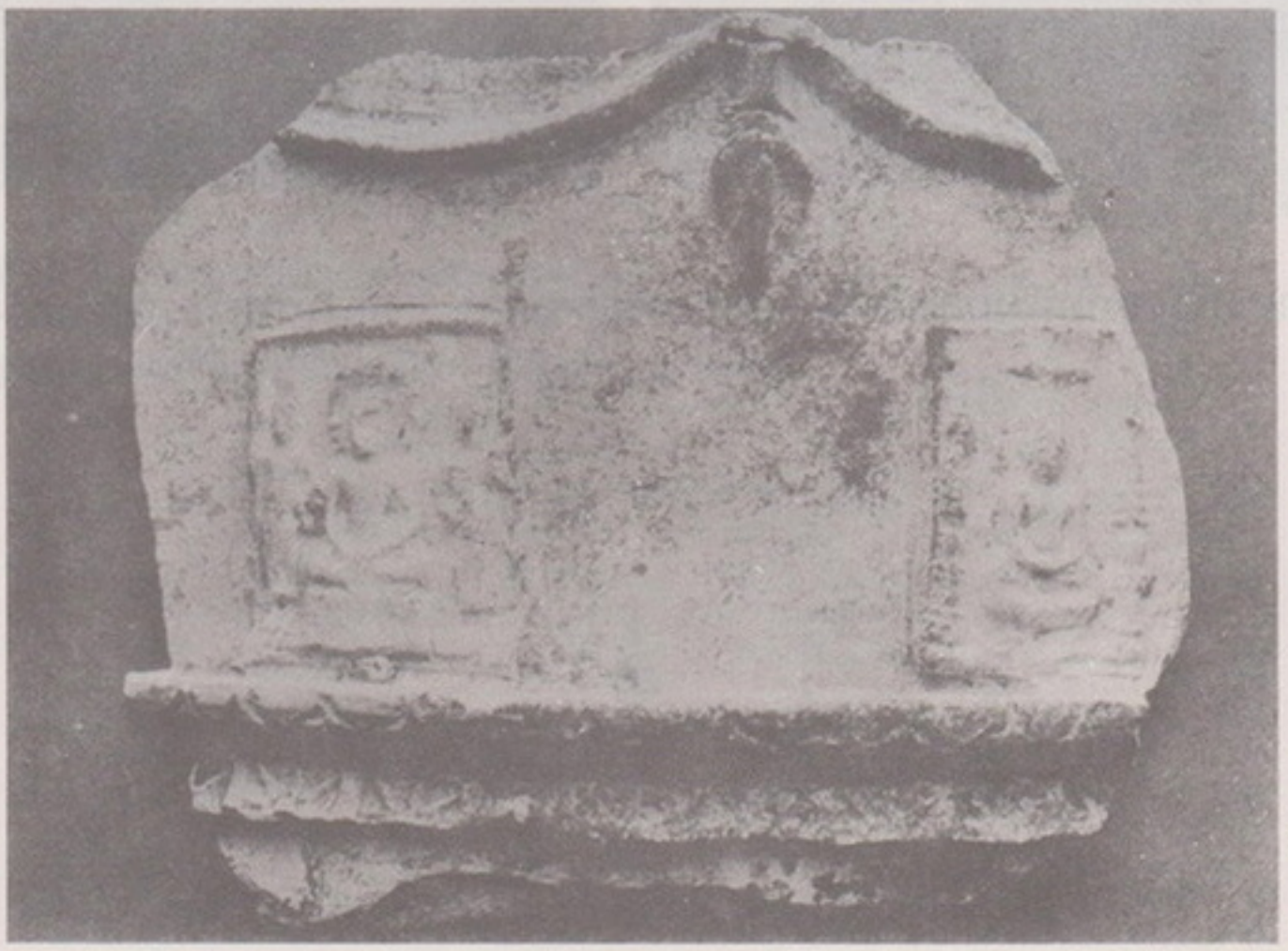

๑ ๒

๓

๑ พระพุทธรูปศิลปอมราวดี พบที่อำเภอสุไหงโกลก จังหวัดนราธิวาส ปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑ์ส่วนพระองค์ของพระองค์เจ้าภาณุพันธ์ยุคล

๒ พระพุทธรูปนาคปรกสัมฤทธิ์ขนาดใหญ่ พบที่วัดเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีคำจารึกใต้ฐานอักษรขอม ภาษาสันสกฤต ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘

๓ พิมพ์รูปพระพุทธรูปประทับนั่งสมาธินาคปรกเป็นพิมพ์บนช่องกรอบของสถูปดินเผาจากแหล่งโบราณคดียะรัง จังหวัดปัตตานี ซึ่ง *"เป็นตัวอย่างอันดีของคติการสร้างพระพุทธรูปตามแบบศิลปอมราวดีที่สืบทอดหลงเหลือในสมัยของการสร้างสรรค์พระพุทธรูปตามแบบศิลปคุปตะและหลังคุปตะในรอบพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๔"* ตามคำอธิบายของอาจารย์คงเดช ประพัฒน์ทอง

๑๑

ทักษิณประวัติจากเอกสารโบราณและศิลปกรรม

(เขียนเป็นบันทึกแนวอภิปรายในการสัมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราชครั้งที่ ๓ จัดโดยวิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ ๑๔ – ๑๘ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๒๖)

เป็นที่ทราบอยู่ทั่วไป ประเทศไทยของเรามีรูปแบบของดินแดนหรือแผ่นดินคล้ายรูปขวาน ส่วนตัวขวานหรือหัวขวานนั้นตั้งแต่ภาคกลางขึ้นไปหาภาคเหนือและภาคอีสานมีลักษณะคล้ายส่วนคมขวานออกไปทางด้านทิศตะวันออก สันขวานซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันตก ฉะนั้นดินแดนภาคใต้ของประเทศไทยเราทั้งหมดตั้งแต่จังหวัดชุมพรลงไปตลอดแหลมมลายูจึงอาจเรียกได้ว่า " เป็นส่วนด้ามขวาน " ยืดยาวออกไปสู่ทะเลหรือคาบสมุทร ทางด้านตะวันตกก็เป็นคาบสมุทรอินเดียต่อเนื่องกับแถบทะเลอันดามัน ส่วนทางด้านตะวันออกก็เป็นคาบสมุทรทะเลจีน

ดินแดนของประเทศไทยส่วนที่เป็นด้ามขวานนี้มีหลักฐานทางอารยธรรม วัฒนธรรมแต่สมัยโบราณกาลต่อเนื่องกันลงมาตราบเท่าถึงบัดนี้ ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์เป็นต้นมา ซึ่งบรรดาอารยธรรมเริ่มแรกสมัยก่อนประวัติศาสตร์นั้นได้พบร่องรอยอยู่ทั่วไปไม่แพ้ดินแดนส่วนอื่น ๆ ของประเทศไทยเคยค้นพบกลองมโหรึกทำด้วยสัมฤทธิ์อันเป็นวัฒนธรรมดองซอนและเครื่องมือหินต่าง ๆ ตลอดจนกระทั่งลูกปัดหลายหลากมากชนิด สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นวัฒนธรรมประจำแหล่งของชุมชนโบราณดึกดำบรรพ์ อันมีมาก่อนสมัยประวัติศาสตร์หลายพันปี แต่ในที่นี้จะพยายามกล่าวถึงอารยธรรม วัฒนธรรม สมัยประวัติศาสตร์ซึ่งหมายถึงว่าชุมชนโบราณในส่วนที่เป็นด้ามขวานนี้ได้วิวัฒน์ผ่านยุคชุมชนโบราณดึกดำบรรพ์อันไกลแสนไกลมาแล้ว มีภาษา ศาสนา ศิลป ต่าง ๆ เป็นเครื่องกำหนด ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๘ เป็นต้นมา

บรรดาท่านผู้รู้ทั้งหลายได้ดำเนินการค้นคว้าหาหลักฐานที่จะนำมายืนยันถึงความเก่าแก่ทางอารยธรรม วัฒนธรรม สมัยประวัติศาสตร์ในดินแดนภาคใต้ของประเทศไทย โดยมากจะกล่าวถึงจดหมายเหตุจีนโบราณ ที่เล่าเรื่องอาณาจักรฟูนานไว้แต่พุทธศตวรรษที่ ๘ เป็นต้นมา อาณาจักรฟูนานนั้นได้รับวัฒนธรรมอินเดียเข้ามาแล้ว ชาวอินเดียได้เดินทางมาทางทะเลได้มาพบหัวหน้าชนพื้นเมืองซึ่งเป็นสตรีแล้วได้สมรสกับนางผู้นั้น ตั้งตัวเป็นกษัตริย์ของชนพื้นเมืองปกครองสืบสายตระกูลต่อมาจนสิ้นสุดสมัยอาณาจักรฟูนาน กษัตริย์ฟูนาน

ได้ติดต่อกับประเทศจีนอยู่เสมอ บางครั้งก็มีภิกษุชาวฟูนานได้เดินทางไปถึงประเทศจีนเพื่อแปลคัมภีร์ อาณาจักรฟูนานกว้างใหญ่ไพศาลยิ่งขึ้น มีกษัตริย์ฟูนานองค์หนึ่งได้พยายามขยายอำนาจยึดดินแดนต่าง ๆ ทางทะเลลงไปจนถึงอาณาจักรเดี๋ยนชุ่น หรือตุ่นชุ่น เป็นต้น อาณาจักรตุ่นชุ่นที่กล่าวถึงนี้ก็ดูเหมือนว่าได้ผนวกดินแดนตอนใต้ของประเทศไทยส่วนที่เป็นด้ามขวานดังกล่าวนี้ไว้ด้วย ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าความเก่าแก่ของอารยธรรม วัฒนธรรมโบราณในดินแดนตอนใต้ของประเทศไทยตามเอกสารจีนโบราณนั้นก็น่าเก่าแก่ถึงยุคฟูนานในราวพุทธศตวรรษที่ ๘ แม้ว่าโบราณคดีมิได้ยึดถือเอกสารโบราณจีนเป็นแนวพิจารณามากนักแต่ก็อาศัยเรื่องราวที่ได้จากจดหมายเหตุจีนเป็นอุปกรณ์ในการค้นคว้าหาความรู้ในหลักฐานทางโบราณคดีประกอบกัน ผลก็ปรากฏว่า ในดินแดนตอนใต้ของประเทศไทยเรานี้ได้ค้นพบพุทธศิลป์อันเก่าแก่ที่สุดในพุทธศตวรรษที่ ๗ - ๙ ได้แก่ศิลปอมราวดีหรืออนุราธปุระ พุทธศิลป์แบบนี้เป็นพุทธศิลป์ที่บังเกิดขึ้นในประเทศอินเดียตอนใต้ บริเวณแถบลุ่มน้ำกฤษณาและโคทาวารีที่เรียกกันว่าแคว้นอานธระ หรืออานธรประเทศบัดนี้ บางทีก็เรียกว่า " แคว้นอมราวดี " ด้วย ดินแดนแคว้นนี้อยู่ใกล้ ๆ แคว้นมัทราสของประเทศอินเดีย พุทธศิลปอมราวดีเจริญรุ่งเรืองขึ้นในสมัยกษัตริย์ราชวงศ์อันธรและแพร่หลายอิทธิพลศิลปะลงไปถึงเกาะลังกาในสมัยนั้นลังกาเองมีเมืองหลวงชื่ออนุราธปุระจึงเรียกพุทธศิลป์แบบแรกในลังกาไปตามนามเมืองหลวงว่า " ศิลปอนุราธปุระ " ร่วมกาลเวลาเดียวกันคือราวพุทธศตวรรษที่ ๗ - ๙ พุทธรูปในศิลปะดังกล่าวนี้ได้ค้นพบที่อำเภอสุไหงโกลก จังหวัดนราธิวาส แต่ปัจจุบันนี้อยู่ที่พิพิธภัณฑ์ ส่วนพระองค์ของพระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคลเป็นพระสัมฤทธิ์ประทับยืนปางเทศนา (จีบนิ้วพระหัตถ์) พระอังคุฐกับพระดรรชนีแทนวงพระธรรมจักร)

อันที่จริงพระพุทธรูปสัมฤทธิ์อมราวดีหรืออนุราธปุระดังกล่าวมิใช่จะพบเห็นอยู่แต่ทางภาคใต้ของประเทศเพียงภาคเดียวก็หาไม่ ยังได้พบเห็นอยู่ทางภาคกลางและภาคอีสานของประเทศอีกด้วย ในชั้นเดิมนั้นท่านผู้รู้ทางโบราณคดีทั้งหลายไม่ยอมรับอิทธิพลศิลปอมราวดีหรืออนุราธปุระว่ามีอยู่ในพุทธศิลป์ของประเทศไทย กล่าวคือ พิจารณาว่าเป็นพระพุทธรูปขนาดเล็กเคลื่อนย้ายได้ง่าย อาจจะเข้ามาภายหลังกาลเวลาที่พุทธศิลป์อมราวดี หรืออนุราธปุระล่วงไปแล้วก็ได้ ไม่สามารถจะนำมายืนยันเป็นหลักฐานได้ว่า พุทธศิลป์อมราวดีที่พบเห็นนั้นได้เข้ามาสู่ประเทศไทยในภูมิภาคดังกล่าว ในเวลาขณะที่พุทธศิลป์นั้นรุ่งเรืองอยู่ ความคิดเห็นท่านองนี้ได้ทำให้ต้องละวางอิทธิพลศิลปอมราวดีไว้ โดยมิได้นำมารับรองถึงอารยธรรมทางพุทธศิลป์ของประเทศ แต่ต่อมาได้มีนักโบราณคดีชาวฝรั่งเศส ชอง บอสสิลิเย่ร์ ได้เข้ามาขุดค้นทางโบราณคดีที่อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ได้ขุดค้นพบพระพิมพ์ดินเผาอมราวดียืนเรียงกันสามองค์ ในมือถือบาตรอยู่แต่เป็นพระสงฆ์สาวก ครองจีวรอย่างอมราวดี และได้พบส่วนฐานขนดนาคของพระพุทธรูปดินเผาปางนาคปรก แต่ส่วนบนที่เป็นองค์พระนั้นหักหายไป กระนั้นก็รับรองได้ว่าเป็นพุทธศิลปอมราวดีอย่างแน่ชัด ท่านศาสตราจารย์ชาวฝรั่งเศสผู้นี้

ได้ให้ความเห็นว่าบรรดาวัสดุที่ใช้ทำศิลปกรรมเป็นต้นว่า อิฐ หิน ดินและปูน เป็นวัสดุที่มีประจำอยู่ในท้องถิ่นแล้ว ครั้นนำมาทำพุทธศิลป์ขึ้นก็ไม่จำเป็นเลยที่จะต้องอ้างว่าศิลปกรรมนั้นต้องเคลื่อนย้ายมาจากที่อื่น ควรยุติว่าเป็นของที่ได้กระทำขึ้นในท้องถิ่นที่ได้ค้นพบนั่นเอง

หากคำกล่าวของนักโบราณคดีชาวฝรั่งเศสดังที่ยกมาเป็นความจริง พระพุทธรูปอมราวดีที่พบเห็นอยู่ทุกหนแห่งในประเทศไทยเรา ก็น่าจะยอมรับกันได้ว่าได้แพร่หลายเข้ามาแต่ครั้งกาลเวลาพุทธศิลป์นั้นเจริญรุ่งเรืองอยู่และควรเป็นของประจำถิ่นซึ่งได้ค้นพบในที่นั้นอีกด้วย จึงควรยุติได้ว่า พุทธศิลปอมราวดีได้เข้ามาสู่ดินแดนของประเทศไทยแล้วในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๗ - ๙

เมื่อจดหมายเหตุจีนโบราณกล่าวถึงอาณาจักรฟูนานไว้ราวพุทธศตวรรษที่ ๘ และมีอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียเข้ามาแล้วดังนี้ คติพุทธศาสนาในอาณาจักรฟูนานก็ควรจะรับรองกันได้กับการค้นพบพระพุทธรูปอมราวดีซึ่งเป็นพระพุทธรูปยืนหล่อด้วยสัมฤทธิ์ สูง ๑๒๐ เซนติเมตร พบที่ดงเดืองในเวียตนามเหนือบัดนี้ อันเป็นหลักฐานสำคัญที่ยืนยันรับรองเรื่องพระพุทธศาสนาในอาณาจักรฟูนานนั้นได้ดีทีเดียว

อาศัยข้อมูลความเป็นมาและหลักการของท่านผู้รู้ประกอบกัน จึงควรกำหนดหลักฐานดินแดนภาคใต้ของประเทศไทยไว้ได้แล้วว่า ควรได้รับอารยธรรม วัฒนธรรมในพระพุทธศาสนาไว้แล้วตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๘ เป็นต้นมา

ที่วัดมัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา อดีตท่านเจ้าอาวาสของวัดนี้เป็นผู้ที่มีใจรักในศิลปกรรมประจำท้องถิ่นของท่าน แทบจะกล่าวได้ว่าพิพิธภัณฑสถานประจำวัดที่จัดตั้งอยู่บัดนี้เป็นผลงานของท่านที่ได้อุตสาหะพยายามรวบรวมขึ้นไว้เป็นเวลาหลายสิบปี จนกระทั่งได้มอบให้เป็นสมบัติของทางราชการในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินี้เอง ได้พบส่วนบนของพระพุทธรูปนาคปรก คือตอนพระเศียรและเศียรนาคที่แผ่พังพานปรกอยู่ ๗ เศียร แต่ไม่พบท่อนล่างเป็นพระพิมพ์ดินเผา ลางทีผู้ได้พบเห็นอาจจะนึกประหลาดใจว่าไฉนจึงเป็นพระพุทธรูปนาคปรกประทับยืน ซึ่งไม่เคยมีในพุทธศิลป์ใดของโลก ทั้งนี้ก็เพราะได้มีท่านผู้เข้าใจไปว่าจะเป็นพระพิมพ์ดินเผาชิ้นเดียวกันจึงนำมาต่อกันเข้าไว้ ผิวสีดินของพระพิมพ์ดังกล่าวก็ใกล้เคียงกันพอดีอันที่จริงแล้ว ส่วนบนพระพิมพ์ดินเผานาคปรกนั้นเป็นพระพิมพ์ดินเผาอมราวดี แต่ส่วนล่างที่เป็นพระพิมพ์ดินเผาประทับยืนนั้นเป็นพระพิมพ์ดินเผาแบบราชวงศ์คุปตะ ซึ่งพุทธศิลป์สมัยคุปตะราวพุทธศตวรรษที่ ๙ - ๑๑ นั้นไม่นิยมทำพระพุทธรูปปางนาคปรกเลย ฉะนั้นพระปางนาคปรกที่กล่าวถึงอยู่นี้ต้องเป็นศิลปอมราวดีโดยมิต้องสงสัย และควรเป็นศิลปโบราณวัตถุประจำอยู่ทางถิ่นฐานตอนใต้ของประเทศไทยอีกด้วย อาศัยหลักฐานในเรื่อง

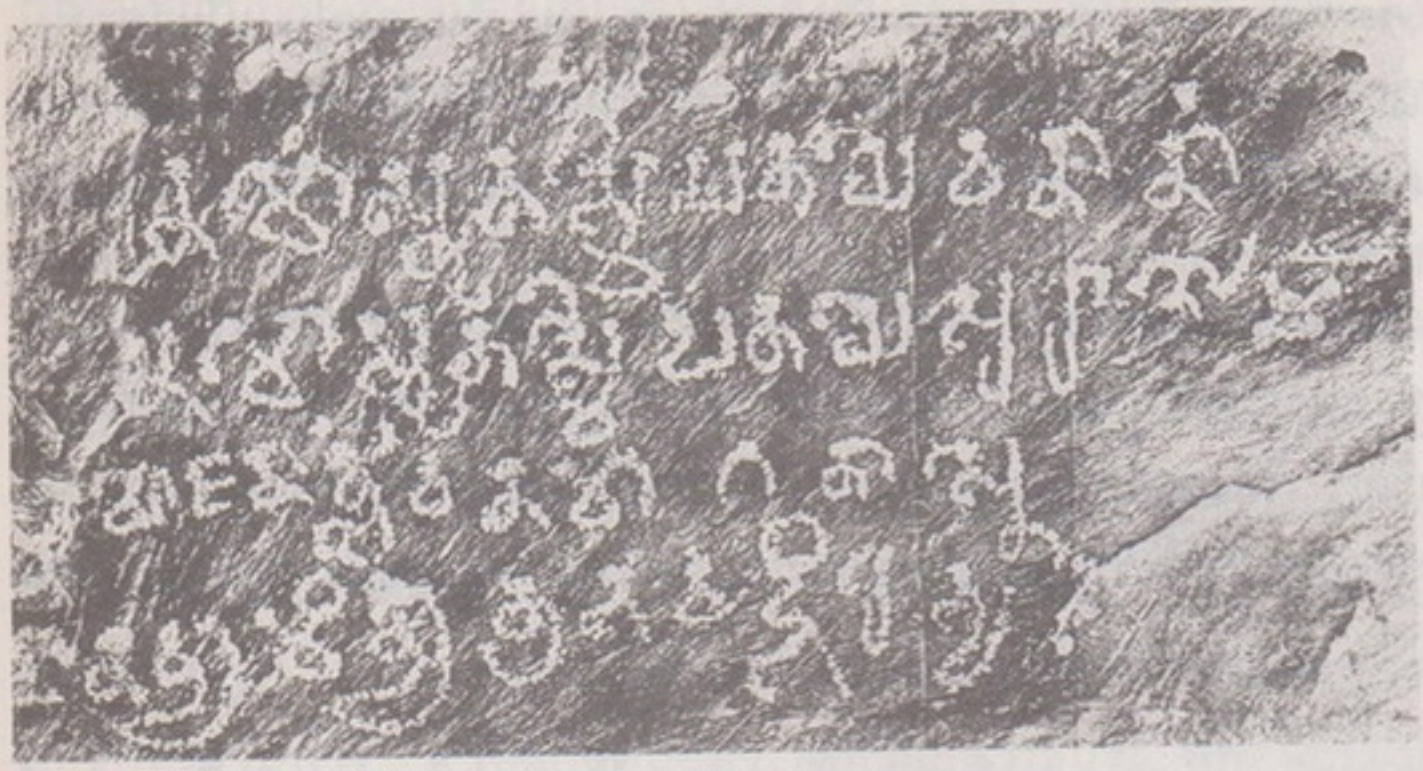

๔ ศิลาจารึกเขาช่องคอย อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช

๕ ตำแหน่งเดิมของศิลาจารึกบรรทัดเดียว วัดมหาธาตุนครศรีธรรมราช (พ.ศ.๓ หรือ หลัก ๒๘) ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ศิลาจารึกหล่อเป็นแผ่นติดที่บันไดทางขึ้นในวิหารพระม้า วัดมหาธาตุนครศรีธรรมราชจารึกหลักนี้ ต่อมาได้เคลื่อนย้ายมาเก็บไว้ในห้องจัดแสดงโบราณวัตถุวัดมหาธาตุ ต่อมานางสาวก่องแก้ว วีระประจักษ์ และนายจำปา เยื้องเจริญ นักภาษาโบราณ กองหอสมุดแห่งชาติ อ่านได้ว่าเป็นอักษรปัลลวะ ภาษามอญโบราณ อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒

นี้เป็นที่ยุติ เราอาจกำหนดลงได้ว่าดินแดนตอนใต้ของประเทศไทยได้รับพระพุทธศาสนาไว้แล้วตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๘ – ๑๑

ภายหลังจากนั้นต่อมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒ เป็นต้นมา ในชั้นนี้ดินแดนตอนใต้ของประเทศไทยก็ได้พบพุทธศิลป์แบบคุปตะและหลังคุปตะ พร้อมกับได้พบเทวรูปพระศิวะและพระวิษณุควบคู่กันไปซึ่งเทวรูปดังกล่าวนั้นมีอิทธิพลศิลปสมัยราชวงศ์ปัลลวะแพร่หลายเข้ามาถึงดินแดนส่วนนี้และในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศอีกด้วย จึงเรียกว่า " เทวรูปรุ่นเก่า " ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒ – ๑๔ ในระยะกาลนี้อารยธรรม วัฒนธรรม ทางตอนใต้ของประเทศไทยเรา จะเห็นว่าลัทธิฮินดู ไศวนิกายกับคติพุทธศาสนามหายานได้เข้ามามีบทบาทเจริญอยู่คู่เคียงกันแทบจะทั่วทั้งภาคทักษิณรัฐของเราอันไม่สามารถจะปฏิเสธได้เลย

อนึ่งในช่วงกาลเวลานี้เองก็ได้ค้นพบศิลาจารึกรูปอักษรภาษาต่าง ๆ เป็นต้นว่า การใช้รูปอักษรแบบราชวงศ์ปัลลวะ จารึกภาษาสังสกฤตทั้งในคติพุทธศาสนามหายานและในลัทธิฮินดูไศว-นิกายและวิษณุนิกาย

ต่อมาในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๔ – ๑๕ ก็ได้พบรูปอักษรจารึกอีกแบบหนึ่งที่เรียกว่า " อักษรเทวนาครี " หรือ " อักษรนาครี " รูปอักษรชนิดนี้พบเห็นอยู่ทางตอนใต้ของประเทศไทยเป็นอันมากในบรรดาแบบพิมพ์ดินเผาและแบบพิมพ์ดินดิบ แต่ก็ใช้จารึกเป็นภาษาสังสกฤตอีกเช่นกันในระหว่างนี้ก็ไม่พบเห็นภาษาบาลี

ศิลาจารึกที่ใช้อักษรทมิฬโดยตรงก็พบเห็นอยู่ในดินแดนแถบนี้อีกด้วย และเป็นลักษณะพิเศษโดยเฉพาะที่ไม่เคยพบเห็นในภาคไหน ๆ ของประเทศแต่หลักฐานในจารึกอักษรภาษาทมิฬนี้เท่าที่ได้อ่านกันออกมาแล้วหลักหนึ่งนั้นก็ว่าตกอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒

จารึกที่ฐานพระนาคปรกสัมฤทธิ์ขนาดใหญ่องค์หนึ่งพบที่ อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี บ่งบอกกาลเวลาไว้ว่า พ.ศ. ๑๗๒๖ หล่อพระพุทธรูปองค์นี้ที่ " ครหิ " อันน่าตรงกับภาษาจีนที่เรียกว่า " การาฮี " แต่รูปอักษรจารึกเป็นอักษรขอม จารึกภาษาเขมรโบราณและภาษาสังสกฤต

เป็นอันว่าตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ดินแดนตอนใต้ของเราเลิกใช้อักษรปัลลวะจารึกกันแล้วมีอักษรขอมเข้ามาแทนที่และภาษาเขมรโบราณก็เริ่มเข้ามามีบทบาทปะปนอยู่กับภาษาสังสกฤตต่อมาเราก็ได้พบรูปอักษรจารึกคล้ายอักษรขอมอีกสองหลักคือศิลาจารึกหลักที่ ๒๔ และศิลาจารึกหลักที่ สฏ/๓ ทั้งสองหลักนี้ใช้รูปอักษรจารึกคล้ายคลึงกัน สำหรับหลักที่ ๒๔ นั้นบ่งกาลเวลาไว้เป็นราชกลียุคตรงกับพ.ศ. ๑๗๗๓ จารึกภาษาสังสกฤตโดยตลอด

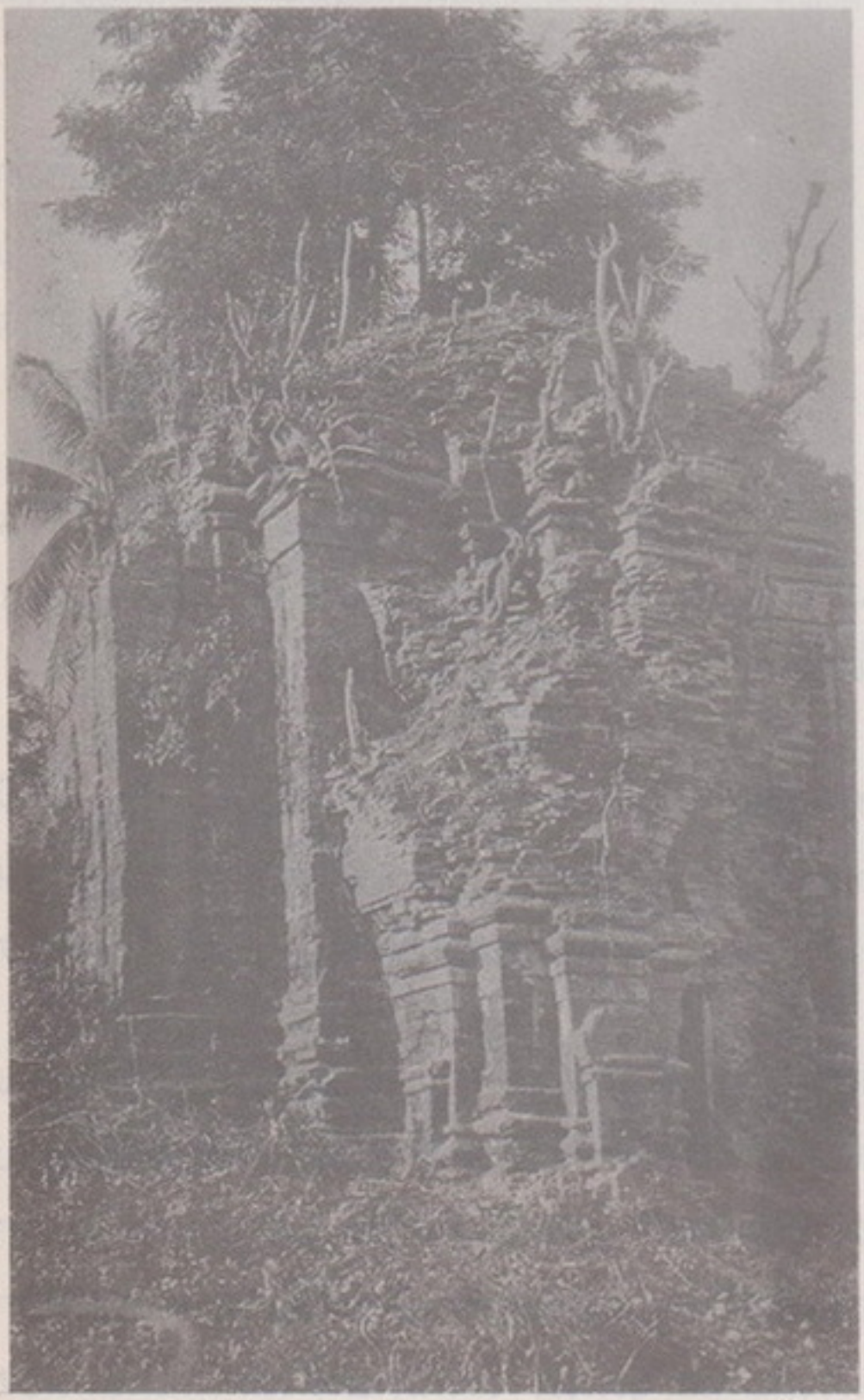

๖ อาจารย์คงเดช สำรวจและศึกษาโบราณสถานวัดแก้ว ศาสนสถานอิฐที่สำคัญในเขตอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๒๔ หลังการบูรณะโดยกรมศิลปากรแล้ว

๗ โบราณสถานวัดแก้ว ไชยา สุราษฎร์ธานี ก่อนการบูรณะ ถ่ายเมื่อวันที่ ๒๓ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๗๐

๙ ๑๐

๘ โบราณสถานวัดหลง เป็นศาสนสถานอิฐเช่นเดียวกับโบราณสถานวัดแก้ว ก่อนการขุดแต่งบูรณะเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๒๔ มีสภาพเป็นเนินดินขนาดใหญ่

๙ พระพุทธรูปศิลาทรายแดงที่วัดหลง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ถ่ายเมื่อวันที่ ๒๓ สิงหาคม ๒๔๙๐

๑๐ สภาพโบราณสถานวัดเวียง อำ เภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๙๐ ก่อนการถูกรื้อทำลาย จากการสำรวจและศึกษาลักษณะทางสถาปัตยกรรมและโบราณวัตถุตลอดจนภูมิสถานในเขตอำเภอไชยา ทำให้อาจารย์ดงเดช บันทึกแนวความคิดไว้ว่า *"ปราสาทอิฐสามหลังของพระเจ้ากรุงศรีวิชัย ความปรากฏในศิลาจารึก ปี ๑๓๑๘ อาจหมายถึงโบราณสถานอิฐ ในเขตอำเภอไชยา คือ วัดพระบรมธาตุไชยา, วัดแก้วและวัดหลง แล้ว ไชยาน่าจะเป็นดินแดนสำคัญทางพุทธศาสนา เพราะยังปรากฏโบราณสถานอื่น ๆ เช่น ที่วัดเวียง, เขาน้ำร้อน....."*

ส่วนอีกหลักหนึ่งไม่มีตัวบ่งบอกกาลเวลาไว้แต่จารึกเป็นภาษาบาลี ทั้งสองหลักนี้เราอาจประมาณระยะเวลาได้ว่า เป็นรูปอักษรอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เช่นกัน

เมื่อไม่นานมานี้เองเราได้ค้นพบศิลาจารึกอีกหลักหนึ่งในเขตจังหวัดนครศรีธรรมราช อำเภอร่อนพิบูลย์ เรียกว่าศิลาจารึกเขาช่องคอย ใช้รูปอักษรปัลลวะจารึกเป็นภาษาสังสกฤต กล่าวสรรเสริญพระศิวะลักษณะรูปอักษรตกอยู่ในรอบพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เนื่องจากไม่บ่งบอกศักราชจารึกจึงได้แต่สันนิษฐานจากรูปแบบอักษรจารึกตามหลักวิชาอักขรวิทยา

เมื่อเป็นเช่นนี้เราก็อาจสันนิษฐานได้ว่า ศิลาจารึกหลักนี้ได้บ่งบอกถึงชุมชนโบราณในดินแดนภาคใต้แถบบริเวณนั้น นับถือลัทธิฮินดู ไศวนิกายมาแล้วแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ฉะนั้น

เกี่ยวกับหลักฐานอักษรภาษาที่ได้ค้นพบจากศิลาจารึกในดินแดนตอนใต้ของประเทศไทยนั้น เราอาจจำแนกรูปอักษรกำหนดตามลักษณะรูปอักษรและกาลเวลาทั้งที่บ่งบอกไว้ในศิลาจารึกบ้างในบางหลักหากไม่มีกาลเวลาบ่งบอกไว้เราก็อาจประมาณได้จากการเปรียบเทียบรูปอักษรนั้น ๆ ได้ดังต่อไปนี้

๑. รูปอักษรปัลลวะ จัดว่าเป็นรูปอักษรที่เก่าก่อนที่สุดตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เป็นต้นมาและพบเห็นมากจนกระทั่งถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ได้แก่ศิลาจารึกหลักที่ ๒๓ มีศักราชบ่งบอกไว้ซึ่งตรงกับปีพ.ศ. ๑๓๑๘

๒. รูปอักษรทมิฬ นับว่าเก่าแก่เท่าทันกันกับรูปอักษรปัลลวะ ร่วมพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ด้วยกันแต่พบน้อยมีอยู่สองหรือสามหลักเท่านั้นเองไม่แพร่หลายเหมือนรูปอักษรปัลลวะ

๓. รูปอักษรเทวนาครีหรือนาครี รูปอักษรชนิดนี้บังเกิดขึ้นในประเทศอินเดีย พร้อม ๆ กับราชวงศ์ปาละ จึงกำหนดระยะเวลาได้ว่าอยู่ในรอบพุทธศตวรรษที่ ๑๔ เป็นต้นมา แต่อาจพบเห็นในตอนใต้ของประเทศไทยเรา ภายหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ลงมาก็เป็นได้ และน่าจะใช้จารึกอยู่จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๗ แต่ส่วนมากจะพบเป็นจารึกอยู่ที่หลังพระพิมพ์ดินเผาหรือพระพิมพ์ดินดิบเท่านั้น รูปอักษรเทวนาครีที่ไม่พบเห็นว่าจารึกอยู่ในแผ่นหรือแท่งศิลาจารึกหลักใดดุจดังศิลาจารึกที่ใช้รูปอักษรปัลลวะ หรืออักษรทมิฬเลย

๔. รูปอักษรขอม ตัวอักษรแบบนี้พบเห็นการจารึกที่ฐานพระพุทธรูปสัมฤทธิ์นาคปรกเป็นช่วงที่สุดแต่ พ.ศ. ๑๗๒๖ เป็นต้นมา และศิลาจารึกหลักที่ ๒๔ กับหลักที่ สฏ/๓ เท่านั้นเฉพาะศิลาจารึกหลักที่ ๒๔ แล้ว บ่งบอกกาลเวลาว่า พ.ศ. ๑๗๗๓ ดังนั้นรูปอักษรชนิดนี้จึงจัดอยู่ในระยะตอนปลายสุดแห่งวัฒนธรรม อารยธรรมโบราณ ยุคสุดท้ายแห่งหลักฐานทางโบราณคดีภาคใต้

๑๑ พระวิษณุจากวัดพระสิงห์ (ร้าง) อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา เป็นรูปเคารพที่แสดงถึง คติลัทธิศาสนา ลัทธิฮินดู

๑๒ ศิวลึงค์ จากแหล่งโบราณคดีดอนใคร อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งชาวท้องถิ่นนำอาจารย์คงเดช มาสำรวจศึกษา เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๒๔ เป็นประติมากรรมแสดงถึง คติลัทธิฮินดูไศวนิกาย

ในเรื่องที่เกี่ยวกับภาษาซึ่งพบเห็นอยู่ในศิลาจารึกดังกล่าวมานั้นมีภาษาต่าง ๆ คือ

๑. ภาษาสังสกฤต แต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ – ๑๘

๒. ภาษาทมิฬ ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒

๓. ภาษาบาลี ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘

๔. ภาษาเขมรโบราณ ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘

นอกจากนี้ยังมีศิลาจารึกที่ใช้อักษรมอญโบราณและภาษามอญโบราณ ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ – ๑๘ อยู่อีกหนึ่งหรือสองหลัก แบบที่จังหวัดนครศรีธรรมราช แต่ยังเป็นปัญหาที่น่าจะพิจารณาสืบต่อไปว่า อักษรภาษามอญดังกล่าวนี้แทรกซ้อนเข้ามาอยู่ในดินแดนตอนใต้ของประเทศไทยเราได้อย่างไร

แนวทางที่ได้จากศิลาจารึกทั้งหมดนั้นอาจนำมาพิจารณาได้ว่า จัดทำขึ้นตามคติลัทธิทางศาสนาใหญ่ ๆ ได้ ๓ ศาสนาคือ

๑. พุทธศาสนามหายาน ใช้ภาษาสังสกฤต

๒. ลัทธิฮินดู ไศวนิกาย และวิษณุนิกายใช้ภาษาสังสกฤต

๓. พุทธศาสนาหินยาน ใช้ภาษาบาลี พบเห็นอยู่ในร่วมปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ อันน่าจะรวมไปถึงอักษรภาษามอญโบราณนั้นด้วย

แต่หลักฐานทางโบราณคดีทั่วไปแล้วส่วนใหญ่จะเป็นไปในคติมหายานกับฮินดูมากที่สุดโดยเฉพาะอย่างยิ่งควรเป็น พุทธตันตระ และฮินดูตันตระอีกด้วย ทั้งนี้ในฝ่ายพุทธตันตระนั้นเราได้พบพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรหลายองค์ทีเดียว บรรดาพระพิมพ์ดินเผา และดินดิบต่าง ๆ ก็เน้นหนักไปในเรื่องอวโลกิเตศวรมากปางด้วยกัน และปรากฏรูปพระนางปรัชญาปารมิตา และบรรดานางดาราหรือโยคินี อันเป็นที่กล่าวถึงกันอยู่อย่างกว้างขวางในพุทธตันตระแบบมนตรยานและวัชรยาน อีกอย่างหนึ่งแหล่งพุทธตันตระในสมัยต่อมาได้ตั้งอยู่ที่แคว้นเบงกอล ซึ่งดินแดนทางตอนใต้ของเราก็ใกล้ชิดกับแคว้นนี้มากทางทะเลอันดามัน จึงน่าจะเป็นไปได้ว่าได้รับกระแสอิทธิพลวัฒนธรรมทางศาสนามหายานพุทธตันตระเข้ามาอย่างเต็มที่ แต่เรื่องนี้ยังมิได้ศึกษาค้นคว้ากันให้ถี่ถ้วนในขณะนี้ จึงขอแสดงแต่เป็นแนวทางชั้นต้นไว้เพียงเท่านี้ก่อน

โบราณสถานหรือแบบอย่างทางสถาปัตยกรรมอันเนื่องในคติศาสนาเท่าที่ปรากฏล้วนแต่ก่อสร้างด้วยอิฐเป็นส่วนใหญ่ แทบจะกล่าวได้เลยว่าไม่พบเห็นโบราณสถานที่ก่อสร้างด้วยหินหรือศิลาในดินแดนภาคใต้ของประเทศไทยนี้เลย และการก่อสร้างด้วยอิฐนั้นโดยมากใช้อิฐเรียงเรียบไม่มีปูนสอ และไม่พบปูนฉาบเป็นการก่อสร้างที่เชื่อในฝีมือชั้นสูงทีเดียว ศาสนสถาน

๑๓ ๑๔

๑๕

๑๓ เทวรูปสัมฤทธิ์นางโยคินี เป็นโบราณวัตถุแสดงถึงพุทธตันตระในภาคใต้

๑๔ ชาวท้องถิ่นบ้านชุมโลง อำเภอท่าศาลานครศรีธรรมราช นำอาจารย์คงเดช ประพัฒน์ทอง และคณะนักโบราณคดีจากกรมศิลปากร มาที่แหล่งโบราณคดีชุมโลงซึ่งเป็นศาสนสถานที่ถูกขุดทำลายเพื่อค้นหาพระพิมพ์ จากสภาพและร่องรอยที่หลงเหลืออยู่และจากคำบอกเล่า อาจารย์คงเดชสันนิษฐานว่า *"เป็นพุทธสถานตันตระแห่งหนึ่งของภาคใต้ ในรอบพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘"*

๑๕ พระพิมพ์ดินเผาจากกรุวัดนาขอม อำเภอสิชล นครศรีธรรมราช เป็นตัวอย่างพระพิมพ์แบบมหายานศิลปเขมรหรือลพบุรี ซึ่งปรากฏในภาคใต้

แหล่งนี้ส่วนใหญ่มักพังทลายและถูกทำลายขุดค้นกันไปมากแล้วเท่าที่หลงเหลืออยู่อย่างสมบูรณ์เท่าที่จะเป็นตัวอย่างได้ก็เพียงองค์พระบรมธาตุไชยานี้เท่านั้น แต่ก็ได้รับการแก้ไขแปรเปลี่ยนร่องรอยเดิมไปแทบจะหมดสิ้นแล้ว จะคงอยู่แต่เฉพาะเค้าโครงเดิมของโบราณสถานในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๔ เท่านั้น นอกจากนั้นก็ได้แก่เจดีย์โบราณที่วัดแก้วและวัดหลงอีกสองแห่ง แต่ละแห่งถึงจะได้รับการบูรณะให้คงสภาพไว้ก็ยังไม่สมบูรณ์เต็มที่ได้เลย เจดีย์วัดหลงเองขณะนี้ก็ได้รับการขุดค้น ขุดแต่งและเตรียมการที่จะบูรณะต่อไป ก็เหลืออยู่เพียงฐานส่วนล่างเท่านั้นที่พอจะพิจารณาได้ว่าอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ และในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ หรือ ๑๘ เจดีย์องค์นี้คงได้รับการปฏิสังขรณ์เพิ่มเติมอีกครั้งหนึ่งต่อจากนั้นเป็นต้นมา จนกระทั่งถึงราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ นั้น ระหว่างนี้ เจดีย์องค์นี้ น่าจะพังทลาย เพราะขาดผู้คนเฝ้าอยู่ดูแลรักษา ครั้นตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๒ นั้น น่าจะมีกลุ่มชนอีกกลุ่มหนึ่งเข้าไปตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่และได้พบเจดีย์โบราณในที่นี้แต่ไม่สามารถล่วงรู้ได้แล้วว่ายุคใด สมัยไหนจึงถือโอกาสเข้าขุดค้นขนย้ายสิ่งของที่เคยบรรจุไว้ในห้องกรุ กลางเจดีย์องค์นี้ออกไปจนหมดสิ้นแล้วถมดินทรายอิฐหักลงไปใหม่อัดดินทรายทับบนตัวเจดีย์เดิมที่พังทลายไปแล้วเพื่อใช้เป็นฐานรองรับน้ำหนักตัวอาคารสิ่งก่อสร้างขึ้นข้างบนนั้นอีกชั้นหนึ่ง ดังที่พบเห็นอยู่บัดนี้

ลักษณะโบราณสถานดังกล่าวจะอยู่ในผังสี่เหลี่ยมจตุรัส และออกมุขไปในทิศทั้ง ๔ การออกมุขก่อซุ้มประจำทิศนั้นทำให้ผังเจดีย์โบราณเป็นรูปกากบาท ซึ่งคติพุทธตันตระ มหายานแบบนี้ยึดเส้นกากบาทเป็นหลักเสมอ อันหมายถึงเส้นตรงสองเส้นมาตัดกันตรงจุดกึ่งกลางในแนวดิ่งและแนวนอน ตามทิศทางออก ตก และเหนือ ใต้ เป็นเส้นสมมุติแห่งโลกภพและจักรวาล ทุกชั้นทุกภูมิ ตามคติของศาสนาถือว่าเป็นมณฑลอันสำคัญและศักดิ์สิทธิ์แห่งมวลสภาวธรรมทั้งปวง ฉะนั้นเจดีย์องค์หนึ่ง ๆ หมายถึงมณฑล หรือจักรวาลในรูปจำลองของตัวอาคารในคติพุทธตันตระนั่นเอง

๑๒

พระธาตุเจดีย์ในเมืองเชียงแสน

(เขียนที่หน่วยศิลปากรที่ ๔ อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงรายเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๐๙)

บรรดาสถูปเจดีย์ต่าง ๆ ทางเมืองเหนือนั้นมักเรียกกันโดยสามัญว่า ธาตุ หรือพระธาตุ และไม่เรียกเป็นองค์ แต่เรียกเป็นดวง เช่น พระธาตุดวงนั้น หรือ พระธาตุดวงนี้ และ หรือ พระธาตุสองดวงเป็นต้น ซึ่งการที่เรียกว่า พระธาตุ นั้น เป็นคำเรียกที่ถูกต้องแล้ว ตรงตามลักษณะอย่างแท้จริง เพราะบรรดาสถูปและเจดีย์เหล่านั้นสร้างขึ้นเพื่อบรรจุอัฐิธาตุ มีทั้งพระบรมสารีริกธาตุ อรหันตธาตุ และแม้แต่ท้าวพระยามหากษัตริย์ที่สิ้นพระชนม์แล้วก็นำพระอัฐิธาตุไปบรรจุไว้ในพระเจดีย์หรือสถูปนั้น ๆ ซึ่งตำนานหรือประวัติแห่งการก่อสร้างก็บ่งไว้เช่นนั้น โดยเหตุนี้ชาวเมืองเหนือจึงใช้คำว่า ธาตุ หรือพระธาตุ สืบมาจนปัจจุบันสมัย แต่ในที่นี้ต้องขอนำเอาคำว่า เจดีย์มาต่อท้ายคำว่าธาตุ โดยเหตุที่ เจดีย์เป็นคำที่เข้าใจกันทั่วไปในภาษาวิชาการทางโบราณคดี อันแปลได้ว่าสิ่งซึ่งยังความระลึก หรืออาจแปลได้ว่า สถานที่อันเป็นที่รวมแห่งจิตใจ ใคร่ขออธิบายคำว่าเจดีย์กับสถูปเสียด้วย สถูปกับเจดีย์มักจะเรียกร่วมกันอยู่เสมอ แต่หาได้เหมือนกันไม่ สถูปเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับดิน หรือมูลดินที่กองมูนพูนขึ้นมา ซึ่งหมายถึงสถานที่ฝังศพ สถูปนั้นมีฐานะที่จะเป็นเจดีย์ได้ แต่เจดีย์บางอย่างไม่อาจจะเรียกว่าเป็นสถูปได้ ท่านโบราณาจารย์ ได้แบ่งเจดีย์ออกเป็น ๔ อย่าง

๑. **ธาตุเจดีย์** หมายถึงเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ หรือพระธาตุต่าง ๆ

๒. **บริโภคเจดีย์** หมายถึงเจดีย์อันมีความเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธเจ้า เช่น สังเวช-นียสถานทั้ง ๔ คือ สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ ประทานปฐมเทศนา และสถานที่ที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน

๓. **พระธรรมเจดีย์** หมายถึงพระคัมภีร์ซึ่งแสดงถึงหลักธรรมคำสั่งสอนของพระ-พุทธเจ้า จักเป็นหนังสือหรือแผ่นจารึกก็ตาม และแม้กระทั่งคำจารึกพระธรรมเหล่านั้นบรรจุไว้ ณ สถานที่ใด ที่นั้นก็ตกอยู่ในฐานะของความเป็นพระธรรมเจดีย์ด้วย

๔. **อุทเทสิกเจดีย์** หมายถึงเจดีย์ที่สร้างขึ้นอุทิศเฉพาะพระพุทธเจ้า เป็นต้นว่า พระพุทธรูป พระพุทธบาท และอาสนะ คือ เป็นสิ่งที่สร้างขึ้น แล้วอุทิศถวายแด่พระพุทธเจ้าโดยเฉพาะนั่นเอง

เรื่องของเจดีย์มีมาช้านานก่อนพุทธกาลเสียอีก ต้นไม้ ภูเขา และป่า ตลอดจนสัตว์บางชนิดก็ได้รับความนับถือยกย่องให้เป็นเจดีย์ได้ อย่างนี้มีอยู่ก่อนแล้ว ครั้นเมื่อพระพุทธองค์ทรงประกาศพระศาสนาในประเทศอินเดียสมัยนั้น พระองค์ก็ยอมรับเจดีย์อันเป็นที่เคารพนับถือของหมู่ชนมาแต่เดิม ดังจะเห็นได้จากพระวินัยปิฎกที่พระฉันนะโค่นต้นไม้ใหญ่อันเป็นเจดีย์ของหมู่บ้าน เพื่อสร้างวิหาร จึงเป็นเหตุให้ชาวบ้านติเตียนขึ้น พระองค์จึงทรงบัญญัติห้ามโค่นต้นไม้ใหญ่อันเป็นที่นับถือของหมู่บ้าน แต่คำว่าเจดีย์อย่างที่เราเข้าใจกันนั้นไม่ปรากฏว่าพระพุทธองค์ทรงกล่าวไว้ ณ ที่แห่งใดเลย มีแต่ที่พระองค์ตรัสถึง ถูปารหะบุคคล คือบุคคลอันควรแก่สถูปเท่านั้น น่าที่เจดีย์ ๔ อย่างซึ่งกล่าวมาแล้วนั้น เป็นของที่เกิดขึ้นในชั้นหลัง แต่ทั้งนี้ต้องไม่นับถ้อยคำที่กล่าวสรรเสริญพระพุทธเจ้าของพระเจ้าปเสนทิโกศล ซึ่งพระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ถ้อยคำของพระเจ้าปเสนทิโกศลนั้น เป็นธรรมเจดีย์ ดังมีมาในธรรมเจติยสูตร

พระธาตุเจดีย์หรือพระธาตุทางเมืองเหนือที่ถือกันว่าเป็นสถานที่บรรจุอัฐิธาตุ และโดยมากตำนานที่กล่าวถึง ก็เรียกว่าพระธาตุด้วยเหมือนกัน แบบอย่างของพระธาตุเจดีย์นี้ มีลักษณะอันน่าจะศึกษากันโดยเฉพาะ ในที่นี้จักขอขีดวงจำกัดเขตของการศึกษาถึงพระธาตุเจดีย์แต่เพียงเมืองเชียงแสนสถานเดียวก่อน อนึ่งใคร่ขอทำความเข้าใจในเรื่องระยะเวลาของเมืองเชียงแสนในขั้นนี้ไว้ว่า ยุติเอาเพียงแค่สมัยพระเจ้าแสนภูเป็นที่สุด เกินกว่านั้นขึ้นไปแล้วเป็นเรื่องยาก พบกับความวุ่นวายหลายประการ แม้เพียงยุติแค่พระเจ้าแสนภูนี้ ก็ยังไม่วายที่จะต้องทำการวินิจฉัยกัน เพราะศักราชที่พึงจะยึดถือได้จากตำนานต่าง ๆ นั้น หาลงรอยกันไม่ เป็นต้นว่า ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑ กล่าวว่า พระเจ้าแสนภูทรงสร้างเมืองเชียงแสน ในศักราช ๖๕๐ ซึ่งตรงกับ พ.ศ. ๑๘๓๑ ส่วนพงศาวดารโยนกว่า พระเจ้าแสนภูทรงสร้างเมืองเชียงแสนเมื่อ จ.ศ. ๖๙๐ ตรงกับ พ.ศ. ๑๘๗๑ เคลื่อนกันไป ๔๐ ปี เหตุการสร้างเมืองเชียงแสนของพระเจ้าแสนภู ตามหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑ นั้นมีสาระอันควรพิจารณา เพราะระยะเวลาที่สร้างนั้นเป็นไปตามหมายกำหนดการของพระอัยยิกาคือ พ่อขุนเมงราย และพระราชบิดา คือ ขุนคราม หรือเจ้าพระยาไชยสงคราม เป็นผู้บัญชาการ ฉะนั้นโดยตำแหน่งเมืองเชียงแสนนี้อาจจัดได้ว่าเป็นเมืองชั้นหลานหลวง พระเจ้าแสนภูครองเมืองเชียงแสน ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๓๑ (จ.ศ. ๖๕๐) ถึง พ.ศ. ๑๘๔๖ (จ.ศ. ๖๗๕) เป็นเวลา ๒๕ ปี พระเจ้าแสนภูครองเมืองเชียงแสนถึง พ.ศ.๑๘๕๓ พ่อขุนเมงรายซึ่งครองเมืองเชียงใหม่ก็สิ้นพระชนม์ พระบิดาของพระองค์ คือ ขุนครามนั้นจึงได้ไปครองเมืองเชียงใหม่ จนถึง พ.ศ. ๑๘๕๖ ก็สิ้นพระชนม์ ตำแหน่งผู้ครองเมืองเชียงใหม่ก็ได้แก่พระเจ้าแสนภู เหตุการณ์นี้ย่อมเห็นได้ว่า พระเจ้าแสนภูครองเชียงแสนเป็นเวลาถึง ๒๕ ปีแล้วจึงได้ไปครองเมืองเชียงใหม่ ตำแหน่งเจ้าเมืองเชียงแสนก็ตกแก่หมื่นเจดตรา ถึงพ.ศ. ๑๘๖๒ หมื่นเจดตราสิ้นพระชนม์ พระเจ้าแสนภูจึงให้ เจ้าคำฟูราชโอรสไปครองเมืองเชียงแสนสืบต่อมา

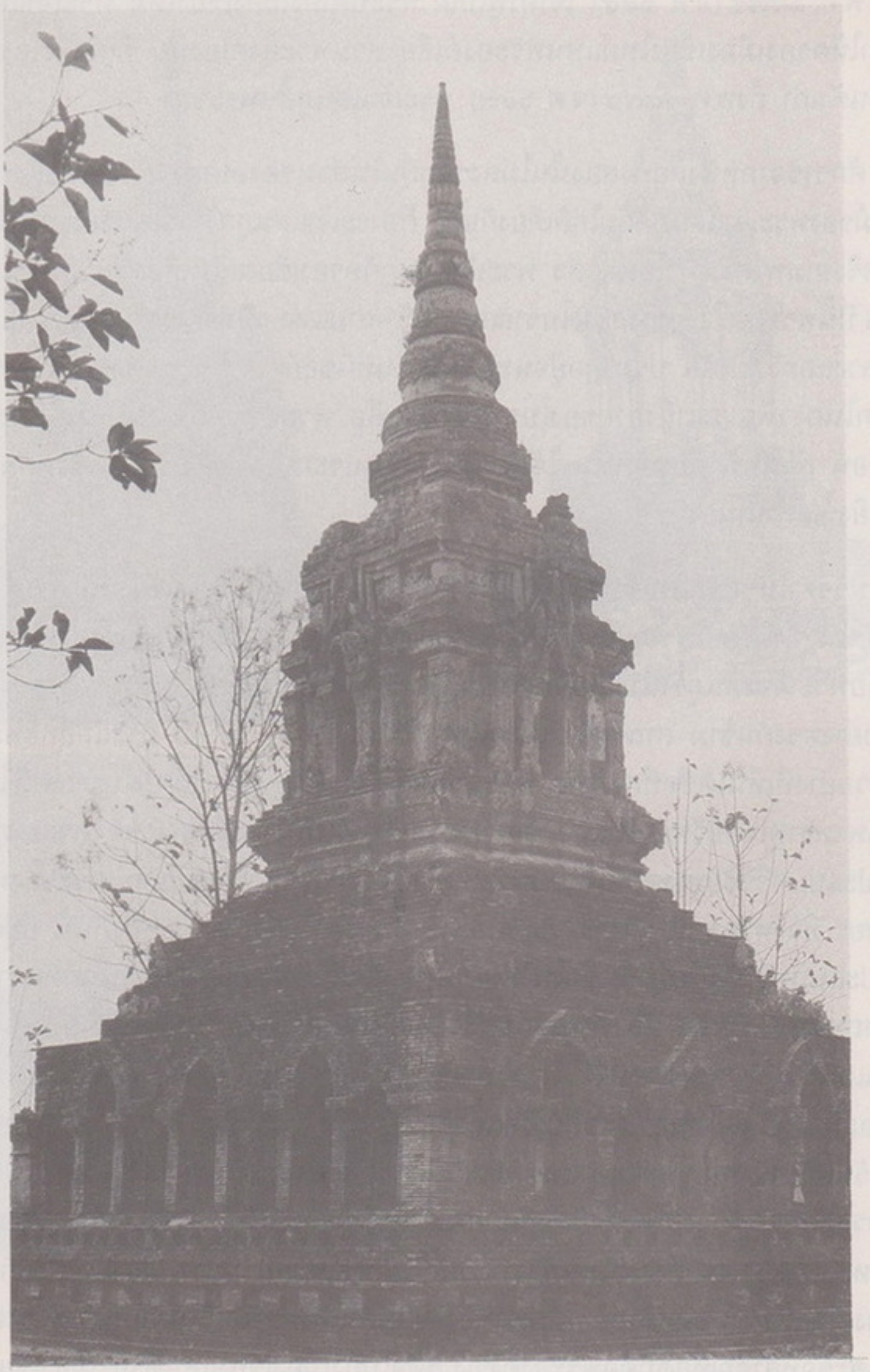

๑ พระธาตุเจดีย์วัดป่าสัก อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

พ.ศ. ๑๘๗๕ (จ.ศ. ๖๙๔) เจ้าคำฟูไปเฝ้าพระบิดายังเมืองเชียงใหม่ พระเจ้าแสนภูเลยสถาปนาให้ครองเมืองเชียงใหม่แทนพระองค์เสีย ส่วนพระองค์เองนั้น ก็กลับมาครองเมืองเชียงแสนดังเก่า ถึงพ.ศ. ๑๘๗๘ (จ.ศ. ๖๙๗) พระเจ้าแสนภูสิ้นพระชนม์

ศักราชจากหนังสือทั้งสองนั้นไม่ลงรอยกันในส่วนของเหตุการณ์ แต่พอถึงระยะสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าแสนภูกลับใกล้เคียงกันได้ ถ้าพระเจ้าแสนภูสร้างเมืองเชียงแสนเมื่อ พ.ศ. ๑๘๗๑ จริงตามพงศาวดารโยนกแล้ว พระเจ้าแสนภูก็ครองเชียงแสนเพียง ๗ ปีเท่านั้น ภายในระยะ ๗ ปีนี้พระองค์ได้ทรงสร้างโบราณสถานไว้หลายแห่ง เป็นต้นว่า เมืองเชียงแสน วัดเจดีย์หลวงและวัดป่าสัก ปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ ในที่นี้ขอยึดเอาประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑ เป็นหลักในการพิจารณาถึงอายของโบราณสถาน คือ พระธาตุเจดีย์ในเมืองเชียงแสนนี้ไว้ทีหนึ่งก่อน ส่วนหนังสือนอกนั้น ใช้เป็นเพียงส่วนประกอบอ้างอิงให้ได้มาซึ่งหลักฐานอันแน่นอนยิ่งขึ้นเท่านั้นเอง

บรรดาโบราณสถานที่ปรากฏในเมืองเชียงแสน เป็นที่รับรองได้ว่าหลักฐานที่เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ยังไม่พบโบราณสถานหรือโบราณวัตถุชิ้นใด อันจะแสดงให้เห็นถึงความเก่าแก่ก่อนสมัยพระเจ้าแสนภูขึ้นไปได้แม้แต่เพียงชิ้นเดียว ความรับรองเช่นนี้ย่อมเป็นการขัดกับตำนานอย่างตรงกันข้าม สาเหตุที่จะนำมาซึ่งการรับรองอย่างนี้ได้ก็คือ กระแสอิทธิพลในทางศิลปะตัวอย่างที่เห็นได้ชัดที่สุดก็คือ พระธาตุเจดีย์วัดป่าสัก ผู้ศึกษาทางโบราณคดีใดก็ตามเมื่อเห็นพระธาตุเจดีย์วัดป่าสักแล้ว ต้องมีความเห็นต้องกันว่า ลักษณะของพระธาตุเจดีย์นี้เป็นศิลปะแบบศรีวิชัยทางตอนใต้ของประเทศไทยด้วยคล้ายคลึงกันกับลักษณะของพระธาตุเจดีย์ไชยา ที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปัญหาอันเป็นที่สงสัยถึงความคล้ายคลึงกันนี้ อยู่ตรงที่ว่าจากศิลปะแบบศรีวิชัยทางใต้นั้นขึ้นไปได้อย่างไร? การที่จะตอบปัญหานี้ได้นั้นก็ต้องกลับไปดูโบราณสถานแบบศรีวิชัย แล้วตั้งจุดจากศรีวิชัยทางตอนใต้ขึ้นไปทางภาคเหนือ ก่อนที่จะไปถึงเชียงแสนก็จะพบพระธาตุเจดีย์ในลักษณะนี้ ที่จังหวัดชัยนาท คือ วัดพระบรมธาตุแห่งหนึ่ง และที่จังหวัดสุโขทัยที่วัดเจดีย์เจ็ดแถวอีกแห่งหนึ่ง ในระยะที่กรุงสุโขทัยเจริญรุ่งเรืองนั้นเป็นรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหง ประวัติศาสตร์ก็ยืนยันถึงความสัมพันธภาพระหว่างอาณาจักรสุโขทัยกับล้านนาไทยซึ่งมีต่อกันอย่างแน่นแฟ้น แม้ในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ของพ่อขุนรามคำแหง ก็พรรณนาถึงแม่น้ำโขงไว้ว่า " กลางเมืองสุโขทัยนี้ มีน้ำตระพังโพยสีใสกินดี ดังกินน้ำโขงเมื่อแล้ง " ย่อมหมายความได้ว่าพ่อขุนรามคำแหงต้องเคยไปมาหาสู่กับพ่อขุนเมงรายเสมอ และข้อที่สำคัญที่สุดก็คือพระองค์ต้องเสด็จไปถึงเมืองเชียงแสนด้วย เมืองเชียงแสนก็น่าที่จะต้องมีขึ้นแล้วในระยะที่พ่อขุนรามคำแหงยังดำรงพระชนม์อยู่ เพราะเมืองเชียงแสนในทุกวันนี้ก็ยังตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง หากพ่อขุนรามคำแหงมิได้เสด็จไปถึงเมืองเชียงแสนแท้จริงแล้ว พระองค์จะนำมาอ้างในศิลาจารึกของพระองค์ได้อย่างไรว่า " ดังกินน้ำโขงเมื่อแล้ง " ฉะนั้น

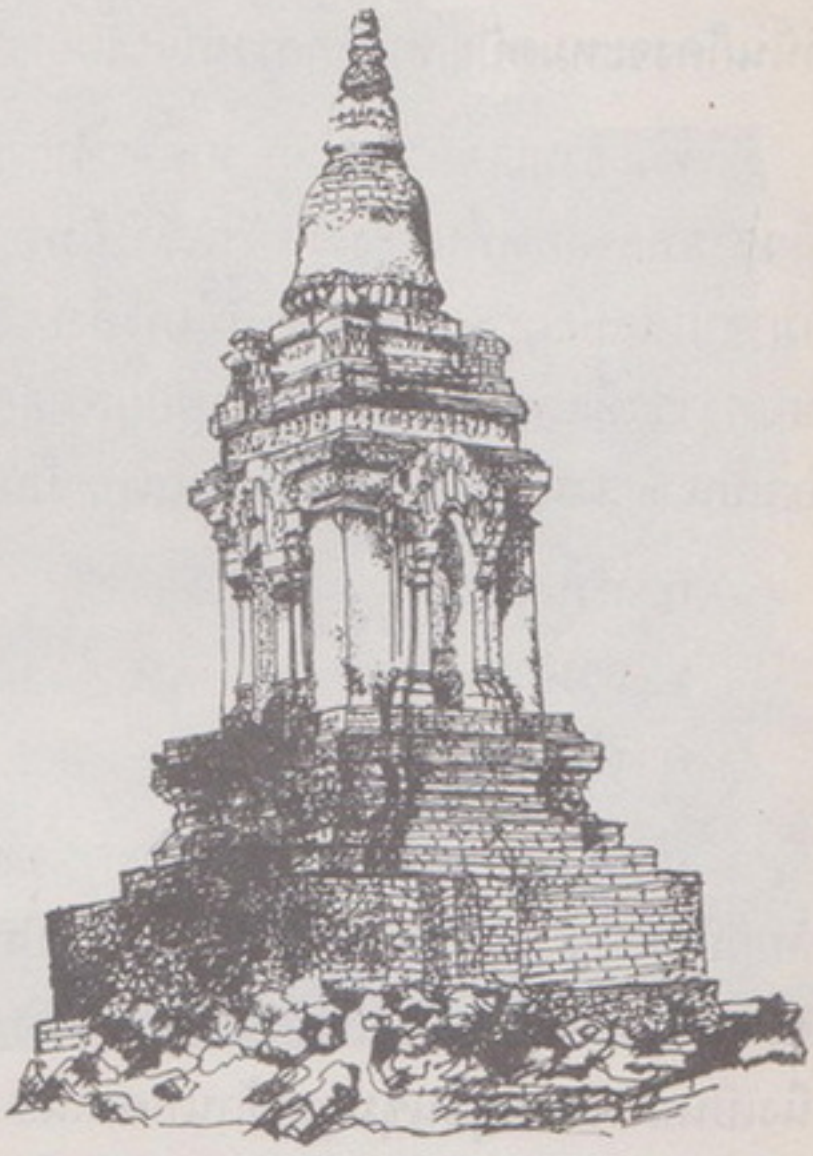

๒ ๔

๓

๒ เจดีย์วัดป่าสักเชียงแสน ทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ก่อนการบูรณะ

๓ อาจารย์คงเดช ประพัฒน์ทอง และเจ้าหน้าที่หน่วยศิลปากรที่ ๔ ขณะปฏิบัติงานสำรวจทางโบราณคดีที่เชียงแสน จังหวัดเชียงราย

๔ เจดีย์เจ็ดแถว อำเภอศรีสัชชนาลัย จังหวัดสุโขทัย (ภาพร่างเปรียบเทียบลักษณะกับเจดีย์วัดป่าสัก โดย อาจารย์สันติ เล็กสุขุม)

การที่พระธาตุเจดีย์วัดป่าสัก มีอิทธิพลศิลปะแบบศรีวิชัย ศิลปะแบบศรีวิชัยจักขึ้นไปที่เชียงแสนได้นั้นก็คงจะหมดปัญหาดังกล่าวมาฉะนี้

พระธาตุเจดีย์วัดป่าสัก หากจะทำการแยกแยะพิเคราะห์ดูในทางศิลปะออกเป็นส่วน ๆ แล้วรายละเอียดที่ประมวลกันเข้าเป็นองค์พระธาตุเจดีย์นั้น ส่วนใหญ่เป็นอิทธิพลที่ได้มาจากศิลปะแบบศรีวิชัย แต่มีบางสิ่งบางอย่างที่อาจจะทำให้เห็นไปได้ว่า มีอิทธิพลศิลปะแบบทวารวดีและศิลปะแบบสุโขทัยผสมอยู่ด้วย ก่อนอื่นต้องแบ่งลักษณะพระธาตุเจดีย์นี้ออกเป็น ๓ ส่วน แล้วกล่าวถึงโดยเฉพาะเป็นส่วน ๆ ไป ซึ่งแบ่งออกได้ดังนี้

ก. ส่วนฐานล่าง
ข. ส่วนกลาง
ค. ส่วนบน

ส่วนฐานล่างกำหนดเอาฐานล่างสุดซึ่งอยู่ในรูปสี่เหลี่ยมจตุรัสขึ้นไปจนถึงซุ้มคูหาพระพุทธรูปสลับกับเทวรูปประจำอยู่ด้านละ ๓ องค์ เป็นประติมากรรมนูนสูงทำด้วยปูนปั้น พระพุทธรูปประทับยืนปางเปิดโลก คือ วางพระกรทั้งสองขนานไปกับพระวรกายทั้งสองข้าง แต่มีองค์หนึ่งเป็นปางลีลาอยู่ในซุ้มคูหาด้านทิศเหนือ ตรงฐานล่างสุดก่อนที่จะถึงส่วนซุ้มคูหานั้น อาจแบ่งได้เป็นสองระยะ คือ เหนือฐานบัวเล็กน้อยทำเป็นช่องสี่เหลี่ยมจตุรัสโดยรอบทั้ง ๔ ด้าน (ในรูปดังนี้) และเหนือส่วนนี้ขึ้นไปทำเป็นช่อง ๘ เหลี่ยมเล็ก ๆ ประดับโดยรอบทั้ง ๔ ด้านอีกเช่นกัน พอพ้นสองระยะนี้ขึ้นไปแล้ว จึงเป็นซุ้มคูหาพระพุทธรูป ดังกล่าวลักษณะของฐานอย่างนี้ทำให้นึกถึงเจดีย์แบบทวารวดี เช่น ที่พระประโทน หรือที่คูบัว ช่องสี่เหลี่ยมและแปดเหลี่ยมนี้มักจะเป็นส่วนประดับฐานเจดีย์แบบทวารวดีอยู่เสมอ ภายในช่องสี่เหลี่ยมบางทีจะพบลายปูนปั้นประดับอยู่ก็มี แต่ที่พระธาตุเจดีย์วัดป่าสักลวดลายปูนนั้นส่วนมากกระเทาะออกหมดแล้ว เหลืออยู่แต่เค้าโครงในของส่วนอิฐที่วางเรียงให้เห็นเป็นช่อง ๆ อยู่เท่านั้น

พุทธลักษณะของพระพุทธรูปประทับยืน ปางเปิดโลก ในซุ้มคูหาที่พระเจดีย์วัดป่าสักนั้น ถ้าเป็นพระพุทธรูปแบบทวารวดีดังเช่นที่ พระประโทนแล้ว ก็เป็นปางเทศนาหรือปางเสด็จลงมาจากดาวดึงส์ แต่พระพุทธรูปในซุ้มคูหาพระธาตุเจดีย์วัดป่าสักนี้เห็นได้ชัดว่าเป็นพระพุทธรูปซึ่งได้แบบอย่างมาจากศิลปะแบบสุโขทัยแม้ว่าส่วนสัดของลำพระองค์จักอวบล่ำกว่า วงพระพักตร์ค่อนข้างกลม มีพระหนุเป็นปม ห่มจีวรบางแนบชิดกับพระวรกาย ห่มแบบห่มดองหรือห่มเฉียง ที่น่าสังเกตมากที่สุดก็คือเส้นขอบจีวรตอนที่ห่มเฉียงพาดผ่านพระอุระตรงใต้ราวพระถันเล็กน้อยนั้นทำเป็นวงขอบโค้งหนาวาดเป็นวงขึ้นไปสู่พระอังศาเบื้องซ้าย แล้วมีผ้าจีวรคลุมทับจากพระอังศาเบื้องซ้ายลงมา ไม่มีริ้วหรือชายจีวรห้อยตกแบบสังฆาฏิเลย ห่มพาดปกตกลงมาอย่างง่าย ๆ เรียบ ๆ แล้วก็ทำเป็นเส้นขอบพาดเฉียงเป็นส่วนเสี้ยวยาวเลยบั้นพระองค์ไปเล็กน้อย คล้ายกับจะเปิดให้เห็นสัดส่วนท่อนพระองค์ ตั้งแต่พระอุระจนถึง

๕

๖

L'Archéologie mône de Dvâravatî

Pl. VII

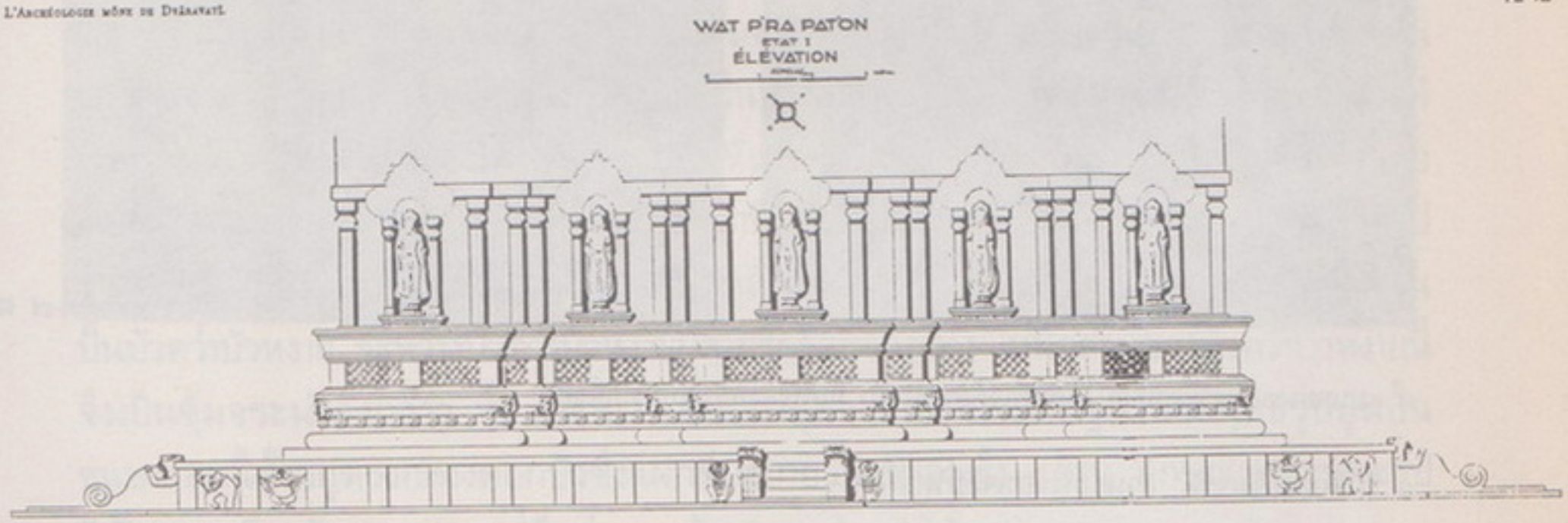

๕ ส่วนฐานล่างพระธาตุเจดีย์วัดป่าสัก มีซุ้มคูหาพระพุทธรูปสลับกับเทวรูป

๖ พระพุทธรูปในซุ้มคูหาที่พระประโทน อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐมเป็นซุ้มพระพุทธรูปแบบทวารวดีเปรียบเทียบกับวัดป่าสัก

๗ ๘

๗ แบบอย่างของพระพุทธรูปในซุ้มที่เจดีย์วัดป่าสัก มีเค้าของพระพุทธรูปสุโขทัย

๘ ซุ้มทิศหรือซุ้มจรน่า ส่วนกลางของเจดีย์วัดป่าสัก

บั้นพระองค์ ตรงบั้นพระองค์นั้นจะเห็นเส้นขอบหนาของรัดประคดซึ่งมีลักษณะเป็นเส้นเข็มขัดขนาดใหญ่คาดทับชายอันตรวาสกไว้ แล้วทำให้เห็นชายอันตรวาสกซึ่งพับซ้อนทางด้านหน้าห้อยย้อยลงไปสู่เบื้องล่างอย่างได้สัดส่วนและงดงามมาก ทำให้เห็นลำพระชงฆ์อันอวบล่ำได้ชัดเจน ตรงช่วงพระพาหาและลำพระกรเป็นเส้นอ่อนสลวยเหมือนกับลำพระกรของพระพุทธรูปปางลีลาในศิลปะแบบสุโขทัย เบื้องหลังพระเศียรมีประภามณฑลทำเป็นแผ่นเกลี้ยง ๆ ง่าย ๆ เป็นรูปยาวรีสอบขึ้นไปบรรจบกันตรงจุดกึ่งกลางพระเศียร ลักษณะประภามณฑลนี้ก็เป็นแบบเดียวกับประภามณฑลขององค์พระพุทธรูปปางมารวิชัย ในจิตรกรรมฝาผนังที่วัดเจดีย์เจ็ดแถวซึ่งเป็นศิลปะแบบสุโขทัยนั่นเอง

พระพุทธรูปปางเปิดโลกที่พระธาตุเจดีย์วัดป่าสักนี้อาจจะเป็นปางพระพุทธรูปที่ทำแทนปางเสด็จลงมาจากดาวดึงส์ก็ได้ ทั้งนี้เพราะสังเกตเห็นว่าตรงช่องคูหาที่ทำเป็นซุ้มขึ้นไปนั้น มีเทวรูปยืนประจำอยู่ทั้งสองข้าง เป็นที่น่าเสียดายว่าเศียรของเทวรูปเหล่านั้นหักพังไปหมดเหลืออยู่เพียงส่วนของลำตัวเท่านั้น แต่การที่ยืนประจำอยู่ทั้งด้านซ้ายและด้านขวาขององค์พระนั้นทำให้เห็นไปว่าเทวรูปทั้งสองน่าที่จะต้องเป็นพระอินทร์และพระพรหมเสียกระมัง ลักษณะผ้านุ่งของเทวดาเหล่านั้น ก็คล้ายกับการนุ่งผ้าของเทวรูป ในศิลปะแบบสุโขทัยเช่น พระอิศวร พระนารายณ์ เป็นต้น

ส่วนกลาง กำหนดแต่ส่วนสุดของซุ้มคูหาพระพุทธรูปในข้อต้นขึ้นไปจนสุดส่วนบนของซุ้มจระนำที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นปางเปิดโลกทั้งสี่ด้าน ในซุ้มจระนำส่วนนี้บางทีเรียกกันว่า ซุ้มทิศ เพราะมีพระพุทธรูปยืนห้อพระพักตร์ไปตามทิศทั้งสี่ก็ได้ แต่ในที่นี้ขอเรียกว่าซุ้มจระนำโดยตลอด ก่อนจะถึงซุ้มจระนำที่ว่านี้ก็มีเป็นสองระยะคือ สุดซุ้มคูหาพระพุทธรูปชั้นล่างแล้วก็เป็นฐานสี่เหลี่ยมจตุรัสซ้อนลดหลั่นกันสามชั้น และถัดฐานชั้นสุดก็เป็นลายปูนปั้นบัวคว่ำบัวหงาย ระหว่างบัวคว่ำบัวหงายมีลายรักร้อยขั้นกลาง เหนือส่วนของบัวคว่ำบัวหงายนี้จึงเป็นซุ้มจระนำดังกล่าว ทั้ง ๔ ด้าน ทำนองว่าซุ้มจระนำที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดย่อมนี้ตั้งอยู่ตรงกลางดอกบัวซึ่งแผ่กลีบขยายรองรับอยู่ทั้ง ๔ ด้าน ลักษณะพระพุทธรูปก็เป็นแบบเดียวกับพระพุทธรูปที่กล่าวมาแล้ว ตอนส่วนล่างนั่นเอง

ลักษณะเรือนซุ้มจระนำนี้เป็นปูนปั้นมีลวดลายประดับทำเป็นเสาตั้งซุ้มซ้อนกัน ๒ ชั้น ตรงหน้าจั่วเรือนซุ้มเป็นใบระกากลีบยาวประดับตรงส่วนสุดทั้ง ๒ ข้างเป็นพระยานาคสามเศียร ลักษณะนาคปูนปั้นนี้เห็นได้ชัดว่าอาจจะเป็นอิทธิพลซึ่งได้รับมาจากศิลปชวา รวมทั้งลายหน้ากาลหรือกีรติมุขด้วย

ส่วนบน หมายถึงส่วนที่อยู่เหนือซุ้มจระนำขึ้นไป ณ ที่นั้นจึงเป็นส่วนองค์สถูปอย่างแท้จริง คือมีส่วนฐาน องค์ระฆัง ปล้องไฉน และปลียอด เป็นต้น แต่ลักษณะส่วนนี้ของพระธาตุเจดีย์วัดป่าสัก ต้องขอแยกกล่าวเป็นรายละเอียดขึ้นไปทีละอย่างดังต่อไปนี้

๙ ระหว่างส่วนกลางกับส่วนบนหรือส่วนฐานขององค์สถูป ตอนบนมีคนแคระทำท่าแบกองค์เจดีย์ส่วนองค์สถูป

๑๐ ส่วนบนเหนือซุ้มจรนำ เป็นส่วนองค์สถูปของเจดีย์วัดป่าสัก

คนแคระ อยู่ถัดซุ้มจระนำขึ้นไป ทำท่าแบกองค์เจดีย์หรือสถูปส่วนนี้ทั้งหมด เหนือคนแคระขึ้นไปเป็นส่วนองค์เจดีย์ ตอนล่างเป็นแปดเหลี่ยม ชั้นกลางคั่นด้วยเสาแท่งสี่เหลี่ยมอย่างง่าย ๆ เรียงรายอยู่โดยรอบแล้วมีบัวหงายกลีบซ้อนมีเกษร แผ่ขยายรองรับส่วนองค์ระฆังอีกชั้นหนึ่ง องค์ระฆังนี้เป็นรูปทรงกลมมีลายปูนปั้นประจำยามรัดอกขั้นกลาง เหนือองค์ระฆังเป็นบัวกลีบขนุนยาวเป็นเฟื่อง รองรับปล้องไฉน ปลียอด และเม็ดน้ำค้างเป็นที่สุดตามลำดับ อนึ่งตามมุมทั้งสี่ของเจดีย์นี้ยังมีเจดีย์ขนาดเล็กตั้งอยู่ที่มุมทั้ง ๔ ด้าน โดยมีเจดีย์ใหญ่อยู่ตรงกลาง รวมเป็นเจดีย์ ๕ ยอดด้วยกัน ซึ่งเป็นคติในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน อันหมายถึงพระธยานิพุทธทั้งสี่ และพระอาทิพุทธนั่นเอง

วัดป่าสักนี้ ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑ กล่าวว่า เมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๘ (จ.ศ. ๖๕๗) ยังมีมหาเถรเจ้าองค์หนึ่งเอาพระบรมธาตุกระดูกตาตีนก้ำขวา (เบื้องขวา) แห่งพระพุทธเจ้าใหญ่เท่าเม็ดถั่วกว่าง (ถั่วเขียว) เอามาแต่เขตเมืองปาฏลีบุตรนั้น เอามาสู่พระยาราชแสนภู แล้วท่านก็พร้อมกับด้วยมหาเถรเจ้าเอาไปสร้างมหาเจดีย์บรรจุไว้ภายนอกประตูเชียงแสน ด้านเวียงแห่งตนภายตะวันตก ต่อวัดพระหลวงภายนอกที่นั้นแล้ว ก็สร้างให้เป็นอารามกว้าง ๕๐ วา เอาไม้สักมาปลูกแวดกำแพง ๓๐๐ ต้น แล้วเรียกว่าอารามป่าสักแต่นั้นมาแล แล้วก็สร้างกุฏิให้เป็นทานแก่มหาเถรเจ้าตนชื่อว่า พุทธโฆษาจารย์นั้น อยู่สถิตที่นั้นก็อุภิเษกขึ้นเป็นสังฆราชมหาเถรอยู่ยังอารามป่าสักที่นั้น

เรื่องราวตามตำนานอย่างนี้ชวนให้เห็นไปว่าอาจจะเป็นการเขียนเล่าขึ้นต่อภายหลังมากกว่าเพราะข้อความที่บอกถึงการบรรจุพระบรมธาตุนั้นบ่งชัดจนเกินไป ว่า เป็นพระอัฐิธาตุพระบาทเบื้องขวาแห่งองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า อนึ่งเล่าตำนานซึ่งเป็นตำราพรรณนาถึงลักษณะพระธาตุต่าง ๆ นั้นก็เป็นตำราที่เกิดขึ้นภายหลังในลังกาประเทศ แต่งขึ้นในตอนที่หาพระธาตุไม่ได้แล้วนั่นเอง ครั้นเมื่อกล่าวถึงลักษณะพระธาตุที่บรรจุอยู่ในตำนานวัดป่าสักนี้ ก็ย่อมแสดงให้เห็นว่า เป็นเรื่องเขียนขึ้นใหม่ภายหลังมากกว่า เพื่อจะให้เป็นการชักจูงศรัทธาพุทธศาสนิกชนเท่านั้น เรื่องตำนานอย่างนี้น่าจะเขียนขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๒ เป็นแน่

การที่มุ่งบรรยายลักษณะพระธาตุเจดีย์วัดป่าสักอย่างยืดยาวนี้ ก็เพื่อจุดประสงค์ที่จะบ่งให้เห็นชัดถึงความเป็นมาตรฐานแห่งคุณลักษณะขององค์พระธาตุเจดีย์ในเมืองเชียงแสน ซึ่งบรรดาพระธาตุเจดีย์ที่อยู่ในทรงลักษณะคล้ายแบบพระธาตุเจดีย์วัดป่าสักนั้น มักจะได้พบเห็นอยู่เป็นอันมาก ประกอบกับอาจยืนยันได้ว่าความสมบูรณ์แบบที่สุดในส่วนทรงขององค์เจดีย์ ก็ต้องเป็นพระธาตุเจดีย์ที่วัดป่าสักนี้เอง นอกนั้นแล้วเราจะไม่พบความงดงามความสมบูรณ์แบบ ในองค์พระธาตุเจดีย์อื่น ๆ ทั่วไปในเมืองเชียงแสน อันพระธาตุเจดีย์วัดป่าสักแห่งนี้ กรมศิลปากรได้ทำการบูรณะให้คงอยู่ในสภาพเดิม ตามหลักวิชาทางโบราณคดี แต่ พ.ศ. ๒๕๐๐ เสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ และได้รวบรวมบรรดาลวดลายปูนปั้นที่ปรักหักพัง

ลงมานั้น นำไปเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงแสน ซึ่งจะยังประโยชน์ต่อการศึกษาสืบไปในบรรดาผู้สนใจทางโบราณคดี

พระธาตุเจดีย์วัดมุงเมืองตั้งอยู่ภายในกำแพงเมืองเชียงแสน ด้านทิศเหนือริมถนนใหญ่ สำหรับพระธาตุเจดีย์องค์นี้ไม่ปรากฏว่าสร้างแต่ครั้งใดใครเป็นผู้สร้าง เมื่อพิจารณาลักษณะการก่อสร้างแล้วก็เห็นได้ว่ามีลักษณะใกล้เคียงกับพระธาตุเจดีย์วัดป่าสัก ถ้าตัดส่วนชุ้มคูหาพระพุทธรูปตอนล่างของวัดป่าสักออกแล้วก็จะได้พระธาตุเจดีย์วัดมุงเมืองในส่วนที่เป็นองค์ประกอบส่วนใหญ่ แต่มีขนาดเล็กกว่า ฉะนั้นจึงอาจแบ่งส่วนของพระธาตุเจดีย์นี้ออกเป็น ๓ ส่วนคือ

ส่วนฐานล่าง ทำเป็นฐานเขียงสี่เหลี่ยมจตุรัสซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไปสามชั้น ลักษณะของฐานส่วนนี้ก็คือ ส่วนที่ถัดชุ้มพระชั้นล่างของวัดป่าสักขึ้นไปนั่นเอง

ส่วนชุ้มจระนำ หมายถึงส่วนท่อนกลางทั้งหมด เป็นรูปแท่งสี่เหลี่ยมทรงสูง มีชุ้มจระนำประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นประทับยืนปางเปิดโลก ลักษณะของชุ้มนั้นเป็นเรือนชุ้มชั้นเดียว มีลวดลายปูนปั้นประดับแต่ลดคุณค่าในทางศิลปะลงแล้วไม่อาจจะเทียบกับวัดป่าสักได้เลย เป็นลายปูนปั้นอย่างตื้น ๆ แต่สิ่งที่ควรชมเป็นพิเศษก็คือองค์พระพุทธรูปปูนปั้นนั่นเอง ทรวดทรงพระวรกายทั้งหมดมีความกลมกลืนกันเป็นอย่างดีในรูปเส้นนอกของภาพ เป็นความประสานกันอย่างได้สัดส่วนที่สุด อยู่ในลักษณะโปร่งบางไม่อวบอ้วนเหมือนพระพุทธรูปที่พระธาตุเจดีย์วัดป่าสัก ความได้สัดส่วนของพระพุทธรูปที่วัดมุงเมืองนี้เป็นหลักฐานว่าต้องได้รับอิทธิพลจากศิลปะแบบสุโขทัยเข้าไปอย่างเต็มที่ หรือน่าคิดไปอีกทางหนึ่งว่าเป็นฝีมือช่างชาวสุโขทัยไปทำขึ้น แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายอยู่ว่าไม่พบพระพักตร์ที่สมบูรณ์เลย แม้พระพุทธรูปปูนปั้นจากวัดนี้ซึ่งจัดว่าค่อนข้างจะสมบูรณ์ที่สุดได้นำเข้าไปเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงแสน ตามบัญชาของท่านอธิบดีกรมศิลปากร พระพักตร์ของพระพุทธรูปองค์นั้นก็บุบสลายเสียหมดแล้ว และสังเกตเห็นว่าได้รับการซ่อมแซมเพิ่มเติมมาแล้วด้วย พระธาตุเจดีย์วัดมุงเมืองนี้โดยเฉพาะส่วนแท่งสี่เหลี่ยมทรงสูงมีชุ้มจระนำทั้งสี่ด้านนั้น อยู่ในลักษณะย่อมุมไม้สิบสอง

ส่วนบน คือส่วนที่อยู่เหนือชุ้มจระนำขึ้นไปองค์ระฆังทรงกลม ส่วนยอดได้หักหายไป ไม่อาจทราบได้ว่าจะมีพระเจดีย์ขนาดเล็กประจำมุมทั้งสี่เหมือนพระธาตุเจดีย์วัดป่าสักหรือไม่ เพราะส่วนนี้มีความชำรุดทรุดโทรมมาก

ความใกล้เคียงกันในส่วนลักษณะของพระธาตุเจดีย์ทั้งสองคือ ที่วัดป่าสักและวัดมุงเมืองนี้ย่อมอาจกำหนดอายุเวลาการก่อสร้างได้ว่าอยู่ในระยะเวลาเดียวกันโดยฝีมือ และอาจจะสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าแสนภูด้วยก็ได้ แต่บางทีอาจจะสร้างขึ้นภายหลังวัดป่าสักเล็กน้อย

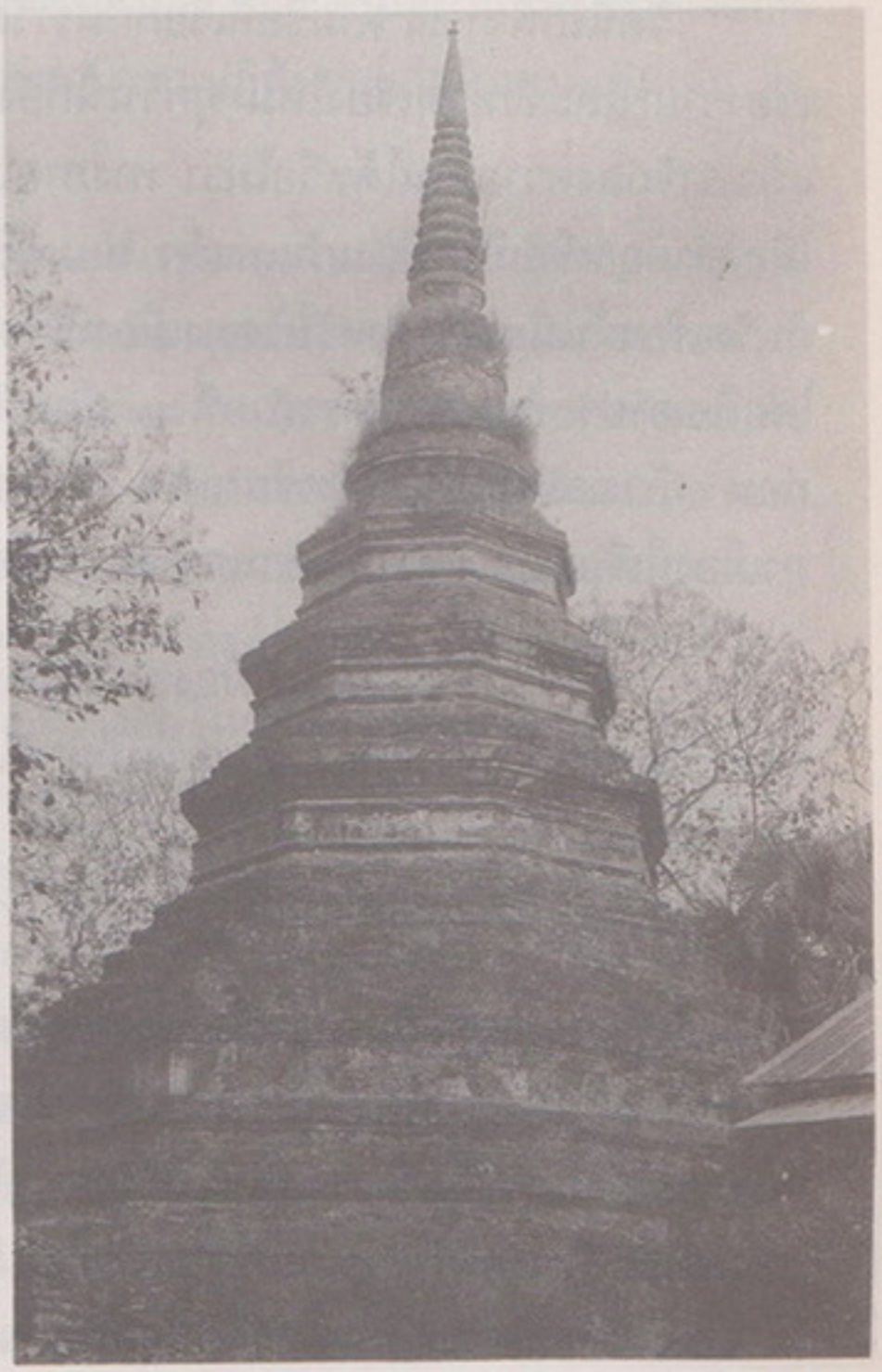

๑๑ ๑๒

๑๓

๑๑ พระธาตุเจดีย์วัดมุงเมือง ภายในกำแพงเมืองเชียงแสน ระหว่างการบูรณะเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๑๕

๑๒ พระธาตุเจดีย์วัดเจดีย์หลวง อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

๑๓ วิหารวัดเจดีย์หลวง อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

วัดนี้ถ้าพิจารณาตามชื่อที่เรียกกันว่าวัดมุงเมืองแล้วก็เป็นสิ่งที่น่าสนใจ คือ ในจังหวัดเชียงราย และจังหวัดเชียงใหม่ ทุกวันนี้ก็ยังมีชื่อวัดมุงเมืองปรากฏอยู่ด้วย เมื่อพบอย่างนี้แล้วเราจักลงความเห็นได้หรือไม่ว่า ทางภาคเหนือของไทยนั้นแต่โบราณกาลมาเมืองใดที่เป็นเมืองสำคัญหรือเป็นเมืองเก่าแก่แล้ว ย่อมมีชื่อวัดมุงเมืองปรากฏอยู่เป็นสำคัญทำนองเดียวกับวัดเชียงมั่นนั่นเอง สำหรับวัดมุงเมืองที่เมืองเชียงแสนนี้ถ้านับอายุเทียบกันระหว่างสามเมือง โดยถือเอาประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑ เป็นหลัก ความก็จักปรากฏว่า เมืองเชียงรายสร้างขึ้นก่อน แล้วต่อมาก็เป็นเมืองเชียงแสน ดังนั้นวัดมุงเมืองในเชียงแสนก็ต้องมีอายุหลังกว่าวัดมุงเมืองที่เชียงราย และต้องก่อนกว่าวัดมุงเมืองที่เชียงใหม่ด้วย

การที่กล้ายืนยันวัดมุงเมืองที่เมืองเชียงแสนสร้างก่อนวัดมุงเมืองที่เมืองเชียงใหม่นั้นมิได้เป็นการกล่าวอ้างขึ้นแต่โดยลำพังก็หามิได้ ดังได้กล่าวมาแล้วว่า การเขียนเรื่องนี้ได้ยึดถือเอาประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑ เป็นหลัก ฉะนั้นเมื่อเมืองเชียงแสนสร้างในปี พ.ศ. ๑๘๓๑ แล้ว เชียงแสนก็สร้างขึ้นก่อนเมืองเชียงใหม่ราว ๘ ปี เพราะเมืองเชียงใหม่สร้างในปี พ.ศ.๑๘๓๙

พระธาตุเจดีย์อีกองค์หนึ่ง ซึ่งประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑ ว่า พระเจ้าแสนภูทรงสร้างเมื่อพระองค์เสวยราชได้ ๓ ปี พ.ศ. ๑๘๐๓ (จ.ศ.๖๕๒) ด้วยทรงพิจารณาเห็นว่าวัดหลวงเป็นวัดของเมืองเก่า เป็นที่บรรจุพระบรมธาตุของพระพุทธองค์ ก็มีพระราชศรัทธาทรงสร้างพระเจดีย์ กว้าง ๑๗ วา สูง ๒๙ วาอก พร้อมด้วยพระวิหาร ลักษณะพระธาตุเจดีย์แห่งนี้ผิดกว่าแห่งอื่นทั้งหมด แม้ว่าจะใหญ่โตที่สุดในเมืองเชียงแสน ลักษณะองค์เจดีย์เป็นรูปแปดเหลี่ยมมีองค์ระฆังแบบทรงลังกา คล้ายกับพระเจดีย์แบบอยุธยามาก แต่ตำนานกล่าวว่าสร้างในสมัยพระเจ้าแสนภู ความขัดกันในเรื่องโบราณสถานกับตำนานก็เกิดมีขึ้น ประเพณีนิยมสร้างพระธาตุเจดีย์ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ทางเมืองเหนือโดยแท้แล้ว ส่วนมากเป็นเจดีย์ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมจตุรัสทรงสูง มีซุ้มจระนำประดิษฐานพระพุทธรูปทั้ง ๔ ด้าน ถ้าไม่มีก็เป็นแท่งสี่เหลี่ยมทึบ ถัดลงมาก็เป็นฐานล่างสุดซ้อนกันสามชั้น แบบอย่างในการก่อสร้างตามประเพณีนิยมเป็นดังนี้ ฉะนั้นพระธาตุเจดีย์วัดเจดีย์หลวงเท่าที่ประจักษ์อยู่ในปัจจุบันนี้นั้นน่าที่จะได้รับการแก้ไขเปลี่ยนแปลงไปจากทรงเดิมก็เป็นได้ ซึ่งองค์เดิมที่สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าแสนภูนั้นอาจจะถูกก่อสวมหุ้มทับอยู่ภายใน ดุจพระปฐมเจดีย์ที่จังหวัดพระนครปฐมก็ได้ ลักษณะองค์เดิมจะเป็นอย่างไรนั้น อาจสันนิษฐานได้ว่าเหมือนกับพระธาตุเจดีย์ที่วัดป่าสักและวัดมุงเมือง อนึ่งได้มีผู้เล่าว่าองค์พระเจดีย์หลวงนี้ แต่เดิมมีประตูเข้าไปภายในได้ ซึ่งเรียกตามภาษาพื้นเมืองว่า " มีโขง " คือ ซุ้มคูหานั่นเอง แต่เล่าไปในทำนองว่าภายในนั้น มีข้าวของเครื่องใช้ไม้สอยมาก มีผู้คนไปขอยืมออกมาใช้ แล้วไม่คืนต่อมาประตูนั้นก็ปิดเสีย เรื่องบอกเล่าทำนองนี้มักจะมีอยู่เสมอ และอีกกระแสหนึ่งว่า แต่ก่อนนั้นเคยนำเอาภัตตาหารเข้าไปถวายพระพุทธรูปซึ่งอยู่ในโขงขององค์เจดีย์ ข้อความเหล่านี้มีเค้าพอจะเชื่อได้ว่า พระ

ธาตุเจดีย์องค์เดิมที่สร้างในสมัยของพระเจ้าแสนภูนั้นต้องมีลักษณะเช่นเดียวกับพระธาตุเจดีย์ที่วัดป่าสัก หรือวัดมุงเมืองด้วย แต่ต่อมาได้รับการซ่อมแซมปฏิสังขรณ์ก่อหุ้มองค์เดิมเสีย จึงกลายเป็นทรงแปดเหลี่ยมไป

ครั้นพิจารณาลักษณะตัววิหารซึ่งอยู่ทางด้านหน้าขององค์เจดีย์ เป็นวิหารขนาดใหญ่กว้างยาวมากและนับได้ว่าใหญ่ที่สุดกว่าวัดต่าง ๆ ในเชียงแสนทั้งมวล วัสดุในการก่อสร้างส่วนมากใช้อิฐเป็นพื้น มีเสากลมขนาดใหญ่เหลืออยู่เพียงต้นเดียว ลักษณะที่เด่นชัดของตัววิหารก็คือ มีเสาปลอมติดกับผนัง และมีเว้นช่องเป็นหน้าต่างอยู่ในรูปสี่เหลี่ยมแล้ว จากลักษณะเหล่านี้ย่อมชี้ให้เห็นได้ว่าเป็นลักษณะสถาปัตยกรรมแบบอยุธยาผสมอยู่ด้วยรอบ ๆ ตัววิหารมีเจดีย์รายขนาบอยู่สองข้างตัววิหาร มีทั้งหมด ๗ องค์ด้วยกัน ถ้านับเจดีย์องค์ใหญ่เบื้องหลังวิหารก็เป็น ๘ องค์ น่าคิดไปได้ว่า เจดีย์ที่วางอยู่ในลักษณะที่กล่าวมานั้น คือ สีมาอันเป็นเครื่องหมายบอกเขตตัวพระอุโบสถ ถ้าการเป็นไปดังนี้แล้ววัดเจดีย์หลวงก็เป็นวัดแห่งเดียวในเชียงแสนที่มีพระอุโบสถนั่นเอง จัดว่าเป็นอุบัติการณ์ของโบสถ์ในเชียงแสนได้ และลักษณะของโบสถ์นั้นเล่าก็ต้องได้รับแบบอย่างไปจากศิลปะแบบอยุธยาอีกด้วยเพราะในสมัยอยุธยานั้นเรามักจะพบพระอุโบสถขนาดใหญ่อยู่เสมอ ก่อนศิลปะแบบอยุธยาขึ้นไปแล้วตัวอาคารของโบสถ์จะไม่ค่อยได้พบกันนัก ในสมัยสุโขทัยที่ยังเจริญรุ่งเรืองอยู่นั้นกล่าวถึงพระอุโบสถเพียงแห่งเดียวเท่านั้น ในศิลาจากรึกตอนที่ว่าด้วยการออกผนวชของพระมหาธรรมราชาลิไท พระองค์บรรพชาเป็นสามเณรในพระราชวังก่อน แล้วเสด็จพระราชดำเนินด้วยพระบาทไปยังวัดป่ามะม่วงเพื่อกระทำอุปสมบทวิธี ซึ่งที่วัดป่ามะม่วงนี้ศิลาจารึกว่า " มีกลาสีมาอุโบสถ "

โบราณสถานอันเป็นศิลปกรรมที่สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าแสนภูนั้น ที่ชัดเจนแน่นอนตามประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑ คือ

๑. วัดเชียงมั่น กล่าวว่าเป็นปฐมอารามในเมืองเชียงแสน
๒. วัดป่าสัก
๓. วัดเจดีย์หลวง

โบราณสถานทั้งสามแห่งเท่าที่เหลืออยู่อย่างบริบูรณ์มีเพียงสองแห่งเท่านั้น ซึ่งกรมศิลปากรได้ทำการบูรณะขึ้นตามแบบสภาพรูปทรงเดิม คือ วัดป่าสักและวัดเจดีย์หลวง อนึ่งหากนับวัดพระยืนด้วยก็ได้เพราะเป็นวัดที่พระเจ้าคำฟูราชโอรสทรงสร้างขึ้นในสมัยของพระเจ้าแสนภู คือ เมื่อพ.ศ. ๑๘๗๔ ซึ่งปัจจุบันนี้เหลือแต่เพียงพระเจดีย์องค์เดียวเท่านั้น และสงสัยว่าน่าจะมีการซ่อมแซมขึ้นในสมัยต่อมาราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ก็ได้ สมัยนั้นพระเจ้าสุทโธธรรมราชกษัตริย์แห่งกรุงอังวะประเทศพม่า มีอำนาจครอบครองมาถึงแคว้นล้านนา ซึ่งรวมทั้งเมืองเชียงแสนในเวลานั้นด้วย ระยะที่กล่าวนี้ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑ กล่าวว่า " เจ้าฟ้าหลวง

ทิพเนตรกินเมืองไชยบุรีศรีเงินยางเชียงแสนแล้ว พระยาหลวงไชยชิตสร้างวัดยืนแถมใหม่ เจดีย์กว้าง ๔ วาอก (๙.๐๐ เมตร) สูง ๑๑ วาอก (๒๓.๐๐ เมตร) บรรจุพระธาตุย่อย ๑๔๐ องค์ ในจุลศักราช ๑๐๐๐ ตัวปีเปิกยีนี้นางฟ้ากาเผือกก็จุติตายในปีแล " ตามข้อความดังนี้ มีที่น่าสงสัยอยู่ตรงที่ว่า " วัดยืน " เพราะในเมืองเชียงแสนมีวัดที่ลงท้ายว่า " ยืน " อยู่สองวัด คือ วัดพระยืน ดังกล่าวนี้ กับวัดบุญยืน แต่น่าจะเป็นวัดพระยืนมากกว่า เพราะอยู่ในแนวเดียวกับวัดเชตวันตามบัญชีวัดท้ายหนังสือนั้น ทั้งนี้เพราะระยะของเหตุการณ์ในจุลศักราช ๑๐๐๐ (พศ. ๒๑๘๑) ใกล้เคียงกับระยะเวลาที่สร้างวัดเชตวันมาก วัดเชตวันสร้างเมื่อพ.ศ. ๒๑๘๐ (จ.ศ. ๙๙๙)

ลักษณะพระธาตุเจดีย์วัดพระยืนนี้ แสดงให้เห็นความวิวัฒน์ในแบบอย่างไปอีกแบบหนึ่งแล้ว เป็นแบบที่สืบต่อจากวัดพระบวชลงมา เพราะว่าตรงท่อนกลางซึ่งตามปกติจักต้องมีซุ้มจระนำประดิษฐานพระพุทธรูปเช่นที่พระธาตุเจดีย์วัดป่าสักดังกล่าวมาแล้ว กลับเป็นแท่งสี่เหลี่ยมทึบทรงสูง ประกอบด้วยลวดบัวคาดกลางโดยตลอดทั้งสี่ด้าน ตั้งอยู่บนฐานเขียงสี่เหลี่ยมซ้อนลดหลั่นกัน ๓ ชั้น ตอนส่วนบนเหนือแท่งสี่เหลี่ยมทึบทรงสูงขึ้นไปเป็นเจดีย์ทรงแปดเหลี่ยมแบบวัดเจดีย์ทรงแปดเหลี่ยมแบบวัดเจดีย์หลวง

พระธาตุเจดีย์วัดพระบวชย่อมเป็นหลักฐานยืนยันได้ดีที่สุดถึงความเปลี่ยนแปลงในแบบอย่างขององค์พระธาตุเจดีย์สมัยต่อมา อีกประการหนึ่งพระธาตุเจดีย์ที่วัดพระบวชนี้ยังมีสภาพอันจัดได้ว่าค่อนข้างสมบูรณ์ที่สุด ยังมิได้มีการเปลี่ยนแปลงแต่ประการใดเลย เพียงแต่ส่วนยอดตรงปล้องไฉนนั้นหักหายไป และทางทิศตะวันออกขององค์เจดีย์ได้ถูกคนร้ายลักลอบเจาะขุดไว้ นอกนั้นแล้วยังมีสภาพคงเดิม จึงเป็นประโยชน์ต่อการพิจารณาหาหลักฐานอย่างยิ่ง

ลักษณะทั่วไปขององค์เจดีย์นี้ เราอาจแบ่งออกได้เป็นสามส่วนอีกเช่นกัน ส่วนล่างสุด เป็นฐานเขียงสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนลดหลั่นขึ้นไปสามชั้น ส่วนท่อนตรงกลาง เป็นแท่งทึบสี่เหลี่ยมสูงย่อมุมไม้สิบสอง ทำนองยืดส่วนท้องไม้ที่คั่นระหว่างบัวคว่ำบัวหงายให้สูงขึ้นฉะนั้น ไม่มีซุ้มจระนำทั้งสี่ด้าน และส่วนบนสุดนั้นเป็นรูปเจดีย์ทรงกลมตั้งอยู่อีกทีหนึ่ง

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑ ว่า " ส่วนว่าพระยาผายูตนพ่อนั้นท่านก็ลงไปกินเมืองเชียงใหม่ในศักราชได้ ๗๐๘ ตัวปีเมิงได้ เดือน ๖ เพ็ญวันพุธ มหามูลศรัทธาพระราชเจ้ากือนาสร้างพระเจดีย์และวิหารพระพุทธรูปพระบวชกลางเวียงไชยบุรีเชียงแสนที่นั้นแล้ว ก็ฉลองทำบุญให้ทานบริบูรณ์ในวันนั้นแล " ระยะของศักราชนั้นตกราวพ.ศ. ๑๘๘๙ สมัยที่สร้างนี้ก็ยังเป็นรัชสมัยของพระเจ้าผายูพระราชบิดาอยู่

มีพระธาตุเจดีย์อีกสององค์ ซึ่งมีลักษณะเหมือนกับพระธาตุเจดีย์วัดพระบวช คือ พระธาตุเจดีย์วัดปงสนุก กับ พระธาตุเจดีย์ที่เรียกกันเป็นสามัญว่า ธาตุเขียว ที่เชียงแสน

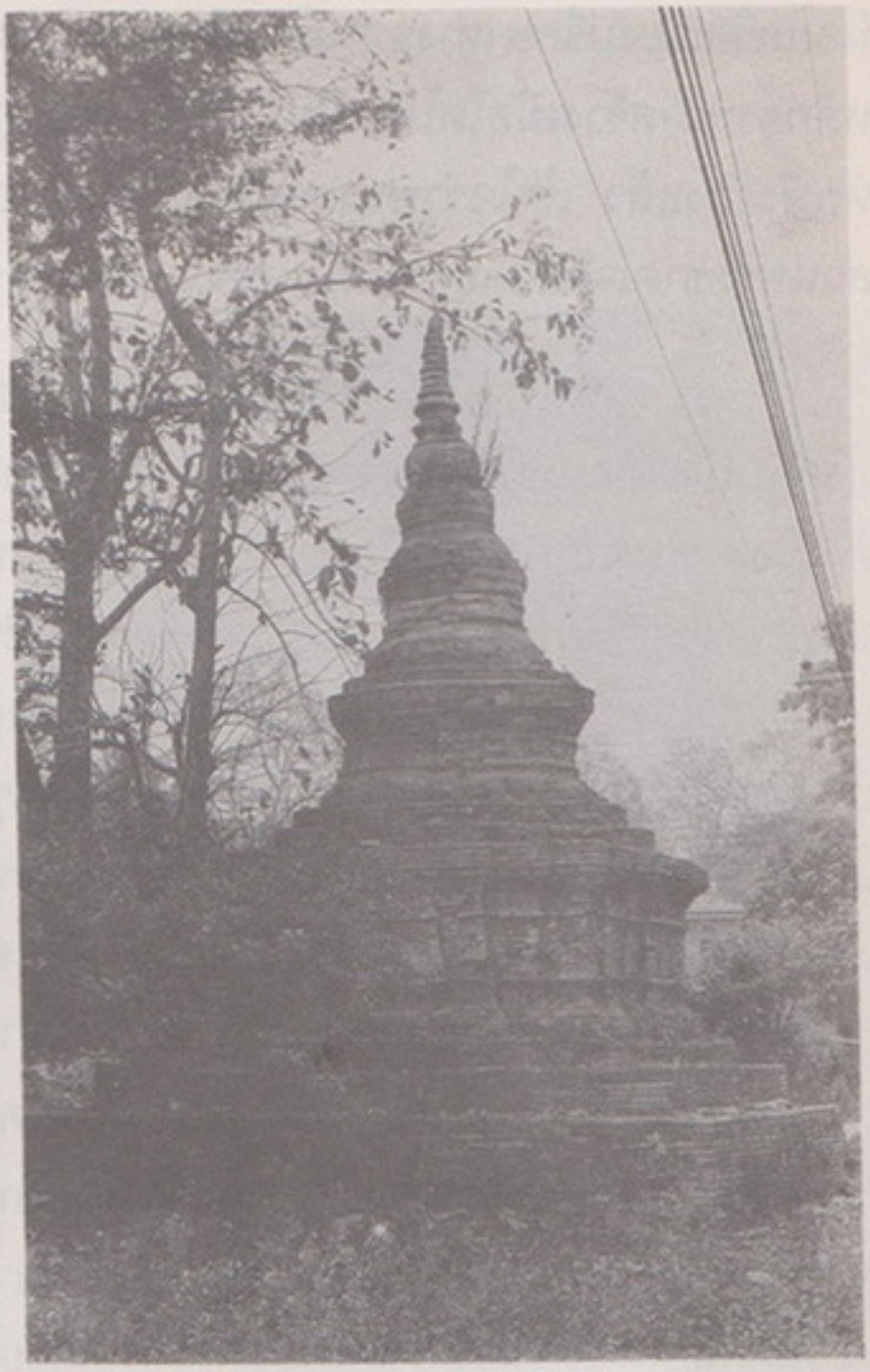

๑๔ ๑๕

๑๖ ๑๗

๑๔ พระธาตุเจดีย์วัดพระยืน อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

๑๕ พระธาตุเจดีย์วัดพระบวช อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

๑๖ พระธาตุเจดีย์วัดปงสนุก เชียงแสนน้อย อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

๑๗ พระธาตุเขียว ตำบลเวียง อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

น้อยหรือเวียงปรึกษาห่างจากเมืองเชียงแสนประมาณ ๔ กม. ไปทางทิศใต้ ทั้งสองแห่งไม่ปรากฏหลักฐานว่าสร้างเมื่อใดใครเป็นผู้สร้าง แต่ธาตุเขียวนั้นเป็นพระธาตุเจดีย์ขนาดใหญ่ซึ่งปรักหักพังบ้างแล้ว เข้าใจว่าพระธาตุเจดีย์ทั้งสององค์นี้ คงสร้างในรอบพุทธศตวรรษเดียวกัน ส่วนพระธาตุเจดีย์วัดปงสนุกนั้นอาจจะได้รับการปฏิสังขรณ์หลายครั้งในระยะหลังก็ได้

ความลังเลใจย่อมเกิดขึ้นเมื่อเราทำการพิจารณาลักษณะพระธาตุเจดีย์จอมกิตติ ซึ่งตั้งอยู่บนดอยจอมกิตติ นอกกำแพงเมืองเชียงแสน ค่อนไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของตัวเมือง ห่างจากกำแพงเมืองทางประตูเชียงแสนออกไปประมาณ ๑ กม.เศษ เพราะลักษณะของพระธาตุเจดีย์นั้น มีความแตกต่างกันออกไปจากบรรดาพระธาตุเจดีย์ที่กล่าวมาแล้ว ทั้ง ๆ ที่ส่วนใหญ่ในทางศิลปกรรมจะยังมีความละม้ายคล้ายคลึงกันองค์พระธาตุเจดีย์นี้เราแบ่งออกเป็นสามส่วนเช่นกัน ส่วนฐานล่างสุดนั้น อยู่ในรูปฐานเขียงสี่เหลี่ยมย่อมุม ๓ ชั้น ส่วนกลางคือแท่งสี่เหลี่ยมทรงสูงมีซุ้มจระนำประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นทั้ง ๔ ด้าน และย่อมุมอีกเช่นกัน ส่วนบนสุดเป็นองค์เจดีย์แปดเหลี่ยม มีองค์ระฆัง บัลลังก์ และปล้องไฉน หุ้มด้วยทองจังโกบรรดาลวดลายปูนปั้นประดับเรือนซุ้มจระนำนั้นไม่สู้ปราณีตนัก เป็นลายเครือเถาว์เกี่ยวสอดกันอย่างตื้น ๆ ความงดงามของบรรดาลวดลายต่าง ๆ สู้พระธาตุเจดีย์วัดป่าสักมิได้ และตรงส่วนเหนือซุ้มจระนำนั้น ก็ไม่มีพระเจดีย์ขนาดเล็กประจำมุมทั้ง ๔ อนึ่งลักษณะพระ-พุทธรูปก็พบเพียงส่วนพระพักตร์อยู่แห่งเดียวเท่านั้น ซึ่งยังเหลืออยู่ในซุ้มจระนำด้านทิศตะวันตกเห็นได้ชัดว่าเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นในเชียงแสนที่มีเค้าพระพักตร์ใกล้เคียงกับพระพุทธรูปสมัยอยุธยาเสียแล้ว

ความเก่าแก่ของพระธาตุเจดีย์จอมกิตตินี้ประชุมพงศาวดารยืนยันว่า " พระองค์พังกษัตริย์เจ้าและพระองค์พรหมราชเจ้า ก็พร้อมกันนิมนต์เอายังพระบรมธาตุเจ้าทั้งสามสถาน รวม ๑๑ พระองค์ ก็หามพระโกศมหาธาตุเจ้าไปบรรจุไว้ยังดอยน้อยที่หนึ่ง ที่พระพุทธเจ้าฐาปนาเกศาธาตุเจ้าแล้ว ก็ทำนายว่าภายหน้าจักได้ชื่อว่า จอมกิตติแล แล้วก็พร้อมกันก่อเจดีย์กว้าง ๓ วา สูง ๖ วา ๒ ศอก (กว้าง ๖.๐๐ ม. สูง ๑๒.๐๐ ม.) ในเดือน ๖ เพ็ญ วันจันทร์ ก็สำเร็จบริบูรณ์แล " ระยะเหตุการณ์นี้ตกอยู่ในศักราช ๓๐๒ ประมาณ พ.ศ. ๑๔๘๓ ยังมีกล่าวถึงการสร้างพระธาตุเจดีย์จอมกิตติไว้อีกคือ " ศักราชได้ ๘๔๙ ตัวปีเมิงเมด เดือน ๕ ออก ๑๒ ค่ำ หมื่นเชียงสงได้กินเมืองและท่านสร้างธาตุเจ้าจอมกิตติ เจดีย์กว้าง ๔ วาศอก (๘.๒๕ ม.) สูง ๑๒ วาอก (๒๕.๐๐ ม.) ที่อันพระพุทธเจ้าเสด็จมาฐาปานาเกศาธาตุไว้แล้วทำนายว่า ธาตุกระดูกหน้าผาก กระดูกอกและกระดูกแขน จักมาสถิตอยู่ที่นี้ว่าดังนั้นแล้ว ก็สร้างวิหารกว้าง ๕ วา (๑๐.๐๐ ม.) ยาว ๙ วา (๑๘.๐๐ ม.) แล้วเอานาบุญส่งไปถึงอติโสกราชเจ้า ระยะเวลาดังกล่าวนี้ประมาณพ.ศ. ๒๐๓๐ อาจนับได้ว่าในระยะนี้เข้ายุคร่วมสมัยเดียวกับอยุธยาแล้ว แต่มีอีกระยะหนึ่งว่า " ศักราชได้ ๑๐๔๖ ตัวปีกาบไค้ เดือน ๖ เพ็ญ วันพุธ มหาสัทธาเจ้าฟ้าเฉลิมเมือง

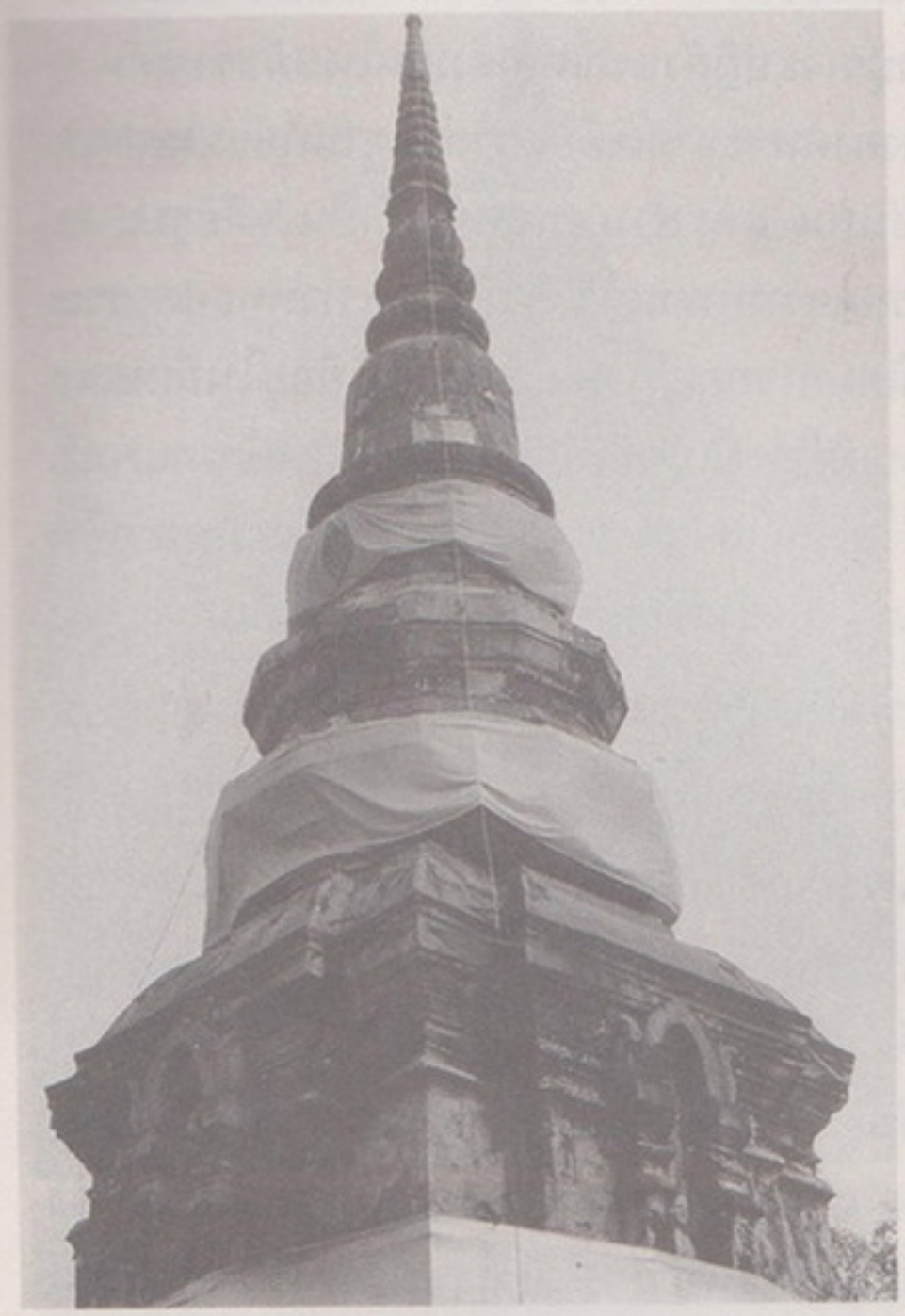

๑๘ ๑๙

๑๘ พระธาตุเจดีย์จอมกิตติ นอกกำแพงเมืองเชียงแสน อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

๑๙ ซุ้มจรนำประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้น ของพระธาตุจอมกิตติ

เป็นเค้าแก่เสนาอำมาตย์ประชาราษฎร์ทั้งมวลพร้อมกันเวียกสร้างพระธาตุเจ้าจอมกิตติได้ขวบหนึ่งจึงสำเร็จบริบูรณ์ " ซึ่งประมาณราว พ.ศ. ๒๒๒๗

เหตุการณ์ทั้งหมดนี้จึงสร้างความลังเลให้เกิดขึ้นได้ เพราะถ้าเชื่อว่าพระธาตุจอมกิตติสร้างแต่ครั้งพระเจ้าพังคราช พ.ศ. ๑๔๘๓ ในสมัยของหมื่นเชียงลง พ.ศ. ๒๐๓๐ และสมัยเจ้าฟ้าเฉลิมเมือง พ.ศ. ๒๒๒๗ นั้นก็เป็นการบูรณะปฏิสังขรณ์ต่อเติมขึ้นในสมัยของตน ๆ เท่านั้นเอง แต่จะอย่างไรก็ตามจากลักษณะขององค์พระธาตุเจดีย์ตรงส่วนฐานก็ย่อมุมตลอดจนส่วนแท่งสี่เหลี่ยมทรงสูงที่มีซุ้มจระนำก็เช่นกัน และส่วนบนสุดนั้นก็เป็นเจดีย์รูปแปดเหลี่ยมแล้ว ซึ่งลักษณะเหล่านี้เป็นแบบอย่างที่เราอาจวางกำหนดไว้ได้ว่า มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ – ๒๓ แล้ว เพราะในระยะนี้เกิดความนิยมการก่อสร้างพระธาตุเจดีย์ที่อยู่ในลักษณะย่อมุมทั้งตรงส่วนล่างและส่วนกลาง กับนิยมเจดีย์ทรงแปดเหลี่ยมตรงส่วนบนเข้ามาแทนที่ และยิ่งสมัยหลังลงไปอีกองค์พระธาตุเจดีย์ก็ยิ่งสูงขึ้น ส่วนฐาน ส่วนกลาง ยิ่งย่อมุมมากขึ้น และส่วนบนบางทีก็เป็นองค์เจดีย์ ๑๖ เหลี่ยม เช่น พระธาตุเจดีย์ที่วัดผ้าขาวป้านเป็นต้น

พระธาตุเจดีย์จอมกิตตินี้ กรมศิลปากรได้ทำการบูรณะตามแบบสภาพรูปทรงเดิมเรียบร้อยแล้วกับทั้งได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานสำหรับชาติแล้ว

วัดพระเจ้าล้านทอง ปัจจุบันนี้ยังเป็นพระอารามที่มีพระภิกษุสงฆ์อยู่ประจำพรรษาและเป็นวัดเจ้าคณะอำเภอด้วย สิ่งสำคัญภายในวัดนี้ก็คือ องค์พระธาตุเจดีย์กับพระพุทธรูปสำริดขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นของอยู่กับวัดมาแต่เดิมแล้ว สำหรับองค์พระเจดีย์นั้น มีลักษณะที่น่าศึกษาแบบอย่างการก่อสร้างด้วยเหมือนกัน กล่าวคือ ส่วนล่าง เป็นฐานเขียงสี่เหลี่ยมจตุรัสลดหลั่นซ้อนกันขึ้นไป ๓ ชั้น ส่วนกลาง เป็นแท่งสี่เหลี่ยมทึบทรงสูงย่อมุมไม้สิบสองแบบท่อนกลางพระธาตุเจดีย์วัดพระบวช ไม่มีซุ้มจระนำ ลักษณะส่วนกลางนี้หากพิจารณาตามสภาพการก่อสร้างแล้วก็คือ อาจจะเป็นส่วนฐานอีกชั้นหนึ่ง เพราะมีการขยายให้กว้างออกไปมาก จนกระทั่งเมื่อมีองค์เจดีย์ก่อซ้อนเหนือส่วนนี้ขึ้นไป คือ ส่วนบนนั่นเอง ส่วนที่ขยายออกรองรับองค์เจดีย์นั้น ทำให้มีทางเดินได้โดยรอบดุจฐานทักษิณขององค์เจดีย์นั่นเอง ตามมุมของส่วนแท่งสี่เหลี่ยมทึบทรงสูงนี้ มีเจดีย์ขนาดเล็กอยู่ที่มุมทั้ง ๔ ด้วย ทำนองเดียวกับลักษณะดั้งเดิมของพระธาตุเจดีย์แบบเก่า ที่มีพระเจดีย์ ๕ องค์ตรงส่วนบนเหนือแท่งสี่เหลี่ยมทรงสูง ซึ่งมีเจดีย์องค์ใหญ่อยู่ตรงกลาง แล้วมีเจดีย์ขนาดเล็กอยู่ประจำมุมทั้ง ๔ ลักษณะเจดีย์ตรงกลางที่วัดพระเจ้าล้านทองนี้เป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมสอบขึ้นไป ย่อมุมไม้สิบสอง ก่อนจะถึงองค์ระฆังเป็นบัวคว่ำบัวหงายกลีบซ้อน รองรับองค์ระฆังรูปแปดเหลี่ยม เหนือนั้นขึ้นไปก็เป็นส่วนของบัลลังก์ย่อมุมซ้อนลดหลั่นขึ้นไป ๓ ชั้น แล้วก็เป็นปล้องไฉน และปลียอดตามลำดับ

วัดพระเจ้าล้านทองนี้ อันที่จริงเรียกนามตามพระพุทธรูปสำริด ซึ่งมีน้ำหนัก ล้านทอง นัยว่าเป็นโลหะผสมจำพวกปัญจโลหะ คิดตามมาตรน้ำหนักในปัจจุบันนี้ประมาณ ๑๒๐๐ กก.

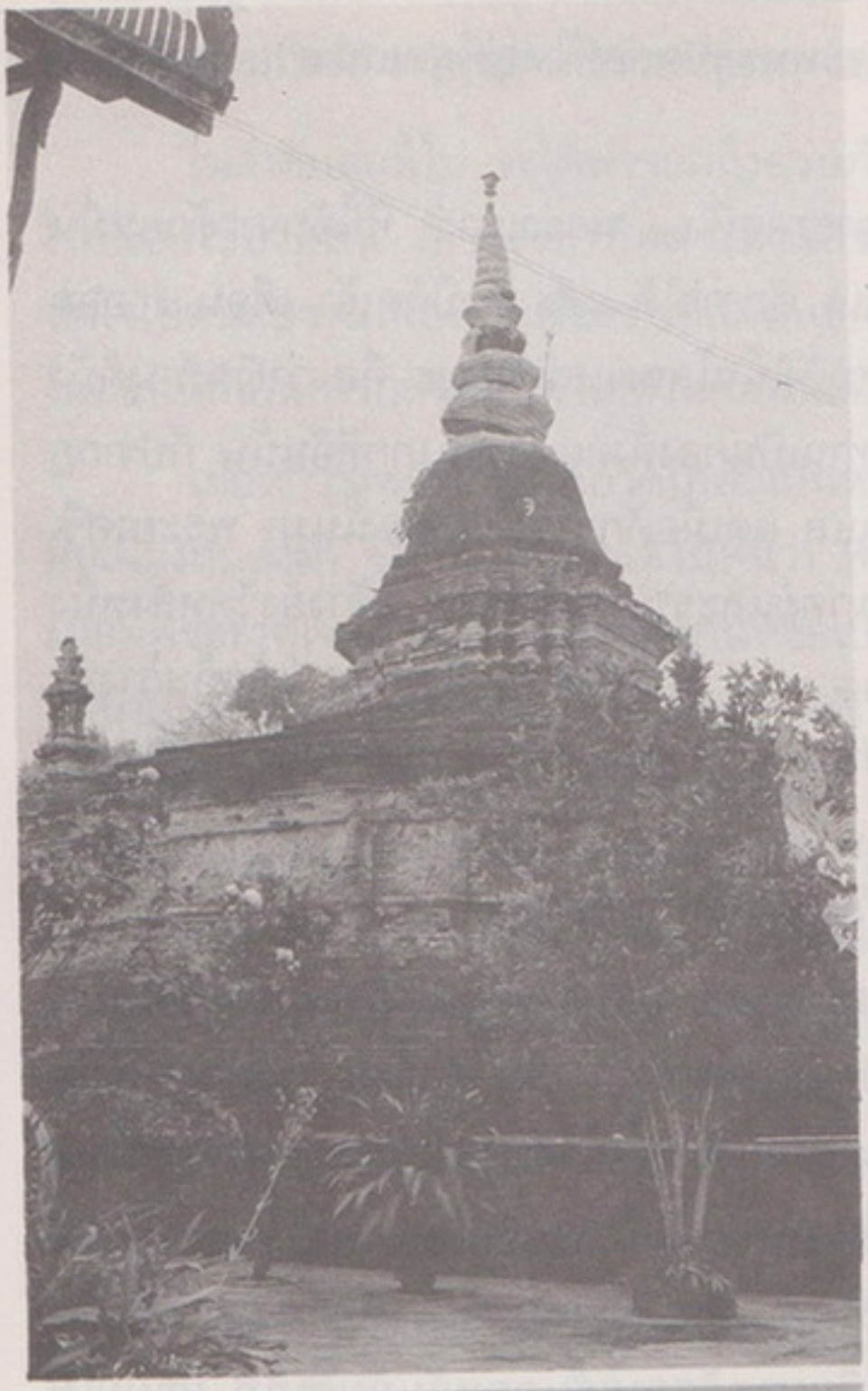

๒๐ พระธาตุเจดีย์วัดพระเจ้าล้านทอง

๒๑ พระธาตุเจดีย์วัดผ้าขาวป้าน อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

๒๒ ซุ้มจรนำประดิษฐานพระพุทธรูปยืนปูนปั้น ของพระธาตุเจดีย์วัดผ้าขาวป้าน

ฉะนั้นพระพุทธรูปองค์นี้จึงได้พระนามว่า " พระเจ้าล้านทอง " วัดอันเป็นที่ประดิษฐานก็ขนานนามว่า " วัดพระเจ้าล้านทอง " จัดได้ว่าเป็นพระพุทธรูปหล่อที่ใหญ่ที่สุดและสวยงามที่สุดในเมืองเชียงแสน

ความเป็นมาของวัดนี้ ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑ พรรณนาว่า ทีนี้จักจา ด้วยหมื่นงั่วได้ขึ้นเสวยเมืองเงินยางเชียงแสนที่นั้นก่อนแล ศักราชได้ ๘๕๑ ตัวปีกัดเล้า เดือน ๕ ออก ๗ ค่ำ วันพุธ ในราตรีคืออันท่านได้เสวยราชสมบัตินั้นโลหะแลหิรัญญะ คือ ว่าเงินทองก็บังเกิดบุแผ่นดิน ออกมาตั้งอยู่ในช่วงราชฐานแห่งท่านเป็นกองตั้งอยู่เป็นอันมากที่อันนั้น ก็ปรากฏนามวิเศษ ว่า พระยาศรีรัชฎเงินกองว่าดังนั้นแล แต่เมื่อศักราชได้ ๘๕๑ นั้นมา พระยาศรีรัชฎเงินกองตนนั้น ท่านก็พร้อมด้วยเสนาอำมาตย์และราษฎรทั้งหลาย สร้างยังวัดหลังหนึ่ง วิหารกว้าง ๕ วา (๑๐.๐๐ ม.) ยาว ๙ วา (๑๘.๐๐ ม.) ยังที่หัวใจเมืองนั้น แล้วก็สร้างยังพระพุทธรูปเจ้าองค์หนึ่ง หน้าเพลามี ๔ ศอกปลาย ๒ กำ หล่อด้วยทองเบญจะทั้งปวงสิ้นทอง ๕ สิ่ง ล้านหนึ่งแล้วสร้างเจดีย์กว้าง ๓ วา (๖.๐๐ ม.) สูง ๗ วา (๑๔.๐๐ ม.) บรรจุพระธาตุหัวใจแห่งพระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง แล้วก็ใส่ชื่อว่าวัดพระเจ้าล้านทองแล.

ระยะเวลาการสร้างวัดพระเจ้าล้านทองนั้น ตกราว พ.ศ. ๒๐๓๒ ซึ่งในระยะนี้ยังเป็นรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชกษัตริย์ผู้ทรงอานุภาพในล้านนาอยู่ ดังนั้นพระธาตุเจดีย์วัดพระเจ้าล้านทองนี้ ก็จัดได้ว่าเป็นศิลปกรรมอีกแบบหนึ่งเกิดขึ้นในช่วงระยะพุทธศตวรรษที่ ๒๑

พระธาตุเจดีย์วัดผ้าขาวป้าน มีลักษณะที่รวบรวมเอาลักษณะต่าง ๆ ของพระธาตุเจดีย์ที่มีมาแต่เดิมเข้าไว้ในองค์ องค์เดียวกัน จึงเกิดเป็นลักษณะพระธาตุเจดีย์อีกแบบหนึ่งขึ้น กล่าวคือ ส่วนฐาน ท่อนล่าง ทำเป็นฐานสี่เหลี่ยมจตุรัสสามชั้นลดหลั่นกันขึ้นไป ย่อมุมไม้ ๒๐ ถัดมาเป็นแท่งสี่เหลี่ยมทึบแบบวัดพระบวชแต่ย่อมุมมากกว่า เป็นย่อมุมไม้ ๒๐ ไป ต่อจากนั้นจึงเป็นส่วนกลาง คือแท่งสี่เหลี่ยมทรงสูงมีซุ้มจระนำประดิษฐานพระพุทธรูปยืนปูนปั้นปางทานอภัยและปางลีลาทั้ง ๔ ด้าน ตรงส่วนกลางนี้ก็ย่อมุมไม้ ๒๐ อีกเช่นกัน ส่วนบนเป็นเจดีย์ทรง ๑๖ เหลี่ยม มีทองจังโกหุ้มตลอด องค์ประกอบขององค์พระธาตุเจดีย์นั้นเพิ่มความยุ่งยากมากขึ้นยิ่งกว่าพระธาตุเจดีย์จอมกิตติ พระธาตุเจดีย์วัดผ้าขาวป้านนี้ กรมศิลปากรได้ทำการบูรณะตามแบบสภาพรูปทรงเดิมทุกประการ และได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานสำหรับชาติแล้ว

ส่วนความเก่าแก่นั้น ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑ ว่า พระธาตุเจดีย์องค์นี้สร้างขึ้นในสมัยลาวเก้าแผ่นมาเมืองหรือลาวเก้าแก้วมาเมือง โอรสของลวจังกราช ประมาณ พ.ศ. ๑๓๐๔ ซึ่งหากการณ์เป็นเช่นนั้นแล้ว ก็ย่อมเป็นการขัดแย้งต่อศิลปกรรมที่ปรากฏอยู่ในองค์พระธาตุเจดีย์ในทุกวันนี้ แต่ก็มีทางออกอยู่ว่าได้รับการซ่อมแซมปฏิสังขรณ์กันสืบ ๆ มาหลายยุคหลายสมัยจนกระทั่งกลายมาเป็นรูปทรงที่เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ครั้นพิจารณาตามแบบอย่างของ

องค์พระธาตุเจดีย์ที่เห็นอยู่นี้ มีข้อน่าสังเกตว่าอาจจะสร้างขึ้นในระยะเวลาที่ใกล้เคียงกับวัดพระธาตุจอมกิตติ ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๓

ในลำดับต่อนี้ไป จะได้พรรณาถึงความวิวัฒนาการ ในแบบอย่างขององค์พระธาตุเจดีย์ในเมืองเชียงแสน เพราะเท่าที่กล่าวมาแล้วนั้น โดยมากหยิบยกขึ้นมาเพื่อสร้างความเข้าใจไปตามโบราณสถานกับเรื่องราวที่สัมพันธ์กันกับตำนานหรือประวัติศาสตร์เท่านั้น ฉะนั้นในตอนนี้ก็เป็นการกล่าวเฉพาะแต่ส่วนสัมพันธ์อันสืบเนื่องกันลงมาในทางศิลปกรรมโดยเฉพาะ

เมื่อเราวางพระธาตุเจดีย์วัดป่าสักเป็นหลักใหญ่ต่อการที่จะสาวหาความเปลี่ยนแปลงที่สืบเนื่องกันลงมา ซึ่งเราอาจกล่าวได้ในที่นี้ว่า พระธาตุเจดีย์ทุกองค์ในเมืองเชียงแสนนั้น โดยมากมีพระธาตุเจดีย์วัดป่าสักเป็นมูลฐานหรือเป็นแม่บท เรายอมรับกันแล้วว่า พระธาตุเจดีย์วัดป่าสักนั้นมีอิทธิพลศิลปะแบบศรีวิชัย เพราะมีลักษณะอันเป็นแบบอย่างของศิลปะแบบปาละผสมอยู่ด้วย เป็นต้นว่า เกียรติมุขปูนปั้น ลักษณะของนาคหลายเศียรและลวดลายต่าง ๆ ซึ่งประดับอยู่ตามซุ้มจระนำและองค์เจดีย์ สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ ส่วนบน ซึ่งเป็นเจดีย์ ๕ ยอด มีองค์ใหญ่อยู่ตรงกลาง มีเจดีย์ขนาดเล็กประจำมุมทั้ง ๔ ลักษณะนี้เป็นแบบเดียวกันกับพระธาตุเจดีย์ที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี คือ พระธาตุไชยา ความหมายของพระเจดีย์ ๕ องค์นั้น อาจจะหมายถึงพระธยานิพุทธทั้ง ๔ ก็ได้ส่วนเจดีย์ใหญ่ตรงกลางก็หมายถึงพระอาทิพุทธ อันเป็นไปตามคติพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ลักษณะของพระพุทธรูปปูนปั้นในซุ้มจระนำทั้ง ๔ ด้านนั้น ก็อาจจะเป็นพระธยานิพุทธทั้ง ๔ พระองค์ก็ได้

พระธาตุเจดีย์วัดป่าสักนี้มีอายุเวลาอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ส่วนพระธาตุเจดีย์วัดมุงเมืองก็มีลักษณะแบบอย่างใกล้เคียงกันกับพระธาตุเจดีย์วัดป่าสัก ผิดกันเพียงแต่ว่าไม่มีส่วนซุ้มพระประจำคูหาตอนส่วนล่างสลับกับเทวดาด้านละ ๓ องค์ ทั้ง ๔ ด้านเท่านั้น อันลักษณะนี้แม้ที่วัดป่าสักเองก็น่าจะได้อิทธิพลในแบบอย่างมาจากพระเจดีย์กู่กุฏิที่วัดจามเทวีจังหวัดลำพูนด้วย แต่เราไม่อาจยืนยันถึงพระเจดีย์ขนาดเล็กประจำมุมทั้ง ๔ ณ พระธาตุเจดีย์วัดมุงเมืองได้ว่า จะมีเหมือนที่พระธาตุเจดีย์วัดป่าสักหรือไม่ ทั้ง ๆ ที่ตรงส่วนกลางขององค์พระธาตุเจดีย์ก็เป็นสี่เหลี่ยมทรงสูงมีซุ้มจระนำ ประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นปางเดียวกันกับที่พระธาตุเจดีย์วัดป่าสักและพุทธลักษณะก็อย่างเดียวกัน เพราะตรงส่วนบนนั้นชำรุดเสียหายมาก เหลืออยู่แต่องค์ระฆังทรงกลมซีกเดียวจะอย่างไรก็ตามพระธาตุเจดีย์วัดมุงเมืองนี้ ต้องสร้างขึ้นภายหลังพระธาตุเจดีย์วัดป่าสักเล็กน้อย และอาจจะอยู่ในรอบศตวรรษเดียวกัน

ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ เกิดมีพระธาตุเจดีย์แบบวัดพระบวชขึ้น ในระยะนี้เราอาจกล่าวได้ว่าเป็นพระธาตุเจดีย์แบบใหม่ ซึ่งจะเป็นแบบอย่างให้แก่พระธาตุเจดีย์ในสมัยต่อมา คือในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๓ พระธาตุเจดีย์แบบนี้มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นหลายอย่าง กระนั้นก็ยังหาทิ้งร่องรอยเดิมเสียใหม่ เราคงวางหลักในการพิจารณาองค์พระธาตุเจดีย์

นี้ ออกเป็น ๓ ส่วนได้อยู่เช่นเดิม พระธาตุเจดีย์แบบนี้ไม่มีซุ้มจระนำตรงส่วนกลาง แต่ทำเป็นแท่งสี่เหลี่ยมทึบทรงสูงย่อมุมไม้สิบสองอย่างตื้น ๆ ทั้ง ๔ ด้านเข้ามาแทนที่ซุ้มจระนำ เหนือส่วนนี้ขึ้นไปคือส่วนบนเป็นเจดีย์รูปทรงกลม ลักษณะเจดีย์ในระยะนี้ค่อนข้างสูงเล็กน้อยแล้ว ประการที่สำคัญที่สุดก็คือไม่มีเจดีย์ขนาดเล็กประจำมุมทั้ง ๔ ในตอนนี้เราอาจจะเกิดข้อสงสัยขึ้นได้ว่า พระเจดีย์ประจำมุมนั้นหายไปไหนหรือว่าเป็นเพราะเหตุใดจึงหายไป ในการที่เราจะตอบปัญหานี้ได้นั้น ก็จะต้องพิจารณาถึงการนับถือพระพุทธศาสนาเป็นหลักประกอบดังได้กล่าวมาแล้วว่า ลักษณะการมีซุ้มจระนำประดิษฐานพระพุทธรูปทั้ง ๔ ทิศก็ดี และการมีพระเจดีย์ ๕ ยอดก็ดี เป็นเรื่องที่นับเนื่องอยู่ในพระพุทธศาสนาคติมหายานทั้งสิ้น แต่พอมาถึงในระยะตอนปลาย ๆ ของพุทธศตวรรษที่ ๑๙ คือ ระยะของพระธาตุเจดีย์วัดพระบวชนี้ การนับถือพระพุทธศาสนาหินยานลัทธิลังกาวงศ์ กำลังเจริญรุ่งเรืองในกรุงสุโขทัย และได้เผยแพร่ขึ้นไปทางเมืองเหนือ ในรัชสมัยของพระเจ้ากือนา ซึ่งพระเจ้ากือนาก็ได้เป็นผู้สร้างพระธาตุเจดีย์วัดพระบวช แม้ว่าในตอนนั้นพระองค์ยังดำรงตำแหน่งรัชทายาทอยู่ก็ตามอาจเป็นไปได้ว่าพระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์แต่สุโขทัยได้เริ่มฟักตัวขึ้นบ้างแล้วทางเมืองเหนือ ฉะนั้นพุทธศิลปคือ พระธาตุเจดีย์วัดพระบวชจึงไม่มีเจดีย์ ๕ ยอดและหรือซุ้มจระนำ เหตุผลอย่างนี้ก็อาจจะมีช่องทางที่น่าจะเป็นไปได้อยู่ ซึ่งเป็นการดีกว่าที่เราจะตั้งข้อสังเกตว่าเป็นเพราะฝีมือช่างเปลี่ยนแปลง

ในพุทธศตวรรษที่ ๒๐ แท่งสี่เหลี่ยมทึบทรงสูงย่อมุมแบบพระธาตุเจดีย์วัดพระบวชนี้จะเป็นลักษณะประจำในองค์พระธาตุเจดีย์ตลอดมา แม้จะได้รับความเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตาม ก็ยังคงเหลือร่องรอยไว้ให้เห็นอยู่เสมอ เป็นต้นว่า พระธาตุเจดีย์ที่วัดปงสนุก พระธาตุเจดีย์ธาตุเขียว และแม้แต่พระธาตุเจดีย์ที่วัดแสนเมืองมา ตรงแนวเดียวกับวัดเจดีย์หลวง ไปทางทิศเหนือของเมืองเชียงแสน ริมถนนสายที่ ๑ แม้ว่าส่วนบน จะเป็นเจดีย์รูปทรงแปดเหลี่ยมเหนือวัดเจดีย์หลวง แต่ส่วนกลาง ยังคงรักษาแท่งสี่เหลี่ยมทึบทรงสูงย่อมุมแบบพระธาตุเจดีย์วัดพระบวชอยู่ ไม่มีซุ้มจระนำ และ เจดีย์ขนาดเล็กประจำมุมทั้ง ๔ ด้วย พระธาตุเจดีย์ที่มีแท่งสี่เหลี่ยมทึบทรงสูงย่อมุมไม่มีซุ้มจระนำตรงส่วนกลาง และเหนือส่วนนี้ขึ้นไป คือ ส่วนบนเป็นเจดีย์รูปทรงแปดเหลี่ยมแบบพระธาตุเจดีย์วัดเจดีย์หลวงนั้น มีอยู่อีกองค์หนึ่งบนดอยลูกเดียวกันกับพระธาตุเจดีย์จอมกิตติตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกขององค์พระธาตุ เรียกกันว่า วัดจอมแจ้ง

ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๑ มีพระธาตุเจดีย์วัดพระเจ้าล้านทองขึ้นอีกแบบหนึ่ง ถึงแม้ว่าจะเป็นแบบใหม่ในศตวรรษนี้ แต่เราย่อมเห็นได้อย่างชัดเจนว่า แท่งสี่เหลี่ยมทรงสูงทึบย่อมุมนั้นถูกลดฐานะลงไปให้เป็นส่วนฐาน รองรับองค์เจดีย์ส่วนบนเสียแล้ว พร้อมกันนั้นก็ขยายให้กว้างออก และกลับมีเจดีย์ขนาดเล็กอยู่ประจำมุมทั้ง ๔ มีองค์เจดีย์ใหญ่อยู่ตรงกลาง

ลักษณะพระธาตุเจดีย์แบบนี้เราอาจกล่าวได้ว่าเป็นการทวนกลับไปสู่ตอนต้น คือเอาลักษณะพระธาตุเจดีย์แบบเดิมมาปรับปรุงขึ้นใหม่ในสมัยของตน แต่กระนั้นก็ไม่มีชุ้มจระนำประดิษฐานองค์พระพุทธรูปเลย ประกอบกับในระยะนี้ พระเจ้าติโลกราชทรงส่งเสริมพระบวรพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นในทางเมืองเหนือเป็นอันมาก พระองค์ทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภกในการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ การฟื้นฟูพุทธศิลปในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราชนี้ เห็นได้ว่าพระองค์ทรงนิยมพุทธศิลป์แบบเดิมคือพุทธศิลปที่มีอิทธิพลปาละนั่นเอง เราอาจกล่าวได้ว่ารัชสมัยของพระองค์นั้นเป็น RENAISSANCE ศิลปกรรมทางเมืองเหนือ ลักษณะพระธาตุเจดีย์เป็นต้นว่า พระธาตุเจดีย์วัดเจ็ดยอด หรือพระธาตุเจดีย์วัดเจดีย์หลวงที่เมืองเชียงใหม่นั้น ก็ได้แบบอย่างมาแต่ประเทศอินเดีย โดยพระองค์ส่งนายช่างไปถ่ายแบบมาทำขึ้น ฉะนั้นย่อมไม่เป็นปัญหาเลยว่า ทำไมพระธาตุเจดีย์วัดพระเจ้าล้านทองจึงมีพระเจดีย์ขนาดเล็กประจำมุมทั้ง ๔ รวมเป็น ๕ องค์กับทั้งเจดีย์ที่อยู่ตรงกลาง การฟื้นฟูศิลปะในสมัยพระเจ้าติโลกราชนั้น มิใช่มีเฉพาะเพียงแต่โบราณสถานอย่างเดียวก็หาไม่ ในเรื่องของพระพุทธรูปเองเราก็จะพบเห็นพระพุทธรูปที่นั่งขัดสมาธิเพชร ชายจีวรสั้นเหนือพระถัน พระรัศมีเป็นต่อมกลมหรือดอกบัวตูมและฐานก็เป็นบัวคว่ำบัวหงายมีเกษรรองรับ ซึ่งลักษณะแบบนี้ก็คืออิทธิพลศิลปะแบบปาละอันมีอยู่แต่เดิมนั่นเอง แต่พร้อมกันนั้นลักษณะของความเป็นพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์อันสืบต่อมาจากกรุงสุโขทัย ก็มิได้ศูนย์หายสลายตัวไปแต่อย่างใดเลย ยังคงมีความเจริญควบคู่กันไปเช่นกัน

นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๒ เป็นต้นไป พระธาตุเจดีย์ในเมืองเชียงแสนมีความเปลี่ยนแปลงรูปทรงไปสู่ความยุ่งยากมากขึ้น ทั้งนี้อาจเป็นการสืบเนื่องมาจากสาเหตุ ๒ ประการ คือ ความก้าวไปอย่างไม่หยุดยั้งของช่างศิลปะที่จะผลิตศิลปะอันเป็นผลงานของตนออกมาให้วิจิตรพิศดารยิ่งขึ้น ฉะนั้นจึงทำให้พระธาตุเจดีย์มีองค์ประกอบของเส้นในทางสถาปัตยกรรมยุ่งยากยิ่งขึ้น อีกประการหนึ่งอาจเป็นไปได้ว่าในระยะนี้ทางเมืองเหนือได้ตกอยู่ในอำนาจของพม่าการได้รับอิทธิพลภายนอกเข้ามาสู่ในฝีมือช่างของตนนั้นก็ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงไปก็ได้ ด้วยเหตุทั้งสองประการนี้เองทำให้เราอาจกล่าวได้ว่าศิลปกรรมในเมืองเชียงแสนราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ล่วงมานั้นปราศจากความเป็นเอกเทศในความเป็นตัวของตัวเองหรือว่าปราศจากความเป็นอิสระ พระธาตุเจดีย์อันเป็นประจักษ์พยานต่อผลงานทำนองนี้ก็คือ พระธาตุเจดีย์วัดผ้าขาวป้านและพระธาตุเจดีย์วัดพระยืนเป็นต้น บางทีอาจจะเป็นพระธาตุเจดีย์จอมกิตติด้วยก็ได้

๑๓

ตำนานประวัติโบราณ ล้านนา

(เขียน ณ กองโบราณคดี เมื่อเดือนพฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๒๓)

ถ้าเราจะพึงสำรวจดูกระแสคลื่นวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาที่แพร่หลายกระจายออกมาจากประเทศอินเดียเข้าสู่ดินแดนเอเชียอาคเนย์โดยทั่วไปแล้ว พอจะยุติได้ว่าไม่เคยพบเห็นวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาแห่งใดจะเก่าก่อนเกินไปกว่ากาลเวลาของพุทธศิลปอมราวดีหรืออนุราธปุระ ในประเทศศรีลังกา บัดนี้ อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๗ – ๙ เป็นที่สุด

การที่ยุติเช่นนั้นเป็นการตีคลุมกาลเวลาไว้อย่างคร่าว ๆ มิได้หมายความลงไปว่าในภาคเหนือของประเทศไทยจะได้ค้นพบพุทธศิลปอมราวดี หรืออนุราธปุระดังกล่าวไปด้วย เพราะเท่าที่ค้นพบพระพุทธรูปอมราวดี หรืออนุราธปุระในประเทศไทยแล้ว ก็พบว่ามีอยู่ที่ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้เท่านั้น การที่กล่าวถึงพุทธศิลปอมราวดีที่ค้นพบในประเทศไทยไว้ด้วยในที่นี้ ก็ต้องการชี้นำถึงหลักฐานอันเก่าแก่ที่สุดแห่งกาลเวลาที่จะนำมายืนยันได้ในข้อมูลทางวิชาการโบราณคดี ประกอบการพิจารณาเพื่อมิให้ขอบเขตแห่งการวินิจฉัยล้ำเลย พุทธศตวรรษที่ ๗ – ๙ ออกไปนั่นเอง เพราะในปัจจุบันนี้มีท่านผู้รู้ทางวิชาการต่าง ๆ มากมายหลายสาขาได้พยายามร่วมค้น ร่วมศึกษา ความเป็นมาแห่งมนุษยชาติแต่โบราณกาลอย่างกว้างขวางยิ่ง จะให้ยุติลงในผู้ใดผู้หนึ่งหาได้ไม่ เพราะขึ้นอยู่กับแนวทางวิชาการของแต่ละท่านเป็นสำคัญ ดังนั้นข้อยุตินี้เป็นเพียงแนวทางโบราณคดีส่วนเดียว

นอกจากนี้แล้ว ประเทศไทยของเรายังมีขอบเขตจำกัดไว้ด้วยพุทธศิลปสมัยทวารวดีราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ – ๑๖ ซึ่งพุทธศิลปทวารวดีนั้นกระจายอยู่ทั่วไปในภาคกลาง และภาคอีสานของประเทศ หรือแม้แต่ทางภาคใต้ของประเทศไทยก็ตาม แต่ถึงจะเรียกพุทธศิลปทางภาคใต้เป็น " ศรีวิชัย " แล้วก็จริง แต่พุทธศิลปศรีวิชัยนั้นยังร่วมกาลเวลาในขอบเขตกำหนดของพุทธศิลปทวารวดีอยู่อีกด้วย เพราะท่านผู้รู้กำหนดอายุพุทธศิลปศรีวิชัยไว้ ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๓ – ๑๘ ฉะนี้

ท่านผู้ใดก็ตามเมื่อได้พบเห็นบทความนี้ อาจจะนึกตำหนิผู้เรียบเรียงประวัติอารยธรรมวัฒนธรรมล้านนาบ้างก็ได้ว่า " ทำไมจึงต้องอ้างอิงขอบเขตกาลเวลาของพุทธศิลปอมราวดี

พุทธศิลปทวารวดี และพุทธศิลปศรีวิชัย ซึ่งไม่เห็นจะเกี่ยวข้องอันใดกับอารยธรรมวัฒนธรรมล้านนาที่จะกล่าวถึงอยู่บัดนี้ "

ก็จำเป็นต้องชี้แจงสืบไป การที่ต้องกล่าวถึงเพราะเหตุที่ว่า บรรดาหลักฐานของเรื่องประวัติอารยธรรมวัฒนธรรมล้านนานั้น ส่วนใหญ่จะอยู่ในตำนานประวัติอย่างที่เรียกกันว่า " พงศาวดารเหนือ " ตำนานต่าง ๆ ทางภาคเหนือของประเทศไทยส่วนมากจะผูกพันอยู่กับพระพุทธศาสนา เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ อ้างถึงพระพุทธเจ้าพระองค์ต้น ๆ แต่ครั้งปฐมภัทรกัปป์ เช่น พระเจ้ากกุสันโธ เป็นต้น อันรู้ไม่ได้ด้วยเกณฑ์แห่งกาลเวลา อย่างพุทธศาสนา หรือพุทธศตวรรษที่เรากำหนดรู้กันบัดนี้ และเพื่อไม่ให้ล่วงเลยขอบเขตของพระพุทธเจ้าพระองค์ที่ ๔ ของเราขึ้นไป และไม่ต้องการให้เกินสมัยพุทธศิลปที่กระทำพระพุทธรูปที่บังเกิดขึ้นในความรอบรู้ของเราท่านทั้งหลาย ดังที่รับรองกันอยู่บัดนี้ เพราะเราท่านมักเข้าใจดีอยู่แล้วว่าพระพุทธรูปสมัยแรกในโลกได้แก่พระพุทธรูปในศิลปคันธารราฐ แต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๖ - ๑๐

ในเรื่องสิหิงคนิทาน ท่านกล่าวถึงกาลบังเกิดแห่งพระพุทธสิหิงค์ไว้ว่า หล่อขึ้นที่ลังการาว พ.ศ. ๗๐๐ หรือในเรื่อง รัตนพิมพวงษ์ ตำนานพระแก้วมรกตทางภาคเหนือของประเทศไทยได้อ้างถึงการสร้างพระแก้วมรกตไว้ว่า เมื่อพระยามิลินท์ ได้สนทนาธรรม ปุจฉาวิสัชนา กับพระนาคเสนเถรเจ้าแล้ว พระองค์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ครั้งนั้นพระอินทร์จึงให้พระวิษณุกรรมนายช่างสวรรค์แห่งดาวดึงษ์นิรมิตแท่งแก้วมรกตให้เป็นองค์พระพุทธรูป แล้วนำมาถวายแด่พระนาคเสน เรื่องของพระยามิลินท์นั้นมีหลักฐานแน่ชัดว่าพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์เชื้อสายกรีกที่ครอบครองบ้านเมืองอยู่ในอินเดียเหนือแถวแคว้นคันธารราฐ ในระหว่าง พ.ศ. ๔๐๐ เศษ ถึง พ.ศ. ๕๐๐ ได้ค้นพบเหรียญจารึกพระนามของพระองค์ไว้เป็นภาษากรีกและอักษรกรีกว่า " เมนันเดอร์ " ด้วยเหตุนี้เราก็จะต้องรับว่าพระแก้วมรกตตามตำนานดังกล่าวเป็นพระพุทธรูปในสมัยพระยามิลินท์ หรือพระนาคเสน ในแคว้นคันธารราฐจากประเทศอินเดียโน่น ทั้ง ๆ ที่ในสมัยของพระยามิลินท์หรือเมนันเดอร์นั้นยังไม่มีพระพุทธรูปบังเกิดขึ้นในแคว้นคันธารราฐเลย และด้วยเหตุนี้พระแก้วมรกตของเราก็ต้องเป็นต้นแบบให้แก่พระพุทธรูปในศิลปคันธารราฐไปด้วย

ดังข้อชี้แจงที่กล่าวมานี้ คงจะเข้าใจได้บ้างว่า จำเป็นอย่างไรจึงต้องกล่าวท้าวความไปถึงบรรดาพุทธศิลปที่ปรากฏอยู่ในประเทศไทย ย่อมขึ้นอยู่กับเหตุผลทางวิชาการโบราณคดีเป็นประมาณ หากมิใช่เช่นนั้นแล้ว ร่องรอยทางอารยธรรมวัฒนธรรมของประเทศไทยเราจะเก่าก่อนเกินกว่าขอบเขตทางวิชาการใด ๆ จะเข้าไปยุติได้ หากไม่กำหนดขอบเขตไว้ในที่นี้ด้วยแล้ว กาลเวลาแห่งอารยธรรมวัฒนธรรมทางภาคเหนือของประเทศไทย บางทีจะล้ำเลยเส้นวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้าไปหาสมัยพระพุทธกาล คือ สมัยที่พระพุทธองค์ยัง

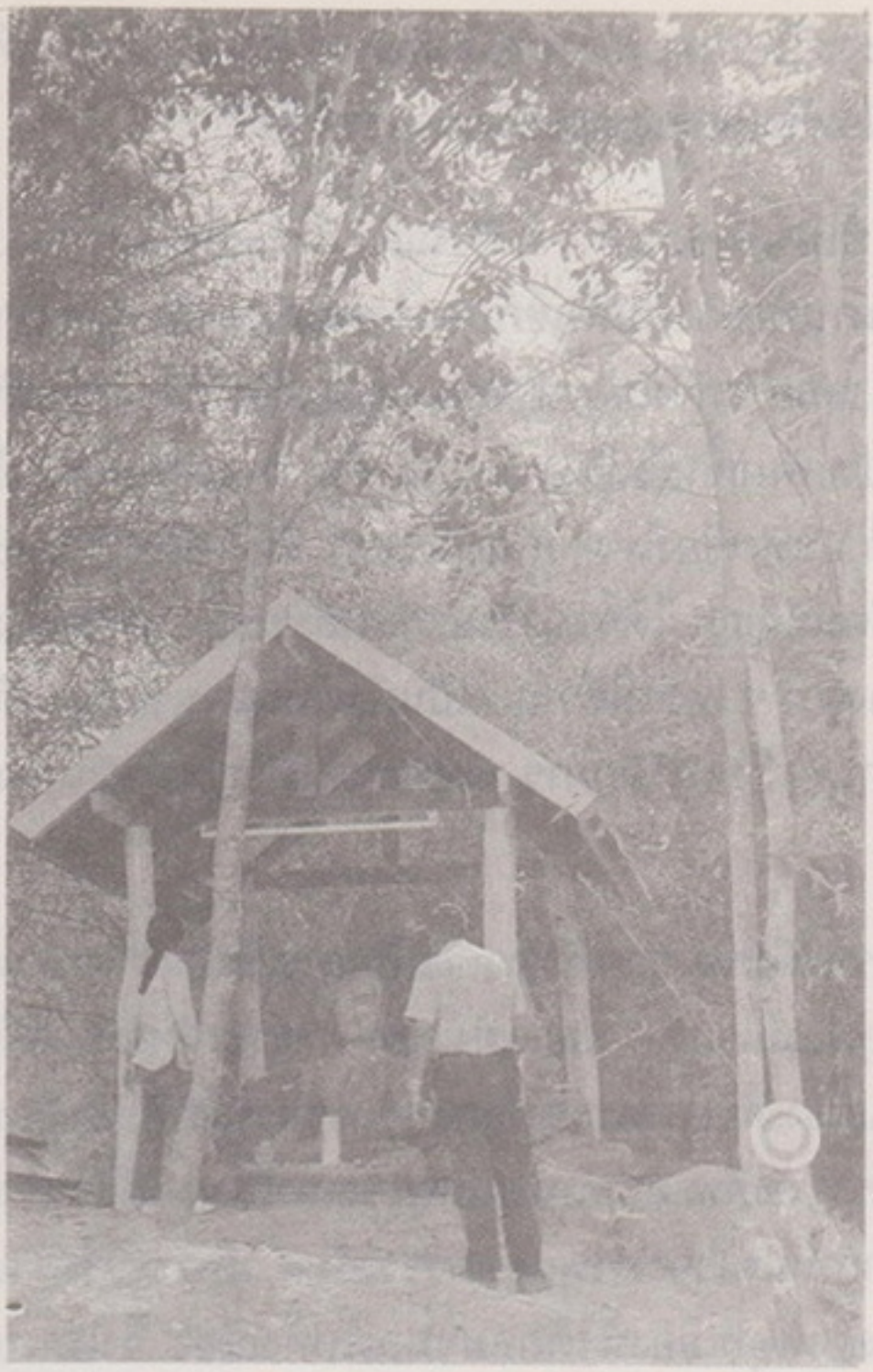

๑

๑ การสำรวจโบราณวัตถุสถานของอาจารย์คงเดชที่เมืองภูกามยาว อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๑๔

๒ การสำรวจโบราณวัตถุสถานที่เขาสมอคอน จังหวัดลพบุรี

๒

ดำรงพระชนมชีพอยู่ก็เป็นได้ และนั่นแหละจะเป็นกาลเวลาแห่งสังคมบุรพกาลในประเทศไทยที่เรียกว่า " ก่อนประวัติศาสตร์ " อันเป็นสมัยหรือยุคของมนุษย์ดึกดำบรรพ์ทีเดียว

บรรดาเอกสารโบราณในล้านนา ที่เป็นตำนานต่าง ๆ ล้วนแต่บังเกิดขึ้นในคติทางพระพุทธศาสนาอย่างลังกาวงศ์ทั้งสิ้น ตำนานทั้งปวงสัมพันธ์กับองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งที่เป็นพระอทิพุทธ หรือพระอรหันตสาวก เสมอ เราจึงไม่อาจยุติตามตำนานที่อ้างไว้อย่างนั้นได้ มีเอกสารโบราณที่พระภิกษุชาวล้านนา ได้ประพันธ์ขึ้นไว้เป็นภาษาบาลี คือ ท่านพระโพธิรังษีเจ้าอาวาสวัดมหาโพธาราม (วัดเจดีย์ ๗ องค์) แห่งเชียงใหม่ ท่านผู้นี้รจนา สิหิงคนิทาน และจามเทวีวงศ์ และอีกท่านหนึ่งได้แก่ ท่านรัตนปัญญา ได้รจนาชินกาลมาลีปกรณ์ บางทีท่านอาจเป็นชาวหริภุญชัย หรือลำพูนก็ได้ เรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นที่มาแห่งตำนานประวัติโบราณล้านนา ได้ทั้งสิ้น นอกจากนั้นยังมีตำนานสิงหนวัติกุมาร และตำนานหิรัญนครเงินยางเชียงแสน และพงศาวดารเมืองพะเยา ฯลฯ

เรื่องสิงหนวติกุมาร เป็นเอกสารโบราณที่มีร่องรอยทำท่าว่าจะเป็นการเริ่มต้นสร้างบ้านแปงเมืองขึ้นเป็นครั้งแรกในบริเวณแถบลุ่มแม่น้ำกก และแม่น้ำโขง พระเจ้าสิงหนวัติทรงเป็นเชื้อสายกษัตริย์ อพยพออกจากบ้านเมืองเดิมของพระองค์มาแสวงหาทำเลสร้างบ้านเมืองในดินแดนลุ่มน้ำแม่กก คือ เมืองโยนกนคร ฯ ดังที่พงศาวดารโยนกพรรณนาไว้อย่างถี่ถ้วนยิ่ง กาลเวลาของเมืองโยนกนี้ มีท่านผู้รู้พิจารณากำหนดไว้ว่าราวพุทธศตวรรษที่ ๕ เป็นการเริ่มต้นประวัติอารยธรรมวัฒนธรรมล้านนา แต่โดยเหตุที่เมืองนี้ได้ถล่มจมลงไปทั้งเมือง จึงไม่พบเห็นหลักฐานอันใดที่จะนำมายืนยันชี้ชัดลงไปได้ คงมีแต่เอกสารตำนานส่วนเดียว แม้แต่เรื่องพระเจ้าพรหม ก็อยู่ในหลักฐานดังกล่าวนี้ด้วย

จามเทวีวงศ์ ตำนานนี้กล่าวถึงพระนางจามเทวี ธิดากษัตริย์พระเจ้ากรุงละโว้ (ลพบุรี) เสด็จขึ้นไปครองหริภุญชัยนคร เป็นปฐมกษัตริย์พระองค์แรกแห่งสายตระกูลจามเทวี แต่เรื่องนี้มีความสัมพันธ์กับดินแดนตอนใต้ คือ ลพบุรี ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ เพราะพระนางครองราชย์ ณ เมืองหริภุญไชย เมื่อปี พ.ศ. ๑๒๐๖ ระยะเวลานี้ยังเป็นขอบเขตของทวารวดีในประเทศไทย

เมืองหิรัญนครเงินยางเชียงแสน ตำนานเรื่องนี้น่าสนใจยิ่ง เพราะเป็นการเริ่มต้นบรรพบุรุษของพระยามังราย ทางแถบลุ่มแม่น้ำสาย และดอยตุง ลักษณะตำนานนี้มีความเป็นท้องถิ่นอยู่มาก แม้จะได้รับการปรับปรุงไปในรูปพงศาวดารแล้วก็ตาม ชื่อนามบุคคลยังได้เน้นถึงความเป็นพื้นเมืองหรือพื้นบ้านได้ดีเช่น ปูเจ้าลาวจก ลาวเคียง ลาวเก้าแก้วมาเมือง หรือลาวคอบ การเริ่มต้นของบ้านเมืองในตำนานนี้ว่าราว พ.ศ. ๑๑๘๒ หรือราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒

จากเอกสารโบราณที่เป็นตำนานทั้ง ๓ เรื่องที่ยกมา เราจะเห็นว่าร่องรอยที่บรรพชนทั้งนั้นตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองอยู่ในบริเวณที่แตกต่างกัน กล่าวคือ

๑. เมืองโยนกนคร อยู่ทางแถบลุ่มแม่น้ำกก

๒. เมืองหริภุญไชยนครคือ ลำพูน ตั้งอยู่ทางลุ่มแม่น้ำปิง

๓. เมืองหิรัญนครเงินยาง เชียงแสน อยู่ทางแม่น้ำสาย และแม่น้ำโขง

ทั้งนี้หมายความว่า กลุ่มเมืองทั้งสามแห่งในดินแดนทั้งสามหรือสี่แม่น้ำนั้น ได้บังเกิดขึ้นในรอบพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๓ ร่วมกันยิ่งกว่าจะเป็นพุทธศตวรรษที่ ๕ เพราะขอบเขตทางพระพุทธศาสนายังไม่ควรเข้ามามีบทบาทแพร่หลายในดินแดนเอเชียอาคเนย์ ดังนั้นเมืองโยนกนครก็ไม่ควรจะเกินพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ขึ้นไป

แม้ว่าจะพยายามพิจารณาเนื้อความจากตำนานดังกล่าวมาให้เก่าก่อนขึ้นไปถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ หรือ ๑๓ ได้แล้ว แต่เมื่อจะบ่งถึงข้อมูลทางโบราณคดีที่ค้นพบในดินแดนทางภาคเหนือของประเทศไทยต่าง ๆ ในทางวัฒนธรรมของพุทธศาสนาเป็นสำคัญ ก็ยังไม่พบร่องรอยวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาอันเก่าแก่ขึ้นไปถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ได้ ในดินแดนกลุ่มเมืองทั้งสามแห่งที่กล่าวมานั้น ร่องรอยทางพระพุทธศาสนาที่ค้นพบในภาคเหนือของประเทศไทยที่เก่าแก่ที่สุดได้แก่ อารยธรรมวัฒนธรรมที่จังหวัดลำพูน แถบลุ่มแม่น้ำปิง ทุกวันนี้มีหลักฐานทางโบราณคดีอันเก่าแก่ถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๗ และเป็นแห่งเดียวเท่านั้นที่ยุติไว้ในบัดนี้ได้ว่า " เก่าที่สุด "

ที่ยุติเช่นนั้นก็มิใช่อื่น คำว่า หลักฐานทางโบราณคดีที่อ้างมา ขึ้นอยู่กับขอบเขตแห่งลักษณะของพุทธศิลป ซึ่งได้มาจากผลการเปรียบเทียบทางประติมากรรม และสถาปัตยกรรมโบราณ ยืนยันรับรองซึ่งกันและกัน ประกอบกับข้อมูลที่ได้จากศิลาจารึกต่าง ๆ อันมีเหตุผลขึ้นอยู่กับลักษณะรูปแบบตัวหนังสือโบราณในศิลาจารึกนั้น ๆ และลักษณะภาษาโบราณ ประกอบกับศักราช หรือกาลเวลา ที่อ้างถึงในศิลาจารึก เหล่านี้ทั้งหมดจักเป็นผลอันประมวลมาสรุปลงในช่วงกาลเวลาของพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ได้ กฎเกณฑ์ที่ยุติไว้ในทางโบราณคดีนั้น ข้อใหญ่ใจความแล้วต้องถึงพร้อมด้วยมูลปัจจัยอยู่ ๓ ประการ

๑. ศิลปโบราณวัตถุ ได้แก่ประติมากรรม

๒. ศิลปโบราณสถาน ได้แก่สถาปัตยกรรม

๓. ศิลาจารึก อันประจำอยู่ในสถานที่นั้น ๆ

เมื่อข้อมูลใหญ่ ๆ ทั้ง ๓ ประการได้ประชุมพร้อมกันเมื่อใด ส่งผลการวินิจฉัยไปในรูปรอยแห่งอารยธรรมวัฒนธรรมอย่างเดียวกัน ร่วมทางกัน ไม่ขัดแย้งกันแม้อย่างหนึ่งอย่างใด เมื่อนั้นนักโบราณคดีพึงนำมายุติกำหนดอายุเวลาได้ทันที จนกว่าจะมีข้อมูลอื่นที่แน่นอนชัดเจนยิ่งกว่าจึงจะยินยอมเปลี่ยนข้อยุติที่เคยกำหนดไว้แล้ว

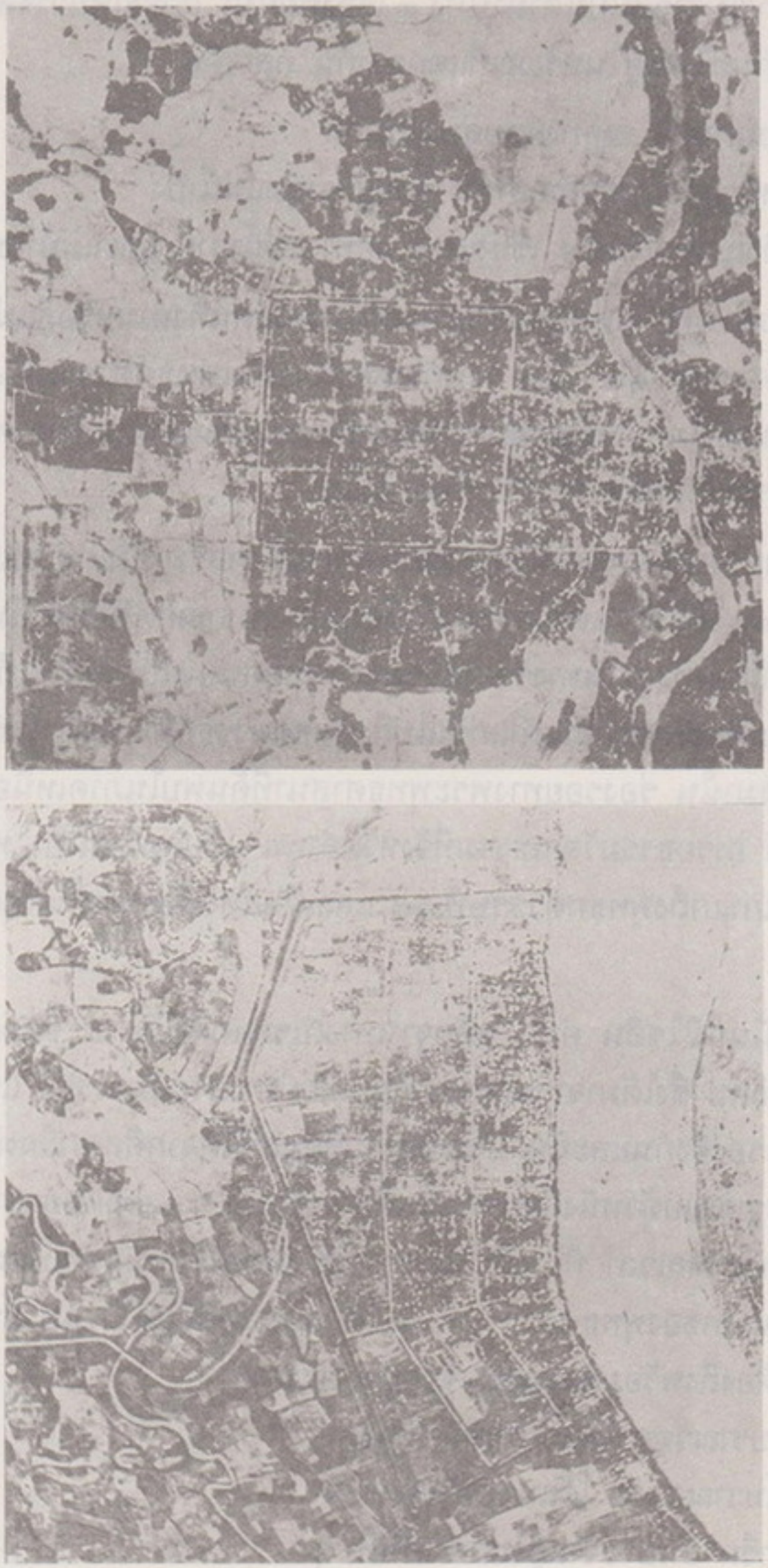

๓

๔

๓ ภาพถ่ายทางอากาศของตัวเมืองเชียงใหม่ปัจจุบัน

๔ ภาพถ่ายทางอากาศของตัวเมืองเชียงแสน ในเขตอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

เหตุนั้น ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๗ ขึ้นไปถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๓ หรือ ๑๒ ทั้งในดินแดนลุ่มน้ำปิง - วัง ลุ่มน้ำกก และลุ่มน้ำโขง ยังไม่มีหลักฐานทางพุทธศิลปทั้งในด้านโบราณสถานและโบราณวัตถุ ตลอดจนศิลาจารึกทั้งหลาย ที่จะเป็นมูลปัจจัยเบื้องต้นในการกำหนดอายุเวลาทางวิชาโบราณคดีได้ จึงคงไว้เป็นข้อยุติของตำนานส่วนเดียว ซึ่งถือว่าเป็นเพียงแนวทางของการค้นคว้าหาข้อเท็จจริงสืบไป แต่ไม่ใช่ข้อยุติทางโบราณคดี

มีปัญหาอยู่อีกประการหนึ่งที่ควรพิจารณาให้ถ่องแท้ เนื่องจากในที่นี้ใช้คำว่า " ล้านนา " แต่โดยทั่วไปท่านจะใช้เพียง " ลานนา " เท่านั้น ดังนั้นด้วยเหตุผลเช่นไรจึงใช้คำว่า " ล้านนา " ควรเสนอแนะไว้ด้วย ความจริงเรื่องนี้ผู้เรียบเรียงถือเป็นของฝากที่รับช่วงมาจากท่านศาสตราจารย์แสง มนวิฑูร ซึ่งท่านผู้นี้เป็นทั้งครูอาจารย์ และญาติผู้ใหญ่อันสนิทที่สุด ความรู้ความสามารถของท่านเป็นที่เชื่อถือกันอยู่ในมวลหมู่ปวงปราชญ์ทั้งหลาย โดยเฉพาะภาษาสังสกฤต แต่ท่านเคยใช้ชีวิตส่วนหนึ่งอยู่ทางภาคเหนือสุดแดนไทยกว่า ๒๐ ปี ท่านได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารโบราณ ตำนานต่าง ๆ จนกระทั่งมีความรอบรู้และเข้าใจภูมิภาคของทางภาคเหนือแทบจะทั่วไปหมด ทั้งในด้านศาสนา ปรัชญา อักษรศาสตร์ และประวัติศาสตร์โบราณคดี ตลอดจนภาษาศาสตร์ เป็นที่สุด ท่านชี้แจงไว้ว่าไม่ควรเรียก " ลานนา " แต่ควรเรียกเป็น " ล้านนา " เพราะภาษาไทยภาคเหนือในความหมายว่า " ลาน " เช่น ลานบ้าน ลานวัด หรือลานนวดข้าว ภาษาไทยภาคเหนือจะใช้คำว่า " ข่วง " เช่น " ข่วงนา " ข่วงบ้าน และข่วงวัด หรือชื่อวัดที่เกี่ยวกับลานก็ยังเรียกว่า " วัดหัวข่วง " ซึ่งภาษาไทยภาคกลางก็เรียกว่า " วัดหัวลาน " ดังนี้

เมื่อแนะนำทำความเข้าใจมาพอเป็นเค้ามูลแห่งเรื่องดังประสงค์ได้บ้างแล้ว ลำดับต่อไปนี้จะเสนอหลักฐานอันเป็นที่มาของตำนานประวัติโบราณล้านนา ซึ่งต้องขอวางกำหนดกาลเวลาของเรื่องนี้ไว้ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ลงมา จนกระทั่งถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๙ อันขอบเขต ๗๐๐ ปี ถือว่าเป็นประวัติอารยธรรมวัฒนธรรมยุคก่อนล้านนา ส่วนตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๙ ลงมาตราบจนปัจจุบันนี้ จึงจะจัดอยู่ในยุคล้านนา ทั้งนี้เพื่อสะดวกแก่การดำเนินเรื่องอันสัมพันธ์อยู่กับหลักฐานแต่อดีตกาลของบรรพชนทั้งหลายที่เคยพำนักอาศัยอยู่ในดินแดนภาคเหนือของประเทศไทย ล่วงกาลผ่านเวลามาหลายร้อยปีแล้วนั่นเอง

ดินแดนทางภาคเหนือกับทางภาคอีสานของประเทศไทย มีเส้นลำน้ำสายใหญ่และยาวที่สุดในอินโดจีนนี้ ได้แก่แม่น้ำโขง ซึ่งภาษาไทยเหนือเรียกว่า น้ำแม่โขง หรือน้ำแม่ของเสมอ หาได้เรียก " แม่น้ำ " ไม่ และควรระลึกไว้เสมอว่า ถ้าพบคำว่า " แม่ " ในที่ใด ตำบลใดของทางภาคเหนือแล้วพึงกำหนดไว้ทันทีว่า นั่นแหละเขาหมายถึง " แม่น้ำ " แล้ว ดังเช่น แม่จัน แม่ใจ และแม่สาย เป็นต้น น้ำแม่โขงนั้นจึงเป็นเส้นกั้นพรมแดนแบ่งเขตของประเทศไทยทางตอนเหนือสุดของประเทศเป็นต้นมา และยืดยาวออกไปทางตะวันออกเฉียงเหนือจนเข้าสู่ประเทศกัมพูชาเป็นที่สุด น้ำแม่โขงจึงเป็นเส้นทางสำคัญก่อกำเนิดอารยธรรรมวัฒน-

ธรรมโบราณของอดีตชนมาช้านานตั้งแต่เบื้องบรรพกาลตราบเท่าทุกวันนี้ บรรดาชุมชนโบราณสองฟากฝั่งโขงที่ได้ตั้งรกรากอยู่อย่างซับซ้อน ฝังอดีตไว้ให้ได้ศึกษาเรียนรู้กันอย่างมิมีวันสิ้นสุด เป็นแหล่งอารยธรรมวัฒนธรรมโบราณแห่งหนึ่งที่สำคัญรอคอยท่านผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงภูมิปัญญาเข้าไปศึกษาหาความรู้อยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน และเป็นแหล่งที่ท้าทายนักวิชาการอีกสถานหนึ่งด้วย

แหล่งอารยธรรมวัฒนธรรมแห่งแรกที่จะกล่าวถึง คือเมืองโยนกนคร เนื่องจากเอกสารโบราณที่เป็นตำนาน ประวัติ ได้กล่าวถึงเมืองนี้ไว้อย่างถี่ถ้วน และเป็นที่เชื่อถือกันมากในหมู่ท่านผู้รู้ทั้งหลาย ล้วนแต่พากันชื่นชมในประวัติศาสตร์ของเมืองนี้เป็นอย่างยิ่ง แทบจะกล่าวได้ว่า จะเป็นอาณาจักรอันยิ่งใหญ่ของทางภาคเหนือทีเดียว สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระบิดาแห่งประวัติศาสตร์ของชาติไทยเรา ทรงเชื่อมั่นว่า อาณาจักรโยนกนั้นเป็นแหล่งพุทธ-ศิลปของไทยในรอบพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ที่ทรงบัญญัติเป็นพุทธศิลปสมัยเชียงแสนขึ้นในวงวิชาการสืบมา นั่นเป็นผลอันเนื่องมาจากเอกสารโบราณตำนานประวัติเรื่องนี้ พระองค์ทรงยุติ จากเรื่องของพระเจ้าพรหม ซึ่งเป็นเชื้อสายกษัตริย์อันสืบมาแต่พระเจ้าสิงหนวัติ ผู้ทรงสร้างเมืองโยนกนครเป็นต้นมา จึงเป็นเหตุให้พระเจ้าพรหมได้รับพระสมัญญาว่า " พระเจ้าพรหมมหาราช " ในขณะทรงกอบกู้เอกราชของเมืองโยนกนครให้พ้นจากอำนาจพระยาขอมดำที่ได้เข้ายึดครองเมืองโยนกนครอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง

แต่บัดนี้เราไม่สามารถจะค้นพบเมืองโยนกนครนั้นได้แล้ว เพราะเมืองนี้ทั้งเมืองได้ล่มถล่มจมลงไปกลายเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ เรียกว่า " เวียงหนองล่ม " ปัจจุบันนี้อยู่ในเขตอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ในตำบลทุ่งฟ้าฮ่าม หรือ " ตำบลหนองล่ม " นอกจากนี้เรายังไม่เคยพบเห็นศิลปกรรมใด ๆ ที่พบจะนำมาพิจารณากำหนดแบบอย่างยืนยันได้เลยว่าจะเป็นศิลปสมัยเมืองโยนกนคร หรือสมัยพระเจ้าพรหมแม้สักชิ้นเดียว และบริเวณเมืองโยนก-นครซึ่งตำนานได้บันทึกไว้นั้น บ่งบอกทิศทางไว้พอที่จะสืบกันได้ว่า ตั้งอยู่ในบริเวณลุ่มน้ำกกตอนปลายที่จะออกไปสู่แม่โขงที่เรียกว่า " ตำบลสบกก " คือปากน้ำแม่กกออกไปพบเส้นลำน้ำแม่โขง ทางตอนใต้ของอำเภอเชียงแสนลงไปประมาณ ๙ กิโลเมตร บัดนี้ บริเวณเวียงหนองล่มอันเคยเป็นที่ตั้งของเมืองโยนกนครนั้นก็อยู่ห่างจากลำน้ำแม่โขงเข้ามาในระยะที่ตำนานอ้างว่า ๗,๐๐๐ วา ประมาณ ๑๔ กิโลเมตร ก็นับว่าเป็นระยะทางที่ลงตัวกันพอดีกับบริเวณเวียงหนองล่มในทุ่งฟ้าฮ่ามบัดนี้

เมืองโยนกนคร ได้ถึงแก่กาลอวสานล่มถล่มลงไปทั้งเมือง เนื่องจากชาวเมืองโยนกกินปลาไหลเผือก ลำตัวเท่าต้นตาลยาวประมาณ ๗ วา ระยะที่เมืองนี้พินาศ ได้พยายามสอบชำระศักราชอย่างถี่ถ้วนพอสมควรแล้ว อาจกำหนดได้ว่าตกราว พ.ศ. ๑๕๕๑ หรือประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖ แต่ในสมัยอยุธยาเราก็ได้พบหลักฐานทางวรรณกรรมร่วมสมัย เป็นต้นว่า ลิลิตยวนพ่าย โคลงนิราศหริภุญชัย ทวาทศมาศ และจดหมายเหตุต่าง ๆ ได้ใช้คำว่า " ยวน "

หรือ "โยน" เรียกกลุ่มชนคนไทยทางภาคเหนือแถบเมืองเชียงใหม่อยู่ว่า พวกยวน หรือไทยยวน และไทยโยน ซึ่งร่องรอยทางภาษาอย่างนี้ก็หมายถึงเมืองโยนกนครนั่นเอง แม้หนังสือไทยชนิดหนึ่งทางภาคเหนือก็เรียกว่า หนังสือไทยโยน หรือไทยยวนอีกด้วย แต่ความจริงแล้วกลุ่มชนเมืองเชียงใหม่เหล่านั้น จะเป็นผองเผ่าพันธุ์เดียวกันกับ พวกเมืองโยนกนครหรือไม่ ความข้อนี้ยากที่จะตัดสินได้ แต่รู้ได้อย่างหนึ่งว่า กลุ่มเชื้อสายกษัตริย์โยนกนคร กับกลุ่มเชื้อสายกษัตริย์เชียงใหม่นั้น เป็นคนละสายตระกูลกันแน่

เอกสารโบราณซึ่งเป็นตำนานว่าด้วยเมืองหิรัญนครเงินยางเชียงแสนนั้น บ่งถึงถิ่นฐานอันเป็นรกรากดั้งเดิม สายตระกูลกษัตริย์พระเจ้ามังราย หรือพ่อขุนมังราย สร้างบ้านแปงเมืองอยู่ที่บริเวณน้ำแม่สายและดอยตุง บัดนี้ได้แก่อำเภอแม่สายในจังหวัดเชียงรายนั่นเอง เริ่มต้นตั้งแต่ปฐมกษัตริย์อันทรงพระนามว่า พระเจ้าลาวจกหรือปู่เจ้าลาวจก พระนามที่อ้างถึงนี้เมื่อได้รับการปรับปรุงในทางภาษาจากท่านพระภิกษุสงฆ์ผู้ทรงความรู้ทางภาษาบาลี ในระยะหลังจะอ้างถึงพระนามของพระองค์เป็นลวจังกราชบ้าง ลาวจักรเทวราชบ้าง ดุจเดียวดังพระนามของพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่งแห่งเมืองเชียงใหม่ แต่เดิมพระองค์ทรงเป็นพระโอรสพระองค์ที่ ๖ พระบิดาทรงตั้งพระนามไว้อย่างสามัญว่า " เจ้าลก " พอขึ้นครองราชย์ในเมืองเชียงใหม่ ก็ได้รับพระนามาภิไธยว่า " พระเจ้าติโลกราช " ดังนี้

เหตุนั้นบรรพชนสายตระกูลกษัตริย์ของพระเจ้ามังราย ตามเอกสารโบราณตำนานดังกล่าว จึงควรยุติไว้ในพระนามว่า " พระเจ้าลาวจก " น่าจะใกล้เคียงต่อความเป็นจริงดังเดิมมากกว่าพระนามที่เฉลิมเพิ่มเติมเป็นอย่างอื่น อีกนัยหนึ่งนั้นบรรดากษัตริย์ทุกพระองค์ในสายตระกูลนี้จะมีคำว่า " ลาว " นำหน้าพระนามอยู่ทุกพระองค์ตลอดมา จนกระทั่งถึงพระบิดาของพ่อขุนมังราย จึงเป็นพระองค์สุดท้ายที่มีคำว่า " ลาว " นำหน้าพระนาม คือพระเจ้าลาวเมง ตั้งแต่พระเจ้ามังรายเป็นต้นมา จึงไม่มีคำว่า " ลาว " นำหน้าพระนามอีกสืบไป นับว่าเป็นการสิ้นสุดประเพณีหรือขัตติยประเพณีแห่งกษัตริย์ในสมัยตระกูลนี้

มีข้ออันพึงสังเกตอยู่อีกประการหนึ่ง เพราะในที่นี้อ้างถึงพระนามของ " พระเจ้ามังราย " เสมอ หาได้เรียกพระนามของพระองค์เป็น " เมงราย " ด้วยไม่ ซึ่งการเรียกพระนามว่าพระเจ้าเมงราย พ่อขุนเมงราย หรือพระยาเมงราย ทั้งนี้ ปรากฏแต่ในหนังสือพงศาวดารโยนกที่พระยาประชากิจกรจักร (แช่ม บุนนาค) เรียบเรียงไว้ เมื่อรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ คงมีความจำเป็นบางประการ ซึ่งท่านผู้เรียบเรียงจะต้องล่วงรู้ดีทีเดียว เพราะบรรดาศิลาจารึก และเอกสารโบราณตำนานทั้งปวง อ้างถึงพระนามว่า " มังราย " ทั้งสิ้น เป็นต้นว่า ศิลาจารึก วัดพระยืน จังหวัดลำพูน กล่าวถึงพระองค์ว่า " พญามังราย " ดังนี้

ชรอยคำว่า " มังราย " จะทำให้บุคคลทั่วไปเข้าใจว่า เป็นชื่อพม่า ความเห็นเช่นนี้ท่านศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร กรุณาอธิบายว่า ในรัชกาลที่ ๕ นั้น ประเทศพม่าตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ และอังกฤษพยายามขยายอาณานิคมของตนเข้ามายังดินแดนทางภาคเหนือของประเทศไทย มีเชียงใหม่เป็นเมืองหลักอยู่ เพื่อแก้ไขสถานการณ์ในทางการเมือง ท่านผู้เรียบเรียงพงศาวดารโยนก จึงได้แก้ไขพระนามอันถูกต้องของพ่อขุนมังราย ไปเป็น " เมงราย "

บัดนี้เราไม่มีความจำเป็นแต่อย่างใดที่จะต้องหลีกเลี่ยงข้อเท็จจริงที่แล้วมา ดังนั้นควรยิ่งที่จะกลับไปใช้พระนามพระมหากษัตริย์แห่งล้านนาพระองค์หนึ่งซึ่งทรงเป็นปฐมกษัตริย์แห่งเมืองเชียงใหม่ อันเป็นศูนย์กลางแห่งการปกครองแว่นแคว้นล้านนาแต่โบราณนั้น จึงในที่นี้พยายามกล่าวถึงพระนามของพระองค์ว่า " มังราย " อยู่ตลอดมา

อาศัยมูลปัจจัยทางโบราณคดีดังกล่าว จึงขอเรียกพระนามพระมหากษัตริย์ล้านนาพระองค์นี้ว่าพ่อขุนมังราย เพื่อแสดงสัมพันธกรณีกับพ่อขุนรามคำแหงแห่งกรุงสุโขทัย ส่วนพระยางำเมืองนั้นขอคงพระนามไว้ตามหลักฐานที่ได้พบเห็น ทั้งที่ความจริงบ่งชัดอยู่ในตำนานเอกสารโบราณว่าพระยาร่วง และพระยางำเมืองแห่งเมืองพะเยานั้น ทรงเป็นพระสหายสนิทร่วมสถานการศึกษาด้วยกันมาแต่ครั้งยังทรงพระเยาว์ ยิ่งไปกว่านั้น พระยาร่วงยังได้เสด็จไปมาหาสู่กับพระยางำเมือง ถึงขนาดทรงลอบเข้าหาพระชายาของพระยางำเมืองอีกด้วย พ่อขุนมังรายต้องเสด็จไปไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทนั้น เลิกแล้วต่อกันไป อันที่จริงสายตระกูลกษัตริย์ฝ่ายพระยางำเมือง ก็เป็นสายตระกูลเดียวกันกับพ่อขุนมังราย ซึ่งแยกตัวออกไปตั้งถิ่นฐานอยู่แถบเมืองพะเยาเป็นอีกตระกูลหนึ่งออกไปในราว พ.ศ. ๑๖๓๙ พระเจ้าลาวเงิน ผู้ครองเมืองเงินยาง มีพระโอรส ๒ พระองค์ เชษฐโอรสมีนามว่า ขุนชิน และอนุชานามว่า ขุนจอมธรรม พระบิดาได้จัดสรรให้ ขุนจอมธรรม ไปครองเมืองภูกามยาว หรือเมืองพะเยา อันเป็นเมืองฝ่ายใต้ ตั้งอยู่ ณ เชิงเขาชมภู หรือดอยด้วน แถบแม่น้ำอิง อันเป็นแม่น้ำใหญ่ ครองเมืองอยู่ได้ ๓ ปี มีพระโอรสองค์หนึ่งนามว่า ขุนเจื๋อง หรือพระยาเจื๋อง ประสูติในปี ๑๖๔๒ ต่อมาได้เป็นกษัตริย์ที่ทรงอานุภาพยิ่งขยายดินแดนออกไปสู่สองฟากฝั่งแม่น้ำโขง มีอาณาเขตถึงญวน จาม และลาว อาจเข้าไปถึงกัมพูชาด้วยก็ได้ เพราะได้พบภาพสลักจอมทัพเสียมกุก หรือสยามกุกเข้าขบวนกับพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ที่ระเบียงภาพด้านทิศใต้แห่งปราสาทหินนครวัด ขุนเจื๋องนี้ก็นับว่าเป็นกษัตริย์แห่งพะเยาพระองค์หนึ่ง ทรงเป็นบรรพชนของพระยางำเมือง แห่งเมืองพะเยาอีกด้วย เพราะนับจากพระยางำเมืองขึ้นไปหาขุนเจื๋องแล้ว ก็ห่างกันอยู่เพียง ๓ หรือ ๔ ชั่วกษัตริย์เท่านั้น แต่หลักฐานทางโบราณคดีอื่น ๆ อันนอกเหนือไปจากตำนานประวัติแล้วไม่มี จึงไม่อาจจะยืนยันให้เป็นมั่นเหมาะได้ ความชัดเจนของเรื่องทั้งหมดในภาคเหนือของประเทศไทยเราที่มีหลักฐานทางโบราณคดีรับรองได้ ก็ตั้งแต่สมัยกษัตริย์ทั้ง ๓ พระองค์นี้ลงมา เพราะได้พบเห็นศิลาจารึกอ้างถึงพระนามกษัตริย์ทั้งสามพระองค์รวมกันอยู่บ้าง และสามารถนำเข้ามาวิเคราะห์ร่วมกับตำนานประวัติต่าง ๆ ได้

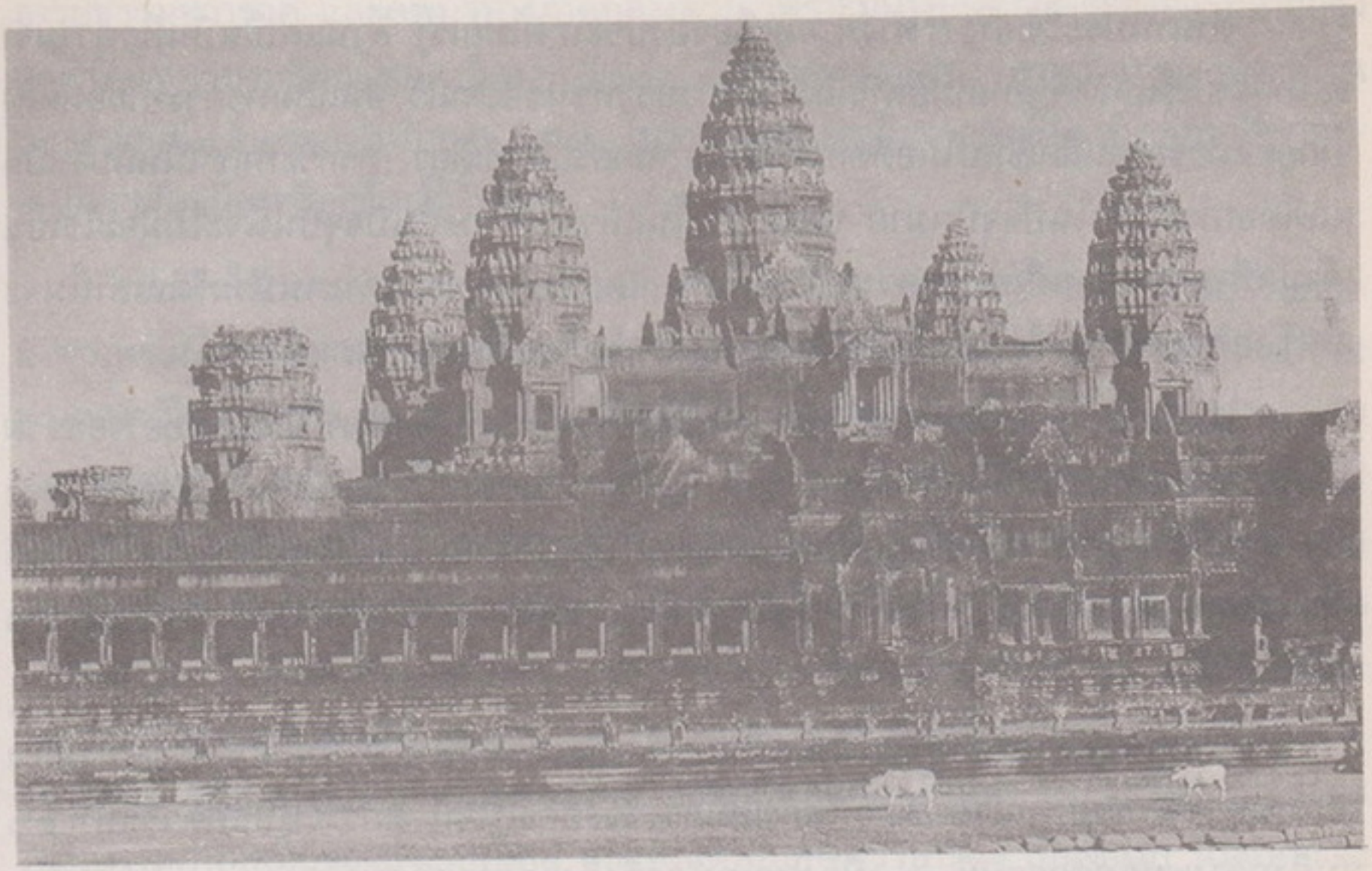

๕

๖

๕ ปราสาทหินนครวัด ประเทศกัมพูชา

๖ ภาพสลักจอมทัพเสียมกุก ที่ระเบียงภาพด้านทิศใต้ปราสาทหินนครวัด

ตำนานประวัติต่าง ๆ ทางภาคเหนือของประเทศไทยเรา ล้วนแต่เป็นบันทึกความจำของกลุ่มชนรุ่นหลังที่พยายามบันทึกถึงเรื่องราวบรรพชนของตนไว้ อันเป็นการกระทำย้อนหลังจากยุคสมัยของตนลึกเข้าไปในอดีตกาลที่ผ่านมาหลายร้อยปีทีเดียว การกระทำเช่นนั้นนับว่าเป็นผลดีต่อการศึกษาในปัจจุบันมาก หากมิเช่นนั้นแล้วการศึกษาในปัจจุบันนี้จะไม่มีอะไรเป็นเค้ามูลที่จะสอบสวนศึกษาหาความรู้กันได้เลย แต่การบันทึกของตำนานประวัติเหล่านั้นจะเป็นข้อยุติโดยทันทีหาได้ไม่ เป็นได้แต่เพียงอุปกรณ์หรือเครื่องมือชนิดหนึ่งเท่านั้น

ในที่นี้ คงจะรวบรัดลงได้บ้างว่า ภาคเหนือของประเทศไทยเรา มีร่องรอยอารยธรรมวัฒนธรรมอันเก่าแก่ที่ได้จากตำนานประวัติ บันทึกความทรงจำไว้ให้รู้ได้ว่าสายบรรพชนของกลุ่มชนที่ตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองอยู่แถบลุ่มแม่น้ำโขง ลุ่มแม่น้ำกก และลุ่มแม่น้ำปิงนั้น ล้วนแต่มีขอบเขตของกาลเวลาที่บังเกิดขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๙ อาจแยกได้ดังนี้

๑. กลุ่มชนทางแถบลุ่มแม่น้ำกกนั้นเริ่มต้นตั้งแต่สมัยพระเจ้าสิงหนวัติทรงสร้างเมืองโยนกนครขึ้น ร่วมกาลเวลาเดียวกันกับสมัยราชวงศ์ถังในจีน ตกราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ จนถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เมืองโยนกนครจึงถึงแก่กาลอวสาน ถล่มล่มลงไปทั้งเมือง สิ้นสายตระกูลกษัตริย์ฝ่ายสิงหนวัติ แต่อาจมีกลุ่มชนและเชื้อสายตระกูลกษัตริย์ฝ่ายพระเจ้าพรหมแห่งไชยปราการ อพยพลงมาสู่ดินแดนแถบลุ่มน้ำปิงตอนกลาง เมืองไตรตรึง หรือชากังราวกำแพงเพชร บ้างเข้าสัมพันธ์กับกลุ่มชนแถบสุพรรณบุรีและสุโขทัยด้วยก็ได้ และคงจะรวมเข้ากับเชื้อสายกษัตริย์อยุธยาในตอนต้น ๆ มีพระเจ้าอู่ทอง และขุนหลวงพะงั่ว เป็นแนวทางอันน่าสังเกตอยู่

๒. กลุ่มชนทางแถบลุ่มแม่น้ำสาย อันเป็นบรรพชนของพ่อขุนมังราย เริ่มต้นทางแถบแม่น้ำแม่สาย และดอยตุง เป็นแนวภูมิสถาน สถาปนาหิรัญนครเงินยางขึ้นในราว พ.ศ. ๑๑๘๒ หรือปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ดินแดนดังกล่าวในทุกวันนี้ก็พบเห็นร่องรอยคันคูเมืองโบราณอยู่ในบริเวณอำเภอแม่สายด้วยเหมือนกัน สายกลุ่มชนในตระกูลนี้ได้เป็นผู้ยึดครองดินแดนภาคเหนือของประเทศไทยไว้ได้ ตั้งเมืองเชียงใหม่เป็นราชธานี ครอบงำดินแดนแถบลุ่มน้ำโขง ลุ่มน้ำกก และลุ่มน้ำปิง วัง หรือแถบลุ่มน้ำอิง และน่าน ตอนบนทั้งหมดเป็นดินแดนที่กว้างใหญ่ไพศาลมาก อาจเลยขึ้นไปถึงสิบสองพันนา สิบสองจุไทยด้วยก็ได้ ในรอบพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ล่วงมาแล้ว สายตระกูลกษัตริย์กลุ่มนี้ได้มีอำนาจยิ่งใหญ่ยิ่งขึ้นสามารถยึดครองอาณาจักรหริภุญไชย อันเป็นแหล่งอารยธรรมวัฒนธรรมโบราณที่สุดของภาคเหนือนั้นได้ แล้วสร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้นเป็นราชธานี ศูนย์กลางแห่งการปกครองในปี พ.ศ. ๑๘๓๙

๓. กลุ่มชนทางแถบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบน แถบจังหวัดลำพูนบัดนี้ กับบริเวณลุ่มแม่น้ำวังในเขตจังหวัดลำปางปัจจุบัน ถือว่าเป็นแหล่งอารยธรรมโบราณอันเก่าแก่ยิ่ง อาจสัมพันธ์กับ

อารยธรรมทวารวดี และลพบุรีทางภาคกลางด้วย เพราะมีนางกษัตริย์พระองค์แรกจากกรุงละโว้ขึ้นไปครองหริภุญไชยในปี พ.ศ. ๑๒๐๖ คือพระนางจามเทวี ทรงเป็นปฐมกษัตริย์ในสายตระกูลนี้ สิ้นสุดลงในปี พ.ศ. ๑๘๒๔ ในรัชสมัยพระยายีบา กษัตริย์องค์สุดท้ายที่ถูกพ่อขุนมังรายยึดเมืองหริภุญไชยไว้ในที่สุด

จะเห็นได้ว่าความสำคัญของกลุ่มเมืองทั้งสามแห่งที่กล่าวมานั้น จะมารวมอยู่ที่พ่อขุนมังรายพระองค์เดียว เพราะทรงยึดเมืองหริภุญไชยไว้ได้ในอำนาจ ทรงปรองดองกันได้กับพระยางำเมืองแห่งเมืองพะเยา และทรงสัมพันธ์กันอยู่กับพระยาร่วง หรือพ่อขุนรามคำแหงแห่งกรุงสุโขทัย ความเป็นปึกแผ่นแห่งล้านนา ก็ควรเริ่มต้นตั้งแต่พ่อขุนมังรายเป็นต้นไป ดังที่เข้าใจโดยชี้แจงมาแล้ว เราควรจะยุติได้ว่า ยุคล้านนานั้นตั้งต้นเริ่มแต่รัชสมัยพ่อขุนมังรายเป็นปฐม ถ้าก่อนสมัยพ่อขุนมังรายขึ้นไปยังไม่ถือว่าเป็น " ล้านนา " ในที่นี้จะกำหนดว่าเป็น " ก่อนล้านนา " ไว้พลางก่อนเพื่อสะดวกในการอธิบาย ซึ่งอาจให้กำหนดกาลเวลากำกับไว้ด้วยได้ว่า ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ขึ้นไป ถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เป็นที่สุดนั้น ในขอบเขต ๗ ศตวรรษนี้ หรือ ๗๐๐ ปี โดยประมาณช่วงนี้ถือว่าเป็นยุคก่อนล้านนา ในประวัติอารยธรรมวัฒนธรรมภาคเหนือของประเทศไทย และตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๙ เป็นต้นมา นั่นแหละจึงถือได้ว่าเป็น " ยุคล้านนา " ฉะนี้

ก่อนที่จะบรรยายรายละเอียดในยุคล้านนา ใคร่ขออธิบายถึงหลักฐานทางโบราณคดีก่อนล้านนา อันมีร่องรอยบางประการที่จะนำมาชี้แจงได้บ้าง ในเมื่อเรายุติความเป็นล้านนาไว้ในรอบพุทธศตวรรรษที่ ๑๙ แล้ว เริ่มจากนี้ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ขึ้นไปราว ๒๐๐ ปี หรือ ๒ ศตวรรษ ได้พบร่องรอยอารยธรรมวัฒนธรรมโบราณก่อนล้านนา อยู่ที่ดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำปิง ในเขตจังหวัดลำพูนบัดนี้ ซึ่งอารยธรรมวัฒนธรรมนั้น ยุติได้ตามศิลาจารึก และเอกสารตำนานประวัติรับรองซึ่งกันและกันได้ ขอเรียกลักษณะอารยธรรมวัฒนธรรมนี้ว่า " หริภุญไชย " ได้ค้นพบศิลาจารึก อักษรมอญโบราณ ภาษาบาลี และภาษามอญโบราณ อยู่ร่วมกันในศิลาจารึกหลักเดียวกัน ความจริงศิลาจารึกอักษรมอญโบราณ เท่าที่ทางพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชยรวบรวมไว้ และนำออกจัดแสดงอยู่เท่าทุกวันนี้ มีถึง ๗ หลักด้วยกัน ศิลาจารึกหลักหนึ่งใน ๗ หลัก นั้นน่าสนใจยิ่ง แต่เดิมนักปราชญ์ต่างประเทศมีท่านศาสตราจารย์เซเดส์ และท่านศาสตราจารย์ ฮัลลิเดย์ ได้อ่านและแปลไว้ช้านานมาแล้ว โดยทั่วไปในหมู่นักปราชญ์ทั้งหลายท่านก็ถือว่าเป็นข้อยุติ

ศิลาจารึก หลักหนึ่งนั้น เรียกว่า จารึกวัดดอน หมายถึงว่า พบศิลาจารึกหลักนี้ที่วัดดอน บริเวณที่พบในปัจจุบันนี้หมดสภาพไปแล้ว ตั้งอยู่ทางด้านตะวันออกของวัดพระธาตุหริภุญไชย กล่าวถึงพระนามกษัตริย์หริภุญไชยพระองค์หนึ่ง ผู้ทรงพระนามว่า พระเจ้า " สววาธิสิทธิ " จากเอกสารตำนานเรื่องจามเทวีวงศ์ อันท่านพระโพธิ์รังษี พระเถราจารย์ผู้เชี่ยวชาญ

ภาษาบาลีอย่างยอดเยี่ยม ได้นิพนธ์ไว้เป็นภาษาบาลีในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ แห่งรัชกาลพระเมืองแก้วของล้านนาไทย อ้างว่าพระเจ้าสรรพสิทธิ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ ครองราชสมบัติในเมืองหริภุญไชยพระองค์หนึ่ง ในราชวงศ์จามเทวีนั้น ด้วยเหตุที่กล่าวว่า พระนางจามเทวี ทรงเป็นธิดากษัตริย์ คือพระเจ้าจักรพรรดิแห่งกรุงละโว้ (ลพบุรี) ได้เสด็จขึ้นไปครองหริภุญไชยนคร ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ กาลเวลานี้อยู่ในขอบเขตสมัยทวารวดี ดังนั้น จึงทำให้นักปราชญ์ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีทั่วไปลงความเห็นว่า พระนางจามเทวี เป็นมอญ เมื่อพบหลักฐานศิลาจารึกนี้มีทั้งภาษาบาลี และภาษามอญ ก็ยิ่งเป็นข้อรับรองให้แน่ชัดยิ่งขึ้น หากไม่คำนึงเรื่องเชื้อชาติกันแล้วเราควรยุติได้ว่ากษัตริย์หริภุญไชยโบราณพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า " สววาธิสิทธิ " ในจารึกของพระองค์บ่งว่าทรงนับถือพระพุทธศาสนาที่ใช้ภาษาบาลี พระองค์ทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก และได้ทรงผนวชในพระพุทธศาสนานั้นตามที่ จารึกภาษามอญ บันทึกว่า

- *เมื่อครั้งตูข้าบวชในพระอุโบสถ แห่งวัด*
- *เชตวนาราม พร้อมด้วยโอรส ๒ องค์*
- *องค์หนึ่งชื่อ มหานามะ อีกองค์หนึ่ง*
- *ชื่อกัจจายนะ ในขณะที่บวชนั้น ตูข้ามี*
- *อายุย่างเข้า ๓๑ พรรษา เป็นปีเชฏฐมาส*
- *วันขึ้น ๑๓ ค่ำ วันอังคาร พระจันทร์เสวย*
- *จิตรฤกษ์ ในวันนั้น เจ้ากูมหาเถรนามว่า*
- *ราชครู เป็นอัครเถร และมีอายุ ๘๒ พรรษา*
- *เจ้ากูมหาเถร พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์*
- *อีก ๘๐ รูป สามเณร ๑๐๒ รูป ทั้งปวง*
- *นี้ สถิตใน เชตวนาราม ฯ.*

ศิลาจารึกอักษรมอญโบราณทั้ง ๗ หลักนั้น ผู้เชี่ยวชาญฝ่ายศิลาจารึกทั้งหลายยุติว่าเป็นรูปอักษรอย่างเดียวกันกับศิลาจารึกที่พบในกรุงพุกาม ประเทศพม่า ร่วมสมัยพระเจ้ากยันสิตถา ระหว่าง พ.ศ. ๑๖๒๘ - ๑๖๓๐ ดังนั้นศิลาจารึกหริภุญไชยทั้ง ๗ หลักนี้ ควรเป็นจารึกที่ได้กระทำขึ้นในรัชสมัยพระเจ้าสววาธิสิทธิ หรือพระเจ้าสรรพสิทธิ์ กษัตริย์พระองค์หนึ่งในสายตระกูลวงศ์พระนางจามเทวี และศิลาจารึกหลักหนึ่งของหริภุญไชยนั้นได้บ่งบอกปี พ.ศ. ๑๖๒๘ ไว้ด้วย ได้แก่ศิลาจารึกพบที่วัดบ้านหลวย

วิชาการโบราณคดีอันว่าด้วยศิลาจารึกโบราณที่พิจารณา วินิจฉัย จากผลการอ่านศิลาจารึกของท่านผู้เชี่ยวชาญอักษรภาษาจารึก และรูปแบบอักษรตามหลักฐาน วิชาการอันว่าด้วยอักขรวิทยาแล้วย่อมสันนิษฐานได้ว่า กาลเวลาแห่งอารยธรรมวัฒนธรรมมหริภุญไชยในบริเวณลุ่ม

แม่น้ำปิง และลุ่มแม่น้ำวังอันเป็นที่ตั้งของเมืองลำพูน และเมืองลำปาง หรือจังหวัดลำพูน และจังหวัดลำปาง บัดนี้ ควรจะอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ เป็นที่สุด เกินขอบเขตกาลเวลาดังกล่าวขึ้นไปกว่าพุทธศตวรรษที่ ๑๗ นั้น ยังไม่มีหลักฐานจากศิลาจารึกใด ๆ ในบริเวณดังกล่าวจะนำมายืนยันรับรองได้

กระนั้นการที่ตีความจากศิลาจารึกลำพูน แถบลุ่มแม่น้ำปิง ไปถึงลุ่มแม่น้ำวังด้วยนั้น เป็นการประเมินจากศิลาจารึกลำพูนออกไปหาบริเวณจังหวัดลำปาง เพราะได้ค้นพบศิลปกรรมอย่างเดียวกันที่จังหวัดลำพูน หาใช่พบศิลาจารึกร่วมสมัยเดียวกันกับศิลาจารึกลำพูนดังกล่าวมาด้วยไม่

การค้นพบพระนามกษัตริย์ อักษรภาษา ในศิลาจารึกดังกล่าว กระทำให้ได้รับความกระจ่างแจ้งยิ่งขึ้น เพราะทำให้รู้ได้ว่า พระเจ้าสัพพาธิสิทธิ หรือพระเจ้าสัพพสิทธิ หรือสรรพสิทธิ์ ในเอกสารตำนานประวัตินั้น รับรองกันได้กับพระเจ้า สววาธิสิทธิ ที่พบในศิลาจารึกควรจะเป็นพระองค์เดียวกัน ทั้งกาลเวลาที่กำหนดไว้ในตำนานประวัติ ก็อยู่ในรอบพุทธศตวรรษที่ ๑๗ อีกด้วย

พระเจ้าสัพพาธิสิทธิ หรือสววาธิสิทธิ นั้น ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่งของหริภุญไชยนครครั้งโบราณกาล ทรงทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอเนกประการ และทรงผนวชเป็นพระภิกษุสงฆ์ในพระบวรพุทธศาสนา ซึ่งบรรดาพระมหากษัตริย์ที่นับถือพระพุทธศาสนา ได้ทรงผนวชนั้น เราเคยยกย่องกันเสมอมาว่า เริ่มต้นแต่ครั้งพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งโมริยวงศ์ ในประเทศอินเดีย เป็นปฐมที่ได้ทรงผนวชเป็นพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาเป็นการชั่วคราวพระองค์แรก ส่วนในประเทศไทยเรานั้น ยุติกันว่าพระมหาธรรมราชาที่ ๑ หรือพระยาลิไท พระนัดดาของพ่อขุนรามคำแหงแห่งกรุงสุโขทัย ได้เสด็จออกทรงผนวชเป็นการชั่วคราวเมื่อปี พ.ศ. ๑๙๐๕ ดังที่มีหลักฐานศิลาจารึกสุโขทัยของพระองค์รับรองอยู่ เมื่อหลักฐานศิลาจารึกหริภุญไชย หรือที่จังหวัดลำพูน บ่งถึงการทรงผนวชของพระเจ้าสววาธิสิทธิไว้เช่นนี้ ก็ควรกำหนดได้ว่า พระเจ้าสววาธิสิทธิ เสด็จออกผนวชเป็นการชั่วคราว ก่อนสมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๑ แห่งกรุงสุโขทัย และคติที่พระมหากษัตริย์ผู้ทรงนับถือพระพุทธศาสนาได้ทรงผนวชนั้น ก็ได้มีขัตติยประเพณีมาแล้วก่อนสมัยสุโขทัย บนผืนแผ่นดินไทยบัดนี้นั่นเอง

ศิลาจารึกวัดดอน หรือวัดเชตวนาราม ของพระเจ้าสววาธิสิทธิ นั้น ได้จารึกเป็นภาษาบาลีไว้ด้วย ท่านผู้เชี่ยวชาญภาษาบาลีได้พิจารณา วิเคราะห์อย่างถี่ถ้วนตามความรู้ความสามารถของท่านแล้ว ยืนยันว่า เป็นบทประพันธ์ประเภทร้อยกรอง หรือฉันทลักษณ์แบบผสม เรียกว่า มิสสกฉันท์ และให้ความเห็นว่า น่าจะเป็นพระนิพนธ์ของพระเจ้าสววาธิสิทธิ อีกด้วย เพราะเป็นการประพันธ์บันทึกพระราชกุศลที่ได้ทรงบำเพ็ญเป็นสิ่งถาวรไว้ในพระพุทธศาสนา ตามที่ปรากฏได้แก่

๑. เชตวนาลัย มีโรงอุโบสถาคาร งดงาม
๒. อาวาสอันถาวร คือ เชตวนาราม
๓. พระเจดีย์ หุ้มทองคำ
๔. พระไตรปิฎก

จึงขออัญเชิญหลักฐานที่ได้จากศิลาจารึกวัดดอน อันควรเป็นพระนิพนธ์ของพระเจ้าสววาธิสิทธิทรงประพันธ์เป็นพระคาถาภาษาบาลี ๓ คาถา ดังนี้

สพฺพาธิสิทฺธยาขฺยรถิสฺสเรน
ฉพฺทโสวสฺสีน ปโยชิเตน
อโปสถาคารวร มโนรม
มยา กตญฺเชตวนาลยลฺย (๑)

ตีเสกวสฺสีน มยา จ ตสฺมี
กโต หิโตทฺธารณโกว อาวโส
อาวาสิกำ ภิกขวรำ สุลีลำ
สทา จ อุปฏฐหน่ อกำ เว (๒)

สาปายิกำ เหมมยญจ เจติยำ
กตำ พหนฺเตปิฎกำ อเลกฺขำ
มุจฺจนฺต ทุกฺขา สุขิตา จ สตฺตา
รติพฺพเลน รตนตฺตยสฺมี (๓)

แปลความได้โดยลำดับ ดังนี้

๑. *เวียงชื่อ "เชตวนาลัย" มีโรงอุโบสถงามประเสริฐ เป็นที่ยังใจให้รื่นรมย์อันตูข้าผู้มีอายุ ๒๖ ปี ได้รับอภิเษกเป็นผู้ครองประเทศ เป็นจอมพลรถ ปรากฏนามว่าสรรพาธิสิทธิ์ สร้างไว้แล้ว*
๒. *อนึ่ง อาวาสอันเป็นที่ปลูกฝังประโยชน์เกื้อกูลถ่ายเดียว อันตูข้าผู้มีอายุ ๓๑ ปี สร้างไว้แล้ว ในเวียงเชตวนาลัยนั้น ตูข้าได้กระทำพระภิกษุผู้ประเสริฐ มีศีลดีงาม ให้เป็นเจ้าอาวาส และได้กระทำการบำรุงทุกเมื่อแล*
๓. *อนึ่ง พระเจดีย์หุ้มทองคำ งดงามอร่ามเรือง อันตูข้าได้สร้างไว้แล้ว ตูข้าได้จำลองพระไตรปิฎกเป็นอันมากไว้แล้ว ขอสัตว์ทั้งหลายจงพ้นจากทุกข์ และมีความสุขด้วยอำนาจความรักในพระรัตนตรัย เทอญ*

จะเห็นได้ว่า ศิลาจารึกหลักนี้ ควรเป็นศิลาจารึกประจำอยู่ที่วัดเชตวัน หรือเชตวนาลัย และต่อมาได้เป็นวัดอันสำคัญยิ่งที่เจ้าสววาธิสิทธิ ทรงผนวชชั่วคราว จึงได้ชื่อว่า เชตวนาราม

เมื่อสภาพของบ้านเมืองได้ผันแปรไปแล้ว บริเวณเชตวนารามนี้ คงมีนามเพียงว่า "วัดดอน" ซึ่งเรียกขานกันไปตามหมู่ชนที่ได้ไปตั้งรกรากอยู่อาศัย ในรุ่นหลัง ๆ ห่างไกลจากยุคสมัยของหริภุญไชยโบราณหลายร้อยปี ไม่มีผู้ใดได้ล่วงรู้ทราบถึงนามเดิมของสถานที่นั้นแล้ว จนกระทั่งได้มีการศึกษารวบรวมศิลาจารึกหลักนี้ไว้ เพราะการได้มาของศิลาจารึกหลักนี้ บ่งว่าได้มาจากวัดดอน บางทีก็เรียกว่าวัดดอนแก้ว หรือวัดแก้วดอนชัย ก็เรียกสถานที่นั้นอยู่ทางบริเวณฝั่งตะวันออกของแม่น้ำกวง บัดนี้เป็นตำบลเวียงยอง ไม่หลงเหลือร่องรอยหลักฐานอันใดไว้ให้เห็นได้แล้ว เคยรับทราบต่อมาแต่เพียงว่า ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ได้เสด็จหัวเมืองฝ่ายเหนือ มีผู้น้อมเกล้าถวายพระแสงดาบโบราณ ซึ่งขุดพบในเจดีย์ที่วัดดอน และยังมีโบราณวัตถุอีกหลายสิ่ง กล่าวกันว่าพบในเจดีย์ที่วัดดอน ราว พ.ศ. ๒๔๖๙

ในรัชสมัยพระเจ้าสววาธิสิทธินั้น คติพุทธศาสนาแห่งแคว้นหริภุญไชย ก่อนล้านนาเจริญรุ่งเรืองยิ่ง เพียงวัดเชตวนารามแห่งเดียว มีพระภิกษุสงฆ์อยู่จำพรรษาถึง ๘๐ รูป และสามเณรอีก ๑๐๒ องค์ จำนวนเต็มของสามเณรนั้น คงแค่ ๑๐๐ แต่ต้องนับเพิ่มพระโอรสของพระเจ้าสววาธิสิทธิไปอีก ๒ องค์ ซึ่งผนวชพร้อมกับพระบิดา ดังอ้างพระนามไว้ในศิลาจารึกคือ มหานามะ และ กัจจายณะ อันควรเป็นฉายานามที่อุปัชฌาย์ตั้งให้ในคราวผนวชเป็นสามเณร เพราะเมื่อพระบิดายังทรงพระชนมายุเพียง ๓๑ หรือ ๓๒ พรรษา พระโอรสทั้งสองพระองค์คงยังไม่ครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์เป็นแน่ จึงเห็นชัดว่าควรบรรพชาเป็นสามเณรเท่านั้น จำนวนสามเณรซึ่งศิลาจารึกบันทึกไว้ ๑๐๒ องค์ ดูเหมือนจะรับรองสามเณรพระโอรสพระเจ้าสววาธิสิทธิ ทั้ง ๒ พระองค์ ที่ออกทรงผนวชอีกประการหนึ่งด้วย

จากคำแปลภาษาบาลีในศิลาจารึกดังกล่าว ข้อที่ ๑ ได้อ้างถึงสถานที่ "เชตวนาลัย" ในฐานะของความที่ว่า "เวียง" ซึ่งคำว่า "เวียง" นั้น ภาษาไทยนำมาใช้อยู่ ๒ ความหมาย คือ ในฐานะที่เป็น "เมือง" และในฐานะที่เป็น "วัง" แต่คำ "เวียง" อันชื่อว่า "เชตวนาลัย" ในศิลาจารึกนี้ควรบ่งถึงสถานที่อยู่ของกษัตริย์ ควรจะยุติว่า "เวียงเชตวนาลัย" คือ "วังเชตวนาลัย" ในกรณีนี้สามารถวิเคราะห์ได้สืบไปว่า บริเวณวังของพระเจ้าสววาธิสิทธิ ผู้เป็นเจ้าของศิลาจารึกดังกล่าวนั้น ควรตั้งอยู่ในบริเวณที่เป็นวัดเชตวนาลัยก็ได้ มีลักษณะเท่ากับเป็นวัดในวัง หรือเป็นหอพระของกษัตริย์หริภุญไชยโบราณ ต่อมาเมื่อพระองค์ทรงสร้างเสนาสนะ มีกุฏิ ศาลาวิหาร แล้ว ก็อาจทรงพระราชทูทิศให้เป็นวัด ในนามว่า "เชตวนาราม" หรืออาจเรียกตามที่เข้าใจในบัดนี้ว่า "วัดพระเชตุพนฯ" ก็เห็นจะไม่ผิดนัก

ท่านผู้วิเคราะห์ศิลาจารึกลำพูนหลักนี้ ในส่วนที่เป็นภาษาบาลี มีความเห็นว่า

๑. ผู้ประพันธ์ ตามความคิดเห็นของผู้บรรยาย ขอยืนยันว่า พระเจ้าสรรพาธิสิทธิทรงประพันธ์ด้วยพระองค์เอง เพราะทรงเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎกมาก พระองค์สามารถ

ทรงพระนิพนธ์บทวรรณคดีนี้ได้ จึงยุติว่า บทวรรณคดีนี้เป็นพระราชนิพนธ์ของพระเจ้าสรรพาธิสิทธิ ราว พ.ศ. ๑๖๓๖ นับถึงปีนี้ (พ.ศ. ๒๕๒๓) ๘๘๓ ปี จึงเห็นว่าภาษาบาลีได้แพร่หลายในผืนแผ่นดินนี้อย่างกว้างขวาง เป็นหลักฐานบ่งบอกถึงคติพุทธศาสนา ซึ่งใช้ภาษาบาลีเป็นหลัก แม้พระมหากษัตริย์ก็ทรงศึกษาถึงขั้นแตกฉาน ทรงรจนาพันธะคือ วรรณคดีบาลีได้อย่างเชี่ยวชาญ

๒. พระเจ้าสรรพาธิสิทธิ ทรงประกาศพระราชกุศลที่ทรงบำเพ็ญในส่วนที่เป็นถาวรวัตถุเนื่องด้วยพระพุทธศาสนา คือ

เชตวนาลัย - ทรงสร้างในตอนที่ทรงพระชนม์ ๒๖ พรรษา อาจเป็นปีแรกแห่งพระชนมายุที่ได้เสวยราชสมบัติในหริภุญไชยนครนั้นก็ได้ ความในบทพระราชนิพนธ์บทที่ ๑ บ่งความไว้เช่นนั้น บทพระราชนิพนธ์ บาทที่ ๔ "มยา กตญเชตวนาลยลย" ได้แสดงถึงพระปรีชาสามารถในอลังการศาสตร์ ทรงนำศัพท์มาผูกเป็นบทสนธิ และมีกลบทยมกปลายบาท ถ้าแยกบทออกจะเป็น -กตๆ-เชตวนาลยๆ-อาลยๆ- ศัพท์คือ -อาลยๆ- แปลว่า -เรือน-ความเพ่งเล็ง- (โลภ-แต่ในที่นี้ต้องแปลตามความหมายแรก คือ -เรือน-แต่เพื่อให้เหมาะสมเห็นควรต้องแปลว่า -เวียง-หรือ-เวียงวัง- อันหมายถึงที่ประทับขององค์พระมหากษัตริย์) มีข้อที่น่าสงสัยอยู่ที่ "มีอุโบสถาคารงามประเสริฐ" ซึ่งหมายความว่าในพระราชฐานนั้น มีโรงอุโบสถด้วยหรือ เรื่องนี้หากคิดถึงขัตติยประเพณีที่มีสืบต่อมาถึงปัจจุบันก็ไม่น่าจะเป็นปัญหา พระมหากษัตริย์ที่มีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนา ได้ทรงปฏิบัติเช่นนั้น คือ สร้างวังแล้วสร้างวัดในวัง ทำนองเป็นหอพระของคหบดี ห้องพระของผู้มีฐานะ และทิ้งพระของผู้เป็นสามัญ นี้เป็นคติของพระพุทธศาสนิกชน คตินี้จึงน่าสืบเนื่องมาแต่โบราณกาล ดังนั้นการสร้างวัดในวังของพระมหากษัตริย์ก็เท่ากับเป็นหอพระประจำวัง และนอกจากเป็นหอพระประจำวังแล้ว ยังเป็นสถานที่ประกอบการพระราชพิธีต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนา เป็นต้นว่า พระราชพิธีผนวชของพระมหากษัตริย์ หรือของพระราชโอรสพระราชนัดดา เป็นต้น ฉะนั้นจึงนิยมสร้างเป็น " อุโบสถาคาร" คือมีแต่อุโบสถ อันมีสืบมาตามพระวินัยบัญญัติ หรือเป็นสถานที่ประกอบสังฆกรรมได้ แต่ไม่มีพระสงฆ์ประจำพรรษาอยู่ พึงเห็น เช่น วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวังบัดนี้ ก็ควรเป็นเรื่องอันเนื่องในพระราชประเพณีแห่งองค์พระมหากษัตริย์สืบมา

๓. เมื่อพระเจ้าสรรพาธิสิทธิ ทรงมีพระชนม์ ๓๑ พรรษา อยู่ในราชสมบัติได้ ๕ พรรษา ทรงสร้างอาวาสใน "เชตวนาลัย" นั้น เรื่องทรงสร้างอาวาสนี้ ปรากฏในคาถาที่ ๒ คือ ตั้งแต่ บาทที่ ๕ ถึง บาทที่ ๘ การสร้างอาวาสนี้เข้าใจว่า ทรงยกพระเชตวนาลัยให้เป็น "เชตวนาราม" และอาจมีเหตุให้ต้องทรงย้ายพระราชวังอย่างใดอย่างหนึ่ง พระเจ้าสรรพาธิสิทธิคงจะทรงพระราชวินิจฉัยถึงชัยภูมิอันควรแก่การตั้งราชธานี จึงทรงย้ายพระราชวังไปสู่ชัยภูมิ

ตามที่อาจจะคาดคิดเห็นด้วยภูมิปัญญาของผู้วิเคราะห์ในที่นี้ ภูมิประเทศย่านนั้นมีแม่น้ำกวงไหลผ่านวัดเชตวนาราม ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออก แสดงว่า แต่เดิมพระราชวังคงอยู่ฝั่งตะวันออกด้วยเช่นกัน มีแม่น้ำอยู่ข้างหลัง คือด้านทิศตะวันตก คงไม่เหมาะที่จะเป็นศูนย์กลางแห่งราชธานี จึงทรงย้ายพระราชวังมาตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของแม่น้ำกวงที่เหมาะกว่า เพราะมีแนวป้องกันตามธรรมชาติอยู่ด้านหน้า ทั้งนี้ก็น่าจะเป็นสาเหตุได้ประการหนึ่งในการย้ายพระราชวังแล้วที่พระราชวังเดิมก็ทรงยกให้เป็นวัด

๔. ทรงสร้างพระไตรปิฎกเป็นอันมาก เรื่องนี้คงให้บัณฑิตจำลอง มิได้ทรงเขียนด้วยพระองค์ แต่อาจจะทรงบ้างตามที่พระราชโอกาส การจำลองพระไตรปิฎกในครั้งนั้นคงไม่จารึกลงในแผ่นศิลา จะเป็นการจารลงในลาน ควรถือเป็นเค้ามูลได้ว่ามีการจารพระไตรปิฎกลงในลานแล้ว น่าจะก่อนสมัยพระเจ้าสรรพาธิสิทธิ

๕. ทรงแผ่เมตตาแก่สรรพสัตว์ ในที่สุดแห่งบทพระราชนิพนธ์นั้น ควรเป็นธรรมเนียมของการแผ่เมตตาที่ปรากฏอยู่ในคติพุทธศาสนาประจำผืนแผ่นดินไทยมาตราบเท่าทุกวันนี้

เกี่ยวกับเรื่องเมืองลำพูนโบราณ หรือที่เรียกว่าหริภุญไชยนครนั้น มีประวัติตำนานปรากฏชัดเจนแล้วในเรื่อง จามเทวีวงศ์ อันท่านพระโพธิรังษี พระเถระล้านนา ได้เรียบเรียงขึ้นไว้เป็นภาษาบาลี ในส่วนลำดับเนื้อหาของเรื่อง มีความชัดเจนยิ่ง ไม่มีความสับสนแต่อย่างใด เว้นไว้แต่ว่า การเริ่มต้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ยังไม่สามารถจะพบหลักฐานรับรองได้ในทุกวันนี้ มีหลักฐานทางโบราณคดีที่กล่าวมานั้นรับรองได้เพียงแค่พุทธศตวรรษที่ ๑๗ เท่านั้น

แต่เป็นที่น่าสังเกตอยู่มากทีเดียวว่า บรรดาตำนานประวัติทั้งสามแห่งคือ เมืองโยนกนคร เมืองหิรัญนครเงินยาง และเมืองหริภุญชัย หากลองวิเคราะห์ตำนานประวัติต่าง ๆ ให้ถ้วนถี่แล้วจะพบว่าทั้งสามเมืองนั้น เริ่มต้นในระยะกาลเวลาใกล้เคียงกันมาก คือในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒ – ๑๓

ในเมื่อเมืองโยนกนครได้ล่มถล่มลงไปทั้งเมืองดังเอกสารโบราณที่เป็นตำนานประวัติบันทึกความทรงจำสืบทอดต่อมายืนยันอย่างนั้น ประมาณได้ว่าราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ หรือหากจะยึดถือการเวลาของตำนานดังกล่าว ตกราว พ.ศ. ๑๕๕๑ กลุ่มชนที่หลงเหลือจากภัยพิบัติครั้งนั้น ได้จัดตั้งหัวหน้าหรือประมุขของตนขึ้นใหม่ เพื่อควบคุมความเป็นอยู่แห่งชนหมู่มาก จึงพร้อมใจกันยกขุนลัง ขึ้นเป็นประมุขคนแรก ตั้งเมืองอยู่ในสถานที่แห่งหนึ่งทางตอนเหนือของปากแม่น้ำกก ซึ่งเรียกว่า ตำบลสบกก บัดนี้ เมืองนี้อยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงทีเดียว แต่ดั้งเดิมในระยะพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ให้นามเมืองว่า " เวียงปรึกษา " นัยว่าเป็นสถานที่ชุมชนชาวโยนกเดิมที่เหลืออยู่พากันมาประชุมในบริเวณนี้ เพื่อคัดเลือกผู้เป็นประมุขของตน ได้แก่ " ขุนลัง " ตำนานประวัติบันทึกเรื่องช่วงนี้ไว้ว่าเป็นระยะ " ขุนแต่งเมือง " หมายความว่า

ผู้ที่ได้ตำแหน่งเป็น " ขุนเมือง " (พ่อเมือง, เจ้าเมือง) ในคราวนั้นหาใช่เป็นกษัตริย์ที่สืบสายราชวงศ์ขึ้นครองเมืองไม่ หากแต่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นขุนเมือง โดยประชุมชนยินยอมพร้อมใจแต่งตั้ง ดังนั้นจึงเรียก " ขุนแต่งเมือง " คือขุนเมืองที่ได้รับแต่งตั้งจากประชาชนนั่นเอง หากเหตุการณ์ดังกล่าวนี้เป็นความจริงดังตำนานประวัติบันทึกไว้ ก็อาจบ่งได้ว่ามีระบบประชาธิปไตยแบบประธานาธิบดีขึ้นแล้วในประเทศไทยของเรา อาการที่เรียกว่า " ขุนแต่งเมืองนี้ " สามารถอยู่ในตำแหน่งขุนเมืองได้ชั่วชีวิตของตน หากสิ้นชีวิตไปแล้วประชาชนจะประชุมแต่งตั้ง " ขุนเมือง " ขึ้นใหม่ต่อ ๆ กันไปอย่างนี้ มีระยะเวลาที่เรียกว่า ขุนแต่งเมืองอยู่ ๙๓ ปี มีขุนแต่งเมือง ๑๕ ปี หากประมาณเวลาแต่ พ.ศ. ๑๕๕๑ เป็นต้นมา จะสิ้นสุดระยะกาลขุนแต่งเมืองใน พ.ศ. ๑๖๔๔ ฉะนี้ แต่บรรดาร่องรอยของ " เวียงปรึกษา " ดังกล่าวบัดนี้ ไม่พบเห็นหลักฐานทางศิลปะและโบราณคดีอันใดจะสามารถบ่งบอกยืนยันได้ ให้เก่าแก่ขึ้นไปถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๗ หรือ ๑๖ ได้เลย จะพบเห็นแต่ศิลปกรรมสมัยล้านนา ร่วมกาลเวลาเดียวกับพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ลงมาแล้วทั้งสิ้น และนามเมืองที่รู้จักกันในบัดนี้ก็เรียกว่า " เชียงแสนน้อย " อยู่ทางตอนใต้เมืองเชียงแสนที่เป็นอำเภอเชียงแสนลงไปราว ๙ กิโลเมตร ยังพบเห็นแนวดินคูเมือง และกำแพงดินเป็นวงปราการปรากฏอยู่ในระยะวงกำแพงเมืองราว ๑ กิโลเมตร เป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง ในการตัดเส้นถนนสายเชียงแสน - เชียงของ ไม่คำนึงถึงร่องรอยเมืองโบราณนี้ไว้ด้วย จึงตัดถนนผ่านเมืองนี้ไปทั้งเมือง ควรถือว่าเป็นความมักง่าย เห็นแก่ความสะดวกแห่งความเจริญเป็นที่ตั้ง นำความเจริญนั้นไปทำลายร่องรอยโบราณประวัติที่มีอยู่อย่างช่วยไม่ได้ เพราะการกระทำเช่นนี้ก็มีมาก่อนแล้ว ได้แก่การตัดเส้นถนนพหลโยธินผ่าผ่านเมืองโบราณในเขตอำเภอแม่สายเข้าไปทั้งเมือง ซึ่งเมืองนี้มั่นใจยิ่งว่าเป็นเมืองโบราณของบรรพชนพ่อขุนมังรายก่อนที่จะย้ายเมืองมาสร้างเมืองเชียงรายใน พ.ศ. ๑๘๐๕ ที่เรียกว่าเมืองหิรัญนคร และเมืองเงินยาง ทุกวันนี้เหลือแต่แนวกำแพงดินขนาดใหญ่และคูเมืองที่แห้งขอด พุ่งออกมาจากทางดอยตุงวนวกออกไปหาลำน้ำแม่สาย ในเขตที่เรียกว่าโป่งแดงหรือเหมืองแดง และมีความพยายามคราดไถ เกลื่อนแนวคันดินนี้ให้ทลายลง เพื่อเป็นพื้นที่ราบปลูกพืชไร่อยู่ตลอดเวลา ขณะนี้จะสูญหายไปหมดแล้วหรือยังไม่อาจทราบได้

เมื่อเมืองโยนกนคร ได้สิ้นสุดลงไปแล้ว ดินแดนทางลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนสุดของประเทศไทยฝั่งตะวันตกทั้งหมด และบางส่วนที่ลึกเข้ามาในแนวแม่น้ำกก ไปถึงน้ำแม่สาย บริเวณนี้ควรตกอยู่ในความครอบครองของเชื้อสายกษัตริย์บรรพชนของพ่อขุนมังราย และในที่สุดก็ตกอยู่ในอำนาจของพ่อขุนมังรายอย่างเด็ดขาด เมื่อพระองค์ได้ทรงราชย์สืบสายตระกูลต่อจากพระบิดา หรือพระเจ้าลาวเมง ของพระองค์ ณ เมืองเงินยาง นั้น พระองค์ครองราชย์ต่อมาถึง พ.ศ. ๑๘๐๕ จึงย้ายเมืองมาอยู่ที่เชียงรายทางแถบลำน้ำแม่กกที่เป็นจังหวัดเชียงรายบัดนี้

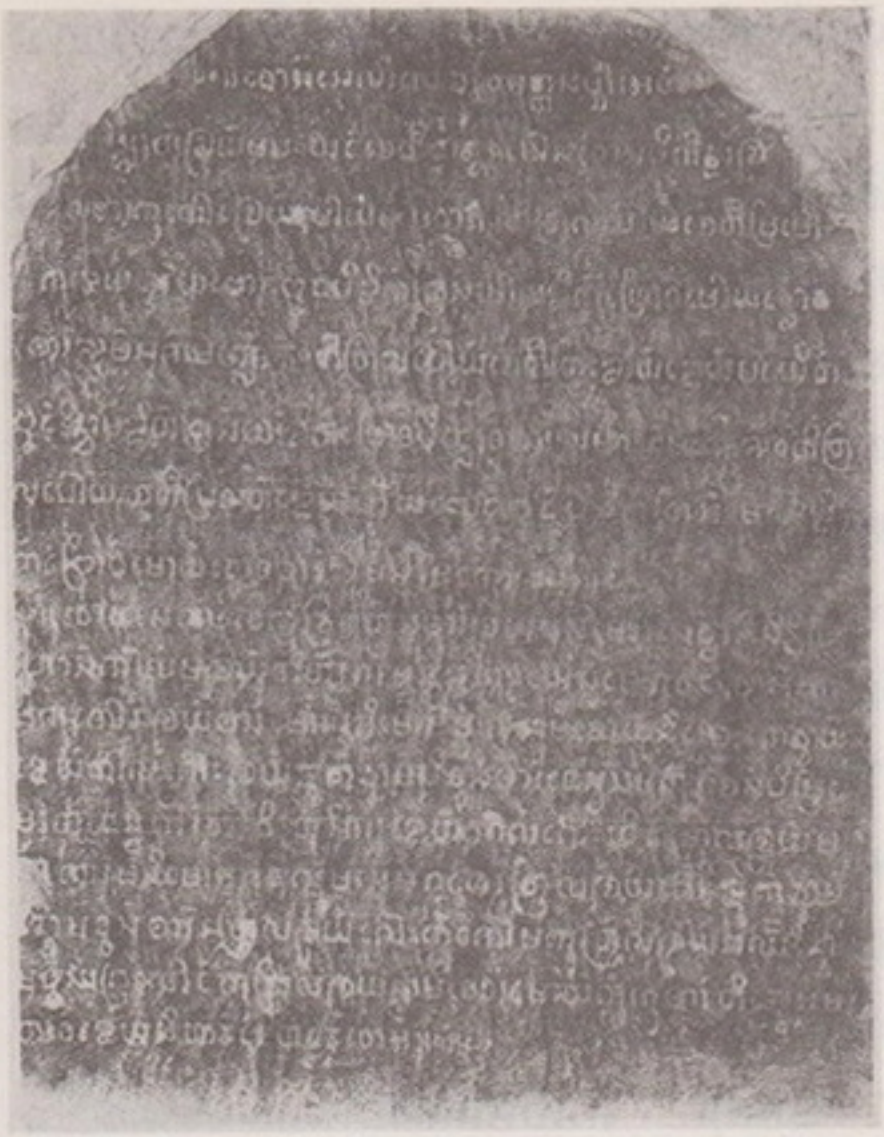

๗ ๘

๙ ๑๐

๗ ศิลาจารึกวัดดอนหรือวัดดอนแก้ว กล่าวนาม "*พระเจ้าสววาธิสิทธิ*" กษัตริย์หริภุญไชย ตัวอักษรมอญโบราณ ภาษามอญ ในพุทธศตวรรษที่ ๑๗

๘ เจดีย์ทรงกลมแบบพื้นเมืองล้านนา พระธาตุหริภุญไชย ลำพูน

๙ พระธาตุจอมหมอก เชียงแสน จังหวัดเชียงราย

๑๐ พระเจดีย์วัดคว้าง เชียงแสน จังหวัดเชียงราย

แต่ยังมีดินแดนอีกส่วนหนึ่ง ปัจจุบันนี้เป็นจังหวัดพะเยา เคยเป็นเมืองโบราณเรียกว่า " เมืองพะเยา " สายตระกูลผู้ก่อตั้งเมืองนี้ จากตำนานประวัติโบราณรับรองว่า เป็นเชื้อสายร่วมบรรพชนเดียวกันกับพ่อขุนมังราย ได้แยกตัวออกไปสร้างบ้านแปงเมืองอยู่ปกครองอีกส่วนหนึ่งอยู่ต่างหาก สภาพเมืองพะเยาโบราณก่อนสมัยพ่อขุนมังรายนั้น มีฐานะเทียบได้กับ อาณาจักรหนึ่งทีเดียว เพราะนับแต่ขุนจอมภพปฐมกษัตริย์ที่ก่อตั้งเมืองพะเยาขึ้นแล้วล่วงมาถึงรัชกาลขุนเจื๋องธรรมาธิราช หรือที่เรียกว่า " พระยาเจื๋อง " พระโอรสขุนจอมธรรมนั่นเอง สมัยขุนเจื๋องครองเมืองพะเยานี้ อาณาเขตขยายออกไปกว้างขวางยิ่ง ครอบคลุมดินแดนสองฝั่งโขงและถึงเวียดนามเหนือ แถบเมืองบ๊ากแกวก็ได้ แต่ตำนานประวัติเรียกตามสะดวกในภาษาไทยว่า " เมืองแก้วประกัน " หรือ " เมืองแกวประกัน " อาจครอบงำไปถึงอาณาจักรจามโบราณในระยะนั้นด้วยก็ได้ ทั้งนี้ถ้าเราจักพิจารณาถึงหลักฐานแวดล้อมจากแหล่งอารยธรรมส่วนอื่นเข้ามาประกอบกับกาลเวลา ซึ่งตำนานประวัติโบราณบันทึกไว้ สิ่งนั้น ควรได้แก่ วัฒนธรรมกัมพูชา ที่ปราสาทหินนครวัด ตรงระเบียงภาพด้านทิศใต้ มีกลุ่มกระบวนทัพเข้าพยุหยาตราของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ อยู่กลุ่มหนึ่ง จารึกใต้ภาพว่า " ស្យាំកុក " อ่านว่า " สยำกุก " ออกเสียงตามภาษาไทยว่า " สยามกุก " ถ้าเป็นเสียงอ่านอย่างเขมรเป็น " เสียมกุก " จิตร ภูมิศักดิ์ วิเคราะห์ว่า " หมายถึงกลุ่มชนชาวสยามคือ คนไทย แถบลุ่มน้ำกก " นับว่าเป็นท่านแรกที่กล้ายืนยันเช่นนั้น แม้ในทุกวันนี้ก็ยังไม่พบเห็นท่านผู้รู้ท่านใดกล้ารับรองหรือคัดค้านออกมาให้ชัดเจนได้ ในที่นี้ขอรับว่าเป็นข้อสันนิษฐานที่ใกล้เคียงต่อความเป็นจริง และตรงไปตรงมาอย่างที่ไม่เคยเห็นนักปราชญ์ท่านใดกระทำมาก่อนเลย กระนั้น จิตร ภูมิศักดิ์ ก็ยังไขว้เขวต่อความสับสนของตำนานประวัติไปบ้าง เพราะท่านมิได้อ่านตำนานประวัตินั้นในสถานที่หรือภูมิสถานของเรื่อง ไทยแถบลุ่มน้ำกก คือ ไทยโยนกนคร และ ไทยเวียงปรึกษา ในระหว่าง พ.ศ. ๑๕๕๑ - พ.ศ. ๑๖๔๔ ที่เรียกว่า " ขุนแต่งเมือง " อันเป็นที่สุดแห่งหลักฐานไทยแถบลุ่มน้ำกก และในรอบ พ.ศ. ๑๖๐๑ - พ.ศ. ๑๗๐๐ นั้น นับเป็นพุทธศตวรรษที่ ๑๗ อันปราสาทหินนครวัด ได้สร้างขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าสุริยวรมัน ที่ ๒ แห่งกัมพูชา จึงถือได้ว่าร่วมสมัยขุนแต่งเมือง เวียงปรึกษาแห่งลุ่มน้ำกกได้ หากวิเคราะห์ตำนานประวัติเกี่ยวกับเมืองพะเยาแล้ว เราอาจเห็นแนวทางของเรื่อง และกาลเวลาที่ลงตัวอยู่ในรอบพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ด้วยกันอีก จึงควรสันนิษฐานได้ว่า " ขุนเจื๋อง " หรือพระยาเจื๋องแห่งเมืองพะเยา น่าจะมีสัมพันธไมตรีกับพระเจ้าสุริยวรมัน ที่ ๒ แห่งกัมพูชาด้วยก็ได้ เพราะในระยะสมัยของขุนเจื๋องนั้นได้ไปครองเมืองแก้วประกัน และเมืองหลวงพระบางทางฝั่งโขงตะวันออกอยู่เป็นระยะ ๆ ดินแดนดังกล่าวน่าจะติดต่อกับอาณาเขตของกัมพูชาได้ และการมีสัมพันธไมตรีต่อกันนั้น ก็คงจะร่วมคิดรวมกำลังกันกำจัดอาณาจักรจำปา หรืออาณาจักรพวกจามนั่นเอง จึงได้พบภาพสลักกระบวนทัพ " สยามกุก " ที่ปราสาทหินนครวัดอยู่ฉะนี้

จากเหตุผลที่แสดงมาล้วนรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ จากตำนานโบราณ สรุปไว้ให้เห็นเป็นแนวการค้นคว้าหาข้อยุติสืบต่อไป ขณะนี้ท่ามกลางข้อมูลแวดล้อมทางโบราณคดี อันมีหลักฐานจากศิลาจารึก ศิลปโบราณวัตถุ และโบราณสถาน ประกอบกับผลที่ได้จากการสำรวจทางโบราณคดี และการขุดค้นทางโบราณคดีเป็นที่สุดแล้ว หลักฐานอันเนื่องในข้อมูลทางโบราณคดีนั้น ๆ จำกัดขอบเขตอยู่ในตัวแล้ว ยากที่จะแสดงความคิดเห็นออกไปนอกเหนือหลักฐานที่พบได้ เท่าที่ชี้แจงมาแล้ว ก็ยังเกินขอบเขตแห่งหลักฐานทางโบราณคดีจะรับรองได้อยู่มากทีเดียว แต่เห็นว่าบัดนี้ท่านผู้รู้มากท่านได้ค้นคว้าศึกษาเรื่องทำนองเดียวกันนี้ ไปตามแนวถนัดในวิชาการของท่านอยู่แล้ว เป็นผลงานที่น่าจะประมวลไว้เพื่อการศึกษาหาข้อยุติในทางประวัติศาสตร์สืบไปในวันข้างหน้าเป็นอย่างสูง

วรรณกรรมอันยิ่งใหญ่ทางภาคอีสาน ได้แก่ " ท้าวฮุ่งเจื๋องฯ " เชื่อกันว่าเป็นบทประพันธ์โบราณแห่งดินแดนสองฝั่งโขงแพร่หลายอยู่ในหมู่บ้าน แถบหลวงพระบางเวียงจันทน์ และภาคอีสานของไทย มักพบเห็นวรรณกรรมเรื่องนี้ประจำอยู่ตามหอไตรของวัดอันเก่าแก่ทางภาคอีสานเสมอมา แต่ปัจจุบันนี้ยากที่จะมีผู้ใดอ่านรู้เรื่องหรือเข้าใจชัดเจนได้ เพราะภาษาที่รจนาไว้นั้นเป็นภาษาถิ่นแถบสองฝั่งโขงอันเก่าแก่ พ้นสมัยที่จะเข้าใจกันได้ดีในปัจจุบันนี้ เนื่องมาแต่กาลเวลาผ่านล่วงมาหลายร้อยปี ความแทรกซ้อนในวัฒนธรรมทางภาษาได้แปรผันไปในหมู่ชนแถบนั้น นี่ก็เป็นสาเหตุประการหนึ่งของการศึกษาวรรณกรรมโบราณของเราอยู่มาก เพราะยุคสมัย และสังคมมีบทบาทแบบใหม่เข้าไปกระตุ้นเตือนสำนึกของหมู่ชน และยากที่จะให้หมู่ชนผู้ใต้สำนึกนั้นยึดถือแบบประเพณีโบราณนั้นอยู่ได้อีกต่อไป อาศัยเหตุผลเช่นนี้ ภาษาในวรรณกรรมโบราณเรื่อง " ท้าวฮุ่งเจื๋อง " ดังกล่าว ที่ยังมีอยู่ก็คงอยู่ในสภาพลางเลือนอย่างยิ่ง และมิหนำซ้ำท่านผู้รจนา ยังได้ผูกบทประพันธ์ของท่านเป็น " กลอน " หรือ " กาพย์ " ขึ้นไว้อีกด้วย ภาษาแห่งกลอนกาพย์เป็นภาษาชั้นสูงขั้นวิจิตรยิ่ง จึงเพิ่มความยากลำบากในการศึกษาของพวกเราสมัยนี้เป็นทวีคูณ หลายเท่าตัวนัก

แต่เรามีหลักฐาน ตำนานเมืองพะเยาเกี่ยวข้องกับขุนเจื๋อง อันเป็นตำนานโบราณประวัติของทางภาคเหนือ หรือล้านนาอยู่ด้วย จึงทำให้ได้ฉุกใจคิดได้ว่า เรื่องขุนเจื๋อง กษัตริย์พะเยาในล้านนา กับเรื่อง " ท้าวฮุ่งเจื๋อง " วรรณกรรมแห่งล้านช้าง และภาคอีสานนั้น อาจจะหมายถึงวรรณกรรมของบุคคลโบราณคนเดียวกันก็เป็นได้ และทางฝ่ายอีสานนั้นนำไปรจนาเป็นกลอนกาพย์ขึ้นถึง ๕,๐๐๐ บท นับว่าเป็นมหากาพย์อันยิ่งใหญ่พอจะทัดเทียมกับเรื่องมหาภารตยุทธของอินเดีย ซึ่งควรจะน่าภาคภูมิใจที่ประเทศไทยเราได้มีมหากาพย์ท้าวฮุ่งเจื๋อง เป็นสมบัติทางวรรณกรรมอันยิ่งใหญ่ของชาติ

ปัญหาที่ควรพิจารณาคงได้แก่หลักฐานที่มาของเรื่องว่า ขุนเจื๋อง หรือ " ท้าวฮุ่งเจื๋อง " นั้นจะบังเกิดขึ้นในล้านนา หรือล้านช้าง การพิจารณานี้ทำความยากลำบากพอสมควรทีเดียว

ถ้าเราได้ติดตามตำนานโบราณประวัติทางภาคเหนือหรือล้านนามาโดยตลอด ขุนเจื่องก็ควรจะเป็นเรื่องที่บังเกิดขึ้นในดินแดนล้านนา แถบจังหวัดพะเยา และขุนเจื่องนั้นได้เป็นบรรพชนของ พระยางำเมือง เจ้าเมืองพะเยา ในรอบพุทธศตวรรษที่ ๑๙ พระสหายร่วมสถาบันการศึกษา ณ เขาสมอคอน กรุงละโว้ (ลพบุรี) เดียวกันกับพระยาร่วง หรือพ่อขุนรามคำแหงแห่งบางยาง หรือสุโขทัย และเป็นพระสหายกับพระยามังรายแห่งล้านนาอีกด้วย ความแม่นยำหรือรายละเอียดของตำนานประวัติโบราณในล้านนา ดูจะมั่งคงมากกว่าวรรณกรรมเรื่องท้าวฮุ่งเจื่อง ในอีสานหรือล้านช้าง และในวรรณกรรมนั้นยังได้อ้างถึง " เมืองเงินยาง " อีกด้วย ซึ่งเมืองเงินยางนั้นไม่เคยอยู่ในบริเวณภูมิศาสตร์ของภาคอีสานหรือล้านช้างได้เลย เพราะเมืองเงินยางนั้น ความหนักแน่นของเรื่องอยู่ในตำนานประวัติโบราณของภาคเหนือหรือล้านนา เมืองนี้พระเจ้าลาวเคียง กษัตริย์สายตระกูลปู่เจ้าลาวจก เป็นผู้ทรงสร้าง และจัดเป็นสายบรรพชนของพระยามังราย และพระยางำเมืองอีกด้วย อาศัยข้อมูลจากตำนานเมืองหิรัญนครเงินยางเชียงแสน เป็นแนววิเคราะห์เรื่องขุนเจื่อง และท้าวฮุ่งเจื่อง จึงควรจะเป็นเรื่องบุคคลประวัติในล้านนา ก่อนที่จะแพร่หลายเข้าไปยังภาคอีสานหรือล้านช้าง

ถ้าพิจารณารายละเอียดของขุนเจื่อง จากตำนานประวัติโบราณทางล้านนาแล้ว ช่วงชีวิตของพระองค์ได้ครอบครองดินแดนสองฝั่งโขงอีกเช่นกัน กล่าวคือพระองค์ครองล้านช้างดินแดนฝั่งโขงตะวันออกและเมืองแก้วประกันที่อาจจะหมายถึงดินแดนหรือเมืองทีเรียกว่า " บ้ากแกว " ในเวียดนามตอนเหนือ ต่อแดนอาณาจักรจัมปาโบราณของพวกจามฉะนี้

แต่ตำนานประวัติ ขุนเจื่อง หรือที่เรียกว่า "ขุนเจื่องฟ้าธรรมาธิราช" เมืองพะเยานั้นแนวบันทึกตำนานประวัติของพระองค์ออกเป็นเรื่องซ้ำซ้อนกันในเนื้อหาของพระเจ้าพรหมพระโอรสพระเจ้าพังคราชแห่งเมืองโยนกนคร เฉพาะในตอนที่เกี่ยวข้องกับช้างเผือกพางคำของพระเจ้าพรหม และช้างเผือกพานคำของขุนเจื่อง อาจเป็นได้ว่าผู้แต่ง ผู้จาร หรือผู้คิดจำลองเรื่องจะเป็นเจ้าการนำมาเรียงต่อกันเข้าให้เป็นเรื่องเดียวกัน แต่ต่างกันในเรื่องกาลเวลา บุคคลและสถานที่ ก็เป็นได้

ลักษณะของการจัดเก็บใบลาน หรือคัมภีร์ใบลาน ต่าง ๆ ทางพุทธศาสนา ตามวัดหรืออาราม แต่ครั้งเก่าก่อนนั้น อาจเป็นเหตุหนึ่งที่ก่อให้เกิดความสับสนของเรื่องทำนองนี้มีอยู่ในตำนานประวัติโบราณด้วยก็เป็นได้

สาเหตุที่มาของความสับสนเกี่ยวกับผูกใบลาน อันเป็นเอกสารโบราณดังกล่าว เราผู้ศึกษาควรมีความเข้าใจไว้บ้างก็จะเป็นอุปกรณ์ต่อการวิเคราะห์หรือพิจารณา เอกสารโบราณตำนานประวัติ ทำนองได้บ้างไม่มากก็น้อย

การที่คัมภีร์ใบลานที่จดจารเรื่องต่าง ๆ นั้น เรียกว่า "ผูก" เพราะมี "สายสนอง" คือเส้นเชือกร้อยรวมใบลานแต่ละใบเข้าไว้ อาการซึ่งร้อยแล้วผูกด้วยเชือกเป็นห่วงกลมของ

ใบลานนั่นแหละจึงเป็นที่มาแห่งลักษณะนามของคำว่า "ผูก" คัมภีร์ใบลานแต่ละเรื่องนั้นหาได้จบลงในผูกเดียวไม่ ดังนั้นจำนวนผูกจึงต้องมีมากตามความยาวของเรื่องบางเรื่องถึง ๒๐ ผูก จึงจบก็มี และเมื่อจบแล้วจะรวมผูกทั้งหมดไว้ด้วยกัน มีผ้าห่อคัมภีร์เรื่องนั้นทั้งหมดแล้วมัดเก็บไว้เป็นเรื่อง ๆ ไป จึงเรียกว่า "มัด" เพราะมีเชือกยาวอีกเส้นหนึ่ง มัดอยู่นอกผ้าห่อคัมภีร์รวมผูกไว้ด้วยไม้ประกับคัมภีร์อยู่ในห่อนั้นอีกทีหนึ่ง นอกห่อผ้าในบริเวณเชือกมัดคัมภีร์จะมีป้ายฉลากบอกชื่อเรื่องและจำนวนผูกไว้ให้รู้ภายนอก ฉะนี้

คัมภีร์แต่ละมัดจะจัดเก็บรวมลงหีบคัมภีร์ไว้ หรือจัดเก็บไว้ในหอไตรเท่ากับห้องสมุดประจำวัด ตามสะดวกแก่การจัดเก็บ หากทอดทิ้งไว้นานไม่ได้รับการดูแลเท่าที่ควร คัมภีร์ดังกล่าวก็จะถูกทำลายไปตามยถากรรม เป็นต้นว่า หนู ปลวก แมลงสาบ เป็นอาทิ เชือกมัดคัมภีร์ขาด ผ้าห่อคัมภีร์เปื่อยยุ่ยผุขาดออกมา สายสนองที่ร้อยเป็นผูกใบลานแต่ละผูกไว้ก็ขาดออกจากกัน ใบลานก็จะแตกกระจัดกระจาย ต่อมาเมื่อจะรวบรวมเก็บจัดเป็นผูกขึ้นใหม่ก็ต้องมาพิจารณาเก็บใบลานแต่ละใบเรียงซ้อนเข้าไปใหม่ ถ้าดูแต่เลขใบลานส่วนเดียว ก็จัดเรียงเข้าที่ได้ง่าย ลานแต่ละใบในแต่ละผูกนั้นเรียกตามเลข หรือตามตัวอักษรก็ได้ เรียกว่า "อังกา" เป็นต้นว่าใบลานผูกหนึ่งจะมีเลขอังกา ตั้งแต่ ๑ ถึง ๒๔ หรือไม่ก็ "กะ" ขะ คะ ฆะ งะ ฯลฯ เป็นอักษรเรียงกันไปตามพยัญชนะวรรคทางภาษาบาลีจนครบ ๒๔ ใบลาน ทุกผูกใบลานจะเหมือนกับในจำนวน " อังกา " ดังนี้เสมอ หากคัมภีร์จัดเก็บไว้ปนกันมีมากเรื่องแล้วแตกกระจายเป็นใบ ๆ ไปหมด การจัดเก็บโดยรีบด่วน ก็มองแต่เพียง "อังกา" ให้เข้าลำดับโดยไม่พิจารณาเรื่องที่อ่าน ความดังนี้ละก็เป็นอันหวังได้ว่า ในผูกหนึ่ง ๆ ที่จัดเก็บเข้ามาใหม่จะต้องปะปนกันไปคนละเรื่อง คนละคัมภีร์เข้ามาบ้างไม่มากก็น้อย เรื่องตำนาน ประวัติล้านนา จากผูกใบลานที่ถ่ายถอดกันออกมาเป็นอักษรปัจจุบันที่พิมพ์เผยแพร่เป็นหนังสือเล่ม ๆ บัดนี้ เวลาอ่านเข้าแล้วดูสับสนวุ่นวายมาก เรื่องที่เก่าไปต่อปลาย เรื่องที่ใหม่มาอยู่ต้น บางทีก็ขาดห้วงไปเฉย ๆ นั่นเป็นเพราะการจัดเก็บใบลานพลัดผูกมาก็ได้

อีกอย่างหนึ่ง คติการเคารพคัมภีร์ใบลาน ที่ได้จารอักษรลงไปแล้ว นับถือว่าเป็นของขลังและศักดิ์สิทธิ์ จะหยิบจับนำพาไปด้วยอาการไม่สำรวจมิได้ทีเดียว คัมภีร์คือตำราและเท่ากับครูอาจารย์ ดังนั้น จะหยิบถือไปดุจหนังสือปัจจุบันไม่ได้ จะต้องแบกคัมภีร์ไปก่อนจะหยิบจับต้องไหว้กราบนี้เป็นประเพณีที่ถือกันอย่างสำคัญยิ่ง แม้ข้อความตามพระคัมภีร์นั้นจะแก้ไขต่อเติมอันใดมิได้เลย เรียกว่าจะทำให้ผิดพระบาลีไป ดังนี้ การเก็บรักษาอย่างเคร่งครัดมากจะว่าไปในทางที่ดีก็ได้ เพราะเป็นการอนุรักษ์หลักฐานให้ถาวรยั่งยืนเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้ผิดไปจากเดิมมิได้ ถ้าในส่วนตรงกันข้าม เมื่อแตกผูกพลัดผูกออกไปแล้วจัดเก็บเข้ามาใหม่ แล้วก็ไม่กล้าแก้ไขเปลี่ยนแปลง หรือสอบทานกันให้ถูกต้องก็เป็นผลเสียได้ ทำให้เรื่องที่ได้พบเห็นอยู่ในทุกวันนี้สับสนจับต้นชนปลายกันไม่ถูก

เมื่อทำความเข้าใจในเรื่องของเอกสารคัมภีร์ใบลานมาดังนี้แล้ว พอจะมองเห็นเค้ามูลของเรื่องที่จะพึงยึดถือเป็นข้อวิเคราะห์ วิจัย หรือวิจารณ์กันในบัดนี้ เราจะต้องมีกฎเกณฑ์และมีอุปกรณ์ในทางวิชาการเข้ามาเป็นองค์ประกอบการพิจารณาให้มาก ๆ เข้าไว้เพื่อจะได้เฟ้นหาข้อเท็จจริงของเรื่องในทางที่ถูกที่ควรต่อการศึกษาของชาติ ให้เป็นไปได้อย่างถูกต้องหรือใกล้เคียงต่อความเป็นจริงเท่าที่จะสามารถ

เรื่องที่ได้จากตำนานโบราณประวัติล้านนา นั้น เท่าที่ลองกำหนดขอบเขตของกาลเวลา สถานที่และบุคคลไว้แล้ว อาจจะชัดเจนลงได้ในรอบพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ซึ่งทั้ง ๔ เรื่องใหญ่ ๆ ได้แก่

๑. เมืองโยนกนคร
๒. เมืองหริภุญไชย
๓. เมืองหิรัญนคร เงินยาง และเชียงแสน
๔. เมืองพะเยา

ทั้ง ๔ เมือง ดังกล่าวนี้เรามีหลักฐานอันแน่ชัดที่นำมาสกัดขอบเขตของเรื่องได้ในหลักฐานของสุโขทัย โดยอาศัยศิลาจารึกหลักที่ ๑ ของพ่อขุนรามคำแหงแห่งสุโขทัยมาเป็นข้อกำหนด

เมืองโยนกนคร เริ่มต้นตั้งแต่สมัยพระเจ้าสิงหนวัติ ทรงสร้างขึ้น และความอยู่ในขอบเขตราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เป็นต้นมา ถึงสมัยพระเจ้าพรหมกู้เอกราช ตั้งเมืองไชยปราการในรอบพุทธศตวรรษที่ ๑๖ หรือราว พ.ศ. ๑๕๕๒ นั้น เพราะเมืองโยนกนคร ได้ถล่มล่มลงไปทั้งเมือง

อนึ่ง ในรอบพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ได้เริ่มต้น เวียงปรึกษา ไว้ด้วย เป็นระบบขุนแต่งเมืองสืบต่อเมืองโยนกนครนั้นอีก ๙๓ ปี ก็สิ้นสุด

สถานที่อันควรกำหนดของเมืองทั้งหมดในขอบเขตเวลา พุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖ นี้ อยู่ทางดินแดนแถบแม่น้ำโขง ฝั่งตะวันตกของประเทศไทย มาหาแม่น้ำกก ในเขตจังหวัดเชียงรายบัดนี้

เมืองหริภุญไชย เริ่มต้นตั้งแต่สมัยพระนางจามเทวี ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ราว พ.ศ. ๑๒๐๖ เป็นสุดท้าย เสียเมืองให้แก่พระยามังราย ในรอบพุทธศตวรรษที่ ๑๙ นั้น

สถานที่อยู่ในแถบบริเวณแม่น้ำปิง แม่น้ำวังตอนบนในเขตจังหวัดลำพูน และจังหวัดลำปางบัดนี้นั่นเอง

เมืองหิรัญนคร เงินยาง และเชียงแสน เริ่มต้นตั้งแต่ พระเจ้าลาวจก ในรอบพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เป็นต้น หรือราว พ.ศ. ๑๑๘๒ นั้น เป็นบรรพชนของพระยามังราย และพระยางำเมือง

ในรอบพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ต้องแยกออกเป็นสามเมืองด้วยกัน คือ

๑. เมืองหิรัญนคร เริ่มต้นในสมัยลาวจก สิ้นสุดในสมัยพระเจ้าลาวเคียง
๒. เมืองเงินยาง เริ่มต้นจากพระเจ้าลาวเคียงลงมาถึง พระเจ้าลาวเมง พระบิดาพระยามังรายเป็นที่สุด แล้วพระยามังรายย้ายจากเมืองเงินยาง ไปตั้งเมืองเชียงรายอันเป็นจังหวัดเชียงรายบัดนี้ ในปี พ.ศ. ๑๘๐๕
๓. เมืองเชียงแสน ควรสร้างขึ้นในสมัยพระยามังราย ราว พ.ศ. ๑๘๓๑ พระราชนัดดาพระเจ้าแสนภู เป็นผู้ทรงสร้าง

เมืองหิรัญนคร และ **เมืองเงินยาง** อาจอยู่ในบริเวณเดียวกัน คือ แถบแม่น้ำแม่สายและดอยตุง ในเขตอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย บัดนี้ **เมืองเชียงแสน** ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง ปัจจุบันอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย **เมืองพะเยา** เริ่มต้นในสมัยขุนจอมธรรมแยกตัวออกมาจากเมืองเงินยาง ทรงสร้างเมืองพะเยาขึ้น มีกษัตริย์ปกครองสืบต่อมา ที่มีอำนาจยิ่งใหญ่ที่สุดได้แก่ ขุนเจื๋อง และพระยางำเมือง เป็นที่สุด ปัจจุบันนี้ได้แก่บริเวณจังหวัดพะเยาในเขตอำเภอเมือง นั่นเอง

๑๔

วิเคราะห์ข้อมูลทางโบราณคดีเบื้องต้น แหล่งโบราณคดีบริเวณสนามโรงเรียนบ้านช้างค้ำ ตำบลท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่

(เขียน ณ หน่วยศิลปากรที่ ๔ เชียงใหม่ เมื่อพุทธศักราช ๒๕๒๗
พิมพ์แจกครั้งแรกในงานวันเด็ก มกราคม พุทธศักราช ๒๕๒๘)

เนื่องมาแต่การค้นพบโดยบังเอิญชาวบ้านแถบนั้นดำเนินการปรับบริเวณสนามโรงเรียนบ้านช้างค้ำ จึงได้พบร่องรอยโบราณสถานและศิลปโบราณวัตถุ ต่อมาทางส่วนราชการฝ่ายจังหวัดเชียงใหม่ทุกระดับนับตั้งแต่อำเภอขึ้นไป หน่วยศิลปากรที่ ๔ เชียงใหม่ กองโบราณคดี กรมศิลปากรพร้อมด้วยประชาชนทุกท่านตลอดจนทางคณะพระภิกษุสงฆ์ได้ร่วมกันแสดงเจตจำนงในอันที่จะอนุรักษ์บริเวณดังกล่าวนี้ไว้เป็นอนุสรณ์สถานจัดตั้งโครงการ ฯ เพื่อดำเนินการศึกษาค้นคว้าทางวิชาการให้ได้มาซึ่งหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ประจำถิ่นของตน ซึ่งมีคณะกรรมการร่วมกันดำเนินงานเป็นลำดับมา

กรมศิลปากรได้อนุมัติให้หน่วยศิลปากรที่ ๔ เชียงใหม่และโครงการโบราณคดีแห่งประเทศไทย ภาคเหนือ ให้ร่วมดำเนินงานทางวิชาการ ได้จัดวางผังหลุมขุดค้นทางโบราณคดีขึ้นในบริเวณนี้ และดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีตั้งแต่วันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๒๗ เป็นต้นมา พร้อมกันนั้นกลุ่มเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการของโครงการโบราณคดีแห่งประเทศไทย ภาคเหนือก็ได้เริ่มทำการสำรวจทางโบราณคดีรอบ ๆ บริเวณจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดลำพูนในบัดนี้อย่างต่อเนื่องกันไปเพื่อทดสอบค้นหาข้อมูลที่จะนำมาเป็นองค์ประกอบการพิจารณาวิเคราะห์ถึงหลักฐานและร่องรอยของ " เวียงกุมกาม " ให้แน่ชัดยิ่งขึ้น อันเป็นที่หวังได้ว่าในอนาคตอันใกล้นี้ หากการดำเนินงานได้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องโดยปราศจากอุปสรรคใด ๆ แล้ว ข้อมูลแห่งหลักฐานทางโบราณคดีทั้งมวล จะได้เป็นพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ล้านนาในระยะเริ่มแรก ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๒๔ ถึง พ.ศ. ๑๘๓๙ ซึ่งช่วงระยะเวลา ๑๕ ปีนี้ จะเป็นการ

๑ ๒

๑ เจดีย์กู่กุดวัดจามเทวี ลำพูน พุทธสถานที่แสดงความเจริญรุ่งเรืองของวัฒนธรรมเมืองหริภุญไชย หรือลำพูนในอดีต

๒ เจดีย์วัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่

เริ่มต้นแห่งพฤติการณ์ทางประวัติศาสตร์ล้านนา อันมีพ่อขุนมังราย องค์ปฐมกษัตริย์แห่งเมืองเชียงใหม่ ทรงสถาปนาเมืองเชียงใหม่ขึ้นเป็นราชธานี ศูนย์กลางแห่งการปกครองอาณาจักรล้านนา

ร่องรอยที่ได้พบเห็นจากเอกสารตำนานประวัติโบราณของทางภาคเหนือทั้งปวงมีทั้งศิลาจารึกต่าง ๆ และเอกสารใบลาน คัมภีร์ทั้งหลายที่เป็นภาษาบาลีและภาษาไทย ล้วนแต่รับรองต้องกันแล้วว่า " พระยามังราย " หรือ " พ่อขุนมังราย " ทรงเป็นบุคคลร่วมสมัยเดียวกันกับพ่อขุนรามคำแหงมหาราชแห่งกรุงสุโขทัย และพระยางำเมืองแห่งเมืองพะเยา ดังนั้นช่วงชีวิตแห่งพระชนม์ชีพของพระองค์จึงร่วมกาลเวลาเดียวกัน กล่าวคือในระหว่าง พ.ศ. ๑๗๘๐ ลงมาจนถึง พ.ศ. ๑๘๕๕ โดยประมาณไว้ในที่นี้อย่างกว้าง ๆ

ในสมัยกาลดังกล่าว เมืองหริภุญชัยนครหรือจังหวัดลำพูนบัดนี้เคยเป็นแหล่งอารยธรรมวัฒนธรรมที่เจริญรุ่งเรืองยิ่ง มีกษัตริย์ปกครองดินแดนแว่นแคว้นสืบต่อมาแต่พระนางจามเทวีเป็นปฐม จนกระทั่งถึงสมัยของพระยายีบาเป็นที่สุด และในร่วมสมัยสุดท้ายแห่งพระยายีบานี้เอง พ่อขุนมังราย จึงทรงยึดเมืองหริภุญชัยได้ จึงเป็นการสิ้นสุดลงแห่งอารยธรรมวัฒนธรรมหริภุญชัยนั้นตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๒๔ เป็นต้นมา

ฉะนั้นใน พ.ศ. ๑๘๒๔ นี้ ตำนานประวัติโบราณได้บันทึกไว้ว่า พระยามังรายยึดหริภุญชัยได้จากพระยายีบา พระชนมายุ (พ่อขุนมังราย) ได้ ๔๓ ปี เมืองหริภุญชัยตั้งแต่แรกตั้งมาถึงปีพุทธศักราชนี้ รวมได้ ๖๑๘ ปี มีกษัตริย์ครองเมืองเป็นต้นมาแต่พระนางจามเทวีถึงพระยายีบาเป็นที่สุดได้ ๔๙ องค์

พ.ศ. ๑๘๒๖ พ่อขุนมังรายทรงมอบเมืองหริภุญชัยให้อ้ายฟ้าปกครองเพราะพระองค์ตรัสว่า " เป็นเมืองพระเจ้า กูอยู่บ่ได้ " ซึ่งคงจะหมายถึงว่าเต็มไปด้วยวัดวาอาราม ศาสนสถานทั่วไปหมด ยากแก่การที่จะขยับขยายบริเวณพระราชวังให้กว้างขวางออกไปได้อีกแล้ว ดังนั้น พระองค์จึงเสด็จไปตั้งเมืองขึ้นใหม่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองหริภุญชัย ขุดลัดคุ้งน้ำที่นั้นให้เป็นที่ตกท่า ลัดนั้นชื่อว่า " ชะแว " ประทับอยู่ที่นี้ได้ ๓ ปี ทรงเห็นว่าเป็นที่ลุ่มยามหน้าฝนน้ำหลาก ยากจะหาที่พักอาศัยให้แก่ ช้าง ม้า โค กระบือ ได้ จึงทรงย้ายที่นั้นมา พ.ศ. ๑๘๒๙ จึงทรงสร้างเวียงกุมกามในบริเวณที่ใกล้แม่น้ำปิง ขุด คูเวียงทั้ง ๔ ด้าน ชักน้ำให้ขังในคูเวียงและตั้งลำเวียง (เสาระเนียด) รอบทุกเบื้อง แล้วให้ขุดหนองสระอันหนึ่งในที่ใกล้เรือนหลวง ยามเมื่อขุดนั้น ตำนานประวัติโบราณบันทึกว่า " พ่อขุนมังรายทรงเยี่ยมพระแกลทอดพระเนตรคนทำการทุกวัน " จึงให้ชื่อสระนั้นว่า " หนองต่าง " จนบัดนี้

ต่อจากนั้นแล้วทรงให้ตั้งตลาดที่เวียงว่า " กาดกุมกาม " ขึ้นในเมืองนี้ให้เป็นที่ชุมชนไปมาค้าขายติดต่อกันอย่างคึกคัก และพระองค์มักเสด็จปลอมพระองค์ไปตรวจตลาดเสมอ ซึ่งตำนานประวัติโบราณบรรยายว่า

ทรงนุ่งผ้าผืนควรค่าร้อยคำไว้ภายใน นุ่งผ้าไทย
ปกภายนอกเข้าตลาดกุมกามไปประทับนั่งอยู่ริม
น้ำปิง บ่ายพระพักตร์สู่ทิศตะวันออก แล้วทอดพระ
เนตรผู้คนเข้าตลาด และคนอาบน้ำ หากใครอาบน้ำแล้ว
ลูบผมลงลุ่ม (ปรกหน้า) ผู้นั้นมีทุกข์ยากหาสมบัติ
มิได้ จักให้ผ้าผืนควรค่าร้อยคำแก่มัน แต่แล้ว
หาผู้ใดลูบผมลงลุ่มมิได้สักคน ในวันนั้นทอด
พระเนตรเห็นคนชาวแจ้ช้าง เชียงเรือ ขี่เรือข้าม
น้ำ มาตลาด เรือคับคั่งกันล่มหลายลำ เหตุนั้นจึง
ให้สร้างสะพานข้ามแม่น้ำ เรียกว่า "สะพานกุมกาม"
แต่นั้นมา

สะพานกุมกามนี้ ควรนำมาพิจารณาได้ถึงชื่อเมืองที่เรียกว่า "กุมกาม" หากวิเคราะห์ตามรูปรอยของภาษาถิ่นแล้ว ลักษณะของสะพานที่สร้างคร่อมแม่น้ำปิงตรงนี้ น่าจะตรงกับคำเมืองว่า "กุ่มก่วม" แล้ว จดจารึกไว้เป็น "กุมกวม" ต่อมาผู้อ่านขาดความเข้าใจในภาษาเดิม จึง อ่านเป็น "กุมกาม" ไปก็ได้ แต่บัดนี้ได้เข้าใจกันทั่วไปแล้วว่า "กุมกาม" เพราะเป็นภาษานิยมจึงจำต้องเรียกว่า "กุมกาม" ต่อไป

พ.ศ. ๑๘๓๑ ทรงก่อเจดีย์กู่คำ เจดีย์องค์นี้ท่านผู้รู้ได้ยุติว่าน่าจะเป็นพระเจดีย์สี่เหลี่ยมดุจเดียวกันกับพระเจดีย์กู่กุดที่วัดจามเทวี จังหวัดลำพูนบัดนี้ก็ได้ แต่เจดีย์กู่คำหรือเจดีย์สี่เหลี่ยมนี้หาได้ก่อด้วยศิลาแลงไม่ หากก่อด้วยอิฐ ซึ่งเอกสารตำนานประวัติบันทึกว่าพ่อขุนมังรายทรงให้ "เอาดินหนองต่าง ปั้นอิฐก่อกู่คำ"

พ.ศ. ๑๘๓๓ ทรงสร้างเจดีย์ วัดกาดโถม หรือการถม ปัจจุบันนี้ มาเรียกกันว่า "วัดช้างค้ำ" ที่จริงแล้ว กาดโถมหรือการถมเป็นชื่อบุคคลผู้เป็นนายช่างเอกของพ่อขุนมังราย มีความสามารถสำแดงฝีมืออวดแขกบ้านแขกเมืองได้ กล่าวกันว่า "ใช้ขวานโกนผมได้เกลี้ยงเกลาดุจมีดโกน" ท่านผู้นี้มีชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า "วัฒกีการถม" หรือ "หมื่นเจตรา" ภายหลังได้ครองเมืองเชียงแสนน้อย อันเป็นเมืองหัวพันนาขวาของเมืองเชียงแสน ซึ่งพระเจ้าแสนภูพระราชนัดดาของพ่อขุนมังรายทรงสร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๑๘๓๑ และทรงเป็นผู้ครองเมืองเชียงแสนเป็นพระองค์แรกอันถือว่าเมืองเชียงแสนนั้นเป็นหัวพันนาหลวง หรือหัวพันนากลาง

พ.ศ. ๑๘๓๔ พ่อขุนมังรายทรงแสวงหาไชยภูมิเพื่อสร้างมหานคร จนกระทั่งทรงพบบริเวณสถานที่อันเป็นไชยภูมิสมควรจะทรงสถาปนาพระมหานครขึ้นได้ เพราะทอดพระเนตรเห็นลอมคาแห่งหนึ่งในบริเวณเชิงดอยสุเทพเป็นที่อยู่ของฟานแม่ลูก (อีเก้ง) พอถูกสุนัขไล่

เนื้อขับไล่ให้ไปถึงลอมคาแห่งนั้นแล้ว ฟานแม่ลูกสามารถต่อสู้กับพวกสุนัขไล่เนื้อได้ อาศัยข้อมูลดังนี้

ถึงปี พ.ศ. ๑๘๓๕ จึงทรงตั้งลอมคานั้นไว้เป็นกลางเมืองเฉลิมพระราชมณเฑียรในที่ใหม่ ณ เวียงเชียงมั่น คือวัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่ บัดนี้ มีสถานที่แห่งหนึ่งเรียกว่า " เวียงช้าง " ทางด้านทิศตะวันออกของเวียงช้างเป็นหนองน้ำใหญ่เรียกว่า " หนองหลวง " ต่อจากนั้นจึงทรงเริ่มกรุยเขตจะขุดคู ก่อกำแพงพระมหานครเอาลอมคาเป็นกลางใจเมืองวัดออกไปด้านละ ๑,๐๐๐ วา โดยรอบ เป็นขนาดวงกำแพงเมือง

พ.ศ. ๑๘๓๙ จึงทรงร่วมกับพระสหาย คือพระยาร่วง (พ่อขุนรามคำแหง) และพระยางำเมือง สถาปนาพระมหานครคือเมืองเชียงใหม่ซึ่งเป็นจังหวัดเชียงใหม่ บัดนี้

การบันทึกเรื่องพ่อขุนมังรายที่ได้จากเอกสารตำนานประวัตินั้น เพียงความทรงจำที่สืบทอดกันลงมาในกลุ่มชนประจำถิ่น พยายามกำหนดจดจำเล่าขานต่อ ๆ กันในหมู่ชนของตน จากปากหนึ่งสู่ปากหนึ่งอย่างมุขบาฐ ครั้นแล้ว ก็รวบรวมจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งห่างไกลจากเหตุการณ์ช้านานมากนับด้วยร้อย ๆ ปี ล่วงไปทีเดียว การบันทึกความทรงจำเช่นนี้แม้จะยังมีอยู่ในปัจจุบันแต่สถานที่ดั้งเดิมและบุคคลได้เปลี่ยนแปลงผันแปรไปตามกาลเทศะ จึงเป็นการยากยิ่งที่จะสืบค้นหาหลักฐานให้แน่ชัดได้อย่างแท้จริง ฉะนั้นจำต้องอาศัยวิชาโบราณคดีเป็นหลักในการวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ อันจักเป็นแนวทางไปสู่เค้าความจริงทางประวัติการณ์ของเรื่องที่ต้องการนั้น

นับว่าโชคดีอยู่บ้างที่ในบริเวณโรงเรียนบ้านช้างค้ำ ได้ขุดพบชิ้นส่วนของจารึกศิลาทรายสีแดง มีอักษรจารึกหลงเหลืออยู่ด้านละสองสามตัว พบแนวฐานอิฐเรียงกระจัดกระจายอยู่ตามหลุมขุด และในหลุมขุดที่เจาะลึกลงไปโดยบังเอิญนั้น ลึกประมาณ ๑๓๐ เซนติเมตร จึงได้พบพระพิมพ์ดินเผาสองสามแบบซึ่งบรรดานักเลงเล่นของเก่าทั่วไปนิยมเรียกกันมาว่า พระลำพูนบ้าง พระคงบ้าง พระสามหอมบ้าง และพระเลี่ยมหรือพระสามเหลี่ยมบ้าง ตามนิยมทั่วไป แต่ข้อเท็จจริงที่กล่าวขานกันอย่างรวม ๆ แล้ว มักอ้างชื่อบรรดาพระพิมพ์ทั้งปวงนี้ว่า " พระลำพูน " เพราะพบกันมาช้านานในจังหวัดลำพูนเป็นอันมาก เชื่อถือกันตลอดมาว่าเป็นสกุลพระเครื่องอันเก่าแก่ถึงยุคสมัยของพระนางจามเทวี ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ หรือตั้งแต่ พ.ศ. ๑๒๐๖ เป็นต้นมา ความเชื่อที่อาศัยเรื่องจามเทวีวงศ์ซึ่งท่านพระโพธิรังษี พระเถระชาวล้านนา เจ้าอาวาสวัดโพธาราม (วัดเจดีย์เจ็ดองค์) ที่ จังหวัดเชียงใหม่ ได้นิพนธ์ขึ้นไว้เป็นภาษาบาลี ในระหว่างรัชกาลพระเจ้าติโลกราชกับพระเมืองแก้วแห่งเมืองเชียงใหม่ ราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ นั้นเอง เรื่องจามเทวีวงศ์ดังกล่าวนี้แท้จริงแล้วก็เป็นเอกสารตำนานประวัติล้านนาชนิดหนึ่งที่เล่าเรื่องย้อนหลังขึ้นไปหาอดีตอันไกลจากพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ขึ้นไป ถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ประมาณ ๘๐๐ ปี ควรมีฐานะเท่ากับเป็นการบันทึกความทรงจำนั่นเอง

บรรดาพระพิมพ์ดินเผาที่เรียกว่า " พระลำพูน " ทั้งปวงนั้นหากวิเคราะห์ในทางวิชาการโบราณคดีแล้ว ผู้ศึกษาวิชาการทางพุทธศิลปะในแง่ประวัติศาสตร์ศิลปจักต้องยุติได้ทันทีว่า แบบอย่างของพระพิมพ์ทั้งหมดนั้นกระทำขึ้นตามแบบพุทธศิลปสมัยราชวงศ์ปาละในประเทศอินเดีย ราชวงศ์กษัตริย์ปาละนั้นเริ่มต้นแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๔ เป็นต้นมา ดังนี้จะเห็นได้ว่าห่างไกลกับสมัยพระนางจามเทวี ถึง หนึ่งศตวรรษ จึงไม่อาจเป็นไปได้ว่าบรรดาพระพิมพ์ลำพูนที่เป็นแบบพุทธศิลปสมัยราชวงศ์ปาละนั้นจะได้กระทำขึ้นในสมัยของพระนางจามเทวี

การค้นคว้าหาความรู้ทางโบราณคดีที่จังหวัดลำพูนทั้งหมดในขณะนี้ได้พบหลักฐานจากศิลาจารึกโบราณอันเก่าแก่ที่สุดที่อ้างถึงหริภุญชัยนครนั้น ก็ยังไม่พบศิลาจารึกหลักใดที่จะบ่งบอกถึงความเก่าแก่ขึ้นไปถึงรัชสมัยของพระนางจามเทวีได้แม้สักหลักเดียว มีแต่ศิลาจารึกในสมัยพระเจ้าสววาธิสิทธิ กษัตริย์หริภุญชัยนคร เป็นที่สุดพระองค์หนึ่งเท่านั้น มีอยู่หลักหนึ่งกล่าวระยะกาลเวลาไว้ด้วยว่า " ปี พ.ศ. ๑๖๒๘ " ซึ่งตกราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ศิลาจารึกโบราณทั้งหมด ๗ หลักที่จัดตั้งแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย จังหวัดลำพูนบัดนี้ ล้วนแต่เป็นศิลาจารึกที่จารึกด้วยอักษรภาษามอญโบราณ เหมือนกับศิลาจารึกซึ่งพบที่กรุงพุกาม ประเทศพม่าบัดนี้ ในสมัยพระเจ้ากยันสิตถา โอรสของพระเจ้าอนิรุทธหรืออโนรธามังฉ่อ ซึ่งตกอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ เหมือนกัน

ดังนั้นขอบเขตของกาลเวลาที่ปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกด้วยกันแล้ว ก็ไม่เกินพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ขึ้นไปได้ และในช่วงกาลเวลาดังกล่าวนี้ พุทธศิลปสมัยราชวงศ์ปาละจากประเทศอินเดีย ก็ได้แพร่หลายอยู่ทั่วไปในดินแดนประเทศพม่า และประเทศไทยพระพิมพ์ดินเผาที่พบเห็นอยู่ในประเทศพม่า และประเทศไทยก็ใกล้เคียงกันและเหมือนกันจนกระทั่งทำให้อาจพิจารณาไปว่า ที่จังหวัดลำพูนได้รับแบบอย่างมาจากทางพม่าก็ได้ซึ่งความคิดเห็นทำนองนี้ก็ได้มีท่านผู้รู้บางท่านกล่าวถึงกันอยู่บ้าง แต่ในการค้นคว้าทางโบราณคดีนั้นยังไม่อาจยุติลงไปได้เพียงเพราะเหตุแห่งความเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกันในส่วนแห่งพุทธศิลปที่มีอิทธิพลร่วมกันเพราะการใช้วัฒนธรรมอย่างเดียวกันแต่ละคนถิ่นเช่นนี้ อาจต้องวิเคราะห์ถึงสถานภาพอันประจำถิ่นนั้น ๆ ด้วย ว่า ยังมีข้อแตกต่างปรากฏอยู่ กล่าวคืออักษรภาษามอญโบราณที่กรุงพุกามนั้น กลุ่มชนชาวพม่านำไปใช้ แต่อักษรภาษามอญโบราณที่จังหวัดลำพูน คือกลุ่มชนชาวหริภุญไชย ได้ใช้ด้วยตัวของตัวเองโดยมิได้หยิบยืมวัฒนธรรมของผู้อื่นมาใช้ ดังนี้คงจะเป็นแนวทางให้พิจารณาได้แล้วว่ามีสถานภาพอันประจำอยู่ในท้องถิ่นที่แตกต่างกัน

เมื่อพ่อขุนมังรายทรงยึดครองหริภุญชัยนครไว้ได้ในอำนาจของพระองค์แล้วแต่ พ.ศ. ๑๘๒๔ ฐานะการครอบครองของพระองค์ท่านต้องอยู่เหนือดินแดนแว่นแคว้นลำพูนทั้งหมดอย่างนี้ ย่อมไม่มีปัญหาเลยว่าพระองค์ทรงเป็นเจ้าของอารยธรรมวัฒนธรรมหริภุญชัยไปใน

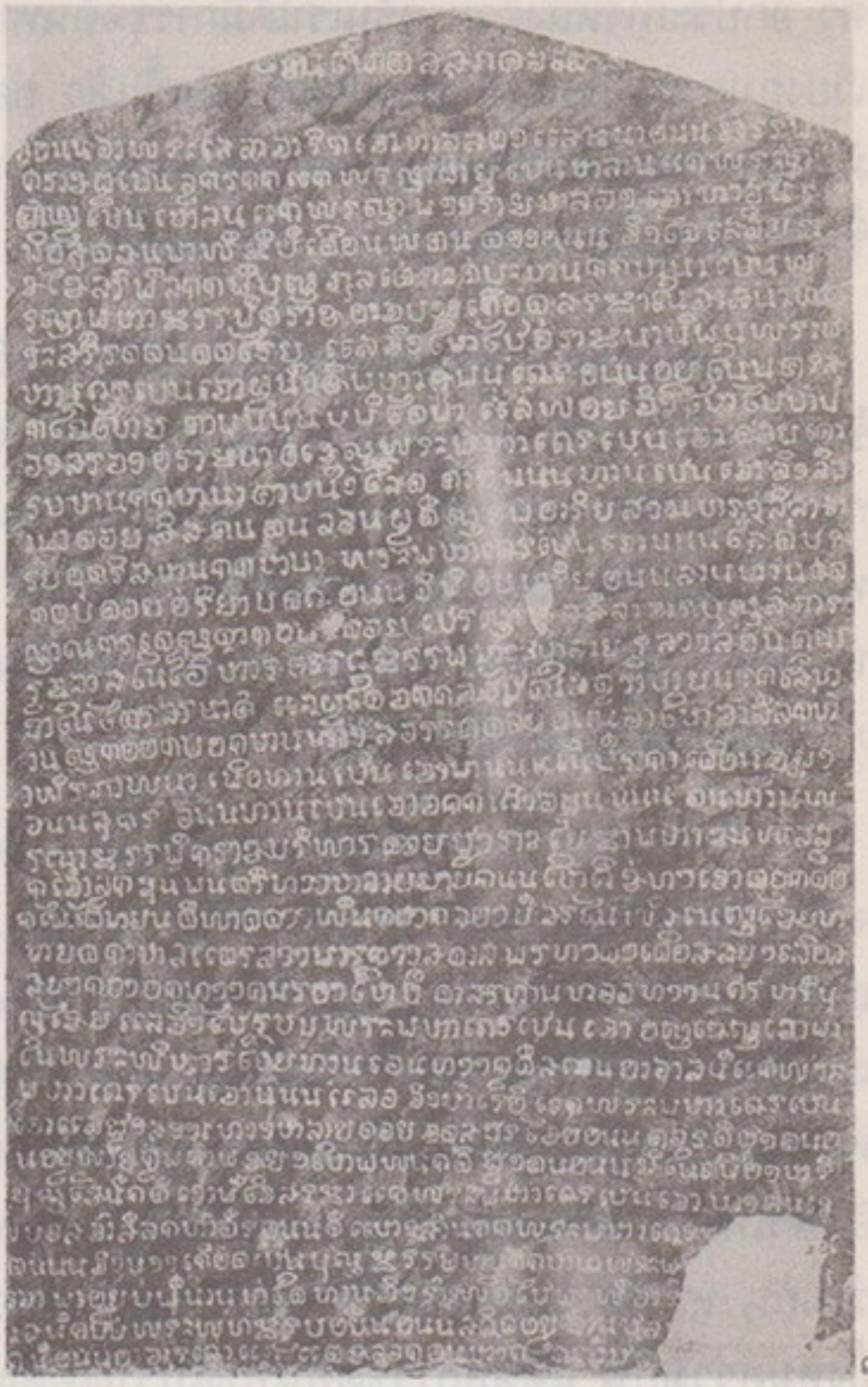

๓ ๔

๓ ศิลาจารึกสมัยพระเจ้าสววาธิสิทธิ กษัตริย์หริภุญไชย

๔ ศิลาจารึกภาษาไทย อักษรไทยที่วัดพระยืน ลำพูน

ตัว อีกประการหนึ่งด้วย ครั้นเราได้มีการขุดค้นพบเห็นบรรดาพระพิมพ์ดินเผาลำพูนในบริเวณเวียงกุมกาม ที่โรงเรียนบ้านช้างค้ำ บัดนี้แล้ว ย่อมเป็นข้อสนับสนุนได้สถานหนึ่งว่า พ่อขุนมังรายควรจะเป็นผู้ทรงนำบรรดาพระพิมพ์ดินเผาทั้งนี้ มาไว้ในเมืองของพระองค์ที่ทรงสร้างขึ้นอีกแห่งหนึ่งในปี พ.ศ. ๑๘๒๔ ก็น่าจะเป็นได้

แต่ศิลาจารึกอันเป็นเศษชิ้นส่วนที่หลงเหลืออยู่นั้น ข้างหนึ่งจารึกเป็นอักษรไทย อีกข้างหนึ่งมีเค้ารูปอักษรคล้ายอักษรมอญโบราณ อันไม่ร่วมทางกันได้เพราะรูปอักษรไทยดังกล่าวนั้นคล้ายคลึงกับรูปอักษรไทยที่จารึกไว้ในศิลาจารึกวัดสุวรรณอารามที่จังหวัดลำพูน พ.ศ. ๑๙๕๔ ลักษณะรูปอักษรได้วิวัฒน์ลายเส้น มาจากศิลาจารึกอักษรไทยภาษาไทย ที่วัดพระยืน จังหวัดลำพูน พ.ศ. ๑๙๑๓ แล้ว ซึ่งเป็นรูปอักษรไทยสุโขทัยหลักแรกที่พบในทางภาคเหนือของประเทศไทย ฉะนี้

ในทางวิเคราะห์รูปอักษรสองชนิดอยู่ร่วมศิลาจารึกแห่งเดียวกัน อาจจะเป็นไปได้ว่าจารึกอักษรมอญมาก่อน แล้วมาจารึกอักษรไทยในสมัยหลังต่อมาก็ได้พฤติการณ์เช่นนี้ มีอยู่เสมอในทางจารึกนั้น ๆ ดังเช่น ศิลาจารึกหลักที่ ๑ ของพ่อขุนรามคำแหง เป็นต้น ได้ยุติว่าเป็นพระนิพนธ์ของพระองค์ท่านเพียง ๑๗ บรรทัดเท่านั้น นอกนั้นแล้วเป็นการจารึกในสมัยหลังต่อมาอาจเป็นสมัยพระมหาธรรมราชาลิไทยก็ได้ เนื่องจากการค้นพบเศษชิ้นส่วนศิลาจารึกอักษรไทย อักษรมอญในที่นี้ อยู่สัมพันธ์กันกับพระพิมพ์ดินเผาลำพูนและซากโบราณสถานร่วมกัน หาได้พบเห็นแต่เพียงศิลาจารึกอย่างเดียวไม่ จึงเห็นสมควรว่าน่าจะวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดร่วมกัน แต่ผลการขุดค้นทางโบราณคดีและการสำรวจทางโบราณคดีดังกล่าวยังไม่สิ้นสุดลง ยิ่งไปกว่านั้นการรายงานการขุดค้นและรายงานการสำรวจก็ยังมิได้เสนอออกมา จึงยังยุติลงไปทางใดทางหนึ่งมิได้เลย ควรจักรอการรายงานดังกล่าวไว้พลางก่อน

ขณะนี้ จึงขอเสนอแนวทางถึงผลอันอาจเป็นได้แต่เพียงว่า เรากำลังก้าวเข้าไปสู่อดีตที่ใกล้ต่อหลักฐานทางประวัติศาสตร์แห่งการเริ่มต้นของดินแดนแว่นแคว้นล้านนาของพ่อขุนมังรายซึ่งพระองค์ท่านทรงเป็นมหาบุรุษร่วมสมัยเดียวกันกับพ่อขุนรามคำแหงมหาราชแห่งกรุงสุโขทัย ในรอบพุทธศตวรรษที่ ๑๙ แล้ว และเหตุการณ์ดังกล่าวนี้จะเป็นข้อมูลที่สัมพันธ์กันกับทางคติฝ่ายพระพุทธศาสนาที่สำคัญยิ่งอีกประการหนึ่งด้วย เพราะคติพระพุทธศาสนาในระหว่างพระชนม์ชีพของพ่อขุนมังรายนั้นยังคงเป็นพระพุทธศาสนาที่ใช้ภาษาบาลีแบบหริภุญชัยโบราณ ก่อนหน้าคติพุทธศาสนาภาษาบาลีอย่างสุโขทัยที่เรียกว่า " อย่างลังกาวงศ์ "

บรรดาความคิดเห็นที่ชี้แจงไว้ในที่ทั้งหมดเป็นแต่เพียงข้อมูลชั้นต้นของการดำเนินงานทางโบราณคดีที่ยังไม่สิ้นสุดยุติลง และยังอยู่ในระหว่างการดำเนินงานต่อไป เหตุนั้นย่อมมีความผิดพลาดบังเกิดขึ้นได้เป็นอันมาก ซึ่งผู้เสนอมาทั้งหมดขอน้อมรับความบกพร่องผิดพลาดไว้

แต่เพียงผู้เดียว แต่หากว่าข้อเสนอนี้จักยังมีความถูกต้องอยู่บ้างแล้ว ขอความถูกต้องนั้น ๆ พึงเป็นประโยชน์ต่อประวัติการณ์ทางประวัติศาสตร์ล้านนาในอนาคตอันจะเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์แห่งประเทศชาติบ้านเมืองของเราท่านทั้งหลาย ที่กลุ่มชนชาวภาคเหนือของประเทศไทย ประสงค์ดังได้แสดงเจตจำนงอย่างแรงกล้าไว้นั้น และบทความนี้ขอน้อมถวายเป็นสักการะแด่พระมหาบุรุษพ่อขุนมังราย องค์ปฐมกษัตริย์แห่งล้านนาในอดีตพระองค์นั้นเป็นที่สุด

เจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ จังหวัดตาก

๑๕

ลักษณะกลุ่มเมืองในสมัยสุโขทัย

(เขียนเมื่อเดือนกันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๖)

นับแต่ที่กรุงสุโขทัยตั้งต้นเป็นศูนย์การปกครองขึ้นในบริเวณแถบลุ่มแม่น้ำยมนั้น ปัจจุบันนี้ได้พยายามสอบค้นทิศทางที่ตั้งของกลุ่มเมืองโดยกำหนดเมืองสุโขทัยไว้ในตำแหน่งศูนย์กลาง ทำให้พบเห็นบรรดาเมืองต่าง ๆ ซึ่งแวดล้อมกรุงสุโขทัยอยู่ในขณะนี้ได้ชัดเจน และบางทีจะทำให้เล็งเห็นร่องรอยตำแหน่งเมืองโบราณร่วมสมัยเดียวกันได้ดียิ่งขึ้น แม้จะล่วงกาลผ่านเวลามาแล้ว ๗๐๐ ปี ตำแหน่งที่ตั้งของเมืองดังกล่าวอาจเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาบ้าง กระนั้นอาศัยข้อมูลจากศิลาจารึก เอกสารโบราณและการวิเคราะห์วิจัยจากท่านผู้รู้ทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ดำเนินงานศึกษาค้นคว้าสืบ ๆ กันมา เท่าถึงบัดนี้ พอจะอนุมานได้ถึงทิศทางที่ตั้งของเมืองสำคัญ ๆ อันมีกรุงสุโขทัยเป็นศูนย์กลางได้ดังต่อไปนี้

จากกรุงสุโขทัยออกไปทางทิศตะวันตก ในประมาณ ๗๐ กิโลเมตร จะถึงจังหวัดตาก ปัจจุบันนี้จังหวัดตากตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำปิง การที่จังหวัดตากยังคงชื่อดั้งเดิมไว้ได้ ก็เพราะอาศัยมูลเหตุจากทางราชการที่พยายามรักษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไว้นั่นเอง จึงทำให้สามารถสอบค้นลึกเข้าไปในอดีตได้ว่า " เมืองตาก " ที่มีมาแต่ครั้งสุโขทัยนั้นควรจะอยู่ในบริเวณที่เป็นจังหวัดตากบัดนี้

ในประมาณ ๖๘ กิโลเมตรจากกรุงสุโขทัยขึ้นไปทางทิศเหนือ ก็เป็นที่ตั้งของเมืองโบาณคือเมืองศรีสัชชนาลัย เมืองนี้ยังปรากฏร่องรอยอารยธรรมวัฒนธรรมครั้งสุโขทัยอยู่มาก และตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำยมเช่นเดียวกันกับบริเวณเมืองสุโขทัย เมืองศรีสัชชนาลัยนั้น ถือว่าเป็นเมืองสำคัญชั้นลูกหลวง หรือเมืองอุปราช ที่รองลงมาจากเมืองสุโขทัยเท่านั้น เป็นเมืองที่ตำแหน่งรัชทายาทซึ่งจะได้เป็นกษัตริย์ในกรุงสุโขทัยจะต้องมาดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าเมือง หรือปกครองเมืองนี้ก่อน

ทางทิศตะวันออกของกรุงสุโขทัยออกไปราว ๖๘ กิโลเมตร จะถึงเมืองพิษณุโลกซึ่งตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำน่านปัจจุบันนี้เป็นจังหวัดพิษณุโลก อันทางราชการคงรักษาหลักฐานดั้งเดิมของนามเมืองไว้ เมืองนี้ก็นับว่าเป็นเมืองสำคัญที่ตั้งอยู่เพื่อคุมเส้นทางลำน้ำนี้

ส่วนทางทิศใต้ของกรุงสุโขทัยลงไปในระยะทาง ๗๐ กิโลเมตร จะถึงจังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำปิงอีกเช่นกัน และอยู่ใต้จังหวัดตากลงมาในแนวเส้นทางลำน้ำเดียวกัน จังหวัดกำแพงเพชรนี้เคยเป็นเมืองสำคัญด้านทิศใต้ของกรุงสุโขทัยมาแต่ดั้งเดิมเริ่มต้นแต่รัชกาลพระมหาธรรมราชาที่ ๑ คือ พระยาลิไทยทรงสร้าง " นครชุม " หรือ " เมืองพระชุม " ในปีพ.ศ. ๑๙๐๑

จะเห็นได้ว่า เมื่อกำหนดกรุงสุโขทัยไว้เป็นจุดศูนย์กลางแล้วจำแนกออกไปในวงรัศมี ๖๘ - ๗๐ กิโลเมตร ตามเส้นทางปัจจุบันโดยรอบทั้ง ๔ ทิศ จะพบแนวที่ตั้งของเมืองโบราณร่วมสมัยสุโขทัยตั้งแต่แนวตะวันตก แนวทิศเหนือ แนวทิศตะวันออก และแนวทิศใต้ เมืองทั้ง ๔ คือ เมืองตาก เมืองศรีสัชชนาลัย เมืองพิษณุโลก และเมืองกำแพงเพชร ทั้ง ๔ เมืองนี้ได้คุมเส้นทางลำน้ำสำคัญอยู่สามสาย คือลำน้ำปิง ลำน้ำยม และลำน้ำน่าน

ผังของกลุ่มเมืองที่ตั้งอยู่ในทิศทั้ง ๔ คุมเส้นทางลำน้ำทั้งสามเส้น แวดล้อมกรุงสุโขทัยไว้ตรงกลางซึ่งจะได้จุดศูนย์อย่างใกล้เคียง ณ รัศมี ๖๘ - ๗๐ กิโลเมตร ดังนี้ ควรพิจารณาได้ว่ามีลักษณะเป็น " ปริมณฑล " คือ เป็นเส้นวงกลมโดยรอบตามแนวทิศหลักทั้ง ๔ ทิศ เมื่อกำหนดจุดศูนย์ กลางอยู่ที่กรุงสุโขทัยแล้ว ลากเส้นตรงออกไปตามทิศทั้ง ๔ นั้น จะได้เส้นผังที่เป็นเส้นตรงสองเส้นตัดกันอยู่ในรูปสมมุติของกากบาท การสมมุติผังเมืองดังกล่าวนี้มิใช่ว่าจะถือกำหนดเส้นตรงดุจเส้นบรรทัด หรือจะต้องวัดให้ได้มุมได้ฉากหามิได้ ทั้งหมดนี้ย่อมเป็นสัดส่วนอยู่ในเรื่องของประมาณเป็นเกณฑ์เท่านั้น ดุจดังการเขียนผังของเส้นยันต์หรือมณฑลต่าง ๆ ตามคติพุทธศาสนามหายาน ฉะนี้

อาศัยความเข้าใจของภูมิสถาน บรรดาเส้นทางลำน้ำทั้งสามแห่ง จัดแบ่งเป็นทรงสัณฐานเมืองทั้ง ๔ ตามแนวทิศหลักทั้ง ๔ ทิศ โดยประมาณ กำกับเรื่องในความหมายของ " ภูมิมณฑล " ได้ดังที่กล่าวมา ในระหว่างเมืองทั้ง ๔ โดยรอบ กรุงสุโขทัยอันเป็นศูนย์กลางแห่งปริมณฑลดังกล่าวนั้นยังมีบริเวณของเนื้อที่อันกว้างขวางมากเพียงพอที่จะเป็นตำแหน่งที่ตั้งของเมืองได้อีกด้วย แต่ในบัดนี้ไม่อาจจะบ่งชัดลงไปได้ว่าจะมีเมืองอะไรบ้าง

ศิลาจารึกหลักที่ ๑ ของพ่อขุนรามคำแหง ได้บ่งบอกตำแหน่งที่ตั้งของกลุ่มเมืองออกไปจากสุโขทัยในทิศทางทั้ง ๔ เริ่มต้นแต่ทิศตะวันออก ดังนี้

- เบื้องตะวันออกรอดสรลวง สองแคว

สรลวงสองแคว ทำท่าจะเป็นเมืองสองเมือง คือ สรลวงเมืองหนึ่ง และสองแควอีกเมืองหนึ่ง เมืองสรลวงนั้นท่านเคยกำหนดว่า น่าจะได้แก่เมืองพิจิตร หรือจังหวัดพิจิตรบัดนี้ ส่วนเมืองสองแคว ได้แก่เมืองพิษณุโลก คือจังหวัดพิษณุโลก

- เบื้องหัวนอน รอดคนทีพระบาง แพรก

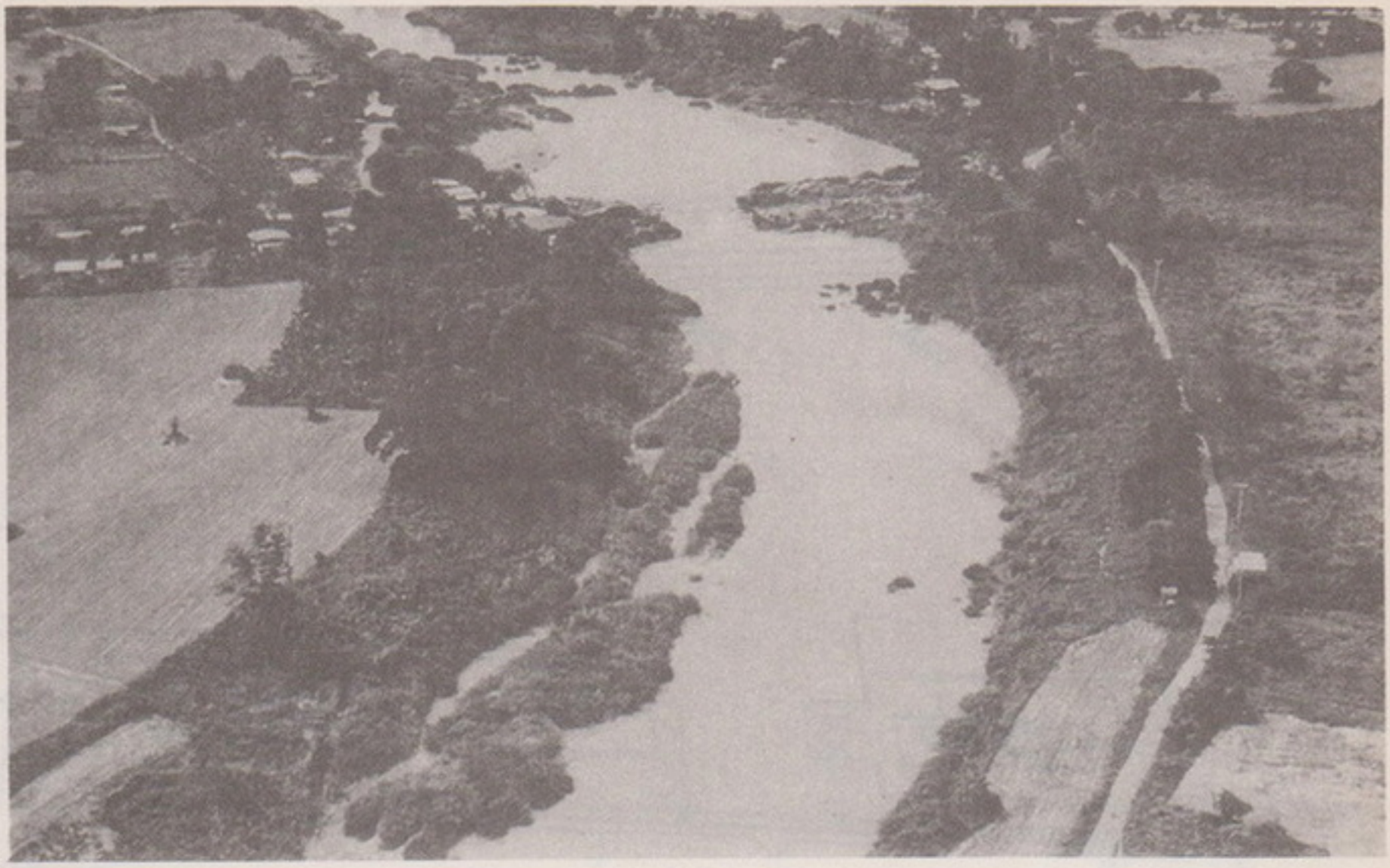

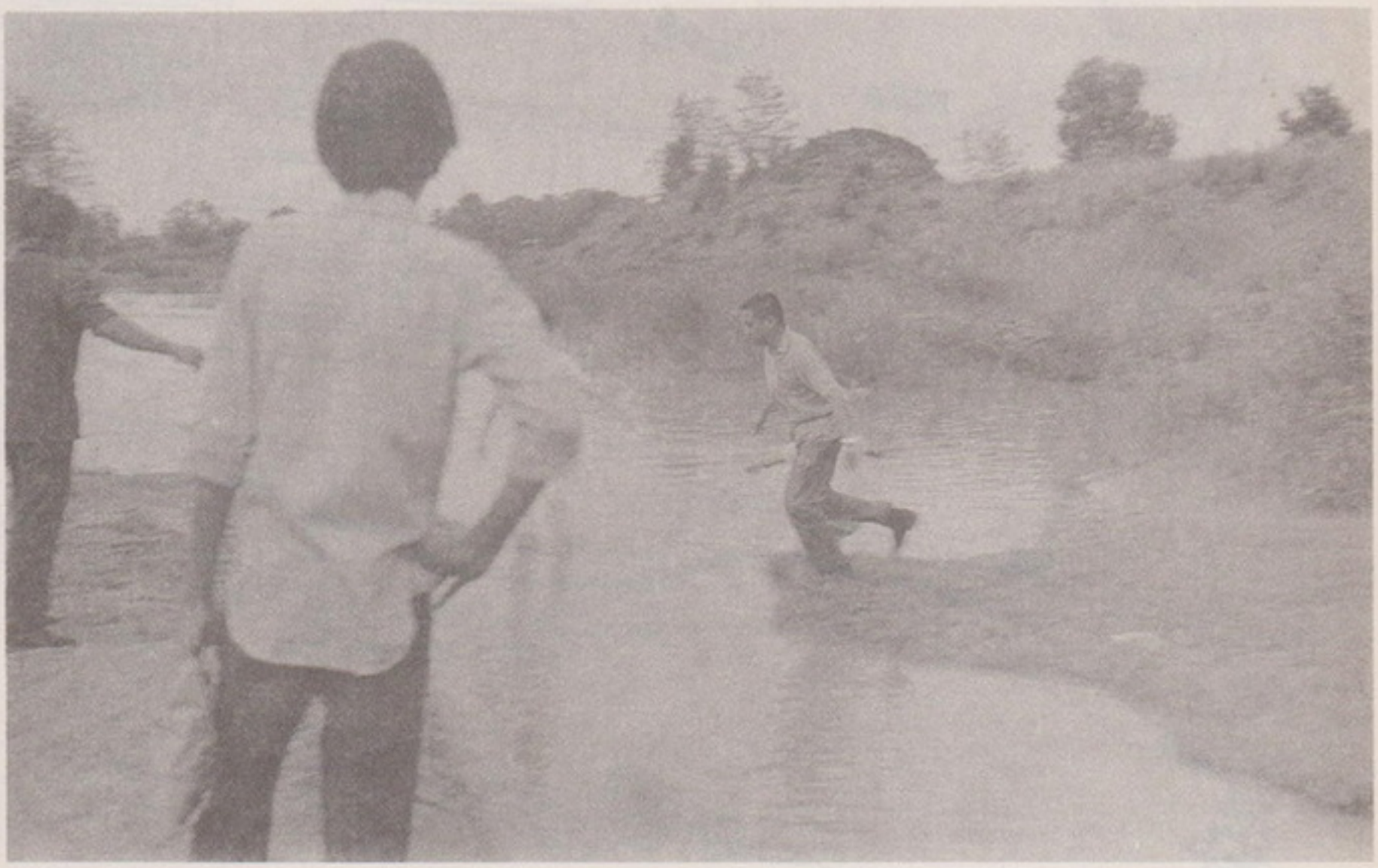

๑ แม่น้ำยม และบริเวณที่ตั้งเมืองโบราณศรีสัชชนาลัย

๒ แก่งหลวง ลำน้ำตอนไหลผ่านเมืองศรีสัชชนาลัย

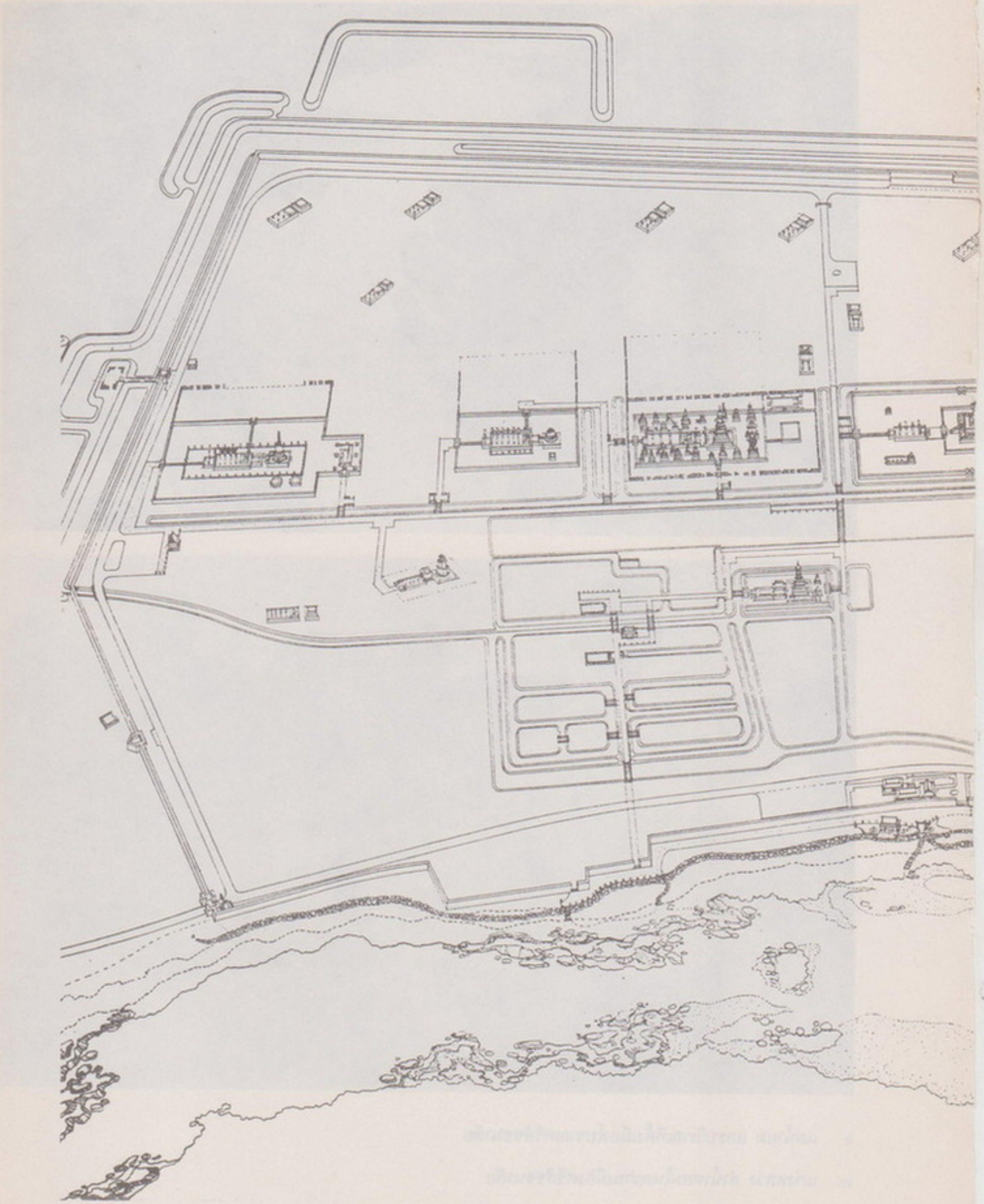

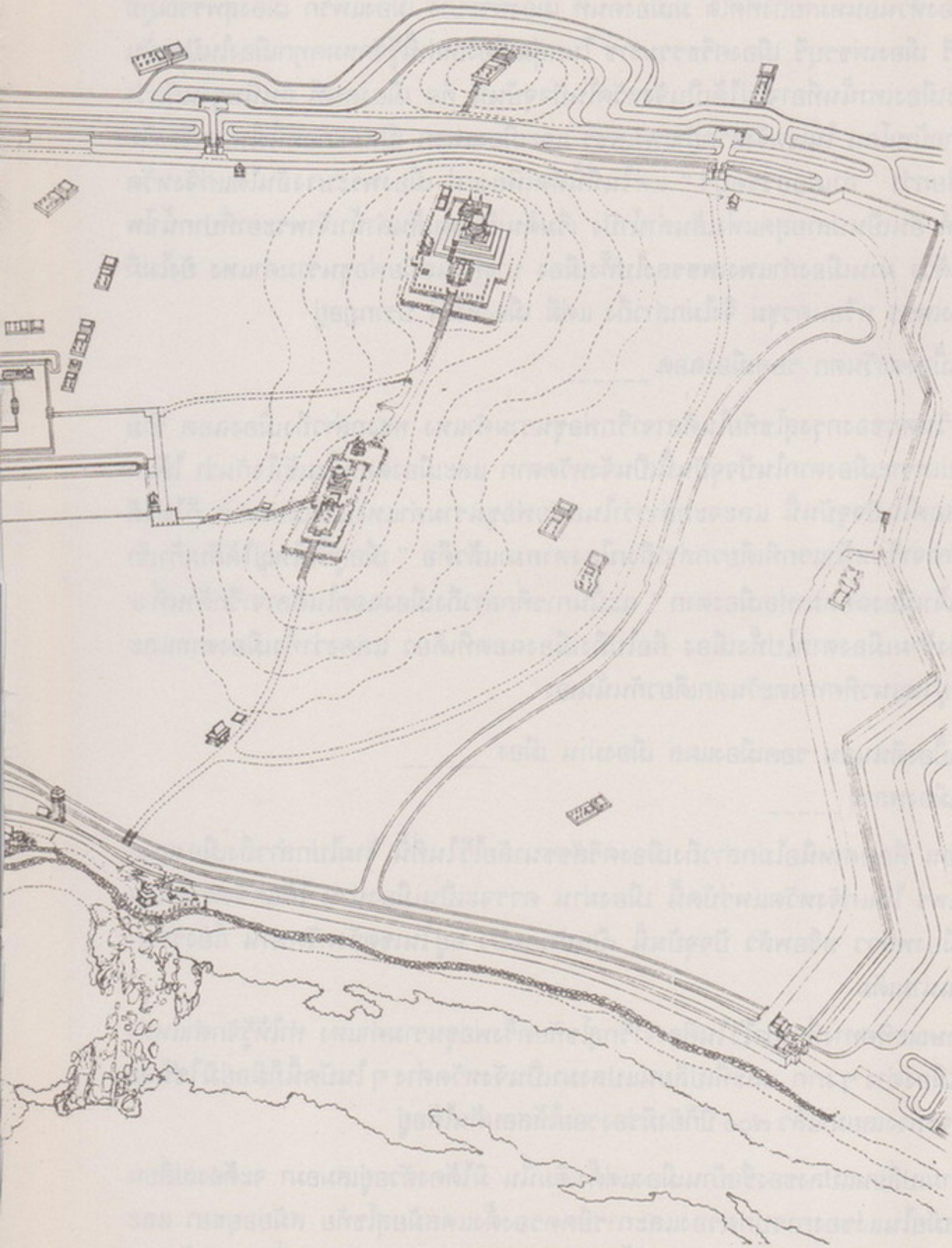

๓ ทัศนียภาพของเมืองศรีสัชชนาลัย

- สุพรรรณภูมิ ราชบุรี เพชรบุรี ศรีธรรมราช

เบื้องหัวนอนหมายถึงทิศใต้ มีเมืองคนที เมืองพระบาง เมืองแพรก เมืองสุพรรณภูมิ เมืองราชบุรี เมืองเพชรบุรี เมืองศรีธรรมราช ในกลุ่มเมืองเหล่านี้รู้จักหมดทุกเมืองในปัจจุบัน มีเพียงสองเมืองเท่านั้นที่อาจไม่ได้เป็นจังหวัดในปัจจุบันนี้ คือ เมืองคนที สันนิษฐานกันว่าได้แก่ อำเภอบ้านโคน ในเขตจังหวัดกำแพงเพชร และเมืองแพรก เป็นอำเภอหนึ่งในเขตจังหวัดชัยนาท เรียกว่า " อำเภอสรรค์บุรี " แต่ในที่นี้ตัดเพียงแค่ เมือง**พระบาง**อันได้แก่จังหวัดนครสวรรค์ อันเป็นปลายสุดแห่งเส้นลำน้ำปิง เริ่มต้นเข้าเขตเส้นลำน้ำเจ้าพระยาที่ปากน้ำโพ ซึ่งจะเห็นได้ว่า ผ่านเมืองกำแพงเพชรลงไปทั้งเมือง บางทีในสมัยพ่อขุนรามคำแหง ยังไม่มีเมืองกำแพงเพชร หรือนครชุม จึงไม่กล่าวถึง แต่มี เมือง**คนที** ปรากฏอยู่

- เบื้องตะวันตก รอดเมืองฉอด _____

ด้านทิศตะวันตกของกรุงสุโขทัยในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ทรงกล่าวถึงเมืองฉอด ข้ามเมืองตากไปเพราะเมืองตากในปัจจุบันนี้เป็นจังหวัดตาก และเมืองตอนนั้นเข้าใจกันว่า ได้แก่อำเภอแม่สอดในปัจจุบันนี้ และจะกล่าวว่าในสมัยพ่อขุนรามคำแหงไม่มีเมืองตาก ก็ไม่ได้ เพราะในศิลาจารึกหน้าแรกทีเดียวกล่าวถึง**เมืองตาก**มาแล้วคือ " เมื่อกูขึ้นใหญ่ได้สิบเก้าเข้าขุนสามชนเจ้าเมืองฉอดมาท่อเมืองตาก " ฉะนั้นการที่กล่าวถึงเมืองฉอดในศิลาจารึกด้านที่ ๔ นั้นหมายถึงข้ามเมืองตากไปทั้งเมือง คือไปถึงเมืองฉอดทีเดียว แสดงว่าทั้งเมืองตากและเมืองฉอดอยู่ในแนวทิศทางตะวันตกเดียวกันนั่นเอง

- เบื้องตีนนอน รอดเมืองแผล เมืองม่าน เมือง _____
- เมืองพลวว _____

เบื้องตีนนอน คือทิศเหนือไม่กล่าวถึงเมืองศรีสัชชนาลัยไว้ในที่นี้ ข้ามไปกล่าวถึงเมืองแผล คือ เมืองแพร่ ได้แก่จังหวัดแพร่บัดนี้ เมืองม่าน ควรจะเป็นเมืองน่าน ได้แก่จังหวัดน่านปัจจุบัน เมืองพลวว หรือพลัว ปัจจุบันนี้ เป็นอำเภอปัว อยู่ในเขตจังหวัดน่าน ก็ยังรักษาเสียงอันเป็นนามเดิม

ลักษณะทิศทางที่กล่าวไว้ในศิลาจารึกสุโขทัยครั้งพ่อขุนรามคำแหง ทำให้รู้จักตำแหน่งแห่งที่ของเมืองต่าง ๆ มาก และที่เปลี่ยนแปลงมาเป็นจังหวัดต่าง ๆ ในบัดนี้ก็มีอยู่มิใช่น้อย ดังนั้น แม้จะล่วงเลยมาแล้ว ๗๐๐ ปีก็ยังมีร่องรอยให้สอบค้นได้อยู่

ความเปลี่ยนแปลงของชื่อบ้านเมืองแต่ดั้งเดิมนั้น มิได้คงตัวอยู่เสมอมา จะต้องเปลี่ยนไปตามยุคสมัยในแง่ของการปกครองและการยึดครองตั้งแต่สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ ยิ่งล่วงมาถึงกาลปัจจุบันนี้ด้วยแล้ว ถึงทิศทางดังกล่าวจะคงที่อยู่ แต่เส้นทางทั้งทางบกและทางน้ำได้แปรเปลี่ยนไปตามแนวแห่งความเจริญของประเทศชาติ กับทั้งการ

ปกครองซึ่งได้แก้ไขเปลี่ยนไปเป็นจังหวัด ดังนี้ " เมือง " บางเมืองแต่เก่าก่อนก็กลายเป็นจังหวัด และบางเมืองก็อยู่ในฐานะแค่อำเภอ เหล่านี้เป็นเหตุให้ ความเข้าใจในฐานะดั้งเดิมพลอยเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ในที่นี้ ใคร่ขอเสนอข้อพิจารณา " เมือง " ซึ่งปรากฏอยู่ในศิลาจารึกครั้งสุโขทัย อันน่าจะเป็นไปได้

ที่กล่าวมาแล้วว่า ทางทิศตะวันตกของกรุงสุโขทัยในแนวทางประมาณ ๗๐ กิโลเมตร มีเมืองตากตั้งอยู่ และเมืองตากนั้นปัจจุบันใช้ชื่อเป็นจังหวัดตาก ก็พออนุมานได้ว่าเมืองตากเป็นจังหวัดตากในปัจจุบันนี้ แต่ความเป็นจังหวัดตากกับเมืองตากนั้นเป็นแต่เพียงการใช้ชื่ออย่างเดียวกัน จะแตกต่างกันตรงความเป็นจังหวัด กับความเป็น " เมือง " และความเข้าใจอย่างรวม ๆ ก็คือว่า เมืองตากนั้นอยู่ในบริเวณของจังหวัดตากบัดนี้ หากจะพิจารณาโดยรวม ๆ กันไปก็ยุติได้อย่างสามัญฐาน ครั้นจะให้ละเอียดถี่ถ้วนยิ่งขึ้นไปกว่านั้น ปัญหาจะซับซ้อนขึ้นมาทันที เพราะความเป็นเมืองตากได้ผ่านกาลเวลาแห่งยุคสมัยมาช้านานมาก จะก่อให้เกิดความแน่ใจได้อย่างไรว่าจังหวัดตากเป็นเมืองตาก ทั้ง ๆ ที่มีความเป็น " ตาก " ร่วมกัน ขอบเขตของจังหวัดยังได้แบ่งการปกครองออกเป็นอำเภอ ๆ อีกชั้นหนึ่ง ตรงนี้จะก่อให้เกิดปัญหาแล้วว่า ที่ตั้งของเมืองตากครั้งพ่อขุนรามคำแหงนั้น จะอยู่ตรงจุดใดของจังหวัดตาก จะอยู่ตรงที่เป็นอำเภอเมืองของจังหวัดตากปัจจุบันนี้ได้หรือไม่ ดังนี้เป็นอาทิ

นอกจากนั้นแล้ว พอมาถึงคำว่า " เมืองฉอด " เข้าอีก ท่านผู้รู้ทั้งหลายต่างก็ยินยอมพร้อมใจกันยุติว่าได้แก่ อำเภอแม่สอด ในจังหวัดตากนั่นเอง ฉะนั้น จึงต้องทำให้ชวนคิดสืบไปว่า เมืองฉอดได้แก่ อำเภอแม่สอด ก็แล้วเมืองตากจะได้แก่ อำเภออะไรของจังหวัดตากในบัดนี้

การที่จะพิจารณาถึงที่ตั้งของเมืองตากในสมัยสุโขทัย จึงมิใช่เป็นเรื่องที่ง่ายนัก จะต้องย้อนกลับไปวิเคราะห์ดูข้อความตามศิลาจารึกหลักที่ ๑ ของพ่อขุนรามคำแหงอีกครั้งหนึ่งที่ว่า

- เมื่อกูขึ้นใหญ่ได้ ๑๙ เข้า ขุนสามชนเจ้าเมือง
- ฉอดมาท่อเมืองตาก

ความที่กล่าวไว้นี้ แสดงให้เห็นว่า เมืองตากมีมาแล้วอย่างน้อยที่สุดก็เมื่อพ่อขุนรามคำแหงยังทรงพระชนมายุได้ ๑๙ พรรษานั่นเอง และที่เมืองตากนี้แหละพระองค์ทรงสร้างวีรกรรมยุทธหัตถี คือ

- กูต่อช้างด้วยขุนสามชน ตนกูพุ่งช้างขุนสามชน
- ตัวชื่อมาสเมืองแพ้ ขุนสามชนพ่ายหนี
- พ่อกูจึงขึ้นชื่อกู ชื่อพระรามคำแหง เพื่อกู
- พุ่งช้างขุนสามชน

๔

๕

๔ ภาพถ่ายทางอากาศ เมืองพิษณุโลกตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำน่าน

๕ ภาพถ่ายทางอากาศ เมืองกำแพงเพชร บนฝั่งแม่น้ำปิง

" พระรามคำแหง " หรือ " พ่อขุนรามคำแหง " เป็นพระนามที่ทรงได้รับพระราชทานจากพระราชบิดาของพระองค์ เป็นบำเหน็จศึก ครั้งนั้น จึงน่าจะถือได้ว่า นั่นคือ " พระราชทินนาม " ครั้งแรกอันปรากฏขึ้นในสมัยสุโขทัยแห่งรัชกาลปฐมกษัตริย์ขุนศรีอินทราทิตย์ทีเดียว

จึงเห็นได้ว่าเมืองตากเคยเป็นสมรภูมิสร้างวีรกรรมยุทธหัตถีให้พ่อขุนรามคำแหง ทรงได้รับพระราชทินนามนั้น เป็นเกียรติประวัติอันยิ่งใหญ่ของพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์หนึ่งในสมัยสุโขทัย ฉะนั้นเมืองตากอันเป็นสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งในประวัติศาสตร์ ที่จะยอมให้สูญลับดับหายไปโดยหาตำแหน่งแห่งที่ในอันที่จะนำมายืนยันไม่ได้ในปัจจุบันนี้ ย่อมจะทำให้น่าอัปยศอดสูยิ่งแก่ปวงนักวิชาการทั้งหลาย

หลักฐานที่ได้จากศิลาจารึกซึ่งบันทึกข้อความที่ยกอ้างมานั้น เพียงเนื้อเรื่องหรือข้อความที่ปรากฏในแง่เอกสารเท่านั้น ครั้นจะนำมาประกอบเข้ากับภูมิสถานอันได้แก่ตำแหน่งที่ให้ชัดเจน เอกสารก็มีแต่เพียงนามชื่อว่า " เมืองตาก " ปัญหาที่บังเกิดขึ้นในปัจจุบันนี้ จึงได้แก่ความสงสัยที่ว่า " เมืองตาก " ที่กล่าวไว้ในศิลาจารึกจะตั้งอยู่ ณ ที่ใด ในปัจจุบันนี้ เพราะเราในบัดนี้ไม่มีความสงสัยในเรื่อง " เมืองตาก " ที่พ่อขุนรามคำแหง ทรงกระทำยุทธหัตถีกับพ่อขุนสามชนในคราวที่พระองค์ยังทรงพระชนม์ ๑๙ พรรษา ตามเนื้อหาของเรื่องจากศิลาจารึกแต่ศิลาจารึกได้กระทำขึ้นไว้ด้วยความเข้าใจและด้วยความรู้จักมักคุ้นเป็นอย่างดี กับภูมิสถานที่ที่ตั้งของเมืองตากนั้นโดยมิได้หวาดระแวงแต่ประการใดเลยว่า ถ้าล่วงกาลผ่านเวลาไปนับด้วยร้อย ๆ ปีแล้ว ความรู้จักและความเข้าใจในตำแหน่งอันเป็นที่ตั้งของเมืองตากนั้นจะกลายกลับเป็นความไม่รู้จักและไม่เข้าใจกันขึ้นมาได้อีกดังที่ได้เป็นอยู่ในขณะนี้

ฉะนั้น ความจำเป็นต่อการพิจารณาแสวงหาที่ตั้งของเมืองตากโบราณครั้งสุโขทัยตอนต้นจึงไม่อาจยุติได้จากศิลาจารึกเพียงส่วนเดียว แม้จะมิได้สงสัยในความมีหรือไม่มีของเมืองตากก็ตาม แต่ก็มีปัญหาขึ้นว่า " เมืองตาก " ในศิลาจารึกจะตั้งอยู่ที่ใดแน่ และก็เป็นการสะดวกยิ่งขึ้นที่ในทุกวันนี้ยังรับรู้เกี่ยวกับ " จังหวัดตาก " ได้อยู่ การที่มีจังหวัดตากอยู่นั้นนับว่าเป็นความเกื้อกูลต่อหลักฐานที่ได้จากศิลาจารึกที่เกี่ยวกับ " เมืองตาก " ให้จำกัดบริเวณของการกำหนดเรื่องที่จะพิจารณาถึง " เมืองตาก " ในสมัยสุโขทัยให้แคบเข้า ซึ่งในแง่นี้ต้องนับว่าเป็นการเคราะห์ดีอยู่บ้างที่ทางราชการได้พยายามรักษานามเดิมของภูมิสถานไว้ให้เป็นแนวแห่งการค้นคว้ามิเช่นนั้นเราอาจจะต้องตีวงแห่งการวิเคราะห์ในเรื่องนี้ อย่างกว้างขวางออกไปนอกบริเวณจังหวัดตากนี้ก็ได้ เพราะจารึกไม่เคยให้รายละเอียดและทิศทางอันแน่ชัดต่อ " เมืองตาก " ไว้แต่อย่างใดทั้งสิ้น

การค้นคว้าหาอดีตที่ห่างไกลจากปัจจุบันขึ้นไปเป็นเรื่องยุ่งยากและซับซ้อนยิ่ง และยากที่จะหาข้อยุติให้แน่นอนได้จึงหลีกไม่พ้นต่อคำที่ว่า " สันนิษฐาน " อันเป็นวิถีทางที่ดีที่สุดเท่าที่จะพึงหาได้ในทางโบราณคดี ฉะนั้น เมื่อแนวทางแห่งเอกสารโบราณ คือ ศิลาจารึกกล่าวถึง

" เมืองตาก " ไว้ ย่อมมีเค้ามูลของเรื่องในอันที่จะติดตามถึงตำแหน่งแห่งที่อันเป็นที่ตั้งของเมืองตากครั้งสุโขทัย แต่ก็ไม่วายที่จะต้องใช้ " สันนิษฐาน " เอา เพราะเราท่านทุกวันนี้เรื่องของสุโขทัยทั้งหมดถือว่าเป็นอดีตที่ผ่านมาแล้วประมาณ ๗๐๐ ปี และเราท่านทั้งหลายก็มิใช่บุคคลที่บังเกิดขึ้นในยุคสุโขทัยเมื่อ ๗๐๐ ปีที่ผ่านมาเลย เป็นกลุ่มชนรุ่นหลังที่ห่างไกลกับอดีตของสุโขทัยเป็นอันมาก และเราท่านทั้งหลายบัดนี้คืออนาคตกาลของสุโขทัยที่ล่วงลับไปแล้วนั่นเอง อาศัยความเข้าใจดังนี้การสันนิษฐานก็คงจะมีความจำเป็นอยู่มากเหมือนกันที่จะต้องกระทำอย่างนั้น

จะเป็นการบังเอิญหรืออย่างไรก็ตามที องค์พระบิดาแห่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีได้ทรงมีพระมติรับรองถึงพระธาตุเจดีย์องค์หนึ่งในจังหวัดตากทุกวันนี้ว่า พระธาตุเจดีย์ดังกล่าวนี้เป็นเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ตั้งอยู่ที่อำเภอบ้านตาก บัดนี้ได้รับการรับรองแล้วว่า " เจดีย์องค์นั้นเป็นเจดีย์ยุทธหัตถี " ของพ่อขุนรามคำแหงที่ทรงกระทำยุทธหัตถีกับพ่อขุนสามชนได้ชัยชนะ

การยุติพระเจดีย์ดังกล่าวเป็นเจดีย์ยุทธหัตถีนั้นแม้จะเป็นการกระทำขึ้นในทางวิชาการชั้นหลังก็ตามแต่ก็เป็นที่ยอมรับทั่วไปแล้ว เคราะห์ดีที่ลักษณะเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์นั้นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะยุคสุโขทัยซึ่งเจดีย์แบบนี้ก่อนหรือหลังยุคสุโขทัยแล้วไม่นิยมสร้าง จึงทำให้วางใจได้บ้างว่าเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์เป็นลักษณะเฉพาะของสุโขทัยได้ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วก็มีเหตุผลอย่างเพียงพอที่จะกล่าวได้ว่า " เมืองตาก " ครั้งพ่อขุนศรีอินทราทิตย์นั้น ในบริเวณอำเภอบ้านตากของจังหวัดตากบัดนี้ ถ้าไม่ยินยอมยุติดังนี้แล้วก็เห็นจะหมดเหตุผลที่จะนำมาเสนอแนะกันได้ต่อไป แต่การยุติเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์เพียงองค์เดียวแล้วก็นำไปยุติเมืองตากโดยพลันนั้นออกจะเป็นการพิจารณาที่ง่ายดายเกินไปสักหน่อย แต่เราก็ไม่มีเหตุผลอันใดนอกเหนือไปจากลักษณะการทำนองนี้ในปัจจุบันนี้ได้ ก็จำต้องยุติเหตุผลอันนั้นไปพลางก่อนจนกว่าจะมีหลักฐานและเหตุผลที่แน่ชัดกว่าในกาลภายภาคหน้าสืบไป ซึ่งการที่กล่าวถึงเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ที่รับรองกันว่า " เป็นเจดีย์ยุทธหัตถี " ของพ่อขุนรามนั้นก็ไม่จำเป็นในที่นี้จะต้องแสดงความเห็นว่าเป็นเจดีย์ยุทธหัตถีของพระองค์ได้แท้จริงหรือไม่ หากแต่ในที่นี้ต้องการยุติเมืองตากในครั้งสุโขทัยมากกว่าความเป็นยุทธหัตถี

บรรดากลุ่มเมืองโบราณที่มีอยู่ในเขตจังหวัดตากบัดนี้ เท่าที่พบเห็นมาแล้วอาจบ่งบอกได้ว่ามีเมืองโบราณ กระจายอยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำเมย หรือแม่น้ำเมียวดีในเขตประเทศไทยทุกวันนี้อยู่ ๓ เมืองด้วยกัน คือ

๑. เมืองฉอด หรือเมืองแม่สอด ในเขตอำเภอแม่สอด จังหวัดตากบัดนี้

๒. เมืองโบราณ ในเขตอำเภอแม่ระมาด จังหวัดตาก

๓. เมืองโบราณ ในเขตอำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก

ทั้งสามเมืองนี้ เมืองโบราณในเขตอำเภอท่าสองยางเป็นเมืองใหญ่ที่สุด เนื่องจากบรรดาเมืองทั้งสามแห่งที่กล่าวมานั้น ยังมิได้ดำเนินการสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีกันอย่างจริงจัง จึงยังไม่อาจกำหนดอายุสมัยของเมืองโบราณทั้งสามแห่งได้แน่ชัด นอกจากการพิเคราะห์ถึงลักษณะสถานที่ตั้งของเมืองทั้งสามนั้นได้ว่า ตั้งอยู่ในแนวฝั่งแม่น้ำเมย หรือแม่น้ำเมยวดี ทางฝั่งซึ่งเป็นเขตประเทศไทยบัดนี้ เพราะแม่น้ำนั้นเป็นเส้นกั้นพรมแดนระหว่างไทยกับพม่าอยู่ในปัจจุบัน ประกอบกับการวางผังเมืองในลักษณะนี้เราได้พบตัวอย่างของแนวผังเมืองที่ใกล้เคียงกันทางภาคเหนือของประเทศไทย คือ เมืองโบราณที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงในเขตประเทศไทย และเวียงปรึกษา หรือเชียงแสนน้อยในเขตอำเภอเดียวกัน เมืองทั้งสองนี้ ใช้ลำน้ำแม่โขงเป็นแนวปราการเมือง ซึ่งแม่น้ำโขงก็เป็นเส้นกั้นพรมแดนระหว่างไทย - ลาวในปัจจุบันนี้ด้วย อีกเมืองหนึ่งได้แก่ แนวผังเมืองโบราณที่อำเภอเชียงของจังหวัดเชียงราย อาจเรียกเมืองโบราณนี้ว่า " เชียงของ " ก็ได้เพราะตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง ดุจเดียวกับเมืองเชียงแสน ที่อำเภอเชียงแสนนั้นหากเปรียบเทียบลักษณะผังเมืองในแนวลำน้ำแม่โขงกับลำน้ำเมยหรือเมียวดีแล้ว ก็อาจรับรองได้ว่าภูมิสัณฐานการวางผังเมืองมีเค้าคล้ายคลึงกัน จึงควรประมาณอายุได้ว่าอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ด้วยกัน แต่เราไม่อาจยืนยันได้เลยว่า บรรดาเมืองโบราณทั้งสองแห่งในแนวลำน้ำเมย ในเขตอำเภอแม่ระมาด และเขตอำเภอท่าสองยาง จังหวัดตากบัดนี้จะได้แก่เมืองอะไร และตรงกับนามชื่อเมืองที่เรียกอยู่ในศิลาจารึกสุโขทัยอันใดบ้าง ทั้ง ๆ ที่รู้แน่ชัดแล้วว่า ภูมิสถานที่ตั้งของเมืองดังกล่าวควรเป็นเมืองโบราณที่อาจมีมาแล้วในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ครั้งสุโขทัยด้วยก็ได้ และไม่อาจจะนำสันนิษฐานให้ชอบด้วยเหตุผลด้วยประการใด ๆ ทั้งสิ้น แม้กระทั่งจะสันนิษฐานว่า " ควรเป็นเมืองฉอด " ของพ่อขุนสามชน ที่มาท่อเมืองตากก็กระทำมิได้ เพราะเป็นเรื่องที่ยังขัดข้องในข้อมูลมากประการทีเดียว

เมืองสองแควเมืองนี้รู้ได้แน่ชัดว่าตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของเมืองสุโขทัย ในทิศทางที่ตรงกันข้ามกับเมืองตาก เมืองสองแคว ตั้งอยู่ทางแถบแม่น้ำน่าน ปัจจุบันนี้อยู่ในบริเวณเขตจังหวัดพิษณุโลก จากศิลาจารึกสุโขทัยมักจะกล่าวถึงนามเมืองนี้ควบคู่กันไปกับ " สรลวงสองแคว " ท่านผู้รู้บางท่านแยกออกเป็นสองเมืองคือ " เมืองสรลวง " หรือ " สระหลวง " เมืองหนึ่ง และ " สองแคว " อีกเมืองหนึ่ง แต่ในสมัยสุโขทัยทีเดียวนั้นไม่เคยเรียกเมืองสองแควว่า " พิษณุโลก " เหมือนดังที่เรียก " จังหวัดพิษณุโลก " อย่างทุกวันนี้เลย แต่ก็รับรองกันอยู่ว่า " สองแคว " กับ " พิษณุโลก " นั้น เป็นเมืองเดียวกัน ส่วน " สรลวง " หรือ " สระหลวง " มีผู้ให้ความเห็นว่าได้แก่ " เมืองพิจิตร " หรือ " จังหวัดพิจิตร " บัดนี้ กระนั้นยังมีอีกชื่อหนึ่งคือ "โอฆบุรี " ซึ่งท่านผู้รู้บางท่านก็ว่า " เป็นเมืองเดียวกันกับ " สระหลวง " เพราะมี " สระ-หลวง " เป็นหลักจึงอาจเป็นที่มาของ "โอฆบุรี " คือเมืองที่มีห้วงน้ำ "โอฆะ " และได้แก่เมืองพิจิตรอีกเช่นกัน หากวิเคราะห์ไปตามแนวทางของนามชื่อแล้วก็ควรเป็นไปได้มาก หากทว่าคำ "โอฆบุรี " นี้ออกจะเป็นลีลาทางภาษากวีของไทย มักนิยมขานชื่อนามต่าง ๆ ให้คล้องจอง

๗

๖ ภาพถ่ายทางอากาศ เมืองโบราณในเขตอำเภอสรรค์บุรี จังหวัดชัยนาท

๗ ภาพถ่ายทางอากาศ เมืองกำแพงเพชร

กันไปตามลักษณะเจ้าบทเจ้ากลอนอยู่ อาจเป็นคำพ้องเสียงกับ " พิษณุโลก " และ " โอฆบุรี " และยังมาขัดแย้งกันอีกกับคำว่า " พิษณุโลก " กับ " โศกโขทัย " การจัดคู่ของเสียงได้สองคู่ ครั้นนับจำนวนกลับได้ " สามเมือง " อย่างนี้จึงยากที่จะปลงใจรับให้แน่ชัด

ถึงจะอย่างไร ในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ของพ่อขุนรามคำแหง ก็ได้กล่าวถึงชื่อ " สรลวง-สองแคว " ไว้ชัดเจนว่าอยู่ทางทิศตะวันออกของเมืองสุโขทัยอย่างแน่นอน ต่อมาในศิลาจารึกวัดศรีชุม หรือที่เรียกว่าศิลาจารึกหลักที่ ๒ ของสมเด็จพระศรีศรัทธาราชจุฬามุนีฯ พระราชนัดดาของพ่อขุนผาเมืองเจ้าเมืองราด ก็บ่งไว้อีกด้วยว่า " สมเด็จพระมหาเถรผู้นี้ ประสูติที่ " สรลวง-สองแคว " เนื้อความนี้ได้อ่านกันใหม่ในการสัมมนาศิลาจารึกหลักที่ ๒ อย่างเป็นทางราชการของกรมศิลปากรแล้ว ยอมรับกันว่าเป็นเช่นนั้นในมวลหมู่วิทยากร ผู้เข้าร่วมสัมมนาด้วยกัน ถ้าการอ่านศิลาจารึกหลักนี้ชัดเจนแท้ คำ " สรลวงสองแคว " จะแยกออกเป็น " สองเมือง " หาได้ไม่ ความที่ควรน่าจะเป็นเมืองเดียว เพราะการเกิดหรือการประสูติของบุคคลหนึ่งเพียงคนเดียว จะไปเกิดในสถานที่ทั้งสองเมืองได้อย่างไร เมื่อเกิดข้อขัดข้องท่านองนี้ขึ้นมา ท่ามกลางที่ประชุมศิลาจารึกหลักนี้จึงมีความเห็นว่า ควรคงนามชื่อไว้ว่า " สรลวงสองแคว " ไม่ต้องแยกเป็นสองเมืองดังแต่ก่อน และไม่เขียนอย่างในปัจจุบันว่า " สระหลวง " ให้คงความเป็น " สรลวง " ตามศิลาจารึกไว้อย่างนั้น นั่นเป็นแนวทางหนึ่งของความไม่รู้ในบัดนี้แล้ว ไม่พึงกระทำความสูรู้นั่นเอง นับว่าเป็นคุณธรรมแห่งปราชญาอันควรสรรเสริญยิ่ง

กล่าวตามเรื่องสิหิงคนิทาน อันท่านพระโพธิรังษี เจ้าอาวาสวัดมหาโพธาราม (วัดเจดีย์เจ็ดองค์) ที่เมืองเชียงใหม่ หรือจังหวัดเชียงใหม่บัดนี้ ท่านประพันธ์ไว้เป็นภาษาบาลี เรียกชื่อเมืองสองแควว่า " ทวิสางนครำ " ความก็รับรองอยู่ในตัวแล้ว และควรเป็นได้ว่า แม้ในสมัยของท่านพระโพธิรังษี ซึ่งต่อเนื่องกันอยู่ระหว่างกษัตริย์ที่ครองเมืองเชียงใหม่สององค์คือ พระเจ้าติโลกราช กับพระเมืองแก้ว หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ตอนต้น ซึ่งร่วมกาลเวลาเดียวกันกับราชวงศ์สุพรรณภูมิครองพระนครศรีอยุธยา ตกราวรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถดังนี้ ระหว่างสมัยดังกล่าวเมืองสองแควย่อมรู้จักกันดีทั้งดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและดินแดนแถบลุ่มน้ำปิง โดยเฉพาะ **พระยาสองแคว** ที่ทางตำนานเมืองเหนือเรียกว่า " ยุทธิษฐิระ " หรือ " ยุทธิษเจียง " ที่เอาใจออกห่างจากสมเด็จพระบรม-ไตรโลกนาถ พาครัวไปออกแก่พระเจ้าติโลกราช เชียงใหม่ เป็นผู้นำกองทัพล้านนาเข้าโจมตีกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงย้ายราชธานีขึ้นไปตั้งอยู่ที่ **" พิษณุโลก "** เพื่อรับศึกนั้น

ความรู้ภายหลังก่อให้เกิดปัญหาที่จะว่า เมืองสองแควนั้นได้เปลี่ยนมาเป็น " พิษณุโลก " แต่เมื่อใดบริเวณอันเป็นที่ตั้งของเมืองพิษณุโลกที่เรียกว่าจังหวัดพิษณุโลกบัดนี้ ควรมีศูนย์กลางอยู่ที่วัดซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธชินราช ริมฝั่งแม่น้ำน่านบัดนี้ การย้ายเมืองสองแควจาก

วัดจุฬามณีมาอยู่ที่ " พิษณุโลก " ควรกระทำขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ แต่ลักษณะภูมิสถานที่ตั้งระหว่างเมืองพิษณุโลกกับเมืองสองแควนั้นก็มีลักษณะเค้าโครงเดิมอยู่ว่าเป็นเมืองคู่แฝดกันมาแล้วแต่ครั้งสุโขทัยเป็นราชธานี ทั้งนี้วิเคราะห์ได้จากลักษณะโบราณสถานวัดจุฬามณี และพระพุทธชินราช อันบ่งถึงพุทธลักษณะประติมากรรมแบบสุโขทัย เป็นที่เชื่อแน่ได้ว่าพระพุทธชินราชนั้น พระยาลิไทย หรือพระมหาธรรมราชาที่ ๑ พระราชนัดดาของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชเป็นผู้ทรงสร้างไว้แต่ราวปี พ.ศ. ๑๘๐๕ ดังนี้ จึงเห็นได้ว่าคำว่า " สองแคว " ในสมัยสุโขทัยจากศิลาจารึกสุโขทัยทั้งหมดไม่ได้กล่าวถึง " พิษณุโลก " มีแต่กล่าวถึง " สองแคว " ดังนั้นการสถาปนาพระพุทธชินราชของพระยาลิไทย ดังนัยจากศิลาจารึกสุโขทัยแล้ว พระพุทธ-ชินราชก็ควรประดิษฐานอยู่ในบริเวณเมืองสองแควนั่นเอง

หากสมัยหนึ่งเมืองสองแควตั้งอยู่ในบริเวณซึ่งมีวัดจุฬามณีบัดนี้ เป็นหลักพิจารณาได้แล้ว บริเวณที่ห่างออกมาถึงวัดพระพุทธชินราชนั้นก็คงเป็นแถบอรัญญิก พระยาลิไทยควรประดิษฐานพระพุทธชินราชไว้ในวัดฝ่ายอรัญญวาสี และเรียกชื่อเมืองรวม ๆ กันไปว่า " สองแคว " หรือ " สรลวงสองแคว " อันไม่เกี่ยวกับ " พิษณุโลก " ซึ่งควรตระหนักได้แล้วว่า " พิษณุโลก " นั้นเป็นนามซึ่งบังเกิดขึ้นภายหลังสมัยสุโขทัย ปัญหาจึงมาตกอยู่ในตอนที่ว่า " พิษณุโลก " ควรเกิดขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้หรือไม่ ปัญหาอย่างนี้ก็มาขัดข้องอยู่ตรงที่ว่าตำแหน่งผู้ครองเมืองในสมัยนั้นก็ยังเรียกอยู่ว่า " พระยาสองแคว " ไม่ได้เรียกว่า " พระยาพิษณุโลก " และในที่สุดก่อนเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองนั้น พระมหาธรรม-ราชาผู้ครองเมืองพิษณุโลกเองตามพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาซึ่งเขียนขึ้นภายหลังมาเขียนขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์กันทั้งนั้น กล่าวว่าได้สวามิภักดิ์ ต่อพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง และพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองจึงสถาปนาให้เป็น " เจ้าฟ้าสองแคว " ดังนี้ก็หมายว่าเป็นเจ้าเมืองสองแคว ความสับสนเช่นนี้เป็นเรื่องน่าสนุกมากในทางวิชาการ

จากหลักฐานถ้อยคำนามบุคคลที่พบเห็นมาจึงก่อให้เกิดปัญหาอันไม่สามารถยุติได้ว่า " เมืองพิษณุโลก " ได้บังเกิดขึ้นแล้วแต่รัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ การณ์กลับเป็นว่า " ควรเรียกเมืองสองแคว " ตลอดมาจนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๑๑๒ คือปีที่เสียกรุงครั้งแรก แล้วพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองทรงสถาปนาให้พระมหาธรรมราชาเจ้าฟ้าสองแควนั้นขึ้นครองราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์ ปฐมวงศ์แห่งราชวงศ์สุโขทัย ต่อจากราชวงศ์กษัตริย์สุพรรณภูมิ ซึ่งสิ้นสุดลงในรัชกาลสมเด็จพระมหินทราธิราชนั้น

หากพิจารณาตามเอกสารโบราณที่น่าเชื่อถือได้ เป็นต้นว่าศิลาจารึกสุโขทัยทุกหลัก ซึ่งกล่าวถึงเมืองสองแคว และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติอันเป็นที่มาของปีศักราชที่เสียกรุงศรีอยุธยาครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๑๑๒ แล้ว เราจะได้หลักฐานรับรองว่าตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๙๐ ถึง พ.ศ. ๒๑๑๒ ในระหว่าง ๒๒๒ ปีนี้ ยังไม่มีคำว่า " เมืองพิษณุโลก "

๘ วัดเจดีย์เจ็ดแถว เมืองศรีสัชชนาลัย

๙ พระพุทธชินราช พิษณุโลก ศิลปะสมัยสุโขทัย

ปรากฏขึ้น ถึงแม้จะพึงพิจารณาสันนิษฐานเอาเองว่า " เมืองพิษณุโลก " นั้นอาจเป็นการกระทำของพระมหาธรรมราชาลิไทย ควรจะทรงย้ายเมืองสองแควจากบริเวณเดิมที่เป็นวัดจุฬามณีมาตั้งอยู่บริเวณที่เป็นจังหวัดพิษณุโลกบัดนี้ แถบวัดพระพุทธชินราช โดยยุติจากพระพุทธชินราชซึ่งเป็นพระพุทธรูปสำคัญเป็นที่นับถือของมหาชนทั่วไปตลอดทั้งพระมหากษัตริยาธิราชเจ้าทุกพระองค์ในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้น การสันนิษฐานอย่างนี้ย่อมกระทำได้แต่ไม่ได้หมายลงไปเลยว่าจะมีนามเมืองพิษณุโลกบังเกิดขึ้นแล้ว ในระหว่าง พ.ศ. ๑๘๙๐ - พ.ศ. ๒๑๑๒

ความที่เหลืออยู่ว่าตั้งแต่พุทธศักราช ๒๑๑๒ เป็นต้นไปนั้นควรเป็นระยะที่เมืองสองแควได้เปลี่ยนเป็น " เมืองพิษณุโลก " ลักษณะของคำว่า " พิษณุโลก " ก็บ่งถึงพระวิษณุ หรือพระนารายณ์อยู่ในความนั้น ถ้าเป็นเช่นนี้ก็ควรจะพิจารณาได้ว่าน่าจะเกี่ยวข้องกับพระนามกษัตริย์ในราชวงศ์ปราสาททองได้อย่างเหมาะสมทีเดียว เพราะพระโอรสของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองพระองค์หนึ่งได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติทรงพระนามว่า " สมเด็จพระนารายณ์ " ดังนี้เมืองพิษณุโลกก็ควรจะได้บังเกิดขึ้นในรัชสมัยของพระองค์เป็นการควบคู่กันไประหว่างนามสถานกับนามบุคคล แต่เราก็ได้พบเห็นพระนามพระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาจากพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติเรียกพระนาม " สมเด็จพระนเรศวร " ว่า " สมเด็จพระนารายณ์ " ดังนี้ก็น่าที่จะมีเมืองพิษณุโลกบังเกิดขึ้นแล้วตั้งแต่ในรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชา พระบิดาของสมเด็จพระนเรศวรนั้นก็เป็นได้ เพราะตำแหน่งเจ้าเมืองพิษณุโลกหรือเมืองสองแควนั้นมีบรรดาศักดิ์เฉพาะอยู่ว่า " มหาธรรมราชา " และ " เจ้าพระยาสุรสีห์-พิษณุวาธิราช " และ " มหาธรรมราชา " นั้น พระองค์สุดท้ายคือ " สมเด็จพระมหาธรรมราชา " พระบิดาสมเด็จพระนเรศวรนั่นเอง

๑๖

บันทึกโบราณคดีสุโขทัย

(เขียนจบเมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๖)

จากการสนทนากับหัวหน้ามะลิ โคฆสันเทียะ ช่างศิลปกรรม ๗ กองโบราณคดี กรมศิลปากร ซึ่งเคยดำรงตำแหน่งหัวหน้าหน่วยศิลปากรที่ ๓ จ. สุโขทัย ได้ดำเนินงานขุดค้น ขุดแต่ง และบูรณะโบราณสถานสมัยสุโขทัยมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๙๖ ดังนั้น จึงเห็นได้ว่า เป็นผู้มีประสบการณ์อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะศิลปโบราณวัตถุสถานสุโขทัย บางสิ่งบางอย่างที่อาจเป็นข้อเร้นลับหรือไม่อาจจะพบเห็นกันได้ในปัจจุบันนี้แล้ว จึงเห็นควรที่จะบันทึกร่องรอยบางอย่างบางประการไว้เพื่อเป็นหลักฐานในการเสนอข้อเท็จจริงทางโบราณคดีสืบต่อไป

แบบอย่างเจดีย์สถานหรือสถูปเจดีย์

การใช้คำว่า " เจดีย์สถาน " นั้น อาจจะกว้างเกินไปแต่ก็เข้าใจง่ายดีกว่าอย่างอื่น ในทุกวันนี้ส่วนใหญ่พอกล่าวถึง " เจดีย์ " ทุกท่านจะนึกรู้ทันทีว่า หมายถึงสถาปัตยกรรมอันมิใช่ตัวอาคารที่จะเข้าไปอยู่อาศัยได้เหมือนดังโบสถ์หรือวิหาร จึงเห็นอยู่ทั่วไปในหนังสือหรือเอกสารต่าง ๆ ที่กล่าวถึงวัด มักจะบ่งบอกลักษณะองค์ประกอบสิ่งปลูกสร้างประจำวัดไว้ว่า เจดีย์ วิหาร อุโบสถ หรือโบสถ์ ศาลาการเปรียญ ฯลฯ ซึ่งเจดีย์นั้นคือสิ่งปลูกสร้างที่มีลักษณะต่างหากไปจากโบสถ์และวิหารเสมอมา ความจริงแล้วคำว่า " เจดีย์ " หาได้ยุติอยู่เพียงความหมายดังที่เข้าใจอย่างชืมทราบไม่ เป็นความหมายที่ครอบงำปูชนียสถานและปูชนียวัตถุทั้งมวล หากว่าสิ่งดังกล่าวเป็นเรื่องที่ยังความระลึกให้เกิดขึ้น มิว่าสิ่งไหน ย่อมเป็นเจดีย์ได้ทั้งสิ้น แม้กระทั่งองค์พระพุทธรูปก็ถือว่าเป็นเจดีย์ได้ เรียกว่า " อุทเทสิกเจดีย์ "

ฉะนั้นแบบอย่างเจดีย์สถานหรือสถูปเจดีย์ในสมัยสุโขทัยอันจักกล่าวไว้ ณ ที่นี้ การจะเป็นเรื่องที่กว้างขวางดังนัยที่กล่าวมาแล้วก็ตาม แต่อาศัยความเข้าใจทั่วไปในบัดนี้เป็นที่ตั้งกำหนดบังคับความหมายให้จำกัดตัวลงไว้ในรูปลักษณะทางสถาปัตยกรรมอันมิได้เหมือนดังโบสถ์และวิหาร อันเป็นตัวอาคารปลูกสร้างที่เข้าไปอาศัยอยู่ได้ ซึ่งบางทีอาจจะเรียกว่า " สถูปเจดีย์ " หรือ " พระปรางค์ " ก็ได้ ตามความต้องการที่จะอธิบายให้เป็นที่เข้าใจกัน ด้วยการสมมติในทุกวันนี้

พระเจดีย์สมัยสุโขทัยนั้น อาจแบ่งออกได้ตามลักษณะของสถาปัตยกรรมโบราณ ได้ดังนี้

๑. พระปรางค์ หรือสถาปัตยกรรมแบบกัมพูชาที่เรียกว่า " ขอม "

๒. เจดีย์ทรงกลม แบบที่เรียกว่า ทรงลังกา

๓. เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์

๔. เจดีย์แบบมณฑป หรือแบบกุฏิเจดีย์ กุฏาคาร

๕. เจดีย์ที่มีลักษณะพิเศษแตกต่างออกไปจาก ๔ ชนิดที่ลำดับมา

บรรดาเจดีย์ทั้ง ๕ ชนิด ที่พยายามจำแนกไว้ในที่นี้จะถือว่าเป็นข้อยุติอันแน่ชัดหาได้ไม่ เป็นแต่เพียงข้อกำหนดไว้ชั้นหนึ่งก่อนเพื่อสะดวกแก่การอธิบายหรืออภิปรายถึงเท่านั้น ยังไม่ประสงค์จะให้เป็นแบบอย่างที่ตายตัวหรือแน่นอนลงไปในทางวิชาการ เพราะเป็นเพียงขั้นเริ่มต้นรวบรวมจากผลงานซึ่งได้ดำเนินมาเป็นเวลาหลายสิบปี ผลสรุปของการกระทำในที่นี้อาจเปลี่ยน - แปลงได้เมื่อตระหนักแน่นในความรู้อันมีหลักฐานยิ่งกว่า

๑. พระปรางค์ การกำหนดเรียกเจดีย์ประการแรกในข้อที่ ๑ ไว้ว่า พระปรางค์ อย่างนี้เพื่อกำหนดหมายถึงลักษณะสถาปัตยกรรมเริ่มแรกในบริเวณที่ตั้งกรุงสุโขทัยนั้น เพราะได้พบเห็นร่องรอยสถาปัตยกรรมแบบกัมพูชา หรือที่เคยเรียกกันมาว่า " ปรางค์ขอม " หรือ " ปราสาทหิน " ต่าง ๆ ดังบัญญัติไว้ว่า สมัยลพบุรีนั่นเอง ต่อมาได้เกิดมีข้ออภิปรายขัดแย้งขึ้นอย่างกว้างว่า ในแง่ของความเป็นขอมและเขมรที่ยังหาข้อยุติกันมิได้ในกลุ่มผู้รู้ทั้งหลาย ก็ได้มีผู้พยายามเลือกใช้คำว่า " กัมพูชา " ทั้งนี้ เพื่อให้รับรองถึงกลุ่มศาสนสถานที่ได้จัดไว้ว่า สมัยลพบุรี และแต่เดิมมาระยะเวลาสมัยลพบุรีในศิลปะประเทศไทยเคยกำหนดว่า " ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๘ " ต่อมาได้ขยายกาลเวลานั้นย้อนกลับขึ้นไปเป็น " ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ หรือ ๑๓ " ส่วนระยะกาลสิ้นสุดลงของสมัยลพบุรี ท่านผู้รู้บางท่านก็พยายามเหยียดออกมาเป็นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ก็มี ดังนั้น เจดีย์ที่เรียกว่า " พระปรางค์ " ในระยะเริ่มแรกของสุโขทัยดังกล่าว จึงมีความประสงค์บ่งบอกถึงสถาปัตยกรรมของสมัยลพบุรีเป็นหลักสำคัญ สถาปัตยกรรมแบบนี้ก็ได้ค้นพบภายในตัวเมืองเก่าของกรุงสุโขทัย และบริเวณเมืองเชลียงกับศรีสัชชนาลัยอีกด้วย สำหรับลักษณะพระปรางค์หรือเจดีย์ร่วมสมัยลพบุรีที่เมืองเก่าสุโขทัยนั้น ได้แก่ " ศาล - ตาผาแดง " ก่อด้วยศิลาแลงทั้งหลังทำเป็นองค์ปรางค์ปราสาทต่อมุขยาวออกมาทางด้านหน้า บริเวณศาลตาผาแดงนี้ได้ขุดค้นพบประติมากรรมร่วมสมัยเดียวกันกับศิลปนครวัดในกัมพูชาราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ดังนี้จึงนับว่าพระปรางค์หรือเจดีย์ศาลตาผาแดงเป็นศาสนสถานที่เก่าแก่ที่สุด รองลงมาได้แก่ พระปรางค์ที่วัดพระพายหลวง และวัดศรีสวาย ซึ่งได้เป็นที่รับรองกันแล้วว่าเป็นศิลปะร่วมสมัยเดียวกันกับ " บายน " ในราวรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ มหาราชองค์สุดท้ายของกัมพูชาราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ทั้งนี้รวมทั้งพระปรางค์ที่ก่อด้วยศิลาแลงที่เมืองศรีสัชชนาลัย ที่เรียกว่าวัดเจ้าจันทร์ และพระมหาธาตุเมืองเชลียง หรือพระปรางค์เชลียง

๑ ๒
๓ ๔

๑ ศาลตาผาแดง เมืองโบราณสุโขทัย

๒ พระปรางค์วัดศรีสวาย สุโขทัย

๓ พระปรางค์ วัดมหาธาตุเชลียง ศรีสัชชนาลัย จ.สุโขทัย

๔ ซุ้มประตูทางเข้ากำแพงปรางค์เชลียง สลักเป็นรูปจตุรพักตร์ตามแบบศิลปที่ปราสาทบายน ในกัมพูชา

นั้นก็ร่วมสมัยบายนแต่องค์พระปรางค์เองคงบูรณะปฏิสังขรณ์เปลี่ยนแปลงเป็นทรงพระปรางค์แบบอยุธยาไปแล้ว เหลืออยู่แต่รั้วศิลาแลงโดยรอบ มีซุ้มประตูทางเข้าสลักเป็นรูปจตุพักตร์ดุจดังประสาทบายนที่นครธม

ด้วยลักษณะกลุ่มศาสนสถานที่ก่อด้วยศิลาแลงเป็นส่วนใหญ่ตามสมัยกาลดังกล่าวมาจึงทำให้วิเคราะห์ได้ว่า ปรางค์หรือปราสาทหินเหล่านี้เป็นสถาปัตยกรรมที่มีมาก่อนหน้าสมัยสุโขทัย ในบริเวณกลุ่มเมืองทางแถบลุ่มแม่น้ำยม คือศรีสัชชนาลัย และสุโขทัย จึงจัดเรียกเป็นเจดีย์สถานชนิดที่ ๑ ว่า พระปรางค์

อนึ่ง พระเจดีย์ประธานที่วัดมหาธาตุเมืองเก่าสุโขทัยนั้น แม้จะได้รับการเปลี่ยนแปลงแก้ไขรูปทรงกลายเป็นพระเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ แต่ลักษณะพระปรางค์ประจำทิศทั้ง ๔ ก็ยังเห็นรูปทรงชัดอยู่ ดังนี้ลักษณะสถาปัตยกรรมดั้งเดิมควรเป็นพระปรางค์ศิลาท้ายอดมาก่อน แล้วได้รับการแก้ไขในสมัยต่อมา เฉพาะพระปรางค์องค์กลางนั้นให้เป็นเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ไป และผังเดิมก็ยังบ่งถึงลักษณะที่อยู่ในผังรูปกากบาทอย่างเดิมอันเป็นที่นิยมกันมากในสมัยนครวัดและสมัยบายน ซึ่งเรียกในศิลปะของประเทศไทยว่า " สมัยลพบุรี "

ในที่นี้จึงควรกล่าวถึงวัดมหาธาตุไว้แต่เบื้องต้น เพราะถือกันว่าบรรดาเมืองหลวง หรือเมืองที่จัดอยู่ในระดับราชธานีตามคติโบราณของไทยที่นับถือพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญแล้ว เมืองในฐานะดังกล่าวจะต้องมีนามสถานของวัดที่สำคัญ คือวัดมหาธาตุอยู่เป็นหลักเป็นประธานของเมืองนั้น ๆ กรุงสุโขทัยก็เช่นกัน จึงปรากฏชื่อวัดมหาธาตุอยู่เป็นหลักสำคัญของเมืองหลวงหรือราชธานีอยู่ด้วย แต่นามสถานวัดมหาธาตุนี้จะยุติได้แค่ไหนเพียงใดก็เป็นเรื่องที่ยากจะกำหนดได้แล้ว เป็นแต่เพียงยอมรับนามนี้สืบ ๆ มาตราบเท่าทุกวันนี้เท่านั้น ไม่เคยพบหลักฐานอันแน่ชัดจากเอกสารโบราณของสมัยสุโขทัยใดเลยที่จะเรียกวัดนี้ว่า วัดมหาธาตุ หรือจะเรียกนามของวัดนี้เป็นอย่างอื่น แต่การเรียกว่าวัดมหาธาตุนั้นเป็นที่ยอมรับหรือรับรองกันทั่วไปแล้วดังนัยที่ว่ามา ความสำคัญของวัดมหาธาตุที่แท้จริงได้พบเห็นร่องรอยดังกล่าวนั้นได้ก็ต่อเมื่อมาถึงสมัยอยุธยาแล้ว เพราะวัดมหาธาตุสมัยอยุธยาเป็นวัดที่สถิตประทับอยู่ของพระมหาเถระที่ได้ราชทินนามว่า " สมเด็จพระสังฆราช " ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชต้องประทับอยู่ที่วัดมหาธาตุอันเป็นนามสถานและนามบุคคลรับรองกันและกัน แม้ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ฯ ก็ยอมรับนับถือขนบธรรมเนียมนี้อยู่ มักจะพบเห็นเสมอในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นต้นว่า " สมเด็จพระญาณสังวร " แต่เดิมมา ท่านมีนามว่า " สุก " สถิตอยู่ ณ วัดท่าหอย แถบคลองตะเคียน บริเวณตำบลปะทาคูจาม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเมื่อทรงสถาปนากรุงเทพมหานครขึ้นแล้วทรงเลื่อมใสในศิลาธิคุณแห่งพระอาจารย์สุก จึงโปรด ฯ ให้อาราธนาลงมาอยู่กรุงเทพ ฯ ณ วัดพลับ หรือวัดราชสิทธาราม อันเป็นพระอารามฝ่ายวิปัสสนาธุระ คณะอรัญญวาสี ต่อมาเมื่อสถาปนาท่านขึ้นสู่ตำแหน่ง

๕ - ๖ วัดมหาธาตุสุโขทัย เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์เป็นองค์ประธานมีปรางค์ทิศตั้งอยู่บนฐานไพทีเดียวกัน

สมเด็จพระสังฆราช จึงต้องเสด็จมาประทับอยู่ ณ วัดมหาธาตุดังนี้เป็นอุทาหรณ์

วัดมหาธาตุที่เรียกขานกันอยู่บัดนี้ในกรุงสุโขทัย ครั้งโบราณกาลก็อาจมีความสำคัญในทำนองเดียวกันหรืออาจยิ่งไปกว่านั้นอีกก็ได้ เพราะวัดมหาธาตุนี้ทางด้านทิศตะวันออกด้านหน้าของวัดออกมา มีเนินดินใหญ่รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าปรากฏอยู่เรียกกันว่า " เนินปราสาท " และตรงบริเวณที่เนินปราสาทนี้เอง จัดว่าเป็นสถานที่สำคัญในทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์อีกด้วย เพราะพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แห่งพระบรมราชวงศ์จักรีนี้ สมัยนั้นยังทรงผนวชอยู่ในภิกขุภาวะ พระองค์เสด็จจาริกไปถึงสถานที่นี้ได้พบศิลาจารึกหลักที่ ๑ ของพ่อขุนรามคำแหง และพระแท่นมนังคศิลาบาตร ณ ด้านทิศใต้ใกล้เนินปราสาท หัวหน้ามะลิยืนยันว่าในบริเวณนั้นเคยพบว่ามีต้นตาลอยู่ด้วยที่เนินประสาท แต่ปีพุทธศักราช ๒๓๗๖ ในรัชกาลที่ ๓ จึงได้อัญเชิญศิลาจารึกกับพระแท่นนั้นลงมาไว้ที่กรุงเทพ ฯ ตั้งแต่นั้นมา

คำว่าเนินปราสาทนี้บางทีจะต้องเป็นบริเวณพระราชวังของพระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงสุโขทัยด้วยก็ได้ เนื่องจากสถานที่ตั้งของเนินปราสาทไม่ห่างไกลกันกับวัดมหาธาตุเท่าใดนัก ดังนั้นจึงส่อให้ไปได้ว่าวัดมหาธาตุนี้อาจเป็นวัดภายในพระราชวังดุจเดียวกันกับวัดพระศรีรัตนศาสดารามที่กรุงเทพมหานครทุกวันนี้ก็ได้ ถ้าเป็นเช่นนั้นแล้ววัดมหาธาตุกรุงสุโขทัยแต่ดั้งเดิมมาก็น่าจะเป็นวัดที่ไม่มีพระภิกษุสงฆ์อยู่จำนำพรรษาเช่นเดียวกับวัดพระศรีสรรเพชญ์ อันเป็นวัดภายในพระราชวังของสมัยกรุงศรีอยุธยา ถือว่าเป็นวัดเฉพาะองค์พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์เท่านั้น อาจมีฐานะเท่ากับหอพระของกษัตริย์ครั้งโบราณกาลด้วยก็ได้

พระเจดีย์อันเป็นหลักเป็นประธานของวัดมหาธาตุ กรุงสุโขทัยนั้น ตามลักษณะองค์พระเจดีย์สำคัญเป็นเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ประดิษฐานอยู่ตรงกลาง มีปรางค์ทิศกำกับอยู่ทั้ง ๔ ทิศ คือ ปรางค์ทิศตะวันออก ปรางค์ทิศด้านใต้ ปรางค์ทิศด้านตะวันตก และปรางค์ทิศด้านเหนือ ทั้งหมดเป็นเจดีย์ ๕ องค์ด้วยกันตั้งอยู่บนไพทีแท่นฐานเดียวกัน นอกจากนั้นในระหว่างปรางค์ทิศทั้ง ๔ ดังกล่าว ยังมีเจดีย์ก่ออิฐทรงปราสาทแทรกระหว่างทิศ เพิ่มเข้ามาอีก ๔ องค์ จึงกลายเป็นพระเจดีย์ทั้งหมด ๙ องค์ด้วยกัน อยู่บนฐานไพทีเดียวกัน แต่พิจารณาเฉพาะปรางค์ทิศทั้ง ๔ กับเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ซึ่งอยู่ตรงกลางนั้นแล้ว จะพบเห็นลักษณะทางสถาปัตยกรรมอันน่าสนใจยิ่ง เพราะจากองค์เจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ออกมาถึงปรางค์ทิศทั้ง ๔ นั้น มีสิ่งก่อสร้างชนิดหนึ่งทำด้วยศิลาต่อเชื่อมออกมาดุจระเบียงมุข ไปยังปรางค์ทิศทั้ง ๔ แต่ละด้าน ทำให้ลักษณะผังทั้งหมดในส่วนนี้อยู่รูปกากบาทพอดี จึงน่าวิเคราะห์ได้ว่าแต่เดิมก่อนจะมีเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์นั้นควรจะเป็นพระปรางค์มาก่อน ซึ่งเป็นปรางค์ประธานตั้งอยู่ตรงกลางในตำแหน่งนั้นแล้ว มีปรางค์ทิศทั้ง ๔ ล้อมรอบ เชื่อมด้วยระเบียงถึงกันทั้ง ๔ ทิศ จึงควรเป็นพระปรางค์ ๕ ยอด ต่อมาถึงสมัยสุโขทัยได้แก้ไขพระปรางค์องค์กลางให้เป็นเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ไป แต่ยังคง

รักษาปรางค์ทิศทั้ง ๔ นั้นไว้ให้เป็นปรางค์ทิศของเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ ดังที่เห็นอยู่บัดนี้ (ดูผังรูปที่ ๑.)

หัวหน้ามะลิ โคกสันเทียะ ได้กล่าวถึงปรางค์ทิศด้านตะวันออกมีรายละเอียดที่น่าสนใจยิ่ง ว่า

มีกรุน้ำอยู่ตรงส่วนกลางของปรางค์ทิศองค์นี้ เนื่องจากก่อนที่ทางราชการกรมศิลปากรจะได้เข้าไปดำเนินงานที่เมืองเก่าจังหวัดสุโขทัยนั้น โบราณสถานทั่วไปตกอยู่ในสภาพรกร้างว่างเปล่าเป็นป่าดงพุงทึบปราศจากผู้คนอยู่อาศัย หรือเอาใจใส่ทะนุบำรุงมาช้านานมาก คงจะถูกทอดทิ้งอยู่หลายร้อยปี สภาพโบราณสถานทั่วไปนอกจากจะพังทลายปรักหักพังไปตามกาลเวลาหรือตามธรรมชาติแล้ว ยังถูกผู้คนเข้าขุดค้นหาทรัพย์สมบัติทั่วไปหมด ฉะนั้นกว่าที่ทางราชการจะเข้าไปดำเนินงานต่อโบราณสถานเหล่านี้ได้ก็ช้าไปแล้ว โบราณสถานที่วัดมหาธาตุนี้ ก็อยู่ในสภาพที่ผ่านการลักลอบขุดค้น หรือผ่านการเจาะขุดมาแล้วด้วยเหมือนกัน หลงเหลืออยู่แต่เรื่องราวที่เล่าขานสืบ ๆ มาว่า มีกรุน้ำอยู่ตรงกลางองค์พระปรางค์ทิศด้านตะวันออก ซึ่งบริเวณนั้นมีลักษณะดุจซุ้มประตูทางเข้าเป็นวงโค้งก่อด้วยศิลาแลง สูงประมาณ ๒ เมตรเศษ แต่เดิมควรเป็นเรือนซุ้มของปรางค์ทิศนั่นเอง เคยมีผู้ขุดค้นหาทรัพย์สมบัติ พอขุดลงไปได้ประมาณ ๑.๕๐ เมตร ก็มีน้ำไหลเอ่อท้นขึ้นมาเต็มบริเวณที่ขุดค้นนั้นทันที พวกนักขุดตกใจบางคนถึงกับดำผุดดำว่ายตะกายหนี ครั้นทางราชการได้เข้าไปดำเนินงานก็ได้ลงมือขุดค้นตรวจสอบดูตามแนวขุดเดิมในบริเวณนั้นก็ได้พบพระพิมพ์โลหะที่เรียกว่า " ชินเงิน " คลุกเคล้าปะปนอยู่กับเศษอิฐหักกากปูนดินทราย ที่ผู้ลักลอบขุดมาเดิมถมทิ้งไว้ คงเลือกสิ่งของที่สนใจและมีค่ายิ่งกว่าพระพิมพ์เหล่านี้ กระนั้นบรรดาพระพิมพ์ชินเงินที่ได้พบก็ยังมีคุณค่าในทางวิชาการ ในแนวห้องกรุซึ่งลึกลงไปกว่าที่ถูกขุดไว้แล้ว

พระพิมพ์โลหะชินเงินที่ได้พบดังกล่าวพอสรุปได้ว่ามีอยู่สามขนาด ดังนี้

๑. **ขนาดเล็กที่สุด** เท่ากับพระพิมพ์ชินที่เรียกว่าพิจิตรเม็ดข้าวเม่า เพราะทรงสัณฐานไล่เลี่ยกับ " ข้าวเม่า " และค้นพบที่จังหวัดพิจิตร เป็นที่รู้จักดีในหมู่นักเลงเล่นพระเครื่องแต่เก่าก่อนได้บัญญัติเรียกนามไว้ในวงการมาแต่เดิมอย่างนั้น อาศัยขนาดของพระพิจิตรเม็ดหัวข้าวเม่าเป็นหลักในการเทียบขนาดเท่านั้น พระพิมพ์ที่พบนี้ประทับนั่งสมาธิราบ พระหัตถ์ทั้งสองยังกระทำปางสมาธิ พระรัศมีไม่คดอย่างพระพิจิตรทั่วไป จึงเห็นได้ว่าเป็นคนละสกุลช่างกัน แม้เนื้อชินเงินก็ออกสีเงินแวววาวกว่าพระพิจิตรเนื้อชินอีกด้วย

๒. **ขนาดย่อมขึ้นมาเล็กน้อย** แต่ก็เป็นพระพิมพ์ปางสมาธิ ประทับนั่งสมาธิราบเช่นกัน แต่โดยเหตุที่บริเวณวงพระพักตร์ของพระพิมพ์นี้นูนออกมามากจนสังเกตได้ชัด จึงได้บัญญัตินามเรียกว่า **พระพิมพ์ชินหน้าโหนก** เนื้อชินเงินก็ออกแวววาวเช่นกัน บางทีนักเลงพระเครื่องอาจเรียกว่า *" พระร่วงนั่งหน้าโหนก "* พระพิมพ์ชนิดนี้ มีลักษณะดุจเดียวกันกับบรรดาพระ

๗ ๘

๙ ๑๐ ๑๑

๗ พระพิมพ์โลหะชินเงิน ขนาดเล็ก ในกรุวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ สุโขทัย

๘ พระพิจิตรเนื้อชินเงิน

๙ "*พระร่วงนั่งหน้าโหนก*" จากกรุวัดพระเชตุพน สุโขทัย

๑๐ "*พระร่วงนั่งหน้าโหนก*" จากกรุวัดพระเชตุพน สุโขทัย

๑๑ พระชินเงินกรุเจดีย์แปดเหลี่ยม สุโขทัย ปาง "*สะดุ้งกลับหรือเพชรกลับ*"

พิมพ์ซึ่งพบที่กรุวัดพระเชตุพนที่ใต้ฐานพระประธาน หรือฐานชุกชี ในพระวิหารด้านหน้ามณฑป ของวัดพระเชตุพน ที่สุโขทัยด้วย

๓. **ขนาดใหญ่** อันหมายความว่าใหญ่กว่าที่กล่าวมาแล้วทั้งสองขนาดแต่มีส่วนบางมาก เป็นแผ่นชินวง กรอบรูปองค์พระเนื้อชินเงินอีกเช่นกัน กระทำเป็นพระพุทธรูปประทับนั่ง อย่างสมาธิราบ มีทั้งปางสมาธิและปางมารวิชัย เฉพาะปางมารวิชัยนั้นในพระพิมพ์บางองค์ จะทำกลับพระหัตถ์กันแทนที่จะทำพระหัตถ์ขวาวางพาดอยู่ตรงพระชาณุเบื้องขวา ก็ทำให้ พระหัตถ์ซ้ายวางพาดอยู่ที่พระชาณุซ้าย อย่างนี้ในหมู่นักนิยมเครื่องลางของขลังนิยมนักถือว่า เป็นพระพุทธรูปพิมพ์ที่เรียกว่า " *เพชรกลับ* " ซึ่งอาจออกเสียงคำนี้เป็น " เพ็ช - จะ - กลับ " ไปก็มี

คุณมะลิ โคกสันเทียะ ได้กรุณาชี้แจงไว้โดยตลอด เพราะเป็นผู้ทำหน้าที่ดำเนินงาน ในครั้งนั้นมาด้วยตนเอง พอจะถือได้ว่าเรื่องเหล่านี้ได้รับมาจากหลักฐานพยานบุคคล อันน่า เชื่อถือได้ในทางวิชาการของกรมศิลปากร การปฏิบัติงานครั้งนั้นหากจะนับมาถึงบัดนี้ตกราว ๒๙ ปีแล้ว บรรดาพระพิมพ์ทั้งสามขนาดนั้น รวมเรียกชื่อโดยทั่วไปว่า **" พระกรุน้ำสุโขทัย "** ซึ่งหมายถึงกรุที่ขุดค้นพบในบริเวณองค์ปรางค์ทิศตะวันออกของวัดมหาธาตุเมืองสุโขทัยนี้เอง เป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งกว่าทางราชการจะได้โอกาสเข้าไปดำเนินงานทางวิชาการ หลักฐาน ต่าง ๆ ก็ได้ถูกทำลายไปหมดแล้ว เท่าที่สอบถามติดตามมาได้ในที่นี้ ก็เป็นการภายหลังของ ร่องรอยเหล่านั้นเคลื่อนย้ายจากสถานที่เดิมไปสิ้น ในการพบเห็นพระพิมพ์โลหะที่เรียกว่า ชินเงิน หรือ **" พระกรุน้ำวัดมหาธาตุสุโขทัย "** ดังกล่าวนี้ ได้พบแต่เพียงพระพิมพ์ประทับนั่ง ส่วนเดียวเท่านั้น ไม่พบเห็นพระพิมพ์ปางลีลา หรือพระพิมพ์ปางประทับยืน ที่เรียกตามศิลา จารึกว่า " *พระอัฏฐารถลุกยืน* " หรือ " *พระร่วง* " ในหมู่ผู้นิยมพระเครื่องกันบ้างเลย

เกี่ยวกับเรื่องกรุน้ำในองค์ปรางค์ทิศด้านตะวันออกของเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ วัดมหาธาตุ สุโขทัยนี้ได้รับอรรถาธิบายจากหัวหน้ามะลิ โคกสันเทียะ ผู้ดำเนินงานมาแต่เดิม มีเค้ามูลที่น่า สนใจมาก ก่อนอื่นต้องทำความเข้าใจในรูปผัง อันเป็นแท่นฐานไพที ยกพื้นรองรับกลุ่มเจดีย์ทั้ง ๙ องค์นั้นทั้งหมด และมีสภาพการก่อสร้างอันซับซ้อนกับศาสนสถานที่มีมาก่อนสมัยสุโขทัย ได้แก่กลุ่มปรางค์ ๕ องค์ที่บรรยายมาแล้ว หากเชื่อในความเห็นที่ว่า " เป็นปรางค์ " ๕ ยอดใน รูปผังกากบาทมาก่อน " ตรงปรางค์ทิศตะวันออกซึ่งมีกรุน้ำดังว่านั้น ได้พบแท่นฐานศิลาแท่น หนึ่งอยู่ตรงหน้าพระปรางค์องค์นี้ฝังจมลึกอยู่ในแท่นฐานไพทีนั้นด้วย ส่วนหนึ่งโผล่พ้นแนว ปูนขึ้นมา และส่วนล่างจมอยู่ในแนวระดับปูนที่ก่อยึดเป็นฐานไพที ลักษณะของแท่งแท่นฐาน ศิลานี้สลักเป็นรูปหน้ากระดานท้องไม้ลวดลายบัวคว่ำบัวหงายดุจดังแท่นรองรับประติมากรรม ทั่วไป แต่ตอนบนของแท่นมีรอยเจาะลึกลงเป็นเบ้า เพื่อรองรับแกนหรือเดือยตั้งของประติ - มากรรมขนาดย่อม ๆ ได้อีกสามองค์ เพราะเบ้าที่เจาะอยู่นั้นมีสามเบ้าด้วยกัน แสดงว่าจะต้อง

มีประติมากรรม ๓ องค์เรียงกันอยู่บนแท่นฐานศิลานี้ แต่ไม่พบเห็นประติมากรรมประดิษฐานอยู่ด้วย จึงยากที่จะอธิบายได้ว่าเป็นประติมากรรมอะไร อาจจะเป็นเทวรูป ๓ องค์ หรือ พุทธ – ประติมากรรม ๓ องค์ ในคติมหายาน อย่างที่เรียกว่า " ตรีกาย " ซึ่งพบเห็นเป็นอันมาก ในศิลปบายนหรือศิลปลพบุรีในประเทศไทย ราวรัชสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ก่อนหน้าสมัยสุโขทัยเพียงเล็กน้อย ดังนี้ก็น่าจะเป็นได้ และตรงส่วนด้านข้างซ้าย (ทิศเหนือ) ของตัวแท่นฐานประติมากรรมนี้ ทำเป็นรางยื่นออกไปให้เป็นทางน้ำไหลออกภายหลังที่ได้สรงน้ำประติมากรรม ซึ่งควรประดิษฐานอยู่บนแท่นศิลานี้ทั้งสามองค์แล้ว ลักษณะนี้เป็นธรรมเนียมโบราณ น้ำที่รดหรือสรงประติมากรรมรูปเคารพนั้นจะเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์เรียกว่า " น้ำมนต์ "

ตรงบริเวณที่ตั้งของแท่นฐานประติมากรรมนั่นเอง เมื่อเกิดความสงสัยในขณะปฏิบัติงานว่า ทำไมจึงมีแท่นฐานอย่างนี้อยู่ตรงหน้าปรางค์ทิศด้านตะวันออก ซึ่งมีแนวพื้นปูนฐานไพทีทับอยู่อีกส่วนหนึ่งด้วย จึงได้ขุดเซาะลึกลงไปจนสุดฐานนั้น พบว่าใต้ฐานแท่นประติมากรรมนี้มีแนวพื้นทรายรองรับอยู่อีกทีหนึ่งข้างล่างสุด และเมื่อขุดลอกออกไปเป็นทางยาวตามแนวทรายข้างล่างนั้นเรื่อยมาทางทิศตะวันออกจนถึงฐานขนาดใหญ่ภายในวิหารที่ต่อเนื่องกับกลุ่มเจดีย์ประธานทั้ง ๙ องค์ ฐานขนาดใหญ่ภายในวิหารนี้ ยุติว่าเป็นฐานเดิมของพระศรีศากยมุนีที่เคลื่อนย้ายนำไปประดิษฐานไว้ที่วัดสุทัศน์เทพวราราม กรุงเทพมหานคร บัดนี้ครั้นได้แนวอย่างนี้แล้วจึงเคลื่อนแท่นฐานประติมากรรมศิลานั้นออกมาจากที่เดิมอันจมอยู่ในส่วนหนึ่งในฐานไพที เพื่อตรวจดูพื้นล่างที่เป็นแนวทรายรองรับอยู่ทั้งหมด ก็พบว่าแนวทรายพื้นล่างนั้นได้เลยลึกเข้าไปในฐานไพทีด้วย และมีลักษณะเป็นร่องลำรางเข้าไปถึงใต้ล่างองค์ปรางค์ทิศด้านตะวันออก ที่ขุดพบกรุน้ำ คุณมะลิ ผู้ดำเนินงานมีความเห็นว่าภายใต้พื้นทรายนั้นอาจเป็นแนวทางน้ำอยู่ก็ได้ เมื่อขุดลึกลงไปในฐานล่างตรงกลางขององค์ปรางค์ทิศด้านตะวันออกจึงพบน้ำเอ่อท้นขึ้นมาได้ เนื่องจากศาสนสถานโบราณส่วนมากจะมีท่อทางน้ำต่อออกไปจากองค์ปรางค์หรือปราสาทซึ่งประดิษฐประติมากรรมสำคัญ ครั้นสรงน้ำรูปเคารพนั้นแล้ว น้ำที่สรงนั้นจะไหลลงไปตามท่อลำราง ออกไปนอกตัวอาคารอาจไหลลงไปสู่สระน้ำอีกแห่งหนึ่งที่ทำเป็นท่อโสมสูตรไว้ แต่หลักฐานเหล่านี้คงถูกกลบเกลื่อนไปหมดแล้วในสมัยสุโขทัยที่แก้ไขเปลี่ยนแปลงศาสนสถานเดิมหรือตามคติเดิมให้เป็นคติศาสนาในสมัยสุโขทัย ซึ่งเป็นคนละแนวทางกันดังนี้ การณ์ก็ควรจะเป็นได้ แท่นฐานศิลาดังกล่าวนี้เมื่อเคลื่อนย้ายออกมาแล้วก็มิได้นำเข้ากลับไว้ที่เดิมเพราะจะต้องปิดฐานไพทีรองรับเจดีย์ทั้ง ๙ องค์นั้น โดยเฉพาะแท่นฐานประติมากรรมที่ว่านี้จึงตั้งอยู่ในเขตวิหารใหญ่ต่อเนื่องกับกลุ่มเจดีย์ทั้ง ๙ บนฐานไพที ทางด้านทิศตะวันออก ข้างหลังฐานเดิมของพระศรีศากยมุนีมาตราบเท่าทุกวันนี้

เจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ คงเป็นเจดีย์หลักหรือเจดีย์ประธานของวัดมหาธาตุอันแวดล้อมไปด้วยกลุ่มเจดีย์และปรางค์ทิศทั้ง ๔ ดังกล่าวมา ตั้งอยู่บนฐานไพทีเดียวกันทั้งหมดนั้น เจดีย์

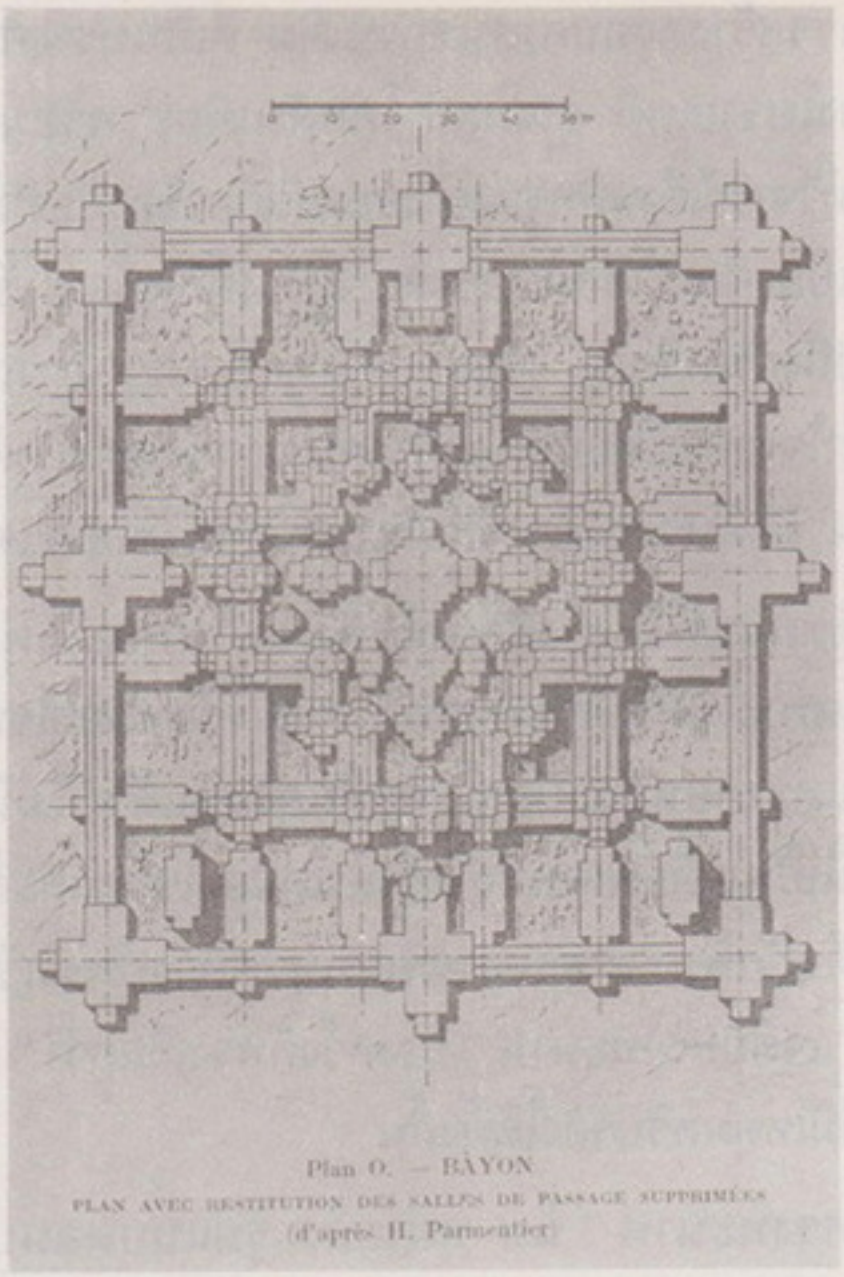

Plan O. — BÀYON
PLAN AVEC RESTITUTION DES SALLES DE PASSAGE SUPPRIMÉES
(d'après H. Parmentier)

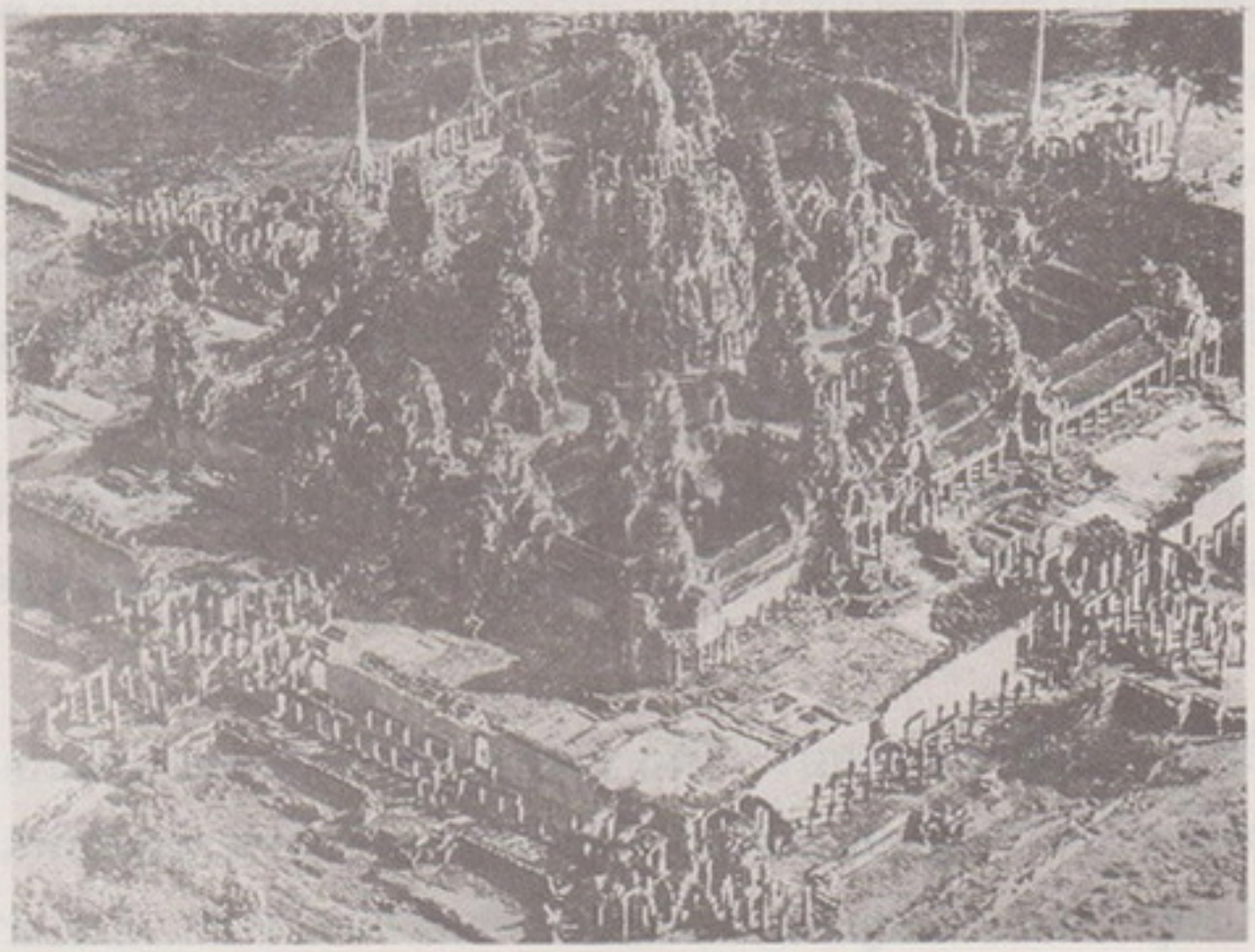

๑๒ แผนผังปราสาทบายน สมัยชัยวรมันที่ ๗ แห่งกัมพูชา อยู่ในแผนผังกากบาท

พุ่มข้าวบิณฑ์ที่กล่าวถึงนี้ควรสร้างครอบศาสนสถานเดิม ที่เป็นปรางค์ประธานมาก่อนนั่นเอง ในขณะที่ได้ดำเนินงานทางโบราณคดี คุณมะลิ โคกสันเทียะ พร้อมด้วยนักวิชาการทั้งไทยและต่างประเทศได้วิเคราะห์วิจารณ์ถึงหลักฐานบางอย่างที่เกี่ยวข้องกับตัวโบราณสถานนี้ ในที่สุดได้ลงมือเจาะตรวจแนวระเบียงศิลาที่เชื่อมต่อระหว่างปรางค์ทิศทั้ง ๔ เข้าไปหาองค์เจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ว่าจะมีทางเดินเข้าไปถึงกันหรือไม่ เมื่อสอบค้นดูแล้วปรากฏว่าเป็นแท่งทึบตันไม่มีช่องทางเดินอยู่ภายในเลยจึงเข้าใจว่าคงเป็นการก่อสร้างตามแบบพระปรางค์ขนาดเล็ก ๆ เพื่อให้ได้รูปทรงของผังอาคารเท่านั้น มิได้ประสงค์จะให้เป็นประโยชน์ใช้สอยแต่อย่างใด

ลักษณะเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ในทางศิลปสุโขทัยยึดถือว่าเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์นี้เป็นเจดีย์แบบพิเศษที่กระทำขึ้นโดยเฉพาะในศิลปสุโขทัยเท่านั้นก่อนหน้าสมัยสุโขทัยไม่เคยปรากฏการก่อสร้างเจดีย์แบบนี้มาก่อน และภายหลังสมัยสุโขทัยสิ้นสุดลงแล้วก็ไม่นิยมสร้างอีกต่อไป ซึ่งเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ดังกล่าวนี้เป็นเจดีย์พิเศษที่เกิดขึ้นในสมัยสุโขทัยและสิ้นสุดลงในสมัยสุโขทัยอีกประการหนึ่งด้วย สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงเรียกพระเจดีย์แบบนี้ไว้ต่าง ๆ บางทีก็ทรงเรียกว่า " เจดีย์ทรงทะนาน " บางครั้งก็ทรงเรียกว่า " เจดีย์ทรงดอกบัว " ซึ่งแต่ละอย่างที่ทรงเรียกนั้นก็มีเหตุผลรับรองได้ทั้งสิ้น

ในแง่ที่ว่า " เจดีย์ทรงทะนาน " นั้น หมายถึง รูปแบบตอนบนก่อนถึงปลียอดสุดของเจดีย์ มีลักษณะเป็นกระพุ้งคล้ายทะนานตวงข้าวคว่ำอยู่ นอกจากนี้อาจมุ่งถึงพุทธประวัติภายหลังถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระแล้วบรรดากษัตริย์ทั้ง ๗ พระนคร ได้ยกกองทัพไปยังเมืองกุสินาราเพื่อขอแย่งพระบรมสารีริกธาตุและโทณพราหมณ์ จึงจัดการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุด้วยการใช้ทะนานตวงถวายกษัตริย์ทั้ง ๗ พระนคร เพื่อนำพระบรมสารีริกธาตุไปสร้างพระเจดีย์บรรจุไว้สักการะบูชายังบ้านเมืองของตน ๆ รวมทั้ง กษัตริย์กรุงกบิลพัสดุ์ด้วย ส่วนทะนานที่ตวงนั้น กล่าวกันว่าได้สร้างเจดีย์บรรจุทะนานตรงพระธาตุครั้งนั้นไว้ เรียกกันว่า " โทณเจดีย์ " และอาจจะกลายมาเป็นนามเจดีย์พระประโทน หรือเจดีย์จลประโทนที่เรียกกันอยู่ในจังหวัดนครปฐมก็ได้ เรื่องนี้ควรเป็นที่มาของการเรียกลักษณะพระเจดีย์ว่า " เจดีย์ทรงทะนาน "

ส่วนที่เรียกว่า " เจดีย์ทรงดอกบัว " เห็นจะยุติตามรูปทรงของดอกบัวนั่นเอง ลักษณะตอนบนเหนือแท่งสี่เหลี่ยมทรงสูงย่อมุมขึ้นไป ก็เป็นรูปทรงคล้ายกระพุ่มหรือพนม ก่อนจะถึงส่วนปลียอดบนสุดซึ่งจะว่าเป็นรูปดอกบัวก็เข้าลักษณะได้เหมือนกัน ยิ่งไปกว่านั้นเรื่องของดอกบัวในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาแล้วเป็นเรื่องสำคัญยิ่ง ถือว่าดอกบัวนั้น เป็นสัญญลักษณ์ของแผ่นดินที่แห้งดอนก่อนเพื่อน อยู่ในเรื่องกำเนิดโลกที่เรียกว่า " ปฐมมูล " หรือ " โลกนัย " แม้ในพระไตรปิฎกก็กล่าวถึงเรื่องทำนองนี้ด้วย โดยเฉพาะที่ว่า " สีเส ปฐวิโปกฺขเร อภิเลเก สพฺพพุทฺธานำ " " แผ่นดินคือบัว เป็นที่อุบัติตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย " แผ่นดิน

ที่แห้งดอนก่อนแผ่นดินอื่นใดในโลกนี้ แผ่นดินส่วนนั้นเป็นที่เกิดของ " ปทุม " อ่านตามภาษาบาลีว่า " ปะ – ทุ – มะ " ป แปลว่า แรก, ว่า ก่อน ทุม แปลว่า ดอกไม้, ต้นไม้ ดังนั้น ปทุม หรือที่ภาษาไทยเรามาเรียกว่า ประทุม ก็แปลว่า " ต้นไม้ต้นแรก " ได้แก่ดอกบัว ซึ่ง ดอกบัวอันบังเกิดขึ้นตรงผืนแผ่นดินที่แห้งดอนก่อนเพื่อนนั้น ได้เป็นที่สังเกตหมายรู้ของพวกพรหมทั้งหลายในยุคแรกตั้งกัปป์ หรือ ปฐมกัลป์ จะลงมาดูดอกบัว เมื่อเห็นดอกบัวปรากฏ ก็จะพากันดีใจว่าในกัปป์นี้ ชาวเราทั้งหลายจะได้ฟังพระธรรมเทศนาแห่งองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งในกัปป์นี้ ครั้งตั้งกัปป์พวกพรหมได้ลงมาดูดอกบัวกันแล้ว มีถึง ๕ ดอก อันเป็นนิมิตรหมายที่มาของชื่อกัปป์นี้ว่า " ภัทรกัปป์" หมายถึงกัปป์อันประเสริฐ เพราะจะมีพระพุทธเสด็จอุบัติตรัสรู้ถึง ๕ พระองค์ด้วยกัน

จากคติฝ่ายพุทธศาสนา มีความเชื่อเกี่ยวกับดอกบัว หรือปทุมเป็นอย่างนั้น จึงได้นำมาเป็นสัญญลักษณ์ในทางศิลปกรรม ดังจะเห็นได้ว่า บรรดาประติมากรรมทางพระพุทธศาสนา จะมีดอกบัวรองรับอยู่เสมอไม่ว่าประติมากรรมนั้นจะนั่งหรือยืนตลอดมา จุดมุ่งหมายก็ประสงค์แสดงหลักฐานทางคัมภีร์อย่างหนึ่ง และมุ่งที่จะแสดงถึงแง่ปรัชญาแห่งคติธรรมทางพระศาสน์าอีกประการหนึ่งก็ได้ เพราะลักษณะของดอกบัวนั้น อาจจะได้แก่หัวใจอันมีรูปร่างคล้ายดอกบัวตูม ครั้นบุคคลเรานับถือพระพุทธศาสนา มีพระรัตนตรัย เป็นสรณะที่พึ่งกันแล้ว ก็ควรที่จะน้อมจิตใจของตน เป็นที่รองรับพระรัตนตรัยอันประเสริฐสุด ดังนี้ สัญญลักษณ์ของดอกบัว ควรจะเป็นธรรมาธิษฐานและบุคคลาธิษฐาน โดยนัยที่กล่าวมาอย่างนี้

แต่พระเจดีย์สถานอันบังเกิดขึ้นในพุทธศิลปสุโขทัย แม้จะมีแนวความเห็นในการกำหนดชื่อว่าจะเป็นทรงทะนานบ้าง หรือ ทรงดอกบัวบ้าง ดังพระมติของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ นั้น ในทางวิชาการของกรมศิลปากร ได้กำหนดเรียกกันทั่วไปในนามว่า " พระเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ " ซึ่งเรื่องพุ่มข้าวบิณฑ์นั้นอาจประสงค์จะให้ใกล้เคียงกับหลักฐานที่ได้มาจากศิลาจารึกสุโขทัยที่กล่าวถึงพนมหมาก พนมเบี้ย เพราะลักษณะของ " พนม " ก็คือรูปทรงที่อยู่ในความเป็นพุ่มนั่นเอง ส่วนข้าวบิณฑ์นั้นก็หมายถึงข้าวปั้นเป็นก้อน ๆ แล้วนำมาจัดวางไว้ในพานจัดเรียงให้อยู่ในรูปของ " พนม " ที่เป็นกระพุ่มขึ้นไปดุจอาการประนมมือหรือกระพุ่มมือ เพื่อแสดงความเคารพสักการะ อาศัยแนวเทียบเคียงดังนี้จึงยุตินามของทรงเจดีย์สุโขทัยแบบนี้ไว้ว่า " เจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ "

องค์ประกอบพระเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์นั้น อาจแบ่งออกได้เป็น ๓ ส่วนใหญ่ดังนี้

๑. ส่วนฐานล่าง
๒. ส่วนกลาง
๓. ส่วนบน (ดูภาพร่างประกอบอธิบาย)

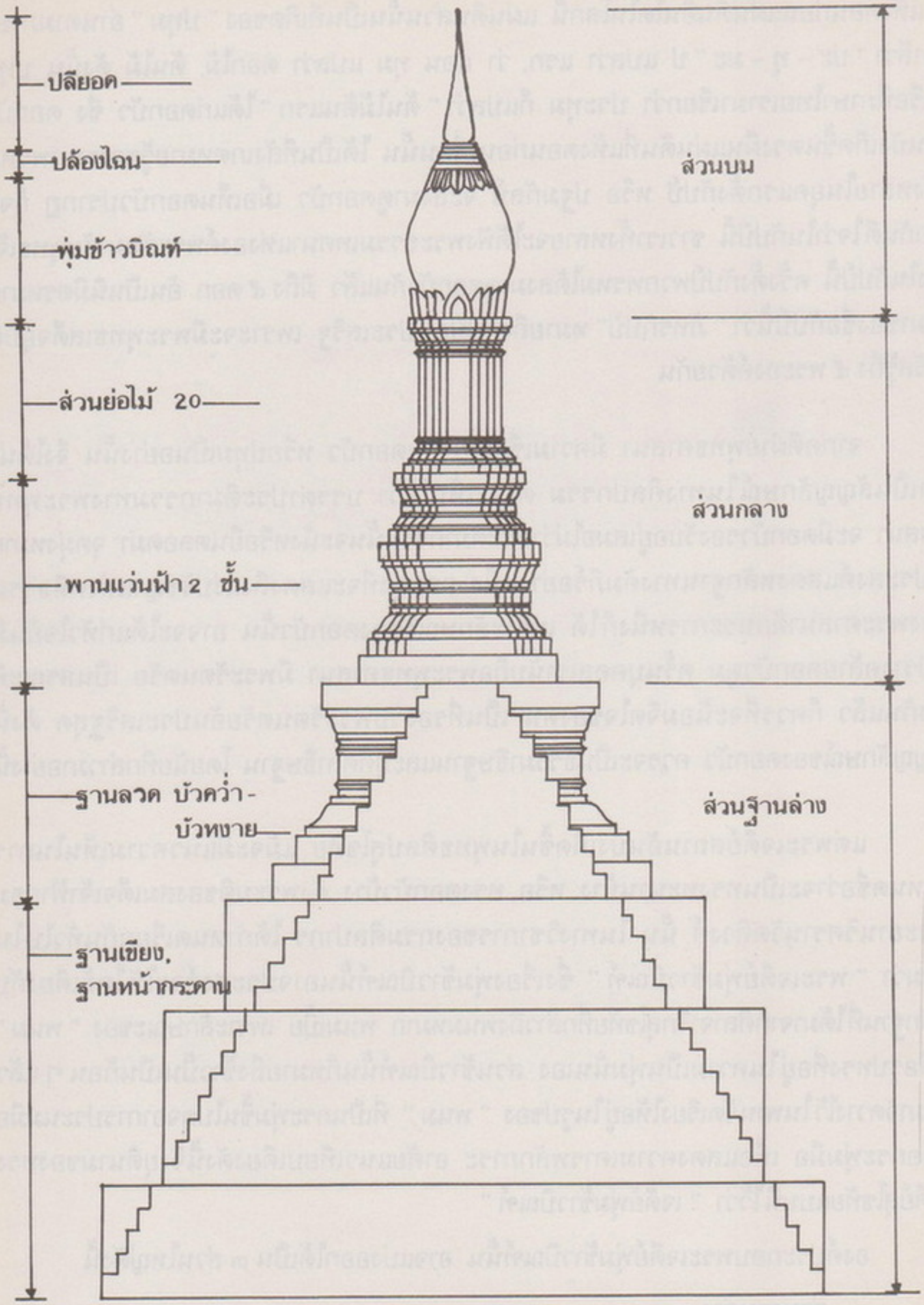

๑๓ ส่วนต่าง ๆ ของเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ (ภาพลายเส้นโดยอาจารย์สันติ เล็กสุขุม)

๑. **ส่วนฐานล่าง** องค์ประกอบของฐานส่วนล่างทั้งหมดนั้น อาจแบ่งออกได้ตามลักษณะซึ่งกำหนดไว้ ณ ที่นี้เป็นสองตอนด้วยกันคือ

ก. ฐานเขียง หรือ ฐานหน้ากระดาน ซ้อนกันขึ้นไป ๓ ชั้น มีแนวขั้นบันไดซ้ายขวา

ข. พ้นฐานหน้ากระดานแล้ว จึงถึงฐานลวดบัวหน้ากระดานท้องไม้ เป็นแห่งฐานลวดบัวคว่ำบัวหงาย ตั้งอยู่รองรับส่วนกลาง หมดแนวขั้นบันไดตรงส่วนนี้

๒. **ส่วนกลาง** ควรแบ่งได้เป็นสองระยะอีกเช่นกันตามลักษณะที่หมายถึงในที่นี้ ได้แก่ส่วนที่ตั้งอยู่บนแท่งฐานหน้ากระดานท้องไม้ บัวคว่ำบัวหงายนั้นขึ้นไป ทำเป็นฐานย่อมุมไม้ ๒๐ มีสัณฐานดุจพานแว่นฟ้าตั้งซ้อนขึ้นไปสองชั้น กำหนดได้ดังนี้

ก. พานแว่นฟ้า ๒ ชั้น

ข. ส่วนย่อไม้ ๒๐ เป็นแท่งสูงตั้งอยู่บนพานแว่นฟ้าสองชั้นนั้น

๓. **ส่วนบน** หมายถึงพ้นแนวส่วนย่อไม้ ๒๐ แท่งสูง ที่ตั้งอยู่บนพานแว่นฟ้า ๒ ชั้นขึ้นไป จึงเป็นลักษณะพุ่มข้าวบิณฑ์ หรือทรงดอกบัว มีกลีบบัวรองรับอยู่โดยรอบตอนข้างล่างแล้วเรียวโค้งขึ้นไปเป็นกระพุ่มประกอบด้วยปล้องไฉน และปลียอด (ทั้งหมดนี้ควรดูรูปลายเส้นร่างประกอบด้วย) ฉะนั้นในส่วนบนทั้งหมด ควรจำแนกออกได้เป็น ๓ ลักษณะคือ

ก. บริเวณกระพุ้งที่เหมือนโดม

ข. เหนือกระพุ้งคล้ายโดมขึ้นไปนั้นมีเส้นคาดเรียงซ้อนเป็นชั้น ๆ ขอเรียกว่า " ปล้องไฉน "

ค. พ้นแนวปล้องไฉนขึ้นไป จึงเป็น " ปลียอด " อันเป็นส่วนยอดทั้งหมดของเจดีย์แบบนี้

ขนาดขององค์เจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ วัดมหาธาตุที่กล่าวถึงอยู่นี้ หัวหน้ามะลิ โคกสันเทียะผู้ดำเนินงานขุดแต่งและบูรณะไว้แล้ว ได้วัดความกว้างของส่วนฐานล่างทั้งหมด ๑๒.๐๐ เมตร สูงแต่ฐานล่างจรดยอดบนสุด ๒๒.๕๐ เมตร ตามมาตราที่เข้าใจกันในปัจจุบันนี้

พระเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์องค์นี้ ได้ถูกขุดค้นมาก่อนหน้าที่ทางราชการจะได้เข้าไปดำเนินงานแล้ว ในขณะที่ดำเนินงานจึงพบเห็นร่องรอยที่ถูกเจาะขุดทำลายทั่วไป ซึ่งหัวหน้ามะลิ โคก-สันเทียะ เป็นเจ้าหน้าที่ของทางราชการด้วยผู้หนึ่งที่ได้รับมอบหมายให้ดำเนินงานจากทางราชการ ในขณะนั้นได้พยายามสืบถามร่องรอยการขุดค้นจากตัวบุคคลที่อาจเคยทราบหรือเคยพบเห็นบรรดาสิ่งของต่าง ๆ ที่ผู้ขุดค้นได้นำออกไป จากองค์พระเจดีย์นี้เป็นการส่วนตัวเพื่อจะเป็นประโยชน์ต่อทางราชการบ้างไม่มากก็น้อย

เรื่องราวแห่งการสืบทราบทั้งหมดนี้ได้ล่วงเลยผ่านมาเป็นเวลากว่า ๓๐ ปีแล้ว เพราะ

ขณะที่ไปดำเนินงานอย่างเป็นทางการนั้นก็อยู่ในราวปีพุทธศักราช ๒๔๙๖ ส่วนการขุดค้นของบุคคลต่าง ๆ ที่ได้กระทำมาก่อนหน้านี้จะเป็นเวลากี่ปีสุดที่จะทราบได้ เพราะมีจุดหมายแห่งการกระทำแตกต่างกันกับทางราชการ ด้วยมุ่งแสวงหาทรัพย์สมบัติที่ฝังไว้ในองค์พระเจดีย์เป็นประมาณส่วนเดียว มิได้คำนึงถึงหลักฐานทางวิชาการที่จะเป็นประโยชน์ต่อโบราณคดีและประวัติศาสตร์ของประเทศชาติบ้านเมืองแต่ประการใด การสืบทราบเรื่องราวของการทำลายในที่นี้ก็ไม่ประสงค์จะรื้อฟื้นหรือกล่าวประนามแต่อย่างใด มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ทราบถึงร่องรอยที่มาของหลักฐานบางประการอันอาจเป็นประโยชน์ในทางวิชาการบ้างเท่านั้น

หัวหน้ามะลิ โคกสันเทียะ ได้พบกับพระปลัดบุญธรรม เจ้าอาวาสวัดตระพังทอง ในขณะนั้น (ราว พ.ศ. ๒๔๙๖) พระภิกษุรูปนี้เล่าเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับบรรดาพระเจดีย์โบราณสถานในเมืองสุโขทัยทั่วไปที่ถูกขุดค้นพังทะลายมาช้านานมาก และตัวท่านเองก็ได้เก็บรักษาประ-ติมากรรมสำริดขนาดเล็กไว้ชิ้นหนึ่ง เป็นประติมากรรมลอยตัว ยืนตรง มือซ้ายชี้ที่พื้นดิน มือขวายกขึ้นเหนือศีรษะ แต่ท่อนแขนหักหายไป รูปสำริดนี้พวกขุดค้นได้เจาะพบในห้องกรุตรงส่วนบนที่เป็นพุ่มข้าวบิณฑ์ของเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์วัดมหาธาตุ ซึ่งเป็นห้องกรุขนาดเล็กสี่เหลี่ยมจตุรัส อยู่ในทรงลูกบาศก์คือ หกเหลี่ยม หรือหกด้าน กว้างด้านละ ๔๐ เซนติเมตร คงจะเป็นประติมากรรมที่เห็นว่าไม่มีคุณค่าแต่อย่างใดในสมัยเมื่อ ๓๐ ปี ล่วงมาแล้ว และชำรุดอีกด้วย จึงไม่เป็นที่ต้องการของพวกขุดค้น ได้ทิ้งไว้ พระปลัดบุญธรรมไปพบเห็นเข้า จึงนำมาเก็บรักษาไว้จนกระทั่งหัวหน้ามะลิ ได้ไปพบกับท่านจึงนำออกมาให้ดู และถ่ายรูปไว้เป็นหลักฐานแต่ครั้งนั้น (ดูรูปประกอบ)

พระปลัดบุญธรรมนี้ ต่อมาได้ลาสึกและได้สมัครเป็นคนงานอยู่กับหน่วยศิลปากรที่ ๓ สุโขทัย ส่วนประติมากรรมสำริดนั้นเป็นที่น่าเสียดายยิ่งได้ถูกขโมยสูญหายไปแล้ว เหลืออยู่แต่เพียงรูปถ่ายที่หัวหน้ามะลิ โคกสันเทียะ ได้ทำไว้แต่เดิมเท่านั้น และรูปประติมากรรมสำริดนี้ไม่มีท่านผู้รู้ท่านใดบ่งบอกได้เลยว่าเป็นรูปอะไรคติศาสนาอย่างใด ตราบเท่าทุกวันนี้ส่วนปลัดบุญธรรมที่ว่านั้น บัดนี้ได้ถึงแก่กรรมไปแล้ว

ในบัดนี้ เรื่องราวของประติมากรรมสำริดสูงราว ๑๔ เซนติเมตร ผู้ที่รู้ดีและรับทราบมาพร้อมด้วยมีหลักฐานภาพถ่ายไว้ทั้ง ๓ ด้าน คือ ด้านหน้า ด้านข้าง และ ด้านหลัง ก็เหลืออยู่แต่หัวหน้ามะลิ โคกสันเทียะผู้เดียวเท่านั้นที่ได้สดับฟังมา ประติมากรรมสำริดนี้อยู่ในห้องกรุขนาด ๔๐ เซนติเมตร ตรงส่วนที่โดมของพระเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์วัดมหาธาตุ ซึ่งจัดเป็นห้องกรุชั้นบนสุดขององค์เจดีย์นั้น ถ้าหลักฐานการพบเห็นประติมากรรมดังกล่าวเป็นเช่นนี้จริงโบราณวัตถุชิ้นนี้ต้องมีความสำคัญมากจึงต้องนำไปบรรจุไว้ตรงส่วนยอดบนแห่งองค์เจดีย์ แต่ปัญหาของเรื่องอยู่ที่ว่า " ประติมากรรม นี้ คืออะไร "

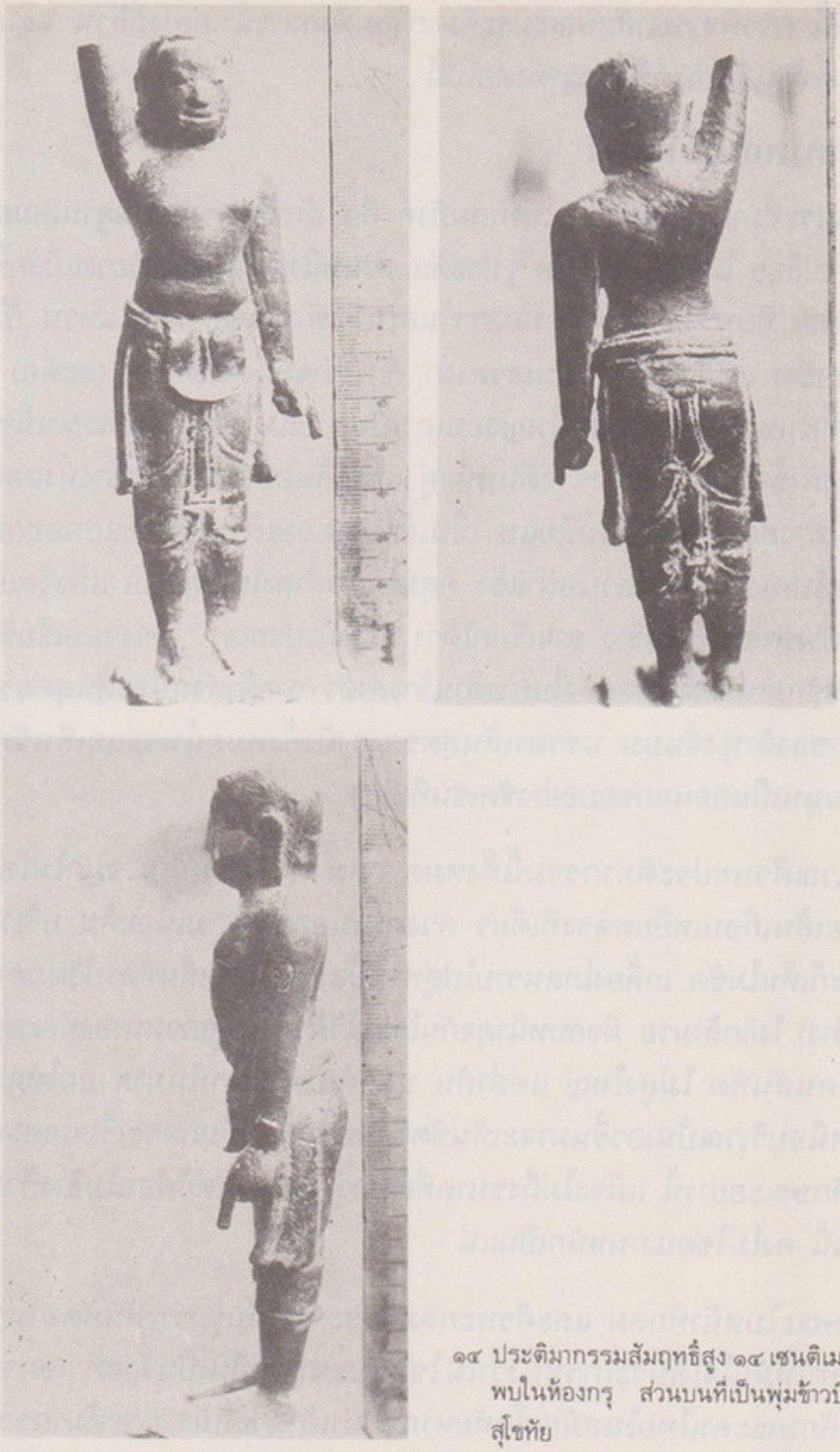

๑๔ ประติมากรรมสัมฤทธิ์สูง ๑๔ เซนติเมตร ทั้งสามด้าน พบในห้องกรุ ส่วนบนที่เป็นพุ่มข้าวบิณฑ์วัดมหาธาตุ สุโขทัย

ในที่นี้ ควรพิจารณาลักษณะประติมากรรมดังกล่าวนั้นอย่างถี่ถ้วน จากภาพถ่ายที่ได้บันทึกไว้ทั้ง ๓ ด้านเป็นองค์พิจารณาดังต่อไปนี้

จากภาพถ่ายด้านตรง

เป็นประติมากรรมยืนตรง ในท่าสมภังค์ คือ เท้าทั้งคู่วางอยู่บนฐานเสมอกัน ร่างกายท่อนบนเปล่าเปลือย ไม่มีเครื่องทรงใด ๆ ประดับ ส่วนหนึ่งส่วนใดของอวัยวะแม้สักชิ้นเดียว มิว่าจะเป็นกรองศอ ทับทรวง พาหุรัด ทองกร และแม้แต่ กุณฑล หรือ แหวน ก็ไม่ปรากฏในเรือนร่างสักอย่าง แต่นุ่งผ้าตั้งแต่บั้นเอวลงมา เข้าใจว่าจะนุ่งผ้าใต้นาภี (สะดือ) ชักชาย พกปกเข็มขัด ที่ทำเหมือนผ้าตาดเส้นใหญ่รอบเอวเป็นกาบแผ่ใหญ่เต็มบริเวณหน้าท้องข้างหน้าแล้วมีชักชายผ้าซ้อนอยู่ระหว่างช่วงต้นหนึ่งคู่ แยกเส้นออกไปสู่ส่วนข้างทั้งสองข้าง ชายผ้าข้างหน้าส่วนล่างสุดจะเห็นเป็นกลีบแบ เป็นเส้นตัดตรงแล้วปลีผ้าจะแยกออกเป็นสองเส้นตอนล่าง ตกไปทางลำขาตรงส่วนหน้าแข้ง คลุมหัวเข่าต่ำลงไปเล็กน้อย แล้วจึงแยกวกออกไปหาด้านหลังของลำขาทั้งสองข้าง อาจเรียกได้ว่า " นุ่งผ้าปรกเข่า " ตรงขอบเข็มขัดด้านข้างทั้งซ้ายขวามีการชักเส้นปลีผ้าให้ตกลงไปทางด้านข้างลำตัว ชายผ้าส่วนนี้จะสิ้นสุดตรงบริเวณเส้นแยกซ้ายขวาของผ้านุ่งชั้นบน บรรดาเส้นสุดของวงผ้าทั้งหมดนั้นจะแลเห็นชัดมากทุกเส้นและเน้นขอบนูนเป็นลอนยกขอบอย่างชัดเชนทีเดียว

บริเวณศีรษะประติมากรรมนี้ทั้งหมด กลม ดวงหน้ากลม จมูกไม่โด่ง ปากกว้าง เห็นเป็นรอยเส้นเกือบเหยียดตรงทีเดียว ดวงตานูนออกมาตามเนื้อแก้ม บริเวณที่เป็นเส้นผมบนศีรษะก็เห็นไม่ชัด เกลี้ยงโกลนราบไปสู่ทางเบื้องหลัง แต่เห็นชัดว่าไว้ผมยาวปรกต้นคอ (ดูภาพด้านข้าง) ไม่เกล้ามวย มีขอบหน้าดุจกันไรผมไว้ด้วย ใบหูยาวหนาลงมาจรดไหล่ตอนบน รูปทรงเป็นคนสันทัด ไม่สูงใหญ่ แต่ล่ำสัน บอกลักษณะบึกบึนมาก อกใหญ่แน่นหนาไปด้วยเนื้อ เหนือบริเวณบั้นเอวขึ้นมาจะเห็นชัดถึงลอนอุทร ซึ่งอาจจะเรียกอย่างปัจจุบันนี้ว่า " ลงพุง " ลักษณะอย่างนี้ แม้จะไม่ถึงขนาดที่เรียกว่า อ้วน แต่ก็ค่อนไปข้างท้วม บุคคลที่มีลักษณะเช่นนี้ คงไม่ใช่คนงานหนักเป็นแน่

ลักษณะใบหน้าที่กลม และศีรษะกลม ประกอบกับรูปร่างสันทัดตามรูปที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นทำให้มั่นใจได้ประการหนึ่งว่าไม่ใช่กลุ่มชนพวกอื่นเป็นต้นว่า เขมร หรือ มอญ ควรจะเป็นลักษณะคนไทยในสมัยสุโขทัยหากจะนำเค้าดวงหน้า ประติมากรรมสำริดนี้ไปเทียบกับบรรดาพระพุทธรูปบางองค์ที่เรียกว่า " แบบตะกวน " อันหมายถึงพระพุทธรูปสุโขทัยซึ่งพบที่ในกรุเจดีย์วัดตะกวน แล้วใกล้เคียงกัน

การพิจารณาประติมากรรมสำริดนี้ อาจตัดปัญหาเรื่องประติมากรรมในพระพุทธศาสนาออกเพราะคงไม่เกี่ยวข้องกับความเป็นพระพุทธรูปแต่อย่างใด กล่าวคือ ประติมากรรมนี้

ไม่ใช่พระพุทธรูป แต่ปัญหาที่เนื่องในคติพุทธศาสนาจะมีอยู่บ้าง เนื่องจากคติพุทธศาสนามหายาน เกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ต่าง ๆ และอนาคตพุทธเจ้า คือ พระศรีอาริยเมตตรัยโพธิสัตว์ ตามที่คติพุทธฝ่ายเถรวาท (หินยาน) กล่าวถึงอยู่ ถ้าเนื่องด้วยคติโพธิสัตว์แล้ว ประติมากรรมนี้ก็ควรเป็นได้

กระนั้นยังต้องวิเคราะห์สืบต่อไปอีกว่า ถ้าศาสนาอันเป็นที่นับถือกันในสมัยสุโขทัยนั้น จะมีอยู่เพียงพุทธศาสนา ศาสนาเดียวเท่านั้นหรือ ความข้อนี้ ก็ยากที่จะยุติได้ เพราะศิลาจารึกสมัยสุโขทัยเอง ก็ได้กล่าวถึงการสร้างเทวรูปในลัทธิศาสนาพราหมณ์ปรากฏร่วมอยู่ด้วย ดังศิลาจารึกหลักที่ ๔ ของพระมหาธรรมราชาที่ ๑ คือ พระยาลิไทย ว่า

- รูปพระอิศวร พระองค์ บริบูรณ์แล้ว
- ๑๒๗๔ (ปี) ฉลู วันศุกร์ขึ้น ๑๑ ค่ำ
- เดือน ๘ ปุรวาษาฒ นักษัตรฤกษ์
- เวลารุ่งเช้า เมื่อเสด็จประดิษฐานรูปพระมเหศวร
- รูปพระวิษณุ ในหอเทวาลัยมหาเกษตร
- ในป่ามะม่วง นี้
- ดาบส พราหมณ์ทั้งหลาย บูชาเป็นนิตย์

๑๒๗๑ ศก เป็นมหาศักราช เท่าที่ทดสอบแล้ว เกณฑ์ทำมหาศักราชในสมัยศิลาจารึกนี้ จะต้องใช้ ๖๒๒ บวก จึงจะได้ปีพุทธศักราชที่แน่ชัด ดังนั้น ในที่นี้จึงตรงกับปีพุทธศักราช ๑๘๙๓ แสดงว่า พระมหาธรรมราชาลิไทย กษัตริย์สุโขทัยพระองค์นี้ได้ทรงสร้างเทวรูปตามคติไศวนิกายและวิษณุกายไว้ในป่ามะม่วงที่ " หอเทวาลัยมหาเกษตร "

จึงทำให้ต้องหวนพิจารณาอีกด้วยว่า ประติมากรรมในสมัยสุโขทัยนั้น มิใช่จะมีเฉพาะแต่ในพระพุทธศาสนาอย่างเดียวไม่ เทวรูปก็ได้กระทำควบคู่กันไปกับพระพุทธรูปด้วยเหมือนกัน

แต่โดยเหตุที่ว่า บรรดาเทวรูปส่วนใหญ่ล้วนเป็นรูปจำลองของเทพเจ้าต่าง ๆ มีลักษณะพิเศษคือจะต้องแสดงเครื่องประดับที่เป็นอลังกาภรณ์อย่างเต็มที่ เช่น ชฎามกุฎ หรือ ศิราภรณ์ อันเป็นเครื่องประดับพระเศียร กุณฑล - ต่างหู กรองศอ สังวาล และ ทับทรวง พาหุรัด ทองกร และ กำไลข้อพระบาท ฯ นอกจากนั้นยังมีมุทรา หรือท่าทีแสดงด้วยพระหัตถ์ ซ้ายขวา เป็นเครื่องบ่งบอกปาง หรือเรื่องอีกสถานหนึ่งด้วย นอกจากนั้นยังมี เทพาวุธ หรือจำนวนของพระกรที่มากกว่าสองขึ้นไป บางครั้ง แสดงพระพักตร์ หรือพระเศียรที่มากกว่าหนึ่งก็มี เหล่านี้เป็นองค์ประกอบในการพิจารณาถึงความเป็นเทวรูป บรรดาเทวรูปสมัยสุโขทัยส่วนใหญ่ที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนครทุกวันนี้ ก็พอเป็นตัวอย่างเปรียบเทียบได้เป็นอย่างดี ส่วนที่เหมือนหรือพอจะใกล้เคียงกับประติมากรรมสำริดองค์นี้ ก็มีอยู่เพียงผ้านุ่งหรือภูษาภรณ์ในองค์เทวรูปสุโขทัยเท่านั้น

การที่ประติมากรรมสำริดดังกล่าว นุ่งผ้าเหมือนภูษาภรณ์ที่ทรงในองค์เทวรูปสมัยสุโขทัยนั้นก็เป็นชนวนเหตุอันทำให้กำหนดสมัยได้ว่า ประติมากรรมนี้อยู่ในสมัยเดียวกับกลุ่มเทวรูปสุโขทัยนั่นเอง และไม่ควรเกินรัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไทย หรือราวพ.ศ. ๑๘๙๓ ตามศิลาจารึกหลักที่ ๔ ซึ่งเป็นหลักฐานที่อาจนำมารับรองได้ในเรื่องการกำหนดอายุ เพราะนอกจากนี้แล้วไม่พบสิ่งอื่นใด หรือศิลาจารึกหลักไหนสมัยสุโขทัยที่จะนำมาเป็นปทัฏฐานได้ดีกว่า อาศัยความเข้าใจดังนี้จึงพอกำหนดอายุบรรดาเทวรูปสุโขทัยทั้งหมดไว้พลางก่อนขณะนี้ว่า " ควรอยู่ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ (พ.ศ. ๑๘๙๓) และต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ " เป็นต้นมา

ส่วนในประเด็นที่ว่า ประติมากรรมสำริดองค์นี้ จะเป็นพุทธศิลปอันเนื่องในพระพุทธศาสนานั้นก็มีอยู่ช่องทางเดียวคือ " พระโพธิสัตว์ " ทั้งฝ่ายเถรวาทหรือหินยานกับฝ่ายมหายาน ต่างก็พากันกระทำรูปพระโพธิสัตว์ด้วยกันทั้งสิ้น มีข้อแตกต่างอยู่ตรงที่ว่าพระโพธิสัตว์ฝ่ายมหายานนั้นมีจำนวนมากมายหลายประเภทซึ่งจัดเป็นนิตยโพธิสัตว์ คือ โพธิสัตว์ถาวรเป็นพระอวโลกิเตศวร และอนิตยโพธิสัตว์ คือโพธิสัตว์ไม่ถาวร อันได้แก่บุคคลที่พยายามมุ่งบำเพ็ญเพียรต่อความเป็นพระโพธิสัตว์ทั่ว ๆ ไป หรือ คิดตั้งจิตปรารถนาบำเพ็ญบารมีธรรมอยู่เพื่อบรรลุธรรม หรือบรรลุถึงขั้นพระโพธิสัตว์นั้น ท่านองนี้ก็ถือว่าอยู่ในประเภทอนิตยโพธิสัตว์ได้ นอกจากนั้นสิ่งที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด ได้แก่ ภาษาที่ใช้บันทึกพระธรรมคำสั่งสอน หรือคัมภีร์ฝ่ายมหายาน นิยมภาษาสังสกฤตเป็นหลัก ฝ่ายเถรวาทหรือหินยานนั้นนิยมภาษาบาลี ความข้อนี้เป็นข้อแบ่งแยกแตกต่างในคติพระพุทธศาสนาทั้งสองฝ่าย

บรรดารูปพระโพธิสัตว์ตามคติมหายานส่วนใหญ่ก็คือ รูปบุคคล เต็มไปด้วยเครื่องอลังกาภรณ์ประดับตกแต่งเหมือนอย่างเทวรูปดุจกัน มีทั้งพระพักตร์เดียว และหลายพระพักตร์ มีทั้งสองพระกร และมากกว่าสองพระกรขึ้นไป

อาศัยความเข้าใจในเรื่องเทวรูป พระพุทธรูป และพระโพธิสัตว์ เป็นองค์ประกอบชี้นำแนวทางในการพิจารณาประติมากรรมสำริดสุโขทัย ซึ่งพบในห้องกรุพระเจดีย์วัดมหาธาตุนี้แล้ว ก็เป็นที่รับรองกันทั่วไปว่าคติพระพุทธศาสนาครั้งสุโขทัยนั้นเป็นพระพุทธศาสนาที่ใช้ภาษาบาลี เป็นข้อกำหนดจารึกบันทึกหลักฐานเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาไม่ใช้ภาษาสังสกฤต ดังนั้นจึงเป็นคติพุทธศาสนาอย่างเดียวกับเถรวาทหรือหินยานแต่คติพุทธศาสนาครั้งสุโขทัยนั้นได้รับสืบต่อมาจากประเทศศรีลังกาโบราณ ซึ่งยังเรียกว่า " ลังกา " หรือ " สิงหล " ดังนั้นจึงเรียกพระพุทธศาสนาครั้งสุโขทัยดังกล่าวว่า " หินยานอย่างลังกาวงศ์ " เป็นเค้ามูลต่อมาตราบเท่าทุกวันนี้

คติของพระพุทธศาสนาที่ใช้ภาษาบาลีนั้น ในเรื่องที่เกี่ยวกับพระโพธิสัตว์แล้วดูเหมือนว่าจะมีการกล่าวถึงพระโพธิสัตว์อยู่สองประเภทอีกเช่นกัน แต่หาได้เหมือนกับคติทางมหายาน

นั้นด้วยไม่ อาจกำหนดได้ดังนี้

๑. พระโพธิสัตว์ในอดีต หมายถึง อดีตชาติต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้า ที่ได้เสร็จอุบัติเสวยพระชาติเป็นสัตวบุคคลเพื่อบำเพ็ญบารมีต่าง ๆ ให้บรรลุถึงความเป็นพระพุทธเจ้า ฉะนั้น พระโพธิสัตว์ในอดีตท่านองนี้ก็มุ่งถึงอดีตชาติต่าง ๆ ตาม " ชาดก " หรือพระประวัติที่พระพุทธเจ้าตรัสเล่านั่นเอง

๒. พระโพธิสัตว์ ที่จะเสด็จอุบัติตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต เมื่อพ้นพุทธ-ศาสนกาลนี้แล้วซึ่งก็มีอยู่เพียงพระองค์เดียวเท่านั้น คือ พระศรีอาริยเมตตไตรย อันจักอุบัติตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตเบื้องหน้านั้น แต่ในขณะนี้ยังมิได้ถึงกาลอันบรรลุเป็นพระพุทธเจ้าก็คงเป็นพระโพธิสัตว์อยู่

คติเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ทั้งสองประการนี้ เป็นที่รับรองหรือพบเห็นการกล่าวอ้างถึงอยู่ในมวลหมู่พุทธศาสนิกชนฝ่ายลังกาวงศ์เสมอมา จึงเห็นว่าแตกต่างไปกว่าพระโพธิสัตว์ฝ่ายมหายานด้วยประการนี้

ถ้าประติมากรรมนี้จักควรเป็นพระโพธิสัตว์ได้ด้วยเหตุผลฝ่ายพระพุทธศาสนาหินยานอย่างลังกาวงศ์ครั้งสุโขทัยแล้ว ก็อาจเป็นพระศรีอาริยเมตไตรยโพธิสัตว์ แต่เพียงองค์เดียวเท่านั้น และความมุ่งหมายของบรรดาพระมหากษัตริยาธิราชเจ้าที่ทรงนับถือพระพุทธศาสนาหรือที่เรียกว่าเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก บางครั้งพระราชมโนปณิธานหลังพระโพธิญาณหรือเป็นพระพุทธในกาลภายภาคหน้า ดังนั้นแนวทางอย่างนี้ก็คือการกระทำแบบพระโพธิสัตว์ด้วยเหมือนกัน

ศาสนสถานเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์วัดมหาธาตุเมืองสุโขทัยองค์นี้ เป็นศาสนสถานหลักหรือเป็นประธานแห่งบรรดาศาสนสถานทั้งหลายในแวดวงเดียวกัน ตามความสำคัญของเรื่องและสถานที่ตั้งดังที่กล่าวมาแล้วแต่เบื้องต้นนั้น ครั้นนำมาประกอบกับประติมากรรมสำริดซึ่งค้นพบในห้องกรุตอนบนสุด ส่วนที่เป็นองค์พุ่มข้าวบิณฑ์ของพระเจดีย์อันเป็นหลักเป็นประธานของวัดด้วยแล้ว สถานภาพของประติมากรรมสำริดนั้นย่อมมีความสำคัญตามไปด้วยอย่างน้อยที่สุดก็พอจะมองเห็นแนวทางได้แล้วว่าไม่ใช่เทวรูปองค์หนึ่งองค์ใดในลัทธิศาสนาพราหมณ์ทั้งที่จะเป็นไปในวิษณุนิกายคือนิกายที่นับถือพระวิษณุหรือพระนารายณ์เป็นใหญ่และที่จะเป็นไปในไศวนิกายคือนิกายที่นับถือพระศิวะหรือพระอิศวรเป็นใหญ่ เพราะเป็นประติมากรรมพระพักตร์เดียว สองพระกร ไม่มีเครื่องประดับที่เรียกว่าอลังกาภรณ์ใด ๆ ปรากฏให้เห็นในบริเวณลำพระองค์ที่ไม่ทรงภูษาแต่อย่างใดเลย จะมีอยู่ก็แต่เพียงผ้านุ่งท่อนล่างลงมาเท่านั้นอันพอจะยึดถือได้ว่า นุ่งผ้าดุจดังเทวรูปทั่วไปในสมัยสุโขทัยนั่นเอง ซึ่งการที่

นุ่งผ้าดุจเดียวกับภูษาภรณ์ในองค์เทวรูปสุโขทัยแล้วจะต้องทำให้ประติมากรรมชิ้นนี้เป็นเทวรูปไปด้วยอย่างนั้น เห็นจะเป็นผลที่ง่ายเกินไปเพราะควรระวังอีกอย่างหนึ่งว่าประติมากรรมที่มุ่งถึงเทวรูปก็อาจจะเลียนแบบอย่างการนุ่งผ้าของบุคคลชั้นสูงที่พบเห็นอยู่ในสมัยสุโขทัยนั้นนำมากระทำขึ้นสำหรับองค์เทวรูปด้วยก็ได้

เมื่อปฏิเสธความเป็นเทวรูปออกไปจากประติมากรรมดังกล่าวมา ด้วยลักษณะที่ไม่มีเครื่องประดับแต่อย่างใดอย่างหนึ่ง อันจะพึงยึดถือเป็นแนวทางจะพิจารณาให้เป็นเทวรูปได้แล้ว สิ่งที่เหลืออยู่อีกอย่างหนึ่งคือ สถานที่พบองค์พระเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ในวัดมหาธาตุอันเป็นศาสนสถานในพระพุทธศาสนาโดยตรง หาใช่เทวาลัย หรือเทวสถานแต่อย่างใดไม่ ความข้อนี้เป็นประเด็นใหญ่หลวงมาก ประกอบการตัดสินให้เด่นชัด แม้จะกล่าวกันอย่างเข้าใจชิมชาบกันดีดังในสมัยนี้ทั่วไปว่า " พุทธกับพราหมณ์ " แยกกันยาก นั่นก็เป็นเพราะไม่มีความสนใจในความรู้อย่างถ่องแท้ที่จะนำมาตัดสินได้คือ มีความรู้แต่พราหมณ์ หรือพุทธ เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แล้วไม่ติดตามความผันแปรแห่งกาลสมัยในเรื่องต้นตระกูลของพุทธ หรือของฮินดูอย่างพอเพียง ก็จำเป็นอยู่ดีที่จะต้องกล่าวว่า " แยกกันยาก "

แต่เค้ามูลในเรื่องพระโพธิสัตว์ตามคติพุทธศาสนาทั้งมหายานและหินยานแล้ว ประติมากรรมชิ้นนี้มีส่วนที่จะเป็นรูปพระโพธิสัตว์ได้สถานเดียวเท่านั้น คือ เป็นพระโพธิสัตว์ในคติพุทธศาสนาหินยานอย่างลังกาวงศ์ อันหมายถึงอนาคตพุทธเจ้าที่มีพระนามว่า พระศรีอาริยเมตไตรย หรือที่เรียกกันว่า " พระศรีอารย์ " อันเป็นความฝันอันสูงส่งในดวงใจปรารถนาของพุทธศาสนิกชนคนไทยทั่วไป ต้องการนักที่จะให้ทันศาสนาพระศรีอารย์ ความเชื่อทำนองนี้มีมาแล้วแต่ครั้งสุโขทัยเป็นต้นมา แต่มติที่ว่าพระมหากษัตริย์ไทยก็มีพระมโนปณิธานมุ่งต่อความเป็นอนาคตพุทธเจ้าอยู่ด้วยอีกเช่นกัน ดังนั้น เราอาจวิเคราะห์ได้แล้วว่าประติมากรรมชิ้นนี้ควรเป็นพระโพธิสัตว์คือ พระศรีอารย์ แต่บรรดารูปพระศรีอารย์ที่ได้พบเห็นส่วนใหญ่ก็ทำรูปที่มีเครื่องทรงอย่างกษัตริย์ มีอลังกาภรณ์ประดับอยู่ด้วย และพระศรีอารย์หรือพระเมตไตรยโพธิสัตว์ส่วนมากที่เคยพบเห็นมาจะทำแบบประทับนั่งอย่างกษัตริย์ที่จะยืนตรง ๆ อย่างประติมากรรมนี้ไม่ค่อยจะนิยมทำนัก นอกจากนั้นจะต้องมีเครื่องหมายเป็นรูปพระเจดีย์ตรงที่มุ่นมวยผม หรือตรงชฎามกุฎเหนือพระนลาต และต้องกระทำปางด้วยพระหัตถ์ถ้าไม่สมาธิ หรือที่เรียกว่าธรรมมุทรา วรมุทรา หรือ วิตรรกมุทรา อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งจะไม่พบเห็นมุทราใดหนึ่งในประติมากรรมนี้ด้วยเลย แต่อาจจะกล่าวได้ว่าคงเป็นพระศรีอารย์แบบพิเศษของยุคสุโขทัย

ประติมากรรมนี้พระหัตถ์ซ้ายกระทำอาการชี้ด้วยพระดรรชนีลงสู่เบื้องล่าง ส่วนพระหัตถ์ขวาหักหายไป แต่มีอาการอันน่าสันนิษฐานได้ว่า ควรกระทำอาการชี้ด้วยพระดรรชนีขึ้น

สู่เบื้องบน จากแนวทางอาการที่กระทำด้วยพระหัตถ์เช่นนี้ก็จัดได้ว่าเป็นมุทราเหมือนกัน แต่ไม่ทราบว่ามุทราอะไร หรือปางอะไรกันแน่เท่านั้น

ถ้ายังเกาะแน่นอยู่กับตำรา หรือคัมภีร์ทางศาสนาทั้งพุทธและพราหมณ์อยู่ก็ไม่สามารถที่จะยุติหลักฐานเรื่องของประติมากรรมนี้ได้ ฉะนั้นจะใคร่ขอเสนอแนวทางให้พ้นไปจากร่องรอยทางศาสนา ออกมาบ้าง อันไม่ขอรับรองว่าจะถูกต้องแน่ชัด และไม่ขอยืนยันในความคิดเห็นอันจะกล่าวต่อไปนี้ว่าเป็นความจริง แต่ขึ้นอยู่กับข้อมูลและหลักฐานอันเป็นที่มาทั้งหมดตามแนวทางวิชาโบราณคดี ที่บรรดาท่านบูรพาจารย์แห่งวิชานี้ ให้คติอยู่ว่า " นักโบราณคดีต้องอธิบายได้หากอธิบายไม่ได้ ก็เป็นเพียงนักเลงเล่นของเก่าเท่านั้น "

หากจะพิจารณากันว่า ประติมากรรมนี้หาได้เป็นรูปเคารพในพุทธ และพราหมณ์ไม่ ประติมากรรมนี้ก็ควรจะเป็นรูปบุคคล และต้องเป็นบุคคลสำคัญยิ่งอีกด้วย จากลักษณะของภาพที่เห็นได้ ก็ควรเป็นภาพเหมือนที่จำลองออกมาจากบุคคลตัวจริงสมัยสุโขทัย ในแง่ที่ว่าเป็นภาพเหมือนของบุคคลสำคัญครั้งสุโขทัยดังนี้ ควรจะเป็นได้หรือไม่ คติการทำภาพเหมือนก็เคยมี หรือเคยกระทำกันมาก่อนสมัยสุโขทัยแล้ว ดังเช่นพระรูปพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ในรอบพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ก็เป็นหลักฐานอันยืนยันได้ถึงคติการทำภาพเหมือน ของตัวบุคคลทุกวันนี้ตั้งแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานพระนคร ในห้องแสดงศิลปลพบุรี แต่เป็นภาพสลักด้วยศิลาขนาดเท่าครึ่งของคนธรรมดา พบที่ประสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา มีลักษณะที่เหมือนกับประติมากรรมสำริดอยู่อย่างหนึ่ง คือ ทรงภูษาภรณ์ หรือมีผ้านุ่งแต่ไม่มีเครื่องทรงประดับพระองค์เหมือนกันเรียกว่าพระองค์เปล่า ผิดกันเพียงแต่ว่าทำประทับนั่งขัดสมาธิไม่ทำเป็นรูปยืน (ดูรูปพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗)

ดังนั้น ต่อการที่จะคิดพิจารณาว่า ประติมากรรมสำริดนี้เป็นภาพเหมือน จำลองจากตัวบุคคลสำคัญในสมัยสุโขทัย ย่อมเป็นไปได้ เพราะเคยมีตัวอย่างมาก่อนแล้ว ยิ่งไปกว่านั้นการตั้งขึ้นแห่งอาณาจักรสุโขทัยที่มีประวัติการณ์ยืนยันได้จากศิลาจารึกวัดศรีชม หรือจารึกหลักที่ ๒ รับรองอยู่ว่า กษัตริย์ไทยสองพระองค์ มีพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ กับพ่อขุนผาเมืองทรงรวมกำลังกันผลักดันอำนาจการปกครองกัมพูชา ให้พ้นไปจากดินแดนแถบลุ่มน้ำยม แล้วตั้งกรุงสุโขทัยขึ้นเป็นเอกราช มีพ่อขุนศรีอินทราทิตย์เป็นปฐมกษัตริย์ครองกรุงสุโขทัยและศรีสัชชนาลัย สืบกษัตริย์ในราชวงศ์ของพระองค์ต่อมาโดยลำดับกาล ความเหล่านี้มีรายละเอียดเพียงพอที่จะนำมาวิเคราะห์วิจารณ์ได้ ถึงพื้นฐานอารยธรรมกัมพูชา หรือลพบุรี มีอยู่ก่อนหน้าอารยธรรมวัฒนธรรมไทยสุโขทัยในบริเวณนั้นราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ จึงเป็นอาณาจักรไทยสุโขทัยอย่างแท้จริง

สิ่งแวดล้อมจากหลักฐานต่าง ๆ ในเรื่องคติลัทธิทางศาสนาศิลปกรรม และเอกสารโบราณทั้งปวงได้รับรองต้องกันเป็นพื้นฐานแห่งเค้ามูลอันพอจะพิจารณาได้ว่า ประติมากรรม

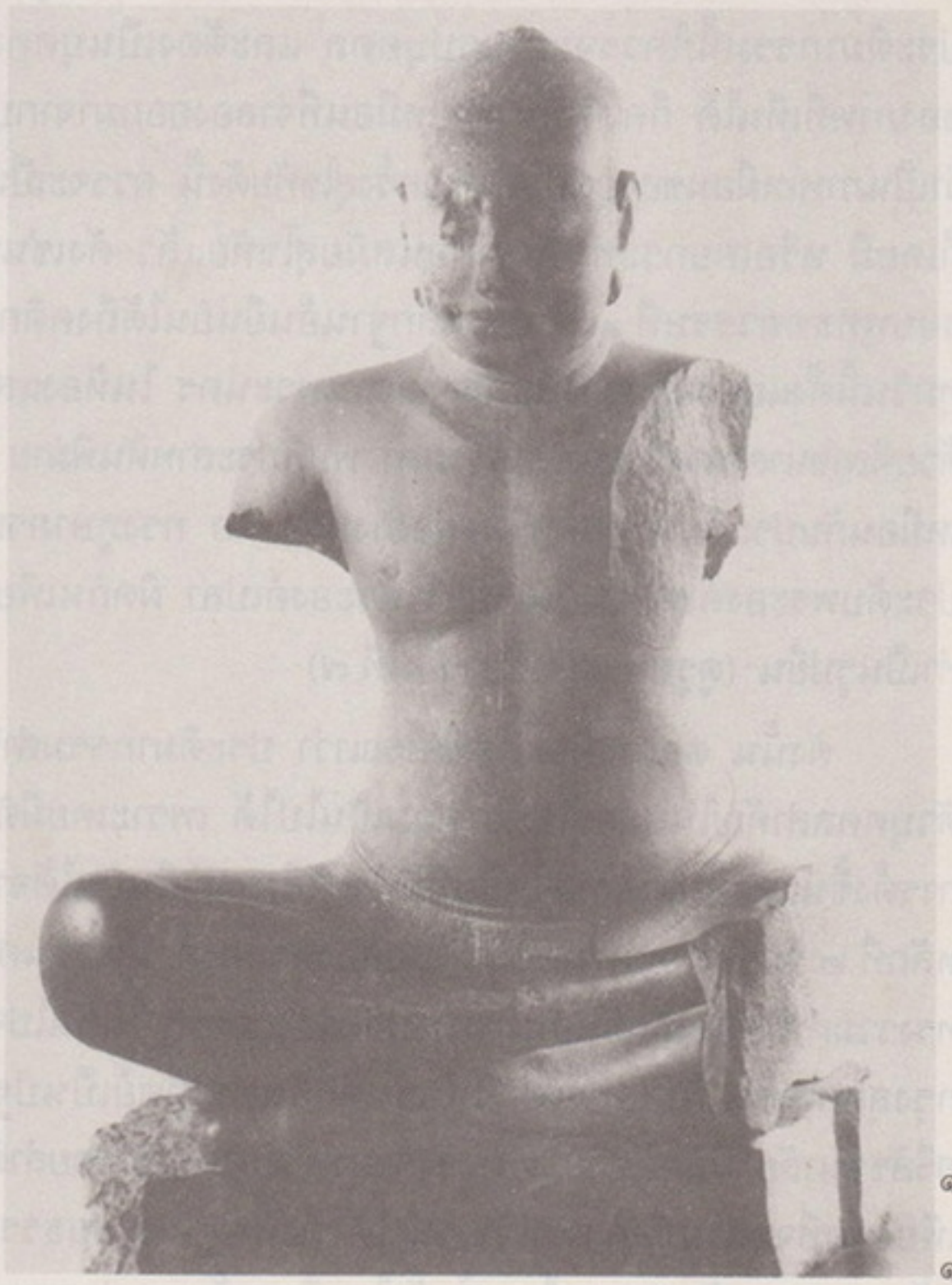

๑๕ ๑๖

๑๗ ๑๘

๑๕ เทวรูปสัมฤทธิ์สุโขทัย

๑๖ รูปปูนปั้นแสดงเครื่องแต่งกายสมัยสุโขทัย

๑๗ พระพุทธรูปสุโขทัยจากกรุวัดตะกวน

๑๘ ประติมากรรมศิลารูปพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ แห่งกัมพูชา

สำริดซึ่งพบ ณ วัดมหาธาตุเมืองสุโขทัย ในห้องกรุส่วนบนขององค์เจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์อันเป็นหลักเป็นประธานของวัดนี้ พึงสันนิษฐานได้ว่า " อาจเป็นพระรูปของกษัตริย์สุโขทัย ในราชวงศ์พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ "

ต่อแนวความเห็นที่ว่า ประติมากรรมสำริดนี้ควรเป็นพระรูปจำลองของกษัตริย์สุโขทัยในราชวงศ์พ่อขุนศรีอินทราทิตย์นั้น เป็นเพียงข้อสันนิษฐานของนักโบราณคดีฝ่ายเดียว ซึ่งพยายามสอบค้นที่มาของหลักฐานร่องรอยและเค้ามูลต่าง ๆ อันจักพึงเป็นไปได้เท่านั้น ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับเหตุผลของเรื่องและหลักฐานอันจะเป็นแนวทางให้คิดเป็นไปได้ ไม่จำเป็นที่ท่านผู้หนึ่งผู้ใดจะยึดถือหรือเห็นด้วย เพราะทั้งหมดที่อธิบายมาเป็นเค้าโครงของเรื่องและหลักการเท่านั้น อาจจะผิดทั้งหมดก็เป็นได้ แต่ในที่นี้ใคร่ขอดำเนินแนวทางที่กำหนดไว้สืบต่อไป

ถ้าจะสันนิษฐานว่า ประติมากรรมสำริดนั้นเป็นพระรูปกษัตริย์สุโขทัยพระองค์ใดพระองค์หนึ่งก็ได้ แต่จะต้องมีพระมหากษัตริย์สุโขทัย องค์ที่สำคัญและสมควรจะกระทำพระรูปเหมือนขึ้นไว้เพียงพระองค์เดียว การที่กล่าวตัดสินเช่นนี้ก็ขึ้นอยู่กับหลักฐานที่มาของเรื่องราวบรรดาพระมหากษัตริย์สุโขทัย อันได้จากศิลาจารึกทั้งปวง เป็นแนวทางวิเคราะห์หาเหตุผล นักโบราณคดีท่านแรกที่ได้นำรูปประติมากรมนี้ไปแสดงพร้อมกับบ่งบอกถึงสถานที่พบและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ก็ตัดสินได้ทันทีว่า " เป็นพ่อขุนรามคำแหง " คือ คุณก่องแก้ว วีระประจักษ์นักภาษาโบราณ ๕ กองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ได้บ่งบอกออกมาทันทีโดยมิได้ลังเลแต่อย่างใดเลย

ความทั้งหมดก็สมด้วยเหตุที่จะเพ่งเล็งไปถึงพ่อขุนรามคำแหงอยู่ในตัวแล้ว บรรดาพระมหากษัตริย์สุโขทัยที่นิยมยกย่องอยู่เสมอ ปรากฏพระเกียรติคุณอันกว้างใหญ่ไพศาล ก็ไม่มีพระองค์ไหนเทียบเท่าพระองค์ได้ แต่รูปจำลองของพระองค์ท่านคงจะยังมิได้กระทำขึ้นในรัชกาลของพระองค์เป็นแน่ จะต้องมีพระมหากษัตริย์สุโขทัยพระองค์ต่อมาได้ทรงดำริจัดทำขึ้นภายหลัง หลักธรรมดาในคติของไทยมีอยู่ว่าไม่ยกย่องตัวเองหรือประกาศเกียรติคุณของตัวเอง ข้อนี้ดูเหมือนจะเป็นมารยาทที่ฝังอยู่ในสายเลือดของคนไทยมาช้านานมาก มักจะเป็นผู้ที่นอบน้อมถ่อมตนอยู่เสมอ แต่ความคิดอย่างนี้อาจจะไม่เป็นที่ทันสมัยในปัจจุบันนี้ไปแล้วก็ได้ด้วยเหตุอารยธรรมอื่น ๆ ได้หลั่งไหลเข้ามาอย่างมากมาย มารยาททำนองนี้ก็คงจะแปรผันไปในทางตรงกันข้ามบ้างก็ได้

พระมหากษัตริย์สุโขทัยอีกพระองค์หนึ่งที่ควรจะทรงเป็นผู้กระทำพระรูปพ่อขุนรามคำแหงหรือประติมากรรมสำริดชิ้นนี้ขึ้น น่าจะได้แก่ " พระมหาธรรมราชาที่ ๑ " หรือที่เรียกตามพระนามว่า " พระยาลิไทย " พระองค์ทรงเป็นพระราชนัดดาของพ่อขุนรามคำแหง ในศิลาจารึกของพระองค์ทรงกล่าวยกย่องสดุดีพระอัยกาของพระองค์ไว้เป็นอันมาก เห็นจะทรงพยายาม

ปรับปรุงอาณาจักรสุโขทัยในสมัยของพระองค์ให้เจริญรุ่งเรืองเท่าทันกับสมัยพระอัยกานั่นเอง ซึ่งเท่ากับว่าทรงนำเอาแบบอย่างความรุ่งเรืองในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมาเป็น " แผนแม่บท "

ทั้งนี้เพราะสถานภาพของกรุงสุโขทัยในสมัยพระยาลิไทยไม่มั่นคง ดังที่จารึกของพระองค์บรรยายไว้ว่า " บั้นหลายท่อนแชว " บรรดาบ้านเมืองต่าง ๆ ที่เป็นเจ้าเป็นขุนก็พยายามตั้งตนขึ้นเป็นใหญ่ไม่ยอมอยู่ในอำนาจของพระยาลิไทยก็มี นั่นคือเหตุที่มาแห่งความไม่มั่นคงของแว่นแคว้น จะเห็นได้อีกว่า สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ปฐมกษัตริย์แห่งพระนครศรีอยุธยา ก็ทรงสถาปนาพระนครขึ้นเสวยราชย์ในปีพ.ศ. ๑๘๙๓ แม้พระยาลิไทยเองนั้นก่อนที่พระองค์จะได้ขึ้นทรงราชย์สืบกษัตริย์รัชกาลจากพระบิดา คือ พระยาเลอไทย ภายหลังที่พระบิดาสิ้นพระชนม์ล่วงไปแล้วถึง ๘ ปี ทั้ง ๆ ที่ฐานะของพระองค์นั้น ก็ทรงอยู่ในตำแหน่งรัชทายาทอยู่แล้วในรัชกาลพระยาเลอไทย แต่คงมีเหตุการณ์ผันผวนเกิดขึ้น ในช่วงปลายรัชกาลพระบิดาของพระองค์ จึงเป็นเหตุให้พระยาลิไทย ต้องประทับอยู่ที่เมืองศรีสัชชนาลัยต่อมาจนกระทั่งถึง พุทธศักราช ๑๘๙๐ พระองค์จึงได้เสด็จยกพลโยธา จากศรีสัชชนาลัยเข้ามาโจมตีกรุงสุโขทัย ประหารศัตรู เสด็จขึ้นครองราชสมบัติโดยปราบดาภิเษกดังนี้

แสดงให้เห็นได้ว่า ต้องมีเหตุการณ์แทรกซ้อนเข้ามาระยะหนึ่ง ในราชวงศ์กษัตริย์สุโขทัยที่สืบสายตระกูลวงศ์ เนื่องกันลงมาแต่ก่อนพ่อขุนศรีอินทราทิตย์นั้น ระหว่างพ.ศ. ๑๘๘๒ ถึงพ.ศ. ๑๘๙๐ นี้ เป็นช่วงที่มีกษัตริย์ต่างวงศ์เข้ามาครองกรุงสุโขทัย อยู่พระองค์หนึ่ง พิจารณาจากศิลาจารึกหลักที่ ๓ คือ จารึกนครชุม หรือกำแพงเพชรบัดนี้ กับศิลาจารึกอีกหลายหลักของพระยาลิไทย ทำให้พิจารณาได้ว่าระหว่างเวลานี้ ได้มีกษัตริย์พระองค์หนึ่งขึ้นครองสุโขทัย มีพระนามปรากฏว่า " งั่วนำถุม " และกษัตริย์พระองค์นี้แหละที่พระยาลิไทยได้กล่าวว่า " ประ-หารศัตรู " แล้วเสด็จขึ้นปราบดาภิเษกครองราชสมบัติในกรุงสุโขทัยฉะนั้น พอจะเล็งเห็นได้ว่ามีความไม่มั่นคงบังเกิดขึ้นแล้วในกรุงสุโขทัย พระยางั่วนำถุมนั้นอาจจะเป็นองค์เดียวกันกับ " ขุนนำถุม " ในศิลาจารึกหลักที่ ๒ หรือจารึกวัดศรีชุมก็ได้ คงจะเป็นเชื้อสายฝ่ายตระกูลวงศ์พ่อขุนผาเมือง

หากเค้ามูลจากเอกสารโบราณเป็นดังที่ได้พยายามสรุปความไว้นี้ ก็จะเห็นความจำเป็นอยู่ข้างในการที่กล่าวว่า พระยาลิไทย หรือ พระมหาธรรมราชาที่ ๑ จะต้องทรงปรับปรุงบ้านเมืองและเร่งดำเนินวิเทโศบายชักจูงจิตใจอาณาประชาชนทั่วไป และบรรดาเจ้าขุนมูลนาย ข้าราช-บริพารต่าง ๆ ในสมัยของพระองค์ให้เข้ามาเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ทรงพยายามปลูกฝังศรัทธาทั้งในทางการพระพุทธศาสนาและในทางการเมือง ข้าราชบริพารทั้งปวงชื่นชมนิยมอยู่แต่เฉพาะพ่อขุนรามคำแหง พระอัยกาของพระองค์ ที่พอจะยกอ้างพระราชกรณียกิจอันงดงามในด้านที่เสริมสร้างความเจริญมั่นคงเป็นปึกแผ่นให้แก่อาณาจักรสุโขทัย เหตุการณ์เหล่านี้จึง

น้อมนำมาซึ่งกรณีอันควรที่พระยาลิไทยจะทรงสร้างพระรูปพ่อขุนรามคำแหงขึ้น แล้วทรงนำไปบรรจุไว้ในห้องกรุพระเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์อันเป็นเจดีย์องค์ประธานของวัดมหาธาตุนั้น

เมื่อกล่าวถึงเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ซึ่งมีพระรูปสำริดของพ่อขุนรามคำแหงบรรจุอยู่ในห้องกรุดังนี้แล้ว ก็จะเป็นเหตุทำให้ต่อคิดต่ออ่านสืบไปอีกว่า ถ้าการณ์เป็นดังนี้แล้วพระเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์อันเป็นแบบอย่างเฉพาะในศิลปสุโขทัยก็จะต้องมีขึ้นแต่ในรัชกาลของพระยาลิไทย คือ ราวพ.ศ. ๑๘๙๐ เป็นต้นมา เกินไปกว่ารัชกาลลิไทยขึ้นไปแล้ว จะไม่มีพระเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ เรื่องนี้ หากจะใช้ชี้แจงตามความเห็นส่วนตนเป็นที่ตั้งแล้วจะเอนเอียงไปอย่างนั้นทันที เพราะตั้งแต่รัชกาลพ่อขุนรามคำแหงลงมา รู้ไม่ได้เลยว่า พระองค์ หรือกษัตริย์สุโขทัยพระองค์ใด จะทรงสร้างพระเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ขึ้นได้อย่างแน่ชัดเท่าพระยาลิไทย ทั้ง ๆ ที่ ศิลาจารึกหลักที่ ๑ อันเป็นเรื่องราวต่าง ๆ ที่บ่งบอกถึง วัดวาอาราม ในทิศทางทั้งปวงของกรุงสุโขทัยและศรีสัชชนาลัยไว้อย่างถี่ถ้วน ก็ไม่มีเหตุผลเพียงพอที่จะแนะนำได้ว่าพ่อขุนรามคำแหงทรงสร้างพระเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ขึ้นแล้วในรัชสมัยของพระองค์ นอกจากการสันนิษฐานไว้พลางก่อนว่า ควรจะมีหรือควรจะเป็นได้เท่านั้น แต่ถ้าจะให้แน่ชัดกันแล้ว ควรพิจารณาถึงบรรดาเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ที่เมืองนครชุม ฝั่งตรงข้ามกับตัวจังหวัดกำแพงเพชรปัจจุบันนี้ จะพบเห็นเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์เป็นอันมาก และที่สำคัญที่สุดนครชุมนั้นมีศิลาจารึกของพระยาลิไทยยืนยันอยู่ด้วยทั้งหลัก คือ จารึกหลักที่ ๓ ในปีพ.ศ. ๑๙๐๑ ดังนี้ ควรจะเป็นเค้ามูลที่น่าจะยุติไว้พลางก่อนว่า เจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์นั้นไม่ควรมีมาก่อนรัชสมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๑ หรือพระยาลิไทย แต่ความคิดเห็นเช่นนี้ย่อมยากที่ท่านผู้รู้ทั้งหลายจะรับรอง เพราะอาจอธิบายได้ว่าเมื่อมีในสมัยพระยาลิไทยได้แล้วเหตุไฉนจะมีในสมัยพ่อขุนรามคำแหงไม่ได้ เป็นอาทิ แต่หลักฐานที่พอจะนำมายืนยันได้อีกอย่างหนึ่ง ก็คือ เจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์นี้เคยมีอยู่ที่วัดสวนดอกเมืองเชียงใหม่ แต่ต่อมาได้ถูกเปลี่ยนแปลงแก้ไขไปแล้วเจดีย์ดังกล่าวนี้ ก็มีเอกสารศิลาจารึกรับรองได้ว่าควรจะสร้างขึ้นต่อเมื่อทางลานนาได้รับคติพุทธศาสนาไปจากกรุงสุโขทัย โดยมีท่านพระสุมนเถระนำขึ้นไปเผยแพร่ในรัชกาลพระเจ้ากือนา ราวพ.ศ. ๑๙๑๒ และมีศิลาจารึกอักษรไทย ภาษาไทย ปรากฏอยู่ที่วัดพระยืน จังหวัดลำพูนบัดนี้ ศิลาจารึกหลักนี้กระทำขึ้นในปีพ.ศ. ๑๙๑๓ ควรที่จะร่วมสมัยเดียวกันกับรัชกาลพระมหาธรรมราชาที่ ๑ คือ พระยาลิไทย ได้เหมือนกัน

เรื่องของศิลปะ หรือแบบอย่างในทางศิลปกรรมใด ๆ ก็ตาม มีหลักธรรมดาอยู่ประการหนึ่งว่าช่างที่จะคิดแบบอย่างโดยเฉพาะของตนเองขึ้นมาได้นั้นต้องอาศัยแบบอย่างทางศิลปะที่ตนเองพบเห็นและศึกษาในแบบอย่างดั้งเดิมนั้น ๆ มาก่อน อย่างมากมายหลายแบบ จนกระทั่งบังเกิดความบันดาลใจในตัวเองขึ้นมา นั่นแหละจึงจะสามารถประดิษฐ์แบบของตนออกมาได้ ในเรื่องเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์อันเป็นแบบอย่างของศิลปสุโขทัยโดยตรง ควรจะหนีไม่พ้นกฎเกณฑ์

ดังกล่าวอยู่บ้าง ดังนั้น เจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ก็คือ การประดิษฐ์พระเจดีย์ของช่างสุโขทัยที่ได้คุ้นเคยกับปราสาทหิน หรือ พระปรางค์และเจดีย์ทรงกลมอย่างลังกา จนกระทั่งสามารถผนวกแบบอย่างที่คุ้นเคยมาทั้งสองแบบนั้นเข้ามาเป็น เจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ ความบันดาลใจในทางศิลปะของช่างดังกล่าวนี้จะต้องให้เวลาพอสมควร เป็นเรื่องมิใช่วันสองวันกว่าจะเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป ก็ต้องทำความเข้าใจกันอีกมากทีเดียว ฉะนั้น กว่าจะเป็นเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ออกมาได้ในสมัยสุโขทัย ควรใช้เวลาสักสองสามรัชกาลก็ได้ เพราะฉะนั้นที่ว่า เจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ควรเกิดขึ้นในรัชกาลพระมหาธรรมราชาที่ ๑ คือ พระยาลิไทย ดังชี้แจงไว้ในที่นี้ก็ควรจะเป็นได้บ้างไม่มากก็น้อย และอย่างน้อยที่สุดในสมัยพระยาลิไทยก็ยังคงสร้างพระเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์อยู่ จึงได้นำพระรูปพ่อขุนรามคำแหง พระอัยกาของพระองค์เข้าไปบรรจุไว้ในห้องกรุ เจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ตอนบนของวัดมหาธาตุได้ดังกล่าวมา

ในรัชกาลพระยาลิไทยนี้เอง จึงได้พบเห็นหลักฐานการสถาปนาองค์พระมหากษัตริย์อย่างเป็นพิธีการ ได้บ่งบอกถึงการกระทำปราบดาภิเษกหรือการราชาภิเษกอันเป็นราชประเพณีของกษัตริย์ ปรากฏการเรียกเครื่องราชูปโภคอย่างแน่ชัด ในศิลาจารึกของพระองค์ นอกจากนั้นยังมีราชประเพณีถวายพระนามาภิไธยอย่างพิเศษแตกต่างไปกว่าในรัชกาลก่อน ๆ เป็นต้นมา ในรัชกาลพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งไม่เคยกล่าวถึงในศิลาจารึกของพระองค์ได้อย่างนี้เลย

ศิลาจารึกหลักที่ ๔ อักษรขอม ภาษาเขมรโบราณ ด้านที่ ๑ นั้น มีเนื้อความตามที่ปรากฏในคำแปล ดังนี้

– ๑๒๖๕ ศก (ปี) กุน พระบาท เขมร – เดงอัญภาไทย
– ราช ผู้เป็นพระราชนัดดาของพระบาท กัมรเดชอัญศรีราม
– ราช เสด็จนำพลพยุหเสนาทั้งหลายออกมาจากเมืองศรีสัชชนาลัย มา
– รับตบแต่งพลโยธา เดินอยู่ นอกพระวิสัย ณ
– วันศุกร์ ขึ้น ๕ ค่ำเดือน ๗
– เมื่อเสด็จ มีพระบัณฑูรให้
– ไพร่พลทั้งหลาย_____เข้าระดมฟันประตู
– ประหารศัตรู
– ทั้งหลาย _____ บัดนั้น
– จึงเสด็จพระราชดำเนิน
– เข้าเสวยราชย์ _____
– ไอสูรยาธิปัตย์ในเมือง
– สุโขทัยนี้แทนพระบิดา
– พระอัยกา _____ กษัตริย์

– ทั้งหลาย ซึ่งมีในทิศทั้ง ๔ _____
– นำ ___ มกุฎ ___ พระขรรค์ชัยศรี และเศวตฉัตร
– อภิเษกแล้ว ถวายพระนามว่า พระบาท
– กัมรเดงอัญศรีสุริย ___
– พงศรามหาธรรมราชาธิราช

เนื้อความตามศิลาจารึกทั้งหมดที่ยกมานี้ มีลักษณะแปลกใหม่ไปจากถ้อยคำสำนวนเดิมที่ใช้มาในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ของพ่อขุนรามแหง พระอัยกาของพระยาลิไทยมากที่ยังคงลักษณะแบบศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงอยู่นั้นได้แก่การใช้ศักราชที่เป็นมหาศักราชอยู่ คือ ๑๖๒๙ ศก ตรงกับปีพุทธศักราช ๑๘๙๐ ให้รายละเอียด วัน ขึ้นแรมและเดือนทางจันทรคติ คือ ๖ ๕ ๗ ปีกุน ซึ่งในจารึกหลักที่ ๑ จะไม่พบเห็นลักษณะนี้ ฉะนั้นจึงได้บ่งไว้ว่า " มีลักษณะแปลกใหม่ " นอกจากนั้น คำที่เรียกพระนามกษัตริย์สุโขทัย โดยเฉพาะพระนามของพระยาลิไทยเอง ก็ไม่ใช้คำว่า " ขุน " หรือ " พ่อขุน " ดังแต่ก่อน ปรากฏพระนามาภิไธย ดังนี้

" พระบาทกัมรเดงอัญศรีรามราช " (พ่อขุนรามคำแหง)

" พระบาทกัมรเดงอัญภาไทยราช "

หรือ " พระบาทกัมรเดงอัญศรีสุริยพงศรามมหาธรรมราชาธิราช " – (พม่า + เขมร)

จะเห็นได้ว่า เป็นการย้อนกลับไปนำเอาธรรมเนียม หรือขัติยประเพณี กษัตริย์กัมพูชาโบราณมาใช้ในรอบพุทธศตวรรษที่ ๒๐ นี้

จารึกหลักที่ ๔ นี้ ได้บ่งถึงเครื่องราชูปโภค สำหรับกษัตริย์ อันได้แก่ " ราชกกุธภัณฑ์ " ปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกในศิลาจารึกสุโขทัย ที่ชัดเจนเท่าที่มีอยู่ในจากรึกนี้เพียงสามประการ เช่น

" มกุฎ พระขรรค์ชัยศรี และเศวตฉัตร " ซึ่งจะมีอยู่เพียง สามอย่างนี้ หรือว่าจะถึง ๕ อย่างที่เรียกว่า " เบญจราชกกุธภัณฑ์ ? ก็มิอาจวิเคราะห์ได้ บางทีอาจจะครบทั้ง ๕ ประการ แต่จารึกถ้อยคำในบางตอน ลบเลือนสูญหายไป ดังนั้นจึงกล่าวไว้ในที่นี้เพียงเครื่อง " ราชกกุธภัณฑ์ " เท่าที่มีอยู่ในจารึกนี้เท่านั้น

ตามที่จารึกบรรยายว่า " เข้าระดมฟันประตู ประหารศัตรูทั้งหลาย " ต่อจากนั้น " จึงเสด็จพระราชดำเนินเข้าเสวยราชย์____ ไอสูรยาธิปัตย์ ในเมืองสุโขทัยนี้ แทนพระบิดาพระอัยกา " เนื้อหาตอนนี้บ่งให้เห็นว่า พระยาลิไทย เสด็จครองราชสมบัติด้วยการปราบดาภิเษก อันมิใช่การสืบราชสมบัติ ตามฐานะแห่งรัชทายาทตามปกติ และการปราบดาภิเษกด้วย " เข้าระดมฟันประตู ประหารศัตรูทั้งหลาย " อย่างนี้ต้องมิได้หมายถึง " พระบิดา " ของพระองค์เป็นแน่ ควรต้องมีกษัตริย์เข้ามายึดครองราชบัลลังก์ สืบต่อจากพระราชบิดาของพระองค์อยู่ก่อนปี พ.ศ. ๑๘๙๐ นี้ ข้อความในศิลาจารึกหลักที่ ๔ อักษรขอม ภาษาเขมร หลักเดียวกัน แต่เป็นด้านที่ ๒ มีเนื้อความอยู่ตอนหนึ่งว่า

- *เสด็จประทับดำรงเสวยราชสมบัติ ในเมือง*
- *ศรีสัชนาลัยสุโขทัย อยู่ ๒๒ ปี ถึง ๑๒๘๓*
- *ปีฉลู สมเด็จบพิตร ทรงใช้ให้ราชบัณฑิต*
- *ไปอาราธนา พระมหาสามีสังฆราช*

มหาศักราช ๑๒๘๓ นี้ ตรงกับปี พ.ศ. ๑๙๐๔ แสดงว่าถึงปี พ.ศ. ๑๙๐๔ นี้ พระยาลิไทยครองราชสมบัติในเมืองศรีสัชชนาลัย สุโขทัยได้ ๒๒ ปี ซึ่งหมายถึงว่า ทรงครองทั้งศรีสัชชนาลัยและสุโขทัย มาทั้งสองเมือง นับปีรวมกัน เนื่องจากปี ๑๘๙๐ นั้น หมายถึง มีปราบดาภิเษกยึดเมืองสุโขทัย ดังได้พบหลักฐานจากข้อความของศิลาจารึกหลักนี้แล้วว่า ก่อนครบ ๒๒ ปีในการครองราชย์ของพระยาลิไทย เมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๔ นั้นต้องตัดแบ่งเป็นสองตอน ใน ๒๒ ปีดังนี้

๑. พระยาลิไทยครองเมืองศรีสัชชนาลัยอยู่ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๘๒ ถึง พ.ศ. ๑๘๙๐
๒. ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๙๐ ถึง พ.ศ. ๑๙๐๔ พระยาลิไทยเสวยราชย์ในเมืองสุโขทัยแทนพระบิดาและพระอัยกา

ร่องรอยที่พบเห็นในความจารึกอย่างนี้ ก็อาจทำให้สันนิษฐานได้ต่อไปว่า ปี พ.ศ. ๑๘๘๒ นั้น ควรเป็นปีสิ้นสุดรัชกาลของพระบิดาของพระยาลิไทย ที่ทรงพระนามว่า " พระยาเลอไทย " ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ครองกรุงสุโขทัย แต่แทนที่พระยาลิไทยจะได้ขึ้นครองราชสมบัติสืบกษัตริย์ในกรุงสุโขทัยต่อจากพระบิดา คือ พระยาเลอไทยนั้น ก็กลับมีเหตุแทรกซ้อนให้พระยาลิไทยต้องจำยอมครองเมืองศรีสัชชนาลัยอยู่ตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๘๒ ถึง พ.ศ. ๑๘๙๐ ราว ๘ ปี จึงมีโอกาสได้ขึ้นครองราชสมบัติในสุโขทัยตามสิทธิของพระองค์

เหตุการณ์ระหว่าง ๘ ปีนั้น ทำให้อาณาเขตของกรุงสุโขทัยต้องตกอยู่ในระยะแห่งความแตกแยกบรรดาหัวเมืองต่าง ๆ คงจะพากันตั้งตัวเป็นใหญ่ไม่ยอมอยู่ในอำนาจของกรุงสุโขทัย ซึ่งก็ได้พบเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยาว่า " สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง)" ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นราชธานี แต่ปีพ.ศ. ๑๘๙๐ ถึง พ.ศ. ๑๘๙๓ แล้วเสด็จขึ้นทรงราชย์เป็นปฐมกษัตริย์ในพระนครศรีอยุธยานั้น เหตุการณ์เช่นนี้จารึกฝ่ายสุโขทัยรัชสมัยพระยาลิไทยได้บันทึกไว้ในศิลาจารึกหลักที่ ๓ หรือจารึกนครชุม จารึกเป็นอักษรไทย ภาษาไทย สุโขทัย มีความว่า

- *เป็นเจ้าเป็นขุนอยู่บ้านเมืองขาด___*
- *หลายบั้นหลายท่อนแซว___*
- *หลายบั้นหลายท่อนดังเมืองพ____*
- *นกเป็นขุนหนึ่ง เมืองคนที พระบาง หาเป็น*
- *ขุนหนึ่ง_____*
- *เมืองเชียงทองหาเป็นขุนหนึ่ง___*

- *ทาเป็นขุนหนึ่ง เมืองบางพานหาเป็นขุนหนึ่ง*
- *เมือง_____,*
- *หาเป็นขุนหนึ่ง_____*
- *ต่างทำเนื้อทำตนเขาอยู่*

แม้ข้อความจะขาดถ้อยคำต่าง ๆ ไปมากก็พอจะจับใจความเหล่านี้ได้ว่า แต่ละเมืองที่ว่า " หาเป็นขุนหนึ่ง " นั้นคงหมายถึงแยกตัวออกจากความปกครองของกรุงสุโขทัย เพราะความที่ว่า " ต่างทำเนื้อทำตนเขาอยู่ " ควรหมายถึงลักษณะของเจ้าเมืองแต่ละเมืองดังกล่าวแล้วนั้นตั้งตนขึ้นเป็นอิสสระไม่ขึ้นแก่กันหรือไม่อยู่ในอาณัติของสุโขทัยอีกต่อไป อย่างนี้ก็สมด้วยข้อความในจารึกที่ว่า " เป็นเจ้าเป็นขุนอยู่บ้านเมืองขาด__ หลายบั้นหลายท่อนแชว " นั่นแหละ

หากความเข้าใจที่กล่าวมาดังนั้นไม่ผิดแล้ว พระยาลิไทยเมื่อได้ราชสมบัติครองกรุงสุโขทัยพระองค์จักต้องทรงดำเนินพระราชวิเทโศบาย รวบรวมบรรดาบ้านเมืองทั้งหลายที่แยกย้ายกันอยู่อย่างอิสระเหล่านั้นให้เข้ามารวมกันเป็นปึกแผ่นอีกวาระหนึ่ง พระราชกรณียกิจส่วนนี้นอกจากจะใช้กำลังไพร่พลเข้ายึดครองแล้ว บางทีพระองค์จะทรงแนะนำปลูกฝังจิตใจโดยวิธีนี้อ้างถึงพระมหากษัตริย์องค์สำคัญแห่งกรุงสุโขทัย คือ พระอัยกา ดังที่ในศิลาจารึกของพระองค์ทรงเฉลิมพระนามาภิไธยว่า " พระบาทกัมรเดงอัญศรีรามราช " อันหมายถึงพ่อขุนรามคำแหง

อาศัยเค้ามูลดังนี้เป็นเหตุนำวิเคราะห์ถึงประติมากรรมสำริดขนาดเล็ก (๑๔ เซ็นติเมตร) ยืนชิ้งบรรจุอยู่ในห้องกรุตอนบนช่วงพุ่มข้าวบิณฑ์อันเป็นพระเจดีย์ประธานของวัดมหาธาตุกลางเมืองสุโขทัยนั้น ควรเป็นพระบรมรูปของพ่อขุนรามคำแหงได้

ข้อสังเกตจากพระหัตถ์ซ้ายที่ทอดพระกรลงมาข้างลำพระองค์ มีพระดรรชนี (นิ้วชี้) ลงสู่เบื้องล่าง นิ้วที่เหลือทั้งหมดอยู่ในอาการกำพระหัตถ์แล้วหงายกำพระหัตถ์นั้น อาการอย่างนี้ไม่พบเห็นในมุทราหรือปางทั้งพุทธรูป เทวรูป และพระโพธิสัตว์ใด ๆ ทั้งสิ้น มาก่อนหน้าสมัยสุโขทัยทุกสมัย และร่วมสมัยเดียวกันกับสุโขทัยก็ไม่มี หรือจะว่าในภายหลังสมัยสุโขทัยต่อมาเท่าถึงบัดนี้ก็ไม่พบ ที่เป็นศิลปะในทางศาสนาใด ๆ ทั้งต่างประเทศและในประเทศ

ส่วนพระหัตถ์เบื้องขวาถึงจะหักหายไปเพียงข้อศอกหรือพระกัปปุระนั้น ก็อาจจะวิเคราะห์เทียบได้จากพระหัตถ์ซ้าย ที่มีอยู่ได้เช่นเดียวกันว่า " อาการของพระหัตถ์ขวาที่หักหายไปนั้น " ก็จะต้องกระทำพระดรรชนีชี้ขึ้นสู่เบื้องบนแต่พระหัตถ์ส่วนนี้ควรกำพระหัตถ์ เพื่อเป็นลักษณะที่รับกันกับพระหัตถ์ซ้าย

สมมติว่าประติมากรรมสำริดองค์นี้เป็นพระบรมรูปของพ่อขุนรามคำแหงแล้ว การอธิบายในรูปความหมายของพระมหากษัตริย์จากอาการที่ทรงชี้ฟ้า ชี้ดิน ดังอาการแห่งประติมากรรมปรากฏอยู่นี้ จะทำให้อธิบายได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เพราะคำกล่าวในภาษาไทยเรายังมีใช้

กันอยู่ตราบเท่าทุกวันนี้ว่า " เจ้าฟ้า เจ้าแผ่นดิน " ซึ่งเป็นฐานันดรศักดิ์แห่งองค์พระมหากษัตริย์โดยเฉพาะ นอกจากนี้แล้วแล้วยังได้พบหลักฐานทางศิลาจารึกของสุโขทัยในรัชกาลพระมหาธรรมราชที่ ๑ หรือพระยาลิไทยอีกด้วย ที่กล่าวถึงเครื่องราชกกุธภัณฑ์ อันหมายถึงเครื่องราชูปโภคของกษัตริย์เป็นครั้งแรกในการราชาภิเษก หรือปราบดาภิเษกนั้น แต่ปรากฏเพียง ๓ ประการ คือ มกุฏ พระขรรค์ชัยศรี และเศวตฉัตร เครื่องราชูปโภคทั้งสามประการนี้อาจจะเป็นครั้งแรกที่กำหนดขึ้นในสมัยสุโขทัยก็ได้ เพราะจากศิลาจารึกอักษรไทยและภาษาไทยอันเป็นบันทึกเรื่องเดียวกันอีกหลักหนึ่งก็กล่าวถึงเครื่องราชูปโภคของกษัตริย์ไว้ ๓ ประการเหมือนกันคือ " มกุฏ พระขรรค์ชัยศรี และเศวตฉัตร " ดังจารึกหลักที่ ๕ ด้านที่ ๑ ว่า

– ฝงเป็นท้าวเป็นพระยาเบื้องตะวันออก ตะวันตก
– หัวนอน ตีนนอน ต่างคนต่างมีใจใคร่ใจรัก
– เอามกุฏ (ขันชัย) ศรีเศวตฉัตร มายัดยัญ
– อภิเษกให้เป็นท้าวเป็นพระยาทั้งหลาย จึง
– สมมติขึ้นชื่อ ศรีสุริยพงศรามมหาธรรม
– ราชาธิราช ฯลฯ

ถ้าเคารพต่อหลักฐานจารึกดังนี้ คงจะเชื่อได้ว่าการเริ่มต้นมีเครื่องราชกกุธภัณฑ์ของพระมหากษัตริย์ไทยครั้งสุโขทัยนั้น ก็มีเพียงสามประการเท่านั้น หาได้ถึง ๕ ประการดังที่เรียกว่า " เบญจราชกกุธภัณฑ์ "

ในเรื่องราชกกุธภัณฑ์นั้น เท่าที่ได้ติดตามมาช้านานแล้วไม่เคยพบคำแปลไว้ในที่แห่งใดและคัมภีร์ไหน ๆ ตลอดจนท่านผู้รู้ทั้งปวง ก็ไม่เคยชี้แจงไว้ตราบเท่าทุกวันนี้ เพียงแต่รู้จักว่าเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์มีอะไรบ้างเท่านั้น หาใช่คำแปลแต่อย่างใดหามิได้ ความสำคัญซึ่งต้องประสงค์ในที่นี้ มุ่งเฉพาะคำ " กกุธ " ส่วนเดียว ศัพท์คำนี้ ตระหนักชัดว่าเป็นภาษาบาลี เพราะคำว่า " กกุธ " ท่านผู้รู้ฝ่ายภาษาบาลีเคยให้คำแปลไว้ในหมวดต้นไม้ว่า " ต้นกุ่ม " ครั้นไล่เลียงกันลงไปแล้ว " กกุธ " ที่ว่า " ต้นกุ่ม " นั้น ก็ไม่ใช่คำแปลอีกเช่นกัน จึงต้องไต่ถามท่านผู้เชี่ยวชาญภาษาบาลีต่อมา ได้คำแปลที่แท้จริงว่า " กกุธ " นั้น แยกออกเป็นสองศัพท์คือ

ก คำหนึ่ง และกุธ อีกคำหนึ่ง
ก – (กะ) แปลได้ว่า ฟ้า , ว่าลม , ว่าที่ว่าง , หรืออาคาร
กุธ – (กุ – ธะ) แปลว่า " โกรธ "

ดังนี้ " กกุธ " ถ้าจะแปลตามตัวแล้วในหมวดของต้นไม้นั้นจะต้องแปลว่า " ต้นโกรธฟ้า " หรือ " ต้นโกรธลม " บางทีจะหมายถึงต้นกุ่มก็ได้ เพราะเมื่อถูกฟ้าหรือลมพัดพานหนักเข้าใบจะร่วงหล่นลงมาหมดจึงต้องโกรธฟ้า หรือโกรธลม ดังนี้กระมัง

ในเมื่อ " ก " แปลได้ว่า " ฟ้า " หรือ " ลม " ดังตัวอย่างที่กล่าวมาแล้ว ศัพท์คำว่า

" กกุธภัณฑ์ " ที่เราต้องการจะแปลกันให้ได้ในที่นี้ ย่อมมีแนวทางที่ควรแปลกันได้เสียที เพราะส่วนที่เหลือจาก " ก " อีกสองคำคือ " กุ " และ " ธ " นั้น ต้องแปลได้ ซึ่งผู้เชี่ยวชาญภาษาบาลีท่านเดียวกันนั้นเอง ได้กรุณาชี้แจง ต่อมาว่าเมื่อจะแยกดังนั้นก็มีคำแปลให้ได้ดังนี้

" กุ " แปลได้ว่า จอบ , ว่าดิน ดังอุทาหรณ์แห่งศัพท์ที่ว่า "กุทฺทาล " ซึ่งแปลว่า จอบขุดดิน และอีกศัพท์หนึ่งคือ " กุญชร " ในภาษาไทยนำมาใช้ตรงตัว ในความหมายว่า " ช้าง " แต่ตามคำแปลแล้วอาจแปลได้ว่า " ผู้ย่อยดิน " ฉะนั้นคำว่า " กุ " แปลว่า " ดิน " ได้ฉะนี้

ส่วนคำว่า " ธ " เห็นจะไม่ต้องกล่าวถึงคำแปล เพราะคำนี้นิยมใช้กันมากในภาษาไทย ตามที่เคยทราบกันมาบ้างแล้ว จากวรรณคดีไทยต่าง ๆ ศัพท์คำว่า " ธ " นี้ แปลได้ว่า " ท่าน " ว่า " ทรง " หรือ " ครอง " ดังเช่นคำว่า " ธร " หรือ " ภูธร " เป็นตัวอย่าง

หากร่องรอยการวิเคราะห์ในเรื่องศัพท์ " กกุธ " ที่ควรเป็นไปได้ดังชี้แจงมา ฉะนั้นเครื่องราชูปโภค ในการราชาภิเษก ของพระมหากษัตราธิราช ซึ่งเรียกว่า " ราชกกุธภัณฑ์ " ก็ควรจะมีคำแปลปรากฏออกมาได้ในที่นี้ว่า " ภัณฑ์ " คือ " สิ่งของ " หรือ " เครื่องราชูปโภค " ราช หรือ ราชา จะแปลหรือไม่แปลก็เป็นที่รู้กันอยู่ว่า พระเจ้าแผ่นดิน หรือพระมหากษัตริย์ " ธ " แปลว่า ผู้ครอง หรือผู้ทรงไว้ " ก " แปลว่า " ฟ้า " และ " กุ " แปลว่า " แผ่นดิน "

ดังนั้น " ราชกกุธภัณฑ์ " จึงแปลได้ว่า เครื่องราชูปโภค หรือสิ่งของสำหรับราชาหรือกษัตริย์ผู้ครองฟ้าและดิน สมด้วยคำกล่าวในภาษาไทยที่ว่า " เจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน "

กิริยาหรืออาการที่ปรากฏในประติมากรรมสำริด ที่ว่า เป็นรูปประทับยืนของพ่อขุนรามคำแหง โดยสมมติในที่นี้ หรือที่ว่าอาจจะเป็นพระรูปเหมือนจำลองออกมาจากพระองค์จริง ๆ ย่อมแสดงด้วยพระหัตถ์เบื้องซ้ายทางชี้แผ่นดิน และพระหัตถ์เบื้องขวา ทรงชี้แผ่นฟ้าพระองค์ในตำแหน่งที่ทรงประทับยืนอย่างสมภังคะนั้นก็คือ " ธ " หรือ พระผู้ทรงไว้ซึ่งฟ้าแลดิน หากจะลองนึกเทียบด้วยรูปอักขระอย่างตัวหนังสือสมัยพ่อขุนรามคำแหงแล้วจะได้ตำแหน่งของเรืองอันควรเป็นบ่อเกิดแห่งกิริยาอาการของประติมานวิทยา คือความรู้อันว่าด้วยประติมากรรม ดังนี้

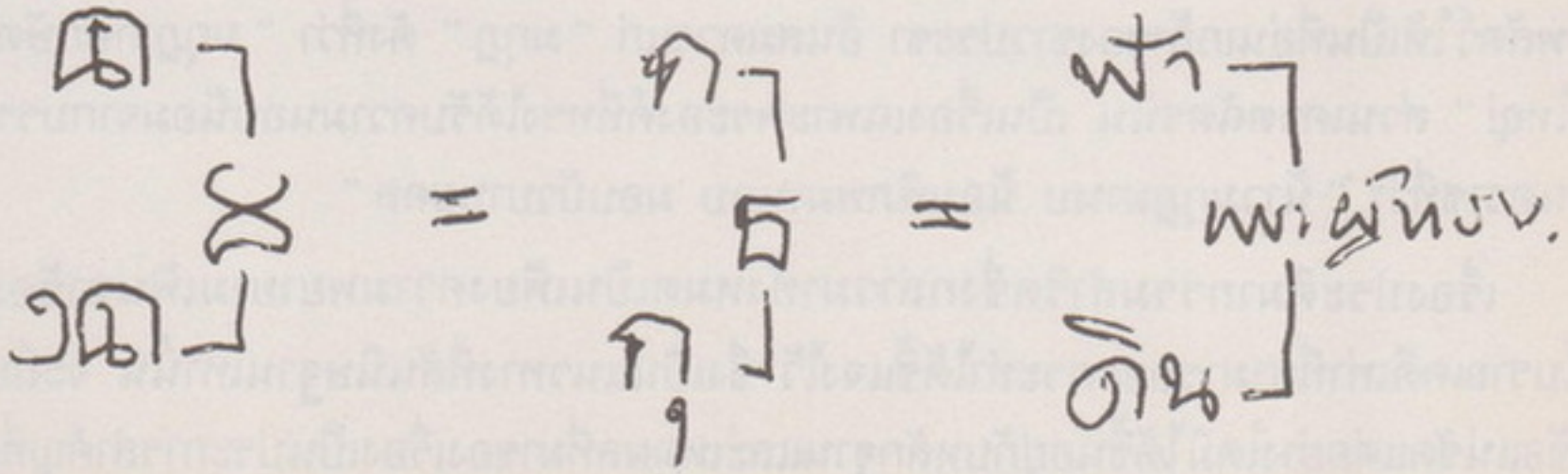

ข้อสังเกตเกี่ยวกับตัว " ธ " หรือที่รู้กันในอักษรไทยว่า ตัว ธ ธงนั้น ครั้งโบราณกาล ปรากฏในคัมภีร์ไสยศาสตร์ตำราลงเครื่อง เลขยันต์ต่าง ๆ เรียกตัว ธ ธงนี้ว่า " เธาะ " นิยมว่า ขลัง และศักดิ์สิทธิ์มาก บางครั้งประดิษฐ์ออกมาเป็นรูป

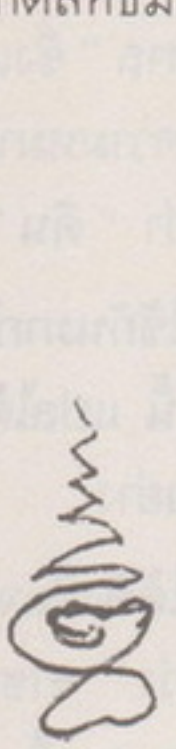

หรือ

ล้วนแต่ยังมีเค้าโครงแห่งสายเส้นอักษรเดิมที่สืบต่อมาแต่ครั้งสุโขทัยอยู่ตราบเท่าทุกวันนี้

เครื่องราชกกุธภัณฑ์ เท่าที่ปรากฏในศิลาจารึกครั้งพระยาลิไทย สุโขทัย นับว่าเป็นหลักฐานที่ได้พบเห็นครั้งแรก อาจนำมายืนยันได้ว่าแต่ครั้งนี้พระมหากษัตริย์ไทยสุโขทัยมีพระมหาธรรมราชาลิไทยเป็นพระองค์แรกที่บ่งบอกถึงเครื่องราชูปโภค กกุธภัณฑ์ไว้ในศิลาจารึกของพระองค์ ๓ ประการเท่านั้น คือ มกุฎ พระขรรค์ชัยศรี และเศวตฉัตร กกุธภัณฑ์ทั้ง ๓ ประการนี้ อาจนำมาอธิบายประติมากรรมสำริด ประทับยืน สมภังคะได้ด้วย ถ้ายอมรับว่าพระหัตถ์ซ้ายชี้ดิน และพระหัตถ์ขวาชี้ฟ้า อันมีฐานะเท่ากับที่เคยมีผู้ประพันธ์ไว้ว่า

" พลิกแผ่นดินให้หงาย ทายแผ่นดินให้คว่ำ ดังนั้น พระหัตถ์ซ้ายชี้แผ่นดิน จึงเท่ากับพระบรมเดชานุภาพที่ทรงปกครองอาณาประชาราษฎร์ และสรรพสัตว์ทั้งปวงให้อยู่ในอำนาจของพระองค์ อำนาจนั้นย่อมควรแก่พระขรรค์ชัยศรี หรือดาบอาญาสิทธิ์ พระหัตถ์ขวาชี้แผ่นฟ้าย่อมหมายถึงความร่มเย็นเป็นสุขแห่งพระคุณธรรมที่ปกแผ่ครอบงำประชาชน และสรรพสัตว์ให้เป็นที่อุ่นเกล้าของชาวประชา อันสมควรแก่ " มกุฎ " ดังที่ว่า " มกุฎเกศกษัตริย์กรุงใหญ่ " ส่วนเศวตฉัตรนั้น เป็นเรื่องเฉพาะพระองค์ที่ทรงได้รับความนอบน้อมจากบรรดาสามนตราชที่ว่า " น้าวมกุฎมานบ น้อมพิภพมานอบ มอบบัวบาทยุคล "

เรื่องประติมากรรมสำริดซึ่งกล่าวมาทั้งหมดเป็นเพียงความพยายามเฟ้นหาข้อมูลทางโบราณคดีเท่าที่สามารถจะกระทำได้ชี้แจงไว้ ซึ่งเป็นแนวทางที่สันนิษฐานเท่านั้น จะถือว่าเป็นข้อแน่ชัดแต่อย่างใดมิได้ขึ้นอยู่กับหลักฐานและเหตุผลที่มาของเรื่องเป็นประการสำคัญที่สุด ประกอบกับประติมากรรมชิ้นนี้ได้สูญหายไปแล้วอย่างปราศจากร่องรอยหลายสิบปี และหัวหน้า

มะลิ โคกสันเทียะ ได้พยายามถ่ายภาพนี้ไว้ ก่อนหน้าจะอันตรธาน ฉะนั้นที่มาทั้งปวงย่อมขึ้นอยู่กับหัวหน้ามะลิ โคกสันเทียะ ผู้ให้ข้อมูลในฐานะเป็นพยานบุคคลส่วนเดียว จึงยากยิ่งที่จะยุติและยึดถือได้ เพียงแต่รับฟังกันไว้พลางก่อนเท่านั้น ถึงอย่างไร ผู้เรียบเรียงเรื่องนี้ก็ย่อมรับความบกพร่องและผิดพลาดในการกระทำของตนอยู่เสมอไป เพราะความเป็นพยานบุคคลซึ่งได้ปฏิบัติหน้าที่ในส่วนราชการของกรมศิลปากร ตลอดมาอย่างหัวหน้ามะลิ โคกสันเทียะนั้น ก็ควรยึดถือได้

พระเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ เฉพาะองค์ที่เป็นหลักประธานของวัดมหาธาตุ กลางเมืองสุโขทัย นอกจากมีห้องกรุขนาดเล็กตรงส่วนพุ่มข้าวบิณฑ์ ขนาด ๔๐ × ๔๐ เซนติเมตร และตอนบนห้องกรุ ปิดด้วยหินชนวน แล้วต่ำลงมา ในระหว่างแท่งกลางย่อมุมไม้ยี่สิบและส่วนพานแว่นฟ้าตั้งซ้อนกันอยู่นั้น ไม่มีห้องกรุในแนวบริเวณนี้เลย อาจเป็นส่วนที่แคบและต้นต้องการความแข็งแรงมั่นคงของโครงสร้างเพื่อให้รองรับน้ำหนักตอนบนอย่างเต็มที่ จึงไม่ทำห้องกรุไว้ในระหว่างนี้

แต่พอใต้ฐานแว่นฟ้าลงมา อันเป็นส่วนฐานลวดบัวคว่ำบัวหงาย หรือที่เรียกว่าหน้ากระดานท้องไม้จึงมีห้องกรุสี่เหลี่ยมขนาด ๘๐ เซนติเมตร และมีแผ่นหินชนวนปิดกรุอยู่ข้างบนเช่นกัน ผนังพื้นและด้านข้างทั้ง ๔ ด้านเรียบโบกปูนตลอด ซึ่งห้องกรุนี้ก็ถูกขุดค้นหมดแล้ว เหลือเพียงห้องกรุเปล่าไว้ให้เท่านั้น ต่อมาจึงได้บูรณะปิดไว้

ต่ำลงมาเป็นฐานเขียงหรือฐานหน้ากระดานชั้นบน ซึ่งรองรับฐานหน้ากระดาษท้องไม้อยู่ ฐานเขียงชั้นบนส่วนนี้ มีห้องกรุเหมือนกัน คือ เป็นห้องสี่เหลี่ยมขนาด ๑๒๐ เซนติเมตร ปิดห้องกรุข้างบนไว้ด้วยแผ่นหินชนวนผนังทั้งหมดถือปูนเรียบ

ฐานเขียงหน้ากระดานรองรับช่วงที่สอง ก็พบห้องกรุเหมือนกัน อาจจะมีขนาดใหญ่กว่าแต่อยู่ในสภาพที่ถูกรื้นค้น กระจัดกระจายจนไม่อาจกำหนดได้

ฐานเขียงหน้ากระดานชั้นล่างสุดคงจะมีห้องกรุขนาดใหญ่ แต่ถูกขุดค้นกระจุยกระจายจนไม่อาจจับร่องรอยอะไรได้เลย ต่อมาแนวห้องกรุทั้งหมดนี้ทางราชการกรมศิลปากรได้ดำเนินการบูรณะปิดห้องกรุทั้งหมดปรับปรุงให้อยู่ในสภาพเดิมเพื่อเป็นแนวทางของการศึกษาทรวดทรงพระเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ในสมัยสุโขทัย ตามแบบอย่างทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์สืบมาเท่าทุกวันนี้

กรุภายในองค์เจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ อาจกำหนดได้ ๕ ที่ด้วยกัน

๑. ห้องกรุที่พุ่มข้าวบิณฑ์
๒. ห้องกรุตรงฐานหน้ากระดานท้องไม้
๓. ห้องกรุฐานเขียงชั้นที่สาม

๔. ห้องกรุฐานเขียงชั้นที่สอง
๕. ห้องกรุใต้ฐานเขียงชั้นที่หนึ่ง หรือห้องกรุใต้พื้นฐานเขียงชั้นล่างสุดลงไป ควรเป็นกรุขนาดใหญ่และบรรจุพระบรมสาริกธาตุ เป็นสำคัญ

ลักษณะห้องกรุแต่ละชั้นมีขนาดลดหลั่นลงไปตามลำดับดังกล่าวมานั้น บรรดาห้องกรุที่องค์เจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์วัดมหาธาตุกลางเมืองสุโขทัยที่กล่าวถึงนี้ได้ถูกเจาะแล้วอย่างยับเยิน ไม่อาจจะยืนยันถึงพระพิมพ์หรือพระเครื่องต่าง ๆ และบรรดาสิ่งของทั้งปวงได้แน่ชัด เพราะไม่ได้พบเห็นอยู่ในห้องกรุแต่อย่างใด ในการสำรวจค้นครั้งแรกเริ่มดำเนินงานของเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรพบแต่กรุเปล่า กระนั้นจากการสืบทราบเป็นการส่วนตัวเพื่อประดับความรู้ความคิดเห็นของเจ้าหน้าที่ผู้ดำเนินงานในครั้งนั้น พอจะนำมาบันทึกไว้ในที่นี้ได้บ้าง คือ

๑. มีพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ บรรจุอยู่ในห้องกรุองค์เจดีย์ประธาน ตรงฐานเขียงทั้งสามชั้นกับพระแก้วพระสาริดนั้นมีทั้งปางลีลา ประทับยืนและประทับนั่ง ขนาดต่าง ๆ กัน
๒. พระพิมพ์ส่วนมากจะพบในห้องกรุชั้นล่างสุด รวมทั้งพระบรมสารีริกธาตุด้วยซึ่งกล่าวกันว่าบรรจุอยู่ในเจดีย์จำลองอีกชั้นหนึ่ง แต่ไม่อาจสืบทราบถึงลักษณะองค์เจดีย์จำลองที่บรรจุนั้นได้เลย

จากคำให้การของบุคคลบางท่านว่าในกรุพระเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ฐานล่างสุดขององค์เจดีย์ มี " มณฑปสาริด " ภายในองค์มณฑปสาริดนั้นประดิษฐ์ฐานพระเจดีย์ทรงลังกาซึ่งถอดออกได้เป็นส่วน ๆ โดยลำดับมีพระเจดีย์แก้วบรรจุพระบรมสารีริกธาตุอยู่ชั้นในสุด แต่ปัจจุบันนี้เหลืออยู่แต่เพียงมณฑปสาริด จัดตั้งแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ รามคำแหง สุโขทัย นัยว่า เพราะท่านเจ้าคุณพระราชประสิทธิคุณ (เจ้าคุณโบราณวัตถาราช) ได้ขอเข้ามาไว้ในพิพิธภัณฑ์ ฯ ดังกล่าว ลักษณะของมณฑปสาริดนี้ คล้ายกับตัวมณฑป พระร่วงพระลือที่วัดพระธาตุเชลียง เมืองศรีสัชชนาลัย (ต้องมีรูปถ่ายมณฑปสาริด ซึ่งจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง สุโขทัย ถาม มณีรัตน์ แล้ว ได้ความว่า เห็นอยู่)

ในบริเวณวัดมหาธาตุ แห่งเดียวกัน มีโบราณสถานอยู่อีกแห่งหนึ่ง ซึ่งหัวหน้ามะลิ โคกสันเทียะ อธิบายว่า ควรเป็นเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ แต่ปรักหักพังลงมาหมดเหลือแต่เพียงแท่นฐานแนวพานแว่นฟ้าดังกล่าวขึ้นไปตลอดยอดพังทลายลงมาหมด ยังเหลือแนวขั้นบันไดซ้ายขวาผ่านฐานเขียงสามชั้นให้เห็นอยู่ลักษณะบันไดทางขึ้นแบบนี้ไม่เคยปรากฏในสถาปัตยกรรมใดนอกจากเป็นบันไดสำหรับเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์นี้เท่านั้น ดังเช่น พระเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์องค์ประธานที่กล่าวมาแล้ว ขั้นบันไดทำนองนี้ก็ควรถือได้ว่าเป็นลักษณะประจำของความเป็นเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ขนาดที่สูงและใหญ่ในสมัยสุโขทัย นั่นเอง

โบราณสถานนี้เข้าใจว่าเป็นเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์อีกองค์หนึ่งของวัดมหาธาตุนี้ มีลักษณะพิเศษแปลกออกไปบ้าง ชาวบ้านประจำถิ่นเมื่อได้มาพบเห็นลักษณะพิเศษนั้นเข้า จึงตั้งชื่อไว้เป็นเดิมอยู่ว่า เจดีย์ ๕ ยอดการที่เรียกว่าเจดีย์ห้ายอดนั้น เพราะมีซุ้มพระพุทธรูปประดิษฐอยู่ในตำแหน่งทิศทั้ง ๔ ด้าน นั่นเอง ซึ่งซุ้มพระพุทธรูปทั้ง ๔ ประดิษฐานอยู่บนฐานไพทีอันเป็นฐานล่างสุดรองรับ ฐานหน้ากระดานฐานเขียงที่เรียงซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไปอีกสามชั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ย่อมหมายถึงว่า ได้มีซุ้มพระประดิษฐานในทิศทั้ง ๔ ของพระเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ซึ่งอยู่ตรงกลางนั่นเอง จึงเป็นเหตุให้เรียกนามกันว่า " เจดีย์ ๕ ยอด "

แต่เจดีย์องค์นี้ก็หนีไม่พ้นการขุดค้นทำลายมาแล้วอีกเช่นกัน จากผลงานนั้นทำให้ได้ทราบว่า ห้องกรุตรงส่วนฐานทั้งหมดได้ถูกเปิดและขุดค้นเอาสิ่งของต่าง ๆ ที่บรรจุไว้แต่เดิมออกไปหมดสิ้นแล้ว ก่อนเจ้าหน้าที่ทางราชการจะเข้าไปควบคุมดำเนินงาน หัวหน้ามะลิ โคก - สันเทียะ ได้กล่าวถึงห้องกรุตรงส่วนหน้ากระดานท้องไม้ ซึ่งมีขนาดกว้าง ๘๐ เซนติเมตร ว่ามีภาพเขียนสีเป็นรูปแจกันดอกไม้ลักษณะสีที่ใช้ออกสีน้ำตาลและเหลือง ติดอยู่ที่ผนังกรุด้านใน ที่กรุนี้เอง ผู้เรียบเรียงเรื่องนี้ได้เข้าไปดู พร้อมกับท่านศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๓ จำได้ว่า ท่านอาจารย์ศิลป์ อธิบายว่าเป็นฝีมือคล้ายจีนมากกว่า แต่นึกไม่ออกว่าเป็นการเขียนแบบ Fessco คือ เขียนสีปูนเปียก หรือ Temper คือ เขียนสีฝุ่น

มีห้องกรุต่ำลงมาตรงส่วนหน้ากระดานฐานเขียง ตอนบนซึ่งรองรับหน้ากระดานท้องไม้อยู่อีกแห่งหนึ่งด้วย แต่กรุที่สำคัญและใหญ่ที่สุดนั้นอยู่ตรงฐานเขียงหน้ากระดาษชั้นล่างสุด ทำเป็นห้องกรุ ๙ แห่งด้วยกันอยู่ในรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส แต่ละช่วงของห้องกรุนั้น ทำคล้ายเป็นระบบคานรองรับฐานล่างสุดขององค์เจดีย์ทั้งหมดแต่ละห้องกรุมีขนาดกว้าง ๗๐ เซนติเมตร โดยประมาณและเท่ากันทุกห้องกรุ ถ้าศึกษาเปรียบเทียบการวางตำแหน่งห้องกรุ ๙ ห้องแบบนี้ก็เช่นเดียวกันกับห้องกรุทั้ง ๙ ห้องที่ใต้ฐานพระปรางค์จัดราชบูรณะที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาซึ่งกรมศิลปากร ได้ดำเนินการเปิดกรุที่นี้เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๑ ต่อมาเมื่อได้บูรณะเจดีย์นี้แล้วจึงได้ปิดห้องกรุทั้งหมดไว้

การดำเนินงานของทางราชการแต่ก่อนนั้น วิธีปฏิบัติต่อโบราณสถานมักดำเนินการตามกรรมวิธีสองปราการ คือการขุดแต่งและการบูรณะถือเป็นแบบฉบับที่ถูกต้องมาตั้งแต่เดิมก่อนหน้าที่จะมีกรรมวิธีการขุดค้นทางโบราณคดี และวิธีการบูรณะโบราณสถานที่แน่นอนดังปัจจุบันนี้ ถึงแม้กระนั้นผลงานที่เคยดำเนินงานกันมาแต่ก่อนนั้น ก็ยังอำนวยประโยชน์ต่อทางโบราณคดีได้ดีอยู่เว้นไว้แต่ว่า เราขาดการบันทึกรายงานที่ต่อเนื่องกันในขณะปฏิบัติเท่านั้นจากการสอบถามกับผู้ที่เคยดำเนินงานมาด้วยตนเองอย่างนี้ ก็ทำให้ได้รับประโยชน์ในทางวิชาการได้เป็นอย่างดีซึ่งหัวหน้ามะลิ โคกสันเทียะ ได้เป็นเจ้าหน้าที่ผู้หนึ่งที่คลุกคลีอยู่กับงานขุดแต่งและบูรณะตลอดเวลา ๒๐ กว่าปีที่ผ่านมาแล้ว การขุดแต่งบูรณะพระเจดีย์องค์นี้ ได้

พบหลักฐานการก่อสร้างที่ซับซ้อนกันอยู่ถึง ๓ ระยะด้วยกัน กล่าวคือ

ชั้นแรก ได้มีการก่อสร้างองค์เจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ขึ้นไป

ชั้นที่สอง สร้างแท่นฐานพระพุทธรูปปูนปั้นประจำทิศทั้ง ๔

ชั้นที่สาม สร้างซุ้มพระหรือต่อเป็นยอดเรือนซุ้มคลุมแท่นฐานพระพุทธรูปทั้ง ๔ ทิศ นั้น

จากการสังเกตในการดำเนินงานครั้งนั้น ได้รับชี้แจงว่า ตรงส่วนแท่นฐานชั้นในสุดที่ได้รับการขุดแต่งแล้ว เปิดเผยให้เห็นร่องรอยบรรดาภาพรูปปั้นประดับแท่นฐานโดยรอบ ซึ่งบรรดาหน้าภาพรูปปั้น และลวดลายปูนปั้นเหล่านั้น น่าจะเก่าก่อนกว่าสมัยสุโขทัยหรือเป็นศิลปสุโขทัยชั้นแรกเริ่ม เนื่องจากคล้ายคลึงกับลายปูนปั้นและภาพปูนปั้นที่ประดับอยู่ ณ แท่นฐานเจดีย์เหลี่ยมซ้อนขึ้นไปเป็นชั้น ๆ ที่วัดพระพายหลวง อันนักโบราณคดีไทยและต่างประเทศให้ความเห็นว่า เป็นศิลปะแบบบายน ตอนปลายราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘

ดังนั้น หัวหน้ามะลิ โคกสันเทียะ จึงมีความเชื่อว่าถ้าวิเคราะห์ถึงภาพปูนปั้นประดับฐานเจดีย์องค์นี้แล้วก็ควรจะเก่าก่อนกว่า พระเจดีย์องค์ประธานของวัดมหาธาตุที่กล่าวมา นอกจากนั้นบรรดาศิลปโบราณวัตถุบางชิ้นที่หลงเหลือตกค้างอยู่ในกรุ มีเศียรดินเผาขนาดเล็ก ๆ แบบที่เรียกว่า " ตะกวน " หรือ " หน้าตะกวน " การที่เรียกอย่างนี้เป็นความหมายทั่วไปของบรรดานักเลงเล่นของนิยมว่า พระพุทธรูปหรือศิลปสุโขทัยที่พบในกรุเจดีย์ของวัดตะกวนแล้วนับว่าเป็นแบบเก่าแก่ที่สุดในบรรดาพุทธศิลปสุโขทัยทั่วไป ความนิยมหรือความเชื่อถือกันมาอย่างนี้ ในเพราะเหตุที่มีความเชื่อกันมาตั้งดั้งเดิมว่า ศิลปเชียงแสนมีความเก่าแก่เกิดขึ้นก่อนศิลปสุโขทัยคือราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ฉะนั้น บรรดาพระพุทธรูปที่พบในกรุงเจดีย์ของวัดตะกวนมีพุทธลักษณะเหมือนอย่างพระพุทธรูปเชียงแสน เหตุนี้จึงนิยมกันว่า " เก่าแก่ที่สุด "

แต่ในขณะนี้ การค้นคว้าทางโบราณคดีของกรมศิลปากรได้ก้าวหน้าและกว้างขวางยิ่งกว่าแต่ก่อน ยังไม่พบหลักฐานทางพุทธศิลปในบริเวณภาคเหนือของประเทศไทยแถบลุ่มน้ำโขง ลุ่มน้ำปิง และลุ่มน้ำวัง ว่าจะมีพุทธรูปศิลปะอย่างที่เรียกว่า " เชียงแสน " จะเก่าก่อนกว่าสมัยสุโขทัยขึ้นไปได้ ล้วนแต่ร่วมสุโขทัยหรืออยุธยาทั้งนั้นอย่างไรก็ดี ควรจะดำเนินการค้นคว้าหาหลักฐานในทางภาคเหนือให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เชื่อว่าสักวันหนึ่งอาจได้ร่องรอยหรือหลักฐานทางโบราณคดีที่แน่ชัดกว่าปัจจุบันนี้

ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ลักษณะเจดีย์องค์นี้เหลืออยู่แต่เพียงส่วนฐานเท่านั้น หาได้มีทรงสัณฐานครบถ้วนบริบูรณ์แต่อย่างใดไม่ อาศัยความเข้าใจในการเปรียบเทียบจากส่วนฐานที่เหลือนั้นกับเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ จึงอนุมานได้ว่า ควรเป็นเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์เช่นกัน ประกอบกับในขณะที่ได้ดำเนินการขุดแต่งก่อนบูรณะได้พบยอดเจดีย์อันเป็นส่วนบนสุดหักลงมาอยู่ทางด้านทิศใต้ ซึ่งก็เป็นส่วนปลียอดของเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์นั่นเอง

อนึ่ง มีข้อสังเกตของเจ้าหน้าที่ผู้ดำเนินงานเกี่ยวกับโบราณสถานทั่วไปทั้งในบริเวณสุโขทัย และสถานที่อื่น ๆ มากว่า ๒๐ ปีมานั้น ได้ให้ข้อเสนอแนะไว้ว่า บรรดาโบราณสถานทั่วไปของประเทศไทยที่ปรักหักพังนั้นโดยมากจะมีลักษณะทรุดเอียงลงมาในแนวด้านทิศใต้เสมอ แม้โบราณสถานส่วนใหญ่ในสุโขทัยก็เป็นเช่นเดียวกัน ทั้งนี้อาจเห็นได้ว่าสถานที่ตั้งของประเทศไทยเราทั้งหมดมีแนวสัณฐานของผืนแผ่นดินเอียงลาดจากเหนือลงใต้ จุดศูนย์ถ่วงของการรับน้ำหนักจึงโน้มเอียงไปทางนั้น

แม้ว่าห้องกรุทุกห้องและทุกช่องชั้นจะได้ขุดค้นเจาะทำลายไปหมดแล้ว หัวหน้ามะลิ โดกสันเทียะ ได้พยายามสืบถามหาศิลปโบราณวัตถุที่ได้จากพระเจดีย์องค์นี้ ซึ่งพอจะพบเห็นเค้ามูลบ้างว่า

ในห้องกรุทั้ง ๙ กรุ ระดับฐานล่างสุดของชั้นไพที ในแนวพื้นดินรองรับฐานลงไปตามแนวคานห้องกรุสี่เหลี่ยมจตุรัสขนาด ๗๐ เซนติเมตร ได้พบเศษพระพุทธรูปดินเผาปางลีลา และรูปพระสงฆ์สาวก กำลังก้าวเท้าเดินดุจภาพปูนปั้นพระสาวก ประนมมือ กำลังก้าวเท้าเดิน ประทักษิณรอบฐานไพที รองรับพระเจดีย์ประธานของวัดมหาธาตุ บัดนี้ได้ซ่อมบูรณะไว้พอเห็นเป็นหลักฐานดั้งเดิมได้อยู่บ้าง ก็พบในห้องกรุของพระเจดีย์องค์นี้ด้วยเหมือนกัน นอกจากนั้น ในห้องกรุทั้ง ๙ ห้องนี้ มีจิตรกรรมฝาผนังรูปแจกันดอกไม้ทรงจีนส่วนบนห้องกรุก็กรุด้วยแผ่นหินชะนวนห้องกรุห้องเดียวตรงฐานเขียงหน้ากระดานชั้นที่ ๒ มีขนาดเท่ากับห้องกรุ ๆ หนึ่งใน ๙ กรุ คือ มีขนาดกว้าง ๗๐ เซนติเมตร และมีแผ่นหินชนวนปิดตอนบนของห้องกรุด้วยเหมือนกัน ผนังห้องกรุฉาบปูนเรียบ ไม่มีจิตรกรรมฝาผนัง ตรงส่วนที่เป็นหน้ากระดานห้องไม้ลาดบัวคว่ำบัวหงายตั้งอยู่บนฐานหน้ากระดานฐานเขียง นั้น ก็มีห้องกรุประดิษฐานอยู่เป็นห้องกรุ ๆ เดียว ขนาด ๑ เมตร หรือ ๑๐๐ เซนติเมตรเศษ มีแผ่นหินชนวนปิดปากกรุตอนบนผนังกรุฉาบปูนเรียบ

ศิลปโบราณวัตถุส่วนใหญ่ที่ได้พบและเท่าที่สืบถามได้ ก็เป็นรูปพิมพ์ดินเผาสาวกประนมมือ กำลังเดินซึ่งเป็นรูปลอยตัว คือดูได้รอบด้าน บางทีก็แตกหักหลงเหลือไว้ในห้องกรุเหล่านี้บ้าง รวมแล้วบรรดาห้องกรุทั้งหมดที่พบเห็นในซากเจดีย์องค์นี้ ก็มีเพียง ๑๑ กรุ

บรรดาพระพุทธรูปซึ่งประดิษฐานประจำทิศทั้ง ๔ อยู่ในซุ้มเรือนยอดทั้ง ๔ ด้านขององค์พระเจดีย์ที่กล่าวถึงนี้ ได้รับคำอธิบายจากหัวหน้ามะลิ โดกสันเทียะว่า ทางด้านทิศตะวันออกขององค์เจดีย์นั้น ทำเป็นพระพุทธรูปปั้นปางไสยาสน์ นอกจากนั้นแล้ว อีกสามด้าน ประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นประทับนั่งปางมารวิชัย

ได้กล่าวมาแต่แรกว่าโบราณสถานทั่วไป กว่าทางการจะมีโอกาสดำเนินงานได้ ถาวรวัตถุทั้งปวงทั่วประเทศถูกทอดทิ้งรกร้างว่างเปล่าอยู่อย่างโดดเดี่ยวในป่าดงพงทึบ ไม่มีใครเอาใจใส่ดูแลมาหลายสิบปี หรือนับด้วยร้อยปีขึ้นไป ดังนั้นผู้ที่มีโอกาสได้เข้าไปขุดค้นก็ได้กระทำ

ผลงานของตนมาช้านานพอ ๆ กัน นับตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้นมาทีเดียว ดังนั้น เจ้าหน้าที่ซึ่งได้เข้าไปดำเนินการอย่างเป็นทางการจึงได้พบเห็นแต่ร่องรอยขุดค้นรื้อทำลายโบราณสถานอยู่ทั่วไป แทบจะไม่มีหลงรอดหูตาของบุคคลผู้มีโอกาสดังกล่าวนี้อยู่ได้เลย ก็นับว่าที่สุโขทัยนี้มีโชคอยู่สักหน่อยในขณะที่เริ่มดำเนินงานตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๔๙๖ เป็นต้นมา ในบริเวณวัดมหาธาตุซึ่งถือว่าเป็นวัดสำคัญกลางเมืองสุโขทัยนั้น มีฐานเจดีย์ขนาดใหญ่อยู่แห่งหนึ่ง ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ขององค์พระศรีรัตนมหาธาตุ องค์ประธาน ลักษณะของแท่นฐานดังกล่าวนี้ ผู้ดำเนินงานมีความเห็นว่า ควรเป็นแท่นฐานเจดีย์ที่มีองค์ระฆังเป็นทรงกลมอย่างที่เรียกกันว่า " เจดีย์ทรงลังกา "

แม้จะหลงเหลืออยู่เพียงแค่ส่วนฐานล่างรองรับองค์เจดีย์ทั้งหมดซึ่งปรักหักพังหมดแล้วจากการทดสอบอย่างรอบคอบของเจ้าหน้าที่ราชการส่วนนี้เห็นว่าควรจะขุดค้นตรวจสอบดูหลักฐานภายใต้ฐานเจดีย์ขนาดใหญ่นี้ลงไป อาจจะพบเห็นห้องกรุหลงเหลืออยู่บ้างเป็นแน่ เมื่อได้รับอนุมัติให้ปฏิบัติงานได้แล้วจึงเจาะขุดลึกลงไปจากฐานล่างระดับพื้นดินราว ๒๐๐ เซน-ติเมตร ก็พบห้องกรุสี่เหลี่ยมจตุรัสขนาด ๑.๕๐ เมตร มีแผ่นหินชนวนปิดปากกรุอยู่ข้างบน เช่นเดียวกันผนังกรุก่ออิฐถือปูนเรียบทุกด้าน ไม่มีภาพจิตรกรรมประจำผนังกรุ ในห้องกรุนี้ได้พบเห็นพระพิมพ์ดินเผาเป็นจำนวนมาก ใช้เวลาขนย้ายตั้งแต่ค่ำจนถึงรุ่งเช้าของอีกวันหนึ่งจึงหมด

บรรดาพระพิมพ์ดินเผาทั้งหมด ซึ่งค้นพบในห้องกรุของเจดีย์องค์นี้เป็นอันมาก พอจัดแบบอย่างของพระพิมพ์อันต่าง ๆ กันออกไปได้ดังนี้

๑. พระพิมพ์ เรียกว่า พระแผง	จำนวน	๕๕ องค์
๒. พระพิมพ์แผง	จำนวน	๑๓ องค์
๓. พระพิมพ์แผง	จำนวน	๙ องค์
๔. พระพิมพ์แผง	จำนวน	๗ องค์
๕. พระพิมพ์แผง	จำนวน	๕ องค์
๖. พระพิมพ์แผง	จำนวน	๓ องค์

การที่กำหนดเรียกพระแม่พิมพ์ดินเผาดังกล่าวว่า " พระแผง " นั้น เรียกตามลักษณะขององค์พระพิมพ์ที่จัดทำเรียงกันอยู่ในแผ่นดินเดียวกัน ตามจำนวนที่นับได้ บางที่หากมีจำนวนเกินร้อยขึ้นไป ก็ไม่เรียกว่า " พระแผง " แล้วเรียกเป็น " พระกำแพง " ก็มี เช่น " กำแพง ๕๐๐ " หรือ " กำแพง ๑,๐๐๐ " ซึ่งคงจะใหญ่เกินกว่า " แผง " จึงตั้งชื่อเป็น " กำแพง " เพราะในแผ่นเดียวกันนั้นจุจำนวนองค์พระได้มากกว่าที่เรียกว่า " แผง "

๗. พระพิมพ์ขนาดใหญ่แผ่นหลังอูม ซึ่งลักษณะนี้บางทีก็เรียกว่า " นูน " หลังเต่าบ้าง หรือ "ไข่ผ่าซีกบ้าง " แต่พระพิมพ์นี้ใหญ่กว่าไข่ขนาดเขื่องเป็นแผ่นวงกลม ทางด้านหน้าเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งปางมารวิชัย อยู่ตรงกลาง ขนาบสองข้างด้วยพระยืนปางประทานอภัยข้างล่างของพระประทับนั่งตรงกลางนั้นมีพระปางไสยาสน์ข้างบนใกล้บริเวณขอบวงพระพิมพ์เหนือพระเศียรพระพุทธรูปขึ้นไป เป็นรูปสถูป หรือเจดีย์ ลักษณะพระพิมพ์แบบนี้ ใกล้เคียงกับบรรดาพระพิมพ์ดินเผาซึ่งพบที่พุทธคยา ในประเทศอินเดีย และที่เมืองภุกาม ในประเทศพม่า เห็นชัดว่าได้รับอิทธิพลศิลปะสมัยราชวงศ์ปาละ - เสนะ ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๘

๘. พระพิมพ์ดินเผา อยู่ในแผ่นคล้ายใบโพธิ์หรือกลีบบัว ขนาดราว ๑๒ เซนติเมตร จะเห็นภาพตรงกลางเป็นรูปบุคคลขี่ม้า แวดล้อมด้วยหมู่เทพยดา ทำท่าเหาะ จึงเรียกพระพิมพ์ชนิดนี้ว่า " ปางเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ "

๙. พระพิมพ์ดินเผา มีลักษณะคล้ายพระพิมพ์ที่พบเห็นในสมัยลพบุรี อยู่ในแผ่นวงกลมขนาด ๑๕ เซนติเมตร

๑๐. พระพิมพ์ดินเผาขนาดใหญ่ เท่ากับพระแผง ๕๕ องค์ แต่ทำเป็นองค์พระประทับนั่งอยู่ในเรือนชุ้ม หรือที่เรียกว่า เรือนแก้ว ๙ องค์

๑๑. พระพิมพ์ดินเผา ที่เรียกกันว่า แบบมหายาน " ตรีกาย " แต่ในหมู่ชนทั่วไปเรียก "โมคคลา - สารีบุตร "

๑๒. พระพิมพ์ดินเผา อยู่ในแผ่นวงกลมมีอยู่ ๕ องค์ จึงเรียกตามลักษณะว่า " พระเจ้า ๕ พระองค์"หมายถึงพระพุทธเจ้าทั้ง ๕ แต่เนื้อดินที่พิมพ์พระชนิดนี้ เป็นดินพิเศษออกสีดำเข้ม มีความแกร่งมากเข้าผงหิน หากนำไปขูดขีดกับแผ่นกระจกจะเป็นรอยทันที

การค้นพบพระพิมพ์ดินเผาในท้องกรุนี้นับว่ามีประโยชน์ต่อการพิจารณาหลักฐานทางโบราณคดีครั้งสุโขทัยอยู่มาก หากใส่ใจถึงความเป็นมาของพระพิมพ์ทั้งหลายที่เคยพบเห็นในสมัยก่อน ๆ สมัยสุโขทัยขึ้นไปก็จะเห็นได้ว่าในท้องกรุนี้มีพระพิมพ์ซึ่งอาจใช้แม่พิมพ์พระในสมัยลพบุรีมาทำขึ้นในสมัยสุโขทัยอีกครั้งหนึ่ง หลักฐานส่วนนี้แสดงให้รู้ได้จากลักษณะของพระพิมพ์ที่กล่าวมาและอาจนำมาพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างศิลปลพบุรีกับสุโขทัย ในแง่อิทธิพลทางศิลปกรรม และวัฒนธรรม บางอย่างบางประการที่มีต่อกัน หรือต่อเนื่องกันลงมา นอกจากนี้ยังได้พบเห็นอีกว่าอิทธิพลศิลปะทางฝ่ายตะวันตกอันได้แก่พระพิมพ์แบบพุทธคยา จากประเทศอินเดีย หรือจากเมืองภุกาม ประเทศพม่า ก็เข้ามาปะปนอยู่ด้วย นั่นอาจแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ที่มีต่อกันในสมัยสุโขทัยด้วยก็ได้ เพราะองค์ประกอบที่พบเห็นจากเอกสารโบราณมีศิลาจารึกเป็นต้น ได้บ่งถึงดินแดนฝ่ายตะวันตกแถบนครพัน ซึ่งควรจะอยู่ทางบริเวณอ่าวมะตะบัน หรือแถบเมาะตมะ อันเป็นเส้นทางที่สมเด็จพระสังฆราช

จากนครพัน เดินทางเข้ามาสู่กรุงสุโขทัย ในรัชสมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไทย) ราวปี พ.ศ. ๑๙๐๔ - พ.ศ. ๑๙๐๕ เพื่อเป็นองค์พระราชอุปัชฌาย์ แก่พระยาลิไทย เสด็จทรงผนวช ในเวลานั้น ฯ๗

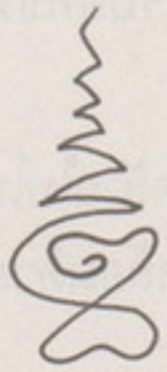

๑๗
ความคิดเห็นเกี่ยวกับพระราชพงศาวดารอยุธยา

(เขียนเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๒๔)

เนื่องจากความรู้ความเข้าใจโดยทั่วไปในหมู่นักเรียน นักศึกษา หรือนักโบราณคดีและนักประวัติศาสตร์แล้ว จะพากันเห็นว่าเรื่องราวของพระนครศรีอยุธยานั้น มีหลักฐานที่น่าเชื่อถือและยุติได้ไม่มีปัญหายุ่งยากเหมือนดังเรื่องราวของสุโขทัย ลพบุรี หรือทวารวดี ทั้งนี้เพราะความเป็นสุโขทัย ลพบุรี และทวารวดีหาได้มีพงศาวดารดุจดังกรุงศรีอยุธยานั้นไม่ ฉะนั้นพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาจึงดูเหมือนหนึ่งว่าเป็นหลักฐานที่ยุติได้ในทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีทีเดียว สาเหตุที่เข้าใจหรือมีความรู้สึกอย่างนี้เห็นจะมิใช่อื่นในเพราะเหตุที่ว่าเราท่านทั้งหลายได้รับรู้เหตุการณ์ต่าง ๆ ของกรุงศรีอยุธยาจากพระราชพงศาวดารเพียงส่วนเดียวจึงเป็นสาเหตุจูงใจให้บังเกิดความรู้ความเข้าใจดังกล่าวนั้นอย่างเต็มเปี่ยม

แต่เมื่อหวนกลับไปพินิจพิเคราะห์บรรดาพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาแต่ละฉบับเข้าจริงแล้ว พระราชพงศาวดารเหล่านั้นแม้จะมีเนื้อหาของเรื่องคล้อยไปในทำนองเดียวกันทุกฉบับก็ตาม แต่ปัญหารายละเอียดบางประการจากพระราชพงศาวดารนั้น ๆ มักจะบังเกิดขึ้นบ่อยครั้งทีเดียว และกษัตริย์ที่ครองกรุงศรีอยุธยาแต่ละพระองค์ที่ผลัดเปลี่ยนเวียนเวนกันตลอดระยะเวลาอันยาวนานนั้นมีระยะกาลสั้นบ้างยาวบ้างหาเสมอกันไม่ เหตุการณ์บางอย่างบางชนิดไม่น่าจะนำมากล่าวหรือนำมาบันทึกไว้ก็นำมาและบางทีก็ไม่รู้ต้นสายปลายเหตุว่าทำไมถึงเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ จนกระทั่งก่อให้เกิดความรำคาญใจต่อท่านผู้อ่านพระราชพงศาวดารบางท่านถึงกับเอ่ยว่าพระราชพงศาวดารไม่เห็นจะมีเรื่องอะไรเลยนอกจากกษัตริย์เท่านั้น ถึงขนาดบอกปฏิเสธว่าพระราชพงศาวดารไม่เป็นประวัติศาสตร์ไปก็มี

ดังนั้น จึงเห็นว่าควรจะแนะนำความเป็นมาของพระราชพงศาวดารไว้บ้าง อย่างน้อยที่สุดอาจจะเป็นแนวทางสำหรับท่านผู้สนใจใคร่รู้ในเรื่องนี้สืบต่อไป และอาจขจัดความรำคาญอันจะพึงบังเกิดมีต่อการอ่านพระราชพงศาวดารให้ลดน้อยลงไปได้บ้างไม่มากก็น้อย

หากจะกล่าวเปรียบเทียบกันระหว่างกรุงสุโขทัยกับกรุงศรีอยุธยาอันมีความแตกต่างกันอยู่มากทีเดียวเกี่ยวกับข้อมูลของเรื่องหรือเหตุการณ์ทั้งหลายของกรุงสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยาโดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่เรารู้เรื่องของกรุงสุโขทัยมีศิลาจารึกปรากฏอยู่เป็นอันมาก จารึกเหล่า

นั้นได้บันทึกเหตุการณ์และหลักฐานสุโขทัยไว้แทบทั้งหมด แต่ไม่ปรากฏเลยว่ามีพระราชพงศาวดารกรุงสุโขทัย ส่วนกรุงศรีอยุธยานั้นเราค้นพบศิลาจารึกหรือจารึกในสมัยอยุธยาน้อยกว่ากรุงสุโขทัยมากนัก แต่มีพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาปรากฏอยู่มากมายหลายฉบับ จึงอาจสรุปข้อแตกต่างลงได้ว่า

กรุงสุโขทัย มีจารึก ไม่มีพระราชพงศาวดาร
กรุงศรีอยุธยา มีพระราชพงศาวดาร แต่ไม่มีจารึกดุจดังกรุงสุโขทัย

ฉะนั้น ข้อมูลเกี่ยวกับสุโขทัยแล้วส่วนใหญ่ได้หลักฐานมาจากศิลาจารึกแทบทั้งสิ้น แต่ข้อมูลที่เกี่ยวกับอยุธยาโดยมากจะได้หลักฐานมาจากพระราชพงศาวดารทั้งปวง

ผลต่างระหว่างกรุงสุโขทัยกับกรุงศรีอยุธยาเป็นดังที่อธิบายมาฉะนี้แล้ว ในแง่ของความที่น่าเชื่อถือต่อข้อมูลที่ได้ย่อมแตกต่างกันไปในตัวอีกประการหนึ่งด้วย เพราะหลักฐานจากศิลาจารึกนั้นตามความเห็นของนักโบราณคดีและประวัติศาสตร์แล้วให้ความเชื่อถือต่อศิลาจารึกหรือจารึกมากกว่าเอกสารโบราณอย่างอื่น ๆ แม้กระทั่งพระราชพงศาวดารนั้น ๆ ด้วย เพราะศิลาจารึกหรือจารึกทั้งปวงเป็นหลักฐานที่แน่ชัด ซึ่งได้เขียนหรือจารขึ้นในระยะเวลาที่เหตุการณ์เหล่านั้นกำลังดำเนินอยู่ หรือไม่ก็เขียนหรือจารขึ้นภายหลังเหตุการณ์นั้น ๆ ล่วงไปแล้วไม่นานนัก ส่วนเอกสารโบราณหรือหนังสือโบราณที่ไม่ใช่จารึกแล้วอาจเขียนขึ้นภายหลัง ห่างจากเหตุการณ์ที่ดำเนินอยู่เป็นอันมาก หาได้เหมือนกับศิลาจารึกหรือจารึกต่าง ๆ ดังได้กล่าวมาแล้วไม่

อีกประการหนึ่งศิลาจารึกหรือจารึกอื่น ๆ มักใช้วัสดุที่คงทนถาวรมีอายุอยู่ได้นานกว่าสมุดกระดาษหรือใบลานซึ่งน่าจะใช้เขียนพระราชพงศาวดารดังกล่าว การใช้วัสดุที่ไม่คงทนถาวรเป็นเหตุให้ต้องคัดลอกจำลองต่อ ๆ กันลงมาหลายครั้งหลายสมัยก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่น่าจะทำให้หลักฐานหรือข้อมูลเหล่านั้นได้รับการแก้ไขปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา และหรือเกิดความผิดพลาดไปได้บ่อยครั้งทีเดียว

อันที่จริงการคัดลอกจำลองพระราชพงศาวดารจากต้นฉบับเดิมนั้นไม่ควรที่จะมีข้อผิดพลาดหรือบกพร่องแต่อย่างใด หากการดำเนินงานพยายามรักษาแนวเดิมของรูปเรื่องต้นฉบับไว้ ซึ่งการกระทำอย่างนี้ยากที่จะเป็นได้ดังที่เคยพบเห็นต้นฉบับที่คัดจำลองมาแล้ว บางทีจะขาดหายข้อความบางอย่างออกไป และในบางครั้งต้นฉบับที่คัดจำลองออกมาจะมีข้อความเพิ่มเติมเสริมความเข้าใจเข้าไปในเนื้อหานั้นอีกก็มี ผลก็คือมีการเปลี่ยนแปลงแก้ไข เหตุนั้นต้นฉบับเอกสารโบราณอย่างอื่นที่มิใช่ศิลาจารึกหรือจารึกต่าง ๆ แล้ว จะมีข้อคลาดเคลื่อนหรือเปลี่ยนแปลงไม่คงลักษณะเดิมตลอดมา

บรรดาต้นฉบับที่เป็นสมุดตัวเขียนของพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาต่าง ๆ ส่วนมากจะพบเห็นต้นฉบับที่คัดเขียนขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์แทบทั้งนั้น จะมีต้นฉบับที่คัดเขียนขึ้นในสมัยก่อนหน้ากรุงรัตนโกสินทร์นี้เพียงสองฉบับเท่านั้น คือ

พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ ซึ่งในบานแผนกบ่งว่า คัดเขียนขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พ.ศ. ๒๒๒๓ ? ถือว่าเป็นฉบับที่เก่าแก่ที่สุดที่หลงเหลืออยู่มาตราบเท่าทุกวันนี้เพียงฉบับเดียวเท่านั้น พระราช-พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ความเก่าต้นฉบับเดิมมีไม่ครบ คัดเขียนขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้า-กรุงธนบุรี (ตากสิน) พ.ศ. ๒๓๑๗ นับว่าเก่าแก่เป็นที่สองรองลงมาจากพระราชพงศาวดาร ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ

แต่หลักฐานของกรุงศรีอยุธยามิได้มีอยู่เพียงแค่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเท่านั้น ก่อนสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชขึ้นไปไกลมากถึง พ.ศ. ๑๘๙๐ หรือ ๑๘๙๓ และพระ-ราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติยังให้กาลเวลาเก่าก่อนหน้าพระเจ้าอู่ทอง หรือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ ปฐมกษัตริย์ผู้สถาปนาพระนครศรีอยุธยาขึ้นไปถึง ๒๖ ปี ด้วยการกล่าวถึง " แรกสถาปนาพระพนัญเชิง " ดังข้อความที่ว่า

จุลศักราช ๖๘๖ ชวดสก (พ.ศ. ๑๘๖๗) แรกสถาปนาพระพุทธเจ้า เจ้าพะแนงเชิง

จะเห็นได้ว่าพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติแม้จะแน่ชัดว่าคัดเขียนต้นฉบับขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พ.ศ. ๒๒๒๓ นั้น ห่างไกลกับปี พ.ศ. ๑๘๖๗ ซึ่งเป็นที่เริ่มก่อสร้างพระพุทธรูปพระพนัญเชิง ถึง ๓๕๖ ปี จึงนับว่า พระราช-พงศาวดารฉบับนี้ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ย้อนหลังขึ้นไปไกลจากสมัยที่เขียนมากทีเดียว และเหตุการณ์นั้นได้กลายเป็นอดีตที่พ้นสมัยของต้นฉบับพระราชพงศาวดารทีเดียว เพราะการเขียนพระราชพงศาวดารฉบับนี้มีข้อความบ่งถึงอยู่ว่า

สุภ มัสดุ ๑๐๔๒ สกวอกนัก (สัตร นะวัน ๔) ๑๒ ๕ ค่ำ (พ.ศ. ๒๒๒๓) ชงพระ (กรุณาโปรด) เหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่า ให้เอากดหมายเหตุของพระ (โหราเขียน) ไว้แต่ก่อน และกดหมายเหตุซึ่งหาได้ แต่หอหนังสือ และเหตุซึ่งมีในพระราชพงศาวดารนั้น ให้คัดเข้าด้วยกันเป็นแห่งเดียว ให้ระดับสักราชกันมาคุงเท่าบัดนี้

จากข้อความนี้นอกจากจะรู้ว่าปี พ.ศ. หรือจุลศักราชที่เขียนพระราชพงศาวดารแล้ว ยังกล่าวถึงการดำเนินงานจัดทำพระราชพงศาวดารฉบับนี้ไว้อย่างรวบรัดอีกด้วยว่ารวบรวมมาจาก

๑. กดหมายเหตุของพระโหรา เขียนไว้แต่ก่อน
๒. กดหมายเหตุ ซึ่งหาได้แต่หอหนังสือ
๓. แลเหตุ ซึ่งมีในพระราชพงศาวดารนั้น

ข้อมูลทั้งสามนี้ควรเป็นที่มาของการจัดทำพระราชพงศาวดารนั้นเอง เนื้อหาทั้งหมดของเรื่องจะต้องรวบรวมจากข้อมูลทั้ง ๓ นี้เป็นส่วนใหญ่ ภาษาที่ท่านใช้ในยุคนั้น ครั้นล่วงมาถึงปัจจุบันอาจจะไม่ค่อยเข้าใจกันทั่วไปก็ได้ " กดหมายเหตุ " ก็คือ " จดหมายเหตุ " ดังนั้น

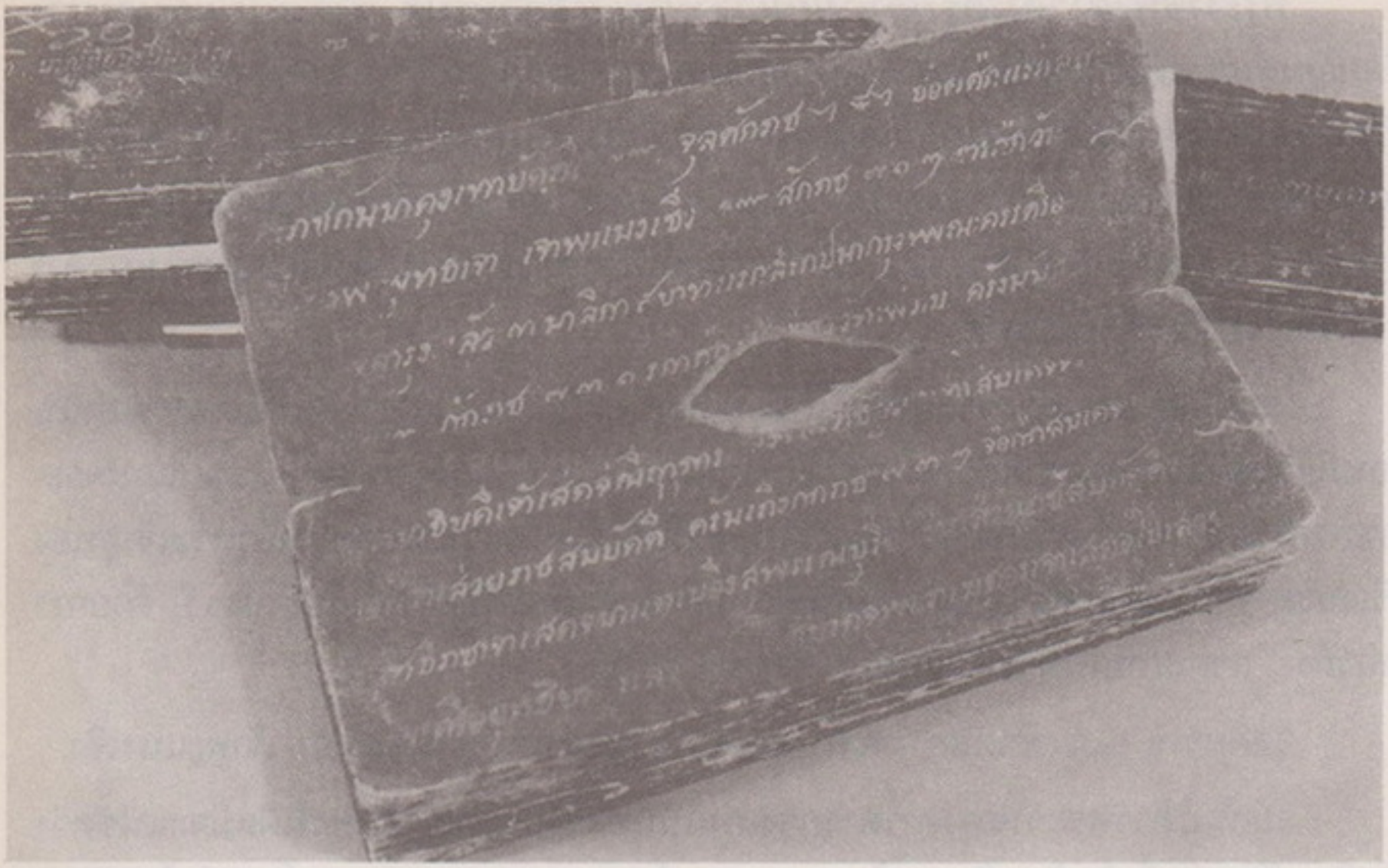

๑

๒

๑ **พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ**
ต้นฉบับเก็บรักษาไว้ ณ งานบริการเอกสารโบราณ หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

๒ ณ สุสานดิศกุล วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๑๑ จากซ้ายไปขวา สมิทธิ ศิริภัทร, คึกเดช กันตามระ, หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล (โอรสในสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ), สุจิตต์ วงษ์เทศ, คงเดช ประพัฒน์ทอง (นั่ง), วัชรินทร์ (ปฏิพัฒน์) พุ่มพงษ์แพทย์ (นั่ง), เพ็ญพรรณ เต็มสุข (เจริญพร), พิบูล ศุภกิจวิเลขการ

ในข้อที่ ๑ ที่ว่ากดหมายเหตุของพระโหราเขียนไว้แต่ก่อนก็หมายถึงจดหมายเหตุปูมโหร อันเป็นหน้าที่ของเจ้ากรมโหรจะต้องจัดทำและรวบรวมไว้ ซึ่งมีพระโหราเป็นเจ้ากรมหรือเจ้าการโดยตรง หน้าที่อันนี้จุดหมายใหญ่ได้แก่การเรียงลำดับวันเดือนปี และศักราช พร้อมกับเหตุการณ์บางอย่างเกี่ยวกับดินฟ้าอากาศและดวงดาวที่ปรากฏการณ์ขึ้นในระยะนั้น ๆ

ในข้อที่ ๒ ก็คือ จดหมายเหตุที่บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ฝ่ายบ้านเมือง และฝ่ายศาสนา ทั้งหมดนี้จะรวบรวมไว้ที่หอหนังสือหรือหอพระราชสาส์นซึ่งน่าจะเป็นฝ่ายกรมอาลักษณ์นั่นเอง เพราะเจ้าหน้าที่ฝ่ายนี้จะเป็นเจ้าการทางด้านหนังสือ และเอกสารการติดต่อหรือประมวลเรื่องต่าง ๆ ทั้งหมดโดยตรงตลอดจนเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสงครามต่าง ๆ อีกด้วย ซึ่งมีชื่อเรียกว่า " จดหมายเหตุรายวันการเดินทัพ " นอกจากนั้นยังรวมไปถึงมูลคดีความต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับทางศาลการพิพากษาอรรถคดีความอีกสถานหนึ่งด้วย

ข้อที่ ๓ ที่ว่า แลเหตุซึ่งมีในพระราชพงศาวดารนั้น ข้อนี้บ่งถึงหลักฐานอันชัดเจนว่ามีพระราชพงศาวดารมาก่อนและเป็นฉบับยืนพื้นไว้ เมื่อจะทำพระราชพงศาวดารอีกฉบับหนึ่งก็จะต้องรวบรวมเหตุการณ์ต่าง ๆ หรือเรื่องต่าง ๆ ที่มีมาในพระราชพงศาวดารฉบับก่อน ๆ นั้น พงศาวดารที่มีมาแล้วอย่างนี้จะเก็บรักษาไว้ ณ ที่ใดในสมัยกรุงศรีอยุธยา หากจะให้สันนิษฐานในที่นี้เห็นการควรเก็บรักษาอยู่ในที่แห่งหนึ่ง หรือ " หอหนังสือ " ซึ่งเท่ากับเป็น " หอสมุดกลาง " หรือหอสมุดแห่งชาติ อันจะขึ้นอยู่ในความดูแลรักษาฝ่ายกรมอาลักษณ์หรือไม่ ไม่ทราบได้แต่ก็ควรจะเป็นอย่างนั้นอยู่มากเหมือนกัน และหอหนังสือดังกล่าวควรจะอยู่ในบริเวณพระบรมมหาราชวังด้วย เพราะเป็นศูนย์กลางของราชการดุจเดียวกับ " หอไตร " ก็คือหอหนังสือสำหรับวัด ที่ต้องตั้งอยู่ในบริเวณวัดนั่นเอง

แต่มีพระอธิบายในสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพปรากฏเป็นพระนิพนธ์อยู่ในเรื่องตำนานหนังสือพระราชพงศาวดารอยู่ว่า

หนังสือที่โหรแต่งนั้น คือโดยปกติถ้ามีเหตุการณ์อย่างใด โหรก็จดลงไว้ในปฏิทินวันนั้นทำนองจดไดเอรีเฉพาะวันที่มีเหตุการณ์ เมื่อนาน ๆ เข้าก็รวมลงท้ายปูม หรือแยกออกเป็นจดหมายเหตุเรียงเรื่องเหตุการณ์บอกวันกำกับไว้เป็นหนังสือประกอบพระราชพงศาวดารอีกอย่างหนึ่ง ในจำนวนนี้มักแน่นอนด้วยวันคืน

หนังสือที่ราชการแต่งนั้น คือ รายวันราชการทัพเป็นต้น ซึ่งสมเด็จพระพุทธ-เจ้าหลวงได้เคยทรงชี้แจงให้แลเห็นชัดในพระราชพงศาวดารฉบับพิมพ์ ๒ เล่ม ว่า ตอนไรที่เป็นการทัพศึกมักมีวันคืนละเอียด ตอนไรไม่มีการทัพศึกวันคืนห่าง เห็นได้ตั้งแต่ตอนสมเด็จพระนเรศวรทำศึกกับหงสาวดี มาจนครั้งกรุงธนบุรีทำศึกกับพม่า เพราะเหตุว่ามีหนังสือรายวันทัพเป็นหลักแก่ผู้แต่งพระราชพงศาวดาร นอกจากรายวันทัพมีหนังสือกฎหมาย ซึ่งศักราช

และเนื้อความในบานแผนกและในตัวบทกฎหมายเป็นเครื่องประกอบความรู้พงศาวดารได้มาก

จากพระนิพนธ์เรื่องเดียวกัน ได้ทรงกล่าวถึงบรรดาเอกสารอื่น ๆ ที่น่าจะตรงกับ " แลเหตุซึ่งมีในพระราชพงศาวดาร " นั้น พระองค์ทรงชี้แจงว่า

ยังมีสำนวนความบ้าง จดหมายเหตุของไทยบ้าง ของต่างประเทศบ้าง ที่เป็นของจดไว้ในราชการเป็นเครื่องประกอบพระราชพงศาวดารอีกอย่างหนึ่ง เรื่องจดหมายเหตุของเรามีธรรมเนียมเก่า เรียกว่าหอศาสตราคม เป็นหน้าที่ของนายเสน่ห์ และนายสุจินดา หุ้มแพร มหาดเล็กที่จะต้องจดหมายเหตุการณ์ต่าง ๆ เก็บไว้ในหอศาสตราคม ที่เรียกว่า " เหตุซึ่งมีในพระราชพงศาวดาร " ตามบานแผนกฉบับหลวงประเสริฐ เห็นจะหมายความว่า หนังสือจดหมายเหตุในหอศาสตราคมนี่เอง

ความทั้งหมดเหล่านั้นล้วนแต่เป็นเบื้องต้นหรือมูลเหตุที่มาของพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาต่าง ๆ ลักษณะของพระราชพงศาวดารควรถือได้ว่าเป็นเอกสารซึ่งกล่าวถึงพระราชวงศ์กษัตริย์ที่ได้ครองราชสมบัติในพระนครศรีอยุธยามาโดยลำดับกาลและโดยลำดับรัชกาลสุดแต่เหตุการณ์และเรื่องที่บังเกิดขึ้นในแต่ละยุคแต่ละสมัย และหรือแต่ละรัชกาลอันจะพึงมีมากบ้างน้อยบ้างบางสมัยหรือบางรัชกาลนั้นแทบไม่น่าจะถือหรือยุติเข้ามาเรียบเรียงไว้เหตุการณ์ที่สำคัญ ๆ ในบางรัชกาลนั้น บางทีก็ปรากฏเรื่องราวยืดยาวมากจนนึกไปว่าช่างมีรายละเอียดถี่ถ้วนเหลือที่จะประมวลได้อย่างนั้น ดังนี้ก็มี ครั้นทราบเบื้องหลังหรือที่มาดังกล่าวแล้วก็พอมองเห็นแนวทางที่มาของเรื่องนั้น ๆ ได้

คำว่า " พระราชพงศาวดาร " พิเคราะห์ตามลักษณะแห่งถ้อยคำแล้ว เห็นชัดเหลือเกินว่าเป็นลักษณะของรูปความที่บ่งบอกคติในลัทธิศาสนาพราหมณ์ ถ้าเราจะตัดเอาคำว่า " พระ " ที่นำหน้าถ้อยคำทั้งหมดออกไปก่อน เพราะคำนี้เพิ่มเข้ามาในฐานะที่เป็นการยกย่องเท่านั้น ส่วนคำที่เหลืออยู่ต่อมา ก็อาจจะแยกออกได้เป็น ๓ คำ คือ " ราช " คำหนึ่ง " วงศ์ " หรือ " พงศ์ " คำหนึ่ง และ " อวตาร " อีกคำหนึ่ง

ความหมายของคำว่า " ราช " ย่อมรู้กันอยู่แล้วในภาษาไทยว่า หมายถึงพระเจ้าแผ่นดินหรือกษัตริย์

วงศ์ หรือ พงศ์ ก็มาจากภาษาสันสกฤตว่า " วงศ์ " แล้วอาจแผลง " ว " เป็น " พ " ก็ได้ ความหมายในภาษาไทยใช้ตรงตัวเลยว่า " วงศ์วานว่านเครือเนื้อหน่อ พงศ์เผ่าเหล่ากอเป็นไฉน " อันหมายถึงสกุล หรือตระกูล บางครั้งใช้ร่วมกันไปว่า " วงศ์ตระกูล "

Prospect der Königs Residence Siam, nebst dem Prächtigen Einzuge der Französischen Gesandschafft, so Anno 1685 im October auf dem Fluß Menam mit 250. Balons, oder Siamitischen Staats-Schiffen eingeholet worden.

Vue de la Residence du Roi de Siam avec l'entrée magnifique de l'Ambassadeur de France, laquelle se fit sur le Menam avec 250 Balons, ou navires d'état à la Siamoise, l'an 1685 au mois d'Octobre.

๓

๔

๓ กรุงศรีอยุธยา และราชอาณาจักรสยามตามสายตาของคณะราชทูตจากฝรั่งเศส ที่เข้ามาสู่กรุงศรีอยุธยา เมื่อเดือนตุลาคม พุทธศักราช ๒๒๒๘

๔ ราชทูตฝรั่งเศสยื่นสาส์นต่อสมเด็จพระนารายณ์ แห่งกรุงศรีอยุธยาประวัติศาสตร์อยุธยาในช่วงนี้ ได้รับการบันทึกจากชาวต่างชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวตะวันตกที่เข้ามาติดต่อทางการค้า, การศาสนา, และผลประโยชน์ทางการเมือง

เมื่อนำมาใช้กับพระเจ้าแผ่นดินหรือกษัตริย์แล้วก็เรียกว่า " ราชวงศ์ " ดังนี้

" อวตาร " ศัพท์มาจากภาษาสันสกฤตทีเดียว และส่วนมากจะนำไปใช้กับเทพเจ้าชั้นสูงสุดในระดับพระมหาเทพทีเดียว เช่น พระศิวะ หรือพระอิศวรกับพระนารายณ์ หรือพระวิษณุ ซึ่งเทพเจ้าทั้งคู่นี้ตามคติฮินดูแล้วถือว่าพระศิวะนั้นทรงเป็นเทพเจ้าสูงสุดในคติไศวนิกาย ส่วนพระนารายณ์หรือพระวิษณุนั้นทรงเป็นเทพเจ้าสูงสุดในคติวิษณุนิกาย บทบาทของพระนารายณ์หรือพระวิษณุนี้แพร่หลายมากในเรื่องที่ว่าพระองค์ทรงเป็นเทพเจ้าผู้รักษาหรือคุ้มครองโลกนิกรชน ดังนั้นจึงปรากฏพระองค์ลงมาปราบยุคเข็ญทำนองบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชากรชาวโลก ในภาคหรือปางต่าง ๆ สภาพที่ทรงแบ่งภาคลงมาปฏิบัติการอย่างนั้น เรียกว่า " อวตาร " คือ การหยั่งลงมาสู่พื้นพิภพ ฉะนั้น " อวตาร " ในรูปการณ์อย่างนี้คงได้แพร่หลายเข้ามาสู่ผืนแผ่นดินไทยเป็นเวลาหลายร้อยปีมาแล้ว จนกระทั่งถึงสมัยอยุธยาจึงได้นำคติ " อวตาร " ของพระนารายณ์หรือพระวิษณุเข้ามาใช้กับกษัตริย์เพื่อเป็นการยกย่องฐานะกษัตริย์ให้เหนือกว่าสามัญบุคคล ทำนองโอรสสวรรค์ หรือว่า " เทพยดาจุติมา " ทีเดียว และในสมัยอยุธยานั้นต้องการเสริมส่งฐานะนรบดี คือผู้เป็นบดีแห่งหมู่ชนอันได้แก่กษัตริย์ ดังนั้นคตินี้ก็คือ " สมมุติเทพเจ้า " ซึ่งเข้ากันได้ดีกับ " นารายณ์อวตาร " เพราะฉะนั้นกษัตริย์อยุธยาจึงเท่ากับ " นารายณ์อวตาร " บรรดาพระราชวงศ์ของกษัตริย์จึงหมายถึง " วงศ์อวตาร " เมื่อจะนำมาใช้ในภาษาไทยก็เปลี่ยนเป็น " วงศาวดาร " โดยสนธิศัพท์

เมื่อได้รู้รูปศัพท์ทั้งหมดแล้ว จะเห็นได้ว่า " ราชพงศาวดาร " หรือ " พระราชพงศาวดาร " นั้นบ่งถึงพระราชตระกูลวงศ์ของกษัตริย์ที่ได้ครองราชสมบัติในพระนครศรีอยุธยาสืบต่อมาโดยลำดับประดุจดังพระนารายณ์อวตารแบ่งภาคลงมาบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ประชากรชาวโลกทีเดียว

คติวิษณุนิกายได้เข้ามามีบทบาทในขัตติยประเพณีของกลุ่มชนคนไทยสมัยอยุธยามาก แม้พระนามกษัตริย์พระองค์แรกของกรุงศรีอยุธยาผู้ทรงพระนามว่า " สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ " (พระเจ้าอู่ทอง) เฉพาะคำว่า " ราม " หรือ " พระราม " น่าจะหมายถึงนารายณ์อวตารปางหนึ่ง ตามเรื่อง " รามายน " หรือ รามเกียรติ์ด้วยก็ได้ เรื่องพระมหากษัตริย์ไทยที่ได้พระนามว่า " ราม " นี้ มีมาแล้วแต่ครั้งกรุงสุโขทัย คือ " ขุนรามคำแหงมหาราช " แต่แนวความคิดในเรื่องสมมุติเทพเจ้าของสุโขทัย คือ " คติเทวราช " นั้น ยังไม่บังเกิดขึ้นอย่างรุนแรงถึงขนาดที่จะนำมาเป็นขัตติยประเพณีดุจดังสมัยอยุธยาด้วยเลย

คติเทวราช หรือ " สมมุติเทพเจ้า " ของกษัตริย์ในสมัยอยุธยานั้นถือเป็นขัตติยประเพณีอันจำเป็นยิ่งในราชตระกูลวงศ์ ทั้งนี้เพราะบทบาทบางลัทธิฮินดูได้เข้ามาอยู่ร่วมกับบุคคลชั้นสูงในสมัยอยุธยา นักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีได้พยายามอธิบายไปว่าเป็นเพราะอยุธยานั้นใกล้ชิดกับอิทธิพลลพบุรีและได้รับอารยธรรมวัฒนธรรมจากลพบุรีเข้ามามาก ซึ่งในสมัย

๕ กรุงศรีอยุธยา เริ่มจาก เส้นทางเดินเรือเข้าทางปากน้ำ ไปจนถึงลพบุรี เป็นแผนผังตามสายตาฝรั่งชาวฮอลันดา ในพุทธศักราช ๒๒๕๗ รัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ
(ภาพคัดลอกจากหนังสือ Description of Siam and our trade at that place, VI Book, 1723, Siam Society)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ลพบุรีนั้นโดยเฉพาะตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๔ แห่งรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ซึ่งทรงปกครองอาณาจักรกัมพูชาโบราณตั้งแต่สมัยกาลนั้น พระองค์กล่าวกันว่าเป็นเจ้าชายแห่งไศเลนทรวงศ์ หรือเจ้าชายที่เป็นตัวจำนำในตอนที่กษัตริย์ชวาแห่งไศเลนทรวงศ์กรีฑาทัพเข้ามาโจมตีอาณาจักรเจนละน้ำไว้ได้ในอำนาจและนำเจ้าชายผู้หนึ่งในสายราชวงศ์กษัตริย์เจนละน้ำไปเป็นตัวประกันอยู่ที่ชวา ต่อมาเจ้าชายผู้นั้นได้กลับคืนสู่ดินแดนเดิมของพระองค์ตั้งตนเป็นกษัตริย์ทรงพระนามว่า " ชัยวรมันที่ ๒ " ได้ทรงนำคติไศวนิกายเข้ามาเผยแผ่ในอาณาจักรกัมพูชาประดิษฐานคติเทวราชขึ้นเป็นครั้งแรก มีระบบการปกครองโดยยุติว่า พระราชอำนาจของกษัตริย์นั้นทรงได้รับมอบหมายมาจากพระมหาเทพ คือพระศิวเจ้าผ่านมาทางราชปุโรหิตาจารย์ผู้กระทำพิธีรับมอบเทวโองการอันเป็นสัญลักษณ์ในรูปศิวลึงค์ทองคำ พระนารายณ์ราชปุโรหิตาจารย์จะนำไปถวายแด่พระมหากษัตริย์ แล้วพระมหากษัตริย์จะทรงนำศิวลึงค์ทองขึ้นไปประดิษฐานไว้บนยอดเขากลางเมือง โดยสมมุติว่าเป็นเขาพระสุเมรุหรือไกรลาสอันเป็นที่สถิตประทับอยู่ของพระมหาเทพ ซึ่งจะต้องสร้างเป็นพระปรางค์ขึ้นไว้เหนือจอมเขาอันนั้น พระปรางค์ดังกล่าวจะเป็นสถานที่ประดิษฐานศิวลึงค์ทองอันเป็นสัญลักษณ์แห่งพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ผู้ได้รับมอบหมายมาแต่พระมหาเทพเพื่อปกครองแผ่นดิน ไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ด้วยนัยนี้ คติการสร้างพระปรางค์บนยอดเขาอยู่กลางใจเมืองอันเป็นราชธานีในกัมพูชาจึงได้เกิดมีขึ้นแต่นั้นมา ฉะนั้นย่อมเป็นไปได้เหมือนกันว่าความคลี่คลายในวัฒนธรรมประเพณีแบบนี้ได้ตกทอดลงมาจนกระทั่งถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาอีกด้วย เพราะเขาได้ค้นพบพระเจดีย์ที่มีชื่อว่าภูเขาทอง หรือพระธาตุจอมทอง และหรือพระธาตุดอยทอง ทางภาคเหนือของประเทศไทยตามแหล่งที่เคยเป็นเมืองสำคัญ ๆ ในระดับเมืองหลวงหรือราชธานีอยู่เสมอมา

ร่องรอยเหล่านี้น่าจะเป็นเค้ามูลในขัตติยประเพณีที่สืบต่อกันมาในราชตระกูลกษัตริย์ช้านานมากทั้งในส่วนที่เป็นคติพุทธ และคติพราหมณ์ ซึ่งปะปนกันอยู่อย่างใกล้ชิดจนยากที่จะแยกกันออกมาให้เห็นเด่นชัดได้ เพราะได้คลุกเคล้ากลมกลืนเข้าไปแทบจะเป็นเนื้อหาอันเดียวกันแล้ว ฉะนั้นคติดังกล่าวจึงเป็นข้อมูลและมีเหตุปัจจัยอย่างพอสมควรในอันที่จะอ้างได้ว่า " พระราชพงศาวดาร " มีบ่อเกิดเนื่องกันมาแต่ลัทธิหรือคติใดในที่นี้

เมื่อจักกล่าวถึง " พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา " ทั้งปวงแล้ว เราก็ควรจะทบทวนทำความเข้าใจในที่มาที่ไปของเรื่องดังมูลเหตุที่ชี้แจงไว้เท่าที่จะเฟ้นหามาได้ ลักษณะการดำเนินไปในเนื้อหาแห่งพระราชพงศาวดารทั้งมวลมีลักษณะเท่ากับเป็นบันทึกของพระราชวงศ์กษัตริย์ แต่ในบางครั้งเราอาจมีความเห็นได้อีกว่าคือบัญชีกษัตริย์แต่ละพระองค์ด้วยก็ได้ ซึ่งการดำเนินงานของเรื่องพระราชพงศาวดารนั้นหาได้ยุติลงในส่วนหนึ่งส่วนใดของพระราชวงศ์หนึ่งหรือพระราชวงศ์ได้เพียงส่วนเดียวก็หาไม่ การทำพระราชพงศาวดารเป็นการต่อเนื่องกันเสมอระหว่างราชวงศ์กษัตริย์ต่อราชวงศ์กษัตริย์ด้วยกัน และในระหว่างราชวงศ์ต่อราชวงศ์ด้วยกันนั้นก็

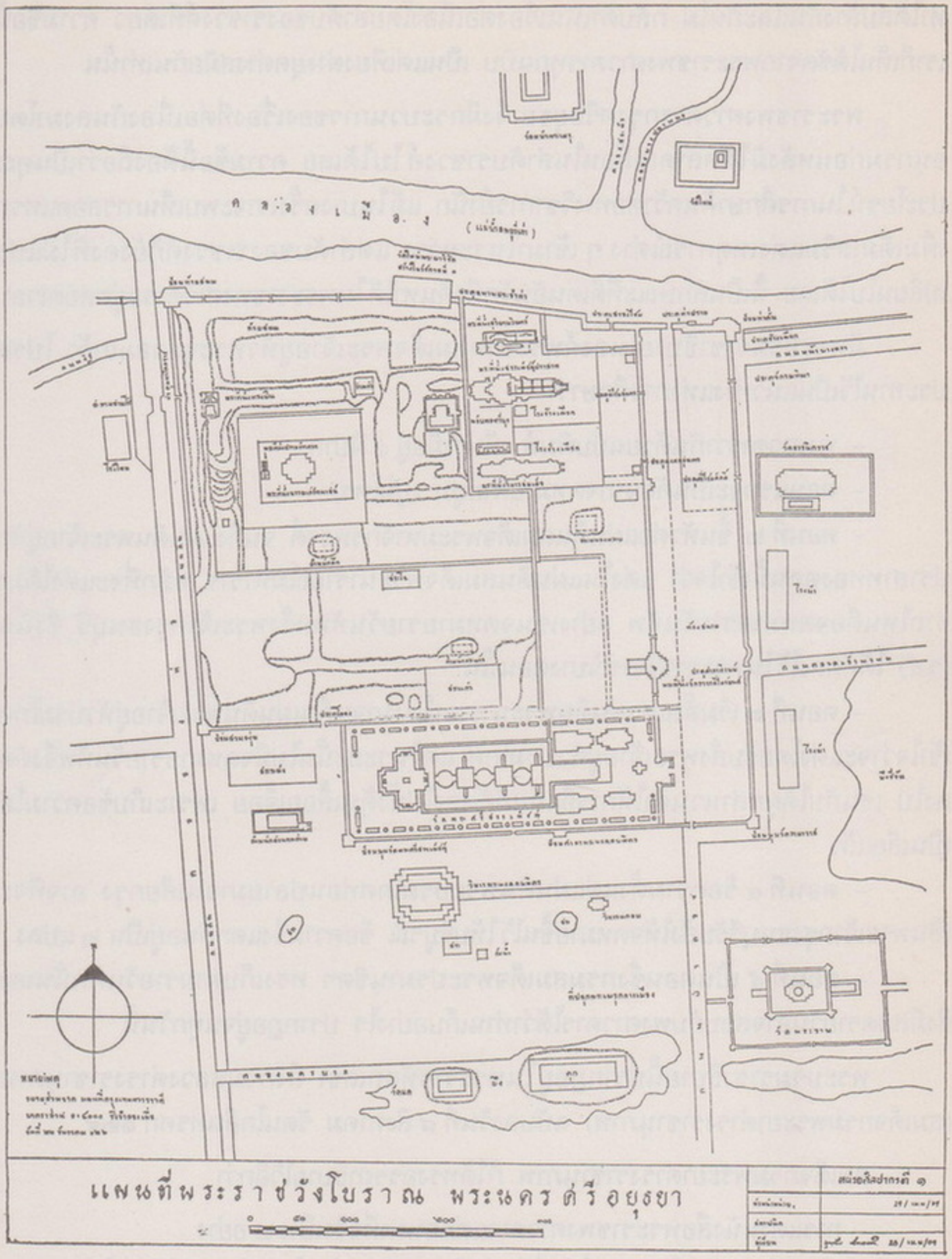

๖ แผนที่พระราชวังโบราณ พระนครศรีอยุธยา จัดทำโดยหน่วยศิลปากรที่ ๑ กรมศิลปากร

หาได้ลบล้างกันและกันไม่ กลับดำเนินเรื่องต่อเนื่องโดยลำดับของราชวงศ์ทีเดียว ความข้อนี้เราก็เห็นได้ชัดจากพระราชพงศาวดารทุกฉบับ เป็นแต่เพียงต่างยุคต่างสมัยกันเท่านั้น

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาจึงมีกระบวนการของเรื่องที่ต่อเนื่องกันลงมาโดยอนุกรมก่อนหลังมิได้คลาดเคลื่อนในลำดับราชวงศ์ไปได้เลย ความข้อนี้ต้องถือว่าเป็นคุณประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าต่อทางวิชาการยิ่งนัก แม้ในบางครั้งเราจะพบเห็นการสอดแทรกเพิ่มเติมเสริมแต่งเหตุการณ์ต่าง ๆ เข้ามาในระหว่าง แต่ลำดับของราชวงศ์ก็ยังคงที่ไม่แปรเปลี่ยนไปได้เลย นี้เป็นลักษณะที่ดีเด่นอันจักพึงค้นหาได้ในพระราชพงศาวดารอยู่ตลอดเวลา

มีพระบรมราชาธิบายในองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระจุลจอมเกล้า โปรดประทานไว้เป็นแนวทางแห่งการศึกษาว่า

- พงศาวดารว่ากันด้วยฉบับพิมพ์ เห็นว่ามีอยู่ ๕ ฝีปาก
- ตอนแรกจะเป็นคัดจากจดหมายท้ายปูม (ปูมโหร)
- ตอนที่ ๒ ขึ้นหัวต่อแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ์ จนถึงแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวปราสาททองตอนนี้เข้าใจว่า แต่งในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช หลักที่จะแต่งได้มาจากไหนคือจดหมายรายวันทัพ อย่างเช่นจดหมายรายวันทัพครั้งพระเจ้ากรุงธนบุรี ซึ่งฉัน (ร.๕) ได้คัดลงไว้ในพระราชวิจารณ์บางตอนนั้น
- ตอนที่ ๓ เริ่มตั้งแต่แผ่นดินพระนารายณ์ลงมาจนถึงแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เข้าใจว่าจะแต่งโดยรับสั่งพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ แต่ในระยะนั้นไม่มีจดหมายรายวันทัพจึงคัดลงไป เช่นกับได้ผูกสำนวนคำให้การอีแก่นก็คัดลงไปทั้งดุ้นเลื่อยเจื้อย เพราะเก็บข้อความไม่เป็นเสียแล้ว
- ตอนที่ ๔ ข้อความตั้งแต่แผ่นดินพระบรมโกศท่อนปลายมาจนเสียกรุง อาจที่จะเป็นพระเจ้ากรุงธนบุรีรับสั่งให้จดหมายขึ้นไว้ให้บริบูรณ์ ข้อความจึงแตกกันอยู่เป็น ๒ แปลง
- ตอนที่ ๕ เป็นตอนซึ่งกรมสมเด็จพระปรมานุชิตฯ ทรงเก็บตามรายวันทัพนั่นเอง ซึ่งมีสมุดรายวันอาจสอบกับพงศาวดารได้ว่าท่านเก็บอย่างไร ปรากฏอยู่จนทุกวันนี้

พระบรมราชาธิบายนี้ปรากฏอยู่ในพระราชหัตถเลขา ถึงกรมหลวงดำรงราชานุภาพ (สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ) ฉบับลงวันที่ ๘ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๙

สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ก็ได้ทรงอรรถาธิบายไว้อีกว่า

- การแต่งหนังสือพระราชพงศาวดารแต่ก่อนมาที่จริงเป็น ๒ อย่าง
- เรียกว่า แต่ง คือ เอาเรื่องที่มีอยู่แล้วมาเรียบเรียงใหม่ทีเดียวก็ดี หรือพระราชพงศาวดารเดิมมีเรื่องแล้วเพียงใด มาแต่งเรื่องต่อตอนนั้นลงมาก็ดี ทำอย่างนี้เรียกว่า " แต่ง "
- อีกอย่างหนึ่งที่เรียกว่า " ชำระ " หมายความว่า เอาหนังสือพระราชพงศาวดารที่มีอยู่แล้วมาตรวจแก้ไขถ้อยคำ หรือแทรกถ้อยคำลงในที่บางแห่งอย่างนี้เรียกว่า " ชำระ "

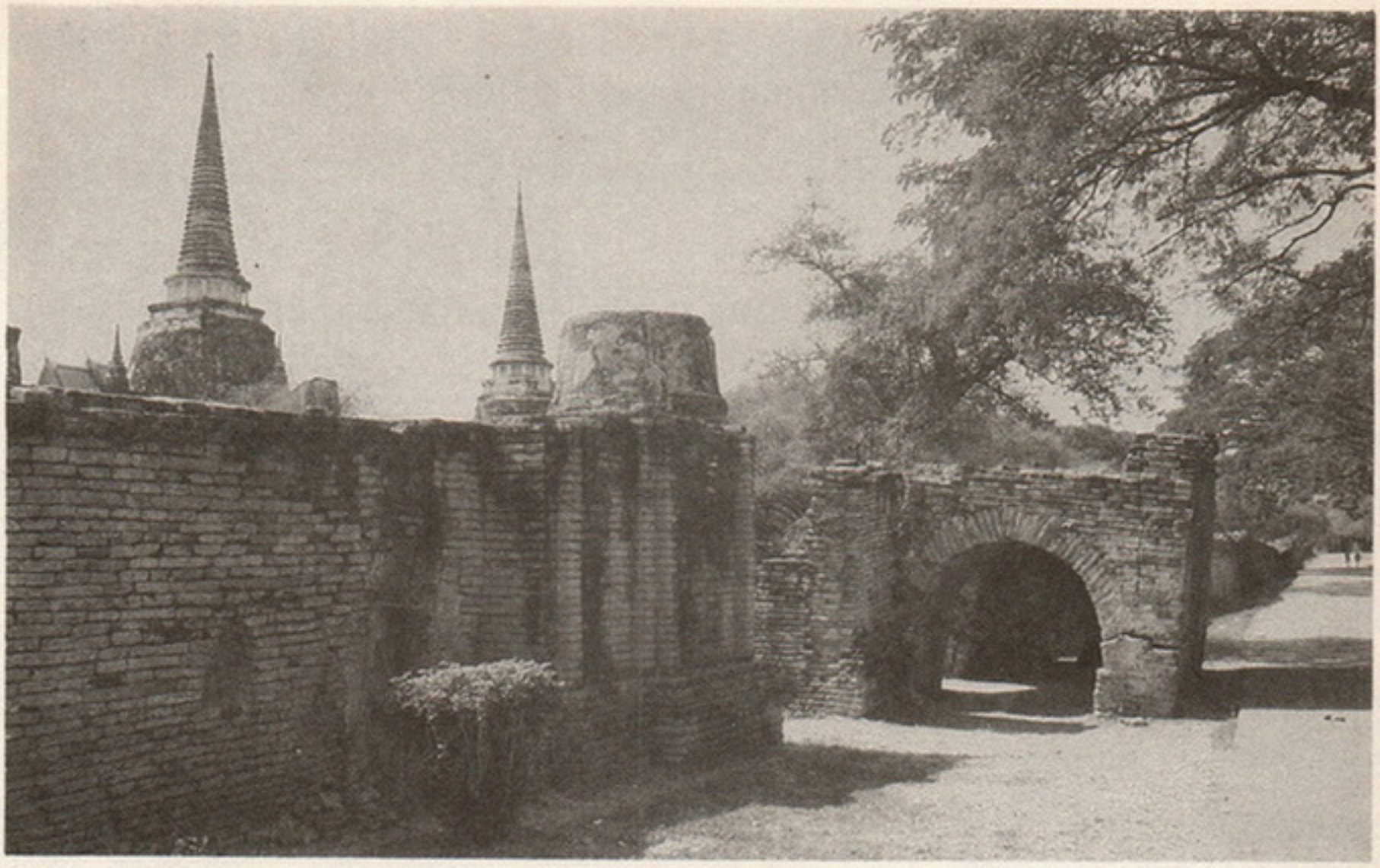

๗

๘

๗ พระราชวังโบราณและวัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๘ วัดไชยวัฒนาราม ในเขตตำบลบ้านป้อม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นวัดหนึ่งที่ปรากฏนามในพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศและฉบับพระราชหัตถเลขา และปรากฏนามว่า " King Golden Pagoda " ตามบันทึกเอกสารของชาวตะวันตก ซึ่งตรงกับพงศาวดารฝ่ายไทยที่ว่า เป็นวัดที่สร้างขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าปราสาททอง เมื่อปีพุทธศักราช ๒๑๗๓

ทั้งพระบรมราชาธิบายก็ดี และพระอรรถาธิบายก็ดี ทั้งสองประการนี้ควรเป็นการชี้ชัดถึงลักษณะการเรียบเรียงพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาได้เป็นอย่างดีแล้ว

มีพระดำริในสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งทรงพระนิพนธ์ไว้ในตำนานพระราชพงศาวดารสืบมาอีกว่า

- การแต่งหนังสือพระราชพงศาวดารนั้น ในครั้งกรุงเก่าเห็นว่าจะแต่งเป็น ๒ ครั้ง
- ครั้งแรกในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแต่งหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ตั้งเรื่องแต่สร้างพระเจ้าแพนงเชิงลงมา (ถ้าอย่างมากก็) เพียงสิ้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง
- ต่อมาแต่งอีกครั้ง ๑ ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ด้วยในรัชกาลนั้นแต่งหนังสือกันมาก สมเด็จพระเจ้าบรมโกศเห็นจะเอาอย่างสมเด็จพระนารายณ์มหาราชให้แต่งพระราชพงศาวดารขึ้นใหม่เป็นฉบับพิศดารตั้งความเริ่มแต่สร้างกรุงศรีอยุธยาลงมาจบเพียงสิ้นรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นอย่างมาก เหตุที่เห็นดังนี้แจ้งอยู่ในพระบรมราชาธิบายของสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงโดยมากแล้ว
- จะกล่าวเพิ่มเติมในที่แต่ว่า
- ข้าพเจ้า (สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ) ไม่คิดเห็นว่าสมเด็จพระเจ้าบรมโกศจะแต่งพระราชพงศาวดารมีเรื่องเกินลงมากกว่านั้น เพราะในหนังสือพระราชพงศาวดาร ความตอนแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา และสมเด็จพระเจ้าเสือ มีข้อความซึ่งไม่เป็นพระเกียรติยศแก่พระเจ้าแผ่นดินทั้งสองพระองค์นั้นผู้เป็นบรรพบุรุษของสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ฯ ที่ไหนจะแต่งลงในพระราชพงศาวดารอย่างนั้น ถ้าจะแต่งก็คงกล่าวความเป็นอย่างยิ่ง แต่ยังมีเหตุอื่นประกอบอีกอย่างหนึ่งซึ่งน่าสงสัยว่าหนังสือพระราชพงศาวดารที่แต่งเติมในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ เรื่องจะไม่ลงมาจนถึงสมเด็จพระนารายณ์มหาราชสวรรคตด้วยซ้ำไป ด้วยพระราชพงศาวดารแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ตามที่แต่งไว้มีผิดข้อสำคัญอยู่ ๒ แห่ง คือ
- ที่ว่า เจ้าฟ้าอภัยทศเป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระนารายณ์
- ความจริงเป็นพระอนุชา
- สมเด็จพระนารายณ์มหาราชหามีพระราชโอรสไม่ ข้อนี้บรรดาหนังสือที่ฝรั่งซึ่งเข้ามาครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มีราชทูตฝรั่งเศสที่เข้ามาทั้ง ๒ คราวเป็นต้น แต่งไว้กล่าวต้องกันทุกเรื่อง
- ที่สุดจนคำให้การขุนหลวงหาวัดก็ว่า สมเด็จพระนารายณ์มหาราชไม่มีพระราชโอรสมีแต่พระราชธิดา จึงเป็นเหตุข้ออ้างว่าหลวงสรศักดิ์เป็นราชโอรสลับ
- นี้ผิดข้อสำคัญแห่งหนึ่ง
- อีกแห่งหนึ่งในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า สมเด็จพระนารายณ์มหาราช สวรรคต

เมื่อจุลศักราช ๑๐๔๔ (ตรงกับ พ.ศ. ๒๒๒๕) แต่มีหนังสืออื่นตลอดจนปูม (ปูมโหร) บอกไว้แน่นอนว่าสวรรคตเมื่อจุลศักราช ๑๐๕๐ (ตรงกับ พ.ศ. ๒๒๓๑) ผิดกันถึง ๖ ปี ข้อนี้ก็ผิดสำคัญอีก ก็ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศนั้น คนครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ก็ยังมีอยู่มาก แม้สมเด็จพระบรมโกศเองก็สมภพในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ได้เป็นหลายปี ถ้าหนังสือพระราชพงศาวดารตอนนั้นแต่งในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศที่ไหนจะผิดได้อย่างนั้น

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงประทานพระมติไว้ดังกล่าวมานี้ หมายความว่าพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพิศดารนั้นไม่ควรแต่งขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศดังพระวินิจฉัยที่ทรงชี้แจงไว้โดยลำดับ เมื่อทรงแสดงพระมติดังนั้นแล้วก็ได้ทรงแถลงสืบต่อไปว่าพระราชพงศาวดารดังกล่าวนี้ จะเขียนหรือแต่งขึ้นในสมัยใดดังพระมติที่ขออัญเชิญมา ณ ที่นี้

- ข้าพเจ้า (สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ) ได้ตรวจวิเคราะห์ดูในหนังสือพระราชพงศาวดารทั้งฉบับพิมพ์ ๒ เล่ม และฉบับพระราชหัตถเลขา เห็นว่าเรื่องพระราชพงศาวดารที่ได้แต่งในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ จะมาจบลงเพียงกองทัพเจ้าพระยาโกษา (ขุนเหล็ก) **ชนะพม่าที่เมืองไทรโยค**แล้วกลับมาพระนคร ความต่อนั้นที่กล่าวขึ้นเรื่องวิชเยนทร์ดูต่อไม่สนิท และข้อความในพระราชพงศาวดารแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ต่อนั้นมา ก็อยู่ข้างจะคลาดเคลื่อนวันคืนก็ไม่ใคร่มี ดูเป็นแต่เอาเรื่องที่เขากล่าวมาเรียงลง เช่นเรื่องเจ้าพระยาวิชเยนทร์ เรื่องหลวงสรศักดิ์ ตลอดจนเรื่องเจ้าพระยาโกษา (ปาน) ไปเมืองฝรั่งเศส เรื่องราวแม้เท่าที่เรารู้ในเวลานี้ยังถ้วนถี่ถูกต้องกว่าที่กล่าวไว้ในหนังสือพระราชพงศาวดารจึงเห็นว่าจะเป็นผู้ที่เกิดทีหลังแต่งหนังสือพระราชพงศาวดารตอนนั้นเป็นแน่ จึงเลยผิดถึงปีสมเด็จพระนารายณ์สวรรคตได้เป็น ๖ ปี

- แต่ถ้าเรื่องพระราชพงศาวดารตั้งแต่ตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ไม่ได้แต่งในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศแล้ว จะได้แต่งเมื่อไร ความวินิจฉัยข้อนี้ถ้าหนังสือพระราชพงศาวดารตอนนั้น จะได้แต่งในครั้งกรุงเก่าก็มีแต่ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าสุริยาศน์อมรินทร์ ข้อนี้**พระยาโบราณราชธานินทร์** คัดค้านว่าในรัชกาลนั้นบ้านเมืองในประเทศมีศึกสงครามจนตลอดไม่เห็นมีโอกาสจะแต่งได้ถ้าเช่นนั้นแล้ว ก็ต้องมาแต่งในครั้งกรุงธนบุรี แม้มีศึกสงครามมากเหมือนกันก็เป็นข้างฝ่ายชนะและมีพยานอีกอย่างหนึ่งที่พระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรงพระราชนิพนธ์บทละครรามเกียรติ์ยังปรากฏอยู่ถ้ามีโอกาสพอจะทรงพระราชนิพนธ์บทละครได้ก็เห็นจะมีโอกาสพอจะทรงพระราชพงศาวดารได้ ความที่ว่านี้ถ้าพิเคราะห์ดูถ้อยคำในหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับพิมพ์ ๒ เล่ม ที่เสมียนสมเด็จพระเจ้าท้ายสระและยกย่องสมเด็จพระเจ้าบรมโกศมากจนเกินความคิดคนในชั้นหลังจะเห็นด้วยนั้นแล้วก็พอจะเห็นสมด้วยพระเจ้ากรุงธนบุรีเองและผู้หลักผู้ใหญ่ครั้งกรุงธนบุรีโดยมากเป็นข้าราชการในแผ่นดิน

สมเด็จพระเจ้าบรมโกศด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ จึงเห็นว่าพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรงแต่งหนังสือพระราชพงศาวดาร (คือ ความฉบับจุลศักราช ๑๑๔๕ พ.ศ. ๒๓๒๖) ต่อที่สมเด็จพระเจ้าบรมโกศได้ทรงค้างไว้ ลงมาจบเมื่อสิ้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ เรื่องต่อนั้นลงมาจนเสียกรุงเก่าแก่พม่าเห็นจะแต่งเมื่อชำระหนังสือพระราชพงศาวดารในรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (พระเจ้าตากสินมหาราช)

ร่องรอยที่เป็นความเห็นของท่านปวงปราชญ์ดั้งเดิมของไทยได้พยายามเสาะแสวงหาหลักฐานและช่วยอนุเคราะห์พิจารณาข้อมูลที่ได้ในยุคของท่านโดยลำดับ และได้ฝากข้อคิดเห็นอันน่าชื่นชมเหล่านี้ไว้ให้เป็นมรดกทางวิชาการในประวัติศาสตร์ของประเทศชาติบ้านเมืองมาโดยลำดับนับว่าเป็นแนวทางอย่างวิเศษสุดที่ปวงปราชญ์บัดนี้จะพึงเอาใจใส่สืบต่อไป

การแก้ไขปรับปรุงพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาครั้งสุดท้ายเริ่มมีขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ รัชกาลที่ ๔ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ มีพระองค์ท่านกับกรมหลวงวงศาธิราชสนิททรงอุตสาหะเรียบเรียงเนื้อหาพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยามีพระราชอธิบายขยายความภูมิสถานต่าง ๆ และเนื้อหาพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา มีพระราชอธิบายขยายความภูมิสถานต่าง ๆ และเนื้อหาบางอย่างที่ทรงเข้าพระราชหฤทัยและเท่าที่จะทรงสืบค้นเสาะหาได้แล้วทรงเรียบเรียงขึ้นใหม่ เรียกนามพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับดังกล่าวนี้ ถวายเป็นพระบรมราชานุสรณ์ในพระองค์ว่า " ฉบับพระราชหัตถเลขา "

ก่อนที่จะมาเป็นพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาได้นั้น ถ้าเพียงแต่ได้อ่านพระราชพงศาวดารฉบับนี้ส่วนเดียวแล้ว เราจะไม่เกิดความรู้สึกยากลำบากใจแต่อย่างใดเลย เท่ากับว่าเราได้พบเห็นสิ่งที่สำเร็จรูปเป็นแบบฉบับอันสมบูรณ์แล้วเท่านั้น หากเราได้อ่านหรือได้พบเห็นร่องรอยต่าง ๆ ที่กว่าจะทรงรวบรวมมาเรียบเรียงเป็นรูปเรื่องของพระราชพงศาวดารฯ ดังกล่าวนี้จะก่อให้เกิดความรู้สึกนึกเห็นไปได้อีกกระแสหนึ่งว่า " ลำบากยากเข็ญ " เหลือหลายทีเดียว เท่าที่เคยพบเห็นต้นฉบับร่างแก้ไขอยู่ในสมุดข่อยหรือสมุดไทยที่ฉีกขาดกระจัดกระจายอยู่บัดนี้ ซึ่งทางหอสมุดแห่งชาติพยายามรวบรวมเก็บรักษาไว้ได้บ้างตามหลักฐานที่พบแล้วอย่างกระท่อนกระแท่น ซึ่งบางทีจะไม่มีผู้ใดสนใจเลยก็ได้ เพราะขาดความเข้าใจหรือสนใจใคร่รู้หรือไม่ก็ไม่สื่อสนแห่งความรู้ของตนเข้าไปจับว่านั่นคือ พระราชนิพนธ์หรือพระนิพนธ์ในทั้งสองพระองค์ก่อนแต่ที่จะทรงเรียบเรียง อาจรวบรวมข้อมูลที่เคยพบเห็นมาแล้วนั้นออกเป็นส่วน ๆ ได้สัก ๒ ส่วนคือ

๑. ทรงจัดกลุ่มราชวงศ์และลำดับกาลเวลา

๒. ทรงจัดภูมิสถาน และบรมสถานบางแห่งให้เป็นที่เข้าใจได้

ทั้ง ๒ ส่วนนี้เมื่อทรงดำเนินไปได้ครบถ้วนแล้ว จึงทรงนำมาเรียบเรียงให้เป็นเนื้อหาของพระราชพงศาวดารฯ ฉบับพระราชหัตถเลขาขึ้นต่อภายหลัง ดังนั้น ปัญหาเกี่ยวกับการ

จัดกลุ่มราชวงศ์กษัตริย์ในสมัยอยุธยานั้นมีแนวทางที่ทำให้นักปราชญ์ทางประวัติศาสตร์ต่อมาสามารถกำหนดนามราชวงศ์ได้ถูกต้องหรือเป็นข้อยุติได้ ใคร่ขอยกตัวอย่างมาชี้แจงไว้ในที่นี้ประกอบแนวความคิดเห็น คือ

ราชวงศ์แรกของกรุงศรีอยุธยา ซึ่งหมายถึงปฐมกษัตริย์ที่ทรงสถาปนาพระนครรู้จักกันในพระนามทั่วไปว่า " สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ " และอ้างถึงพระนามเดิมของพระองค์ไว้ว่า " พระเจ้าอู่ทอง " จากหลักฐานที่รวบรวมได้จากเอกสารโบราณทั้งหมดในสมัยดั้งเดิมมาแล้วเหตุผลต้นปลายในความเป็นมาหรือพระราชประวัติของพระองค์ส่วนใหญ่จะมุ่งไปในเนื้อหาของตำนานโบราณต่าง ๆ เป็นต้นว่า " พงศาวดารเหนือ " และ " ตำนานเรื่องท้าวแสนปม " และหรือตำนานเรื่องท้าวอู่ทอง นั่นเป็นเพราะเอกสารและคำบอกเล่าทำนองนิยายหรือนิทานที่กลุ่มคนยุคปลายฯ สมัยกรุงศรีอยุธยาได้สืบจำนำมาเล่าสู่กันฟังหรือนำมาคัดเขียนบันทึกไว้เป็นเอกสารด้านหนังสือโบราณ ในสมัยกรุงธนบุรีเนื่องกันลงมาจนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์เป็นที่สุด กาลเวลาระหว่างกรุงธนบุรีกับกรุงรัตนโกสินทร์นั้นมีช่วงระยะที่ห่างกันเพียง ๑๕ ปี ดังนั้นเราจะเห็นได้ทันทีว่ากลุ่มคนตอนปลายสมัยอยุธยาได้ผ่านรัชสมัยมาทั้งสองระยะ และเป็นกลุ่มชนกลุ่มเดียวกันที่ได้ผ่านการเปลี่ยนแปลงมาตามยุคสมัยถึงสองระยะด้วยกัน จึงนับว่าเป็นกลุ่มชนที่มีความเปลี่ยนแปลงและสามารถปรับปรุงแก้ไขความเป็นอยู่ในหมู่ในพวกของตนได้อย่างรวดเร็วมาก เพราะผ่านเหตุการณ์ต่าง ๆ อันเป็นวิกฤติการณ์มาได้ถึง ๓ ระยะด้วยกัน กล่าวคือสามารถหลุดรอดมาจากภัยสงครามพม่าที่เข้ามาทำลายล้างพระนครศรีอยุธยาในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ ได้ระยะหนึ่ง จากนั้นสามารถดำเนินการรวบรวมกลุ่มชนของตนให้เป็นปึกแผ่น มีกำลังเพียงพอที่ขจัดอำนาจการยึดครองของพม่าให้พ้นไปจากพื้นแผ่นดินไทยได้สำเร็จแล้วสถาปนาความเป็นเอกราชให้แก่ประเทศชาติบ้านเมืองของตนได้ และสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานีแห่งประเทศไทย ในระหว่าง พ.ศ. ๒๓๑๐ ถึง พ.ศ. ๒๓๒๕ มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขทรงพระนามว่า " สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี " วิกฤตการณ์ช่วงนี้ก็กลุ่มชนนั้นแหละได้พยายามรักษาปกป้องภัยสงครามขับเคี่ยวภัยพม่ามิได้เว้นว่าง พร้อมกับพยายามขยายอำนาจการยึดครองไกลออกไปจากพระราชอาณาเขตถึงประเทศกัมพูชาและญวนเป็นที่สุด เหตุการณ์เหล่านี้นับเป็นระยะที่ ๒ ต่อจากนี้แล้วก็มาถึงการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ในพระปฐมบรมราชวงศ์จักรี คือพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกพระมหากษัตริย์พระองค์แรกทรงเป็นประมุขแต่ปี พ.ศ. ๒๓๒๕ เป็นต้น มาตราบเท่าทุกวันนี้ ช่วงระยะกาลนี้นับเป็นระยะที่ ๓ ที่แสดงให้เห็นว่า " กลุ่มชน " ตอนปลายสมัยอยุธยาเหล่านี้ท่านเป็นบรรพชนที่เข้มแข็งยิ่งสามารถประคับประคองตนเองและหมู่คณะของตนให้รอดพ้นวิกฤตการณ์ผ่านสมัยมาได้ถึง ๓ ระยะด้วยกัน พร้อมด้วยผืนแผ่นดินไทยที่ไม่เคยเปลี่ยนแปลงไปอยู่ อาณัติของกลุ่มชนต่างด้าวใด ๆ เลยทั้ง ๆ ที่เคยเข้ามายึดครองศูนย์กลางแห่งราชอำนาจได้อย่างเด็ดขาดคือพระนครศรีอยุธยาแล้วก็ตาม แต่ท่านคณะบรรพชนอันมีสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีและ

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทั้งสองพระองค์นี้เป็นองค์ประมุขนำกลุ่มชนเหล่านี้ฝ่าฟันอุปสรรคนานัปการในวิกฤตการณ์ต่าง ๆ มีชีวิตเป็นที่สุด แต่มีแผ่นดินไทยเป็นหลักประกัน จึงนับว่าเรามีประเทศไทยมีผืนแผ่นดินไทยเป็นที่อยู่อาศัยสืบต่อมาได้ตราบเท่าทุกวันนี้ และอยู่อย่างเป็นเอกราชชาติหนึ่งในโลกอีกด้วย

ที่กล่าวมานั้นเพื่อประสงค์จัดบ่งถึงเอกสารข้อมูลที่อาจหลงเหลือติดแผ่นดินอยู่บ้างตามเหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงมาโดยลำดับ ฉะนั้น การที่จะศึกษาหาหลักฐานย้อนกลับขึ้นไปหาสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น จนถึงลำดับปฐมกษัตริย์พระองค์แรกได้นั้นเราต้องตรวจดูพฤติการณ์อันเป็นที่มาแห่งหลักฐานทั้งหลายก่อนว่า หลักฐานที่ว่านี้จะเป็นข้อมูลที่มีน้ำหนักเพียงพอที่จะนำมายืนยันได้มากน้อยแค่ไหนเพียงใดบ้าง ซึ่งในที่นี้ได้พยายามชักนำพฤติการณ์บางอย่างที่กลุ่มชนในอดีตของกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้กระทำขึ้นไว้นั้น ท่านบรรพชนของเราพยายามรวบรวมหลักฐานเหล่านี้มาได้อย่างไร ท่ามกลางวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ของท่านที่ผ่านมาดังกล่าว ขณะที่อยู่ในสภาพบ้านแตกสาแหรกขาด พลัดที่นา คาที่อยู่ ทุกท่านจะต้องคิดมุ่งแต่เพียงว่า " เอาชีวิตรอด " การที่จะคิดรวบรวมเอกสารหลักฐานดั้งเดิมอยู่นั้นเห็นจะเป็นไปมิได้ เมื่อเอาชีวิตรอดออกมาได้จากช่วงวิกฤตนั้นแล้ว อันดับแรกท่านจะต้องนึกถึงที่อยู่ที่กินเกี่ยวกับปากท้องต้องมาก่อน จากนั้นเมื่อพ้นภัยได้ที่อยู่ที่กินเพียงพอแล้วจึงจะหวนกลับไปคิดถึงการแก้ไขปรับปรุงหรือเตรียมการที่จะเสริมสร้างฐานะในบ้านเมืองสืบต่อไป กรณีนี้จึงเป็นที่มาแห่งความดำริริเริ่มรวบรวมข้อมูลหลักฐานต่าง ๆ ทั้งด้านเอกสารและด้านบุคคลที่เคยรู้เห็นเหตุการณ์บางสิ่งบางอย่างมาแต่ราชสำนักดั้งเดิมบ้าง มาแต่บ้านเมืองสมัยที่ยังเป็นบ้านเมืองดีบ้างเหล่านี้กลุ่มชนในตอนต้นกรุงรัตนโกสินทร์จึงได้จัดทำเอกสารเหล่านั้นเป็นตำราเป็นกิจพิธี และเป็นหน้าที่หรือหลักราชการ

จึงพอเห็นเค้าเงื่อนไขได้บ้างว่า กลุ่มชนในสมัยต้นรัตนโกสินทร์นั้นคงให้ข้อมูลหลักฐานที่แน่ชัดอย่างเพียงพอได้เพียงแค่ช่วงปลายสมัยของกรุงศรีอยุธยาซึ่งไม่เกินรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศขึ้นไปได้เป็นอย่างยิ่ง แต่เราก็รับรู้มาอีกว่าสมัยกรุงศรีอยุธยาที่แท้จริงนั้นมิได้เริ่มต้นเพียงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศดังกล่าวมาเลย เป็นแต่เพียงกลุ่มชนสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์นี้เท่านั้นที่อาจนับเนื่องย้อนหลังขึ้นไปได้ไกลที่สุดยุติในรัชกาลนี้ของกรุงศรีอยุธยานี้เท่านั้น

เมื่อขอบเขตของกลุ่มชนอันเป็นเหตุผลที่แน่ชัดในอันที่จะนำมาจำกัดภูมิพื้นทางเอกสารโบราณที่กลุ่มชนสมัยต้นรัตนโกสินทร์ได้จัดทำเอกสารต่าง ๆ ขึ้นไว้นั้น จะหนีไม่พ้นแวดวงกาลเวลาที่จำกัดบุคคลนั้น แต่การทำความเข้าใจอย่างนี้เป็นขอบเขตเบื้องต้นไว้ชั้นหนึ่งก่อนเท่านั้น หากมีเนื้อหาในหลักฐานที่ได้ส่องทางแนะนำข้อมูลหรือด้วยเหตุผลอย่างอื่นที่เหนือชั้นกว่าเรื่องที่จำกัดขอบเขตไว้เพียงเท่านี้ก็จำต้องขยายบริเวณยิ่งขึ้นไปอีกย่อมทำได้

กระนั้น ผลงานของเอกสารทางพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาที่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ได้จัดทำไว้ จึงจำต้องตกอยู่ในขอบเขตอันจำกัดตัวของเนื้อหาเพียงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศเป็นอย่างยิ่ง โดยนัยที่ชี้แจงมา ณ ที่นี้

๑๙
กรุงธนบุรีและพระเจ้ากรุงธนบุรี

ภูมิสถาน

ในบริเวณที่เป็นตัวเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งประดิษฐานพระบรมมหาราชวังและพระบวรราชวัง ฟากฝั่งเจ้าพระยาตะวันออกทั้งหมดบัดนี้ กับบริเวณสถานีรถไฟธนบุรีลงไปถึงตัวป้อมวิชัยประสิทธิ์ กระหนาบด้วยลำคลองบางหลวงและคลองบางกอกน้อยนั้น แต่เดิมกาลภูมิสถานทั้งหมดนี้ยังไม่มีลำน้ำกั้นกลางแบ่งเป็นสองฟากฝั่งเจ้าพระยา คงเป็นผืนแผ่นดินเดียวกันอยู่ตลอดมา เส้นลำน้ำเจ้าพระยานั้นคือคลองบางกอกน้อย เมื่อแรกตั้งพระนครศรีอยุธยาเป็นราชธานีมีพระมหากษัตริย์สืบราชบังลังก์มาจนถึงแผ่นดิน สมเด็จพระไชยราชาธิราชแห่งราชวงศ์สุพรรณภูมิจึงได้ขุดคลองลัดตัดตรงเชื่อมระหว่างคลองบางกอกน้อยลำน้ำเจ้าพระยาเดิมซึ่งเดินสายในเข้ากับคลองบางหลวง

มีตำนานเล่าขานสืบกันมาว่า ชาวเรือมาจอดเรือพักตรงปากคลองบางหลวงพอรุ่งเช้าก็หุงหาอาหารรับประทานเสร็จแล้วจึงเดินทางต่อมา พอตกเย็นต้องจัดเตรียมอาหารเย็นตรงปากคลองบางกอกน้อย นึกขึ้นได้ว่าลืมหม้อหุงข้าวไว้เมื่อตอนเช้านั้นเลยเดินลัดตัดตรงมาที่จอดเรือพักตอนเช้านำหม้อข้าวกลับไปหุงรับประทานมื้อเย็นได้ทัน

ตำนานเรื่องนี้จะเท็จจริงอย่างไรก็ตามแต่คนไทยเก่าก่อนเล่าย้อนสืบ ๆ มาเป็นทำนองนิทานประจำภูมิสถานบ่งให้เห็นว่าคงมีการสำรวจเส้นทางคมนาคมกันสักครั้งหนึ่งมาแล้ว จึงเป็นเหตุให้เกิดการขุดคลองลัดเชื่อมเส้นทางน้ำสองสายนี้ขึ้นในแผ่นดินสมเด็จพระไชยราชาธิราชดังกล่าวนั้น

แต่นั้นมา กระแสน้ำก็เดินทางเส้นคลองลัดที่ขุดใหม่กัดเซาะลึกกว้างออกไปมากจึงกลายเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาดังที่ปรากฏอยู่บัดนี้

อีกนัยหนึ่งนั้น บริเวณสองฟากฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาบัดนี้ก่อนที่จะมีการขุดเชื่อมทางด้านหน้าดังกล่าว บริเวณทั้งหมดนั้น เรียกว่า "บางกอก" การที่เรียกชื่อว่า บางกอก ย่อมมีเหตุผลอันเนื่องมาจากบริเวณแถบนี้ เต็มไปด้วยต้นมะกอกนั่นเอง แต่ท่านผู้รู้บางท่านได้พยายามวิเคราะห์ภาษานี้ว่า ไม่ใช่ภาษาไทย หากเป็นภาษามลายู ซึ่งแปลได้ว่า "แม่น้ำโค้ง" ความอันนี้ก็มีเค้ามูลที่เกี่ยวข้องกับภูมิสถานอยู่มากทีเดียว

แต่เราท่านทั้งหลายจะลืมชื่อเดิมของวัดแจ้ง หรือวัดอรุณราชวรารามไม่ได้ นามของวัดนี้มีอีกนามหนึ่งว่า " วัดมะกอก " เป็นชื่อชาวบ้านหรือกลุ่มชนเรียกขานกันมาอย่างไม่เป็นทางการช้านานแล้ว ทุกวันนี้ผู้ที่เคยได้ยินได้ฟังท่านผู้เฒ่าผู้แก่เรียกสืบ ๆ กันมา คงจะรู้อยู่บ้างเป็นแน่ ต่อมาเมื่อมีผู้สร้างวัดทางด้านหลังของวัดอรุณ ฯ หรือวัดแจ้ง ขึ้นใหม่อีกวัดหนึ่งจึงทำให้วัดมะกอกเดิม มีสร้อยนามเพิ่มขึ้นว่า " วัดมะกอกนอก " (วัดแจ้ง หรือ วัดอรุณฯ) ส่วนวัดใหม่อยู่ถัดเข้าไปข้างใน จึงให้นามตามพื้นบ้านว่า " วัดมะกอกใน " ดังนี้ หากจะตัดสินกันว่า " บางกอก " จะอยู่ที่ไหนในปัจจุบันนี้ ก็น่าจะยุติได้ว่า " วัดอรุณราชวราราม " นั่นแหละคือ " ตำบลบางกอก " แต่เก่าก่อน

ท่านพระยาโบราณราชธานินทร์ ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้สอบสวนหลักฐานเกี่ยวกับแม่น้ำเจ้าพระยาไว้ดังนี้

- *ลำแม่น้ำเจ้าพระยาเดิม ตั้งแต่ปากน้ำเจ้าพระยาขึ้นมา เดินตามแม่น้ำทุกวันนี้*
- *ขึ้นมาจนถึง ปากคลองบางกอกใหญ่ (หรือที่เรียกกันโดยมากว่า " คลองบาง*
- *หลวง ") ในระหว่าง วัดอรุณฯ กับวัดกัลยาณ์ฯ ที่วัดกัลยาณ์ฯ เอง*
- *เป็นตัวแม่น้ำ ตลิ่งอยู่ที่กะฏีจีน คือ ศาลเจ้าเจ็ก อยู่ติดข้างใต้วัดกัลยาณ์ฯ*
- *เดี๋ยวนี้ ลำน้ำเดิมเข้าทางคลองบางกอกใหญ่ ไปเลี้ยวบางระมาด ตลิ่งชัน*
- *วกมาออกคลองบางกอกน้อย ขึ้นไปทางสามเสน*

จากหลักฐานที่ท่านเจ้าคุณโบราณราชธานินทร์ (พร เดชคุปต์) สอบสวนภูมิสถานอันเป็นที่ตั้งของบางกอกแต่เดิมกาลนั้นยังมิได้แบ่งด้วยเส้นลำน้ำเช่นสองฟากฝั่งดังทุกวันนี้ จึงเห็นว่าเป็นผืนแผ่นดินกันมาก่อน และส่วนที่เป็นบางกอกที่แท้จริงก็ควรจะกระหนาบด้วยคลองสองคลอง คือ คลองบางกอกใหญ่ (คลองบางหลวง) กับ คลองบางกอกน้อย บัดนี้ยังคงนามเดิมอยู่ไม่เปลี่ยนแปลง คลองทั้งสองดังกล่าวยังเป็นเส้นทางน้ำกระหนาบเหนือใต้อยู่ตราบเท่าปัจจุบันนี้ รวมทั้งวัดมะกอก คือ วัดอรุณราชวราราม หรือวัดแจ้ง ก็คงสถิตมั่นอยู่ในตำแหน่งเดิมเพิ่มหลักฐานให้ชัดเจนถึงความเป็นบางกอกยิ่งขึ้น แต่ทำเลดังกล่าวเหล่านี้ได้แปรเปลี่ยนไป นับแต่แผ่นดินสมเด็จพระไชยราชาธิราชทรงให้ขุดคลองลัดทางด้านทิศตะวันออกของวัดอรุณราชวรารามขึ้นเชื่อมลำน้ำเดิมที่คดโค้งให้ต่อเนื่องกัน จึงทำให้กระแสน้ำมาไหลเซาะกัดลึกทางด้านนี้มากเข้าจึงกลายเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา แบ่งสองฟากฝั่งตะวันออกตะวันตก ฝั่งตะวันออกจึงกลายเป็นจังหวัดพระนคร หรือบางกอก ส่วนฟากฝั่งตะวันตกนั้นต่อมาได้ตั้งเป็นเมืองเพื่อกำกับเส้นทางลำน้ำสำคัญ สะกัดกั้นเรือสินค้าที่ผ่านไปมาทั้งขาเข้าและขาออก เท่ากับเป็นด่านขนอน มีชื่อเรียกอยู่ในกฎหมายเก่าครั้งกรุงศรีอยุธยาแต่เดิมว่า " นายขนอนธนบุรี "

๑ แผนที่กรุงเทพ เขียนเมื่อปีรัตนโกสินทร์ศก ๑๑๕ (พุทธศักราช ๒๔๓๙) แสดงตำแหน่งพระราชวังเดิม ซึ่งหมายถึงพระราชวังของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

แสดงว่าภายหลังที่ขุดลำน้ำ คือแม่น้ำเจ้าพระยา บัดนี้ไม่ช้านักก็ตั้งเมืองธนบุรีขึ้น เมืองธนบุรีควรจะมีมาแล้วควบคู่กับเมืองนนทบุรีในบริเวณที่เรียกว่าตลาดแก้วตลาดขวัญมาแต่เดิม อย่างน้อยที่สุดก็ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เป็นต้นมา

ตำแหน่งเจ้าเมืองธนบุรีครั้งเก่าก่อนจะมีนามอย่างไรก็ไม่พบหลักฐานมามีหลักฐานยืนยันได้ก็ต่อเมื่อถึงตอนปลายแผ่นดินพระภูมินทราชา หรือที่เรียกกันว่า พระเจ้าอยู่หัวทรงปลา หรือพระที่นั่งท้ายสระ นัยว่าทรงโปรดเสวยปลาตะเพียนมาก ถึงกับต้องออกพระราชบัญญัติห้ามประชาราษฎร์กินปลาตะเพียน ซึ่งเป็นเรื่องเสียหายทำนองเห็นแก่ตัวและกีดกันผู้อื่น แต่ก็อาจจะเป็นด้วยทรงเห็นว่าในระยะนั้นปลาตะเพียนชักจะมีน้อยเข้าแล้ว ทรงเกรงว่าปลาชนิดนี้จะสูญพันธุ์จึงต้องออกพระราชบัญญัติสงวนพันธุ์ปลาตะเพียนไว้ ดังนี้ก็เป็นได้ ในปลายแผ่นดินนี้เกิดชิงราชสมบัติระหว่างรัชทายาทวังหลวงกับพระเจ้าอาวังหน้า ในการรบพุ่งเป็นสงครามกลางเมืองครั้งนั้นผู้นำทัพฝ่ายวังหลวงที่มีฝีมือเข้มแข็งมาก คือ " พระธนบุรี " สร้างความหวาดหวั่นพรั่นพรึงให้แก่เจ้าฟ้าพรวังหน้ามาก

แต่ด้วยบุญญาธิการของวังหน้าจะได้เป็นกษัตริย์ จึงมีขุนชำนาญบริรักษ์ ผู้ชำนาญดาบสองมือเข้ารับอาสาเจ้าฟ้าพรออกต่อสู้พระธนบุรีได้ชัยชนะ ตัดศีรษะพระธนบุรีได้ กองทัพฝ่ายวังหลวงก็แตกพ่าย เจ้าฟ้าพรวังหน้าจึงได้ราชสมบัติสืบกษัตริย์ในพระนครศรีอยุธยา ทรงพระนามว่า " สมเด็จพระเจ้าบรมโกศ " ขุนชำนาญบริรักษ์ ก็ได้รับสถาปนาเป็น เจ้าพระยามหาอุปราช

อาศัยเหตุการณ์ตรงนี้เอื้ออำนวย จึงทราบได้ว่าตำแหน่งเจ้าเมืองธนบุรีนั้น มีทำเนียบนามมาแล้ว แต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาว่า " พระธนบุรี " ด้วยประการนี้

หากย้อนกลับขึ้นไปถึงแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็มีหลักฐานอยู่ว่า ในสมัยนี้ได้มีช่างสำรวจชาวฝรั่งเศสเข้ามาสำรวจทำแผนที่โบราณ " ปากน้ำธนบุรี " เพื่อสร้างป้อมสองฟากฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาอันหมายถึงบริเวณที่เป็นปากคลองตลาดมาถึงวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม หรือวัดโพธิ์บัดนี้ ซึ่งในสมัยนั้นในแผนที่สำรวจมิได้มีวัดโพธิ์ปรากฏอยู่ด้วยเลย จึงเป็นได้ว่าวัดโพธิ์คงจะมาสร้างขึ้นภายหลังรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชล่วงแล้ว ในบริเวณนี้มีป้อมที่สร้างขึ้นแห่งหนึ่งจัดเป็นป้อมทางฝั่งตะวันออกอยู่คู่กันกับป้อมฝั่งตะวันตกคือป้อมวิชัยประสิทธิ์ ทางเมืองกรุงธนบุรีนั้น ยังปรากฏตราบเท่าทุกวันนี้ และได้มีกองทหารฝรั่งเศสเข้ามาอยู่รักษาการณ์ในเมืองธนบุรี เป็นทหารต่างประเทศประจำป้อมเมืองอยู่ตลอดรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พอผลัดแผ่นดินเป็นสมเด็จพระเทพราชาแห่งราชวงศ์บ้านพลูหลวงแล้ว บรรดาชาวฝรั่งเศสหรือที่เป็นชาวต่างประเทศส่วนมากถูกกำจัดให้พ้นไปจากแผ่นดินตั้งแต่นั้นจึงไม่มีทหารต่างประเทศเข้ามาอยู่รักษาการณ์ที่ป้อมเมืองธนบุรีอีกต่อไป จนกระทั่งหมดยุคสมัยกรุงศรีอยุธยา

ร่องรอยอันเกี่ยวกับภูมิสถานกับทั้งเหตุการณ์ของเมืองธนบุรีก่อนที่จะได้รับสถาปนาให้เป็นราชธานีในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ ถึง พ.ศ. ๒๓๒๕ นั้น ก็มีดังได้กล่าวมาโดยสรุป เฉพาะใจความอันน่ากำหนดไว้เป็นหลักฐานหรือร่องรอยทางประวัติศาสตร์สำคัญของชาติเพียงเท่านี้

เมื่อได้กล่าวถึงสถานที่หรือเทศะ คือเมืองธนบุรีมาพอควรแล้ว ก็น่าจะได้กล่าวถึงสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี หรือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เพราะพระองค์ทรงมีพระคุณอันล้นเกล้าต่อผองประชาชนชาวไทยและแก่ประเทศชาติบ้านเมืองของไทยมาตราบเท่าทุกวันนี้ จริงอยู่เหตุการณ์ในพระองค์ท่านได้ล่วงกาลผ่านเวลามา ๒๐๐ กว่าปีแล้ว ก็อาจจะทำให้บุคคลผู้ซึ่งถือกำเนิดเกิดมาในชั้นหลัง ๆ ไม่อาจจะซาบซึ้งตรึงใจในเรื่องราวสำคัญของพระองค์ท่านได้มากนัก ในที่นี้ใคร่ขอชักนำให้น้อมใจรำลึกย้อนกลับไปถึงเหตุการณ์ที่กรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ ที่ต้องย่อยยับพังพินาศลงไปด้วยฝีมือของพม่าข้าศึกที่ยกเข้ามาย่ำยีโจมตีอย่างแหลกราญ บรรดาประชาชนชาวไทยในสมัยนั้นต้องแตกกระสานซ่านเซ็นกันขนาดไหนในสภาพที่เรียกว่าบ้านแตกเมืองเสีย ชีวิตผู้คนต้องล้มหายตายจากพลัดพรากถูกกวาดต้อนจับเป็นเชลยสงคราม ทรัพย์ถูกยึดครอง ภัยพิบัติครั้งนั้น หมายถึงการสูญสิ้นอำนาจราชศักดิ์ หมดเชื้อวงศ์กษัตริย์อยุธยา

ครั้นราชธานีพินาศ ถูกเผาผลาญ ถูกยึดครอง ความเป็นไทยทั้งชาติ ทั้งประเทศจะเป็นเอกราชอยู่ได้อย่างไรก็ต้องหมดสภาพไป กลายเป็นทาส ไม่มีความเป็นเอกราช ต้องเป็นประเทศราช หรืออาจจะกล่าวได้ว่าประเทศไทยทั้งประเทศในคราวนั้นต้องตกอยู่ในอำนาจยึดครองของชนชาติอื่นและประเทศอื่น คือ พม่า สถานภาพอย่างนี้ไม่มีใครปฏิเสธได้ประเทศไทยในช่วงเวลาหนึ่งของปีพ.ศ. ๒๓๑๐ ช่วงนั้น มิใช่ประเทศไทยเสียแล้วกลายเป็นประเทศพม่า ถ้าไม่มีสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีหรือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ประเทศไทยหรือชาติไทยจะมีอยู่ในแผนที่โลก หรือในกลุ่มประชากรชาวโลกที่ทุกวันนี้ได้บันทึกไว้อย่างนี้ หรือคงจะไม่มีโอกาสเป็นแน่ทีเดียว ประเทศไทย ชาติไทย จะต้องกลายเป็นแผ่นดินเดียวกับพม่า และประชาชนชาวไทยที่ชาวโลกในทุกวันนี้เขาอาจจะรู้จักอย่างดีที่สุดก็คงแต่เพียงว่าเป็นชนกลุ่มน้อยในปกครองของพม่าหรืออาจเป็นรัฐ ๆ หนึ่งในสหภาพพม่าปัจจุบันนี้เท่านั้น แต่ที่เราไม่ได้เป็นเช่นนั้นก็เพราะพระกรุณาธิคุณในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ทรงรับผิดชอบ ทรงรับภาระเป็นหน้าที่ของพระองค์โดยตรงพระองค์คงจะมิได้ดำรัสว่า " ประเทศไทยมิใช่ของข้า ฯ คนเดียว "

ในฐานะที่เป็นประชาชนไทยคนหนึ่งที่ได้อาศัยอยู่บนผืนแผ่นดินฝั่งฟากตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาบัดนี้มาตั้งแต่เกิด ดังนั้นย่อมถือได้ว่า " ธนบุรี " เป็นมาตรภูมิของตน และสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ องค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระเจ้าตากสินมหาราช แม้จะถือกำเนิดเกิดมาภายหลังรัชสมัยของพระองค์ท่านได้ล่วงไปแล้ว ๑๐๐ กว่าปี ก็ยังยึดมั่นอยู่ว่าเป็นลูก หลานเหลน ของพระเจ้ากรุงธนบุรี และภาคภูมิใจต่อการที่ได้เป็นชาวฝรั่งธน ฯ อันมีประวัติศาสตร์

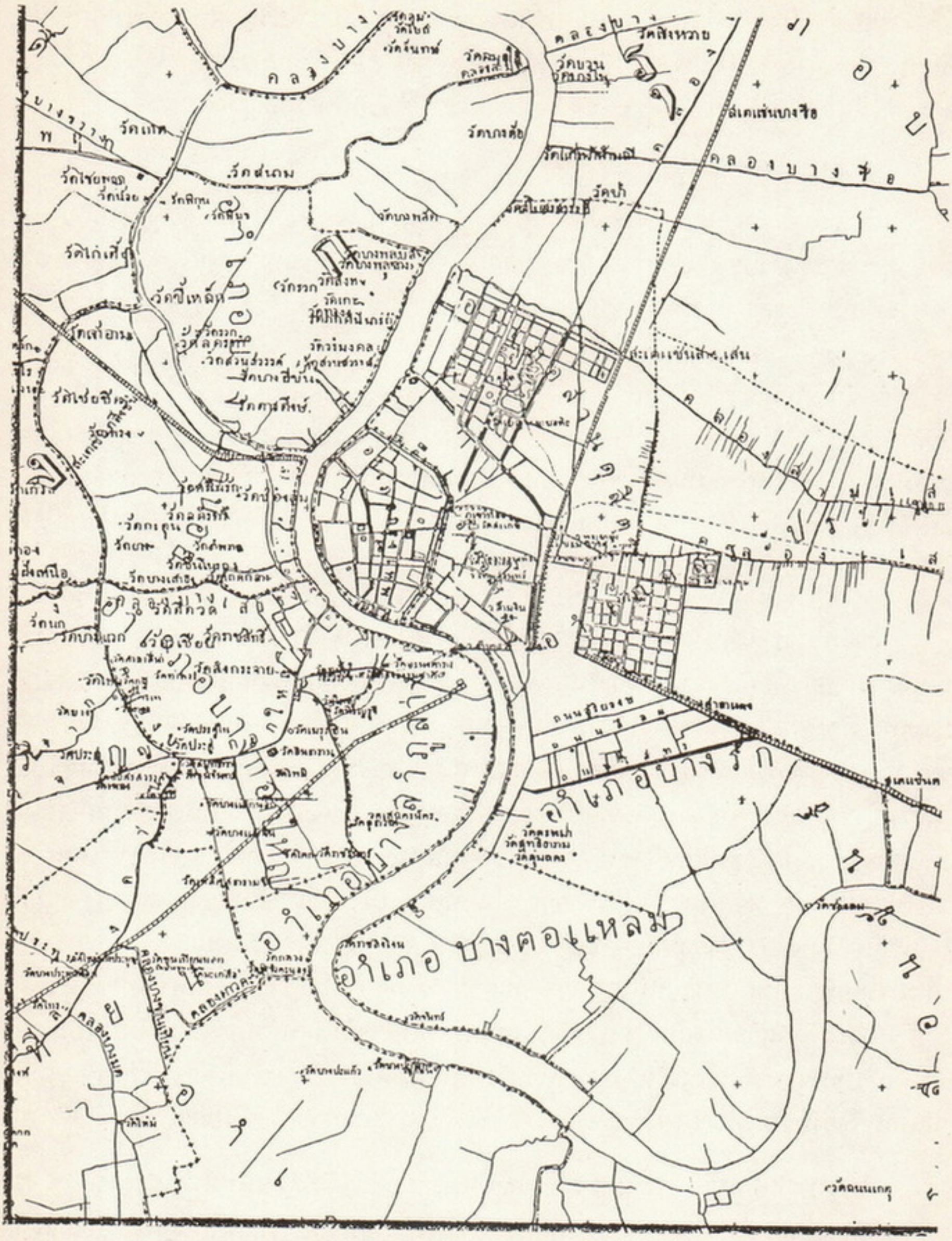
คลองบางหลวง
คลองบางกอกใหญ่
คลองบางกอกน้อย
คลองบางขุนเทียน
คลองบางหลวงน้อย
คลองบางยี่เรือ
คลองบางระมาด
คลองบางแวก
คลองมอญ
คลองบางเชือกหนัง
คลองบางน้ำชน
คลองบางเชือกหนังน้อย
คลองบางเชือกหนังใหญ่
คลองบางเชือกหนังตะวันตก
คลองบางเชือกหนังตะวันออก
คลองบางเชือกหนังกลาง
คลองบางเชือกหนังเหนือ
คลองบางเชือกหนังใต้
คลองบางเชือกหนังใหม่
คลองบางเชือกหนังเก่า

อันน่าสดุดีส่วนหนึ่งในประวัติศาสตร์ทั้งมวลของประเทศชาติ จึงใคร่ขอแสดงความคิดเห็นต่อสถานที่อันเป็นถิ่นกำเนิดของตนไว้ในที่นี้ เพื่อขอมติต่อพ่อแม่พี่น้องชาวธนบุรีทั้งหลาย ซึ่งถือว่าได้เกิดร่วมแผ่นดินเดียวกัน ฉะนี้

การกระทำอย่างนี้ไม่ใช่เป็นการแบ่งแยกแผ่นดิน มิใช่เป็นการแบ่งแยกเชื้อชาติในความเป็นไทย แต่ต้องการจะอนุรักษ์หรือรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์ในทางประวัติศาสตร์ของชาติไทยส่วนหนึ่งอันอาจจะเป็นวิถีทางเดียวเท่านั้นที่ชาวธนบุรีผู้ถือเสมือนหนึ่งว่าเป็นลูก หลาน เหลน พระเจ้าตากสินมหาราช จักพึงกระทำได้ในกาลปัจจุบันนี้ เพื่อเป็นปฏิการบูชาสนองพระคุณในพระ-องค์ท่านด้วยสำนึกอันเปี่ยมล้นอยู่ในหัวใจของชาวธนบุรีทุกผู้ทุกนามว่า " เพราะพระองค์นั่นเทียว จึงทำให้ประเทศไทยกลับคืนสู่ความเป็นเอกราช มีความเป็นชาติ เป็นประเทศ สืบมาได้ในประวัติศาสตร์ของโลกตราบเท่าทุกวันนี้

เรามีตัวอย่างของเหตุการณ์บางชนิดในประเทศอื่นที่เขาพยายามรักษาซากอดีตอันน่าเจ็บช้ำใจไว้ให้เป็นอนุสสติเตือนใจในหมู่พวกเขา เช่น " การรักษาบริเวณที่ลูกระเบิดปรมาณูลงที่เมือง นางาซากิ หรือที่ ฮิโรชิม่า อันเป็นซากอดีตที่มีแต่ความพินาศหรือหายนะ ของประชา-ชาติชาวญี่ปุ่น " พอถึงปี ถึงวัน เขาก็ชักชวนพากันไปที่สถานที่นั้นเพื่อรำลึกนึกถึงเหตุการณ์ครั้งสงครามโลกครั้งที่ ๒ อย่างนี้เขายังรักษาไว้ และทำไมเขาทำได้ แต่การที่จะรักษากรุงธนุบรีและจะรักษาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช อันเป็นเทศะ และบุคคลในประวัติศาสตร์ซึ่งมิใช่เป็นประวัติศาสตร์เฉพาะกลุ่มชนคนไทยชาวธนบุรีเท่านั้น พระองค์ท่านและบริเวณธนบุรีนี้มีความหมายต่อประเทศชาติไทย ทั้งประเทศ ทั้งชาติอีกด้วย ไฉนการรักษาหรือการอนุรักษ์สถานที่และบุคคล อันมีความหมายต่อประเทศชาติบ้านเมืองของเราทั้งชาติเช่นนี้ จึงจักต้องเป็นแต่เพียงกลุ่มชนชาวธนบุรีเท่านั้นเล่า

การที่กล่าวอย่างนี้ เพื่อเป็นอนุสสติเตือนใจชนชาวไทยทั้งชาติ หากว่าคิดว่า " แม้นจักมิได้เกิดเป็นพี่ร่วมท้อง เป็นน้องร่วมไส้ ก็เกิดเป็นไทยร่วมกัน "

ใคร่ขออัญเชิญพระราชประวัติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมากล่าวไว้ในที่นี้ โดยสรุป อันเริ่มต้นตั้งแต่การเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งสุดท้ายในปีพุทธศักราช ๒๓๑๐ นั้น

มีพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ หรือ พระปิยะมหาราช บ่งถึงเรื่องราวตอนเสียกรุง ฯ ครั้งสุดท้ายนี้ ไว้ว่า

- สาเหตุที่พม่าจะเกิดศึกขึ้นใหม่คราวนี้ เมืองมฤท ตะนาวศรี เป็นของเรา แต่เมือง
- ทวาย เป็นของพม่า เมื่อพม่าผลัดแผ่นดิน ระหว่างมังลอก กับ มังระ เมือง
- ทวายฆ่าพม่าเสีย แล้วส่งบรรณาการเข้ามาที่กรุง พม่ารู้ จึงยกกองทัพมาตี
- เมืองทวาย แล้วเลยได้เมือง ตะนาวศรี และ มฤทด้วย ข้างฝ่ายกรุงเทพ ฯ
- (กรุงศรีอยุธยา) ไม่ได้อุดหนุนหรือคิดอ่านแก้ไขอย่างไรเลย กองทัพพม่าที่มา

- ทวายนั้นเอง เห็นไม่มีใครต่อสู้ ก็เดินทัพเลยเข้ามาตีเอา เพชรบุรี ราชบุรี
- กาญจนบุรี แล้วจึงได้รู้ จัดกองทัพออกไปรับตึงตัง ก็รับไม่อยู่แต่สักครั้งเดียว
- กองทัพพม่าครั้งนั้น มาไม่ได้เป็นกระบวนทัพกระบวนศึก มาอย่างกองโจร
- แยกกันตีปล้น กวาดมาตามแต่จะมีอะไรเป็นผลประโยชน์ อันจะพึงได้ ถ้าหาก
- ว่า มาเป็นกองทัพจริง จะได้กรุงในเวลามาถึงนั้นทีเดียว นี่แยกย้ายกันไปเที่ยว
- เก็บริบปล้นสะดมในที่ต่าง ๆ จนรอบไปแล้ว จึงได้เข้ามาถึงกรุง นานถึง ๓ ปี
- จึงได้พระนคร

จากพระราชนิพนธ์นี้แสดงให้เห็นชัดทีเดียวว่ากองทัพพม่าที่เข้ามานั้นได้เข้าอย่างกองโจรเที่ยวบ่อนทำลายอยู่ทั่วภูมิภาค รอบ ๆ พระนครศรีอยุธยา อยู่ในผืนแผ่นดินไทยมาตั้ง ๓ ปี จึงยึดราชธานีอยุธยาไว้ได้ นั่นแสดงว่าความเป็นมาอันยิ่งใหญ่ของกรุงศรีอยุธยาในช่วงปลายนี้ย่อหย่อนต่อการทัพศึกมากเหลือเกิน และไม่ได้คิดอ่านป้องกันความหายนะอะไร มุ่งแต่จะรักษาตัวรอดปลอดภัยเฉพาะตนกันอยู่เท่านั้น ดีไม่ดีอาจตีสนิทเข้ากับกองโจรพม่า ค้าขายกันเพลินไปเสียก็มิรู้ได้ " จำนวนพม่าที่ยกเข้ามาล้อมประชิดตั้งค่ายที่บ้านระจัน โพธิ์สามต้น ค่ายใหญ่ล้อมรอบเกาะเมือง " นั้น มี ๕,๐๐๐ เท่านั้น

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี หรือพระเจ้าตากสินในเวลานั้นพระองค์รับราชการเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ตำแหน่งถึง " พระยาตาก " คือ เป็นเจ้าเมืองตาก ในขณะที่มีศึกเข้ามาล้อมพระนครศรีอยุธยา พระองค์ก็ถูกเรียกเข้ามายังพระนคร ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองด่านชั้นเอก คือ เมืองกำแพงเพชร ในตำแหน่ง " พระยาวชิรปราการ " ซึ่งเห็นจะยังมิทันได้ออกไปครองเมือง คงติดอยู่ที่กรุงศรีอยุธยานั่นเอง รับหน้าที่ควบคุมกองทัพรักษาพระนครมั่นไว้

หากจะกล่าวถึงชีวิตการรับราชการของพระองค์แล้ว สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมีวิถีชีวิตราชการที่รุ่งโรจน์มาก พระองค์ท่านประสูติในปี พ.ศ. ๒๒๗๗ เมื่อตอนเสียกรุงในพ.ศ. ๒๓๑๐ ทรงพระชนมมายุ เพียง ๓๓ พรรษา อย่างนี้แสดงว่าต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถยอดเยี่ยมที่สุด การศึกษาของพระองค์ต้องมีพื้นฐานมั่นคง สูงส่งมาก ตลอดจนชาติตระกูลของพระองค์อีกสถานหนึ่งด้วย เมื่อทรงเห็นความผันแปรในพระนครศรีอยุธยามีอันเป็นไปต่างนานา เหลือที่จะแก้ไขหรือเกินความสามารถที่พระองค์ท่านจะทรงรับรองต้านทานไว้ได้ เพียงแต่จะใช้ปืนใหญ่ยิงกองทัพพม่าที่เข้ามาตีปล้นเอาพระนครก็ต้องบอกลูกขุน ณ ศาลา ให้กราบถวายบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเอกทัศน์ (สงสัยว่า จะมีตาข้างเดียว) ให้ทรงพระอนุญาตเสียก่อนจึงจะยิงได้ ทั้งนี้พงศาวดารว่า แม่พวกนางสนมกรมในของพระองค์ขวัญอ่อน ได้ยินเสียงปืนแล้วตกใจกลัวหวั่นหวาดมาก ต้องให้แม่นางเหล่านั้นเตรียมตัวตั้งสติอุดหูก่อนจึงยิงได้ ดังนี้เป็นการบ่งบอกถึงความวิบัติอันจะไปสู่ความพินาศอยู่ในตัวแล้ว

อาศัยเหตุการณ์ผันแปรสุดจะแก้ทำนองดังกล่าวมา พระยาวชิรปราการจึงต้องละทิ้งหน้าที่รักษาพระนคร ทรงชุมนุมพลพรรคตั้งต้นชุมนุมทัพที่วัดพิชัย น่าสังเกตยิ่งว่าชีวิตของพระองค์ตั้งต้นที่คำว่า " พิชัย " หรือ " วิชัย " และทรงสิ้นสุดพระชนมชีพ ที่ป้อมวิชัย (ประสิทธิ์)

ตีหักกองทัพพม่า เมื่อวันเสาร์ เดือนยี่ ขึ้น ๔ ค่ำ ปีจอ พ.ศ. ๒๓๐๕ พันแนวทัพพม่าล้อมกรุงไปแล้ว ก็ตัดตรงไปทางบ้านข้าวเม่า ถึงบ้านสามบัณฑิต รุ่งขึ้นเดินทางต่อไป ถึงบ้านโพสามหาว (โพสังหาร) พม่าตามทันที่นั่นก็ถูกตีแตกยับเยินไป จากนั้นเดินทางไปยังบ้านพรานนก พักแรมที่นี้ พม่ายกกองทัพ มาจากบางคาง พบเข้า พระเจ้าตากทรงวางอุบายตีกระหนาบกองทัพพม่า แตกอีก รุ่งขึ้นขุนชำนาญไพรสณฑ์ และนายกองช้าง แขวงนครนายก เข้ามาสมทบกองทัพด้วย นำกองทัพไปพักแรมบ้านดง เข้าเกลี้ยกล่อมขุนหมื่น พันทนาย บ้านค่าย บางดง แต่ไม่สำเร็จ จึงยกทัพเข้าตีค่ายบางดง ยกจากบางดงไปตำบลหนองไม้ซุง รอนแรมต่อไปถึงบ้านนาเริ่ง นครนายกถึงปราจีน ข้ามด่านกบแจะไป ฝากตะวันออก ถึงพงแขม ตั้งทัพในป่า ที่พ้นพงแขมแล้วพม่ายกมาทั้งบกและน้ำ จากปากน้ำ โจ้โล้ (เจ้าโล้) ขึ้นที่ท่าข้ามรบล่อพม่าที่พงแขมนั้น กระหนาบกองทัพพม่าแตกพ่ายเป็นครั้งที่ ๓ แล้วเข้าชลบุรี ผ่านทาง บางปลาสร้อย ไปบางละมุง จนถึงสัตหีบ พักแรมที่สัตหีบ แล้วตรงไปเมืองระยอง พักที่ตำบลน้ำเก่า ผู้รั้งเมืองระยองออกต้อนรับเกือบเสียทีแต่จับได้ ขุนรามหมื่นซ่อง นายทองอยู่นกเล็กหนีไปได้ ได้ตัวนายทองอยู่ นกเล็กสวามิภักดิ์ การเข้าเมืองระยองนั้น ก่อนหน้ากรุงแตก ๒ เดือน เศษ

จดหมายเหตุ มองซิเออร์ คอร์ ในประชุมพงศาวดาร ภาค ๓๙ เขียนครั้งกรุงธนบุรีออกนามพระยาตากจนถึงเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๑๑ จึงออกนามพระเจ้าตาก หลังจากปราบพม่าโพสามต้นกู้อิสรภาพแล้วเกือบ ๒ ปี (จากสมุดบันทึก ศาสตร์จารย์ แสง มนวิทูร)

พระราชวิจารณ์ ใน ร. ๕ ทรงพระราชอธิบายถึงการที่พระเจ้าตากต้องออกจากกรุงศรีอยุธยาหลบไปทางตะวันออกไกลมากเช่นนั้น เพราะในแถบแม่น้ำพม่ากล่นเกลื่อนไป ทั้งนั้น ไปจับลงเดินริมทะเลตั้งแต่ทองหลางพานทองไปตั้งแต่เมืองชลไปนั้นพ้นพม่าเสียแล้ว ขากลับยกจากจันทบุรี เดือน ๑๑ มาแวะเมืองชล เข้ามาถึงเมืองธน (บุรี) ต่อเดือน ๑๒

จากนั้นก็ตีค่ายเชลยพม่าที่โพสามต้นได้ สุกี้พนายกองตายในที่รบ ทรงตรวจดูสภาพพระนครศรีอยุธยาแล้วทรงเห็นว่าเหลือกำลังที่จะสถาปนาให้กลับคืนดีดังเดิมได้ น่าจะเป็นด้วยว่ากำลังไพร่พลและเศรษฐกิจของพระองค์ยังไม่ดีพอ จึงทรงอ้างสาเหตุสุบินนิมิตรอดีตกษัตริย์กรุงศรีอยุธยาไม่ยอมให้พระองค์อยู่ที่นั้น จึงทรงย้ายราชธานีมาตั้งอยู่ที่กรุงธนบุรีในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ นั่นเอง แผ่นดินไทยนับแต่เสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่าในปีเดียวกันนี้ ภายใน

ระยะเวลาประมาณ ๙ เดือน สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก็ทรงกอบกู้เอกราชกลับคืนมาได้ นับว่าเป็นเวลาที่รวดเร็วมาก แล้วจึงทรงสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานี คือ นครหลวงหรือเมืองหลวงของประเทศ เป็นศูนย์กลางแห่งการปกครองแต่นั้นมา ก็ทรงเที่ยวปราบปรามหัวเมืองต่าง ๆ ที่ตั้งชุมนุมเป็นก๊กเป็นเหล่า จนราบคาบทั่วพระราชอาณาจักร และทรงทำสงครามขับเคี่ยวกับพม่าข้าศึกอยู่ตลอดเวลาไปพร้อมพร้อมกันมิได้เว้นว่างตลอดพระชนมมาชีพของพระองค์ อันมีหลักฐานรายละเอียดในทางประวัติศาสตร์และพงศาวดารอยู่อย่างพร้อมมูลแล้ว ไม่จำเป็นที่จะต้องนำมากล่าวไว้ในที่นี้อีก

จนกระทั่งถึงปีพุทธศักราช ๒๓๒๕ ก็สิ้นสุดรัชสมัยของพระองค์ท่าน และสิ้นยุคแห่งราชธานีกรุงธนบุรีไปพร้อมกัน ได้มีกรุงเทพพระมหานครเข้ามาแทนที่ อาศัยกรุงธนบุรีเป็นบาทฐานอันสำคัญจึงทำให้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์สืบพระบรมราชวงศ์จักรีต่อมาตราบเท่าทุกวันนี้

หากจักกล่าวไว้ในที่สุดนี้ สักประการหนึ่งว่า
ถ้าประวัติศาสตร์ไม่มี กรุงธนบุรี กรุงเทพพระมหานครนี้ จักมีได้อย่างไร

คงไม่เป็นการกล่าวที่เกินเลยความเป็นจริงไปมิใช่หรือ ดังนั้น ขอได้โปรดพิจารณากรุงธนบุรีในฐานะที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นราชธานีของประเทศไทย และสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีก็ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่งที่ได้ทรงกอบกู้เอกราชของชาติไทยให้ยั่งยืนอยู่ได้สืบมาตราบเท่าทุกวันนี้ นับว่าพระองค์ทรงมีพระกรุณาธิคุณเสมอด้วยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชแต่โบราณนั้น แต่ระยะเวลารัชกาลของพระองค์เป็นช่วงเวลาเพียง ๑๕ ปี เท่านั้น แต่ชาวธนบุรียังไม่ลืมเลือนพระกรุณาธิคุณในพระองค์สืบมาตราบเท่าทุกวันนี้ และจะขอเทิดทูนพระเกียรติคุณไว้ชั่วกาลนาน ๗๑

คณะจัดทำหนังสือโบราณคดีประวัติศาสตร์ของคงเดช ประพัฒน์ทอง

คณะที่ปรึกษา
นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์ อธิบดีกรมศิลปากร
นายสุวิชญ์ รัศมิภูติ รองอธิบดีกรมศิลปากร
นายมงคล บุญวงศ์ เลขานุการกรมศิลปากร
นายสมศักดิ์ รัตนกุล ผู้อำนวยการกองวรรณคดีประวัติศาสตร์
นายนิคม มูสิกะคามะ ผู้อำนวยการกองโบราณคดี
นายพิสิฐ เจริญวงศ์ หัวหน้าฝ่ายวิชาการ กองโบราณคดี

คณะทำงาน
นางสาวก่องแก้ว วีระประจักษ์
นางสาวนิยะดา ทาสุคนธ์
นายสุรพล ดำริห์กุล
นายอดิศักดิ์ เซ็กรัตน์
นายสิงห์คม บริสุทธิ์
นางวิชนี บุนนาค
นายธราพงศ์ ศรีสุชาติ
นางอมรา ศรีสุชาติ
นายรณฤทธิ์ ธนโกเศศ
นายวโรภาสน์ วงศ์จตุรภัทร
นายกิจจา อยู่โพธิ์

ขอขอบพระคุณ
คุณส่งศรี ประพัฒน์ทองและครอบครัวประพัฒน์ทอง คุณจำลอง มาเที่ยง คุณมะลิ โคกสันเทียะ อาจารย์ผาสุข อินทราวุธ อาจารย์สันติ เล็กสุขุม อาจารย์กรรณิการ์ วิมลเกษม คุณเทิม มีเต็ม คุณสมชาย วรศาสตร์ คุณภุชงค์ และคุณณัฏฐภัทร จันทวิช คุณวิสันธนี โพธิสุนทร คุณปฏิพัฒน์ พุ่มพงษ์แพทย์ คุณสด แดงเอียด คุณวิชัย ตันกิตติกร คุณพิรักษ์ ชวนะเกรียงไกร คุณศรีไพร อยู่จำเนียร คุณบุษกร หนูนิล คุณบุษยา ไชยเสโน คุณอรนุช แสงจารึก และคุณพัฒน์รพี ชันธกาญจน์

ปก : รณฤทธิ์ ธนโกเศศ
รูปเล่ม : วโรภาสน์ วงศ์จตุรภัทร กิจจา อยู่โพธิ์

พิมพ์ที่ : บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด ๘๕-๙๕ ถนนมหานคร เขตบางรัก กทม. ๑๐๕๐๐ โทร. ๒๓๖๐๐๕๘
นายชลชาย จิวัจฉรานุกูล ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา

